

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Магістерський науковий вісник

Випуск № 32

Тернопіль — 2019

ББК 74.480.278
С.88

Магістерський науковий вісник. — Випуск № 32. — 2019. — 257 с.

*Рекомендовано до друку науково-технічною радою
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
Протокол № 3 від 3 червня 2019 року*

*Видрук оригінал-макету у науковому відділі Тернопільського
національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*

ББК 74.480.278
С.88

© Тернопільський національний
педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка, 2019

ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Бончак Х.

Науковий керівник – доц. Барна І. М.

ЕКОЛОГО-ГУМАНІСТИЧНІ ЦІННОСТІ ЕТНОСУ ІНДІАНЦІВ ВЕЛИКИХ РІВНИН

Природоохоронні традиції індіанців, які демонструють рівень екологічної культури, беруть свої корені ще з давніх-давен. Зазирнувши у будь-який відрізок історії розвитку цивілізації, розглянувши історико-етнічний досвід народу, можна простежити, яким чином формувалися навички природоохоронної діяльності, які фактори сприяли її виникненню та подальшому розвитку, в яких елементах традиційної культури вони знайшли безпосередньо своє відображення. Упродовж сторіч етнос накопичував і удосконалював науково-інтелектуальні та техніко-технологічні можливості для реалізації своїх цілей в природі. У цьому контексті індіанська культура складається з багатьох компонентів, що синтезуються у складну органічну цілісність. Вона і характеризує певну історичну спільність людей з усіма специфічними виявами.

Збудована на міфологічному світосприйнятті система природоохоронних традицій встановлювала моральну межу поведінки людей у довкіллі. А вони, в свою чергу, намагалися жити в гармонії з природним оточенням, мислячи себе його невід'ємною частинкою. Колосальний досвід природоохоронних традицій індіанців, що складалися в скарбницю народної мудрості протягом багатьох віків, являв собою певну систему екологічного виховання, що дійшла до нас у вигляді обрядів, звичаїв, традицій, у витворах творчості, в архітектурних традиціях, у релігійних догмах та ін. Окремі дослідники розмежовують духовні та матеріальні атрибути етнокультури [1]. Проте іноді, культурні традиції індіанців мали негативні і, навіть, конфліктні відтінки, що було викликано потребами та умовами життя, природно-кліматичними та соціально-побутовими факторами.

Вітчизняні та російські вчені не приділяють достатньої уваги зазначеній темі. Однак варто назвати працю В. Г. Стельмаха «Історія організації розвитку американських індіанців». Ряд важливих теоретичних та методологічних положень відносно характеру зв'язку між етносом і середовищем, які також безпосередньо впливають на становлення ментальності, було висунуто Л. Гумільовим («Етногенез и биосфера Земли»). Характерною рисою антропосфери Землі, за Гумільовим, є його мозаїчність. Специфіка кожного етносу полягає у тому, що різні етноси по-різному взаємодіють з довкіллям. Таким чином, характер взаємодії із середовищем, в контексті якого виникає та розвивається етнос, є його сутнісною особливістю. Водночас в англомовних джерелах це питання розглядають детальніше. Зокрема, Джозефі Алвін написала книгу, присвячену «Червоній силі», а Бену Вінтону належить стаття про окупацію острова Алякатрас у Native Peoples Magazine. Також інформативними для нашого дослідження стали електронні ресурси Бюро зі Справ індіанців та Руху американських індіанців.

Увага до проблем досліджень менталітету індіанців зросла ще більше у період активного освоєння нових земель, з новими географічними відкриттями, з розвитком нових торговельних шляхів та поступальним рухом виробництва, що природно, потребувало все більшої кількості знань у цій галузі. З давніх-давен по високогір'ю розселялись індіанські народи сміливі, сильні і незалежні. Боротьба із силами природи, специфічна система виховання, що ґрунтувалась на засадах етнопедагогіки, трудових традиціях і народних звичаях – все це формувало почуття незалежності і власної гідності.

Індіанці Великих рівнин (індіанці прерій) – корінні індіанські народи та племена, що населяли Великі рівнини – культурний регіон у центральній частині США та південно-центральної частині Канади. Серед індіанців рівнин визначають дві основні групи, що в якійсь мірі перетинаються:

- напівосілі землероби;
- кочові кінні мисливці.

Народи першої групи, проживаючи в більш-менш постійних поселеннях, крім полювання на бізонів вирощували зернові культури й активно торгували з іншими племенами. До них відносяться айова, арікара, вічито, кау, мандани, міссурі, омаха, осейдж, ото, понка, хідатса тощо. Народи другої групи протягом 18-19 століть створили свою унікальну культуру кочових кінних воїнів-мисливців, хоча деякі племена подеколи й займалися сільським господарством. До цих народів належать апачі, арапахо, ассінібойни, гровантри, команчі, кроу, рівнинні крі, шайєнні та деякі інші.

Фото 1. Індіанець – вождь племені арапахо [6].

Господарство індіанців диктувалося умовами клімату і місцевості, де вони проживали, а також рівнем їх розвитку. Індіанці займалися полюванням, збиральництвом, а осілі племена до того ж займалися землеробством. У північних районах індіанці полювали на морських звірів. З появою європейців на континенті у індіанців з'явилися коні і вогнепальна зброя, які зробили полювання на бізонів легшим і швидшим. Індіанці вирощували сільськогосподарські культури і розводили домашніх тварин. Кочовий спосіб життя, стійкий опір військам США та Канади, колоритний вигляд обумовили те, що саме образ індіанців рівнин став архетипним образом північноамериканських індіанців в культурі взагалі [6].

Релігійні вірування індіанців в минулому – різні родоплемінні культи (шаманізм, культ особистих духів-покровителів, пережитки тотемізму та ін.). У сучасних індіанців ці культи збереглися лише у племен, що живуть у віддалених і малодоступних районах Америки. Більшість індіанців прийняли християнство: в Південній Америці головним чином католицизм, а в Північній Америці переважно різні напрямки протестантизму.

Корінні індіанські народи мають складну систему духовних чеснот і традицій, структура яких залежала від навколишнього середовища, історичного досвіду та світоглядних уявлень різних племен. Цієї системи неможливо було просто навчити чи передати окремій людині, вона набувалася упродовж усього життя. Від народження діти індіанців пізнавали традиційні молитви, розвиваючи власні відносини зі світом духів, формуючи свій внутрішній світ. Успадкування давніх знань і традицій було важливою умовою існування етносу, а тому участь усіх членів спільноти в релігійних церемоніях була обов'язковою. Церемоніальному життю індіанців навчали з раннього дитинства. Діти довідувалися, що багато життєвих привілеїв – пісні, імена і танці – дістаються людям від духів. Особливу роль у цьому відігравали шамани, котрі володіли священною можливістю набувати форму духа і боротися зі злими духами і хворобами. В ритуалах зцілення шаман використовував священні предмети, на кшталт масок, які уособлювали основних духів і мали подобу тварин, або людино-тварин.

На теренах Великих Рівнин вважалося, що людина починає розуміти цей світ після сорока років, і це відповідає індіанському сприйняттю духовності як одвічного процесу пізнання. Особливі молитви і церемонії призначалися для вшанування духів, які проявляють себе різним чином, здебільшого у вигляді тварин, або природних сил. Вважалося, що деякі

духи, відомі як качінас (прадіди), мешкали в особливих водоймах і часто набували подоби дощових хмар. Інші надприродні духи, не обов'язково доброзичливі, знаходилися у віддалених скелях або печерах [4].

Фото 2. Ритуальні танці племені арапахо[6]

Індіанці також вірили, що успіх на полюванні залежав від їхньої майстерності та благовоління духів. Часто вони прикрашали свої мисливські чи рибальські знаряддя мистецькими зображеннями тварин, які символізували майбутню здобич. Багато племен були анімістами, вірячи, що всі живі істоти мають свідомість і пов'язані між собою. Тому будь-яка дія могла спричинити непередбачувані наслідки у світі тварин, людей і духів, запобігти яким і мали традиційні церемонії, табу і ритуали. Індіанці вірили, що вбиті тварини жертвували собою заради людей, і це може тривати і надалі, якщо до їхніх духів відноситися з повагою. З цією ж метою практикувалося шанобливе ставлення до решток тварин, які захоронювалися ритуальним чином. Існували також табу на споживання окремих видів тварин або частин їхнього тіла. Згадані елементи чи атрибути духовного життя індіанців, як і в інших етнічних спільнот, набували рис, образів у відповідності до біотичного потенціалу етнічної території і носили природоохоронний характер [8]. У посушливих регіонах життя індіанських племен залежали від опадів, а тому там традиційно не обходилося без звертання за допомогою до духів. Однією з відомих церемоній викликання дощу є Зміїний Танець індіанців. Численні обряди, звичаї, ритуали, вказують на те що народна агротехніка була не бездушним процесом «сівби-жнив», а гармонійним поєднанням «технологічних процедур, з елементами духовної культури» [5].

Екологічні детермінанти та релігія відіграють свою роль у формуванні екологічних цінностей індіанського етносу. Релігія, як явище національної культури, та релігійні уявлення й вірування, як явище етнічної психології, мають на собі відбиток того природного середовища, у якому формувався етнос. У зв'язку з цим релігія, тісно чи іншою мірою, сама може бути джерелом екологічної етики.

Екологічна культура індіанського етносу розвивалась у напрямі від землеробської культури до техногенної. Її розвиток ішов від природо-центричних поглядів язичників через теоцентричні засади християнства й антропоцентричне ставлення до природи в період існування в складі тоталітарної держави до виникнення нової природоцентричної екологічної етики. Формування нової екологічної етики відбувається на базі нової системи життєзабезпечення, сучасної науки, сучасних релігійних поглядів, а також інших компонентів культури (економічних, соціальних настанов, історичних реалій та ін.).

Отже, осмислюючи феномен етнокультури та розглядаючи механізми формування екологічного світосприйняття у рамках різних етногруп, треба підкреслити, наскільки важливим на сьогоднішній день є звернення до витоків народної мудрості, до культурних традицій етнічних спільнот, особливо в галузі природоохоронної діяльності. Таким чином, суспільно-історичний етнічний досвід набуває нового значення: відкриваючи нові напрями в системі екологічної освіти, він наповнює її новим змістом, розширюючи можливості для подальшого, цілеспрямованого процесу формування нових світоглядних та життєвих позицій підрастаючого покоління.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Барна І. М. Етногеографічне дослідження регіону (на матеріалах Тернопільської області): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.: спец. 11.00.02 "Економічна і соціальна географія" / Барна Ірина Миколаївна – Львів, 2005. – С. 7-9.

2. Американские индейцы: земля, природные ресурсы и самоопределение. Выдержки из книги Джека Аттера, 1994: «Американские индейцы – ответы на вопросы сегодняшнего дня» [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: http://www.npolar.no/ansipra/russian/Items/Indians_2_R.html
3. Стельмах В. Г. История организации «Движение американских индейцев» / В. Г. Стельмах // Америка после Колумба: взаимодействие двух миров. – М.: Наука, 1992. – 271с.
4. Судьба индейцев. Все о положении индейцев сегодня. 18 июля 2007 [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <http://vybory.org/articles/743.html>
5. American Indian Movement. Grand Governing Council [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.aimovement.org/>
6. Native Peoples Magazine: Fall 1999 Article page #2, «Alcatraz, Indian Land» by Ben Winton [Electronic resource] – Mode of access: http://siouxme.com/lodge/alcatraz_np.html.
7. Священна спадщина індіанців. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://honchar.org.ua/p/svyaschenna-spadschyna-indiantsiv/>
8. Барна І. М. Етнічний аспект взаємодії в системі "суспільство – ландшафт"/ Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Подільські читання. Епоха природничих досліджень Поділля: історія, теорія, практика». – Кам'янець-Подільський, 2018. – С.221.

Веприк У.

Науковий керівник – доц. Барна Ірина Миколаївна

СИСТЕМА ЖИТТЄЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕСКІМОСІВ В КОНТЕКСТІ ВПЛИВУ НА ДОВКІЛЛЯ

Актуальність дослідження. На даний час суспільство здійснило великий вплив на навколишнє середовище і дуже часто цей вплив набуває негативних рис. Життєзабезпечення ескімосів у минулому не мало таких екологічних наслідків як сьогодні. Тому важливо знати та розуміти різницю між стилем і способом життя цього народу в сучасному світі та у минулих роках для вирішення сучасних екологічних проблем.

Праці з подібної проблематики можна знайти у наукових працях здебільшого зарубіжних вчених, зокрема, К. Флінера, який розглядав проблеми життя народів Арктики, Г. Хакслі, С. Мітіної, О. Черненко та ін.

Метою дослідження є вивчення впливу на довкілля системи життєзабезпечення та природокористування на прикладі етнічної спільноти ескімосів.

Завданнями дослідження є аналіз національних атрибутів повсякденного життя ескімосів впродовж періоду їхнього формування у різних його аспектах з точки зору впливу на навколишнє середовище.

Сьогодні поселення ескімосів розташовуються на двох континентах, які розділяє Берингова протока – Північна Америка і Євразія.

Життя в екстремальних умовах північних широт багато в чому визначило специфіку матеріальної і духовної культури народів Півночі. Матеріальна культура північних народів характеризується високою пристосованістю до суворих природних умов [2]. Люди проявляли виняткову винахідливість в улаштуванні свого життя, в умілому використанні природних ресурсів. Предмети матеріальної культури максимально відповідали своєму призначенню видобутку звіра, або риби, збереженню тепла, захисті від холоду, вітрів, тощо. Коли розглядається питання про культуру народу, то сюди входить сукупність досягнень людей у виробничому, суспільному і інтелектуальному відношенні. При цьому, надзвичайно цікавим є встановлення основних чинників, які чинили найбільш суттєвий вплив на розвиток культури корінного населення Півночі та Сибіру.

Потреби північних народів визначили їхні традиційні заняття і культурно-господарський тип. Господарство північних народів диктувалося їх потребами та інтересами. Основними видами господарства були оленярство, полювання, рибальство і морський промисел (звіробійний). У деяких спостерігався змішаний тип господарства (рибальство і морський промисел, оленярство і полювання) [3].

Спілкуючись з природою протягом тисячоліть, народи Півночі накопичили певний досвід, поняття, уявлення про навколишнє життя. Об'єднавши свої зусилля, свої думки і бажання, їхні далекі предки стали разом дбати про щоденні потреби, про те, як вижити в

постійній боротьбі з голодом, холодом, хворобами і небезпеками, які їх підстерігали на кожному кроці; разом полювали, збирали плоди, ловили рибу [5].

У кінці XIX - початку XX ст. ескімоси жили ще в умовах первісної общини. Роду в ескімосів в цей час вже не було. Основною соціальною одиницею було стійбище. Майже всі його мешканці були пов'язані між собою спорідненістю.

Природні умови життя етнічних спільнот знаходять відбиток, насамперед, у типі національного житла, матеріалах, з яких його будували, а також способі зведення [1]. У випадку ескімосів природно-географічні ресурси та кліматичні умови існування виявляють риси екстремальності, тому ескімоси будували два типи житла: зимове і літнє. Одним з найдавніших типів зимового житла, поширеному в минулому по всій території розселення ескімосів, була кам'яна споруда з заглибленою в землю підлогою.

У центральних районах американської Арктики ці кам'яні житла змінилися сніговими хатинами – іглу, які зводять до теперішнього часу. На Алясці ескімоси жили в чотирикутних напівземлянках з основою з дерева. У районі Берингової протоки ескімоси влітку жили не в наметах, а в легких дерев'яних будинках [6].

Типовий ескімоський одяг століттями виготовляли у відповідності до умов холодного клімату. Тепла оленьча шерсть, з якої його шиють, і глухий покрій чудово захищають тіло від холоду, вітру і вологості. Одяг шили і підганяли з таким розрахунком, щоб ніде не піддувало. Обов'язковим є пришитий капюшон, лише парки тихоокеанських ескімосів і алеутів шили без них (фото 1).

Раніше ескімоси їли те, що їм вдавалося добути полюванням, або рибальством. Тепер вони купують деякі продукти. Майже єдиною їх їжею було, а частково і зараз залишається, м'ясо морських тварин, а також оленів. Його їдять у вареному, сушеному і сирому вигляді.

Ягоди і їстівні коріння займали і займають незначне місце в харчуванні ескімосів.

Фото. 1. Традиційний зимовий одяг родини ескімосів.

Не лише національне житло і одяг були обумовлені умовами життя ескімосів, але й етнічна кухня, в якій переважали м'ясні страви. М'ясо морських тварин дуже багате вітамінами

і добре захищає від цинги. М'ясна дієта звільняє ескімосів від необхідності спеціально

добувати сіль, оскільки в м'ясі вона міститься в достатній кількості. Переважання в раціоні м'яса відповідало вимогам клімату, зокрема, для компенсування енергетичних затрат організму на підтримання постійної температури тіла.

Перехід ескімосів під європейським впливом від м'яса до вівсяних коржиків, чаю з цукром і консервів шкідливо позначився на їхньому здоров'ї. Характерною рисою ескімоської дієти є значне споживання води і повна відсутність алкогольних напоїв, які у ескімосів з'явилися після приходу європейців.

Проникнення в середовище корінних для найвищих широт північної півкулі народів, якими є ескімоси, канадців, американців чи росіян супроводжувалось змінами їхнього побутування, а також природокористування. Попри подолання безграмотності серед ескімосів, чинна влада трансформувала господарство спільноти. На зміну лімітованим потребам фізичного виживання ескімосів прийшов морський звіробійний промисел. Звіробійні станції, які ставали місцем праці мешканців Півночі, забезпечували значно більші обсяги вилову морського звіра задля цінного м'ясом, що почало виснажувати природо-ресурсний потенціал океану. З часом проникнення «цивілізації» в етнічне середовище ескімосів позначилось змінами способу життя, традиційного одягу, етнічної кухні, а відтак, спричиняло часткову втрату етнічної самобутності, яка визначалась також і гармонійним за своєю суттю природокористуванням.

Отож, з вище викладеного, бачимо наскільки сильно змінився стиль життя даного народу з плином часу. Можна спостерігати й наслідки таких змін для природного середовища їх життя, зокрема, щодо біотичних ресурсів, якості водних. Все більше і більше ескімоси запозичують норми життя в інших народів і через це страждають водні об'єкти, ґрунти, повітря, знищуються види рослин, винищується велика кількість тварин, особливо морських, які в сучасному світі виявились найбільш екологічно вразливими.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Барна І. М. Етногеографічне дослідження регіону (на матеріалах Тернопільської області): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.: спец. 11.00.02 "Економічна і соціальна географія" / Барна Ірина Миколаївна – Львів, 2005. – С. 7.
2. Барна І. М. Традиційне природокористування народів холодних поясів у контексті концепції сталого розвитку / Ірина Миколаївна Барна. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Географія. – 2015. – С. 271–273.
3. Сучасне життя ескімосів [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://04.com.ua/narody-sibiri/3359-sovremennaja-zhizn-eskimosov.html>.
4. Матеріальна культура народів Півночі та Сибіру і їх побут [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://stud.com.ua/28493/pedagogika/materialna_kultura_narodiv_pivnochi_sibiru_pobut.
5. Народність, розділена крижаною завісою Росії та США [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://www.bbc.com/ukrainian/society/2015/09/150902_eskimos_ice_curtain_hk.
6. Одяг, їжа ескімосів. Суспільний лад [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://04.com.ua/amerika/2759-eda-eskimos.html>.

Веприк У.

Науковий керівник – доц. Барна Ірина Миколаївна

ЕКОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ АТОМНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ НА ПРИКЛАДІ РІВНЕНСЬКОЇ АЕС

Сучасному суспільству для підтримання життя потрібна велика кількість енергії, 30% якої в Україні забезпечують АЕС. Проте атомні електростанції (АЕС) мають також негативний вплив на довкілля, який несе за собою певні наслідки. Тому дуже важливо розуміти принципи функціонування АЕС, щоб оцінити їхній вплив на стан і якість природного навколишнього середовища. Критичні наслідки функціонування окремих АЕС обумовили актуальність дослідження, його тему і мету.

Метою дослідження є аналіз та оцінка екологічних наслідків функціонування підприємств атомної енергетики на прикладі Рівненської АЕС.

Завданнями є дослідження існуючих та потенційних впливів АЕС на окремі компоненти довкілля, зокрема, водні ресурси, атмосферне повітря.

Праці з подібної проблематики знаходимо у науковому доробку Л. М. Кузнецова. У працях Г. Білявського, Ю. Кутлахмедова, М. Ковальова надані свідчення про шкідливість АЕС на основі світового і вітчизняного досвіду. М. Ф. Глушенко розробляв технічні посібники та методології планування, проведення й оцінки результатів ризик-інформованих інспекцій для АЕС України. Проте досліджень у контексті існуючих та потенційних впливів Рівненської АЕС періоду останніх не здійснювалось.

Рівненська АЕС (РАЕС) розташовується у м. Вараш Рівненської області неподалік р. Стир (фото 1). РАЕС є містоутворюючим підприємством. Свого часу місто супутник електростанції будувалось для будівельників та експлуатаційників РАЕС. Сьогодні на балансі атомної станції перебуває практично уся соціальна інфраструктура – потужний спорткомплекс «Ізотоп», плавбасейн «Енергетик», Палац культури імені Лесі Українки, готель «Вараш», реабілітаційно-оздоровчий комплекс «Біле озеро», професійно-технічне училище, санаторій-профілакторій.

Рівненська АЕС ретельно та відповідально здійснює контроль стану навколишнього середовища у зоні розташування електростанції. Стан довкілля навколо РАЕС перебуває під пильним контролем фахівців еколого-хімічної лабораторії (ЕХЛ) СОНС, які проводять лабораторні дослідження поверхневих вод та зворотних (стічних) вод річки Стир три рази на тиждень за 25-а показниками. Контроль хімічного впливу здійснюється атестованою лабораторією РАЕС шляхом моніторингу складу зворотних вод річки до водозабору та після його скиду.

Фото 1. Космічний знімок РАЕС.

Оперативний, ефективний та безперервний моніторинг за станом навколишнього середовища у зоні спостереження електростанції здійснює автоматизована система екологічного моніторингу (АСКРС).

Регулярно проводяться дослідження на вміст радіоактивних речовин у водоймах, атмосфері та ґрунтах.

Усі дані щодо стану навколишнього середовища як на промисловому майданчику РАЕС, так і в 30-кілометровій зоні спостереження електростанції є відкритими. Підсумки систематичного та багаторічного радіаційного та хімічного моніторингу фахівців

електростанції свідчать про відсутність негативного впливу Рівненської АЕС на довкілля, а відповідно й на здоров'я населення за всю історію експлуатації електростанції [1].

Експлуатація АЕС має фізичні, хімічні, радіаційні й інші фактори техногенного впливу на об'єкти навколишнього середовища. Найбільш істотні фактори:

- локальний механічний вплив на рельєф при будівництві;
- стік поверхневих і ґрунтових вод, що містять хімічні і радіоактивні компоненти;
- зміна характеру землекористування й обмінних процесів у безпосередній близькості від АЕС,
- зміна мікрокліматичних характеристик прилеглих районів.

Виникнення могутніх джерел тепла у виді градирень, водойм-охолоджувачів при експлуатації АЕС звичайно помітним образом змінює мікрокліматичні характеристики прилеглих районів. Рух води в системі зовнішнього тепловідводу, скидання технологічних вод, що містять різноманітні хімічні компоненти впливають на популяції, флору і фауну екосистем [4].

Атомні станції при їхній нормальній експлуатації у 5-10 разів «чистіші» в екологічному відношенні, ніж теплові електростанції. Однак, при аваріях вони можуть чинити істотний радіаційний вплив на людей та екосистеми. Тому забезпечення безпеки екосфери і захисту навколишнього середовища від шкідливих впливів АЕС – велика наукова і технологічна задача ядерної енергетики, що уможливило й забезпечує її майбутнє.

Відзначимо важливість не тільки радіаційних факторів можливих шкідливих впливів АЕС на екосистеми, але й теплове і хімічне забруднення навколишнього середовища, механічний вплив на мешканців водойм-охолоджувачів, зміни гідрологічних характеристик прилеглих до АЕС районів, тобто весь комплекс техногенних впливів, що впливають на екологічне благополуччя навколишнього середовища.

Викиди радіоактивних і токсичних речовин із систем АЕС можуть привести до шкідливих впливів на людину і навколишнє середовище. Ці викиди поділяють на газові й аерозольні, що викидаються в атмосферу, у яких шкідливі домішки присутні у виді розчинів чи дрібнодисперсних сумішей, що потрапляють у водойми. Можливі і проміжні ситуації, як при деяких аваріях, коли гаряча вода викидається в атмосферу і розділяється на пару і воду.

Викиди АЕС можуть бути:

- постійними, що знаходяться під контролем експлуатаційного персоналу;
- аварійними, залповими.

Включаючись в різноманітні преміщення атмосфери, поверхневих і підземних потоків, радіоактивні і токсичні речовини поширюються в навколишньому середовищі, попадають у рослини, в організми тварин і людини.

Зважаючи на механізми викидів при функціонуванні АЕС принципи захисту навколишнього середовища полягають у тому, що:

- повинні бути виключені необґрунтовані техногенні впливи,
- нагромадження шкідливих речовин у біоценозах, техногенні навантаження на елементи екосистем не повинні перевищувати небезпечні межі,
- надходження шкідливих речовин в елементи екосистем, техногенні навантаження повинні бути настільки низькими, наскільки це можливо з обліком економічних і соціальних факторів.

АЕС чинять на навколишнє середовище тепловий, радіаційний, хімічний і механічний вплив. Для забезпечення безпеки біосфери потрібні необхідні й достатні захисні засоби. Під необхідним захистом навколишнього середовища будемо розуміти систему мір, спрямованих на компенсацію можливого перевищення припустимих значень температур середовищ, механічних і дозових навантажень, концентрацій токсикогенних речовин у екосфері. Розуміння участі АЕС, як складової при формуванні якості навколишнього середовища, зумовлює важливість системного підходу при оцінці екологічних наслідків функціонування атомних електростанцій [6]. За таких умов, враховуючи результати системного аналізу якості довкілля, доцільно і є можливим формування рекомендацій щодо приведення екологічних наслідків до мінімуму [7]. Серед рекомендованих заходів чільне місце займають природоохоронні для потреб захисту населення і довкілля від негативного впливу АЕС. Достатність захисту

досягається в тому випадку, коли температури в середовищах, дозові і механічні навантаження середовищ, концентрації шкідливих речовин у середовищах не перевершують граничних, критичних значень.

Санітарні нормативи гранично-припустимих концентрацій, припустимі температури, дозові і механічні навантаження повинні бути критерієм необхідності проведення заходів щодо захисту навколишнього середовища. Система деталізованих нормативів щодо меж зовнішнього опромінення, меж вмісту радіоізотопів і токсичних речовин у компонентах екосистем, механічним навантаженням могла б нормативно закріпити межу граничних, критичних впливів на елементи екосистем для захисту від деградації [5].

Таким чином, офіційна статистика доводить безпечність роботи Рівненської АЕС, публікуючи щоквартальні та щорічні звіти за наслідками контролю хімічного впливу на атмосферне повітря та воду, ґрунти, доводячи що АЕС – найбільш екологічно чистий вид генерації електроенергії. Проте сумний досвід України квітня 1986 року вимагає комплексного розуміння потенційних негативних впливів на довкілля, населення з боку АЕС, щоб оцінка екологічних наслідків відповідала засадам системного аналізу якості навколишнього середовища.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Рівненська АЕС публікуватиме інформацію про вплив на навколишнє середовище [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.infopotik.com.ua/rivnens-ka-aes-publikuvatyme-inform/>
2. Атомні електростанції України: як працюють вони сьогодні та що чекає на них в майбутньому: Ядерно-паливний цикл, проблеми та шляхи його вирішення / О. Ляковський // Надзвичайна ситуація. – 2005. – №2. – с. 34-37.
3. Проблеми атомної енергетики в Україні на прикладі Рівненської атомної електростанції / О. М. Скаженюк, Н. В. Савчук // Екологічний вісник. – 2012. –
4. №1. – С. 25-27.
5. Радіаційне забруднення і його дія на організм людини. Внесок харківських фізиків у розвиток атомної енергетики / Л. М. Кузнецова, С. В. Глушенко // Фізика в школах України. – 2016. – №5/6. С. 24-26.
6. Атомна енергетика: перспективний напрям чи глухий кут науково-технічного прогресу? /Бондар, Г. Білявський, О.Ю. Кутлахмедов, М. Ковальов // Віче. – 2012. – №7. – с. 30-33.
7. Барна І.М., Грицак Л.Р. До проблем системного аналізу якості навколишнього середовища / Ірина Миколаївна Барна, Людмила Русланівна Грицак. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Географія. – 2015. – С. 257-259.
8. Барна І., Грицак Л. та ін. Біоіндикаційні методи для потреб системного аналізу якості довкілля / Ірина Барна, Людмила Грицак та ін. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Географія. – № 2. – 2017. – С. 153-165.

Кабанова І., Серкіз А.

Науковий керівник – доц. Барна Ірина Миколаївна

ВПЛИВ СМОГУ НА ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ І ЗАХОДИ ЗМЕНШЕННЯ НЕГАТИВНОГО ВПЛИВУ СМОГУ НА ЛЮДСЬКИЙ ОРГАНІЗМ

В сучасних умовах внаслідок промислового прогресу в атмосферне повітря викидається велика кількість забруднюючих речовин. У промислових містах забруднення атмосферного повітря призводить до отруєння населення токсичними речовинами, погіршення стану здоров'я і зниження працездатності. Однією із проблем, яка виникає внаслідок забруднення є смог. Серед причин його виникнення присутні такі як: спалювання трави, діяльність підприємств хімічної промисловості, викиди легкових автомобілів, фотохімічні реакції. На сьогодні смог можна вважати проблемою усіх великих міст, що і обумовило тему, мету та актуальність дослідження.

Науковці Карлстен і Гірта, вивчають негативний вплив токсичних часток на організм людини у режимі реального часу.

Метою дослідження є встановлення рівня шкідливості впливу смогу на здоров'я населення та визначення заходів, які допоможуть мінімізувати цей вплив на здоров'я населення та санітарні умови життя.

Шкідливий вплив забрудненого атмосферного повітря на здоров'я населення було помічено вже після відомих токсичних туманів у містах Європи та Америки. Протягом одного тижня в грудні 1952 р. під час токсичного туману в Лондоні померло 4000 осіб, а ще кілька тисяч людей загинуло в наступні 3 місяці. 1971 р. під час фотохімічного смогу в Токіо до лікарні потрапило близько 8000 отруєних людей. Безпосередньою причиною смерті була серцево-судинна недостатність. Підвищену захворюваність і смертність населення у зв'язку з токсичними туманами помічено в багатьох містах, зокрема Лос-Анджелесі, Сан-Франциско, Сіднеї, Донорі, Йокогамі, Нью-Йорку тощо. Випадки токсичних туманів стали першим сигналом, що свідчив про шкідливий вплив атмосферних забруднень на організм людини [4]. Розуміння залежності здоров'я населення, як групового, так і індивідуального від стану атмосферного повітря є складовою системного аналізу якості навколишнього середовища [5]. Серед методів, які доволі швидко «діагностують» атмосферне повітря в рамках системного аналізу відзначають біоіндикацію [6].

Смог (від англійського дим, туман) – атмосферне явище, що настає при збігу визначених метеорологічних умов і високого ступеня забруднення повітряного басейну [2].

Розрізняють наступні види смогів: фотохімічний, лондонський і крижаний. *Фотохімічний смог* утворюється в ясну сонячну погоду, при низькій вологості, температурі вище $+30^{\circ}\text{C}$, повній відсутності вітру і високому забрудненні повітря. Основними хімічними сполуками, що забезпечують формування смогу, є оксид вуглецю і пероксіацил-нітрати (ПАН), що утворюються в результаті хімічних перетворень вуглеводнів, що знаходяться в повітрі, з оксидами азоту і вуглецю під впливом сонячної радіації (фотохімічний ефект). Смог викликає в людей роздратування органів чуттів, також хімічно діє як окислювач (підсилює корозію металів, приводить до розтріскування гуми) [1].

Фотохімічний туман, що утворюється в повітрі міст, спричинює сльозотечу, різь в очах, сухий кашель, нудоту, головний біль, стискання в грудях, задишку, загальну слабкість. Він є причиною розладів функцій органів дихання, що часто завершуються утворенням злویзисних пухлин. Систематичне вдихання фотооксидантів стає причиною зменшення маси тіла, зниження активності ферментів у крові і зниження потреби в кисні, зменшення вітамінного балансу, а також патологічних змін у внутрішніх органах і центральній нервовій системі [4].

Лондонський смог формується при вологості повітря близько 100%, температурі 0°C , тривалій штильній погоді і високій концентрації продуктів згоряння твердого і рідкого палива (SO_2 , сажі, NO і CO). Спостерігається частіше в осінньо-зимовий період, характерний для помірних широт з вологим морським кліматом. Смог одержав свою назву після катастрофи у столиці Великобританії, у грудні 1952 р., пов'язаної з високим забрудненням повітря і тривалим штилем протягом двох тижнів. У цей період різко підвищилося число легеневих і серцево-судинних захворювань, смертність збільшилася більш, ніж у 10 разів. Подібні ситуації повторювалися в грудні 1956 і січні 1957 р. Завдяки заходам, яких було вжито з метою обмеження пилогазових викидів забруднення атмосферного повітря в Лондоні, негативні наслідки смогу значно скоротилися. Так, у період 1952-1970 рр. викиди сажі при опаленні житлових будинків скоротилися з 130 тис. т у рік до 10 тис. т, а від промислових підприємств із 50 тис. т до 5,0 тис. т у рік. Сильний туман, що утворився в грудні 1972 р., що висів над містом протягом двох тижнів, цього разу не викликав серйозних наслідків для здоров'я населення [1].

Отже, практично майже все міське населення, включаючи дітей, організм яких особливо чутливий до токсичних речовин, змушені дихати повітрям, що здатне отруювати організм.

З метою зниження негативного впливу на організм, у періоди появи димового туману, необхідно дотримуватись певних мір захисту:

- обмежити фізичне навантаження;
- уникати перебування ранком на повітрі, оскільки в цей час концентрація смогу найвища;
- не виходити на вулицю у період спеки, з 11 до 16 години;
- використовувати головні убори, для захисту голови;
- вдягати легкий, просторий одяг з натуральної тканини;
- збільшити кількість прийомів холодного душу;
- пити рідину кімнатної температури та уникати газованих напоїв;

- у приміщенні, де працює кондиціонер, встановити температуру не нижче 22-23° С: різкий перепад температури збільшує ймовірність появи ризику респіраторного захворювання [3].

Перелічені заходи мінімізації негативного впливу смогу на здоров'я людей не будуть достатніми, якщо не враховувати психоемоційне навантаження, внаслідок чого у якості заспокоїливих та антистресових засобів необхідно вживати настоянки валеріани, пустинника, відвари кропиви, ромашки, хмелю.

Оскільки смог формується у повітряному середовищі, то невідкладним і необхідним є регулярне промивання носу та горла, слизові оболонки яких безпосередньо контактують з токсикантами повітря. При посиленні запаху диму, рекомендують одягати захисні маски, які слід зволожувати, дверні щілини рекомендують ізолювати вологою тканиною, а у приміщеннях слід проводити вологе прибирання [3].

Особливо обережними слід бути тим, у кого є легеневі захворювання, в цей період важливо проконсультуватись у лікаря. Оскільки у період задимлення повітря зростає чутливість до алергенів та знижується імунітет організму, людям з хронічними хворобами органів дихання необхідно мати з собою лікарські препарати.

Дихання задимленим повітрям, смогом негативно впливає на роботу печінки через вплив токсичних елементів, що потрапляють в бронхи при диханні. Чим вищий рівень забруднення повітря, присутність хімічних домішок, тим вищий ступінь навантаження на печінку. Все це призводить до пошкодження клітин печінки та, як наслідок, до захворювань. Для відновлення печінки, лікарі рекомендують вживати продукти, що містять багато вітамінів А, С, Е, пити не менше двох літрів рідини на день (краще звичайну воду), соки з свіжовичавлених фруктів, морси, охолоджений зелений чай [3].

Загалом, формування смогу є наслідком антропогенного забруднення атмосферного повітря, споживачами якого люди є постійно. Внаслідок цього, вдихання токсичної суміші газів, що формують смог, має негативні наслідки для здоров'я людини, підтримувати яке можливо виконуючи заходи індивідуального характеру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бекетов В. Є., Євтухова Г. П., Коваленко Ю. Л. – Прикладна аероекологія. –Харків: ХНАГХ, 2009.– 46 с.
2. Білявський Г.О., Фурдуй Р.С. Практикум із загальної екології. Навч. посібник. – К: Либідь, 1997. – 160 с.
3. Коваль О. Причини утворення смогу. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://tourinform.org.ua/chim-shkidlivij-smog-ta-dimove-zabrudnennya-povitrya>
4. Негативний вплив на людину забрудненого повітря [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://olexrda.kr-admin.gov.ua/negativniy-vpliv-na-lyudinu-zabrudnenogo-povitrya/>
5. Барна І.М., Грицак Л.Р. До проблем системного аналізу якості навколишнього середовища / Ірина Миколаївна Барна, Людмила Русланівна Грицак. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Географія. – 2015. – С. 257-259.
6. Барна І., Грицак Л. та ін. Біоіндикаційні методи для потреб системного аналізу якості довкілля / Ірина Барна, Людмила Грицак та ін. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Географія. – № 2. – 2017. – С. 153-165.

Кравченко Т.

Науковий керівник – доц. Барна Ірина Миколаївна

ВПЛИВ ЯКОСТІ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ НА ЧАСТОТУ СЕРЦЕВО-СУДИННИХ ЗАХВОРЮВАНЬ НАСЕЛЕННЯ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ

Актуальність дослідження полягає у тому, що в даний час хвороби серцево-судинного типу є основною причиною втрати працездатності дорослого населення в багатьох країнах світу внаслідок несприятливої екологічної ситуації. Подібні факти спостерігаються і у Тернопільському районі, що обумовило тему і мету дослідження.

Численні дослідження довели, що істотними причинами зростання захворюваності серцево-судинними хворобами є прискорені темпи життя, ускладнення трудових процесів і, в зв'язку з цим, зростання нервово-емоційної напруги, а також зменшення фізичної активності населення. Порушення функції серцево-судинної системи, як однієї з найбільш реактивних

систем організму, спостерігаються під впливом різних професійно-виробничих факторів хімічної та фізичної природи. Такий стан речей має місце у більшості країн світу, тому над вивченням причин його формування та пошуком шляхів покращення працює чимало зарубіжних вчених, науково-дослідних лабораторій.

Великий внесок у світову скарбничку знань у цій царині зробили й вітчизняні вчені. Йдеться про цикл наукових праць «Дослідження фундаментальних механізмів дії оксиду азоту на серцево-судинну систему як основи патогенетичного лікування її захворювань» 2003 року, у складі авторського колективу Л.Т.Мала, А.А.Мойбенко, В.Ф.Сагач, М.Н.Ткаченко, О.В.Коркушко, В.В.Безруков і О.К.Кульчицький [1,5,6].

Слід також наголосити на особливій значимості проблеми у зв'язку з тим, що нині ця форма патології посилюється повсюдним впливом на людину несприятливих екзогенних чинників хімічного, фізичного й біологічного походження. Йдеться про виробничі та екологічно зумовлені захворювання – прикмету XX і XXI століть. На регіональному чи локальному рівні праць із згаданої проблематики вочевидь небагато, особливо з позицій системного аналізу, що підсилює актуальність дослідження.

Мета даної роботи полягає в дослідженні екологічної ситуації Тернопільського району, з'ясуванні особливостей структури захворюваності населення. Реалізація поставленої мети вимагає встановлення кореляційних зв'язків між компонентним складом й інтенсивністю викидів забруднюючих атмосферне повітря речовин та захворюваністю на серцево-судинні хвороби населення району. Глибинне розуміння принципів системного аналізу якості довкілля детермінувало коло завдань [2,4]. Серед них – дослідити якісний та кількісний склад забруднюючих атмосферне повітря речовин та їх динаміку, вивчити структуру екозалежних захворювань населення досліджуваного району, з'ясувати структуру захворюваності населення Тернопільського району, здійснити кореляційний аналіз для підтвердження або спростування існування взаємозв'язку між забрудненням атмосферного повітря та захворюваністю населення.

Тернопільський район є аграрно-промисловим: за офіційними даними у виробництві валового сукупного продукту частка промислових підприємств становить 39,1%, сільськогосподарських – 37,7%, будівництва – 5,3 %, інших галузей – 17,9 %. В останні десятиріччя галузевий склад господарства дещо звузився, проте згідно статистичних даних майже 69 тисяч осіб працює на великих підприємствах, установах обласного центру.

Функціонування господарських об'єктів району породжує появу екотоксикантів, що призводить до зміни фізичних і хімічних властивостей повітря, які, у свою чергу, можуть порушувати адаптивні реакції та гомеостаз організму людини, спричинюючи небажані негативні відхилення в стані її здоров'я. До екозалежних хвороб належать: ревматизм, гіпертонічна хвороба, ішемічна хвороба серця, стенокардія, інфаркт міокарда, цереброваскулярна хвороба, інсульт.

Частка населення, яке страждає на хвороби системи кровообігу, за даними статистичного бюлетеня «Тернопільщина 2018», поданими у рубриці «Причини смерті населення у 2018 році», є найвищою (рис. 1).

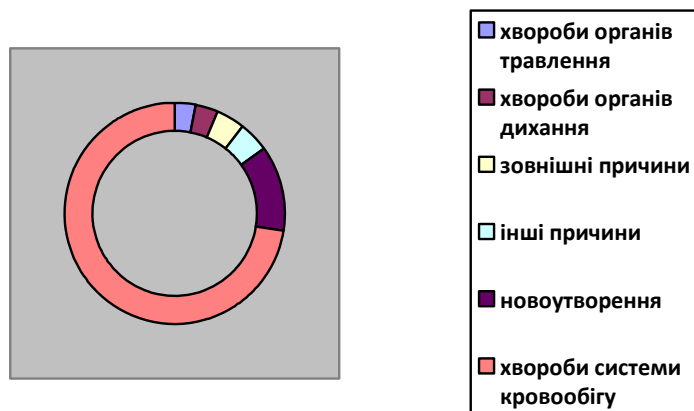

Рис. 1. Причини смертності населення у 2018 році, у %.

За результатами аналізу нами встановлено, що на рівень захворюваності населення Тернопільського району впливає ряд факторів, зокрема:

- доступність лікарської допомоги;
- наявність транспортного зв'язку;
- сезонність;
- рівень медичної культури населення;
- віддаленість окремих населених пунктів від лікувальних закладів;
- рівень забезпеченості лікувальних закладів лікарськими кадрами;
- компонентний склад атмосферного повітря [1, 5].

Останній з факторів нами проаналізований на підставі даних про хімічний склад викидів забруднюючих речовин стаціонарними джерелами забруднення за період 2017-2018 рр.

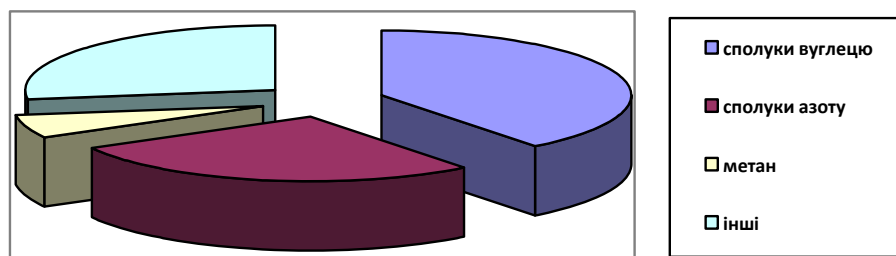

Рис. 2. Хімічний склад викидів забруднюючих речовин стаціонарними джерелами забруднення у 2017-2018 рр. (%)

Як видно з рис. 2 серед викидів в атмосферне повітря переважають сполуки вуглецю, серед яких основну пошкоджуючу дію на серцево-судинну систему чинить монооксид вуглецю, які разом з вільними радикалами уможливають один з 4 основних механізмів ураження серцево-судинної системи – порушення доставки кисню [5].

Останніми роками відбуваються зміни та інтенсивне забруднення навколишнього середовища, спричинене розвитком промислового виробництва, збільшення кількості автотранспорту, зростанням обсягу промислових та побутових відходів тощо [3].

Виходячи із вище зазначеного, актуальним є дослідження зв'язку між динамікою забруднення повітря та захворюваністю населення на основі співставлення згаданих показників. (табл. 1).

Таблиця 1.

Загальний обсяг викидів забруднюючих речовин у Тернопільському районі і кількість хворих на серцево-судинні захворювання.

Рік частка	2017	2018
обсяг викидів (х)	48,5	49,2
кількість хворих на серцево-судинні захворювання, %	21,2	22,5

Для обчислення коефіцієнта кореляції, вихідні показники та отримані результати попередніх обчислень підставляємо у формулу Пірсона:

$$r = \frac{\sum (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{n \sigma_x \sigma_y}$$

$$r = \frac{2}{3 \times 0,9 \times 1,12} = \frac{2}{3,024} = 0,6$$

Показник коефіцієнта кореляції (0,6) свідчить про середній зв'язок між викидами забруднюючих речовин та захворюваністю населення на хвороби серцево-судинної системи у Тернопільському районі у 2017-2018 роки.

Таким чином, на основі проведеного аналізу статистичних даних встановлено основні фактори довкілля, що впливають на розвиток серцево-судинних захворювань населення Тернопільського району, а також встановлено кореляційних зв'язок між компонентним складом й інтенсивністю викидів забруднюючих атмосферне повітря речовин та захворюваністю на серцево-судинні хвороби населення району. Показник кореляції на рівні 0,6 обумовлений емісіями сполук вуглецю, які провокують розвиток серцево-судинних захворювань населення Тернопільського району.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аносов М. М., Бендет Я. А. Фізична активність і серце. – Київ, 1984. – 154 с.
2. Барна І.М., Грицак Л.Р. До проблем системного аналізу якості навколишнього середовища / Ірина Миколаївна Барна, Людмила Русланівна Грицак. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Географія. – 2015. – С. 257-259.
3. Барна І., Грицак Л. та ін. Біоіндикаційні методи для потреб системного аналізу якості довкілля / Ірина Барна, Людмила Грицак та ін. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Географія. – № 2. – 2017. – С. 153-165.
4. Дуднікова І. І. Безпека життєдіяльності. -К., 2002. — 237, с.
5. Горбась І.М. Фактори ризику серцево-судинних захворювань: куріння [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://angiology.com.ua/ua-issue-article-439>
6. Профілактика серцево-судинних захворювань [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: empendium.com.ua/chapter/B27.П.2.3.

Межерицька В.

Науковий керівник – доц. Литвин Л.М.

СТРАТЕГІЇ ЦІНОУТВОРЕННЯ У ТУРИЗМІ

Найважливішим економічним фактором, що характеризує діяльність підприємства є ефективна система ціноутворення. Ціна є засобом встановлення певних відносин між виробниками і покупцями, допомагає створенню певних уявлень про підприємство, що може вплинути на його подальший розвиток. Вона впливає на величину прибутку, рентабельність продукції та є важливим чинником у боротьбі з конкурентами. Забезпечити комерційний успіх будь-якого підприємства можна завдяки впровадженню певної стратегії формування ціни.

Цінова стратегія – це вибір підприємством можливої динаміки зміни вихідної ціни товару чи послуг в умовах ринку, що найкращим чином відповідають цілям фірми.

Актуальність проблеми розробки цінової стратегії у діяльності туристичних фірм пов'язана з наступним:

- 1) ціноутворення є однією з важливих сторін маркетингової діяльності, важливим засобом управління, який сприяє формуванню величини прибутку;
- 2) вільне ціноутворення в умовах ринкової економіки пов'язане з вирішенням таких питань, як вибір критеріїв та методики формування, захист від державного регулювання цін;
- 3) більшість дрібних та середніх туристичних фірм обмежені в ресурсах для того, щоб приймати участь у ціновій конкуренції;
- 4) ринок туристичних послуг є, по-суті, ринком покупця.

Для розробки відповідної цінової стратегії туристичне підприємство встановлює цілі ціноутворення, які значною мірою впливають із самого позиціонування продукту на ринку туристичних послуг.

Стратегія ціноутворення може передбачати такі цілі:

- 1) максимізація прибутку;
- 2) утримання позицій на ринку;
- 3) лідерство на туристичному ринку;
- 4) лідерство в якості продуктів.

В основному застосовують дві основні стратегії при введенні на ринок нового продукту – це «зняття вершків» і стратегія проникнення. Ці стратегії базуються на методиці встановлення цін за допомогою аналізування попиту.

Стратегія «зняття вершків» – передбачає те, що фірми встановлюють на свої послуги високі ціни. Тут здійснюються зусилля привернути до послуги увагу не всього ринку, а тільки

деяких його сегментів з більш високим рівнем доходів. Результатами використання даного підходу є високий прибуток і більш швидка окупність витрат на розробку та просування туристичної послуги [2].

Ця стратегія є досить популярною на екзотичні тури, які пропонують незабутні враження для покупців цих турів, саме так туристичні агенції отримують максимальний прибуток.

Стратегія проникнення на ринок – базується на низькому рівні цін з метою залучення якнайбільшої кількості споживачів. Така стратегія часто використовується фірмами, котрі прагнуть збільшити свою частку ринку [6].

Спостерігаючи за змінами на ринку послуг закордонного виїзного туризму, можна стверджувати, що цю форму стратегії часто застосовують українські туристичні агенції для відпочинково-побутової пропозиції у державах басейну Середземного моря, особливо у Хорватії і Туреччині.

Прикладом застосування цієї стратегії є: вигідні тури, подібні компанії «Just go», починають виготовляти конкуренти. У цій ситуації туристична компанія може знизити ціну на ці тури і, таким чином, не допустити проникнення на ринок конкурентів, збільшити збут і зайняти домінуюче становище на ринку.

Стосовно туристичних продуктів, які вже закріпилися на ринку збуту, можуть бути використані наступні стратегії.

Стратегія сповзаючої ціни є логічним продовженням стратегії зняття вершків. Її суть полягає у тому, що ціна дуже повільно спускається вниз вздовж кривої попиту.

Стратегія переважаючої ціни є продовженням стратегії проникнення на ринок. Вона застосовується при небезпеці проникнення конкурентів в область діяльності підприємства. Суть стратегії полягає у досягненні переваг перед конкурентами по витратах (тоді ціна встановлюється нижчою за ціни конкурентів) чи по якості (ціна встановлюється вище конкурентних, щоб туристичний продукт розцінювався як престижний).

Стратегія ціни сегменту ринку полягає в якнайповнішому пристосуванні туристичного підприємства до заздалегідь вивчених відмінностей у попиті. Кожна ціна у цьому випадку враховує реальні можливості та запити споживачів, їх платоспроможність тощо [1].

Стратегія цінових маніпуляцій є одним із засобів підвищення цінності послуги в очах споживача. Дещо підвищену ціну на туристичний продукт споживачі сприймають як індикатор його цінності. Цінові маніпуляції можуть спиратися на принцип контрасту, коли на приблизно однакові туристичні продукти встановлюються різні ціни.

Відомо безліч варіантів застосування цінових маніпуляцій, однак використовувати їх потрібно обережно. Наприклад, завищення ціни понад цінність продукту з точки зору споживача неодмінно призведе до скорочення обсягу продажів.

У практиці туристичних підприємств, особливо у сфері гостинності, використовують стратегії диференціації цін для наявних продуктів, наприклад, з огляду на споживача, версію продукту, місце і час. У разі прийняття готелем стратегії диференціації цін різниця між ціною однакової послуги або пропозиції подібного стандарту може скласти кільканадцять відсотків, але може бути так, що ціна буде навіть у декілька разів вищою за середню [4].

Стратегія диференціації цін полягає у пропонуванні того самого продукту різним покупцям за різною ціною. Рівень ціни може обговорюватися з кожним покупцем індивідуально. Це стосується цін унікальних продуктів, продуктів на замовлення (агрономічний туризм або замовлення корпоративних споживачів, наприклад, замовлення екскурсій підприємствами чи установами).

Найтипівішим прикладом застосування диференційованих цін є знижки для організованого групового туризму, для якого готель розробляє відповідні ціни та умови.

Наприклад, харчування для групи туристів є іншою версією продукту, ніж харчування індивідуальних гостей. Теж саме і з розміщенням туристів.

З огляду на сезонність туристичного попиту багато підприємств застосовує сезонні ціни, тобто диференціює їх залежно від пори року, тижня або дня. Це залежить від погодних умов, свят, шкільних канікул чи культурно-політичних подій (концерти, спортивні змагання, конференції) впродовж року. Протягом тижня найбільший попит на послуги з розміщення у великих містах буває від понеділка до п'ятниці, водночас ресторани, дискотеки і бари найбільш задіяні у вихідні та святкові дні [3].

Отже, можна сказати, що вибір стратегії ціноутворення відіграє важливу роль для туристичного підприємства. Цей вибір залежить від того, на яку послугу встановлюється ціна: нову чи популярну. Якщо підприємство обере правильну стратегію ціноутворення то це дозволить йому отримати максимальний прибуток, підвищити імідж та рівень конкурентоспроможності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Агафонова Л.Г., Агафонова О.Є. Туризм, готельний та ресторанний бізнес: ціноутворення, конкуренція, державне регулювання. Київ: Знання України, 2007. 256 с.
2. Литвиненко Я.В. Сучасна політика ціноутворення: Навчальний посібник. Київ: МАУП, 2001. 152 с.
3. Мальська М.П., Худо В.В., Цибух В.І. Основи туристичного бізнесу: Навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 272 с.
4. Правик Ю.М. Маркетинг туризму: підручник. Київ: Знання, 2008. 303 с.
5. Цибух В.П. «Туризм в Україні» // «Економіст», №6 2000 р. С.34-35.
6. Шарапова А.О. Ціноутворення у туризмі: Конспект лекцій. Київ, 2007.

Мокра А.

Наук. керівник – доц. Литвин Л.М.

ОСОБЛИВОСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ НА СУЧАСНОМ ЕТАПІ

У вирішенні завдань виходу країни з кризи, забезпечення динамічно стійкого розвитку економіки країни, головна роль належить інноваціям, інноваційній діяльності, здатним забезпечити безперервне оновлення технічної і технологічної бази виробництва, освоєння і випуск нової конкурентоздатної продукції, ефективне проникнення на світові ринки товарів і послуг. Це вимагає реформування всіх сфер суспільного життя, і, перш за все, економіки [4, 7].

Актуальність дослідження у області інноваційної економіки визначається тим, що в цей час інновації визнаються ключовим чинником економічного зростання [6].

Інноваційна економіка - тип економіки, заснованої на потоці інновацій, на постійному технологічному вдосконаленні, на виробництві та експорті високотехнологічної продукції з дуже високою додатковою вартістю і самих технологій. Передбачається, що при цьому в основному прибуток створює інтелект новаторів і вчених, інформаційна сфера, а не матеріальне виробництво (індустріальна економіка) і не концентрація фінансів (капіталу).

Інноваційну економіку в більшості випадків трактують як таку, яка заснована на знаннях та інформаційних технологіях. При цьому, передбачається, що головний ефект її полягає не просто у випуску високотехнологічної продукції, а в її продуктивному використанні в усіх сферах і галузях, рівні впливу на економіку та суспільство.

Формування інноваційної економіки потребує «вироблення» нової ідеології, яка орієнтується на нововведення і пронизує все суспільство. Наукові результати, конструкторські розробки, технологічні та інституціональні нововведення стають сьогодні головною рушійною силою як економічного прогресу, так і соціального розвитку провідних країн світу.

Вживаність інноваційної економіки як нової економіки є неможливим, так як «науково» термін «нова економіка» ще не відбувся. Це підтверджено тим, що вона «характеризується економістами опосередковано, через сукупність таких понять, як інформаційна економіка, економіка знань, постіндустріальна економіка, інноваційна економіка, мережева економіка, віртуальна економіка».

В сучасній науці склались дві традиції застосування категоріального апарату при дослідженні проблем інноваційної економіки. Ці традиції відображають два головні напрями дослідження інноваційної економіки – переважно прикладний і теоретичний, які розвиваються дещо відокремлено один від одного, проте, проблематика інноваційної економіки вимагає поєднання обох підходів з використанням переваг кожного з них [1, 5].

Зовнішнім проявом інноваційної економіки виступають збільшення витрат держави, підприємств, домашніх господарств на накопичення людського капіталу, вкладень у науково-дослідницькі та дослідно-конструкторські розробки. Але, ці формальні ознаки стають реальністю лише тоді, коли мають місце і реалізуються вихідні умови розвитку інноваційної

економіки. До них відносяться: інституційні; структурні; конкуренція за нову техніку і технології, за якість продукції; ресурсні; мотивуючі [1].

Оскільки, складовими елементами інноваційної економіки є людський (капітал здоров'я, трудовий капітал, інтелектуальний капітал, культурно-моральний капітал), природний (ресурсний) та відтворювальний капітали, то в зв'язку з цими елементами можна виділити наступні критерії інноваційної економіки, а саме:

- рівень інноваційної складової продуктивних сил;
- ступінь духовної інтелектуалізації соціально-виробничих відносин;
- рівень інноваційної інфраструктури економіки та її сегменти;
- рівень технологічного укладу інноваційної економіки;
- рівень професіоналізації кадрового складу;
- спрямованість на вирішення ресурсних і екологічних проблем [2].

Сьогодні економісти вважають, що, в першу чергу, стимулом економічного зростання в сучасній економіці, заснованої на знаннях, є не капітал накопичення, а інноваційний потенціал. Основою економічного зростання є оптимізація використання факторів, і мірилом успіху є те, наскільки добре коефіцієнт використання оптимізований.

Для розвитку інноваційної економіки і стимулювання процесу формування нових ринків необхідно створювати особливу інноваційну інфраструктуру та інститути підтримки інноваційного процесу [3].

В основі інноваційного шляху розвитку інноваційної економіки лежить цілеспрямований процес пошуку, підготовка свідомості, реалізації і комерціалізації науково-технічних нововведень, які дозволяють підвищити ефективність суспільного виробництва, покращити життєдіяльність суспільства та особистості, включаючи високий ступінь захищеності індивіда.

Суспільство повинно усвідомити, що основою успішного розвитку (як економічного, так і соціально-економічного) є постійне інноваційне оновлення. Основою такого оновлення є інноваційна спрямованість в усіх сферах діяльності суб'єктів господарювання.

Створивши умови для розвитку в країні інноваційної економіки, можна забезпечити її конкурентоспроможність серед інших країн світу і економічний суверенітет та незалежність. Тільки інноваційна економіка забезпечить успіх країни, створить умови для реалізації інтересів громадян, забезпечить майбутнє країни [4, 7].

Отже, в цей час інновації визнаються ключовим чинником економічного зростання. Формування інноваційної економіки потребує «вироблення» нової ідеології, яка орієнтується на нововведення і пронизує все суспільство. Людство повинно усвідомити, що основою успішного розвитку (як економічного, так і соціально-економічного) є постійне інноваційне оновлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Головінов О. М. Інноваційна активність і інноваційні процеси в національній економіці. Економіка та держава. 2013. № 6. С. 4-8.
2. Економічна енциклопедія: у 3-х томах/ редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ: Видавничий центр «Академія», 2000. Т. 1. 864 с.
3. Иванов Н. Социальный контекст инновационного развития. Мировая экономика и международные отношения. 2013. № 5. С. 17-30.
4. Концепція розвитку наукової сфери України. Економіст. 2006. № 10. С. 20.
5. Корсак К. Від традиційних моделей організації економіки – до інноваційної. Персонал (Журнал інтелектуальної еліти). 2010. № 2. С.12-17.
6. Набатова О. О. Джерела і особливості інституціоналізації соціальних інновацій у трансформаційній економіці. Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. Серія: Економічні науки. 2011. № 3 (51). С. 234-240.
7. Федулова Л.І. Інноваційна економіка: підручник для студентів ВНЗ. Київ: Либідь, 2006. 480с.

КРЕАТИВНА ЕКОНОМІКА ЯК ОСНОВА ІНТЕГРОВАНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Сьогодні постіндустріальні країни вбачають джерело розвиненості і стабільності суспільства у переході до «економіки творчості» або, як її ще називають, «креативної економіки», в якій основним фактором виробництва є творча активність населення, здатна створювати принципово нові продукти. Основною метою цього переходу є побудова розвиненої економіки шляхом створення інноваційного середовища, а головний інструмент у досягненні цієї мети – це «будівництво» креативних міст, фундаментом яких є творчі індустрії.

У даний час поняття «креативна економіка» нерідко ототожнюється з поняттям «економіка знань». При цьому мова йде про особливий сектор економіки, заснований, перш за все, на різних видах інтелектуальної праці. Подібне тлумачення є справедливим лише певною мірою. Разом з тим, на думку провідних вітчизняних і закордонних авторів, обмежувати креативну економіку тільки за даною ознакою недостатньо. До інших ознак креативної економіки ряд авторів справедливо відносять, так зване креативне мислення, креативне проектування, що мають практичну спрямованість.

Разом з тим, слід зазначити, що креативна економіка, заснована на інтелектуальній праці, творчому креативному підході, має місце не тільки в соціально орієнтованих і соціально значущих сферах діяльності. Явний її вияв (як генерування і реалізація нестандартних ідей) спостерігається все більшою мірою в розширенні масштабів тіньових, корупційних, кримінальних соціально-економічних процесів. Найбільш яскраво ці процеси виявляються останнім часом у науково-освітньої, інноваційній діяльності, в охороні здоров'я, будівництві, житлово-комунальному господарстві, міграційних, екологічних та інших напрямках соціально-економічного розвитку [6].

Таким чином, креативна економіка – це сукупність специфічних соціально-економічних відносин, що виникають з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання, заснованих на нестандартних, нетрадиційних ідеях, концепціях, стратегіях, заходах, які забезпечать ефективне розв'язання соціально-економічних проблем на основі нових знань, принципово якісно нових рішень [5].

Поняття «креативна економіка» трактують з трьох позицій: як сектор або галузь світової економіки, як нову концепцію чи напрям досліджень, та як певну систему специфічних соціально-економічних відносин. Вважаємо, що на сучасному етапі не достатньо розглядати креативну економіку лише, як частину світової, яка охоплює діяльність креативних галузей (індустрій), зокрема: НДДКР, реклами, архітектури, мистецтва, дизайну, моди, ремесел, кіно та відео, музики, видавництва, відео та комп'ютерних ігор, ТБ та радіо, театру, фотографії. Розуміння креативної економіки як нової концепції є доцільним з позиції досліджень та наукової діяльності, в той же час механізм функціонувань будь-якої економіки розкривається в системі соціально-економічних відносин.[3]

Творчий та інноваційний потенціал у регіонах України є далеко неоднаковим, що робить доцільним проведення аналізу регіонів України за основними показниками креативності, запропонованими Р. Флорідою. Цей аналіз дозволить виявити регіони України, що мають високий творчий потенціал, виявити приховані резерви економічного зростання.[2]

Після завершення ери індустріального розвитку і переходу людства на інші системи, економіка перестала повністю базуватися на послугах, а основою стає творчість, створення нового. Творча (креативна) складова в даний час стає головною вимогою для конкурентоспроможності будь-якого підприємства. Глобалізація, яку ми спостерігаємо, підвищує масштаби і вимоги до бізнесу, оскільки маркетинг, закупівлі, виробництво, НДДКР, дистрибуція і логістика націлені на загальносвітові ринки. Управління творчою та інноваційною діяльністю стає найважливішою складовою діяльності будь-якої сучасної організації.

Серед механізмів стимулювання розвитку сучасних практик у сфері культури заслуговує на увагу програма «Академія культурного лідера», яка реалізується Міністерством культури

України спільно із Goethe-Institut в Україні, розрахована на 2018-2019 рр. Мета програми полягає у підготовці менеджерів у галузі культури для ОТГ та малих міст України із використанням сучасних механізмів та досвіду кращих практик країн ЄС. Процес децентралізації створює нові виклики і, водночас, можливості розвитку культури на місцевому рівні. Тому ефективне управління культурними процесами та розвиток людського потенціалу сприятиме економічному та соціальному розвитку місцевих громад.[1]

Отже, ще недавно йшлося про економіку, як про економіку знань, економіку інформаційну, сьогодні ж мова йде про економіку креативну, що використовує досягнення економіки знань, засновану насамперед на матеріалізації нових ідей і задумів. Креативна економіка – це економіка творчого сектора, до якого належать в основному процеси, що відбуваються у сфері послуг, однак, результати діяльності в цій сфері можна виявити практично у всіх галузях економіки. На сьогоднішній день креативна економіка є стратегією розвитку суспільства в основі якої покладено безперервний інноваційний розвиток, що базується на людському капіталі, який забезпечується інтелектуальним капіталом, креативним потенціалом і талантом. Всі ці фактори виробництва в креативній економіці вимагають постійної підтримки і покращення, а отже і інвестицій. В умовах євроінтеграції розвиток людського потенціалу в контексті розвитку креативних індустрій може забезпечити підвищення конкурентоспроможності економіки України та забезпечити довготерміновий економічний ріст.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Актуальні проблеми реалізації державної політики у сфері розвитку креативних і культурних індустрій. URL:http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/111AZ_Walevskiy_-07092018-0b9aa.pdf
2. Пилясов А., Колесникова О. Методика оценки творческого потенциала российских регионов / А. Пилясов, О. Колесникова // Вопросы экономики. – 2018. – № 9. – С. 50-69.
3. Степанов А.А., Савина М.В. Креативная экономика: сущность и проблемы развития / А.А. Степанов, М.В. Савина. URL: <http://uecs.ru/marketing/item/2667-2014-12-26-08-35-52>
4. Сутність поняття «креативна економіка» та значення для України в умовах європейської інтеграції. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/18_ukr/10.pdf
5. Турський І. В. Глобальні та регіональні тренди креативних індустрій та перспективи їх розвитку в Україні [Електронний ресурс] / І. В. Турський. – 2016. URL – Режим доступу до ресурсу: <http://www.elartu.tntu.edu.ua>
6. Флорида Р. Креативный класс: люди, которые меняют будущее / Р. Флорида. – М.: Издательский дом «Классика-XXI», 2017. – 421 с.
7. Харламова А. В Україні поки немає розуміння, що креативна економіка – це сектор економіки. URL: https://gazeta.ua/articles/economics/_vukrayini-poki-nemaye-rozuminnya-scho-kreativna-ekonomika-ce-sektor-ekonomiki

Яремчук С.

Науковий керівник – доц. Литвин Л.М.

ФРАНЧАЙЗИНГ ЯК СПОСІБ ОРГАНІЗАЦІЇ БІЗНЕСУ

Ефективне функціонування ринкової економічної системи неможливе без наявності та оптимального поєднання в ній суб'єктів малого, середнього та великого підприємництва, що успішно здійснюють свою діяльність.

Як показує світовий досвід, успішність діяльності суб'єктів малого, середнього та великого підприємництва значною мірою визначається наявністю тісної співпраці між ними, що реалізується через використання різних видів господарської інтеграції. Одним із таких видів є широко використовувана у світі франчайзингова форма співробітництва господарюючих суб'єктів [2].

Сутність франчайзингу полягає у створенні великими компаніями роздрібною торговою мережі, що складається із залежних від них, найчастіше невеликих, роздрібних підприємств-дилерів (операторів). Між великою компанією (франчайзер) і роздрібними підприємствами (франчайзі) полягає спеціальний контракт про торговельне представництво (франшиза), в якому визначаються взаємні права і зобов'язання учасників угоди: право власності великої компанії на торгову марку і фірмові послуги своїм операторам; продаж операторам ліцензії на право використання торгової марки і фірмових послуг великої компанії; зобов'язання великої

компанії з надання кваліфікованої допомоги операторам в навчанні персоналу, підбір приміщень і обладнання, проведення маркетингових досліджень ринку і наданні інших послуг; зобов'язання операторів по одноразовій оплаті ліцензій і необхідного устаткування, періодичним платежах у вигляді відсотків від обсягу продажів або прибутку, а також за постійними внесками в централізований фонд реклами.

Найбільша помилка при виборі франшизи – це нерозуміння різниці між індивідуальною трудовою діяльністю та власним бізнесом. Загалом, франшизи бувають двох категорій: франшиза індивідуальної трудової діяльності та франшиза менеджменту. При франшизі індивідуальної трудової діяльності купують собі роботу: тут і начальник, і робітник, і контролер, і бухгалтер, і продавець, і офіс-менеджер – все в одній особі. Це може дати нормальний дохід та заощадити деякі збереження, але, скоріше всього, це не дасть фінансової самостійності чи статку.

При франшизі менеджменту, купується бізнес, і роль зводиться до управління та розвитку бізнесу. Роль полягає у пошуку, навчанні та управлінні персоналом, що працює на бізнес. Людина, яка купує цю франшизу є організатором бізнесу, а не виконуючим конкретних функцій. Таким чином, рівень її статку буде прямо пропорційним рівню організованості бізнесу.

Співпраця по франчайзингу ідеально продовжить роботу бізнесу в будь-який час і дозволить не хвилюватися про падіння доходів чи про ефективність підприємства. При співпраці по франчайзингу бізнес буде працювати на людину, яка купила франшизу.

Одним із найефективніших способів збільшити заробіток – обрати таку співпрацю з франчайзингу, при якій дохід зростає незалежно від участі. Потрібно лише мати можливість та навички для підбору персоналу, створення сильної команди, яка працює у бізнесі. У цьому випадку будуть необмежені можливості для збільшення дохідного потенціалу бізнесу з франчайзингу [6].

Вигоди від об'єднання зусиль у бізнесі знайти непросто. Коли люди співпрацюють, це дає не тільки корисний ефект, але й створює певні труднощі й обмеження, які виникають у системі співпраці. Кожен партнер має підпорядкуватись загальній меті, правилам, домовленостям, тобто свої інтереси погоджувати з інтересами іншої сторони. Встановити ефективні відносини в кооперації підприємницької діяльності в системі франчайзингу – вельми непросте справа. Той, хто все-таки вирішує працювати в системі франчайзингу, має дуже ретельно продумати всі шанси майбутніх відносин, форми їх установаження та здійснення, всі можливі витрати, які неминуче будуть перед очікуваними вигодами. Потрібно так побудувати відносини, щоб витрати звести до мінімуму, а прибуток – до максимуму. При цьому справа має бути вигідною обом сторонам, інакше вона довго не протримається [1].

Франчайзинг приносить додаткові гроші для розповсюдження бізнесу. Якщо компанія прагне до розвитку на регіональному, національному чи міжнародному рівні, то будуть потрібні додаткові вкладення на програму розвитку. Ці фонди можна створити за допомогою франчайзі.

Франчайзі роблять додаткові виплати на підтримку послуг, що надаються франчайзером. Усі працюючі франчайзі щомісяця платять франчайзеру за надання послуг. Частина цих грошей йде на надання послуг щодо підтримки франчайзі цієї системи (навчання персоналу, консультанти і т.д.).

Франчайзинг відкриває можливості швидкого розширення на новому ринку і зміцнення своєї репутації на існуючому ринку. Кожен окремий франчайзер одержує величезні переваги на всьому ринку тому, що франчайзі створюють широку мережу бізнесу на розвиток якої у франчайзера ніколи не вистачило б грошей.

Коли франчайзі дає свою згоду вкладати гроші у франчайзингове підприємство, він всеодно залишається незалежним власником бізнесу. Ця незалежність означає, що його ніколи не звільнять з цієї роботи. Франчайзі одержує професійну підтримку від франчайзера. Така підтримка допомагає йому уникнути тих помилок, що роблять інші підприємці. Франчайзер остерігає франчайзі від прийняття неправильних рішень, що могли б зашкодити чи взагалі зруйнувати його підприємство.

Як бізнес концепція франчайзинг завжди пропонує багато переваг і для франчайзі і для франчайзера. Але коли підприємець звертається до франчайзингу, йому необхідно розглядати і переваги, і недоліки. Обом сторонам варто звернути увагу на:

- неможливість завершити відносини з франчайзі, що не дотримується правил системи. Положення в договорі передбачають неможливість для франчайзера розірвати контракт із франчайзі. Такі положення ускладнюють вихід із системи франчайзі, що не виконує законів франчайзингового бізнесу;

- франчайзі не є працівниками франчайзера. Франчайзі є незалежними власниками бізнесу;

- багато споживачів сприймають кожне франчайзингове підприємство як частину одного ланцюга підприємств, що працюють під єдиним товарним знаком. І якщо який-небудь франчайзі погано веде свій бізнес, те це буде кидати тінь на усю франчайзингову систему;

- франчайзери встановлюють структуру виплат за наданий сервіс, приймаючи за основу відсоток від загальної суми продаж на кожному підприємстві. Франчайзі зобов'язані надавати звіт про загальну суму продажів франчайзеру для того, щоб визначити суму оплати за сервіс;

- робота будь-якої франчайзингової системи заснована на принципах і стандартах, що є інтелектуальною власністю франчайзера. Ці принципи бізнесу демонструють комерційну таємницю і є основою успіху франчайзингової системи. І хоча франчайзинговий договір забороняє франчайзі розголошувати подібну інформацію, всеодно це трапляється. Франчайзеру складно з цим боротися, тому якщо йому не вдається виробити ефективні заходи, то уся франчайзингова система може сильно зазнати ушкоджень;

- вихід із франчайзингової системи успішно працюючих франчайзі. Франчайзі може вважати, що франчайзингові відносини накладають на нього занадто великі обмеження й у результаті втратити інтерес до цього бізнесу.

Для того, щоб уникнути всіх цих труднощів, франчайзери мають дуже ретельно відбирати підприємців, яким вони хочуть продавати франшизи. Франчайзер має провести інтерв'ю з кожним кандидатом з метою виявлення у франчайзі якостей, необхідних для успішного ведення справи. Після того як франчайзі стає частиною системи, франчайзер має спостерігати за тим, як йдуть його справи. Франчайзер має швидко реагувати на ризики і негайно приймати рішення.

Недоліками для франчайзі можуть бути:

- невиконання контракту за франчайзинговим договором. Франчайзі має дотримуватись правил франчайзингової системи. Франчайзі можуть вносити свої пропозиції, але вони не можуть змінювати систему;

- погляд на франчайзингову систему як таку, що обмежує ініціативу франчайзі. На додаток до франчайзингового договору франчайзі має дотримуватись спеціальних правил, що стосуються щоденних операцій у бізнесі використання товарного знаку франшизи та дати згоду на прийняття обмежень до початку дії франчайзингового договору;

- хоча франчайзі являє собою незалежного власника свого бізнесу, він є важливою сполучною ланкою в мережі власників франшизи;

- потенційні франчайзі мають вивчити доступну інформацію про фінансове положення франчайзера. Може статися так, що франчайзер оголосить про банкрутство, що може привести до продажу франшизи чи її ануляції;

- до початку приведення у виконання франчайзингового договору потенційний франчайзі має ретельно ознайомитися з матеріалами, наданими франчайзером [3].

Для України франчайзинг є порівняно новим явищем. Водночас останніми роками спостерігається стійка тенденція до дедалі ширшого використання вітчизняними суб'єктами господарювання франчайзингової форми організування підприємницької діяльності, що значною мірою зумовлюється зарубіжним досвідом ефективного функціонування підприємств в умовах франчайзингових відносин. Однак, незважаючи на тенденцію поширення франчайзингу в Україні, буде перебільшенням стверджувати, що в нашій державі створені всі умови, необхідні для розвитку франчайзингових відносин. Існує низка факторів, які перешкоджають стрімкому розвитку франчайзингу в Україні. Одним із них є недостатність наукового розроблення проблеми формування та здійснення франчайзингових відносин

підприємств у вітчизняних умовах господарювання, що зумовлює актуальність проведення досліджень у сфері сформульованої проблематики [2].

Насправді, франчайзинг – найбільш сприятлива можливість побудувати бізнес [4].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Карягін Ю. О., Тимошенко З. І., Демура Т. О., Мунін Г. Б. Маркетинг турпродукту: підручник. Київ: Кондор, 2009. 394 с.
2. Кузьмін О. Є., Мирончук Т. В., Салата І. З., Марчук Л. В. Франчайзинг: навчальний посібник. Київ: Знання, 2011. 267 с.
3. Франчайзинг: поняття, види, форми. Договір франчайзингу. URL: <http://osvita.ua/vnz/reports/law/9649/> (дата звернення: 08.04.2019).
4. Франчайзингу в Україні 20 років: про вагу цієї бізнес-моделі. URL: <https://egoisty.com/news/franchayzingu-v-ukrayini-20-rokiv-pro-vagu-ciiei-biznes-modeli-uk> (дата звернення: 08.04.2019).
5. 6.Що таке франчайзинг. URL: <http://www.chipsaway.ua/franchising/ua> (дата звернення: 08.04.2019).

Щур І.

Науковий керівник –доц. Литвин Л.М

СУТНІСТЬ І ВИДИ БЕЗРОБІТТЯ

В умовах переходу України до ринкової економіки та кризових явищ, які спіткали Україну за останні роки, проблема безробіття стала однією з найголовніших проблем вітчизняної економіки. Безробіття – це незайнятість у суспільному виробництві працездатного населення, охочого мати роботу, яку воно здатне виконувати, проте пропозиція робочої сили на ринку праці перевищує попит. За визначенням Міжнародної організації праці, безробітні – це особи у віці 15-70 років (як зареєстровані так і не зареєстровані в державній службі зайнятості), які одночасно задовольняють три умови: не мають роботи (прибуткового заняття), шукають роботу або намагаються організувати власну справу, готові приступити до роботи протягом наступних двох тижнів. До цієї категорії належать також особи, що навчаються за направленнями служби зайнятості, знайшли роботу й чекають відповіді або готуються до неї приступити, але на цей момент ще не працюють [5].

Відповідною роботою для громадян, які втратили роботу й заробіток (трудовий дохід), вважається робота, що відповідає освіті, професії (спеціальності), кваліфікації працівника й надається в тій же місцевості, де він мешкає.

Заробітна плата повинна відповідати рівню, який особа мала на попередній роботі з урахуванням її середнього рівня, що склався в галузі відповідної області за минулий місяць.

Під час пропонування підходящої роботи враховується стаж роботи громадянина за спеціальністю, його попередня діяльність, вік, досвід, становище на ринку праці, тривалість періоду безробіття [7].

У разі неможливості надання громадянину роботи за професією (спеціальністю) протягом шести місяців безробіття, підходящою вважається робота, яка вимагає зміни професії (спеціальності) з урахуванням здібностей, здоров'я громадянина й колишнього досвіду, доступних для нього видів навчання та потреб ринку праці в цій професії (спеціальності) [1].

Для громадян, які змінили професію (спеціальність), за направленням державної служби зайнятості підходящою вважається робота як за новою так і за попередньою професією (спеціальністю) за останнім місцем роботи.

Загальноприйняті наступні види безробіття:

– фрикційне безробіття – наявність безробітних у результаті добровільної зміни працівниками місця роботи й періодів тимчасового звільнення. Відрізняється низькою тривалістю й виникає тоді, коли частина людей добровільно змінює місце роботи, частина шукає нову роботу після звільнення, а частина, особливо молодь, уперше шукає роботу з вищою заробітною платою, кращими умовами праці й ближче до місця проживання. Має місце у випадках, коли ринок праці функціонує неефективно й не приводить у відповідність кількість працівників і робочих місць. Звільнення працівників відбувається за їх ініціативою, тому фрикційне безробіття вважається неминучим і певною мірою бажаним, оскільки частина

працівників, тимчасово втративши роботу, переходить з некваліфікованої, малопродуктивної й низькооплачуваної роботи на більш кваліфіковану, продуктивнішу й високооплачувану. Отже, відбувається раціональніший розподіл і якісне використання трудових ресурсів, підвищуються їх доходи, зростає валовий внутрішній продукт;

– структурне безробіття, коли в результаті науково-технічного прогресу відбуваються важливі зміни в техніці, технології, організації виробництва й робоча сила за своїми професійно-кваліфікаційними характеристиками перестає відповідати цим змінам. Структура робочих місць не співпадає з професійно-кваліфікаційною структурою працівників, які не можуть знайти роботу без відповідної підготовки, додаткового навчання й навіть зміни місця проживання. Структурне безробіття має довгостроковий характер, вважається важчим і цим відрізняється від фрикційного, хоча обидва неминучі і існують в суспільстві завжди;

– циклічне безробіття об'єктивно зумовлене циклічними коливаннями економіки, коли на стадії спаду скорочується ВВП, зменшується сукупний попит на товари й послуги, зайнятість скорочується, а безробіття зростає;

– приховане безробіття спостерігається тоді, коли кількість працівників на виробничих дільницях перевищує об'єктивно потрібну, внаслідок зниження попиту на робочу силу в результаті спаду виробництва або структурних змін. Люди формально начебто й працюють, але фактично займають зайві робочі місця [6]:

1) наднормативна чисельність працівників, які одержують повну заробітну плату, тобто підприємство виконує не виробничу, а соціальну функцію, знижуючи безробіття, збільшує собівартість, ціну продукції й інфляцію;

2) переведені на режими скороченого робочого дня з неповною оплатою;

3) частково оплачуваних або неоплачуваних відпусток з ініціативи адміністрації;

4) цілозмінні, внутрішньозмінні простої з організаційних, технічних причин.

Часткове безробіття є різновидом прихованого безробіття – вимушене тимчасове скорочення нормальної або встановленої законодавством України тривалості робочого часу, перерва в одержанні заробітку або скорочення його розміру через тимчасове припинення виробництва без припинення трудових відносин з причин економічного, технологічного, структурного характеру [2].

– застійне (хронічне) безробіття. Довгострокове безробіття (зазвичай 12 місяців і більше), що переходить у застійне, для якого характерна надзвичайна нерегулярність зайнятості в частини громадян, падіння їх життєвого рівня. Застійне безробіття пов'язане із втратою професіоналізму й навиків до праці, а нерідко – з розпадом соціальнопсихологічних засад особистості;

– сезонне безробіття зумовлене коливаннями в обсязі виробництва окремих галузей і появою безробітних у певну пору року (сезону): деякі види будівельних, сільськогосподарських робіт, промислів і т.д.;

– вимушене безробіття. Працівник не бажає звільнитися, а адміністрація скорочує персонал. Характерна, зазвичай, для періодів спаду в економіці, коли роботодавці вимушені скорочувати розміри виробництва й чисельність працівників через несприятливу ділову кон'юнктуру.

В таблиці 1 ми можемо спостерігати рівень безробіття в Україні з 2000 по 2018 роки [4].

Як бачимо з таблиці 1, за 18 років все ж таки прослідковується спад рівня безробіття. Також, ми бачимо як зменшується кількість зареєстрованих безробітних.

Існує багато проблем щодо статистики безробіття в Україні, які не дозволяють об'єктивно оцінювати реальність його рівня в Україні:

– неможливо врахувати осіб, які втратили надію отримати робоче місце і не стоять на обліку в службі зайнятості; – статистика не враховує часткову зайнятість, тобто ті, хто примусово знаходяться у відпустках з ініціативи керівництва, вважаються зайнятими; – неправдива інформація з боку безробітних. Велика кількість працівників

працює без офіційного оформлення, тому майже неможливо перевірити тих, хто отримує виплати по безробіттю й задіяний в тішовій економіці. Проблема безробіття є досить актуальною на сьогоднішній день і вимагає розробки та реалізації соціальних гарантій як від держави, так і від

ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

регіональних органів влади. Проблема безробіття – це проблема, яка потребує негайного вирішення і глибокого наукового аналізу та вироблення на цій основі практичних рекомендацій, які можуть використовуватися для розробки і реалізації ефективної соціально-економічної політики, направленої на забезпечення продуктивної зайнятості економічно активного населення країни, зменшення рівня безробіття до мінімального соціально – допустимого рівня.

Таблиця 1

Рівень безробіття в Україні з 2000 по 2018 роки

	Всього населення	Економічно активне населення	Безробітне населення	Рівень безробіття	Зареєстровані безробітні
2000	48923,2	21150,7	2630,0	12,4%	1178,7
2001	48457,1	20893,6	2440,3	11,7%	1063,2
2002	48003,5	20669,5	2128,6	10,3%	1028,1
2003	47622,4	20618,1	1994,0	9,7%	1024,2
2004	47280,8	20582,5	1888,2	9,2%	975,5
2005	46929,5	20481,7	1595,2	7,8%	891,9
2006	46646,0	20545,9	1513,7	7,4%	784,5
2007	46372,7	20606,2	1416,7	6,9%	673,1
2008	46143,7	20675,7	1424,0	6,9%	596,0
2009	45962,9	20321,6	1956,6	9,6%	693,1
2010	45778,5	20220,7	1784,2	8,8%	452,1
2011	45633,6	20247,9	1731,7	8,6%	505,3
2012	45553,0	20393,5	1656,6	8,1%	467,7
2013	45426,2	20478,2	1576,4	7,7%	487,6
2014	42928,9	19035,2	1847,1	9,7%	458,6
2015	42760,5	17396,0	1654,0	9,5%	461,1
2016	42584,5	17303,6	1677,5	9,7%	407,2
2017	42386,4	17193,2	1697,3	9,9%	352,5
2018	42153,2	17296,2	1577,6	9,1%	341,7

ЛІТЕРАТУРА:

1. Горяча О.Б Проблеми безробіття в Україні : Чернівці, БДФА.
2. Лисюк О.С. Безробіття як соціально-економічна проблема населення України // Збірник наукових праць ВНАУ. – 2012. – № 4(70). – С. 48-53
3. Семенова К.Д. Аналіз впливу економічної кризи на рівень безробіття в Україні // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – № 1(44). – С. 106-111.
4. Рівень безробіття в Україні.
5. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy/>
6. Яворва Л.Г. Аналіз рівня безробіття в Україні та напрямки його подолання // Глобальні та національні проблеми економіки. Миколаївський національний університет імені В.О.Сухомлинського. Електронне наукове фахове видання. – № 10, 2016. – С. 752-755.
7. Сутність і види безробіття. URL: <http://ukr.vipreshebnik.ru/econom-praci/4306-sutnist-i-vidi-bezrobittya.html>

ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ

*Близнюк М.
науковий керівник – доц. Цепенюк Т.О.*

СОЦІОЛЕКТ ПІДЛІТКІВ ЯК АКТУАЛЬНЕ ПИТАННЯ СУЧАСНОГО ВІТЧИЗНЯНОГО КІНОПЕРЕКЛАДУ (НА ПРИКЛАДІ ТЕЛЕСЕРІАЛУ «ЖУВАЛЬНА ГУМКА»)

Сучасне українське перекладознавство стрімко розвивається в умовах невинності та мінливості глобалізації. Глобалізація як основний двигун розвитку ХХІ століття стирає мовні та національні кордони через всепроникність та всеохопленість інтернету, соціальних мереж і кіноіндустрії.

В останні роки, зарубіжне кіно, зокрема американське та британське, почало займати чільне місце в житті українських підлітків як спосіб соціалізації та інтеграції в суспільство іноземної країни. Це призвело до переймання підлітками іншомовних моделей спілкування в намаганні наслідувати їхню мову, побут та поведінку. Таке «наслідування» відкриває перед вітчизняною лінгвістикою ціле поле можливостей для розвитку, оскільки поняття «соціолект» є ще неповністю дослідженим явищем.

Саме проблеми особливості побудови та функціонування соціолектів, їхні види та класифікації, поряд зі способами перекладу та доместифікації для вітчизняного глядача є актуальними питаннями, що вимагають глибшого вивчення та розробки конкретних стратегій роботи із запропонованими мовними групами.

Варто зазначити, що дослідженням соціолекту як унікального мовного явища займається ціла низка зарубіжних та вітчизняних лінгвістів, до яких належать: В. Поліванова, Т. Єрофєєва, М. Маковський, В. Бондалетова, Ю. Степанов, І. Гальперіна, В. Хом'якова, Т. Нікітіна та ін., Л. Ставицька, С. Мартос, Л. Масенко, О. Тараненко, О. Кондратюк, Л. Мацько, С. Пиркало, А. Коваль, Н. Бабич та ін.

Мета статті полягає у визначенні найоптимальніших шляхів перекладу соціолекту підлітків з англійської на українську мову.

Поняття «соціолект» не є явищем новим для лінгвістичної науки, оскільки перші посилання на ті чи інші його прояви були зроблені ще у XVII-XVIII ст. такими відомими науковцями як Ф. Соссюр, Ш. Балі, У. Лабов та ін. Їхні роботи, здебільшого, базувалися на визначенні закономірностей функціонування конкретних нестандартних одиниць мови в побуті різних соціальних верств. Проте, дослідження на цю тему та, більше того, норматизація термінологічної парадигми соціолектів почалася лише наприкінці ХІХ століття із виходом книги французького лінгвіста П. Лафарга «Мова і революція» (1894), де автор зазначав, що невідповідність мови літературної із мовою побутового спілкування була наслідком бурхливих змін суспільства, його потреб та нестабільності епохи, що було викликано буржуазною революцією тих років. Хоч поняття «соціолект» було тепер введено в лінгвістичні школи, його подальше дослідження не відбулося аж до середини ХХ століття [1].

Згідно з визначенням В. Є. Поліванова, соціолектом вважається диверсифікована мова, що є характеристикою конкретної соціальної групи, та відзначається своєю спрощеністю граматичної та вокабулярної парадигми і вирізняється універсальним та експресивним характером мовлення [2]. Доповнюючи тлумачення, М. М. Маяковський зазначає, що під соціолектом вбачають форму мови, що виконує зв'язуючу та кореляційну функцію, яка диверсифікує та відмежовує конкретну групу людей, або навіть цілу верству населення, через їх спільні соціальні ознаки від інших, схожих до неї соціальних груп. Це дає нам підставу розуміти запропоноване поняття як явище виключно синтетичного характеру, що виникає як форма соціальної диференціації, яка є набутою у результаті тих чи інших змін або потреб суспільства [2].

З іншого боку, Т. І. Єрофеева пропонує включати до визначення соціолекту «і біологічні, і психологічні» чинники, називаючи його явищем природнім та таким, що є «нормальною реакцією» соціуму на його мінливі тенденції [4].

На нашу думку, найбільш вичерпною можна вважати дефініцію взятую із Сучасного тлумачного словника, який говорить, що соціолектом або соціальним діалектом вважають «сукупність мовних особливостей, властивих будь-якій соціальній групі – професійній, становій, віковій і т. ін. – у межах тієї чи іншої підсистеми національної мови [6]», частими проявами цього явища словник вважає «особливості мовлення солдатів (солдатський жаргон), школярів (шкільний жаргон), кримінальний жаргон, аргі хіпі, студентський сленг, професійна „мова“ тих, хто працює на комп'ютерах, різноманітні торгові аргі (наприклад, „човників“, торговців наркотиками) тощо».

Також згадується, що соціолект не є неподільною мовною парадигмою, а представляє собою групу мовних одиниць таких, як аргі, жаргон та сленг, що об'єднуються у тимчасові системи у формі слів, словосполучень, синтаксичних конструкцій тощо, але базуються на нормах літературної мови [6].

Варто зазначити, що підґрунтям утворення та функціонування тих чи інших соціолектів вважається наслідком низки екстралінгвістичних факторів таких, як рівень освіти носіїв, їхнє соціальне походження, рід професійної діяльності, належність до ряду обмежених соціальних груп (вуличні угруповання, в'язні, учасники різноманітних законних та незаконних організацій тощо).

Наша робота ставить собі за мету дослідити особливості існування та функціонування підліткового соціолекту у системі інших соціальних діалектів. Оскільки, розглянута нами теоретична база не надає конкретного визначення досліджуваному явищу, ми пропонуємо власну дефініцію задля окреслення меж нашого дослідження. Підлітковий соціолект – це неформальна система синтаксичних, граматичних та фонетичних диверсифікацій, а також стратифікованих лексичних одиниць обсягеного та надміру експресивного характеру, якими послуговуються вікові групи мовців (13-19 років). Така система, хоч і базується на правилах побудови та функціонування літературної мови, проте є некодифікованою і не вважається її офіційною підсистемою.

Українська Наукова Інтернет-Спільнота пропонує виділяти такі характеристики підліткового соціолекту:

Використання вигуків. Українська: *ауч!*, *ого!*, *вау!* тощо, англійська: *wow!*, *oops!*, *whoopsy!* тощо.

Використання скорочень. Українська: *тре* (від *треба*), *дякс* (від *дякую*) тощо, англійська: *Imma* (від *I am going to*), *ain't* (від сполучення дієслова *to be* у відповідному часі та заперечної частки *not*) тощо.

Траслітерація слів іноземного походження для іронізації та гумору: українська (здебільшого російського, англійського та польського походження): *ван лав* (від англ. *one love*), *курва* (від польськ. *kurwa*), *мужчина* (від рос. *мужчина*) тощо, англійська: *chicka* (від ісп. *chica* - дівчина), *habib* (від арабськ. *Habibi* – коханий, кохана) тощо.

Використання інтернет-сленгу та комп'ютерної лексики. Українська та англійська: *lamer* (невдаха) – *ламер*, *noob* (дурень) – *нуб*, *lag* (помилка в комп'ютерному коді) – *лаг* тощо.

Вживання слів фамільярності. Українська: *дружбан*, *хлопче*, *бабуська* тощо, англійська: *homie* – товариш, *bro* – брат, *bae* (від *baby*) – люба.

Вживання вульгаризмів. Українська: *лох*, *придурок*, *морда* тощо, англійська: *fuck*, *shit*, *wanker* тощо [7].

Ці та інші риси підліткового мовлення виділяють його на фоні формалізованої мови та створюють цілу нову систему спілкування, що не піддається кодифікації, оскільки, як вже було зазначено вище, соціолекти схильні до постійних змін у зв'язку із соціолінгвістичними потребами мовців.

Соціальний підлітковий діалект стрімко завойовує свою популярність через засоби масової інформації, сучасну літературу та кіноіндустрію. Щороку все більше кінострічок включають персонажів, яким характерні особливості використання вуличного (підліткового)

мовлення, що є проблемою для вітчизняного перекладача, у зв'язку із відсутністю описаних стратегій перекладу одиниць такого класу.

Матеріалом дослідження нами був обраний британський комедійний телесеріал «Жувальна гумка» (*Chewing Gum* (2015-сьогодні)), який ще не було перекладено на українську мову. Зважаючи на це, пропонуватимемо власний варіант перекладу.

У телесеріалі зустрічаються численні лексичні, фонетичні та граматичні структури, які не є формалізованими в літературній англійській мові, що виконують функцію інформування глядача про соціальне становище персонажа, місце проживання та навіть расову приналежність. Провівши дослідження, нами було встановлено, що підлітковий соціолект, який використовується персонажами у повсякденному мовленні можна класифікувати за такими характеристиками:

Фонетичні скорочення, де пропускаються початкові або кінцеві звуки для спрощення мовлення: *Sometime's he just let's me stay n' watch 'im sleep* [8]. – Деколи він дає мені залишитися і дивиться, як він спить.

Вживання зменшено пестливого суфікса *-ish*, який вказує на пом'якшення конотативного значення слова, або невпевненості мовця: *I'll just be havin' a normal sexy-ish dream, it gets too intense and then...* [8] – Тут мені сниться етаке, все закручується і...

Злиття допоміжного дієслова *to be* із різними частинами мови: TRACEY (to herself): *...whass 'e doin'?* (від *What is he doing?*) [8] – Що ся робиться?

Спрощення фонетичного складу слова, наближення звуків *[ð]*, *[θ]* до *[d]*: *I'm writing. Wha'da fuck man? Nah...Delete me from your contacts* [8]. – Я пишу. Якого хрену, хлопче? Не...Видаляй мене з контактів.

Заміна слів на пароніми для комічного звучання: *No fanks, I'm allowing the present moment to be as it is* [8]. – Ну нетушки, я дозволю всьому йти своїм ходом.

Використання неологічних ідіоматичних конструкцій: *I express what I want 'n he goes apeshit? He obviously don't love me* [8]. – Я сказала йому чьо мені хочеться, а він чьокнувся. Я йому не нравлюся певно.

Використання власних назв та імен знаменитостей для іронізації ситуації: CONNOR (starts reading his poem again): *Mans soul is void, like the universe got boyd* [8]– На Землі мені не вистачає тебе і озона, - це ніби постійно слухати пісні Кобзона.

Варто зазначити, що М. Павлов заперечує доцільність використання суржиків як способу перекладу та підкреслює, що соціальний діалект [наприклад кокні] - це форма «низької мови», що функціонує у межах однієї літературної мови, в той час, як суржик – це «сплав» двох споріднених мов. Проте, хоч переклад запропонований нами є формою діалектичного суржиків але, на нашу думку, саме він найбільш вдало доместифікує мовлення персонажів для сприйняття вітчизняним слухачем у сучасній кіноіндустрії [5].

Не зважаючи на те, що наше дослідження не охоплює всієї парадигми підліткового соціолекту, який зустрічається в серіалі, воно доводить той факт, що форма та вживання неформальних конструкцій не обмежується однією лінгвістичною системою та не піддається уніфікованій класифікації. Саме тут і постає проблема для перекладознавчої науки, оскільки, відсутність класифікації та групування мовних одиниць ускладнює підбір конкретної стратегії їхнього перекладу. Саме тому, ми рекомендуємо послуговуватися такими способами перекладу, запропонованими В. В. Зіркою:

Найчастіше такий спосіб перекладу використовується для перекладу жаргонізмів, адже, найчастіше, англійській професійні жарго мають еквіваленти в українській мові та навпаки. Наступні приклади є свідченнями цього:

Police raided No One Knows Noah's, left 'is door open innit so we cleaned up [8]. – Поліція завалилася з рейдом до бару «Нікому Невідомий», а Ноа лишив там двері відчинені, то ми підчистили трохи місце.

To clean up – це кримінальний жаргонізм, який означає «підчистити», тобто «обікрасти» місце.

Такий спосіб підходить для ситуацій, коли неможливо підібрати точний еквівалент, і є потреба надати невеликий опис конструкції для передачі смислового навантаження. При описі часто втрачається емоційне навантаження та образнізність перекладної фрази. У цьому випадку ми компенсували таку втрату лексею «женьщина».

What about me? I believe in female empowerment, I believe that every woman...[8] - *Що я думаю? Я вірю в рух за розширення прав і можливостей женьщін і в те, що кожна жінка...*

У цьому випадку ми бачимо подвоєну складність перекладу, оскільки, персонаж використовує загальновідомий термін *women's empowerment*, проте перекручує його на свій лад, замінюючи *women's* на *female*, що вказує на його комічність та низький рівень ерудиції.

Дослівний переклад. Цей спосіб перекладу зустрічається найменш часто, через повне стирання смислового та емотивного забарвлення перекладеного тексту. Він може бути актуальним у випадках, коли інформація вже відома глядачу, а аналог чи опис перекладної фрази не є потрібними або є зрозумілим.

Welcome to Complex Words. Hope you're having a great night. The next poet to grace the stage is Connor Jones from Tower Hamlets [8]. – *Ласкаво просимо до Складних Слів. Мої щирі сподівання, що вечір у вас йде пречудесно. А наступним сятиме на сцені Конор Дžoунс з району Тауер Гемлетс* [3;8].

Отже, нами було встановлено, що підлітковий соціолект – це неформальна система синтактичних, граматичних та фонетичних диверсифікацій, а також стратифікованих лексичних одиниць обценного та надміру експресивного характеру, якими послуговуються вікові групи мовців (13-19 років). Основними рисами підліткового соціолекту можна вважати: порушення звичних фонетичних, граматичних, лексичних та синтаксичних структур, вживання неологізмів та нестандартних ідіом, посилення на сучасну масову культуру, надмірне емотивне забарвлення, обценний характер та ін.

Переклад цього явища є проблемою актуальною для вітчизняного перекладознавства, оскільки, соціолект підлітків не є сталою підструктурою літературної англійської мови, а радше надзвичайно стихійне явище, яке змінюється відповідно до потреб часу. Найбільш оптимальними стратегіями перекладу таких одиниць можна вважати підбір аналогу, застосування описового або дослівного перекладу.

Перспективу досліджень вважаємо у подальшому вивченні інших характеристик (фонетичних, синтаксичних, лексичних, прагматичних тощо) соціолекту підлітків в англійсько-українському кінодискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Александрова О. В. Молодіжний соціолект як лінгвістичний феномен / О. В. Александрова. // Науковий вісник ПНПУ ім. Ушинського. – 2014. – №19. – С. 4–5.
2. Бугера О. А. Соціальні діалектизми: історія розвитку та теоретичного опрацювання / О. А. Бугера. – 2011. – №6. – С. 31–32.
3. Зірка В. В. Функції соціолектів у медійному дискурсі: питання перекладу / В. В. Зірка. – 2014. – С. 56–60.
4. Студентський соціолект як складник мовної організації сучасних молодіжних журналів. // Молодь. – 2014. – С. 12–16.
5. Суханова К. Ю. Соціолект кокні та проблема його перекладу / К. Ю. Суханова. // Держава та регіони. – 2015. – №1. – С. 68–69.
6. Сучасний Тлумачний Словник [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://studopedia.com.ua/1_52361_VI-sotsiolekt.html.
7. Українська Наукова Інтернет Спільнота [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://nauka-online.org/content/sotsiolekt-pidlitkiv>.
8. Michaela C. Chewing Gum: Scripts / Coel Michaela. – 2015.

Брик І.

Науковий керівник – доц. Григоров А. А.

ПОДАТКОВА СИСТЕМА І ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ

Держава – складний механізм, в якому кожен елемент має працювати злагоджено. Лише в такому випадку забезпечується ефективно та повноцінне виконання всіх покладених на неї завдань. Державне управління в економічній сфері відіграє значущу роль. Зважена, стратегічно обумовлена податкова політика є одним з вагомих важелів державного регулювання, що здатна підвищити рівень життя населення і, водночас, забезпечити стійкий економічний розвиток

країни. Податки є особливим інструментом державного управління не лише в економічній, а й в інших сферах життя.

Та чи розуміють громадяни як ж насправді функціонує податкова система? За даними досліджень, більша частина населення України, яка сплачує податки, не знає яку саму суму вони «передають» державі, не говорячи вже про те, на що саме ці кошти спрямовані.

Для розуміння всіх особливостей цієї складної системи, варто спочатку проаналізувати, що таке податкова система і податок взагалі. Отже, податкова система – це взаємопов'язаний комплекс економічних відносин суб'єктів суспільства щодо стягнення з фізичних і юридичних осіб установлених податкових платежів та обов'язкових зборів, які надходять до бюджетної системи держави для виконання покладених на неї обов'язків. Це визначення всебічно розкриває поняття податкової системи, воно дає відповідь на такі питання – що це? і для чого?.

З поняття «податкова система» неважко зрозуміти суть самого податку. Це встановлений вищим органом державної законодавчої влади та закріплений у законодавчому порядку обов'язковий платіж, який є одним із найважливіших засобів державного впливу на соціально-економічний розвиток країни, важливим інструментом макроекономічного регулювання економіки. Податки в сучасній економіці займають особливе місце і мають величезне значення для її розвитку. Основним розпорядником податків є держава.

Багато вчених приділили свою увагу вивченню даної теми різносторонньо. І більшість зійшлись на думці, що для того, щоб краще зрозуміти суть податків і в подальшому використати це для формування дієвої податкової системи необхідно насамперед визначити функції податків. Їх виділяють по-різному, проте, я вважаю, таблиця №1 розкриває їх найповніше. Ці функції повинні розглядатись як одне ціле.

Таблиця 1.

Функції податків та їх характеристика [2, с.2]

Податкове законодавство завжди розпочинається з визначення суб'єктів і об'єктів

Функція податків	Характеристика
Фіскальна	Забезпечує отримання та акумулювання податкових платежів та тим самим формування основної дохідної частини бюджету з метою забезпечення виконання державою соціально-економічних завдань
Регулююча	Виступає стимулюючим чи дестимулюючим фактором у впровадженні різних видів податків, змінюючи базу оподаткування чи податкові ставки, податкові пільги для певних суб'єктів податкових відносин та певних форм економічної діяльності, регіонів
Контрольна	Забезпечує контроль здійснення фінансово-господарської діяльності організацій і громадян за допомогою податків та допомагає оцінити ефективність податкової системи держави
Розподільча	Забезпечує розподіл отриманих до бюджету платежів між галузями та регіонами
Соціальна	Тісно пов'язана з фіскальною функцією і проявляється в тому, що частина податків, згідно з розробленими та затвердженими програмами соціального розвитку, направляється у вигляді соціальної допомоги в регіони

оподаткування. Суб'єктами оподаткування є юридичні або фізичні особи, міжнародні об'єднання та організації, які, відповідно до чинного податкового законодавства, безпосередньо зобов'язані нараховувати, утримувати та сплачувати податки, збори та інші обов'язкові платежі. Об'єкт оподаткування – юридично зумовлений факт, подія, після настання яких у суб'єкта виникає обов'язок сплатити податок; з економічного погляду об'єктом оподаткування можуть виступати доход, прибуток, майно, грошовий капітал або розмір споживання.

Отже, тепер, коли ми розібрались з сутністю податкової системи і податків, ми можемо детальніше розглянути поставлене вище запитання. Можливо, однією з причин, чому деякі люди не розуміють особливостей обороту податків в державній економіці, є те, що вони безпосередньо не бачуть зовнішнього виявлення даного ланцюжка - «мої гроші → податки → державні витрати». Через те, що ми, як звичайні громадяни, не маємо прямого контакту з податківцями, може з'явитися помилкове припущення, що українець лише споживає з бюджету і нічого туди не сплачує.

Тобто постає питання, якщо ніхто з нас безпосередньо не йде і не стоїть в черзі, щоб сплатити податок, хто ж тоді це робить? Адже кошти якимось чином все-таки потрапляють в

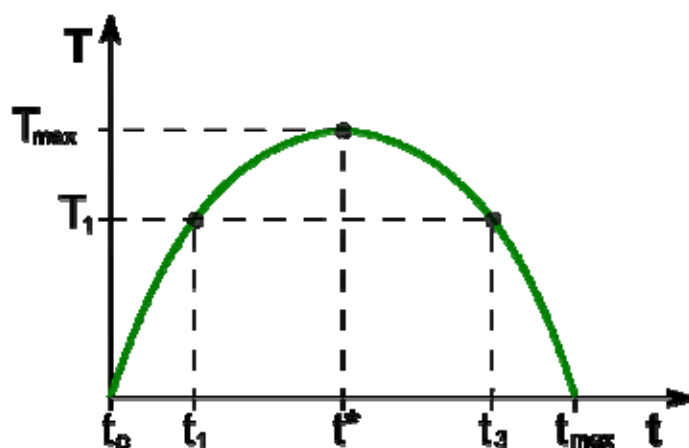
державний бюджет. Держава просто делегує кропітку роботу зі збору мільйонів дрібних «членських внесків» так званим податковим агентам, тобто організаціям, які мають справу з нашими грошима, коли наймають нас на роботу чи продають нам товари. Тому, коли ми говоримо про великих платників податків, то фактично ми говоримо про великих податкових агентів. Хто такий податковий агент? Це магазин, куди Ви ходите за продуктами. Це Ваш роботодавець, який нараховує зарплату. Це комунальні служби, яким Ви сплачуєте за тепло, воду та прибирання прибудинкових територій. Іншими словами, це усі ті установи чи навіть приватні підприємці, які мають справу з Вашими грошима.

Уся система державних фінансів тримається на дрібних внесках мільйонів українців. Так, саме пересічний українець, а не промислові гіганти чи олігархи, чи хтось інший утримує величезний державний апарат, оплачує державні закупівлі і сплачує рахунки за усіма соціальними зобов'язаннями. Якби не гроші рядових працівників та звичайних споживачів то не існувало б двох третин державних доходів.

Цікавий факт. Середньостатистичний українець, який отримує 4500 грн. «чистої» заробітної платні на місяць (сучасні дані) сплачує щомісяця на утримання держави близько майже 2 тис. податків. Тобто більше як 20 тис. на рік. А ця необізнаність в точній сумі, яка сплачується на податок полягає в тому, що хоча кожен працівник нібито і знає, що на зарплату здійснювати якісь нарахування, але в реальності його цікавить лише «чиста» зарплата, а все інше – це проблеми роботодавця.

Проте ті, хто все ж цікавляться даним питанням, часто шоковані тим, що держава ще більше хоче підняти податкову ставку. Зрозуміти прагнення держави, щоб збільшити поступлення в бюджет зрозуміти можна, але водночас рівень податкових ставок не повинен перевищувати того рівня, за яким зростання ставки податку веде до зменшення надходжень. А. Лаффер обгрунтував дане питання (таблиця №2). Він показав залежність між максимальними ставками оподаткування і податковими надходженнями в бюджет.

Таблиця 2.

Крива Лаффера [4]

Основна ідея полягає в тому, що із зростанням податкової ставки від 0 до 100%,

податкові надходження поступово зростають до свого максимального рівня T , а потім знову зменшуватимуться до нуля. Професор Лаффер спробував теоретично довести, що при ставці податку більше 50% різко знижується ділова активність фірм і населення в цілому. Справа в тому, що більш низька податкова ставка збільшує число об'єктів оподаткування, залучає до підприємницької діяльності більше число людей, ніж при високих податкових ставках. І навпаки, із ростом податків прибутки в скарбницю, як це ні парадоксально, зменшаться, тому що частина підприємців розориться, частина піде в тіньову економіку, стимули до праці згаснуть. Необхідно знайти такий рівень податкової ставки, за якої бюджет буде найбільшим. Світовий досвід свідчить, що найбільший ефект дає податкова ставка на рівні 30-35%.

Але чи виправдана ця сума податку навіть на рівні 30-35%? Адже ці потенційні кошти могли б додатись до щомісячних витрат на сім'ю, на себе чи просто до власних заощаджень. Проте відрахування із зарплат ще не все, що платить українець на утримання держави. Приблизно четверта частина тих грошей, що працівник отримав на руки незалежно від того, чи дохід легальний чи «у конверті», також «непомітно» стягується державою до бюджету у вигляді державних націнок на товари – так звані податки на споживання (ПДВ, імпорتنі мита, акцизи).

Із зібраних у вигляді податків коштів держава покриває витрати на освіту, будує школи, вищі учбові заклади, дитячі будинки, платить зарплату викладачам і стипендію студентам. Частина коштів йде на охорону здоров'я. Вони допомагають заохочувати або стримувати визначені види діяльності, спрямовувати розвиток тих або інших галузей промисловості, впливати на економічну активність підприємців, збалансувати платоспроможний попит і пропозицію, регулювати кількість грошей в обігу. Тому так, вони дійсно виправдані.

Отже, податкова система – це складна система відносин, комплексне економіко-правове явище, яке містить у собі сукупність певних взаємодіючих складових елементів, кожен з яких має самостійне юридичне значення. Хоча податки можуть викликати обурення в більшості громадян, адже їх сплата лежить саме на наших плечах, все-таки вони є більш ніж виправданим елементом добре функціонуючої держави. Без них економіку будь-якої країни очікував б крах і занепад. Фактично, держава припинила б існувати, адже більшість установ і послуг, до яких ми звикли, не фінансувались. Проте не варто забувати, що завжди є місце позитивним змінам, і можливо, в майбутньому, в результаті численних реформ, ми будемо більше задоволені системою оподаткування в Україні.

Література

1. Григорук А.А., Литвин Л.М. Основи економічної теорії. – Тернопіль: Збруч. – 2009. – 400с
2. Податки – основний важіль макроекономічного регулювання [Електронний ресурс] // Нездойминога О.Є – Режим доступу до ресурсу: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/2_ukr/26.pdf.
3. Популярна економіка: моніторинг реформ. // Open Society Foundation. – 2013. – №10.
4. Крива Лаффера [Електронний ресурс] // Вікіпедія. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Крива_Лаффера.

Гусак І.

Науковий керівник – доц. Григорук А. А.

СУТНІСТЬ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Метою статті є розкрити значення і сенс підприємництва, показати суть його економічного розвитку, обговорити актуальні питання економіки і підприємництва.

Теорія підприємництва зародилась ще у XVIII столітті і першим термін „підприємець” запровадив англійський економіст Р.Кантильон. Він розглядав підприємництво особливим видом новаторської діяльності, пов'язаної із ризиком. Підприємця характеризував як людину, що бере на себе ризик, пов'язаний із організацією нового виробництва, впровадження у нього нової ідеї, із витратами, котрі можуть себе не окупити. [1]

Адам Сміт характеризував підприємця як власника, який йде на економічний ризик заради реалізації певної комерційної ідеї і одержання прибутку. Він сам планує, організовує виробництво і розпоряджається його результатами. [2, ст.119]

Вагомий внесок у теорію підприємництва зробив економіст австрійської школи XX ст. Й.Шумпетер. Він найбільш влучно сформулював найхарактерніші риси підприємця, перелічивши його головні функції: виготовлення нового блага або нової якості певного блага; освоєння нового ринку збуту; отримання нового джерела сировини або напівфабрикатів і запровадження нового методу виробництва; проведення відповідної реорганізації. Для того, щоб здійснювати постійний пошук нових способів комбінації ресурсів, слід, на думку Й.Шумпетера, мати відповідні якості: волю і здібності; виділити визначальні моменти діяльності, бачити їх у реальному світі; бути спроможним „плисти проти течії”, долаючи опір

соціальних сил; здійснювати вплив на інших результатами успіху, духовною свободою, витратами сил і енергії. [1]

Підприємець є центральною фігурою в бізнесі. Він прагне найефективніше поєднати всі фактори виробництва в єдиному господарському процесі з метою найраціональнішого втілення своїх ідей. У ринковій економіці саме підприємець повинен першим розгадати, які товари й послуги завтра знадобляться споживачам. Його діяльність має певні переваги: підприємець майже завжди має можливість досягти кращих результатів, тому що він є кваліфікованим спеціалістом, який добре знає свою справу; він здатний організувати виробництво так, щоб затрачені ресурси дали найбільшу віддачу; підприємець може краще працювати на споживача. [3]

Значний внесок щодо ролі підприємництва відіграють погляди видатного економіста і дослідника Й. Шумпетера. Слід визнати, що на вченні Й.Шумпетера започатковані сучасні погляди щодо підприємництва, що визнають фактор новизни, новаторства. [4]

Існує багато теорій щодо визначення підприємництва. Одна з них:

Підприємництво – ініціативна, новаторська діяльність господарюючого суб'єкта, спрямована на пошук і знаходження найбільш оптимальних економічних рішень з метою одержання максимальної вигоди. Підприємництво передбачає конкретну діяльність підприємця і часто ототожнюється з поняттям „власник”. [1]

Підприємництво базується на вільній ініціативній діяльності людей, які працюють у різних сферах виробництва і здійснюється це на власний ризик і страх з метою одержання прибутку. Без підприємництва не існувало б ринку, тому воно є необхідною визначальною рисою ринку. [3]

Сучасне трактування підприємництва досить різноманітне. Тому, підприємництво доречно розглядати не як незмінне поняття, а як динамічне, що розвивається, постійно змінюється і наповнюється новим змістом, а відтак, потребує удосконалення. Й. Шумпетер розглядає підприємництво як комплексне явище, яке в умовах невизначеності, орієнтується на одержання прибутку. При цьому у підприємця мають бути такі: самостійність, компетентність, обізнаність, виваженість, здатність налагоджувати необхідні контакти, приймати миттєві рішення, ризикувати, адже він відповідає за долю підлеглих. Підприємець повинен бути кваліфікованим менеджером, готовим йти на компроміси, шукати та знаходити інноваційні рішення. [4]

Підприємницька діяльність направлена на:

- досягнення комерційного успіху, одержання прибутку, або підприємницького доходу;
- найкраще використання капіталу: власності, іншого майна, фінансових, матеріально-технічних, трудових ресурсів.

Особи, які займаються підприємницькою діяльністю, є підприємцями. Розрізняють виробниче, комерційно-збутове та фінансово-кредитне підприємництво. В Україні, в залежності від форм власності, розрізняють державне, колективне і власне підприємство. Державне підприємство - це діяльність державних підприємств, які випускають товари і надають послуги, що необхідні для розвитку національної економіки України. Воно здійснюється не тільки на комерційній основі, але й відіграє ведучу роль в економіці у зв'язку з перевагою державної власності і недостатнім розвитком ринкових відносин. [5]

Сучасна економічна теорія визначає три основні організаційно-правові форми підприємницької діяльності: (книжка)

- одноосібне володіння;
- партнерство (товариство);
- корпорація (акціонерне товариство).

В умовах ринкової трансформації економіки України розвиток підприємництва є основою економічного і соціального розвитку, вирішення соціальних проблем, подолання бідності та забезпечення високого рівня життя громадян. Із моменту набуття Україною незалежності відбувалося поступове становлення вітчизняного підприємництва як самостійного соціально-економічного явища. За останні 20 років умови ведення підприємницької діяльності в Україні суттєво змінились. Вдосконалення законодавчої бази,

поступове входження на світовий ринок, стабілізація економіки держави - все це впливає на діяльність як українських, так і закордонних підприємств, що працюють в Україні.

Основними тенденціями розвитку підприємництва в Україні є:

- територіальне розповсюдження підприємництва, зростання кількості юридичних осіб та індивідуальних підприємців;
- зрощення капіталу вітчизняних і зарубіжних підприємців;
- інтенсивний розвиток комерційного підприємництва при незначному розвитку виробничого підприємництва;
- розширення сфери послуг (консультативні, юридичні, страхові, транспортні, туристичні, готельні, охоронні та ін.) [6]

У порівнянні з розвинутими країнами рівень підприємницької діяльності є недостатнім та потребує суттєвого покращення. Потенціал підприємництва не може реалізуватися повною мірою в Україні через несприятливе економічне та правове середовище щодо ведення підприємницької діяльності. Рівень кваліфікації підприємців в Україні є невисоким, що значно ускладнює перспективи його інноваційного розвитку. Відсутність спеціальних знань у сфері бізнес-освіти, неефективний менеджмент знижують конкурентоспроможність бізнесу, погіршують якість його персоналу. [6]

Першочерговими завданнями для України в процесі втілення в життя європейських підходів до розвитку малого та середнього бізнесу є досягнення і формалізація домовленостей з ЄС щодо впровадження в Україні принципів, викладених в АМБ. Європейська Комісія опублікувала "Акт з питань малого бізнесу" (АМБ) для Європи (Small Business Act for Europe, SBA), який передбачає здійснення Комісією та країнами-членами ЄС заходів з забезпечення його підтримки за такими основними напрямками, як освіта та підготовка кадрів, створення пільгових умов для початку діяльності, забезпечення доступу до інформації і сучасних технологій, створення адекватної правової та податкової бази. [6]

Отже можна сказати, що підприємництво - складне явище, яке включає особистість підприємця і його діяльність. Підприємницька діяльність розвиватиметься за умов економії витрат, економічної свободи, зацікавленості, конкуренції та маркетингу. Підприємницька діяльність в Україні є недостатньо розвинутою і потребує покращення, а малі підприємства є одним з перших засобів розв'язання першочергових економічних проблем.

ЛІТЕРАТУРА

1. [1. http://elr.tnpu.edu.ua/pluginfile.php/4016/mod_resource/content/1/lezhii_Lytvyn/Tema_9.pdf](http://elr.tnpu.edu.ua/pluginfile.php/4016/mod_resource/content/1/lezhii_Lytvyn/Tema_9.pdf)
2. Основи економічної теорії: політекономічний аспект: Посібник/А.А.Григорук, М.С.Палюх, Л.М.Литвин, Т.Д.Літвінова; За ред. А.А.Григорука, М.С.Палюха.– 2-ге видання, перероблене і доповнене. – Тернопіль, 2002. – 304 с.
3. [3. https://pidruchniki.com/10280405/pravo/ponyattya_pidpriyemnitstva_osnovni_printsipy_yogo_zdiysnen_nya_ukrayini](https://pidruchniki.com/10280405/pravo/ponyattya_pidpriyemnitstva_osnovni_printsipy_yogo_zdiysnen_nya_ukrayini)
4. http://www.investplan.com.ua/pdf/20_2015/7.pdf
5. <https://buklib.net/books/30585/>
6. [6. https://pidruchniki.com/1652020552798/ekonomika/problemi_perspektivi_rozvitku_pidpriyemnitstva_u_krayini](https://pidruchniki.com/1652020552798/ekonomika/problemi_perspektivi_rozvitku_pidpriyemnitstva_u_krayini)

Лебідь І.

Науковий керівник – доц. Конкульовський В.В.

ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЕННЯ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У наш час великої популярності набуває дослідження термінології різноманітних сфер, у тому числі і військово-морської. До військово-морських сил відносяться надводні кораблі, кораблі-амфібії, субмарини та військово-морська авіація, а також такі їх складові як назви військово-морського озброєння, техніки, екіпіровки та спорядження, судноводійство, судноплавство, портову мережу, суднобудування, судноремонт, електромеханічне устаткування, супутні комп'ютерні технології тощо [3, с. 127].

В морській доктрині України на період до 2035 року, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 7 жовтня 2009 р. N 1307,91 зазначається, що військово-морська

діяльність – складова морської діяльності, спрямована на захист національних інтересів, реалізацію пріоритетів діяльності у сфері вивчення, освоєння і використання зони національних інтересів на морі з метою оборони та безпеки держави із застосуванням її військово-морського потенціалу [9, с.73].

Військово-морська термінологія є складовою військової лексики. Військова лексика як одна з найдавніших фахових термінологій неодноразово ставала предметом лінгвістичного аналізу. Її дослідженням займалися такі мовознавці, як Ю. Г. Кочарян, Є. А. Еліна, Л. Л. Нелюбін, В. Н. Шевчук, А. С. Кунін та інші. У літературі, що стосується даної теми висвітлено різні думки науковців щодо проблеми військової лексики [2, с.111].

Морська термінологія знайшла своє відображення у дослідженнях ряду вчених, насамперед І. К. Сморгонського, Н. А. Смірнова, С. Я. Розена, Б. Л. Богородського, С.І. Козака. Функціональні та структурно-семантичні аспекти морської термінології англійської мови з'ясовували у своїх працях такі дослідники як І. П. Масаліна, О.І. Скорикова, О. Г. Козловська та інші [6, с.107-109].

Однак, проблема творення військово-морських термінів у науковій думці залишається недостатньо вивченою, незважаючи на чималі дослідження в галузі військової та морської термінології. Це й зумовлює актуальність обраної теми.

Мета статті полягає в дослідженні утворення військово-морської термінології.

Англомовна військово-морська лексика неодноразово була об'єктом дослідження вітчизняних і зарубіжних лінгвістів. Науковці вивчали питання, пов'язані зі шляхами і способами творення військових термінів (Л. Б. Ткачова, В. В. Кондрашов, М. Ожогін, Дж. Алджео), лінгвальними та екстралінгвальними аспектами формування і функціонування військово-морської термінології (В. М. Шевчук, Т. Д. Михайленко), проблемами визначення військового сленгу і його перекладу (Г. О. Судзиловський, В. В. Балабін, П. Діксон), когнітивними передумовами виникнення військово-морської лексики (Г. А. Бучина, Л. М. Венедиктова) [1, с.1].

Характерними особливостями військово-морського дискурсу є:

- 1) об'єктивність комунікації, відсутність емоційного забарвлення і суб'єктивних оцінок;
- 2) точність як наслідок лаконічності – необхідна риса технічної інформації, що веде до появи великої кількості складних лексичних єдностей;
- 3) безособовий аспект комунікації, що призводить до скороченим використання особистих форм, до стирання групи підмета і до частого вживання безособових форм;
- 4) скорочення часових форм внаслідок позачасового характеру технічних операцій та властивостей матеріалів.

У проаналізованих військово-морських текстах, які є реалізацією професійного дискурсу, були виявлені наступні види дискурсу - спеціальний (дослідний) дискурс, науково-популярний дискурс, дидактичний дискурс, правовий дискурс [5, с. 12].

Утворення військово-морської термінології англійської мови відбувається за допомогою семантичних способів, скорочення, морфологічного способу термінотворення, конверсії, лексико-морфологічного способу термінотворення (словоскладання) і запозичення слів з інших мов.

До *семантичного способу термінотворення* часто відносять загальновживані лексичні одиниці англійської мови які отримують статус термінів. Загалом існує два варіанти творення термінів із загальновживаних слів:

- 1) Слова, що входять до складу термінологічної системи в своєму основному значенні та є одночасно і загальновідомими, і спеціальними [4, с.149]. Визначення такого терміна відрізняється від дефініції слова в загальнолітературній мові, наприклад: *master* – 1) *капітан*; 2) *учитель*; *bridge* – 1) *місток*, 2) *акведук*; *rudder* – 1) *стернове перо (у птахів)* 2) *перо руля(кермо)*.

- 2) Лексичне значення загальновживаного слова звужується (спеціалізується) у результаті різних видів переносу основного значення.

Наприклад, *метафоризація* значень загальновживаних слів відбувається на основі зовнішньої або функціональної схожості названих об'єктів, наприклад: *guide* – 1) *провідник*, 2) *направляюча конструкція*; *waste* – 1) *відходи*, 2) *стічні води*. Також у досліджуваних

термінології меншою мірою зафіксовані терміни, утворені на основі *метонімічного перенесення*: *landing* - *висадка* десанту – здійснити *висадку*.

Скорочення відіграють значну роль в утворенні військово-морських термінів англійської мови, наприклад: *deadweight* (дедвейт, повна вантажопідйомність судна), *wreck* (судно, яке потонуло) [6, с.46-75].

Морфологічний спосіб термінотворення. Для цього способу характерним є творення нових термінологічних одиниць з використанням або без використання афіксів:

1) *Префіксація*. Цей спосіб термінотворення англійської мови у сфері водного господарства є дуже продуктивним. Широко використовуються інтернаціональні префікси грецького і латинського походження, наприклад: *hydroset*, *interflow*, *subbasin*, *uniflow* і т.д. Автохтонні префікси мають не таке широке застосування: *overfall*, *semiarid*, *underdrain* тощо [10, с.31-38].

2) *Суфіксація* також відноситься до продуктивних способів термінотворення. Серед англійських термінів військово-морської сфери поширеним є запозичені суфікси, наприклад: *drainage*, *pollutograph*, *potable*, *transportability*, *embankment*. До термінів з автохтонними компонентами відносяться: *weathering*, *sprinkler*. Суфікси характеризують відповідне слово з двох сторін: структурної та семантичної (терміни можна віднести до певної семантичної групи слів). Так, латинський суфікс *-tion* використовується для позначення процесів, операцій: *irrigation*, *melioration*, *desalination*, *navigation*. У цій же категорії застосовується суфікс *-ing*, наприклад: *bulking*, *trenching*, *watering* [4, с. 23-30].

3) *Суфіксально-префіксальний спосіб*. Серед англійських військово-морських термінів зустрічаються похідні термінологічні одиниці, які утворені суфіксально-префіксальним способом, наприклад: *approximate*, *remarkable*.

Конверсія. У словотворенні конверсія - утворення термінів за допомогою функціонального переходу слова з однієї частини мови в іншу. Наприклад, *sheer* (відхилення від курсу) від *to sheer* "to lean to one side", *to surge* (відчувати вертикальну качку) від *surge* "high, rolling swell of water".

Лексико-морфологічний спосіб термінотворення (словоскладання). Для англійської морської термінології характерними є багатоконпонентні терміни. Основну масу складних термінів становлять двокомпонентні детермінативні композити, наприклад: *waterlog*, *backwater*

Запозичення слів з інших мов також є актуальним під час творення військово-морських термінів. Наприклад, *admiral* (гол., від араб., *амір-аль-бахр* – володар на морі) - адмірал (військове звання (чин) вищого командного складу у військово-морському флоті, а також особа, що його має); *hydroplane*(гр.)- гідроплан (літак, пристосований підійматися з водної поверхні і опускатися на неї) [7, с. 220-223].

Таким чином, дослідження військово-морської термінології є надзвичайно важливим через багатство еквівалентів та розширення військово-морської справи у нашій державі. Перспектива подальших досліджень - питання творення військово-морських термінів у різних типах текстів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Василенко Дмитро Володимирович. Розвиток словникового складу англійської мови військової сфери ХХ - початку ХХІ ст. [Текст] : автореф. Дис. На здоб. Наук. Ступ. Канд. Філол. Наук : 10.02.04 - германські мови / Василенко Дмитро Володимирович ; Донецький нац. Ун-т. – Донецьк, 2008. – 22 с.
2. Герцовська Н. О. Роль сленгу у мовленні військовослужбовців (на матеріалі англійської мови) / Н. О. Герцовська, М. Р. Фаркош // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Філологічна. - 2016. - Вип. 60. - С. 111-113. С.111
3. Дакі О. А. Українська морська терміносистема: предметно-семантична організація / О. А. Дакі // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. - 2015. - Вип. 38. - с. 127
4. Иванов К. А. Пособие для чтения английских морских карт/ К.А. Иванов// 2-е изд. – М. : «Транспорт», 1965 – 68 с 4, с. 23-30
5. Массалина І. П. Средства выражения связующей функции в английском языке военно-морского дела : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з філол. [Електронний ресурс] / І. П. Массалина . – Калінінград, 2009. Режим доступу: <http://www.dissercat.com/content/sredstva-vyrazheniya-svyazuushchei-funktsii-v-angliiskom-yazyke-voenno-morskogo-dela>

6. Полупанова Н.В. Вербальне відображення понять морської справи як особливості національного мислення/Н.В. Полупанова. – Культура народів Причорномор'я. – Симферополь: Межвузовский центр «Крым», 2002. – №32. – с.107-109
7. Стрелков В. П. Стандартные фразы ИМО для общения на море/Standard Marines Communication Phrases/ В.П. Стрелков// «Центральный научно-исследовательский и проектно-конструкторский институт морского флота»: 2-е изд., перераб. серия «Судовладельцам и капитанам», 2002 г - Вып.9. - 372 с
8. Самсонюк О. М. Основні способи термінотворення англійської мови у сфері водного господарства / О. М. Самсонюк // Мова і культура. - 2011. - Вип. 14, т. 6.- с. 220-223. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2011_14_6_40
9. Шелест Ганна (ред.).Оцінка стратегічного середовища. Військово-морські сили України [Текст] = Strategic appraisal. Naval Forces of Ukraine : [за результатами семінару] / [за ред. Ганни Шелест]. - [Київ] : [б. в.], 2018. - 185 с.
10. Essential English for sailors /Английский для моряков// Издательский центр Негоциант, Одесса. - 1999 г. – с. 388

Мілян Н.

Науковий керівник – доц Іванців О. В.

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНИХ ПРЕС-РЕЛІЗІВ

Сучасне мовознавство характеризується зорієнтованістю на дослідження комунікативних аспектів мовних явищ. Особливої популярності набула лінгвістична генологія, яка вивчає генезис, типологію, функціональні та мовні риси різноманітних жанрів. Особливої уваги заслуговує прес-реліз як основний жанр дискурсу у сфері публіцистики, лексико-граматичні особливості якого не знайшли належного висвітлення, що й зумовлює актуальність теми цієї розвідки.

Дослідження особливостей прес-релізу ведуться в таких напрямках: аналіз жанрових і функціонально-семантичних ознак прес-релізу (М. В. Бусигіна [1]), контекстуальних і текстуальних аспектів (П. Катенацио [7]), лінгвопрагматичного потенціалу (О. Іванців[2]), аналіз видів інтертекстуальності в прес-релізах (К. С. Риженко [4]), дослідження метапрагматики цього повідомлення (Г. Джейкобс [8]).

Мета статті полягає у виявленні лексичних і граматичних особливостей англomовних електронних прес-релізів міжнародних косметичних компаній *Avon* та *Mary Kay*.

Прес-реліз визначають як основний жанр PR-тексту, який несе призначену для цільового адресата актуальну інформацію про подію, що стосується базового суб'єкта PR, ціллю якого є нарощення публіцитного капіталу цього суб'єкта [4, с. 5]. К. С. Риженко виявила два головні жанротвірні чинники, що впливають на відбір і організацію лінгвальних засобів, до яких належать надлишковість інформації та лексико-граматична замкненість повідомлення [5, с. 151].

Лексико-граматична замкненість досліджуваного жанру обумовлена сфокусованістю тексту прес-релізу на одній темі. Вона виражається в однотипності засобів, які використовуються у ньому. Прес-реліз характеризується стандартною організацією тексту, яка формує інформаційну та експресивну складові цього повідомлення [5, с. 153].

Головними лексичними особливостями жанру прес-релізу є:

1) використання термінології, до якої входять фінансово-економічні терміни (*cost structure, headcount reductions, shareholder value, gross margins* тощо) та косметичні терміни (*brow definer, cream-to-powder foundation, crease-proof, moisturizing, hyperpigmentation* тощо);

2) використання лише позитивно-оцінної лексики для зосередження уваги адресата виключно на перевагах компанії і покращення ставлення до неї. Наприклад: *The invigorating shower gel, luxurious body lotion and delightful body mist come in a travel-friendly bag, so no matter where you are, you'll feel like you're in paradise* [6];

3) використання аббревіатур, які роблять повідомлення компактним та сприяють його адекватному сприйняттю. У досліджуваних текстах часто зустрічаються скорочення назв

організацій, з якими співпрацює косметична компанія (TNC – *The Nature Conservancy*, WWF – *World Wildlife Fund*, CEW – *Cosmetic Executive Women*, BCRF – *Breast Cancer Research Foundation* тощо), але не назви самого суб'єкта PR-комунікації, його філій чи підрозділів;

4) наявність ключових слів і виразів для оптимізації пошуку необхідної інформації;

5) застосування стилістичних прийомів, таких як:

епітет (*Every season one thing remains the same – you crave the latest in innovative skin care, glamorous makeup, the perfect fragrance, pampering body care and even fabulous gifts* [6]);

порівняння (*As enchanting as a Hollywood icon, she exudes modern glamour with style and grace. She is Femme, Avon's newest scintillating fragrance for women* [6], *It became the company symbol after Mary Kay learned that aerodynamically the bumblebee shouldn't be able to fly – its wings are too fragile to lift its plump body. "It's like our women", she says, "who didn't know they could fly to the top, but they did"* [9]);

антитеза (*"We all have the capacity for greatness," she says, and she quotes frequently from a motivational book entitled Rhinoceros Success: "Don't sit back and be a cow, be a 6,000 pound rhino. Charge!"* [9]);

каламбур (*In the month of July, Dalene wants to share the dream of Mary Kay with as many women as possible so they can "put a fresh face forward", earn money from home, and "enjoy endless possibilities for success"* [9]).

Використання стилістичних засобів сприяє створенню необхідного емоційного фону англомовних прес-релізів, надає їм експресивного забарвлення, поживляє виклад інформації та полегшує її сприйняття;

6) метафоричність, що полягає у використанні як усталених в мові метафор, так і нових, образних метафоричних значень, які містять оцінний компонент.

До граматичних особливостей англомовних прес-релізів належать:

1) частотне використання номінативних форм (іменників, прикметників та числівників), оскільки, як слушно зазначає К. С. Риженко, критерієм інформаційної насиченості у прес-релізах є не процес, а результат дії, а також стан об'єкта в теперішньому і майбутньому [4, с. 9];

2) специфічне співвідношення об'єктивної і суб'єктивної модальності. На цю особливість досліджуваного жанру вказували й інші дослідники прес-релізу, такі як К. С. Риженко [5] і М. А. Конова [3]. Інформація у цих текстах характеризується об'єктивним характером, а суб'єктивна модальність уводиться у прес-релізи у вигляді цитат, що доповнюють текст оцінним судженням осіб, які представляють суб'єкта, наприклад: *"It is exciting to join Avon during this important time in its history," said Mr. Marino. "I have long admired Avon's brand, its millions of beauty entrepreneurs, its highly appealing portfolio of beauty products and the compelling purpose at the heart of a company, which has been a champion for women for over 100 years."* [6];

3) особливе використання видо-часових форм. Для опису основних компонентів властивостей продукції компанії використовується Present Simple, наприклад: *Epic lipstick gives consumers the power to create the perfect lip in one smooth swipe due to the Built-in Primer Complex, which guarantee seven coverage and smooth feel even after hours* [6].

Повідомлення інформації про події, які вже відбулися, здійснюється у Present Perfect та Past Simple, що пов'язано, на думку М. А. Конової, з необхідністю актуалізувати інформацію і відображає тенденцію до співвіднесення усіх подій з моментом мовлення та фокусуванням уваги на результаті дії [3, с. 116-117], наприклад: *Avon Life broke the company's sales records by recording the highest ever sales for a fragrance in the first quarter after its launch* [6].

Для анонсування подій, які незабаром повинні відбутися, а також для опису позитивної перспективи від проведеного заходу або використання певного косметичного продукту використовується Future Simple, наприклад: *Avon will launch the Pink Light Project through its Representatives and Avon's many communications platforms with the aim of educating women around the world to increase awareness and help save lives* [6].

4) ускладнений синтаксис, що полягає у частотному використанні складних речень з багатьма підрядними, а також пасивними конструкціями і дієприкметниковими зворотами *Avon's global digital platforms and experience team has launched a fully digitised, mobile-enabled e-*

interactive brochure, allowing Avon Representatives to connect quickly and effectively with their customers by creating an e-enabled personalised shopping cart that can be shared via WhatsApp and Facebook messenger – sending the latest trends and products direct to their mobile [6].

Таким чином, в епоху глобальної комп'ютеризації інформаційного простору електронний прес-реліз можна розглядати як багатовимірне семіотичне утворення, яке поєднує лінгвістичні та екстралінгвістичні складові. Вибір вербальних і невербальних засобів інформування та впливу у цьому тексті залежить від прагматичної установки його автора, а також від головних жанротвірних факторів прес-релізу, таких як надлишковість інформації та лексико-граматична замкненість повідомлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бусыгина М. В. Жанровые и функционально-семантические характеристики пресс-релиза в современном медиадискурсе : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : 10.02.19 "Теория языка" / М. В. Бусыгина. – Волгоград, 2010. – 19 с.
2. Іванців О. В. Лінгвопрагматичний потенціал англомовних прес-релізів міжнародних косметичних компаній / О. В. Іванців // Текст. Контекст. Інтертекст (філологічні науки). – 2018. – №2 (4). – Режим доступу: [http://text-intertext.in.ua/n02\(04\)2018/ivantsiv_oryslava_04_2018.pdf](http://text-intertext.in.ua/n02(04)2018/ivantsiv_oryslava_04_2018.pdf)
3. Конова М. А. Прагматические характеристики аналитического пресс-релиза как разновидности PR-текстов / М. А. Конова // Вестник Иркутского государственного лингвистического университета. Серия : Филология. – Иркутск, 2010. – № 3 (11). – С. 112–117.
4. Рыженко Е. С. Виды интертекстуальности в пресс-релизах, размещенных в интернете : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Е. С. Рыженко. – Волгоград, 2014. – 22 с.
5. Рыженко Е. С. Языковые особенности пресс-релизов в Интернете / Е. С. Рыженко // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия : Языкознание. – Волгоград, 2013. – № 1 (17). – С. 150–155.
6. Avon Products Media Centre [Electronic resource]. – Access mode: <http://media.avoncompany.com/index.php>.
7. Catenaccio P. Press releases as a hybrid genre : addressing the informative/promotional conundrum / P. Catenaccio // Pragmatics. – 2008. – Vol. 18, № 1. – P. 9–31.
8. Jacobs G. Preformulating the News : An Analysis of the Metapragmatics of Press Releases / G. Jacobs. – Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 1999.
9. Mary Kay Press Room [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.marykay.com/en-US/About-Mary-Kay/PressRoom>.

Семкова А.

Науковий керівник – доц. Іванців О. В.

РЕПОРТАЖ ЯК ЖАНР СПОРТИВНОГО ДИСКУРСУ

Спорт є багатогранним та складним явищем, що асоціюється в нашій свідомості з різними сферами людського життя: політикою, професійною діяльністю, культурою, естетикою, культурою здоров'я, навіть рекламою. Саме через це спорт є об'єктом уваги в різноманітних галузях знань.

Спортивний дискурс – це мовлення (в усній чи письмовій формі), котре передає змістовність, що визначає спортивну діяльність (дискурс як процес), та сукупність створених текстів в яких репрезентована ця суть (дискурс як результат), тобто сукупність мовних творів, що були зафіксовані письмово або на пам'ять. Специфіка спортивного дискурсу проявляється в усіх сферах: існують графічні та орфографічні, лексичні, граматичні особливості.

Спортивний дискурс – багатоплановий і багаторівневий комунікативний конструкт, що відображає комунікативні наміри суб'єктів спорту – спортсменів, тренерів, суддів змагань, адміністраторів спорту, уболівальників як реальних (глядачів спортивних змагань у реальних умовах спортивної події), так і віртуальних (телеглядачів і радіослухачів, що одержують візуальну й аудіальну інформацію про спортивну подію за допомогою телебачення й радіо), а також спортивних коментаторів, що деталізують для уболівальників інформацію про спортивну подію [4].

Спортивний дискурс характеризується цілою системою конститутивних ознак, у центрі яких розташовується інституціональність як базова конститутивна ознака, що відбиває зв'язок спорту із соціальними інститутами. Розгортання спортивного дискурсу відбувається між учасниками спортивного процесу або події, тобто комунікантами – суб'єктами спорту, які проявляють себе як групи мовних особистостей, які по-різному вербалізують свої комунікативні наміри.

Спортивний дискурс характеризується жанровим різноманіттям. Жанрова система спортивного дискурсу активно розвивається й тому потребує наукової фіксації. Загалом виокремлюють такі основні жанри спортивного дискурсу, як наукова спортивна стаття; спортивне інтерв'ю, спортивна прес-конференція, спортивний репортаж і спортивний коментар. У жанровій системі спортивного дискурсу репортаж посідає важливе місце [4].

Мета статті полягає у виявленні характерних особливостей репортажу як жанру спортивного дискурсу.

Науковці по-різному тлумачать репортаж як жанр періодичної преси. Так, дослідник О. Тертичний стверджує, що репортаж має ознаки художньо-публіцистичного жанру, оскільки в процесі створення репортажу «використовують метод наочного зображення дійсності, але як самоціль, а не засіб узагальнення або «оживлення» тексту» [5]. Л. Кройчик називає репортаж жанром публіцистики, «оперативно-дослідним текстом», в якому на першому плані – тлумачення інформації, і пропонує таке визначення жанру: «Репортаж – публіцистичний жанр, який дає наочне уявлення про подію через безпосереднє сприйняття автора-очевидця чи учасника події» [3]. Але більшість дослідників зараховують репортаж до інформаційної групи. Так, дослідник А. Кобяков вважає, що «репортаж поєднує в собі елементи всіх інформаційних жанрів (оповідання, пряма мова, історичний відступ, характеристика персонажів і т.ін.)» [2]. Так науковець С. Гуревич теж називає репортаж одним із інформаційних жанрів, хоч і не заперечує його «спорідненість з деякими іншими жанрами (особливо художньо-публіцистичними) [1].

Репортаж – це жанр, який дає наочне уявлення про ту чи ту подію через безпосереднє сприйняття автора, оскільки саме він є головним розпорядником усієї дії. Основне завдання журналіста – створення цілісного враження про епізод життя. У сучасному репортажі з успіхом можуть поєднуватися як інформаційне, так і аналітичне та публіцистичне начало. Відповідно, це є причиною різноманітних відтінків жанрових варіантів репортажних творів. Тому в межах жанру спортивні репортажі поділяють на: подієвий, проблемний (аналітичний) тематичний (оглядовий) і репортаж-коментар (інтерв'ю). Керуючись завданнями роботи, розглянемо детальніше жанрові форми спортивного репортажу.

Спортивний репортаж поєднує ознаки різних жанрів, і тому має багато спільного з кореспонденцією, звітом, інтерв'ю. Але звіт належить до «сидячих» жанрів, працюючи над ним, журналіст залишається більш-менш пасивним, він подає інформацію нейтрально. Натомість репортаж належить до «стоячих» жанрів, як, наприклад, розслідування та інтерв'ю. В цьому випадку журналіст поводить себе як активний співучасник події, він той, хто здійснює її режисуру. Спортивний репортаж дозволяє побачити, звертається до почуттів за допомогою вражень. Розслідування шукає відповіді на запитання, звертається до розуму, а інтерв'ю є лише способом збирання інформації для написання репортажу [4].

Тканину репортажного опису створюють з різних змістових фрагментів, до яких належать насамперед елементи інформаційного повідомлення (факти, деталі, документи, свідчення, фрагменти ситуації тощо), а також елементи публіцистики (думки, оцінки, коментарі, ліричні відступи, репортажні замальовки тощо). У єдиний репортажний вузол усі ці частини поєднує авторський задум, що виражається через ставлення журналіста до описуваної події [4].

Основними жанровими ознаками спортивного репортажу є: наочність – створення образної картини за допомогою предметного опису деталей; наведення подробиць, відтворення вчинків і реплік дійових осіб; максимальна документальність – репортаж не може бути реконструкцією події або творчим вимислом; емоційно забарвлений стиль оповіді, що надає додаткової переконливості; активна роль особистості репортера, що дозволяє не тільки побачити подію очима журналіста, але й провокує самостійну роботу читачської уяви.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуревич С. Газета: вчера, сегодня, завтра: учебное пособие / С. Гуревич. – М.: АспектПресс, 2004. – 288 с.
2. Кобяков О. О жанрах современной газетной журналистики / О. Кобяков // www.mediasprut.ru/jour/theorie/genre/ak-genre.shtml
3. Кройчик Л. Основы творческой деятельности журналиста / Л. Кройчик. – С.Пб.: Издво Михайлова В.А., 2000. – 200 с.
4. Лаврик О. Жанрово-стильові особливості репортажу в українській спортивній пресі // Теле-та радіожурналістика. – 2010. - Вип. 9, ч. 1. – С. 196–201.
5. Тертычный А. Жанры периодической печати / А. Тертычный. – М.: Аспект-Пресс, 2000. – 320 с.

І. Лучка

Науковий керівник — доц. Цепенюк Т. О.

СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ ПРОМОВ МІШЕЛЬ ОБАМИ

Політична промова трактується як заздалегідь підготовлений гострополітичний виступ з позитивними чи негативними оцінками, обґрунтуванням, конкретними фактами, з накресленими планами, перспективою політичних змін. Вона реалізується через політичний дискурс, який являє собою сукупність смислів, когнітивних та ціннісних значень. Політична сфера також тісно пов'язана із питаннями гендеру як у прагматичному, так і мовному аспектах. Лінгвістичні дослідження показують, що маскулінний та фемінний стилі публічного спілкування відрізняються. Жінка прагне до гармонійної комунікації з виявленням солідарності, спільності позицій та підтримки.

В добу сучасних інформаційних технологій володіння інформацією про сучасний політичний дискурс є актуальним, оскільки громадськість зіткнулася з небувалим потоком пропаганди, неправдивих новин та заяв, з якими намагаються боротися країни Європейського континенту та країни, що розвиваються. Саме тому, елементарні знання технік маніпуляції суспільною свідомістю, таких як відверті популістські лозунги та «вкидування» пропагандистських матеріалів у сучасний інформаційний простір, необхідні для стримування цієї глобальної загрози.

Серед класичних робіт на цю тему можна відзначити праці Т.А. ван Дейка, Р.Барта, М.Фуко, Ю.Хабермаса.

Мета статті полягає в детальному аналізі, порівнянні та характеристиці структурних особливостей промов Мішель Обами.

З перших слів можна помітити, що Мішель – дуже здібний оратор, оскільки кожна її промова починається словами, які безумовно інтригують слухачів, наприклад, вона вдається до розповідей, ділиться історіями, які стосуються її досвіду, вживаючи такі конструкції як: *over the past few years as first lady; since; from the time*. Такий прийом покликаний психологічно підготувати слухачів до суті промови і ввести їх у процес сприйняття її змісту.

Очевидними є й функції, які виконує вступ:

- психологічну — закріплення контакту, уваги і зацікавленості, які були викликані зачином, створення необхідного настрою. Мішель починає більшість зі своїх промов словами подяки *thank you so much, just with your help, it is truly a pleasure*; чи питаннями на кшталт *how are you? What are your expectations?* чи вживає різноманітні вигук *Oh, my Goodness*.

- змістову — опис цільової настанови промови, повідомлення теми, перелік і коротка характеристика проблем, які аналізуються в основній частині. Оскільки Мішель присвячує багато часу боротьбі з поширеною проблемою в Америці – ожирінням, нездоровим способом життя, тому вона розповідає як важливо займатися спортом, дотримуватися здорового способу життя, використовуючи відповідні словосполучення: *healthy and active life, excercises, healthy meal*. Не менш значущою є й тема освіти, та особлива увага приділяється праву освіти для дівчат, про що свідчить використання таких одиниць: *educational opportunities, violence against women, a door of opportunity*;

● концептуальну — наголошення на специфіці теми, визначення її актуальності і суспільної значущості. Перша леді наголошує з самого початку значущість теми промови, підсилюючи її різними прикметниками, такими як *utmost important, indispensable, heartbreaking*.

Щодо основної частини, Мішель в ній висвітлює основний зміст промови, для цього вона використовує факти, логічні докази, аргументацію, наводить різні теоретичні положення, аналізує приклади тощо.

Ще одним доказом того, що Мішель є хорошим промовцем, є те, як вона мотивує вибір аргументів ситуацією спілкування і складом аудиторії. Вони є переконливими, оскільки діють не лише логічно, а й емоційно. Яскравим прикладом є зміни інтонації, велика кількість експресивно забарвленої лексики, а саме прикметників, таких як: *worthtrying, powerful, respectful*, etc. В основній частині ми бачимо виклад матеріалу, докази, спростування.

У викладі інформації красномовець застосовує кілька функціональних типів мовлення: розповідь, опис, роздум. Найчастіше в промовах Мішель Обама ми стикаємося з розповідями. Розповідь — це динамічний функціонально-змістовий тип мовлення, що виражає повідомлення про послідовний розвиток подій. Як правило, це історія, питання, ознайомлення із суттю проблеми, основні факти чи події, що сприятимуть висвітленню проблеми і можуть стати вихідною позицією при доведенні. Наочним прикладом є речення:

I'm here to continue the conversation that I've started a few weeks ago, and it is the issue I care about deeply, not just because I'm a first lady, but because I'm a mother and I'm thinking about you all as a mother, we have to figure out what we have to do together [1]. Наведений уривок з промови Мішель Обама про здорове харчування є яскравим прикладом розповіді, оскільки мовець звертається до слухачів, вказуючи передусім на себе, як рольову модель, ознайомлює з суттю проблеми.

Опис теж притаманний промовам Мішель Обама, хоча й використовується не так часто. Опис — це систематизований виклад предмета промови, його частин, особливостей. За його допомогою промовець готує слухачів до доказу:

Over the past few years as first lady I've had an extraordinary privilege of traveling all across the country and everywhere I've gone and people I've met and the stories I've heard I've seen a very best of American spirit [2]. В наведеному уривку промови, ми бачимо до чого готує нас мовець, якою буде тема його виступу.

Невід'ємною частиною виступів першої леді є такий тип мовлення, як роздум. Роздум — це тип мовлення, за допомогою якого доводять або спростовують якісь тези, розкривають зв'язки між явищами дійсності. Він характеризується особливими логічними відношеннями між судженнями, які входять до його складу. У роздумі переважають речення з причинно-наслідковими зв'язками. Роздуми дають змогу активізувати увагу слухачів, збуджуючи думки та викликаючи зацікавленість до теми промови:

By learning each other languages and by showing such curiosity and respect for each other cultures all of you are building the bridges of understanding that will lead to so much more and I'm here today because I know, that our future depends on connection like this among young people across the globe [3]. Таким чином Мішель Обама вказує на причинно-наслідкові зв'язки, тобто змушує задуматись над тим, що потрібно зробити, щоб добитись поставлених цілей.

Неможливо не зазначити, що результат публічного виступу залежить не тільки від змісту, форми й структури промови, а й від враження, яке оратор справляє на слухачів, бо будь-яка промова сприймається ще й візуально. Враження про оратора складається уже з перших хвилин його появи перед аудиторією. Зовнішній вигляд, стиль, манери, жести і міміка промовця формують його імідж, який істотно впливає на готовність аудиторії слухати і сприймати промовця. Мішель Обама є однією з вельми шанованих людей, які гармонійно поєднують в собі професійні здібності та ефективні людські фактори. Її промови настільки логічно побудовані, що з перших же слів змушують уважно вслуховуватися та запам'ятовувати кожне слово.

Практично будь-яка промова складається з трьох основних частин: вступ, основна частина, висновок. Для того щоб зацікавити слухачів промови логічно продумані до найменших деталей. Структура промови — це внутрішній її устрій, так званий «кістяк», а також послідовність, зв'язність та пропорційність частин. Порівнюючи структури промов Мішель Обама, ми виділили такі структурні особливості в основній частині: розповідь, опис та роздум.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у глибшому вивченні особливостей вживання лексичних одиниць та синтаксичних структур у промовах Мішель Обама і аналізі їхнього перекладу українською мовою.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Michelle Obama Speech on Healthy Eating – [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=PaT5liD2KDA&hd=1>
2. Michelle Obama's Speech at Tuskegee University – [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=qhUKwl5NFgE&hd=1>
3. Michelle Obama Praises Free Speech in China – [Електронний ресурс] Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=roWY-_tjgLI&hd=1
4. Hurko O. V. Implementation of affirmation category in a colloquial style / EUREKA: Social and Humanities : scientific journal. Tallin : Eesti Harju maakond, 2017. №2. С. 26–31.
5. Xiaolan L. Sexism in Language // Journal of Language and Linguistics / Lei Xiaolan. – Xi'an : Northwest Polytechnic University, 2006. – Vol. 5 – N. 1. – P. 87–94.

Стецько В.

Науковий керівник – доц. Цепенюк Т.О.

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ ІРОНІЇ В ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ

Дослідження питань комічного було і залишається актуальною проблемою різних галузей філологічних наук – лінгвістики, текстолінгвістики, лінгвостилістики. У цьому контексті значної ваги і актуальності набуває аналіз та системна презентація засобів комічного в англомовній прозі.

Зрозумілість комічного визначається тим, наскільки ясно виступає суперечність між загальноприйнятим способом вираження і наявним. До проблеми комічного у своїх працях звертались Т. Гоббс та Х. Спенсер, З. Фрейд та А. Бергсон, Д. Локк та М. Бахтін. О. А. Лаптева провела аналіз стилістичних прийомів створення іронії в сучасному газетному тексті на матеріалі російської мови. На матеріалі англійських і американських художніх творів мовленнєву природу і функціонування стилістичного прийому іронії вивчали Н. К. Саліхова, Ж. Є. Фомичева, А. В. Сергієнко [5, с. 271]. Не зважаючи на чималу кількість наукових розвідок присвячених відтворенню комічного цільовою мовою, феномен іронії досі залишається недостатньо вивченим з точки зору перекладу, у зв'язку з чим існує потреба у визначенні способів перекладу і дослідженні трансформацій, що мають місце при відтворенні іронії в цільовій мові. Існує необхідність визначення основних труднощів при передачі іронії в процесі перекладу.

Мета нашої статті полягає у вивченні поняття «іронія» і визначенні основних проблем перекладу іронії у художній прозі та шляхів їхнього подолання.

Енциклопедія «Українська мова» дає таке визначення поняття «іронія»: «Іронія (грец. εἰρωνεία, букв. – насмішка, глузування, прихований глум) – різновид антифразу, троп, де з метою прихованого глузування або для легкого добродушного жарту мовна одиниця з позитивно-стверджувальними (в широкому розумінні) значенням, конотацією або модальністю вживається з прямо протилежними характеристиками [6, с. 214]».

Іронія походить від грецького *eironeia* та буквально означає *удавання*. У різних галузях знань комічне визначається по-різному. В естетиці іронія - вид комічного, ідейно-емоційна оцінка, елементарною моделлю або прообразом якої слугує структурно-експресивний принцип мовної, стилістичної іронії [4]. У стилістиці іронія виражає насмішку або лукавство, коли слово або вислів знаходяться в контексті мовного значення, протилежного буквальному сенсу або заперечує його.

Іронія менш агресивна, більш інтелектуальна за своїм характером, але найчастіше вона анітрохи не менш критична, ніж сатира. Обидві вони є художньою формою критичного, оцінного освоєння дійсності, і в цьому їхня соціальна значимість. Різниця між ними полягає лише в способі вираження оцінно-критичного ставлення до світу.

Важливість застосування іронії збільшується в художніх прозових творах, а особливо в англійських творах. Неординарною є ідея Д. Мюкке щодо цього: іронія все частіше застосовується письменниками як спосіб мислення, а не як прийом стилістики чи драматургії. І що найбільш незвичайне: цей спосіб мислення непомітно став окремим сучасним рухом у творчості письменників [10].

Письменники все частіше використовують іронію для того, щоб виразити свою точку зору в творах. Іронія відіграє визначну роль, оскільки надає твору певного додаткового змісту, конкретного стилістичного забарвлення та віддзеркалює незадоволеність автора навколишнім світом.

Ю. А. Вершкова стверджує, що іронічний ефект досягається різними засобами: використанням різноманітних стилістичних прийомів (епітетів, порівнянь, антитез, метафор, метонімії, зевгми, гіперболи та ін.), стилістично відмінних одиниць, евфемізмів, каламбурів, заснованих на полісемії та омонімії, іронічним слововживанням, жартівливим переосмисленням прецедентних текстів (прислів'я, приказки, цитати, рекламні слогани, назви книг, картин, фільмів і т. ін.) шляхом додавання нового несподіваного компонента або заміни одного чи більше компонентів на синонімічні, антонімічні тощо, різними типами поновлення фразеологічних зворотів (додаванням, перестановкою, заміною). При перекладі іронії, яка створюється переліченими вище засобами, використовуються різноманітні перекладацькі трансформації: антонімічні, метонімічні та інші заміни, спричинені необхідністю перетворення образної основи комічного [2, с. 42-43].

Існує декілька типів іронії. С. І. Походня за засобами і умовами реалізації розрізняє асоціативну та ситуативну іронію. Ситуативна іронія виникає внаслідок контрасту між ситуативним контекстом і прямим значенням слова, словосполучення і речення, та реалізується у мікро- та макроконтекстах (у межах речення і абзацу). Це такий тип іронії, який відчувається у тексті одразу [6]. Асоціативна іронія є більш складною та значимою. Вона реалізується в мегахонтексті (у межах усього тексту). Асоціативна іронія створюється на текстовому рівні внаслідок використання ситуативного повторювання (ретроспекції) в поєднанні з іронічною алюзією, а також гротеску, абсурду [6].

Основною проблемою перекладу іронії є невідповідність вираження іронії у різних культурах, адже вона може бути різною за низкою характеристик: форма, функції, зміст у неподібних мовах та культурах. Коптілов В. зауважує, що основною особливістю іронічної прози є наявність підтексту, який ніби просвічує крізь речення художнього твору, надаючи їм подвійного значення [4]. Саме через це подвійне значення у перекладачів можуть виникнути труднощі при відтворенні іронії. Так, І. Алексєєва вважає, що потрібно використовувати принцип контрастного зіткнення, тобто порушення семантичної і граматичної сполучуваності, зіткнення лексики з різним стилістичним забарвленням [1]. Інші ж, навпаки, зазначають, що вільний переклад, в такому випадку, дозволяє отримати бажаний результат, оскільки буквальный може призвести до зникнення іронії [11, с. 10-14].

Процес перекладу цього стилістичного засобу складається з двох етапів: спочатку необхідно розпізнати іронію і потім вже її відтворити цільовою мовою. Невідповідність деяких елементів культур зумовлює використання при перекладі певних стилістичних прийомів, метою яких є створення найоптимальніших варіантів перекладу іронічних конструкцій, а також прагнення зберегти індивідуальний стиль автора. Як стверджує А. Костенко, існує чотири окремих способи перекладу іронії: повний переклад, розширення вихідного іронічного звороту, антонімічний переклад, додавання змістових компонентів. Кожен з них слід розглядати на прикладах з художніх творів, аналізуючи при цьому супутні лексичні та граматичні трансформації, до яких вдається перекладач для відтворення іронічного ефекту [5, с.274].

Можливим є застосування перекладу, що включає невеликі лексичні чи граматичні перетворення. Але це можливо лише у тому випадку, коли соціально-культурні реалії у мові оригіналу і мові перекладу збігаються.

Розгляньмо, наприклад, такий варіант перекладу:

“His valet made a fortune out of his wardrobe: his toilet table was covered with as many pomatums and essences as ever were employed by an old beauty: *he had tried, in order to give himself a waist, every girth, stay, and waistband then invented* [12, p. 17].”

«Його служник набув собі цілий статок на господаревому гардеробі, туалетний столик Джозефа був заставлений есенціями, ніби в якоїсь літньої кокетки, щоб мати талію, він випробував усі паски, корсети й бандажі, які тільки тоді існували [4, с. 4].»

У цьому прикладі вдало передали словосполучення «old beauty – літня кокетка», яке позначає іронію.

Розширення змісту іронії застосовують у тому випадку, коли читачу буде важко зрозуміти перекладену іронію, бо вона прихована у культурних особливостях. Зазвичай такі додавання існують у вигляді дісприкетникових чи дісприслівникових зворотів, поширених словосполучень.

Переклад, що має на меті застосування протилежних значень називається антонімічний. Якщо між мовами існує невідповідність у лексичних чи граматичних нормах, процес прямого перекладу погіршується, застосовують антонімічний переклад:

“Although schoolmistresses’ letters are to be trusted nor more nor less than churchyard epitaphs; yet, as it sometimes happens that a person departs this life who is really deserving of all the praises the stone cutter carves over his bones; who IS a good Christian, a good parent, child, wife, or husband; who actually DOES leave a disconsolate family to mourn his loss; so in academies of the male and female sex it occurs every now and then that the pupil is fully worthy of the praises bestowed by the disinterested instructor[12, p. 6].” – «Хоч свідченням шкільних вихователюк можна вірити стільки ж, як цвинтарним епітафіям, часом трапляється, що небіжчик справді заслуговує на всі ті похвали, які витесав каменяр над його кістками, - він і добрий християнин, і добрий батько, добра дитина чи дружина, і дійсно-таки залишив невтішну родину, яка щиро його оплакує; так і в школах, чоловічих і жіночих, трапляється учень, що справді заслуговує на ті гарні слова, які щедро розсилає йому безсторонній учитель[8, с. 26].»

Якщо умові перекладу недостатньо мовних форм, аналогічних до тих, що є в мові оригіналу, щоб зберегти смисл висловлювання, може застосовуватися прийом додавання:

“What is the rein a pair of pink cheek sand blue eyes for sooth![12, с. 72]. – Та й правда, що в тих рожевих щічках і блакитних очах такого гарного?»

«У цьому прикладі конструкцію “what is the rein” передали як «що такого гарного.»

Отже, можна зазначити, що іронія це загальноживана фігура, яка дозволяє ширше виразити точку зору автора. Найбільшою проблемою перекладу іронії є її двозначність, відповідно до соціально-культурних реалій. У досліджуваних прикладах перекладачі використовували такі шляхи передачі іронії, визначені за Костенком: повний переклад, розширення вихідного іронічного звороту, антонімічний переклад, додавання змістових компонентів.

На основі всього викладеного вище, цілком можна стверджувати, що ця тема залишається актуальною, а тому потребує подальшого всебічного та глибокого дослідження. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у вивченні та аналізі потенціалу інших форм комічного у сучасному англomовному художньому дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексеева И. С. Введение в переводоведение / И. С. Алексеева. – М.; Спб.: Издательство «Союз», 2004. – 288 с.
2. Вершкова Ю. А. Ирония как стилистический прием в произведениях Курта Тухольского / Ю. А. Вершкова // Актуальные проблемы науки и образования: сб. науч. ст. / под общ.ред. С. А. Ляшко. – Балашов: Николаев, 2011. – 42-43 с.
3. Казакова Т. А. Практические основы перевода с английского на русский и наоборот. – СПб.: РГПУ им. А. И. Герцена, 2001. – 320 с
4. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу / В. В. Коптілов. – К.: Юніверс, 2003. – 280 с.
5. Костенко А. П. Мовностилістичні засоби вираження іронії на прикладі творів М. Спарк «The comforters» та І. Во «A handful of dust» / А. П. Костенко // Новітня філологія. – 2008. – № 10(30). – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – 356 с.].
6. Походня С. И. Языковые виды и средства реализации иронии / С. И. Походня. – К.: Наукова думка, 1989. – 123 с.
7. Тараненко О. Іронія / О. Тараненко // Українська мова: енциклопедія / [редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін.]. – К.: «Укр. енцикл», 2000. – 824 с.

8. Теккерей В. Ярмарок Сусти. Роман. Кн. 2/ Перекл. з англ. О. Сенюк. – К.: Дніпро, 1979. – 382 с. – (Вершини світового письменства)
9. Теккерей В. Ярмарок Сусти: Роман (кн. I) / Перекл. з англ. О. Сенюк; Передм. К. Шахової. – К.: Дніпро, 1979. – 405 с.
10. Muecke D. C. The Compass of Irony / D. C. Muecke. – London, 1999. – 269 p.
11. Stackelberg J. Translating Comical Writing / J. Stackelberg Translation. – 1988. – S. 10–14.
12. Thackeray W. M. Vanity Fair / W. M. Thackeray. SMITH, ELDER & CO, London, 1886.

Томашівська А.

Науковий керівник – доц. Іванців О. В.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

У сучасному світі надзвичайно важливу роль відіграє термінологія. Це зумовлено тим, що терміни є базовим джерелом отримання інформації для повноцінного здобуття спеціальності. Прогресуюча міждержавна та міжкультурна комунікація створює необхідність всебічного опису, вивчення і аналізу терміносистем нових фахових мов. Цьому сприяють також стрімкий розвиток науки і техніки, сучасних інформаційних технологій, відкритість кордонів. Сьогодні в світі термінологія відіграє провідну роль у спілкуванні людей, і є певною рушійною силою науково-технічного прогресу.

Актуальність дослідження обумовлена тим, що у наш час з'являється величезна кількість науково-популярних видань з психології, де зустрічається чимало термінів, які необхідно адекватно перекласти для широкого кола читачів. Дуже часто перекладач змушений створювати свій варіант перекладу у зв'язку з відсутністю українських відповідників для англомовних термінів. Працюючи з науковими текстами в певній галузі знання, перекладачеві, перш за все, необхідно вивчити спеціальну термінологію і можливі способи її перекладу за допомогою перекладацьких трансформацій для досягнення адекватного перекладу тексту. Саме тому, адекватний переклад термінів як ключових одиниць спеціального тексту є необхідною умовою адекватності перекладу всього тексту в цілому. У зв'язку з цим, надзвичайно важливим та актуальним є лінгвістичний та перекладацький аналіз англомовної психологічної термінології

Мета дослідження полягає у визначенні основних проблем та способів перекладу психологічної термінології.

Англомовна психологічна термінологія в останні десятиліття неодноразово ставала предметом різних лінгвістичних наукових розвідок. Інтереси вчених були зосереджені в основному на дослідженні ключових особливостей психологічної термінології (Г.О. Лобанова [9]), її функціональному аналізі (С. Лейгленд [13]), особливостях використання (С.В. Нягу та А. К. Агісбаєва [10], Г.В. Бочарова [2] тощо), питань структурно-семантичної організації психологічної термінології (Р. Дмитрасевич [6-7], Л.М. Веклинець [4] тощо) та її перекладацькому аспекті (О.В. Скуріхіна та Г.В. Порческу [12], О.В. Раксіна та М.С. Осінська [11] тощо).

Під психологічним терміном розуміємо слово або словосполучення, призначене для позначення понять і предметів психології, а також її галузей. Г. О. Лобанова визначає психологічні терміни як основний смисловий зміст психологічних текстів [9]. Термін обов'язково повинен володіти номінативною функцією та мати точну дефініцію і виразно окреслену структуру.

У своїй праці Г.О. Лобанова надає важливого значення ключовим особливостям психологічної термінології. На її думку специфіка термінів, як особливого лексичного розряду слів, полягає в тому, що вони створюються в процесі виробничої і наукової діяльності і тому функціонують лише серед людей, що перебувають у відповідних наукових і виробничих процесах [9, с. 49].

Проте, наукові психологічні терміни активно переходять у загальноживану лексику. У зв'язку з цим, одною з характерних рис таких термінів є близькість до повсякденного життя. Функціональний аналіз психологічної термінології у своїй роботі провів С. Лейгленд, який

зауважує, що психологічні терміни зазвичай використовуються нами в повсякденному житті і проявляються в різних значеннях, наприклад, при описі, поясненні, а також прогнозуванні дій або поведінки людей [13, с. 105-122].

Психологічну термінологію поділяють за функціональною ознакою. Серед них можна виокремити:

- спеціалізовану лексику – *subclinical psychopaths* – субклінічні психопати; *psychotic disorder* – психотичний розлад;
- галузеву лексику (термінологія юридична: *crime scene* – місце злочину; соціологічна: *dichotomous variable* – дихотомічна змінна);
- загальнонаукову лексику – *criteria* – критерії, *data analysis* – аналіз даних, *investigate* – досліджувати;
- загальновживану лексику – *reason* – причина, *priority* – пріоритет, *positive* – позитивний.

Проблема передачі англomовних термінів в тексті перекладу входить до числа актуальних проблем перекладознавства і становить значний інтерес як для перекладачів, так і для дослідників перекладних текстів.

Запорукою ефективності міжмовної комунікації є точність перекладу та повноти передачі оригінального змісту. Терміни «перекладацька еквівалентність» і «перекладацька адекватність» дослідники застосовують для опису процесу та адекватності перекладу [5].

Щодо способів перекладу психологічної термінології, то тут варто відзначити, що вибір того чи іншого способу перекладу завдає перекладачеві певних труднощів, оскільки деякі терміни, особливо нові, не мають еквівалентів у цільовій мові. Більш того, обсяг деяких понять, що позначаються однаковими словами, в різних мовах не збігається. Наприклад, *psyche* – душа, *technology* – техніка тощо.

Найчастіше причиною помилок, що виникають при перекладі англomовного популярного психологічного дискурсу українською мовою є:

- адекватність перекладу, що значною мірою залежить від ступеня знання обговорюваного предмета. Слід також враховувати, що фахівці профільних областей психології можуть зазнавати труднощів при перекладі текстів більш широкого наукового спектру;
- неоднозначність контексту, що не завжди дозволяє розкрити зміст терміну;
- висока ідіоматичність термінів-словосполучень, а також спеціалізація значень загальнолітературних слів при їх використанні в якості психологічних термінів в умовах відсутності психологічного словника;
- невміння виявити семантичні відносини між компонентами [8, с. 174].

Уникнути цих помилок при перекладі допомагає знання предмета обговорення і наявність зрозумілого широкого контексту. Однак, в умовах відсутності усталених та закріплених словниками англо-українських паралелей, сам процес перекладу психологічних термінів стає вкрай складним.

На сьогодні існують різні погляди на систему перекладацьких способів, які використовуються під час перекладу термінів. Як засвідчив аналіз теоретичних джерел, переклад англomовних психологічних термінів здійснюється різними способами, а саме, за допомогою таких міжмовних трансформацій, як лексичні, лексико-семантичні та лексико-граматичні. Щоб якнайточніше передати значення будь-якого терміну важливо обрати правильний спосіб перекладу. Якщо поняття ґрунтується на його найголовнішій властивості чи вдалому порівнянні, то й в інших мовах ці ознаки братимуться за визначальні. Тоді переклад терміну перетворюється на переклад звичайного слова, коли потрібно знайти вдалий відповідник у власній мові до певного наукового поняття: *discovery* – відкриття; *result* – результат; *image* – образ; *concept* – поняття, *subject* – предмет; *anger* – гнів [10].

Однак, транскодування є одним з найпростіших способів перекладу термінів, тобто передача вихідної лексичної одиниці за допомогою алфавіту мови перекладу: *phobia* – фобія; *function* – функція; *cognitive* – когнітивний; *character* – характер; *paranoia* – параноя, *panic* – паніка. Використовуючи спосіб транслітерації не слід забувати про лексеми, які не підлягають побуквенному перекладу, адже це призводить до грубих викривлень змісту самого терміну: *intelligence* – розумові здібності; *stimulation* – збудження.

Ще одним лексичним способом перекладу є калькування – передача не звукового, а комбінаторного складу слова, коли складові частини слова (морфеми) чи фрази (лексеми) перекладаються відповідними елементами мови перекладу. Цей спосіб застосовується переважно при перекладі складних за структурою термінів. Наприклад: *sense of importance* – відчуття важливості; *cultural group* – культурна група; *feeling of contradiction* – відчуття протиріччя; *extreme case* – надзвичайний випадок [11, с. 162].

Також можна перекладати терміни сфери практичної психології, скориставшись прийомом експлікації. У цьому випадку лексична одиниця мови оригіналу замінюється словом (словосполученням), яке передає його значення. Наприклад: *principle* – першопричина; *entity* – образ; *case* – сеанс; *oddness* – дивацтво; *caregiver* – опікун; *multi-problem family* – неблагополучна сім'я; *emotional development* – розвиток емоційної сфери [1].

У випадку, якщо у словнику немає точного еквівалента певному термінові, або ж коли застосування калькування, транслітерації чи експлікації є недоречне, можливими є також інші способи перекладу:

- лексичні заміни – заміна окремих лексичних одиниць вихідної мови лексичними одиницями мови перекладу, які не є їх еквівалентами, наприклад: *abnormal personality*– психопатія;
- лексичне додавання – використання в мові перекладу одиниць, які відсутні або опущені в тексті оригіналу, наприклад: *anxiety hierarchy* – ієрархія тривожних ситуацій;
- лексичне опущення – опущення в мові перекладу одиниць, які присутні в тексті оригіналу, наприклад: *preconceived notions* – упередження;
- конкретизація – заміна слова або словосполучення мови оригіналу з більш широким значенням словом або словосполученням мови перекладу з більш вузьким значенням, наприклад: *principle* – джерело; *entity* – образ;
- генералізація – заміна одиниці оригіналу одиницею перекладу з більш широким значенням, наприклад: *armchair psychology* – кабінетна психологія;
- граматичні заміни частин мови – *prohibitive* – перешкоджає.

Термінологічна система являє собою складний лексичний пласт, тому вибір того чи іншого способу перекладу може викликати певні труднощі, оскільки поряд з уже усталеними термінами з'являються нові, які вимагають пошуку оптимального рішення для перекладу.

Отже, до проблем перекладу англomовної психологічної термінології належать необізнаність у предметній галузі, неоднозначність контексту, висока ідіоматичність термінів–словосполучень, невміння виявити семантичні відносини між компонентами, відсутність усталених англо–українських паралелей. У теорії перекладу існує достатня кількість перекладацьких прийомів та трансформацій, які допомагають подолати труднощі, пов'язані з розходженням семантичних полів мови оригіналу та перекладу, та адекватно відтворити у цільовій мові термінологію сфери психології. Поширеними способами їх перекладу є пошук еквіваленту, транскрипція, транслітерація, калькування, лексичні заміни, додавання, конкретизація, опущення, генералізація, експлікація значення, модуляція та граматичні заміни частин мови.

Перспективи подальшого дослідження проблеми вбачаємо у всебічному вивченні особливостей функціонування англomовної психологічної термінології у фаховому дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Англо–український словник психологічної лексики // English for professional purposes (Applied psychology. Social pedagogy) : навчальний посібник ; [уклад. Н.В. Гут]. – Умань : АЛІМІ, 2011. – С. 162–178.
2. Бочарова Г. В. Английский язык для психологов / Г. В. Бочарова, Е.В. Никошкова, З.В. Печкурова, М.Г. Степанова. – М. : Изд-во Флинта; НОУ ВПО «МПИСИ», 2011. – 567 с.
3. Бурлак А. Л. Введение в практику письменного перевода с русского языка на английский / А. Л. Бурлак. – М. : МГУ им. М.В. Ломоносова, 2002. – 177 с.
4. Веклинець Л.М. Структура і походження сучасної української психологічної термінології: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Веклинець Леся Михайлівна. – К., 1997. – 226 с.
5. Гарбовский Н. К. О теоретических взглядах на категорию переводческой эквивалентности / Н. К. Гарбовский // Язык, культура и межкультурная коммуникация: Межвузовский сборник статей. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2001. – С. 26–43.

6. Дмитрасевич Р. До питання про класифікацію англомовних термінів юридичної психології / Ростислав Дмитрасевич // Актуальні питання іноземної філології. Науковий журнал. – 2016. – № 4. – С. 51–56.
7. Дмитрасевич Р. Структурно-семантична організація англомовної термінології юридичної психології / Ростислав Дмитрасевич // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – Розділ І. Термінознавство. – 2013. – № 20. – С. 13–18.
8. Казакова Т. Практические основы перевода. English–Russian / Т. Казакова. – СПб. : Союз, 2001. – 320 с.
9. Лобанова А. А. Переводческие аспекты психологической терминосистемы / А.А. Лобанова, Л.М. Лемайкина // Научно-художественный сборник «Гермес». – 2010. – №2. – С. 48–50.
10. Нягу С. В. Особенности использования психологической терминологии в профессионально-ориентированных текстах по психологии [Электронный ресурс] / С.В. Нягу, А.К. Агисбаева. – 2014. – Режим доступа : https://elibrary.ru/download/elibrary_21671416_38441903.pdf.
11. Раксіна О.В. Особливості перекладу українською мовою англомовних текстів психологічного дискурсу / О.В. Раксіна, М.С. Осінська // In Statu Nascendi. Теоретичні та прагматичні проблеми перекладознавства : збірник студентських статей. – Х. : НТМТ, 2013. – Вип. 14. – С. 159–163.
12. Скурихина О.В. Английская психологическая терминология и способы её перевода / О.В. Скурихина, Г.В. Порческу // Достижения вузовской науки. Филологические науки. – №23. – 2016. – С. 173–177.
13. Leigland S. The functional analysis of psychological terms: In defense of a research project / S. Leigland // The analysis of Verbal Behavior., 1996. — P. 105–122.

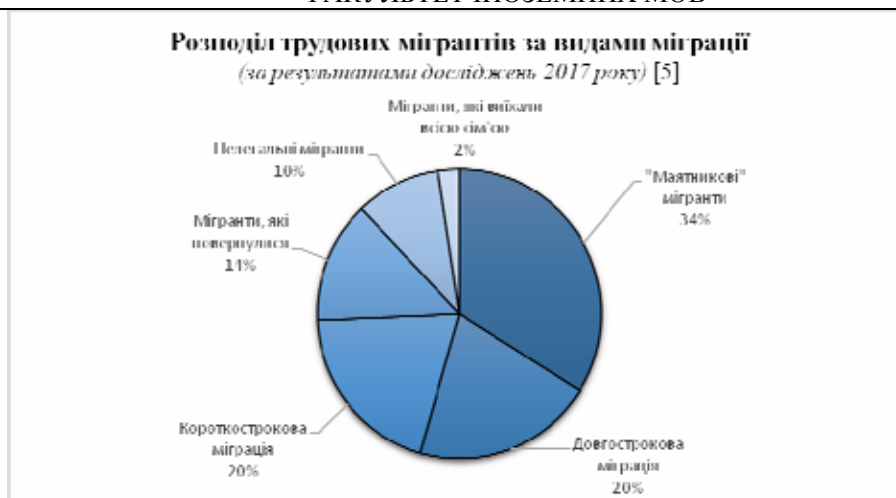
Чорна О.

Науковий керівник - доц Григорук А.А.

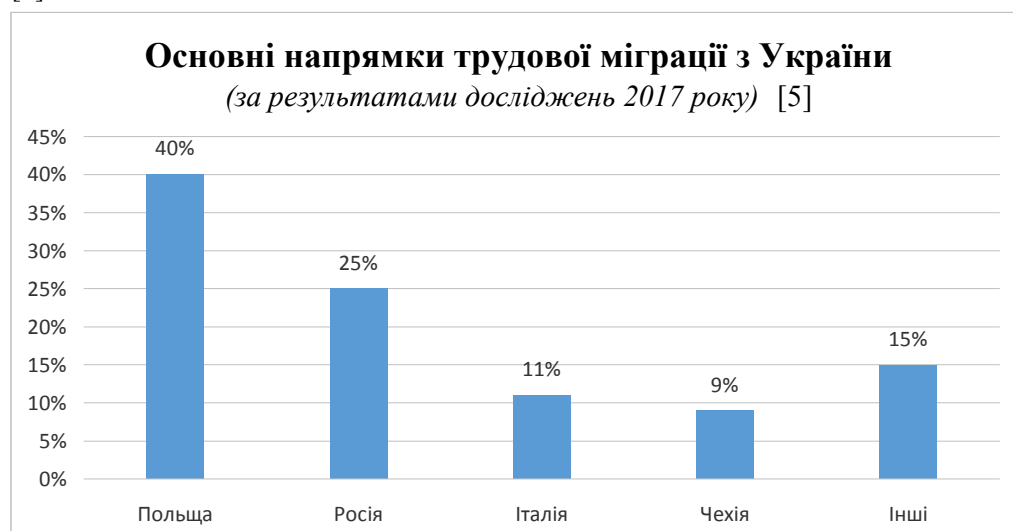
ВПЛИВ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ

Уже не одне десятиліття Україна входить до п'ятірки найбільших країн-донорів трудових мігрантів у світі. За різними даними, кількість таких заробітчан сягає майже 4 млн осіб. При цьому, одночасно за межами країни може знаходитися близько 2,6-2,7 млн осіб [5]. Позбавити українців необхідності їздити закордон на заробітки обіцяли усі держпосадовці, але еміграція з нашої країни все ще набирає обертів.

Виїзд населення — це не лише українська проблема, а глобальний тренд. Кількість мігрантів на планеті зростає з кожним роком: за даними ООН, чисельність трудових мігрантів у всьому світі з 2013 року зросла на 9% і досягла 164 млн осіб у 2017 році [1]. Сприятливі умови для цього створюють розвиток транспортного сполучення і засобів комунікації. Дедалі більша відкритість кордонів та інші явища глобалізації роблять подорожі не такими ризикованими, а перебування за межами батьківщини менш обтяжливим. Сьогодні мігранти мають значно більше можливостей, щоб підтримувати зв'язок з близькими, ніж кілька століть тому. Однак рушійні сили міграції незмінні: люди полишають свої домівки в пошуках безпеки та засобів для існування. Це задає відповідний напрям: глобальні міграційні потоки прямують до мирних мігрантів світу.

Щодо ситуації в Україні, то, безперечно, анексія Криму та розгортання військових дій на Донбасі також вплинули на міграцію українців. Ці обставини, в поєднанні зі спрощенням законодавства у країнах Східної Європи, змінили структуру міграційних потоків. Хоча Росія – все ще один із найпопулярніших напрямків для заробітчан, з 2014 року міграція посилилась в напрямку з Росії до Польщі. Загалом, за 2014-2016 роки українці почали їздити у західному напрямку на 42% частіше, а кількість мігрантів, які офіційно виїжджали на заробітки, зросла втричі [5].

Чому 16% працездатного населення вирішує працювати за кордоном? Трудову міграцію українців, здебільшого, спричиняють низька заробітна плата та брак роботи. Самі заробітчани, також до причин, називають нестабільність в країні, відсутність справедливої соціальної політики, низький рівень життя та медицини.

Трудову міграцію населення доцільно розглядати як закономірний розвиток суспільних відносин, що призводить як до позитивних, так і негативних наслідків.

Найпомітнішим позитивним наслідком зовнішньої трудової міграції українців є те, що більшість зароблених за кордоном коштів повертаються в Україну. Грошові перекази від трудових мігрантів з закордону - масштабний вплив на українську економіку. Потрапляючи в банківську систему ці гроші фактично підтримують стабільність курсу національної валюти, платіжний баланс країни та фінансують споживання домогосподарств. Так, за підрахунками Національного банку України (НБУ), перекази від так званих заробітчан за підсумком 2018 року сягнув близько 11 мільярдів доларів. Для порівняння: роком раніше цей показник становив 9,3 мільярда доларів. При цьому у НБУ очікують, що номінальні доходи трудових

мігрантів будуть й надалі зростати. "Ці суми - це набагато більше від того, що Україні надає Міжнародний валютний фонд [2]", - запевняє президент Всеукраїнської асоціації компаній з міжнародного працевлаштування Василь Воскобойник.

Більш того, заробітчани, які повертаються додому, не лише привозять з собою гроші, які потім частково інвестують в Україні, але також *нові знання та навички*, що підвищує їхню продуктивність вже на батьківщині.

Водночас, відтік робочої сили загрожує економічному розвитку. До найбільш значущих негативних наслідків можна віднести дисбаланси на ринку праці, підвищені очікування працівників щодо розмірів заробітної плати, можливе поглиблення нерівності в доходах між домогосподарствами, неефективне використання державних коштів на соціальний захист.

Зростання трудової міграції також може призвести до *збільшення інфляції та сповільнення економічного зростання*. Варто згадати, що українські підприємці вже зараз скаржаться на брак кваліфікованих кадрів, пов'язаний із від'їздом українців в Польщу та інші країни. Найбільше, на думку експертів НБУ, від цього страждають будівництво, промисловість, сільське господарство, транспорт та зв'язок.

Вимивання трудових ресурсів буде посилювати *демографічну проблему*. "В нас до 2030 року на того, хто працює, припадатиме два пенсіонери, і, якщо трудові мігранти платитимуть податки за кордоном, держава буде просто не в змозі виконувати свої соціальні зобов'язання [2]", - попереджає В. Воскобойник.

На щастя, міграційний потік зараз носить *циркуляційний характер*: більшість трудових мігрантів виїжджає на роботу строком до трьох місяців, а після цього повертається в Україну. Втім, у разі якщо не буде відбуватись ніяких позитивних зрушень в економіці країни, мотивація повертатися для заробітчан буде зменшуватись, і міграція перетвориться в еміграцію, а в довгостроковій перспективі ми втратимо цих людей назавжди.

Наслідки (за даними досліджень Центру економічної стратегії) [5]

ТИП МІГРАЦІЇ	ПОЗИТИВНІ	НЕГАТИВНІ
 КОРОТКОСТРОКОВА / МАЯТНИКОВА (5-7% працездатного населення)	вплив на курс ↓ бідності потенціал для інвестицій ↓ безробіття	інфляція заробітних плат (на окремі види робіт, які в дефіциті) ↓ кількості людського капіталу погіршення державних фінансів розшарування населення
 ДОВГОСТРОКОВА (5% працездатного населення)	потенціал інвестицій від діаспори ↑ обсягів торгівлі з країнами-реципієнтами	↓ кількості людського капіталу негативна демографія ↓ переказів
 ВИСОКОВАЛІФІКОВАНА (0,1% працездатного населення)	притік інвестицій/венчурного капіталу	↓ якості людського капіталу і продуктивності праці втрата державних витрат на освіту мігрантів
 ПОВЕРНЕННЯ МІГРАНТІВ (3% працездатного населення)	↑ якості людського капіталу притік технологій та інновацій ↑ продуктивності робочої сили ↑ кількості людського капіталу	інфляційні наслідки для ринку нерухомості

Що необхідно зробити аби ситуація не загострювалась? В Україні, перш за все, потрібно розробити ефективну політику у сфері міграції, щоб мати можливість зробити наслідки більш керованими. Підвищення рівня заробітної плати в Україні, відновлення економічного зростання та перенасичення ринків праці у найближчих сусідів також *уповільнить виїзд українців* на заробітки за кордон.

Зменшення потоку заробітчан очікують і експерти Центру економічної стратегії (ЦЕС). За даними центру, у першій половині 2018 року темпи зростання трудової міграції дійсно почали сповільнюватися, а зміна міграційного законодавства у Польщі, найулюбленішій країні українських заробітчан, може призвести до додаткового зменшення цього показника. До того ж, більшість трудових мігрантів мають намір повернутися в Україну. Таких - близько 60 відсотків, запевняють у ЦЕС.

Країни Центральної та Східної Європи також зазнали значного зростання виїзду громадян після вступу до ЄС. Політика, що застосовується цими країнами для протидії міграції, включала такі заходи [5]:

<i>Заходи</i>	<i>Результати</i>
Залучення мігрантів з високою кваліфікацією та членів діаспори назад до країни.	У Литві вдалося залучити більше 100 людей-професіоналів з діаспори на роботу в державній службі.
Залучення іммігрантів з бідніших країн.	Хоча Естонія зіткнулася з великою еміграцією у 1990-х роках, її населення зараз зростає через імміграцію з України, Росії та Білорусі.
Заохочення мігрантів до інвестування в інфраструктури своєї країни.	У Молдові, завдяки такій інвестиційній програмі вдалося здобути більше \$ 770 тис. інвестицій.
Розвиток зв'язків з діаспорою.	Ірландія розробила успішну програму залучення діаспори і, як наслідок, повертає щорічно багато мігрантів.

Отже, міграційні процеси – це «індикатор» реакції населення на зміни в економічному, політичному, соціальному житті суспільства. Розмір, напрямки та масштаби таких процесів певної мірою свідчать про стабільність чи навпаки про нестабільність суспільного розвитку. Процес трудової міграції в Україні має тенденцію до зростання. Тому, на сучасному етапі розвитку нашої держави надзвичайно актуальним є питання щодо врегулювання міграційних процесів. Важливим є залучення іноземного інтелектуального капіталу, стимулювання повернення своїх співвітчизників і формування незалежної законодавчої бази, що сприятиме і загальному покращенню і прогресивному розвитку країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Віхров М. Як впливає на Україну трудова міграція [Електронний ресурс]/ Максим Віхров. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://tyzhden.ua/Society/206352>.
2. Голубов О. Люди на експорт. Як трудова міграція впливає на українську економіку [Електронний ресурс] / Олександр Голубов. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.dw.com/uk/люди-на-експорт-як-трудова-міграція-впливає-на-українську-економіку/a-47365362>.
3. Дронь Є. В. Трудова міграція в Україні: тенденції та наслідки / Є. В. Дронь, В. Г. Заньковська // зб. наукових праць “Економічні науки”, –Буковинський університет, 2010.
4. Малиновська О. Трудова міграція населення України / О. Малиновська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Malin_migraziya-dace3.pdf.
5. Піонтківська І. Скільки українців поїхало за кордон і що державі з цим робити [Електронний ресурс] / І. Піонтківська, Д. Яблонівський, Ю. Руда. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Migration-presentation_draft_23042018.pdf.

Юрив А.

Науковий керівник – доц. Григорук А. А.

ІНТЕРНЕТ-МАРКЕТИНГ В УКРАЇНІ

Всесвітня мережа стає все популярнішою з року в рік. Протягом останніх років суспільство все частіше зустрічається із поняттям Інтернет -маркетинг. У наукову літературу поняття Інтернет-маркетингу увійшло у 1995 році завдяки американському ученому У. Хенсону. Він був одним з перших, хто визнав Інтернет новим ресурсом для розвитку маркетингу. Розвиток маркетингової діяльності потребує залучення нових форм та методів просування. Аналітики та економісти прогнозують велике майбутнє Інтернет - маркетингу як сучасному майданчику для розвитку бізнес-середовища. Розгалужена мережа дозволяє підприємствам та фірмам виходити на глобально вищий рівень, спрощує процес укладання договорів та угод, розширює можливості просування товарів та значно підвищує діапазон попиту.

Інтернет дає змогу ефективно організовувати роботу із мінімальною витратою часу. Однією з основних переваг цього інструменту є можливість змінювати власні плани відповідно до вимог ринку та економічної ситуації, які легко контролюються саме мережею. Підприємці охоче розвивають фірми через Інтернет, адже це значно зменшує рівень витрат та капіталовкладень у просуванні товарів і послуг.

Саме тому, мережевий маркетинг стає актуальнішим з кожним днем. Для України Інтернет – маркетинг є одним з найперспективніших напрямів. Але існує гостра потреба у розгляді новітніх інструментів впливу та виведення нових можливостей інтернаціоналізації комп'ютерної мережі. Літературні джерела підтверджують факт досліджень теми Інтернет-маркетингу багатьма визначними вченими та економістами. Інтернет – маркетинг перебуває зараз на етапі об'єднання двох основних компонентів: сукупності маркетингових інструментів онлайн-просування та сукупності технічних методів просування в мережі. Це є результатом того, що багато авторів та дослідників сприймають Інтернет – маркетинг лише як засіб швидкого збуту товарів із залученням великої кількості реклами. У свою чергу, це перешкоджає бізнесменам та підприємцям використовувати мережевий простір у повному обсязі. Сфера Інтернет – маркетингу потребує детального аналізу та організації усього процесу в єдину ланку. Потрібно збільшувати кількість маркетингових досліджень, які допомагають отримувати приховані дані та визначати конкретні маркетингові цілі і результати [1]. У науковій літературі виділяють три основних підходи до визначення інструментів та їх застосування:

1. Виконання функцій маркетингу в Інтернет-середовищі.
2. Комбінування принципів маркетингу та Інтернет-технологій.
3. Діяльність, що ґрунтується на Інтернет-технологіях, і потребує нових підходів і методів для визначення ефективності маркетингової діяльності.

Реклама і створення власних сайтів є ключовими інструментами. Досліджено зростання показників ефективності впровадження просування продуктів із використанням послуг Інтернету. Кожен підприємець обирає вид реклами (– контекстна реклама; – медіа реклама; – банерна реклама;

– інтерактивна реклама; – e-mail маркетинг), ціннову категорію та цільову аудиторію відповідно до власних потреб та можливостей. Протягом останніх років Інтернет – маркетинг вийшов на якісно новий рівень і кожен може зайняти свою нішу. Варто відзначити, що мережевий збут послуг та предметів продажу та налагодження зв'язків з іншими країнами підходить не усім товаровласникам. Це є потужний майданчик для обігу речей у глобальних масштабах та партіях. Реклама в Інтернеті є ефективнішою та економічнішою. Покупці мають змогу побачити товар, оцінити його та зробити вибір. Перелік інструментів в Інтернеті розширюється з кожним роком - арбітраж трафіку, контекстна реклама, ведення блогу, відео-маркетинг, ремаркетинг, подієвий маркетинг та інші). Докладне розкриття їх сутності та повний перелік зробив Jeremiah Owyang ще у 2008 році [7]. Він виділив такі інструменти: сайт компанії; віртуальні світи; просування бренду; пошуковий маркетинг; маркетинг співтовариств та маркетинг у соціальних медіа; експериментальні методи; зовнішня активність компанії в Інтернет (поза власним сайтом);

Проведені дослідження та висновки науковців і економістів дають зрозуміти: Інтернет – маркетинг - це традиційний маркетинг з старою системою організації діяльності, які здійснюються із застосуванням новітніх технологій та глобальної мережі задля аналізу потенційних ринків, покупців з метою проведення політики купівлі – продажу[3]. В основі лежать 3 основні складові, які притаманні винятково Інтернет – маркетингу:

- Інтерактивність – підтримка контактів із аудиторією, іншими підприємствами та підприємцями через соціальні мережі та налаштування трафіку сайту.

-Таргетування – це механізм вибору інформації, яка необхідна обраній цільовій аудиторії; відсортування непотрібних даних.

-Веб-аналітика – виявляє причини зростання або зменшення ефективності, дозволяє зрозуміти, які саме дії та послуги дозволили збільшити рівень зацікавленості товарами або заходами в залежності від напрямку діяльності.

За прогнозами фінансистів і аналітиків, кількість Інтернет- компаній в Україні невдовзі почне розширюватися та розростатися.

Проте вітчизняним маркетологам необхідно врахувати той факт, що на сьогоднішній день не можна сприймати Інтернет-маркетинг винятково як банерну рекламу. У світовій практиці Інтернет-маркетинг – це комплекс галузей, куди входить реклама, вивчення попиту споживчої аудиторії, представлення торгової марки на ринку і багато іншого [6].

Отже, через неправильне розуміння українські фахівці не використовують можливості Інтернет-маркетингу на повну потужність. Це призводить до мінімального використання віртуального простору у вирішенні комерційних завдань. А саме тому необхідно ґрунтовніше досліджувати цю сферу діяльності в нашій країні. Кількість Інтернет-користувачів зростає з кожним днем, що змушує підприємства частково або навіть повністю переносити свою діяльність в мережевий простір. Саме створення веб-сторінок дає змогу поділитись інформацією про виготовлену продукцію, прорекламувати її, обмінятись досвідом технологій виготовлення товарів з подібними компаніями, зав'язати контакти з колегами та потенційними покупцями. Це створює великі можливості для реклами вітчизняного підприємства як по Україні, так і на світовому ринку. Дуже велика кількість людей має можливість ознайомитись з продукцією, послугою, оцінити якість, врешті порівняти з іншими аналогічними товарами. Так, звичайно, створюється конкуренція, але і покупець в результаті отримує саме те, що необхідно йому, навіть не виходячи з власної оселі.

Серед підприємств, які все ж таки розміщують рекламу про свою продукцію, переважають виробництва торгівельної та переробної промисловості. Це свідчить про використання веб-сайту лише окремими галузями. В основному на Україні інформація в мережі подається поверхнево, що не дає змоги використати в повному об'ємі потенціал для ефективної маркетингової та комерційної діяльності.

Якщо детально розібратися у цій проблемі, то можна виявити наступні причини недосконалості Інтернет-маркетингу в Україні: недостатня кількість кваліфікованих спеціалістів у даній сфері; побоювання підприємств щодо застосування Інтернет-маркетингу в силу недостатньої кількості досліджень на цьому просторі діяльності; недосконалість системи державного регулювання.

Тому необхідно проводити ґрунтовні дослідження щодо впливу Інтернет-маркетингу на економічну діяльність підприємств; його застосування на підприємствах з врахуванням специфіки кожного з них; державі потрібно стимулювати розвиток електронного бізнесу та електронної комерції. Кожне підприємство, яке хоче успішно розвиватись, повинно бути забезпечено кваліфікованими маркетологами із знаннями іноземних мов для виходу не тільки на вітчизняний ринок, а також на міжнародний рівень.

Підсумовуючи усю викладену вище інформацію, можна зробити наступні висновки: застосування Інтернет-маркетингу дає підприємствам ряд переваг, які допомагають підвищити конкурентоспроможність та покращити економічні показники. Сучасний розвиток вимагає наукового обґрунтування процесів, що в свою чергу дасть змогу сформувати ефективну систему онлайн-управління підприємствами. За допомогою таких сучасних методів можливо буде здійснювати оперативне маркетингове управління виробничо-комерційною діяльністю. І, найважливіше, саме завдяки професійній маркетинговій діяльності вдасться вивести українські компанії на міжнародний ринок, створюючи їм належні умови для перспективної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Голубков Е. П. Маркетинговые исследования: теория, методология и практика / Е. П. Голубков. – М.: Изд-во „Финпресс”, 2003. – 496 с.
2. Інтернет-маркетинг как эффективный инструмент для увеличения продаж [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.aweb.com.ua>.
3. Міждисциплінарний словник з менеджменту [Текст] : навч. посіб. / [за ред. Д. М. Черваньова, О. І. Жилінської]. – К. : Нічлава, 2011. – 624 с.
4. A Complete List of the Many Forms of Web Marketing for 2008: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.web-strategist.com>.

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Жданович Я.

Науковий керівник –доц. Грушко В.С.

ЗАГРОЗА СВОБОДІ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Актуальність теми дослідження обумовлено низкою проблем, що виникають у процесі формування нового інформаційного суспільства, для якого характерний швидкий темп розвитку. Світові інформаційні ресурси розподілені нерівномірно серед країн, що значною мірою обумовлює відмінності в їх економічному та культурному розвитку.

У 2003 році відбулася I стадія Всесвітнього Самміту з питань інформаційного суспільства, на якому піднімалася тема інформаційної глобалізації. Було підписано відразу два міждержавних документи «План дій» та «Декларацію принципів», де при участі 161-єї країни було утверджено вектори подальшого розвитку світового інформаційного товариства [1, с.3]. Обставини, що змусили країни підписати цей документ доволі прості — посилення соціально-політичних розмежувань через нерівномірність «цифрового розподілу». Громадяни усього світу в сучасних реаліях поділені на два класи: тих, хто має широкий доступ до інформації, та тих, хто немає. І чим більше громадян «першого класу» в країні, тим вона вагоміша на міжнародній арені, має більшу інвестиційну привабливість, вищу конкурентоспроможність та інше. Різні країни використовують різні підходи до переходу від індустріального до інформаційного ладу. Ці підходи у великій мірі залежать від панівних ідеологій у державах, діяльності наддержавних утворень та традицій, сформованих у різних частинах світу. Не виключено, що суспільству на інформаційному етапі розвитку може загрожувати небезпека тотального контролю за людьми, які стають беззахисними перед можливостями сучасних інформаційних технологій, якщо такі потужні інструменти опиняться в руках спраглих всеосяжної влади.

Аналіз досліджень проблематики питання свободи інформаційного суспільства користується увагою сучасних іноземних та вітчизняних дослідників. Науково-теоретичну та методологічну базу дослідження склали праці таких іноземних вчених як: Й. Масуди, Ф. Фукуяма, Дж. Мура, В. Перента, А. Вестіна, Г. Маркузе, Ч. Тейлора, М. Сандела, К. Панцерева та ін. Серед вітчизняних авторів, що вплинули на розвиток даної тематики, слід зазначити українця М. Красікова.

Метою статті є створення прогнозу перспектив збереження свободи в умовах розвитку інформаційного суспільства на основі аналізу наукових праць вітчизняних та зарубіжних науковців.

Інформаційне суспільство являє собою єдиний простір, в якому генеруються знання та інформація. Це концепція історичного етапу розвитку цивілізації в постіндустріальний період, коли кожна людина матиме змогу не лише створювати інформацію, знання та мати до них доступ, а й обмінюватися ними з іншими людьми для реалізації потенціалу співпраці, сталого розвитку суспільства та покращення якості життя [1, с.9].

Знання та інформація стають основними продуктами виробництва інформаційного суспільства. Вперше нові тенденції у розвитку суспільства були виявлені у 50-х роках ХХ століття. Зокрема теорію інформаційного суспільства було сформовано в Японії професором соціології та футурології Йонезою Масудою у праці «Комп'ютопія», і з того часу швидко набрала поширення в колі суспільствознавців [2, с.46]. Масуда зазначав, що соціальний лад в такому суспільстві буде децентралізованим та громадянським.

Пріоритети у політичній системі будуть надаватися принципам синергізму та увазі до думок меншості, що формуватиме демократичний устрій правління. Професор наголошував, що донедавна було фізично неможливо залучити велику кількість громадян до участі в

політичному житті через відсутність потрібного рівня комунікації, але наразі ця проблема подолана за допомогою інформаційних комп'ютерних технологій.

За Й. Масудом, людство стоїть перед суворим вибором між «комп'ютопією», тобто справедливим інформаційним суспільством побудованим на правових принципах демократії, та «Орвеллівською державою». Поворотний момент в питанні контролю за пересічною людиною настав саме після того, як світове співтовариство зіштовхнулося із тероризмом в глобальних його масштабах, а саме теракту «09/11», що вчинила терористична ісламістська організація «Аль-Каїда». Після цього розпочався період посиленого стеження за пересічними людьми (переміщення, особистих зв'язків, інформаційного сліду тощо) з боку державного апарату, сам факт початку якого тягне нас в тенета контролюваного суспільства [3, с.253-269].

Існує серйозна небезпека, що постіндустріальні країни зберігають тенденцію розвитку тотального контролю за людьми. У наш час нарастають проблеми у цій сфері, що вже проявилось в скандалах пов'язаних з Джуліаном Асанджем та боротьбою проти функціонування сайту «Wikileaks», чи Джоном Сноуденом та розкритою ним мережею шпіонажу у мережі інтернет, чи діяльністю цифрових корпорацій (Google, Facebook тощо), що збирають про людей персональні дані [4, с.45-53].

На сьогодні до органів державної влади висунуто вимоги від імені інформаційного суспільства. Постіндустріальні країни вбачають перспективи свого розвитку в посиленні демократичних засад, делегувані повноважень громадськості, що змінюватиме попередні режими малоефективного адміністративного функціонування.

Історичні випробовування показали, що такий варіант розвитку є вигіднішим економічно, адже він породжує низку можливостей для суспільства. Френсіс Фукуяма дійшов висновку, що конкуренція в економічному просторі змусила надати пріоритет інженерам та вченим, що були більш схильні до принципів демократії, ніж номенклатура [5, с.93]. Іншими словами, невідворотність економічних змін вплинули на зміни у політичних настроях. З одного боку суспільство дійсно на шляху до контрольованості, зокрема економічного контролю людей як споживачів. Проте, з іншого боку, неможливо змусити людину, наприклад, купувати певну продукцію силою, їй потрібно залишити можливість вибору, а це йде в розріз з утвердженням тоталітарного режиму.

Одним із базових призначень свободи є забезпечення автономності індивіда. Традиція конфіденційності приватного життя в сучасному розумінні бере свій початок в XIX – першій половині XX ст. у цінностях західного суспільства, що утверджувались не одне століття.

Наприклад, американський вчений Джим Мур зрівнює приватність з щастям, та вважає їх універсальними суспільними цінностями, що потребують захисту [6, с.200-212]. Інший дослідник з США, В. Перент, зазначає, що людина, має повний контроль над доступом до особистої інформації про себе і має право розкривати іншим стільки, скільки сама особа вважає для себе за потрібне.

Перент виділяє три аргументації щодо важливості конфіденційності, що також відповідають поглядам Алана Вестіна.

- 1) Людина має над іншою людиною владу, якщо володіє про неї інформацією.
- 2) Люди нетолерантні до способу життя, що відрізняється від їхнього, тому конфіденційність є засобом самозахисту.
- 2) Конфіденційність – це захист від людей, що апіорі нетолерантні до іншого способу життя, ніж вони звикли вести.
- 3) Конфіденційність це важливий елемент ліберальної ідеології західного суспільства, що формувався протягом тривалого часу та став традиційним [7, с.95].

Ще одне значення свободи пов'язане з формуванням культури суспільства споживання, що бере витoki з другої половини XX ст. Після завершення Другої Світової війни більшості країн Європи вдалося стабілізувати свої економіки, що спричинило позитивні зміни в динаміці рівня життя людей. Одночасно з тим виріс і купівельно-споживацький потенціал населення, на прилавках крамниць множився асортимент продукції. Але деякі соціальні філософи бачили у цьому загрозу. Герберт Маркузе у праці «Одномірне суспільство» ставить під сумнів панування свободи у сучасному суспільстві, яке характеризує як «хижацьке, невольне». Філософ зазначав, що контроль здійснюється за допомогою системи нав'язаних потреб [8, с.268]. Маркузе трактує

їх як «несправжніх», а тому доходить до висновку, що людські «істинні» потреби губляться серед «несправжніх».

Очевидно, що свобода як приватна автономія не втрачає своєї важливості. Право невтручання сторонніх осіб та держави у особисте життя людей без їх особистої згоди є однією з фундаментів індивідуальності та демократії у світі. З іншого боку, запровадження інформаційних технологій, окрім можливостей більше розширяти людям коло спілкування, дає контролюючим органам, зловмисникам та державі більше простору для збирання та накопичення даних про громадян з метою їх корисливого використання.

Інформаційне суспільство надає людині можливість розширити межі споживання. Але воно одночасно породжує небезпеку загубитися у виборі та піддатись різноманітним маніпуляціям.

Також набуває поширення усвідомлення свободи як автономії спільнот. Людина і спільнота не відділені одне від одного, вони є складною системою, що синергують між собою. Окрема людина лише у спільноті може реалізувати власні життєві цілі та просувати свої цінності. І тому найбільшою загрозою свободі є небезпека руйнування соціумів [9, с.108].

Утворення нової суспільної системи комунікації стало вимогою XXI століття. В інформаційному та індустріальному суспільствах притаманні ті ж самі соціальні суперечності, проте між ними є принципові відмінності, що полягають в акцентуванні на інформаційному факторі в системі суспільних відносин [10, с.66].

Інформаційне суспільство не є виходом соціуму на новий рівень свободи. Зокрема, у будь-якій країні присутній державний та споживчий контроль. Метою державного контролю в інформаційну епоху є забезпечення безпеки державного устрою і здійснюється він спеціальними службами, що теоретично можуть отримувати про людей персональні дані без їх відома. Втім, для підтримки зовнішньополітичної та економічної конкурентоспроможності на міжнародному рівні державам необхідно давати економічну свободу громадянам.

Метою споживчого контролю є визначення уподобань людей та спроби нав'язати їм певний продукт. Споживчий контроль за людьми також обмежений, адже він не централізований, а розділений на безліч комерційних конкурентів, що дає можливості людям вільно обирати ту чи іншу продукцію.

Контроль людей у цих двох випадках має рамки, тому апriorі не стане тотальним. Сучасні економічно передові країни лідирують за показниками ВВП та міжнародним індексом щастя через змогу їх громадян діяти вільно в економічній та приватній сферах. Свобода у високорозвинутих країнах, забезпечується їх демократичними та ліберальними режимами. Зважаючи на загальносвітові тенденції, які сприяють поширенню саме цих режимів, ми робимо висновок, що збереження свободи людини в інформаційному суспільстві можливе.

ЛІТЕРАТУРА

1. Всесвітній саміт з питань інформаційного суспільства (Женева 2003 — Туніс 2005). Підсумкові документи, декларація 995_с57. Видання Міністерства транспорту та зв'язку України — Державний департамент з питань зв'язку та інформатизації. Київ, 2006. — 46 с.
2. Масуда Й. Комп'ютопія // Філософська і соціологічна думка. - 1993. - №6. - С. 36-50.
3. Дмитрий Кузнецов. События 11 сентября 2001 года и проблема международного терроризма в зеркале общественного мнения. — М.: URSS, 2009. — 400 с. — 500 экз. — ISBN 978-5-397-00312-4.
4. Geoffroy de Lagasnerie. The Art of Revolt, 2017. — 128 p.
5. Фукуяма Ф. Конец истории? // Вопросы философии. — 1990. — № 3. — С. 84—118.
6. Moor J. Toward a theory of privacy in the information age / J. Moor. — In R. M. Baird, R. Ramsower, & S. E. Rosenbaum (Eds.), Cyberethics: Social & moral issues in the computer age. — 2002, — pp. 200-212.
7. Parent W. A. Privacy, morality and the law / W. A. Parent // Philosophy & Public Affairs. — 12(4), - 1983, - с. 269-288.
8. Маркузе Г. Эрос и цивилизация. Одномерный человек. / Г. Маркузе. Перев.: А. А. Юдин. М.: «АСТ», 2003. — 528 с.
9. Красіков М., Представлення свободи в інформаційному суспільстві / Вісник Дніпропетровського університету. — 2016. - №1. — С.104-111
10. Панцеров К.А. Информационное общество: эволюция концепции в исторической перспективе / К.А. Панцеров // Вестник Санкт-Петербургского ун-та. — 2010. - №6. — С. 65-72.

ДЕМОКРАТІЯ В УКРАЇНІ: СТАН, ПЕРСПЕКТИВИ ТА РИЗИКИ

Проголошення незалежності та встановлення демократичного режиму дало відлік українській державі. За всі роки незалежності, українська демократія зазнала ряд криз, трансформацій та навіть дві спроби ліквідації (за часів президентства Кучми та Януковича). Досі залишаються актуальними питання шляхів її подальшої розбудови. Разом з тим демократія переживає зниження популярності серед населення країн Заходу. Ріст суспільного запиту на правління «сильної руки», підбурене соціально-економічними та політичними негараздами не оминувало й українську демократію, ставлячи перед нею нові виклики.

Мета статті – аналіз стану розвитку демократії в Україні, можливих загроз та перспектив на шляху демократичних змін.

Актуальність дослідження полягає в необхідності чіткого та узагальненого бачення стану демократичних перетворень в Україні з метою подальшої розробки концептуальних рішень по сприянню становлення розвиненої демократії в Україні.

Згідно глобального індексу демократії, у 2018 році Україна займала 83 місце серед усіх держав за рівнем розвитку демократії і, таким чином, належить до перехідних режимів [1, с. 38]. В Україні залишається актуальною проблема свободи слова. Так за I квартал 2019 року інститутом масової інформації було зафіксовано 72 випадки порушення свободи слова [2]. За даними досліджень фонду «Демократичні ініціативи» в Україні лише 7% громадян залучені до громадської діяльності [3]. В зв'язку із цим рівень розвиненості громадянського суспільства, однієї із ключових складових ефективної демократії, є низьким. Чи не головною проблемою Української демократії є високий рівень інфантилізму, як на рівні громадянського суспільства, так і на рівні державної влади, яку до активних дій, зазвичай, спонукає лише перелік вимог для траншу від МВФ\США\ЄС.

Серед позитивних тенденцій в Українській демократії чільне місце посідає реформа місцевого самоврядування, а саме - децентралізація влади. Передача повноважень на місця, створення місцевих бюджетів та впровадження територіальних громад сприяють вкоріненню культури політичної участі на місцевому рівні. Цьому також сприяє і реформа в галузі житлово-комунального господарства, що вилилась у поширення практики створення ОСББ. Поштовхом, до встановлення нових «правил гри» у взаємодії влади та суспільства стала участь України в ініціативі «Партнерство «Відкритий уряд». Наслідком цього партнерства стало впровадження системи Prozorro, ЦНАПів, забезпечення доступу до інформації у форматі відкритих даних, електронне декларування доходів держслужбовців, впроваджено механізм електронних петицій, відкрито реєстри, зокрема бенефіціарних власників. Перелічені впровадження сприяють підвищенню рівня відповідальності з боку державної влади [4].

Якщо говорити про ризики для демократії в Україні, то чи не головним ризиком є ріст авторитарних настроїв у суспільства, що, загалом, перекикається із загальносвітовою тенденцією. Соціологічні дослідження групи «Рейтинг» засвідчили, що, попри позитивні ціннісні зрушення в бік демократії, майже в 70% громадян України зростає запит на «наведення порядку». Причиною цьому є велика нерівність в доходах громадян, що ніяким чином не сприяє росту демократичної культури в суспільстві. Відсутність значних економічних здобутків та незначний прошарок представників середнього класу, які у розвинених демократіях виступають ядром громадянського суспільства та економічного розвитку, призводять до подібних наслідків [5].

Проте навіть за таких обставин, ризик повного зникнення демократії залишається мізерним. Причиною цьому є 3 групи чинників, які стоять на заваді авторитаризму, а саме – структурні, інституційні та організаційні. Головним чинником, який забезпечує політичного лідера правом проголошення одноосібної влади є легітимність його влади. Попередньо необхідно досягти домовленості між лідером та народом, тобто легітимізувати свою владу. Виразником легітимізації є довіра до лідера, та владних інститутів, втіленням яких є і сам лідер. В той же час українське суспільство демонструє низький рівень довіри до основних державних інститутів, а також особистостей, які представляють ці інститути. Також перепорою для автократів залишається регіонально-культурна розділеність українського суспільства, для якого

підбір політичного лідера, що задовольняв би запити усі суспільні прошарки, постає надскладним завданням. Через регіональні відмінності та роз'єднаність ідентичності об'єднання політичної еліти виявляється малоімовірною. При дійсному стані конкуренції політичних еліт за владу, жодна з конкуруючих груп буде неспроможною монополізувати владу. Окрім цього на авторитарні настрої накладає обмеження парламентсько-президентська форма правління, відсутність орієнтації на особистість при легітимізації політичного лідера та високий суспільний попит на реалізацію та дотримання верховенства права [6].

Стововно перспектив української демократії в статті американського аналітичного центру Foreign Policy виголошується теза про процвітання демократії в Україні.

В якості прикладу приводиться введення президентом України Петром Порошенком воєнного стану після сутички українських військових кораблів та прикордонних сил РФ в Чорному морі у листопаді 2018 року. Міжнародними та місцевими спостерігачами такий крок було розцінено як експлуатація крихких інституцій для забезпечення переобрання Порошенка на президентських виборах 31 березня. Не зважаючи на це, парламентом було відхилено запропонований президентом план воєнного стану, а натомість впроваджено скорочений термін воєнного стану, який не завадив проведенню президентських виборів 31 березня.

Автор статті вважає, що не дивлячись на перешкодження корупції ефективній діяльності державних інститутів, прогрес України і зростаючий імпульс до демократії є неухильними. Протягом п'яти років після революції досягнення України конкурують із аналогічними досягненнями в державах східної Європи. Демократичні досягнення України стають ще більш значущими в світлі наявного військового конфлікту. Таким чином на думку автора, наявність демократичних здобутків та реалізація ряду прогресивних реформ дають підставу для твердження про дійсну стійкість української демократії до кризових явищ.

Узагальнюючи вищевикладене можна прослідкувати, що українська демократія перебуває на стадії свого становлення (на що вказує розвиток мережі громадських організацій, їх взаємодії та поступовий ріст впливу місцевого самоврядування), яке супроводжується труднощами, характерними для перехідних режимів (низький рівень діалогу між суспільством та державою, відсутність ефективної політичної еліти, наявність фактів порушення прав і свобод людини). На українській демократії відбивається загальносвітова тенденція росту популярності авторитарних ідей та вплив популістичних гасел на політичні вподобання суспільства, що викликано тривалою соціально-економічною та політичною кризами, та в подальшому може значно сповільнити (якщо не призупинити) демократичні перетворення в Україні. Українська демократія в перспективі здатна оформитись в ефективну демократію завдяки несприятливому для авторитаризму політичному простору, конкуренції за владу між політичними елітами, домінуючу роль парламенту, інтеграції у Західний простір та впровадження демократичних реформ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Democracy Index 2018: Me too? Political participation, protest and democracy / The Economist Intelligence Unit Limited. – 2019. – P. 38
2. З початку року в Україні зафіксовано 72 випадки порушення свободи слова – ІМІ / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://imi.org.ua/infographics/z-pochatku-roku-v-ukraini-zafiksovano-72-vypadky-porushennia-svobody-slova-imi/>
3. Громадянське суспільство в Україні: рівень розвитку, активності, благодійності (загальнонаціональне опитування) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dif.org.ua/uploads/pdf/13963398165a9eef1b022177.77359526.pdf>
4. Українська демократія: виклики та спільні точки докладання зусиль / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.prostir.ua/?focus=ukrajinska-demokratiya-vyklyky-ta-spilni-tochky-dokladannya-zusyl>
5. Чи допоможе Україні авторитаризм / Тарас Семенюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/politics/10111676-chi-dopomozhe-ukrajini-avtoritarizm.html>
6. Чому авторитаризм має мало шансів в Україні? / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://voxukraine.org/uk/chomu-avtoritarizm-maye-malo-shansiv-v-ukrayini/>
7. You Only Wish You Had Ukraine's Democracy / Paul Hockenros [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://foreignpolicy.com/2019/02/10/you-only-wish-you-had-ukraines-democracy/>

СУСПІЛЬСТВО СПОЖИВАННЯ: ЗАГАЛЬНА МРІЯ ЧИ ТУПИК ЕВОЛЮЦІЇ?

Споживання, яке можна визначити як користування товарами і послугами, стало невід'ємною складовою нашого життя. Воно є однією із фундаментальних основ буття як окремої людини, так і цілого суспільства. Завдяки споживанню відбувається задоволення широкого спектру людських потреб. Однак, споживання, що характеризується бажанням безперервного зростання матеріального добробуту суспільства породжує руйнацію ієрархії традиційних цінностей, створює явище, позначуване терміном «споживацтво». Це особлива ідеологія, для якої характерне перетворення споживання у всіх його формах і різновидах на кінцеву мету і сенс існування.

Актуальність теми виявляється в тому, що постійні зміни напряму соціального розвитку супроводжують формування «суспільства споживання» та «масової людини» і виявляються як в глобальному масштабі, так і в Україні, вимагають постійного моніторингу та адекватного аналізу.

Аналіз досліджень передумов виникнення суспільства споживання, його функціонування, ролі та глибокий аналіз розкрито у працях Е. Фромма, Ж. Бодріяра, З. Баумана, Р. Барта, Ф. Фукуями, Х. Ортеги-і Гасета та багатьох інших зарубіжних вчених. Питання «суспільства споживання» розкрито і у працях українських науковців – В. Андрущенко, О. Сінкевича, Є. Головахи, В. Ярошовця, В. Лісового, М. Михальченка.

Мета статті – дослідити і оцінити соціальні та моральні наслідки суспільства споживання.

Споживання як основоположний фактор буття людини і суспільства є важливою сферою соціального та індивідуального життя. Споживаючи, ми здовольняємо значну кількість наших потреб: матеріальних та духовних, індивідуальних та суспільних. Із часом потреби членів суспільства змінюються: одні замінюють інші, змінюється і сама структура потреб [5, с. 102].

Споживання існувало в усі історичні періоди, проте завжди воно було чимось більшим, ніж просто споживання: бути споживачем означає бути включеним у специфічний набір культурних символів та цінностей.

Прогресивна матеріалізація є, перш за все, особливий духовний стан, або, іншими словами, установка свідомості, коли більш-менш усвідомлено людина надає вирішальне значення речам матеріального порядку і пов'язаних з ним занять. Р. Генон вже в першій половині XX століття відзначає, що «Неможливо серйозно сперечатися з тим, що ментальність величезної більшості саме така» [2, с. 358].

Про те, що матеріалізація, дійсно, є прогресуючою, свідчить розвиток людства за весь постгенонівський період. Виникло глобальне суспільство споживання, розваги та спокуси. Масова культура, яку у своїй праці «Бунт мас» описує Хосе Ортега І Гасет в даний час стала домінуючою, нав'язала всьому людству якийсь псевдоідеал людини – це той, хто споживає і розважається більше інших, той, хто володіє величезною кількістю речей (грошей, одягу, машин, нерухомості). При цьому людська буденність, посередність і навіть порочність не мають ніякого значення, якщо людина наблизився до «ідеалу» споживача-гедоніста.

Іншим важливим аспектом цього спадного процесу є прогресивне стиснення часу. Це означає, що події сучасності розгортаються зі швидкістю, якої не було в попередні епохи. Швидкість, за Геноном, постійно збільшується і буде продовжувати збільшуватися до кінця циклу. Французький філософ говорить про те, що час в певному сенсі «виснажує» простір. Але ж сучасні люди, дійсно, живуть з більшою швидкістю, ніж раніше. Для життя сучасної людини надзвичайно характерний поспіх, коли часу не просто не вистачає, а, кажуть, «немає часу»: немає вільного часу (дозвілля), багато людей жертвують відпустками і вихідними на користь більшого заробітку. Результатом всього цього стає стрес, нерідко переходить в дистрес і все частіше веде до загибелі.

Вражаюче точною характеристикою сучасної цивілізації, сучасного світу, є термін Генона «царство кількості». Матеріальна цивілізація є кількісна цивілізація. Генон підкреслює ту величезну роль, яку відіграють комерція і фінанси в існуванні народів і окремих індивідів.

Тільки ці фактори, створюють основу матеріального багатства, і обумовлюють соціальну відмінність [2, с. 376].

Ж. Бодрійяр описував модель стосунків людей і речей, яка була характерною у 60-х роках ХХ ст., коли стійке економічне зростання породило ілюзію про можливість повного задоволення потреб усіх і кожного.

Те, що суспільство споживання, здатне задовольняти потреби своїх членів, насправді видається ілюзією, оскільки більшість з них відчуває постійний голод споживача: необхідно придбати нову модель якогось товару, з'їздити на модний курорт, щоб «відповідати», встигати за модними віяннями, а не виглядати невдахою. Суспільство само підтримує цей голод, стимулюючи нові й нові потреби, змушуючи споживачів викидати речі, придатні для використання та засмічувати планету. Бодрійяр критикує і ідею, що загальний добробут призведе до утвердження соціальної рівності. Однак насправді, чітко простежується соціальна нерівність – саме заможний клас диктує моду, відмежовуються від середнього класу та «низів» за допомогою дрескоду та інших ноу-хау, відстоює свою індивідуальність, не змішуючись з натовпом [1, с. 17-18].

Думку Бодрійяра підтримував та продовжив Г. Маркузе, який стверджував, що «одномірна людина» – це людина, яка не лише бажає споживати, а й готова за можливість безперешкодно споживати необмежену кількість товарів та послуг продати не лише демократію й свободу, людське спілкування, а й рідну матір [4, с. 256].

Західну споживацьку культуру у своїх працях описував Ф. Фукуяма. Він стверджував, що у цій культурі відбувається дегуманізація людини, перетворення її на *homo consumens*. Ця людина самоідентифікує себе через список товарів, які вона споживає і на питання «Хто ти є?» відповідає «Я – той, хто їздить на такій-то машині, живе у такому-то будинку, носить одяг такої-то фірми і коштує стільки-то». Соціальна значущість та цінність такої людини вимірюється розміром її споживчого кошика, а придбання престижних речей є для неї легітимним критерієм людської гідності. Питання поставлене Еріхом Фроммом «мати чи бути?» вона вирішує на користь «мати» [6, с. 124].

Найкраще такий споживацьких дух характеризують поняття «мейнстрим» та «консюмеризм», що означають масову тенденцію залежності людського щастя від рівня споживання. Виявом консюмеризму є демонстративне споживання, яке формує масова культура, мода та реклама. Саме масова культура сприяє формуванню «брендової реальності» (наприклад, замість «мій автомобіль» можна почути «мій «Мерседес», «мій «BMW», замість «мій телефон» чуємо «мій iPhone»).

Також виділяють такі поняття як: гіперспоживання, терапевтичне споживання та контркультурне споживання. Гіперспоживанням називають придбання кількості товарів та послуг, що значно перевищує реально необхідну та не відповідає справжнім потребам. Терапевтичним споживанням – споживання заради задоволення, покращення самопочуття або навіть життя в цілому. Контркультурне споживання – це споживання ексклюзивних товарів та послуг як демонстрація протистояння «масовому споживанню» [5, с. 109].

Однак, існує і кардинально інша точка зору, на яку необхідно звернути увагу. Так, Я. В. Зоська та Л. П. Заставська стверджують, що осуд цієї риси сучасності є необґрунтованим, адже активне споживання – це частина активної життєвої позиції людей позитивної життєвої настроєності, що прагнуть більшого різноманіття для задоволеності життям. Така оптимістична позиція викликана тим, що, незважаючи на весь викривальний пафос «критиків суспільства споживання», всі ми глибоко переконані, що у володінні речами немає нічого поганого, і прагнення отримати від життя якомога більше комфорту не є такою рисою сучасного суспільства, що відрізняла б його від попередніх форм суспільного устрою. Місце етики аскетизму зайняв гедонізм [3, с. 148].

Отже, зрозуміло, що сучасний тип споживання спрямований на досягнення задоволення. Також ми зустрічаємо нагадування, що поряд з ринковою вартістю речі, обов'язково існують такі форми вартості як естетична, моральна, духовна. Речі говорять більше, ніж про багатство, одночасно вони маркують смак, ментальність, соціальну приналежність та інші якості індивіда.

Цю стратегію можна засудити, однак залишається і місце для її виправдання шляхом ствердження, що прагнення до задоволень належить до природи людської. Можна згадати

поняття лібертінаж – нігілістичної філософії, що розкривав у 18 ст. Маркіз де Сад – життя заради повної насолоди.

У наш час споживання перетворюється на суспільний та економічний обов'язок сучасної людини. Справжнім рушієм споживання є економічна необхідність. Суспільство споживання задовільняє потреби та є невід'ємною частиною суспільного виробництва, що зумовлює ріст економіки, вільний ринок, свободу вибору, що і є принципами гуманізму.

Таким чином, на нашу думку, економіка споживацтва та устрій інформаційного простору призвели до комерціалізації культури, в певній мірі, розмивання етичних норм. Людина постмодерну відмовляється від самообмеження і тим більше аскетизму, настільки шанованих у минулому, але відносно слабко закріплених у духовному досвіді поколінь. Сучасна людина схильна жити одним днем, не надто замислюючись про день завтрашній і тим більше про далеке майбутнє. Однак, виникає ряд питань: чи погано це? Чи вірно судити суспільство споживання з колишніх позицій? Чи готові ми до нового рівня осмислення глобальних проблем?

Розгляд негативний рис споживацтва можна з легкістю замінити позитивними, і навпаки. Наприклад, проблема схильності людини жити одним днем, не замислюючись про майбутнє, є основним меседжем книги бестселера всесвітньо відомого канадського письменника і філософа Екгарта Толе «Сила моменту Тепер», де підкреслюється важливість життя в даний момент та уникнення думок про минуле чи майбутнє. Книга була рекомендована Опрою Вінфрі, однією з найвпливовіших людей світу. Все відносно. Дисонансом виступає те, що таке «негативне», «духовно втрачене» суспільство споживання дає нам величезні можливості: споживати не лише матеріальне, але й те саме духовне, споживати інформацію, споживати плоди нашої професійної діяльності, споживати та виробляти. Яка велика кількість неймовірно розумних людей, вчених, науковців, винахідників, чого варті лише Ілон Маск, політиків, бізнесменів, акторів. Всі ці люди споживаючи виробляють, плодами їхньої праці ми захоплюємось. Питання стоїть у моральному, свідомому виборі людини, по якій стороні вона опиниться – гедоністично-егоїстичного безликого масового споживача чи особистості, що вміє перетворювати споживання у цінність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодрийяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры. / Ж. Бодрийяр. – М.: Республика; Культурная революция, 2006.
2. Генон Р. Избранные сочинения. Царство количества и знамения времени. / Р. Генон. – М. : Беловодье, 2003. – 480 с.
3. Заставська Л. П. Соціальний портрет сучасного українського споживача / Я. В. Зоська, Л. П. Заставська // Соціальні технології. Актуальні проблеми теорії та практики. – 2012. – Вип. 54 – С. 148-154. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Staptp/2012_54/index.html
4. Маркузе Г. Эрос и цивилизация. Одномерный человек. / Г. Маркузе. – М. : «Издательство АСТ», 2002 – 526 с.
5. Сінкевич О. Ідеологія суспільства споживання та масова культура: філософсько-культурологічний аналіз // Сборник научных трудов Sworld. Материалы международной научно-практической конференции «Современные проблемы и пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании 2012». – Вып. 4. Том.39. – Одесса: Купrienko, 2012. – с.102-109
6. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек. / Ф. Фукуяма. – М.: АСТ, 2007. – 588 с.

Гумніцька І.

Науковий керівник – доц. Литвин Л. М.

РЕБРЕНДИНГ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Сьогодні економіка зазнає постійних кардинальних змін, тому підприємствам, компаніям-товаровиробникам потрібно слідувати ринковим змінам аби втриматись на досягнутих позиціях. Одним із найважливіших компонентів успішності підприємства та елементом довгострокового перебування бренду на ринку є ребрендинг. Якою б хорошою не була символіка бренду, логотип, слоган, візуальне оформлення, її необхідно періодично оновлювати, щоб втримати інтерес цільової аудиторії. Дослідження даної теми є досить актуальним, адже зараз ринкове середовище є достатньо мінливим та нестабільним.

Мета статті – дослідити умови проведення ребрендингу, його цілі та засоби.

Дослідження питання ребрендингу та його ролі розкрито у працях Дж. Траут, О. Овчиннікової, О. Телетова, С. Кумбер, С. Уїллер та багатьох інших зарубіжних вчених.

Ребрендинг – це більше, ніж оновлення логотипу або слогану. Це пошук нові ціннісної пропозиції або формулювання її новими словами. Він струшує цільову аудиторію і нагадує їй про переваги компанії, з якою люди звикли працювати.

Стратегія ребрендингу – це метод активного маркетингу, який є сукупністю заходів щодо зміни бренду. Брендом може виступати як компанія, так і продукт, який вона виробляє. За допомогою ребрендингу торгова марка відповідатиме поточним вимогам ринку та буде конкурентоспроможною. Ребрендинг не означає повну ліквідацію старого бренду, а тільки його оновлення. В результаті правильного ребрендингу, бренд стає привабливішим для споживачів [1, с. 154].

Факторами, що вказують на необхідність ребрендингу є: застаріння бренду (щоб залишатись конкурентоспроможним необхідно періодично моніторити ситуацію на ринку, слідувати тенденціям, а у випадку застаріння бренду – здійснювати ребрендинг); нові стратегічні задачі (коли перед компанією постають нові задачі, такі як розширення асортименту, зміна функцій продукту, розширення цільової аудиторії, на допомогу приходить ребрендинг); поява конкурентів; криза компанії; об'єднання, злиття компаній [4, с. 356].

Отже, слід виділити умови необхідності проведення ребрендингу:

- втрата брендом унікальних характеристик;
- зміна сфери застосування бренду;
- зміна ринкових умов, адаптація бренду до яких неможлива;
- поява нових брендів-конкурентів;
- репозиціонування компанії;
- злиття компаній;
- вихід компанії на новий ринок.

У процесі ребрендингу змінам може піддаватись як весь бренд, так і його окремі елементи (логотип, дизайн упаковки, фірмові кольори). Тому, окрім ребрендингу виділяють термін – мікроребрендинг. Це незначна зміна фірмового стилю, яка покращує дизайн бренду [2, с. 81].

Ребрендинг включає такі заходи: зміна концепції та ідеології підприємства; зміна стилю, кольорів, шрифтів; просування бренду за допомогою зміни застарілої упаковки, дизайну, добавляння нових деталей, нова реклама; редизайн логотипу; зміна слогану або й самої назви бренду, фірми, підприємства.

Однак, слід розуміти, що ребрендинг – це усвідомлена дія, а не спонтанне бажання змінити імідж. Стратегія повинна бути продуманою та чіткою. Перед здійсненням ребрендингу, компанії слід провести такі заходи: 1) проаналізувати розвиток підприємства (визначити тенденції розвитку компанії); 2) здійснити аудит бренду (у чому основна цінність бренду для клієнтів, наскільки бренд відповідає стратегії розвитку компанії, що необхідно зробити для правильного позиціонування компанії); 3) з'ясувати, що для цільової аудиторії (споживачів товарів або послуг даного бренду) цінно, чи відповідає це цінності, яку несе бренд; 4) провести аналіз фінансових ресурсів підприємства; 5) визначити негативні характеристики бренду, що заважають просуванню товару на ринку; 6) обґрунтування необхідності проведення ребрендингу [3, с. 247].

Головними інструментами ребрендингу вважають наступні:

- креативні розробки, зміни у фірмовому стилі бренду (зміна зовнішнього іміджу бренду, або рестайлінг; впровадження нового імені бренду, або ренеймінг);
- репозиціонування бренду (зміна основних характеристик бренду, позиції та ідеї бренду та закріплення їх у свідомості споживачів);
- медіапланування (складання планів з проведення ребрендингу);
- event-marketing (участь у виставках, організація шоу, свят, презентацій, зустрічей та інших подій, пов'язаних з виходом або просуванням марки або продукту);
- mobile marketing (будь-яка форма маркетингової, рекламної або торговельної діяльності, спрямованої на споживача і здійснюваної через мобільні канали) [6, с. 163].

Ребрендинг, останнім часом, став дуже популярним, його використовують світові компанії, такі як «Burberry», «Pepsi», «Victoria's Secret», «Harley Davidson» та інші. Наприклад, компанія Harley Davidson провела ребрендинг та отримала багато позитивних моментів у бізнесі – були відкриті нові ринки збуту. Політика ребрендингу полягала в наступному: змінилися форма логотипу фірми, назва, з'явився ряд додаткових послуг (нове обладнання та комплектація, нові навігаційні системи та якісні деталі). Цікавий приклад – Victoria's Secret, тому що керівництво фірми прийняло рішення про ребрендинг під час розквіту, а не кризи. Метою його було відкрити перед брендом додаткові можливості для майбутнього розвитку. Так бренд «вийшов у світ». Ребрендинг супроводжувався новим оформленням магазинів і формуванням нових вражень від покупки, оновленням таких дрібниць, як усім відомий пакет. Як бачимо, багато відомих світових компаній проводили ребрендинг, і донині вони користуються популярністю у споживачів. Тому ребрендинг дуже впливає на майбутнє компанії, будь-яка помилка у його проведенні може погубити компанію [5, с. 125-126].

Таким чином, на нашу думку, ребрендинг значною мірою впливає на майбутнє компанії, а саме на збільшення рівня продаж, можливість наймати кваліфікованих працівників, встановлювати вищі ціни, досягти рівня зростаючого попиту, сприяти зростанню конкурентоспроможності, а також підвищити рівень задоволення потреб споживачів. Проведене нами дослідження та запропоновані підходи дозволять вдало здійснювати ребрендинг та визначати його ефективність, трактувати складові брендингового та ребрендингового процесів та їх вплив на конкурентоспроможність підприємства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кумбер С. Брендинг / С. Кумбер ; пер. С. англ. – М. Вільямс, 2004. – 174 с.
2. Махнуша С. М. Методика оцінювання параметрів конкурентоспроможності торгової марки як елемента її потенціалу / С. М. Махнуша // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – №1. – С. 80-86.
3. Овчинникова О. Г. Ребрендинг / О. Г. Овчинникова. – М. : Альфа-Пресс. – 2007. – 325 с.
4. Телетов О. С. Ребрендинг на промисловому підприємстві / О. С. Телетов / Маркетинг та логістика в системі менеджменту : зб. тез доповідей VIII-ї міжнародної науково-практичної конференції, 4-6 жовтня 2010. – Львів : Вид-во «Львівська політехніка». – 2010. – С. 504.
5. Траут Дж. Позиционирование: битва за узнаваемость / Дж. Траут. ; пер. с англ. – К. : 2004. – 256 с.
6. Уїллер С. Властелины каналов / С. Уїллер, Е. Хірш – К. : Вид-во. д-м Гребінникова, 2006. – 264 с.

Чернух Д.

Науковий керівник – доц. Кондратюк Л. Р.

РОЛЬ ВУФКУ У СТАНОВЛЕННІ УКРАЇНСЬКОГО КІНО

Актуальність теми визначається пильною увагою українського суспільства до свого минулого, до відновлення історичної справедливості, вивчення невідомих сторінок у суспільному і мистецькому житті нашої країни. Дослідження і розвиток мистецтва українського народу та його видатних кінематографістів є одним із найактуальніших напрямків розвитку національної кінознавчої науки. Актуальність даної теми криється та полягає в тому, що кіно дійсно є мистецтвом нашого часу, головну роль у формуванні якого відіграла діяльність всеукраїнського фотокіноуправління (ВУФКУ), яка за сім років свого існування вивела вітчизняний кінематограф на один рівень із відомими світовими кінематографами. Саме цей період історії вітчизняного кінематографу є фундаментом сучасного українського кіно та поштовхом до його розвитку.

Дослідженням історії українського кінематографу займалися такі українські учені: Л. Брюховецька, Л. Госейко, Р. Росляк, С. Тримбач, Г. Журов, А. Роміцина, А. Жукова, Б. Берест, В. Скуратівський, Р. Бучко. Серед зарубіжних учених: О. Дерябін, В. Золотарьова, Б. Гершевська, Б. Бакула, Й. Левицька, Я. Газда, М. Блейман, С. Кавелл, Й. Гейзинг, М. Ферро, Г. Вайт, Дж. О'Коннор, А. Ландсберг, А. Матусьяк, О. Бірнет, А. Кордюм. Окремо дослідженню діяльності та ролі ВУФКУ у формуванні українського кіно присвячено роботи Л. Наумової, Л. Брюховецької, М. Бажана, Т. Грушева, Я. Приймаченко, О. Мусієнко – Фортунської, О. Бонь, Р. Росляк, В. Миславського, Я. Савченко, І. Корнієнко, А. Жукова, Г. Журова, А. Роміцина, Н. Слончака, О. Кривулі, О. Кузюка, А. Мочарко, М. Півторака, Т. Стояна, О. Рабєнчука.

Метою статті є проаналізувати діяльність всеукраїнського фотокіноуправління (ВУФКУ), та визначити його роль у формуванні та становленні українського кінематографу.

Становлення українського національного кінематографу відбувається у 20-х роках ХХ ст. Цьому етапу передувало надзвичайно складне і насичене подіями десятиліття: Перша світова війна, революція, громадянська війна (під час якої на території України діяло одночасно шість армій), утвердження радянської влади. Природно, усі ці події мали значний вплив на культурні та мистецькі процеси. Не менш значимо відбилися на них і політичні та економічні експерименти перших років становлення нової радянської влади.

Все ж з 1917 року, за абсолютно неприйнятних умов, продовжилась (або точніше відновилася) планомірна поступова розбудова галузі. Здійснювалася вона в основному політикою радянської влади, яка пов'язувала з розвитком українського радянського кінематографу власні інтереси [3 с.152].

Розвиток національного кінематографу позначився чималими здобутками: кількісним та якісним зростанням української кінопродукції, розширенням проблемно-тематичних напрямків, збагаченням жанрової палітри, приходом талановитих режисерів, операторів, акторів, тощо. Такі позитивні зрушення були зовсім не випадковими. Їм, зокрема, сприяв автономний статус вітчизняного кінематографа. Всеукраїнське фотокіноуправління (ВУФКУ) було створене 13 березня 1922 року [3 с.6]. До його керівництва входило п'ять осіб, які були призначенні адміністративною радою і затверджені урядом. Під контроль ВУФКУ потрапила вся кіноіндустрія та кінофікація України і Криму, а через три роки плідної праці ВУФКУ стає другою за потужністю державною кінофірмою в РСРП після « Совкіно» [4 с. 132]. Підпорядковуючись Народному комісаріатові освіти УРСР, який здійснював загальне ідеологічне керівництво культурою та мистецтвом, воно очолювалось спочатку О. Шумським, а з 1927 року М. Скрипником, який був одним з найбільших ентузіастів українського кіно та усіляко намагався його підтримувати. Серед організаторів кіновиробництва чи не найпочесніше місце належить керівникові ВУФКУ З. Хелмно, а також і іншим працівникам, передусім директору Одеської кінофабрики П. Нечесі.

Можливість надання ВУФКУ самостійної господарської і юридичної одиниці мало для нього вагоме значення, зокрема, швидка розбудова галузі, яка йшла у трьох основних напрямках: матеріальне забезпечення кіновиробництва, забезпечення прокату і творче забезпечення [1 с. 12]. Це надає йому досить широкі права – володіння державною монополією щодо виробництва і прокату кінофільмів на території республіки, а також правом вивезення української кінопродукції за кордон і, відповідно, закупівлі закордонної продукції та її реалізації, причому не лише в Україні [2 с. 6].

З середини 1920- х починається найплідніший період розвитку українського кіно, що тривав до 1930 року. На цей час припадає стрімке зростання виробничої бази кінопродукції, технічних і мистецьких кадрів, розширення кіномережі. Так, у 1927 році відбувається її розширення, зростають прибутки, що дозволяє розширювати виробництво фільмів. За цей час ВУФКУ випускає 40% загальносоюзної кінопродукції.

Одним із найвагоміших завдань українського кінематографу було завоювання масового глядача. Тому важливе місце у сприйнятті та становленні фільмів ВУФКУ надавало насамперед аудиторії. З 1927 року відбувається кінофікація села, що дало змогу підвищити кількість кіноустановок у селах УРСР. Таке серйозне зацікавлення українським селянством було зовсім не випадковістю, оскільки окрім просвітницької діяльності кіно виступало одним із потужних ідеологічних чинників, проте переслідувались і інші цілі. Більшість українського населення тодішньої УРСР проживало у сільській місцевості. Це була потенційна та масштабна кіноаудиторія, яку потрібно було не лише підготувати, виховати, але, що найголовніше, залучити до кіно. Тому важливе місце у такому процесі відводилося самим представникам українського селянства. З цією метою організовуються гуртки «друзі кіно». В 1925 році в Україні створюється « Товариство Друзів Радянського Фота і Кіна» (ТДРФК), що стало добровільною громадською організацією, яка поєднувала усіх поціновувачів кінематографу та зайняла значне місце у пропаганді кіномистецтва та його естетичному просвітництві. Проте одним із найбільших досягнень періоду ВУФКУ та залучення сільського населення до українського кіно є електрифікація значної частини тодішніх сіл УРСР [5 с. 13].

На початку діяльності ВУФКУ працювало лише дві фабрики – Одеська і Ялтинська, які очолював талановитий організатор і адміністратор П. Нечеса. 1929 року відбувається будівництво Київської кінофабрики, яка споруджувалась як найбільша в Європі з найновішим технічним оснащенням. А в 1930 році на кошти ВУФКУ було відкрито Одеський кінотехнікум та в Києві засновано інститут кінематографії. З 1925 року починає виходити фаховий журнал «Кіно», який мав кореспондентів не лише в Україні, але й за кордоном. На початку 1927 року фільми ВУФКУ, прорвавши бар'єри всесоюзних зовнішньоторговельних служб, виходять на міжнародний ринок. «Київ, - писав М. Бажан, - коли буде збудовано оту величезну кінофабрику, стане центром Всесоюзної кінематографії» [1 с.12]. Це з упевненістю підтверджувала і статистика: якщо у 1923 році на території України було випущено чотири ігрових фільми, то вже у 1928 році їхня кількість становить тридцять шість [9 с. 253].

За роки свого існування Всеукраїнське фотокіноуправління розгортає широку діяльність не лише на території України, але й за кордоном. Так, 15 червня 1923 року відбувається міжнародна співпраця у напрямку постачання хімікатів та плівки до українських кіностудій, що дало початок регулярному кіновиробництву на її території. З 1924 -1925 років вирішення економічних питань оподаткування кіногалузі призводить до збільшення кількості кінозалів в Україні зі 110 до 714[3 с. 154]. У 1927 році між ВУФКУ та Совкіно скасовується блокада. Тому поступово ВУФКУ для продажу українських фільмів за кордон налагоджує міжнародні зв'язки з відомими країнами, у яких потужно розвивається кіно галузь, такими як США, Японія, Німеччина, Франція. Це має позитивні відгуки, оскільки за кордоном з'являється регулярна інформація про українське кіно в іноземній пресі [6 с.254].

Помітно зростає чисельність й технічно-виробничих кадрів. Стрімкий їх розвиток став можливим лише завдяки тривалій боротьбі українського народу за самостійність, наслідком чого була політика українізації, яка відстоювала свободу творчості та національного самовиявлення у мистецтві та виражалася в:

- а) українізації написів, коротких, зрозумілих без « заковиків»,
- б) українізації змісту (багатуся революційна історія України, побут її робітників та селян),
- в) українізації режисури, сценаристів (вивчення українського оточення, побут [3 с. 155].

У цей період в Україні виходить ціла низка видатних фільмів. У 1927 році появляється фільм О. Довженка «Звенигора», який М. Бажан порівнює з річкою, яка має тисячі струмків. Інтерес до фільму не втрачений і донині, зокрема, як до твору, що перший в українському кіно показав історичні шляхи української нації, та як до одного із новаторських творів [1 с.14]. Далі у 1929 році виходить третій повнометражний фільм О. Довженка «Арсенал». Це революційна епопея, кінопоема, в основі сюжету якої лежить трагедія національної поразки й робітниче повстання на київському заводі «Арсенал». Фільм викликає захоплення у французького письменника А. Барбюса. Та у 1930 році виходить фільм «Земля», який є не лише одним із найвідоміших світових фільмів, а гімном праці українських селян, хліборобству та людині, яка працює на землі та є частиною космічного ритму буття. У своїх фільмах Довженко першим у світовому кіно виразив світогляд, який є якісно відмінним від раніше зображуваного. Це світогляд хліборобської нації, в якій гідність зумовлена її способом життя. Де середовище і люди є нероздільним, спосіб життя передається споконвічно, а світогляд є непохитним.

За період діяльності ВУФКУ українське кіно тісно співпрацює з театром та літературою. Так, у 1924 -1925 роках Л. Курбас – один з найвидатніших реформаторів українського театру – на запрошення ВУФКУ ставить чотири агітфільми: «Вендетта», «Макдональд», «Сон Товстопузенка» та «Арсенальці» (не збереглися) [4 с. 343]. Після цього Л. Курбас відходить від кіно, але його новаторство має продовження у творчості молодих, творчих, енергійних митців: з Молодого театру до кіно переходять актори, серед яких П. Нятко, О. Ватуля, М. Терещенко, П. Долина, з «Березоля» - Ф. Лопатинський, А. Бучма, С. Шагайда. Зокрема, М. Терещенко починає екранізувати відомі українські твори: « Миколу Джерю» І. Нечуя - Левицького та « Дорогою ціною» М. Коцюбинського [2 с.7].

Інтерес до кіно проявила і група письменників та діячів культури, які поступово починають об'єднуватися довкола журналу « Нова генерація»: Гео Шкурупій, М. Гаско, М. Семенко, та відомий на той час художник А. Петрицький. Поступово вони залучають до участі у роботі над журналом співробітників театру « Березіль», серед яких були А. Бучма, О. Каплер,

а також російських письменників та кінематографістів В. Маяковського, Д. Вертова, М. Кауфмана. Ставляться фільми за сценаріями Ю. Яновського та М. Бажана, які одночасно працювали редакторами кінофабрик [8 с.507]. Широко розгортається і видавнича діяльність: ВУФКУ видає брошури, особливий інтерес викликають праці М. Ушакова «Три кінооператори». З'являються критичні й полемічні статті у різних виданнях, зокрема, в журналі «Життя й революція». Висвітлюються на екрані проблеми історії України та життя її народу. З появою журналу «Кіно» розвивається кінокритика, найяскравішим представником якої є М. Бажан, який друкувався не лише під своїм прізвищем, а й псевдонімом «М. Буш». А у 1926 - 1929 роках М. Бажан стає головним редактором журналу «Кіно».

На початку діяльності ВУФКУ гостро відчувається проблема пошуку творчих кадрів, кінооператорів запрошують із-за кордону. Так, на Одеській кінофабриці були представники не лише молодого покоління, але й досвідчені майстри дореволюційного кіно, які представляли свої доробки. Найвідомішими серед них були П. Чардинін (повернувся в Україну після нетривалої еміграції) та В. Гардін. [6 с. 340]. Інтенсивно працюють на кінофабриці ВУФКУ Г. Стабовий, Г. Тасін, А. Кордюм, О. Довженко, І. Кавалерідзе та Д. Демицький.

Українське кіно періоду ВУФКУ належить до «Розстріляного відродження». Серед відомих митців, що зазнали переслідувань були репресовані: режисер Ф. Лопатинський, актори С. Шагайда, М. Надемський, Б. Загорський, С. Мініна, Л. Барбе, сценаристи і редактори Ю.Тютюнник, Д. Бузька, М. Йогансег, О. Досвітній, Д. Фальківський, Г. Косинка, організатори кіновиробництва З. Хелмно, С. Орелович. Відбували термін таборів і заслання Д. Демуцький, А. Кордюм, Б. Тягло, П. Нечес, частина змушена була залишити кіно (С. Свашенко, Г. Стабовий) [1 с. 9]. В жодній країні світу зі своїми професіоналами в кінематографічній галузі так жорстоко не обходились. Зрештою, репресованою можна було назвати усю українську кінематографію.

Таким чином, українське кіно періоду ВУФКУ 1922-1930 років, його становлення й розквіт є важливою складовою національної культури. За цей час розвиток української кіногалузі вражає, яскраво виявляючи творчий та господарський талант нашого народу. Було закладено технічний, економічний, виробничий і творчий фундамент українського кіно. ВУФКУ вивело вітчизняний кінематограф на передові позиції в СРСР як українське національне кіно та презентувало світові найкращі перлини українських митців, що принесло Україні міжнародне визнання, відлуння якого відчувається і сьогодні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Брюховецька Л. І. Перерваний політ. Українське кіно часів ВУФКУ: спроба реконструкції / Л. І. Брюховецька. // Києво – Могилянська академія. – 2018. - № 8. – с. 570.
2. Брюховецька Л. Вісім років української автономії. До 90 – річчя ВУФКУ // Кіно Театр. – 2012. – № 2.
3. Госейко Л. Історія українського кінематографа. 1896 – 1995.; пер. з франц. / Л. Госейко. – К.: KINO – КО – LO, 2005
4. Історія українського кіно / [Р. В. Бучко, О. А. Волошенюк, А. А. Дорошенко та ін.]. – Київ: ІМФЕ, 2016. – 477 с. – (2).
5. Кузюк О. М. Фінансування кінематографа в роки першої п'ятирічки / О. М. Кузюк // Гілея: зб. наук. пр. / Нац. Пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Укр. Акад. Наук. – К., 2011. – № 10 – с. 118.
6. Миславський В. Н. Історія українського кіно 1896-1930 факти і документи / В. Н. Миславський. – Харків: Дім Реклами, 2018. – 680 с.
7. Миславський В. Н. Становлення кіногалузі в Україні 1922 – 1923 років: протиріччя часу і розмаїтість тенденцій. – Харків : « Друкарня Мадрид», 2016. – 344 с.
8. Наумова Л. В. Умови виникнення українського національного кінематографа і діяльності ВУФКУ [Електронний ресурс] / Л. В. Наумова // Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkarogo_2014_15_22.
9. Нариси з історії кіномистецтва України / Редкол.: В. Сидоренко (голова) та ін.; Інститут проблем сучасного мистецтва Академії мистецтв України. – Київ: Інтертехнологія, 2006. – 864 с. іл.
10. Фактографічна історія кіномистецтва в Україні. 1896 – 1930. Т. 1/ Авт.- упоряд. В. Н. Миславський. – Х.: вид-во «Дім Реклами», 2016. – 496 с.
11. Хоменко В. С. Кіно на селі / В. С. Хоменко / Кіно. Бюлетень ВУФКУ, листопад 1925. – № 1. – с. 134.

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ МІФ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

За останні десятиліття відбулось посилення інформатизації суспільства, що має незаперечний вплив на зростання частки міфологічних уявлень у суспільній думці. Сьогодні інформаційний простір українського суспільства переповнений соціально-політичними міфами, які постійно змінюють форми, функціонують і підпорядковуються різним механізмам. Боротьба за сфери впливу, яка перемістилася в інформаційний простір, спонукає нас до систематизації уявлень про «соціально – політичний міф» і осмислення ролі цього феномену у боротьбі за умови великих мас людей.

Метою статті є дослідження феномену соціально-політичного міфу, його методології, впливу на сфери інформаційного суспільства та суспільної свідомості. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань:

- характеристика основних підходів у дослідженні соціально-політичного міфу;
- огляд та систематизація функціональної сторони міфу;
- виділення універсальних функцій міфу, аналіз їх впливу як на людину, так і на суспільство в цілому;
- опис поняття міфу як соціально-політичного явища.

Пласт наукових досліджень з даної тематики дуже широкий. Питання змістовної сторони та структурних елементів міфу є предметом дослідження представників різних галузей знань: політології (Г. Лассуел), філософії (Ф. Шеллінг, Ф. Ніцше, Е. Кассіер, О. Лосев), соціології (К. Леві-Строс, Р. Барт), психології (З. Фрейд, К.-Г. Юнг) та лінгвістики (М. Мюллер). В Україні інтерес до соціально-політичної міфології виник під час періоду «гласності», коли праці західних дослідників стали більш доступними (наприклад, роботи Е. Кассієра). Незважаючи на чисельні дослідження, вчені не змогли дійти згоди щодо єдиного тлумачення поняття «міф».

Одним з перших дослідників суспільного міфу є французький філософ Ж. Сорель, який у праці «Роздуми про насильство» не дає йому чіткого трактування, а лише пояснює міф як одну з основ групової свідомості, що бере витoki з віри, а не знань. Дослідник виділяє мобілізаційну функцію міфу як одну з найважливіших: «Можна скільки завгодно говорити про повстання, не провокуючи ніяких революційних рухів, тому що в цей момент відсутній міф, що сприймається масами» [1, с.113].

У протиставі Ж. Сорелю, Е. Кассієр вважає, що історичні процеси змушують поступатися міфологічній організації соціуму на користь раціональних структур. Втім, зазначає, що під час економічних та соціально-політичних криз суспільство схильне до ірраціональних вчинків. І саме під час таких потрясінь міфи використовуються як каталізатор суспільства, що не дає йому розпастися. Також Кассієр вбачає певну загрозу в міфах, адже з розвитком інформаційної сфери вони стають потужними пропагандистськими засобами. Він це пов'язує з зміною функцій мови та появою нових ритуалів, що знеособлюють окремо взятую людину. Тому, як тільки влада над міфами потрапляє у руки правлячого кола осіб, міф втрачає свої позитивні консолідуючі функції. Дослідник розглядає дане явище як ідеологічний конструкт та елемент політичних технологій, що притаманний здебільшого авторитарним суспільствам [2, с.583].

У протиставі Е. Кассієру, Р. Барт розглядає міф не лише як елемент авторитарного правління, оскільки «... наше суспільство є привілейованою областю існування міфічних значень» [3, с.105]. Сам міф автор трактує як вторинну семіологічну систему, що «формується із деякого матеріалу, уже опрацьованого для цілей певної комунікації» [3, с.73]. Поширення ідеологічного міфу здійснюється через певні матеріальні носії, у ролі яких можуть виступати предмети, символи чи ритуали наділені додатковим значенням. Вагомою перевагою даного підходу до міфотворення є деталізований опис роботи його механізмів в демократичних реаліях. Але, на нашу думку, Р. Барт також не дає системного визначення міфу, адже він, як і Кассієр, вбачає в ньому лише ідеологічний конструкт, а значить втрачаються інші аспекти міфу.

Ідеологічний погляд на феномен міфу притаманний і радянській науці. Так дослідник П. Гуревич дає оцінку міфу як певній формі свідомості, характерною рисою якої є цілісне, але фіктивне усвідомлення реальності, над яким працюють ідеологи. П. Гуревич також відзначає, що «соціальна міфологія оперує не лише емоційно-образними комплексами, вона тяжіє до ускладненого мотивування, обростає різноманітними обґрунтуваннями, причому тут часто виявляється парадоксальна залежність: чим більш ілюзорним є певне твердження, тим активніше здійснюється робота думки, що надає цьому твердженню видимість розгорнутої істини» [4, с.97]. Протиставляючи «ілюзорність» та «істинність» варто пам'ятати, що їх оцінювання суб'єктивне та мінливе відносно часу, інформаційного поля, суспільства та окремо взятого спостерігача. На нашу думку, акцент потрібно зробити на вагомості ролі інтелектуалів у процесі розвитку міфології.

В науковому колі Америки присутні схожі погляди. Зокрема Г. Лассуелл, аналізуючи характерні ознаки політичних міфів, зазначає, що їх утворення є продуктом спільних зусиль законодавців (розробники політичних формул), філософів (розробники політичних доктрин) та представників творчих професій (ретранслятори символіку міфу). Одним з ключових елементів міфу згідно міркувань дослідника є символіка, основною функцією якої є формування певного суспільного образу. Наприклад, синонімічний набір символів, що перманентно впливає на свідомість населення, може використовуватись як для розвитку антипатії, так і для посилення лояльності щодо влади. Поряд з ідеологічною міфологією, часто існує утопічна, що руйнує підвалини існуючої владної системи та пропонує певний заміник – альтернативний міф [5, с.269]. Втім, процес розвитку обох варіантів міфу аналогічний.

Підбиваючи підсумок, варто зазначити, що вищезгадані дослідники розглядають міф через призму ідеології. Хоч між феноменом міфу та ідеологією є незаперечний зв'язок, але буде помилково їх отождествлювати. Напрямок таких досліджень надає ґрунтовні вузькоспеціалізовані знання щодо ідеологічних аспектів політології та суміжних гуманітарних наук, але водночас не аналізує соціально-політичну міфологію як комплексний феномен.

З іншої сторони до проблематики міфу підходять дослідники, які розглядають його як дефективний елемент актуальної ментальності суспільства. Причиною його появи вони називають складні соціальні процеси у перехідних спільнотах [6, с.84]. Дана теза знаходить підтвердження у праці російського психолога Г. Ділігенського, який стверджує, що «...соціально-психологічну базу міфологічних уявлень найчастіше утворюють люди та групи, які відчувають не лише різноманітні інформаційні дефіцити..., але й достатньо гостре відчуття соціальної чи особистої обділеності» [7, с.48]. С. Белоусова зазначає, що «... будь-яке міфотворення, у тому числі й «авторське», передбачає існування потреби у міфологічному світосприйнятті, обумовленої або відсутністю раціональних структур наукового знання в масовій свідомості, або розчаруванням індивідів у розумності соціального буття» [8, с.34]. Тобто, дослідниця розглядає міфологію як низовий рівень колективної свідомості, який проявляє себе найактивніше у складні соціальні періоди. Дослідниця вважає, що міф «...акцентує увагу великих груп індивідів на відпрацьованих та перевірених роками й десятиліттями існуючих цінностях і соціальних орієнтирах, якими індивіди можуть керуватись у повсякденному житті, а з іншого боку, вони перешкоджають змінам масової свідомості у зв'язку зі змінами соціальних умов» [8, с.42].

Для вищезгаданого підходу щодо аналізу феномену міфу притаманне акцентування на його негативному впливі та упущення можливих позитивних якостей. Втім, незважаючи на беззаперечний факт актуалізації ірраціональних міфологем в транзитивні періоди історії, ми змушені наголосити, що їхній вплив помітний і під час стабільності в суспільстві. Тому розгляд даного феномену в таких рамках обмежує його об'єктивне сприйняття дослідниками.

Варто виокремити авторів, які вбачають у соціально-політичному міфі невід'ємний елемент і важливий фактор розвитку будь-якої спільноти. Наприклад, Н. Соболева розглядає соціальний міф як систему певних актуальних соціокультурних цінностей, що в період аномії вносять в суспільство нові символи та їх трактування. Водночас, процес міфологізації потрібно ретельно контролювати, адже існує ризик появи міфів, що відповідають на деструктивні настрої суспільства. [9, с.146]

В. Бурлачук вважає соціально-політичну міфологію базовою семіотичною системою, що наповнює суспільство соціальними сенсами та відіграє провідну роль у конструюванні

реальності, особливо у період кризових змін, спираючись на певні символічні системи. За автором, символіка міфу тлумачить навколишній світ у простій наративній формі, що дає змогу використовувати її як потужний маніпулятивний засіб [10, с.152].

Близькою за значенням є оцінка міфу у монографії М. Шестова. Вчений вважає, що «саме міфологічно-стереотипне сприйняття масовою свідомістю політичних реалій обумовлює варіативність політичних процесів у різних цивілізаційних системах і дуже часто – їх непрогнозованість строгими засобами політичної науки» [11, с.7]. Тобто, соціально-політичний міф є основоположним елементом в розвитку будь-якого суспільства.

В процесі дослідження феномену міфу наявна низка проблем, на яких акцентує увагу М. Шестов. Це і ігнорування ролі міфології в стійких періодах розвитку суспільства, і взаємозв'язок соціального-політичного замовлення та розвитку гуманітарної наукової сфери, і ігнорування історичного контексту. Зважаючи на ці проблеми, дослідники не завжди трактують існуючі в суспільному просторі цінності, символи та ідеї однаково. Для одних це «факти», для інших «міфи» чи «істинний орієнтир розвитку». У такому випадку, дослідник ходить по тонкій межі, адже деконструюючи певний міф, можна ненароком створити інший. Також помилково екстраполювати результати отримані при дослідженні одних явищ на інші, оскільки соціально-політична сфера надзвичайно мінлива і реагує змінами на найменші подразники. Це дає змогу при дослідженні схожих міфів та використовуючи одну методологію, отримувати різні висновки.

М. Шестов трактує феномен міфу як «стереотип, організований для учасників політичного процесу за принципом достатності інформації, що міститься в ньому про політичну реальність у її минулому, теперішньому та майбутньому стані» [11, с.27]. Згідно міркувань ученого міф інформаційно заповнює політичну сферу, формує її цінності та ідеологічні системи послуговуючись соціальними стереотипами.

Порівнюючи даний підхід з вищезгаданими, складається враження комплексного охоплення феномену міфу, адже передбачається дослідження взаємовпливу міфології та усіх інших аспектів структури суспільства.

Проведений нами аналіз дослідницьких підходів до проблематики соціально-політичного міфу та процесів його розвитку дозволяє стверджувати, що в переважній більшості існуючі методології орієнтовані здебільшого на дослідження його окремих елементів. Така ситуація обумовлена неоднозначністю у трактуванні поняття «міф», його мінливістю та вразливістю щодо соціально-політичних суспільних подразників, впливу історичного наративу на колективну свідомість. На нашу думку потребою часу є формування комплексного підходу до цього феномену, основою якого буде синергія конструктивістського структуралізму П. Бурдьє, семіологічного підходу Р. Барта та В. Бурлачука, історико-соціологічного підходу М. Еліаде та М. Шестова. Так методологія Р. Барта дозволяє аналізувати сучасне інформаційне поле на предмет трансляції міфологем. Історико-соціологічний аналіз міфів М. Шестова та М. Еліаде дозволить віднайти певні кореляції між міфологічними сюжетами минулого, теперішнього та майбутнього, а також їх можливі форми у різних культурах. Неможливо упустити напрацювання В. Бурлачука щодо найбільш точного визначення поняття «міф» та його ролі у формуванні соціальної реальності. Формуючи комплексну методологію для дослідження феномену міфу, варто звернутися і до створеної П. Бурдьє термінологічної основи для сучасної міфології, яка разом з ключовими тезами інших дослідників дасть можливість сконструювати якісно нову теорію соціально-політичного міфу. Підґрунтям цієї комплексної методології має стати принцип ціннісної нейтральності, історизму, соціологізму та системності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сорель Ж. Размышления о насилии / Ж. Сорель. – М. : Красанд, 2011. – 272 с.
2. Кассирер Э. Техника современных политических мифов / Э. Кассирер // Политология : хрестоматия. – Москва : Гардарики, 1999. — С. 579-588
3. Барт Р. Миф сегодня [Текст] / Р. Барт // Избранные работы: Семиотика. Поэтика. – М. : [б. и.], 1994. – С. 72–130.
4. Гуревич П. С. Социальная мифология / П. С. Гуревич. – М. : [б. и.], 1983. – 175 с.
5. Лассуэлл Г. Язык власти / Г. Лассуэлл // Политическая лингвистика. – Екатеринбург, 2006. – Вып. 20. – С. 264–279.

6. Рязанова С. В. Социальный миф в пространстве гуманитарного знания: научный потенциал понятия / С. В. Рязанова // Религиоведение. – 2010. – № 1. – С. 78–89.
7. Дилигенский Г. Г. Социально-политическая психология : учеб. пособие для высш. учеб. заведений / Г. Г. Дилигенский. – М. : Наука, 1994. – 304 с.
8. Белоусова С. А. Роль и место социальных мифов в процессе формирования обыденного сознания / С. А. Белоусова // Ставропольский гос. техн. ун-т. – Ставрополь, 1998. – Вып. 2. – С. 33–52.
9. Соболева Н. И. Социальная мифология: социокультурный аспект / Н. И. Соболева // Социологические исследования. – 1999. – № 10. – С. 145–148.
10. Бурлачук В. Символічні системи та конструювання соціального смислу / В. Бурлачук // Соціологія: теорія, методи, маркетинг / В. Бурлачук. – 2004. – С. 147–155.
11. Шестов Н. И. Политический миф теперь и прежде / Н. И. Шестов. – М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2005. – 414 с.

Кудасова А.

Наук. керівник – доц. Костюк Л. В.

А. РАСМУССЕН: ПОЛІТИЧНИЙ ПОРТРЕТ

Постать А. Расмуссена не є новою на політичній арені Європи. Його знають як досвідченого політика та відмінного дипломата. Але що ховається під призмою ідеальної картинки? Це ми і спробуємо розглянути за допомогою джерельної бази дослідження. А. Расмуссен став прем'єром Данії в зовсім непростий для країни час, що було зумовлено початком нового тисячоліття, котре ознаменувало боротьбу з тероризмом як в політиці країни, так і в світових масштабах.

З огляду на те, що існують досить двоякі оцінки політичної діяльності А. Расмуссена, необхідний свіжий погляд на цю проблематику. Не менш важливим є спроба вичленити основні вектори його діяльності під час обіймання посади прем'єр-міністра Данії та генсека НАТО.

Над досліджуваною проблематику працювали такі науковці як Х. Палудан, Е. Ульсіг, К. Расмуссен, Г. Бонцеруп, Е. Петерсен, Х. Поульсен, С. Расмуссен [6], В. Заболотний [7] та інші.

Андерс Фог Расмуссен народився в 1953 році в Джиннеруп, в сім'ї фермера. Його прізвище – Расмуссен, у той час як Фог (дівоче прізвище матері) – це його друге ім'я і не вважається частиною його прізвища. У датських ЗМІ та суспільстві його часто називають Фогом Расмуссеном, або лише Андерсом Фогом, головним чином, щоб відрізнити його від інших видатних політиків у країні із тим же прізвищем.

А. Расмуссен в ранньому віці залучився до ліберальної партії Данії, заснував і очолив групу молодих лібералів у школі Viborg Cathedral (1970–1972), а згодом став головою цієї групи (1974–1976 р.р.).

Андерс Фог вивчав мови та соціальні дослідження у Виборзькій соборній школі, вивчав економіку в Орхуському університеті, котрий закінчив у 1978 р. [1]. Що характерно, він займався політикою більшу частину свого життя і є автором декількох книг з питань оподаткування та урядової структури. Зокрема, у 1993 р. вийшла його книга "Від соціальної держави до мінімальної держави" (Данська: Fra socialstat til minimalstat), де він виступав за реформування датської системи добробуту на класичних ліберальних лініях. Також він виступив за зниження податків та не втручання уряду в корпоративні та індивідуальні питання. Згодом, А. Расмуссен відкинув частину з ідей, висловлених у книзі [2], зрушивши до правочентризму і екологізму [1].

Під час виборчої компанії 2001 р. преса писала, що Андерс Фог відійшов від радикальних до ліберальних поглядів і заявляв, що не буде скорочувати соціальні програми [3], [4]. Проте, підтримуючи приватизацію, А. Расмуссен, попри передвиборчі обіцянки, почав скорочення державного фінансування соціальних програм. Ці вибори показали, що в країні соціалісти втратили свої позиції, а населення більш схилилося до Датської народної партії.

Ліберальна партія на чолі з А. Расмуссеном заборонила всі підвищення податків. На їх думку, необхідно було перейти від оподаткування доходів, як корпоративних, так і особистих, до особистого споживання (особливо через "екологічні податки" (да. Grønne). afgifter)).

Оскільки зниження податкових ставок також заморозило податок на нерухоме майно (да. Ejendomsværdiskat, 1%), це було вигідно власникам житла в густонаселених регіонах, котрі зазнали зростання цін на нерухомість. Ця "податкова зупинка" була піддана критиці з боку лівих сил.

Отже, метою податкової реформи було зупинити зростання державних видатків та податків, але навіть зі скороченням державних витрат (які були визнані агресивними політичним лівим крилом) загальні витрати продовжували зростати приблизно на 1 процентний пункт вище інфляції, щороку.

Ставши прем'єр-міністром, А. Расмуссен відійшов від ідей неолібералізму і підтримав теорію "третього шляху" Тоні Блера.

Уряд запровадив жорсткі заходи щодо мігрантів. Проте його рішення залежали від підтримки Данської народної партії.

А. Расмуссена вважали одним з найвідданіших європейських прихильників Дж. Буша-молодшого. Тому незважаючи на опозицію всередині Данії, А. Расмуссен був одним з найбільш активних прихильників початку війни в Іраку в 2003 р.. Це рішення прем'єра зустріло певний супротив у датському суспільстві. Приводом до цього став випадок у парламенті, де один із протестуючих облив червоною фарбою прем'єр-міністра, викрикуючи: "Du har blod på dine hænder" (буквально: "Ви маєте кров на ваших руках").

Під час прем'єрства А. Расмуссена Данія направила свої війська до Афганістану, Боснії та Косово. Всі три місії зіткнулися лише з незначною політичною опозицією. Як прем'єр-міністр Расмуссен відкинув наполегливі вимоги опозиції до розслідування участі Данії в іракській війні.

Поряд з тим, була проведена адміністративна реформа, згідно котрої замість 13 комун в країні залишилось 5 регіонів, а загальна кількість муніципалітетів було скорочено з 271 до 98. Разом з тим, він виступав за розвиток європейської інтеграції та наполягав на проведенні повторного референдуму про введення в країні євро.

Після його переобрання в 2005 і 2007 роках, А. Расмуссен зосередив свої зусилля на освіті, наукових дослідженнях і роботі.

Варто згадати, також конфлікт, котрий мав місце в політичній кар'єрі А. Расмуссена. Це стосувалося набору карикатур, надрукованих у великій датській газеті Jyllands-Posten. Так, у вересні 2005 р. газета надрукувала повну сторінку з 12 карикатур, де зображено різні тлумачення Мухаммада. Це посилювало напругу в країні між християнами і мусульманами. Спочаку уряд на цю подію ніяк не відреагував. Лише згодом прем'єр заявив, що "був глибоко стурбований тим, що деякі мусульмани розглядали карикатури як спробу Данії відзначити і образити або поводити неухважно до ісламу або Мухаммада" [5].

Андерс Фог Расмуссен став найдовше правлячим ліберальним прем'єр-міністром Данії. Під час прем'єрства А. Расмуссен був обраний на пост генерального секретаря НАТО, де чітко прослідковуються два напрямки у його політиці: відносини з Росією і війна в Афганістані. І обидва напрямки до великих успіхів не привели.

Таким чином, у джерелах зустрічаємо різні оцінки діяльності та постаті А. Расмуссена. Однак, на нашу думку, він став однією з ключових постатей в історії Ліберальної партії Данії і європейської історії в цілому. За його прем'єрства в Данії спостерігався значний економічний ріст, що було зумовлене вдалою політикою уряду А. Расмуссена в декількох напрямках – проведено фінансову реформу, зміни в адміністративному управлінні та соціальній сфері. На посаді Генсека НАТО намагався знайти певне порозуміння із ісламістським рухом "Талібан". Були деякі прорахунки, та на фоні загального економічного зростання, Андерс Фог три рази поспіль посідав крісло прем'єр-міністра.

ЛІТЕРАТУРА

1. Thompson, Wayne C. Nordic, Central, and Southeastern Europe. Harpers Ferry: Stryker-Post Publications, 2008. P. 72.
2. Roger East & Richard Thomas. Profiles of People in Power: The World's Government Leaders. London: Routledge, 2003. P. 140.
3. Line Vaaben Juh, Thomas Vennekilde. Profile: Denmark's new prime minister. 21.11.2008, BBC News.
4. Thomas Larsen. The Anders Fogh Rasmussen Government. Royal Danish Ministry of Foreign Affairs, 09.03.2004

5. Стаття The Telegraph – <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/turkey/5115171/Rasmussen-to-give-Turkey-senior-posts-in-Nato.html> (29.03.2019)
7. История Дании. Х. Палудан, Э. Ульсиг, К. Расмуссен, Г. Бонцеруп, Э. Петерсен и др.] М.: Весь мир, 2007.
8. Заболотный В. М. Скандинавские страны / В. М. Заболотный Новейшая история стран Европы и Северной Америки. Конец XX-начало XXI века. М., 2004.

Кушик М.

Науковий керівник – доц. Григорук А. А.

СТАБІЛІЗАЦІЯ ТА ЗРОСТАННЯ ЕКОНОМІКИ ЯК МЕТА ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ

Головною умовою стабілізації та зростання економіки України є забезпечення стабільності грошово-кредитної політики. Тільки стабілізувавши її ключові параметри, можна перейти до реалізації стратегічних цілей розвитку економіки. Завдання стабілізації та економічного зростання України потребує вагомого обґрунтування.

У Законі України “Про національний банк України” визначено, що метою грошово-кредитної політики є забезпечення стабільності грошової одиниці України. Там само, у ст. 6 Закону України “Про Національний банк України” відзначається, що Національний банк також сприяє додержанню стійких темпів економічного зростання [1].

Отже, пропонуємо як мету грошово-кредитної політики розглядати забезпечення стабілізації та зростання економіки України. Такий підхід до визначення мети грошово-кредитної політики можливий при комплексному і всебічному дослідженні суті понять “стабілізація” та “економічне зростання”.

Стабілізація та економічне зростання вважаються важливими кількісними характеристиками розвитку економічної системи країни і є комплексними та багатограними.

Дослідження сутності цих понять почнемо з розгляду сутності категорії “стабілізація”, хоч деякі науковці для характеристики економічного зростання використовують категорію “стійкість”. Проте на нашу думку для економіки більше підходить поняття стабілізація.

Так, у словнику української мови, укладеному у 1978 р., у великому тлумачному словнику сучасної української мови (2004 р.), в універсальному словнику української мови (2007 р.), категорія “стабілізація” розглядається як зміцнення, укріплення, приведення чогось у стійкий стан; стан стійкості, постійності. Стабілізація економіки [2, с. 623; 3, с. 1185; 4, с. 716].

У третьому томі “Економічної енциклопедії” подано наступне тлумачення категорії “стабілізація економіки”: комплекс заходів держави і національних органів з метою недопущення або послаблення економічної кризи, підтримання стабільних темпів виробництва, зайнятості та цін. Цей комплекс залежить від рівня дестабілізації кожного із названих трьох показників у цілому або окремих із них, а також від економічної політики уряду, зовнішніх умов та ін. [5, с. 460].

Дослідження сутності поняття “економічне зростання” почнемо із розгляду сутності категорії “зростання”.

У раніше згаданому словнику української мови категорія “зростання” розглядається як дія за значенням зростати і зростатися [2, с. 714].

На нашу думку для трактування сутності “зростання” необхідно розглядати значення дієслів “зростати” і “рости”. Для терміну “зростати” у словнику української мови найбільш підходять наступні тлумачення: – збільшуватися кількісно; досягати більш високого ступеня розвитку [2, с. 714]. Вони найбільшою мірою відбивають зміст економічної категорії “зростання”.

Спробуємо розглянути основні, на нашу думку, підходи, що склалися в економічній науці щодо розуміння сутності поняття “економічне зростання”.

Відомі американські вчені Степлі Л. Брю та Кемпбелл Р. Макконел розглядають економічне зростання як збільшення виробничих можливостей, що відбувається зі збільшенням кількості використовуваних факторів виробництва або вдосконаленням техніки і технології [6, с. 634].

По своєму тлумаченню суть поняття “економічне зростання” Пол Семюелсон і Вільям Нордгауз визначають його як збільшення потенційного валового національного продукту країни, що в кінцевому рахунку, являє собою розширення меж виробничих можливостей країни [7, с. 298].

Українські вчені пропонують свої підходи до визначення поняття “економічне зростання”.

Зокрема, у фінансово-економічному словнику, укладеному науковцями Загороднім А.Г. і Вознюк Л.Г. поняття “економічне зростання” розглядається як збільшення обсягів національного виробництва в абсолютному вираженні або у розрахунку на душу населення [8, с. 339].

Науковці Агеев Є. Я, Піча С. В. вважають, що економічне зростання – збільшення обсягів суспільного виробництва і розширення можливостей економіки, задовольняти зростаючі потреби населення у товарах і послугах [9, с. 198].

Таким чином, досліджуючи наукові визначення суті поняття «економічне зростання» можна трактувати його як процес збільшення обсягів виробництва, валового внутрішнього продукту, національного доходу, зміни технологій тощо. Економічне зростання передбачає високий ступінь розвитку економічної системи, удосконалення її структури, технологій та інтенсифікації суспільного виробництва.

Також запорукою стабілізації розвитку економіки України та її зростання є підвищення ефективності використання нею залучених фінансових ресурсів, помірні темпи інфляції, розумне поєднання антикризових і модернізаційних заходів.

Отже, грошово-кредитна політика повинна мати позитивний вплив на фінансову стабілізацію і зростання економіки України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про Національний банк України [Електронний ресурс]: Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/679-14/ed19990520>
2. Словник української мови: у 11 т. Т. 3. К.: Наукова думка, 1972. 745 с.
3. Великий тлумачний словник української мови / Уклад. і гол. Ред.. В. Т. Боусел. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
4. Куньч З.Й. Універсальний словник української мови. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2007. 848 с.
5. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 3 / Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін.. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. 952 с.
6. Кемпбелл Р. Макконелл. Аналітична економія: принципи, проблеми і політика: пер. з англ. Ч. 1: Макроекономіка. Львів: Просвіта, 1997. 671 с.
7. Семюельсон Пол А., Нордгауз Вільям Д. Макроекономіка / Пер. з англ. К.: Основа, 1995. 544 с.
8. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л. Фінансово-економічний словник. К.: Знання, 2007. 1072 с.
9. Агеев Є. Я., Піча С. В. Ринкова економіка: основні терміни, поняття і визначення: Навчальний економічний словник-довідник: Том 1. Львів, Новий світ – 2000, 2011. 506 с.

Насипана М.

Науковий керівник –доц. Поперечна Г. А.

ЛЮДИНА МАСИ ЯК ОДИН ІЗ ПРОЯВІВ ЛЮДСЬКОЇ ДЕСТРУКТИВНОСТІ

Руйнування людиною самої себе та оточуючого світу було, є і буде актуальною проблемою сучасного суспільства. З кожним етапом історії людська деструктивність набувала нових форм, наповнюючись все гострішим і навіть трагічним змістом. Насильство і самогубство, моральний занепад, крах традиційних цінностей, протистояння між індивідом і суспільством – усе це є наслідком деструктивної поведінки людей. Щоб запобігти ще більшим трагічним наслідкам, необхідно проаналізувати першопричини конструктивних і деструктивних проявів у фізіологічному, психологічному, соціальному та духовному планах.

Проблему людина маси як одного з проявів людської деструктивності було ґрунтовно досліджено іспанським філософом ХХ століття Хосе Ортегою-і-Гассетом. Аналіз причин виникнення цього типу людини та характеристика її основних рис, здійснені ним, є важливими для розуміння цілого феномену людської деструктивності.

Метою статті є аналіз феномену людини маси як одного з проявів людської деструктивності в творчості Хосе Ортеги-і-Гассета.

Людське життя відзначається єдністю конструктивної і деструктивної основ. Деструктивність у різноманітності форм свого прояву незмінно крокує у ногу з людством з моменту, коли людина стала усвідомлювати тісний зв'язок як з природою, так і з культурою.

Якщо проаналізувати словники з практичної психології, то більшість з них визначить деструктивність як руйнування, що виходить від людини і спрямоване або назовні, на зовнішні об'єкти, або всередину, на самого себе. Деструктивність проявляється у діях людини, результатом яких є руйнування якоїсь системи, структури. Під системою слід розуміти будь-який стан матерії або духу. У результаті деструктивної поведінки виникає їх новий стан. Отже, якщо спробувати дати найбільш загальне визначення деструктивності, то слід вказати, що вона проявляється у формі порушення або руйнування певних структур фізичних, психологічних, соціальних або духовних властивостей під впливом діяльності людини [2. с. 97].

Під вплив деструктивності можуть потрапити як структури людського тіла, так і соціальні зв'язки та відносини, духовні сторони людського життя. При порушенні чи руйнуванні людського тіла мається на увазі реальне насильство: поранення, вбивства, прямі дії конкретних особистостей по відношенню до їх жертв. Соціальні структури теж можуть піддаватися тією чи іншою мірою деструкції. Це полягає у порушенні ходу їх існування і розвитку, крайнім вираженням чого є деградація і загибель. Стосовно духовних відносин, то деструктивність може полягати у цілеспрямованому руйнуванні структур моральної свідомості та систем цінностей. [2. с. 97].

Одним із проявів деструктивності можна вважати масову людину, яка посідає чільне місце в творчості Хосе Ортеги-і-Гассета. Поява наприкінці XIX століття нової людини – масової, самовдоволеної, розпещеної, спричинила підміну цінностей та розрив із традицією. Людина стала вільною у сфері реальності. Однак, вона не сприйняла цю свободу як можливість розкрити світу свій потенціал сповна, а визначила її як право робити те, що заманеться.

Ще філософи раціоналізму відзначали людину як складний соціально-природний і в той же час абсолютний феномен. Людина поставала над природою, розум над пристрастями, панувало переконання в загальний закон і віра в можливість здійснення свободи і справедливості над світом. Однак вже у другій половині XIX століття в усьому досвіді людства розум виявив своє безсилля. Світу відкрилася індивідуальна людина з усією її багатогранністю, пристрастями, бажаннями. Період кінця XIX – початку XX століття відзначився в історії також науковим поступом, утвердженням рівноправ'я та розквітом повноти життя. Це свого роду розв'язало людині руки – вона стала вільною, але не зуміла скористатися цією свободою. Відтак філософи XIX століття відзначили початок морального занепаду суспільства. Хосе Ортеги-і-Гассет назвав це навалом маси.

Людину маси можна вважати проявом людської деструктивності. В першу чергу це спостерігається у порушенні духовної складової – підміні цінностей. Життя людини у XX столітті зросло у матеріальному вимірі, але не у духовному. Тому людина змогла реалізовувати лише частинку того, на що була здатна і ким повинна стати. Відтак виникло внутрішнє відчуття неповноти. Адже світ і наше можливе життя значно ширші та більші від реальних. Масова людина поєднала в собі відчуття потужності та невпевненості.

Рисою, яка найперше засвідчила ознаки деструктивності у людині маси, є егоїзм. Людина постає для себе найбільшою цінністю. Відтак її природним станом є повна життєва воля. Цей «новітній варвар» переповнений відчуттям власного тріумфу і влади. Він вважає себе довершеним, а відтак відкидає будь-які зовнішні авторитети, нікого не слухає і нікому не підкоряється. Найбільший парадокс полягає у тому, що маса відкидає закони, на яких побудований той самий світ, де вона себе так добре почуває.

На передній план висувається вигляд загальної матеріальної вигоди. Усе продається і усе купується, всі люди рівні, а тому людина вірить, що її смаки, бажання, пристрасті мають бути прийняті всіма. Це дозволяє людині відчувати себе господарем життя. Все, що виходить за межу власного благополуччя, її не цікавить. Так виникає «герметизм душі» – нездатність до порівняння, самокритики, і як наслідок саморозвитку: «для них жити – це бути щомиті тим, чим вони вже є, без зусилля самовдосконалитись, трісками, що їх несе течія» [1, ст. 18].

Свободу особистості людина маси інтерпретує як право робити те, що вона хоче, незважаючи на жодні норми, правила чи закони, будь то суспільні чи державні. Більше того, людина відкидає всякий зовнішній авторитет та накидає свою перевагу, свій простацький

погляд без всяких роздумів, за принципом «безпосередньої дії». Цей «самовдоволений панич» видає свавілля за свободу. У своїй праці «Бунт мас» Хосе Ортега-і-Гассет писав: «Маса відкидає застарілі норми зовсім не для того, щоб замінити їх новими, кращими; ні, в центрі її життєвого плану лежить прагнення жити, не підкоряючись ніяким заповідям моралі. Не вірте молоді, коли вона говорить про «нову мораль», – і продовжує: «Коли хто говорить про «нову мораль», то він цим лише вчиняє зайву неморальність, намагаючись перевезти контрабанду» [1, ст. 137]. Варто відзначити і те, що навала маси утверджує собою право не мати рації. Тобто пересічні люди беруться керувати суспільством, насаджують свої правила і цінності, не маючи при цьому потрібних здібностей.

Здавна людина усвідомлювала, що існують вічні цінності, які лежать в основі світу, і є необхідними в житті людини. До них належать добро, свобода, віра, служіння вищій меті. Людина маси не просто забула про них, вона їх заперечила, відкинула, хоча і не змогла запропонувати чогось натомість. Це є ще одним аргументом того, що масова людина деградує, руйнує сама себе.

Загалом, щоб описати людини того часу, філософ аналізує її природу. Він відзначає, що в першу чергу у ній переплетені власне маса, вплив якої є найзначнішим, та людина-спадкоємець, що у свою чергу поєднує шляхтича і «розпещену дитину». З такої суміші іспанський філософ визначає її риси і уподобання: гордовитість, схильність робити ігри і спорт центральним заняттям свого життя; культ тіла – гедонізм і дбайливість у одязі; відсутність романтики; перевага розваг над інтелектуальними заняттями; прагнення жити під абсолютним авторитетом ніж під режимом вільної дискусії. Інертність – основна ознака маси. «... ми живемо в час, що чує в собі неймовірну здібність творити, але не знає, що творити. Він панує над усіма речами, але не є паном самого себе. Він чується розгубленим у власному багатстві. Маючи більше засобів, більше знання, більше техніки, ніж раніше, виявляється, що сучасний світ простує шляхом найнещасливіших світів – просто пливе собі за течією» [1, ст. 38]. Правда в тому, що ця маса втратила орієнтири, до яких потрібно рухатися. Взамін вона не виробила своїх, опинившись кинутою напризволяще сама собою. Маса немов «зависла у повітрі». На противагу матеріальному розвитку світу, поява масового суспільства є кроком назад у сфері духовності.

Щоб краще окреслити моральний занепад суспільства, Ортега-і-Гассет описує поділ людства на дві категорії – шляхетних людей і масу. Перші – завжди в меншості, других завжди значно більше. Основна відмінність між цими двома типами людей – вимоги, які вони ставлять до самих себе. Тобто рефлексивне відношення до себе і обов'язок. Вимогливі до себе беруть нові труднощі і обов'язки: «Добірний чоловік – ... той, хто вимагає від себе більше, ніж інші, хоч він сам, може, й неспроможний сповнити цих вищих вимог» [1, ст. 18]. Масова людина завжди задоволена собою і тим станом речей, який є. Вона – середня, рядова. Така людина не прагне показати свою індивідуальність, навіть більше позбавлена її. Вона змушена проживати чуже життя, бо не відчуває зв'язку із благами, які їй залишились у спадок від предків. Водночас своїх так і не створила. «... засуджений зображувати когось іншого, отже не бути ані ним, ані собою. Його життя неодмінно втрачає свою автентичність і обертається в саме зображення чи фікцію іншого життя. Надмір засобів, якими він примушений орудувати, не дає йому сповнити своє власне і особисте призначення; його життя завмирає. Всяке життя – це боротьба й зусилля бути собою» [1, ст. 74].

Якщо окреслити загальний образ масової людини Ортега-і-Гассета, то визначальними його рисами будуть: стихійність та нетерплячість; прагнення влади і керівництва; зневажливе ставлення до чужих думок або ж їх повне відкидання; пряма дія, яка найчастіше виражена у використанні сили; заперечення традиційних цінностей, норм, ідеалів; культурна деградація; байдужість та меркантильність; інтелектуальний та душевний герметизм; інертність та відсутність самовдосконалення; тріумф егоїзму та відчуття власної довершеності. Людина маси позбавлена своєї індивідуальності. Вона руйнує себе сама. Саме у цьому полягає її деструктивність.

Людська деструктивність – складний феномен, різноманітний за формами прояву. Він виявляється у руйнуванні певних властивостей людини: фізичних, психологічних, соціальних або духовних, під впливом її ж діяльності. Одним із проявів деструктивності є людина маси Хосе Ортега-і-Гассета. Адже життя її інертне, приречене на самообмеження. Ніщо не спонукає

цю людину розімкнути свої межі. Відсунувши свою індивідуальність на задній план, вона прирекла себе бути посередністю. Ігноруючи унікальне у собі, людина маси руйнує сама себе. У цьому полягає деструктивність її поведінки у стосунку до себе самої. Щодо інших членів суспільства, її діяльність теж є руйнівною, позаяк вона вважає за власне моральне право накидати свої погляди усім членам суспільства. При цьому часто вона робить це способом «безпосередньої дії», використовуючи силу та примус.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ортега-і-Гассет. Вибрані твори / пер. з іспанської В. Бурггардта, В. Сахна, О. Товстенко. Київ : Основи, 1994. 420 с.
2. Шаповал Н. В. Деструктивность человеческого поведения: философский анализ : вісник ХНУ імені В.Н.Каразіна. Серія «Філософія. Філософські перипетії». Харків : ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2017. Вип. 57. С. 93-98.

Насипана М.

Науковий керівник –доц. Грушко В. С.

СПОЖИВАЦТВО ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН СУЧАСНОСТІ

Перехід сучасних ринкових суспільств до епохи постмодерну пов'язаний з низкою соціокультурних змін, які безпосередньо стосуються феномена споживання. Одна з головних особливостей суспільства постмодерну – зміна місця й функцій споживання в житті суспільства. Споживання, будучи однією з найважливіших сфер життєдіяльності людини, займає ключове місце в сучасному українському суспільстві, набуває все більшого значення, перетворюючись у споживацтво. Дослідження суспільства споживання є досить актуальним на сучасному етапі розвитку України, оскільки наша держава вступає в єдиний економічний простір з країнами ЄС, тим самим ризикуючи потрапити під вплив споживацької культури. Вивчення суспільства споживання є необхідністю, оскільки держава при приєднанні до ЄС буде змушена орієнтуватися на досягнення рівня життя наших громадян до рівня європейців і змушуватиме підприємців піднімати рівень якості товарів та послуг до європейських.

Соціологи відзначають поширення в українському суспільстві споживацької ідеології, яка в 90-ті роки XX століття стає панівною й характеризується орієнтацією на гедоністичні принципи в житті людей, пропагандою швидкого, негайного збагачення за будь-яку ціну, споживання дорогих престижних речей, розкішного життя. В цей період з'явився дискурс «суспільства споживання» – ідея, згідно з якою сучасні суспільства все більшою мірою виявляються організованими навколо споживання.

Споживання завжди було в центрі дослідження відомих представників економічної науки. Характер споживання в постсучасних суспільствах описується в роботах західних учених другої половини XX століття: М. Фезерстоуна, Ж. Бодріяра, Д. Ліона, С. Майлза, Дж. Рітцера, П. Бурдьє, Е. Фромма. Різні його аспекти розглядали М. Вебер, Т. Веблен, Дж. Гелбрейт, У. Джевонс, Г. Госсен, Г. Зіммель, Дж. Кейнс, Т. Мальтус, К. Маркс, А.Маршалл, Дж. Мілль, В. Парето, Д.Рікардо, А. Сміт, М. Туган–Барановський, А. Тюрго, І.Фішер, М. Фрідман та ін. Більшість авторів відзначають, що в сучасному суспільстві підсилюється символічна функція споживання, а споживацтво як його викривлена форма стає свого роду ланкою, частиною більш широкого символічного обміну, у який залучені всі члени суспільства.

Аналіз наукових джерел з цієї проблематики дозволяє стверджувати, що сьогодні відсутнє спеціальне наукове дослідження, в якому представлено комплексний соціологічний зріз споживацтва в українському суспільстві. Здійснення такого аналізу дозволить на практиці реалізувати концепцію суспільства споживання, а також мінімізувати негативні наслідки споживацтва.

Мета дослідження – проаналізувати особливості споживацтва як соціального феномена сучасності.

Споживання – це процес задоволення потреб матеріальними і духовними благами. Культура споживання починаючи з кінця XIX століття зазнала незворотних змін: від суспільства, орієнтованого на виробництво, до суспільства, орієнтованого на споживання, в

якому домінують бюрократичні установи та корпорації. Глобалізація породила суспільство споживання, яке слід розуміти як доведений до крайнощів капіталізм та крайню форму співіснування індивідуалізму та масовості. [8, с. 32].

Глобалізація сприяє трансформації відносин у суспільстві, появи нових форм соціальної організації, утвердження суспільства споживання. Епоха глобалізації супроводжується зростанням віртуального споживання, спроби концептуалізації якого створені в Німеччині А. Бюлем і М. Паетау, в Канаді – А. Крокером і М. Вейнстейном. Епоха споживання в добу глобалізації породжує єдину форму освоєння його простору – споживати у різноманітних формах – матеріальній і духовній.

Першим, хто заговорив про поняття споживацтва у близькому до сучасного розумінні, був американський соціолог Т. Веблен, який створив теорію «демонстративного споживання». Теорія розглядає споживацьку поведінку як таку, що виходить далеко за межі задоволення первинних потреб і починає слугувати в першу чергу зростанню соціального престижу [10, с. 30].

В 1920–х та 1930–х в США формується справжня споживацька культура. У зв'язку із економічним процвітанням і фордизмом формується споживацький середній стан. Технічний розвиток і асортимент товарів споживання (передусім товарів для домогосподарства, радіо та автомобілів) змушують споживача все більше прагнути до них. Через таку культуру нового матеріалізму традиційні норми і цінності малих міських общин скасовуються, як це довели в своїх «middletown studies» (1929 та 1937) соціологи Р. Лінд та Г. Лінд [14, с. 51].

Після Другої світової війни, у зв'язку зі зростанням індивідуалізації у суспільстві, культура споживання поширюється на Європу. Споживацтво починає активно слугувати конструюванню ідентичностей. «Люди більше не можуть ідентифікувати себе із приналежності до груп чи походження, вони визначають себе самі через накопичення і споживання старанно підібраних продуктів» [4, с. 43].

Споживання вітчизняними та зарубіжними вченими розглядається як еволюційно стійке явище. Зараз споживання перетворюється на систематичне маніпулювання знаками, що поступово персоналізує речі та перекомбінує всі людські стосунки на консьюмеричні. Сучасне споживання має справу не з речами, а з культурними знаками (процес обміну якими безперервний і нескінченний), котрі співвідносяться в рамках структурного коду. Вони дедалі частіше не мають жодного стосунку до самої людини та її природи, «це знаки дегуманізованої культури, в якій людина відчужена» [11, с. 95].

Споживацтво в сучасному світі споживання стає свого роду згубною залежністю, коли розвивається оніоманія. Для людини, що страждає на таку залежність, товари втрачають власну значимість і стають лише символом причетності до якоїсь суспільної групи. Ідея можливості досягнення соціальної переваги через споживання породжує у свідомості покупця віру в те, що сам акт купівлі здатний доставити більше задоволення, ніж власне продукт, який отримується. «Людське щастя ставиться в залежність від рівня споживання, споживання стає метою і сенсом життя» [13, с. 72].

В. Тарасенко виділяє такі риси суспільства споживання:

1. У споживанні, яке виходить за межі боротьби за фізичне існування, різною мірою бере участь переважна більшість населення. За 55 років особисті видатки на товари і послуги в світі зросли більш ніж в чотири рази, з 4,8 млрд доларів в 1960 році до 20 млрд в 2015 році.

2. У торгівлі та сфері обслуговування зменшується роль маленьких магазинів. З'являються великі торговельні центри (супермаркети, гіпермаркети) а шопінг стає формою дозвілля значної частини населення.

3. Економіка тісно переплітається з культурою споживання. Реклама товарів та послуг формує бажання, моду, норми поведінки, інтереси, і навіть духовні цінності.

4. Конкуренція виробників породжує конкуренцію споживачів. Людина в суспільстві споживання прагне споживати так, щоб, з одного боку, бути «не гірше за інших», а з іншого – «не зливатися з юрбою». Індивідуальне споживання відображає не тільки соціальні характеристики споживача, будучи демонстрацією його соціального статусу, але й особливості його індивідуального способу життя (ідентичність).

6. Суттєво змінюється структура вартості товарів. Нерідко до неї входить надбавка за торгову марку (бренд) відомої фірми–виробника. При цьому товари відомих фірм можуть

коштувати в декілька разів більше ніж їх аналоги менш відомих виробників, які не поступаються їм якістю.

7. З'являється розвинена система кредитування, банківські картки, дорожні чеки, карти постійних покупців тощо. Все це прискорює процес прийняття рішень при покупках.

8. Система кредитування перетворюється в основу соціального контролю, коли благополуччя ґрунтується на речах, придбаних в кредит, і залежить від стабільного заробітку. Крім прямих кредитів, споживач оплачує вартість кредитів виробників і реалізаторів.

9. Мода на одяг та інші товари змінюється майже щосезону. У суспільстві споживання людина, що «відстала» від моди часто ризикує почувати себе нещасною, хоча має достаток та гарні речі.

10. Революція у сфері комунікацій призводить до формування нового інформаційного простору. Доступ до цього інформаційного простору є платним. Комунікації між людьми здійснюються через провайдерів, з якими треба укласти договори та платити за комунікації гроші [14, с. 42-43].

Значна критика ідеології споживацтва розвивається в релігійному середовищі. З релігійної точки зору, воно ігнорує духовні цінності, якщо вони поза сферою ринкових відносин, заохочує пристрасті, емоції в той час, як всі основні релігії закликають до їх приборкання, обмеження. Прикладом критики споживацтва в християнстві є енцикліка папи римського Іоанна Павла II «Centesimus Annus» (1991), згідно з якою споживацтво – один з найнебезпечніших наслідків радикальної форми капіталізму. Наявним станом споживацтва занепокоєні також енвайронменталісти. Вони вважають, що «споживацтво і продиктована ним маркетингова діяльність згубно впливають на і без того обмежені природні ресурси планети» [1, с. 19].

У сучасному суспільстві поряд з апологією споживацтва виникає і його опозиція. Одним з проявів такого протистояння є намагання деяких людей, що вже досягли певного успіху, скоротити споживання, згорнути свою життєву активність і перейти до помірному, спокійного життя [5]. Вченими розглянуто економічні аспекти різних типів споживацької свідомості, а саме: наслідки економічної кризи, надмірне захоплення кредитами на купівлю споживчих товарів. Серед активних споживачів зазнають труднощів з кредитами 10%, а серед консервативних споживачів таких трохи більше – 14% [8]. Багато родин змушені скоротити своє споживання через економічні труднощі. Приблизно половина населення змушена більше заощаджувати на продуктах харчування й предметах першої необхідності, як це відбувається в Україні [15].

Незважаючи на позитивні тенденції стабілізації економіки і деякого підвищення споживання, його рівень в Україні досить невисокий. Причиною цього є низькі доходи населення, що формують специфічну споживацьку культуру бідності. Так, за розрахунками фахівців Світового банку, поріг абсолютної бідності для мешканців країн Східної Європи становить

4,3 долара США на добу, тобто 130 доларів на місяць. У той же час, Законом України «Про Державний бюджет України на 2019 рік», прожитковий мінімум встановлений у розмірі 1921 грн. на місяць, або 73 долари.

Рівень споживання є соціальною й економічною категорією, а, отже, залежить від таких макроекономічних показників, як обсяг ВВП, рівень безробіття, індекси інфляції та реальної заробітної плати. Революція 2013-2014 років, а згодом анексія Криму Росією та збройний конфлікт на сході України, значно ускладнили економічну ситуацію. ВВП зменшився у 2014 році на 28,1%, а в 2015 році – ще на 31,3%, при цьому у 2016 році виріс лише на 2%, у 2017 році – на 3% [2]. При цьому скорочення виробництва призвело до зростання безробіття і зменшення споживання.

Збільшення масштабів бідності позначилося на структурі споживання домогосподарств. Багато родин були змушені економити і не мали змоги заощаджувати. У цілому в 2017 році частка витрат на їжу збільшилася до 53,9%, при цьому значно збіднів раціон [2]. Бідні домогосподарства, які не могли забезпечити навіть повноцінне харчування, мали обмежені можливості для придбання непродовольчих товарів та послуг. Зважаючи на середні ціни таких непродовольчих товарів як одяг та взуття, можна стверджувати, що населення переважно купує

товари низької якості. До того ж, лише незначна частина цих товарів має відповідні сертифікати якості та інші документи, що підтверджують безпечність їх використання.

Модель споживчої поведінки – купувати нові товари «тут і негайно» почала поширюватися в українському суспільстві порівняно недавно – останні два десятиліття. Вже на початку 2000-х для населення стало звичною справою брати гроші в кредит у банку або позичати у кредитній спілці. При цьому кількість кредитів і їх загальна сума не сприймалися як потенційна загроза майбутньому благополуччю. Певна частина населення навіть брала стільки кредитів і на таку суму, які банки погоджувалися видавати. Населення перейшло від накопичення та споживання за рахунок витрачання накопичених ресурсів до «життя в кредит».

Одним з проявів інформаційно-споживчого суспільства в Україні є інтернет-комерція, купівля-продаж речей через Інтернет. Цей вид споживчої діяльності прийнято називати «е-комерція», тобто електронна комерція. Серед тих, хто користувався послугами е-комерції, найчастіше оплачували через Інтернет інформацію (40%). Купівлю речей здійснювали через Інтернет 19% опитаних (серед активних споживачів – 26%), трохи менше оплачували розваги – 15%, проводили фінансові операції через Інтернет – 8%. Найпоширенішим мотивом користування Інтернетом є зручність [16].

Таким чином, попри зниження рівня споживання, в Україні поступово формується нова споживацька культура, пов'язана із новою інформаційною культурою та занепадом традиційної моралі.

Отже, споживання – кінцева фаза суспільного відтворення, на якій суспільний продукт використовується для задоволення потреб людей. В сучасний період культура споживання зазнала незворотних змін, починаючи з кінця XIX століття: від суспільства, орієнтованого на виробництво, до суспільства, орієнтованого на споживання, в якому домінують бюрократичні установи та корпорації. Процес глобалізації супроводжується віртуальним споживанням, при цьому економіка переплітається з культурою споживання. Реклама товарів та послуг формує бажання, моду, норми поведінки, інтереси, цінності, а споживацтво в сучасному світі споживання стає згубною залежністю, чинником оніоманії. Рівень споживання в Україні, незважаючи на позитивні тенденції стабілізації економіки, невисокий. Причиною цього є низькі доходи населення, що формують специфічну споживацьку культуру бідності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бергер П. Капіталістична революція : 50 пропозицій щодо процвітання, рівності і свободи / П.Л. Бергер. – К. : Вища школа, 2005. – 247 с.
2. Державна служба статистики України. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2017 році. – К. : Державна служба статистики України, 2018. – 380 с.
3. Державна служба статистики України. Самооцінка домогосподарствами рівня своїх доходів (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств у січні 2017 року). – К. : Державна служба статистики України, 2018. – 76 с.
4. Зоська Я. В. Суспільство споживання та соціальні практики споживачів в Україні : монографія / Я.В. Зоська. – Запоріжжя : Класичний приватний ун-т, 2011. – 350 с.
5. Зоська Я. В. Индекс потребительских настроений – показатель социальных изменений / Я. В. Зоська // Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В.Каразіна. Соціол. дослідж. сучас. сусп-ва : методологія, теорія, методи. – 2016. – № 462. – С. 68-71.
6. Ильин В. И. Поведение потребителей / В. Ильин – СПб. : Питер, 2010. – 224 с.
7. Кларк Дж. Распределение богатства / Дж. Кларк. – М. : Экономика, 1992. – 447 с.
8. Коваліско Н. В. Методологічне обґрунтування та виділення моделей споживання на емпіричному рівні / Н. В. Коваліско, Н. В. Домбровська // Міжнародний науковий форум : соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. – 2012. – Вип. 8. – С. 32-43.
9. Лагутін В. Д. Внутрішній ринок споживчих товарів : теорія розвитку і регулювання : монографія / В. Д. Лагутін. – К. : Київ. нац. торг.-екоп. ун-т, 2008. – 327 с.
10. Погоріла Л.М. Ключові фактори і принципи соціально відповідального споживання / Л. М.Погоріла // Бізнес Інформ. – 2017. – №2. – С. 30-34.
11. Стрижова И. А. Общество потребления в эпоху глобализации : социально-политические аспекты : монография / И.А. Стрижова, А.В. Музыченко. – Одесса : ЮНПУ им. К. Ушинского, 2014. – 200 с.
12. Суліма Є.М. Глобальний соціальний порядок постіндустріалізму : монографія / Є.М. Суліма. – К. : Генеза, 2014. – 336 с.
13. Сюсель Ю. Соціофілософський аспект споживацької поведінки як комунікативної дії : монографія / Ю. Сюсель. – К. : Інтерсервіс, 2017. – 182 с.

14. Тарасенко В. І. Соціологія споживання : методологічні проблеми / В. І. Тарасенко. – К. : Наукова думка, 2003. – 165 с.
15. Український соціум / [О.С.Власюк, В.С.Крисаченко, М.Т.Степико та ін.] ; за ред. В.С. Крисаченка, – К.: Знання України, 2015. – 792 с.
16. Черенько Л.М. Нові форми бідності в Україні : основні прояви та оцінка / Л.М. Черенько // Демографія та соціальна економіка. – 2016. – №1. – С.11-21.

Пекар О.

Науковий керівник – доц. Грушко В. С.

ГЕНЕЗИС ТЕОРІЙ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті розкрито процес зародження, становлення та розвитку інформаційного суспільства. Досліджено особливості концепцій інформаційного суспільства в роботах провідних вчених.

Ключові слова: інформаційне суспільство, технократичне суспільство, технократична революція, інформація, технології.

Актуальність теми зумовлена необхідністю виявити засадничі особливості сучасного періоду розвитку суспільства на основі висновків здійснених у теоріях постіндустріального, інформаційного суспільства. Актуальність викликана необхідністю більш глибокого пояснення процесів що розгортаються у суспільстві в кінці ХХ і початку ХХІ ст.

Аналіз дослідження інформаційного суспільства був здійснений низкою зарубіжних та вітчизняних вчених. Базу дослідження склали праці Д.Белла, А. Сміта, К. Кларка, З. Бжезінського, Е. Тоффлера, В. Трапезнікова, В. Іноземцева та інших.

Метою дослідження є аналіз та систематизація висновків здійснених у концепціях інформаційного суспільства.

Виклад основного матеріалу. Відправною точкою формування концепцій постіндустріального або інформаційного суспільства стали роботи Деніела Белла, де були розкриті основні тенденції, які призвели до становлення сучасного етапу розвитку найрозвинутіших країн світу. У 60-і рр. ХХ століття поняття «постіндустріалізму» набуває популярності через виділення особливої ролі техніки і технологій та їх вплив на соціальну сферу. У цей період Деніел Белл запропонував першу оформлену теорію постіндустріального суспільства. До кінця цього періоду вплив технологічних змін на соціум став найбільш обговорюваним питанням у гуманітарному середовищі. У зв'язку з цим виникли питання, пов'язані з назвою зазначеного явища. Були запропоновані різні терміни від «технотронної ери» Збігнева Бжезінського, до «суперіндустріального суспільства», використаного Елвіном Тоффлером у книзі «Шок майбутнього» [7 С.56].

Книга Деніела Белла «Прийдешнє постіндустріальне суспільство» стала рубіжним етапом, після якого виник потік різноманітних футурологічних концепцій. У цій роботі були сформульовані основні риси можливого майбутнього, що справило значний вплив на більшість футурологічних концепцій останньої чверті ХХ століття. Ці ідеї були використані в інституціоналізмі. Періодизація історії, запропонована Д.Беллом, згодом була модернізована під кутом зору нових технологічних аспектів виробничих процесів. Так, Торстейн Веблен у своїх роботах зробив спробу об'єднання аналізу промислових систем з інституційними аспектами господарювання, де звернув увагу на невідповідність твердження Адама Сміта про панування економічної людини для сучасного етапу розвитку суспільства [2. С.16]. У цей період висувається ідея для всіх країн розвитку господарювання в будь-якій країні, незалежно від культурних і політичних аспектів.

Інституціоналістські теорії дозволили включити в розгляд еволюції соціуму технологічні аспекти. Була здійснена прив'язка розвитку суспільства до розвитку суспільного виробництва в цілому і технології зокрема. Відбулася свого роду трансформація поглядів Карла Маркса від класової боротьби до боротьби технологічних укладів при збереженні стадіальності розвитку.

Починаючи з 1960-х років виникають численні напрямки багато з яких суперечили ідеям Д. Белла щодо технологічного детермінізму і стадіальності. Так, під впливом поглядів економіста і соціолога Жана Фурастьє, була запропонована абсолютно інша схема розвитку

світу, для якої характерна циклічність. На думку дослідника, постіндустріалізм повторює багато рис середньовічного суспільства [4 С.13-16.]. Він зазначав, що відбувається повернення до релігійного та містичного досвіду, що безпосередньо співвідноситься із середньовічною традицією. Тлумачення постіндустріалізму як «нового Середньовіччя» передбачає принципово інші управлінські установки, від тих, що суспільство успадкувало з індустріальної епохи. Представники ідеї нелінійного розвитку схильні вважати, що нова стадія не володіє принциповою історичною новизною.

У роботі Коліна Кларка «Економіка в 1960 році», а також у праці Жана Фурастьє «Велика надія XX століття» були сформульовані перші методологічні основи теорії інформаційного суспільства: поділ суспільного виробництва на три сектори. Це аграрний (первинний), промислово-індустріальний (вторинний) і сектор послуг (третинний). У теорії Ж.Фурастьє була звернена увага на домінування третинного сектору в умовах економічного зростання.

Зазначені автори дійшли висновку, що зростання значення сфери послуг реалізується в двох аспектах: у збільшенні частки зайнятих у цьому секторі, та її внеску у ВВП. Принцип домінування технологічних аспектів організації суспільного виробництва поширився також і на аналіз економічного розвитку сучасного світу. У новій теорії стверджується ідея формування груп вищих і нижчих країн при пануванні універсального шляху розвитку для всіх країн.

Представлені положення стали основою для синтезу в середині 50-х років XX століття різних поглядів і підходів на стан соціуму, які і стали локомотивом розвитку теорій інформаційного суспільства. Уже в кінці 50-х - початку 60-х років формується образ майбутнього світу. У працях багатьох соціологів і філософів, які працювали в США і Європі, простежуються висновки, що ні політичні, ні ідеологічні, ні інші соціальні відмінності не можуть бути настільки важливим фактором, як технічний та технологічний прогрес.

Особливістю футурологічних досліджень інформаційного суспільства в 70-ті - 80-ті роки XX століття став високий рівень систематизації суспільних тенденцій. По суті, вони стали інституціоналізованою сферою знань, які свідчили про наявність реальних проблем в західному суспільстві. Ці процеси спричинили виникнення цілого ряду організацій, метою яких стало проектування майбутнього суспільства. Прикладом таких досліджень може бути робота «Межі зростання» (Донелла Медоуз, Денніс Медоуз, Йорген Рандерс, Вільям Бернс III), виконана на замовлення Римського клубу. Основний висновок, який міститься в доповіді, зводився до необхідності раціоналізації всієї виробничої сфери та передислокації промисловості в масштабах планети, що стало основою для формування доктрини глобалізації.

Ідеї інформаційного суспільства стали розвиватися в працях таких вчених, як Й. Масуда, М. Порат, Т. Стоунер, Р. Катц. У роботах цих авторів інформаційне суспільство розглядається як соціальний устрій, що виник в результаті телекомунікаційної революції. У такому суспільстві домінує інформаційний сектор, пов'язаний з посиленням значення знання та інформації.

Р. Катц і М. Порат особливу увагу приділяли соціальній сфері нового суспільства, акцентуючи увагу не на самому прогресі технологій, а на становленні технотронного суспільства. Основною метою дослідників було вивчення формування нової соціальної структури у постіндустріальному суспільстві.

Т. Стоунер займався дослідженням соціально-економічних аспектів інформаційного суспільства, відзначаючи, що інформація, як і капітал, можуть накопичуватися і зберігатися для майбутнього використання. Відповідно, на сучасному етапі національні інформаційні ресурси є найбільшим потенційним джерелом багатства. А в інформаційній економіці сфера послуг починає доминувати. Причому послуги пов'язані переважно з виробництвом і обробкою інформації. Виробництво інформації виражається в створенні нового знання переважно через наукові відкриття.

М. Кастельс є одним з головних представників інформаціоналізму, який вивчав як формується соціальна структура на сучасному етапі розвитку мережевого суспільства, чітко найважливішою рисою є не стільки створення самого знання, скільки його використання. Дослідником зазначалося, що використання інформації призводить до соціальної трансформації. Інформаціоналізм проникає в усі сфери людської діяльності, змінює поведінкові стереотипи. У цих умовах індивід перестає діяти відповідно до традиції, яка панувала століттями. Сама економічна система, приймаючи виклики інформаційних змін, адаптується,

при цьому залишаючись капіталістичною. Капіталізм інформаційного суспільства трансформується, приймаючи глобальний характер і базується на мережі фінансових потоків.

Значне поширення в теоріях інформаційного суспільства знайшла концепція «суспільства знання», представниками якого є Д. Діксон, П. Друкер, Т. Сакайя, Н. Штьор. У представленому напрямку знання розглядається як основний фактор виробництва, а людина виступає як основна рушійна сила прогресу.

П. Друкер у роботі «посткапіталістичне суспільство» представив основні уявлення про майбутній розвиток капіталістичного суспільства, описуючи основні тенденції, що дозволяють подолати традиційний капіталізм. Основою переходу стає відмова від індустріального господарства, капіталістичної приватної власності, на користь виробництва інформації і знань, нової системи цінностей, глобального суспільства та економіки. Сучасний етап розглядається автором як радикальний перелом суспільного устрою [3 С.92]. Особлива роль в цьому процесі належить знанням, які стають одним з ключових ресурсів, який призводить до формування посткапіталістичного суспільства. Зміни докорінно трансформують структуру суспільства, створюючи нові рушійні сили, зачіпаючи соціальну, економічну і політичну сфери.

«Вартість, створювана знаннями, або історія майбутнього» під авторством Т. Сакайя розкриває концепцію суспільства, де центральне місце відводиться знанням. Сакайя зазначає, що значне поширення інформаційних технологій ще не свідчить про формування нового суспільства [6 С.48]. На цьому етапі економіка стає тією системою в якій функціонування відбувається на основі обміну знаннями та оцінки їх цінності.

В рамках концепції постмодерну також розглядається постіндустріальне суспільство. Однак на відміну від багатьох інших теорій інформаційного суспільства тут переважно розглядаються соціально-психологічні зміни сучасного суспільства.

Так Ж.-Ф. Ліотар відзначав, що знання як компонент культури в сучасний період зводиться до того, що воно приймає форму інформації, яка операціоналізується і комерціалізується [5 С.27].

З. Бауман, визначаючи риси постмодерну, на перший план виводить статусну кризу інтелектуалів. А французький філософ А. Гелен в роботі «Про культурну кристалізацію» розвиває ідею пост-історії, яку розвинув Ж.Бодрійяр. У роботах обох авторів простежується песимістичний погляд на майбутнє суспільства. Але Бодрійяр розглядає пост-історію як період, в якому суспільство актуалізувало всі наявні потенції, а тому на цьому етапі новаторство стає неможливим. При цьому суспільство прагне до змін, що відбуваються під впливом впровадження в усі сфери інформаційних технологій. Під впливом цих змін відбувається трансформація поведінки індивідів. В економічній сфері діяльність людей втрачає раціональність. При цьому мотивація до споживання наростає як снігова куля. Процедури вибору відходять на другий план, а споживання стає самоціллю.

В.Л. Іноземцев розглядає сучасний етап як перехід до постекономічного суспільства. Він вказує, що тенденції, виявлені в другій половині ХХ століття, розкривають постійне зниження залежності людини від матеріального виробництва. Основною формою життєдіяльності стає розвиток людських здібностей. Постекономізм Іноземцева розвивається на базі наукомістких технологій, інформації і знаннях, як основному виробничому ресурсі, а також творчому аспекті діяльності людини, її безперервному вдосконаленні та підвищенні кваліфікації.

Висновки. Концепції інформаційного суспільства знайшли значне поширення і розвиток в роботах багатьох вчених. Ряд дослідників розглядає сучасний етап розвитку суспільства крізь призму розвитку техніки і технології та інформаційних трансформацій, через підвищення ролі знання та інформації. Характерними рисами інформаційного суспільства стають зниження ролі матеріального виробництва, збільшення питомої ваги сфери послуг, зміна людської діяльності, використання нових ресурсів, зміни в соціальній структурі. А починаючи з останнього десятиліття ХХ століття, в теоріях постіндустріалізму з'являється ідея становлення глобального світопорядку.

При наявності різноманіття ідей в сучасній науці сформувались дві основні групи концепцій, що характеризують трансформації у сучасному суспільстві. Перша група обґрунтовує перехід суспільства на якісно новий етап, друга ж - дотримується ідеї спадкоємності розвитку. В рамках цих напрямків по різному розглядаються окремі аспекти життя суспільства, але жодним з авторів не заперечується, що в сучасному світі інформація

відіграє ключову роль. На відміну від представників першої групи, представники другої течії дотримуються ідеї про те, що інформація функціонує і приймає ті форми, які встановилися раніше. При цьому в рамках обох концепцій підтверджується ідея про те, що в умовах трансформації відбувається зміна поведінки людини, її ролі та основних мотивів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бжезинский З. Мировое господство, или глобальное лидерство. – М.: Международные отношения, 2004.
2. Веблен Т. Теория праздного класса. – М.: Прогресс, 1984.
3. Друкер П. Посткапиталистическое общество // Новая постиндустриальная волна на Западе: Антология. – М.: Academia, 1990.
4. Легостаев В.М. Наука в рамках технократической утопии Жана Фурастье // Вопросы философии. – 1974. – № 12.
5. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна. – СПб., 1998.
6. Сакайя Т. Стоимость, создаваемая знаниями, или История будущего // Новая постиндустриальная волна на Западе: Антология. – М.: Academia, 1990.
7. Тоффлер Э. Шок будущего. – М.: АСТ, 2008.
8. Трапезников В.А. Темп научно-технического прогресса – показатель эффективности управления экономикой // Автоматика и телемеханика. – 1971. – № 4.

Пришляк Н.

Науковий керівник – доц. Морська Н. Л.

ВИЗНАЧЕННЯ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Даний етап сучасності пов'язаний із розвитком глобального інформаційного простору та вагомим збільшенням інформаційних потоків, результатом чого є зростання значення наукових методів оброблення, класифікації, аналізу та синтезу інформації. Вирішальну роль дані методи відіграють у економіці, праві, державному управлінні, саме у тих сферах суспільного розвитку, які обумовлюють розвиток інших.

Питання даної тематики ґрунтуються на працях українських та зарубіжних учених, серед яких дослідження: С. Алексєєва, Ф. Брецько, В. Горшенєва, О. Зайчука, І. В. Захарова, О. Г. Додонова, С. П. Кулицького, В. Копейчикова, С. Лисенкова, М. Марченко, Н. Оніщенко, П. Рабіновича, Г. В. Сілкова, Ю. П. Сурміна, О. Скакун, Л. Я. Філіпова та інших дослідників.

Окремі питання дослідження аналітичної діяльності у сфері інформаційного права висвітлені у працях В. Варенка, В. Залізняка, Н. П. Дяченко, Б. Кормича, О. Кохановської, А. Н. Кривобокової, О. Логінова, П. Матвієнко, О. Мандзюка, В. Політило, Л. Рудник, І. Сопілко, Телешун С. О., В. Цимбалюка, М. Швеця та ін.

Метою статті є визначення сутності поняття «аналітична діяльність» та дослідження правової бази функціонування інформаційно-аналітичної діяльності в Україні.

Сьогодні суспільство активно оперує значною кількістю термінів, з-поміж яких можемо виділити: «аналіз», «аналітика», «аналітична діяльність», «інформація», «інформаційно-аналітична діяльність» та ін. При здійсненні спроби розгляду вищезазначених понять, виникає проблема розуміння їх сутності. Адже, для отримання результативного дослідження необхідно мати певний обсяг знань в тій чи іншій сфері суспільного життя та в науці, що не завжди є можливим.

Аналітична діяльність є багатозначною і складною й розглядається в аспекті наукової, науково-технічної і прикладної діяльності. Як і будь-яка діяльність, характеризується метою, завданнями, принципами та наслідками, результатом якої є певні аналітичні документи. Варто виокремити те, що дослідження даного поняття, потрапляє водночас у поле зору науковців, управлінців, психологів, освітян, правознавців.

У ході розгляду правового забезпечення аналітичної діяльності, слід зазначити, що існує чимало прогалин, оскільки на даному етапі розвитку суспільства не лише не існує Закону України «Про аналітичну діяльність», але і немає єдиного загальноприйнятого у науковому світі визначення поняття «аналітична діяльність».

На думку Ю. П. Сурміна, аналітична діяльність - це розгалужена та складна система знань, а також складне поліструктурне утворення [14, с. 21]. Ю. В. Курносов та П. Ю. Конотопов під аналітичною діяльністю розуміють сукупність принципів методологічного, організаційного й технологічного забезпечення індивідуальної й колективної розумової діяльності [12, с. 61].

Кривобокова А. Н. під поняттям «аналітична діяльність» розглядає особливу сферу людської діяльності, яка покликана забезпечити інформаційні потреби суспільства за допомогою аналітичних технологій шляхом переробки вихідної інформації та отримання якісно нового знання. Н. П. Дяченко «аналітичну діяльність» подає як систему методів, що допомагають виявляти приховані сенси в текстах і реальних соціально-політичних та економічних процесах. Така діяльність є засобом перетворення інтуїтивних уявлень у раціональний та логічний план [10, с. 198]. У працях С. О. Телешун під аналітичною діяльністю визначається особливий напрям інформаційної діяльності, що пов'язаний із виявленням, опрацюванням, збереженням та поширенням інформації переважно у сфері управлінської, політичної та економічної діяльності [15].

Зважаючи на наведені визначення, необхідно відмітити те, що вони спрямовані на:

1. створення нового знання;
2. змістову переробку наявної інформації;
3. оптимізацію прийняття рішень.

Поняття «інформаційно-аналітична діяльність» зустрічається у законодавчих актах частіше. У Наказі Держкомзв'язку "Про затвердження методики визначення належності бюджетних програм до сфери інформатизації" від 06.06.2003 N 97 закріплено таке визначення: інформаційно-аналітична діяльність - система дій та заходів на основі концепцій, методів і засобів, нормативно-методичних матеріалів для збору, накопичення, обробки та аналізу даних на основі інформаційних технологій [4]. І. В. Захарова інформаційно-аналітичну діяльність розглядає як процес пошуку, збору, переробки та подання інформації у формі, необхідній для її використання [11, с. 36]. На думку В. М. Варенко, інформаційно-аналітична діяльність – це сукупність дій на основі концепцій, методів, засобів, нормативно-методичних матеріалів для збору, накопичення, обробки та аналізу даних з метою обґрунтування та прийняття ефективних управлінських рішень [10, с. 21].

У даному питанні науковців слід поділяти на дві групи, одна з яких ототожнює аналітичну діяльність з науковою, а інша - відносить діяльність аналітиків до інформаційної діяльності, при цьому, з такими допоміжними функціями, як: консультування, діагностування, аналіз тощо.

Як бачимо, в науковій літературі поняття «інформаційно-аналітична діяльність» та «аналітична діяльність» часто ототожнюють. На наш погляд, найоптимальнішим для застосування у правовій сфері буде визначення аналітичної діяльності як цілеспрямованої професійної діяльності, завдання якої полягає в тому, щоб відібрати, класифікувати, обробити і зрозуміти значення будь-яких відомостей та даних.

Основоположним нормативно-правовим актом у сфері аналітичної діяльності є Закон України «Про інформацію». Відповідно до Закону України «Про інформацію», будь-яка інформація, в тому числі і аналітична повинна відповідати таким характеристикам: цінність (корисність), точність, достовірність, повнота, оперативність (актуальність), коректність, відкритість, доступність тощо.

Нормативним актом, який регулює окремі аспекти інформаційно-аналітичної діяльності є Закон України «Про інформаційні агентства». Відповідно до ст.5 Закону України «Про інформаційні агентства», основна діяльність інформаційних агентств полягає у збиранні, обробці, творенні, зберіганні, підготовці інформації до поширення, випуску та розповсюдження інформаційної продукції [3].

Закон України «Про науково-технічну інформацію» здійснює регламентацію правових та економічних відносин громадян, юридичних осіб, держави, що виникають при створенні, одержанні, використанні та поширенні науково-технічної інформації, а також забезпечує міжнародні форми співробітництва [8].

Закон України «Про доступ до публічної інформації» забезпечує право кожного на доступ до інформації, що становить суспільний інтерес та знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень.

Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» закріплює право кожного вільно і незалежно шукати, одержувати, фіксувати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію за допомогою друкованих засобів масової інформації, крім випадків, визначених законом [2].

Заслуговує уваги нормативно-правовий акт «Про державну таємницю», що регулює суспільні відносини, пов'язані з віднесенням інформації до державної таємниці та здійсненням діяльності щодо засекречування, розсекречування та охорони державної таємниці з метою національної безпеки України.

Важливим для сучасності, яка характеризується масштабним використанням інформації, що фіксується на електронних носіях, є Закон України «Про електронний документ та електронний документообіг». Даний законодавчий акт забезпечує організаційно-правові засади електронного документообігу та використання електронних документів.

Окрім зазначених документів, інформаційна діяльність в Україні в тій чи іншій мірі регулюється Цивільним Кодексом України, Господарським Кодексом України, Законами України «Про телебачення і радіомовлення», «Про видавничу справу» та ін.

Таким чином, проаналізувавши значну кількість термінів «аналітична діяльність» та «інформаційно-аналітична діяльність», а також положення діючих нормативно-правових документів, вважаємо, що в Україні постає нагальна необхідність прийняти Закон «Про аналітичну діяльність», внести зміни та доповнення у відповідні закони (вищезазначені). Це могло б ефективно вплинути на створення і діяльність аналітичних центрів та забезпечення соціально-економічної підтримки аналітичної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про інформацію» від 02.10.92, ВВР, N 48, ст.651 [Електронний ресурс].-Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>
2. Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу)» від 16.11.1992 р. ВВР, N 1, ст. 2 [Електронний ресурс].-Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12>
3. Закон України «Про інформаційні агентства» від 28 лютого 1995 р. ВВР, N 13, ст. 84 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/74/95-%D0%B2%D1%80>
4. Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 р. ВВР № 32, ст. 314 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>
5. Закон України «Про державну таємницю» від 21 січня 1994 р. ВВР, N 16, ст.93 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3855-12>
6. Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 31 травня 2005 р. (ВВР), N 36, ст.275 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15>
7. Закон України «Про науково-технічну інформацію» від 25.06.1993р. ВВР, N 33, ст.345 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3322-12>
8. Наказ Держкомзв'язку "Про затвердження Методики визначення належності бюджетних програм до сфери інформатизації" від 06.06.2003 N 97
9. Варенко В. М. Інформаційно-аналітична діяльність : [навч. посібн.] / В. М. Варенко. — К.: Університет «Україна», 2013. — 416 с.
10. Дяченко Н. П. Методологічне забезпечення інформаційно-аналітичної діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування / Н. П. Дяченко // Теорія та практика державного управління. - 2013. - Вип. 4. - С. 194-199
11. Захарова І. В. Основи інформаційно-аналітичної діяльності : [навч.посібн.] / І. В. Захарова, Л. Я. Філіпова. — К. : Центр учб. л-ри, 2013. — 335 с.
12. Курносов Ю. В. Аналітика, методологія, технологія и організація інформаційної аналітичної роботи / Ю. В. Курносов, П. Ю. Конотопов. - М. : Русаки, 2004. - 512 с.
13. Сурмін Ю. П. Аналітика державного управління: сутність і тенденції розвитку / Ю. П. Сурмін // [Електронний ресурс]. — Режим доступу <http://www.academy.gov.ua/ej/ej5/txts/06sydpsv.htm>
14. Сурмін Ю. П. Теорія систем и системный аналіз : учебное пособие / Ю. П. Сурмін. - К. : МАУП, 2003. - 368 с.

17. 15.Телешун С. О. Політична аналітика в системі публічного управління / [С. О. Телешун, С. В. Сьомін, О. Р. Титаренко та ін.]. - К. : НАДУ, 2008. - 284 с.

Якобчук Ю.

Науковий керівник – доц. Дрезницький Ю. Р.

ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА СПІВПРАЦЯ УКРАЇНА-ЄС 2015-2018 РР.

З моменту здобуття Україною незалежності 1991 р., Україна та ЄС активно розвивають свої взаємовідносини в політичному, економічному, торговельному, енергетичному, науковому й технологічному, секторі охорони довкілля сферах тощо.

На сьогодні Європейський союз – найважливіше джерело інвестицій, що приносять в економіку не лише фінансові ресурси, а й міжнародний досвід корпоративного управління, спонукають компанії до впровадження міжнародних стандартів якості, обліку тощо. Нині ЄС є найбільшим торговельним партнером України, на який припадає майже третина загального національного зовнішньо-економічного товарообігу. Укладання угод про вільну торгівлю та повна її реалізація з Україною засвідчує незворотність європейського вектору розвитку держави та вибір європейської моделі економічного розвитку.

Правовою основою відносин між Україною та Європейським Союзом є Угода про партнерство та співробітництво від 16 червня 1994 р., яка започаткувала співробітництво із широкого кола політичних, торговельно-економічних, і гуманітарних питань. Що ж стосується торговельно-економічного співробітництва, воно активно розпочинається з 2015 року. [7]

2016 р. став першим роком дії зони вільної торгівлі між Україною та Європейським союзом. Для України економічне співробітництво з ЄС – шанс для перспективного розвитку, угода про асоціацію передбачає економічну інтеграцію та програму реформ, які мають допомогти Україні покращити економіку, вирішити проблеми, які є в країні, а також надати нашій країні можливість стати європейською країною і вийти на найбільший ринок світу, створення зони вільної торгівлі стосується, насамперед, експортерів української продукції, згодом це стосуватиметься тих, хто продає продукцію на внутрішньому ринку. [1]

Торговельно-економічне співробітництво України та ЄС пройшло тривалий період становлення. Торговельна інтеграція країни надає нові можливості розвитку національної економіки.

Метою дослідження є торговельно-економічна співпраця України-ЄС, її становлення та перспективи розвитку.

Дослідження потенціалу торговельно-економічних відносин України та ЄС і аналізу проблем, що стримують їх поступальний розвиток певною мірою відображені у роботах І. Бураковського, В. Гейца, Н. Краснової, В. Новицького, К. Парасій, Ф. Шевченка, О. Шниркова та інших. Європейський Союз вони вважають перспективним для нарощування інтенсивності торговельно-економічних відносин між Україною-ЄС.

З 1991-2014, основним торговельним вектором України, були країни СНД, та Росія. З постсоціалістичними країнами було підписано велику кількість угод про економічну співпрацю. Найбільший експорт всіх товарів Україна відправляла у Росію, імпорт в Україну, також був найбільший з РФ. У 2014 році Україна, активно змінює вектор зовнішньої політики на країни ЄС, з цього періоду починає розвивати торговельно-економічну співпрацю з Росією, та починає вихід із СНД. [2]

Основними причинами, чому Україна підписала ЗВТ з Європейським союзом, та активно впроваджує торговельну співпрацю: 2014-2016 рр. – це роки глибокої кризи, коли впала економіка, плюс були втрачені території, які мали значний експортний потенціал, перш за все, в металургії – це основні внутрішні чинники, що стосується зовнішніх факторів, 2014-2016 рр. – це роки уповільнення економічної динаміки в усьому світі, тому впав попит на більшість товарів, в тому числі, і на ті, які довгий час характеризували експортну складову українського експорту. [3]

З кожним роком збільшується та посилюється торговельна співпраця між Україною та Європейським союзом, дані зміни можна побачити в таблиці 1. Насамперед збільшується експорт українських товарів до європейських країн, завдяки цьому державний бюджет поповнюється коштами.

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Після підписання угоди про зону вільної торгівлі було скасування ввізного мита для більш ніж 97% усіх товарів, що експортуються з України до ЄС, включаючи сільськогосподарські товари. Тільки для 3% експорту (деякі сільськогосподарські товари) ввізні мита не були повністю скасовані. Навіть для цих товарів певна частина експорту в межах тарифних квот здійснюється на безмитній основі. [2]

Основними експортними товарами до ЄС протягом 2015-2016 рр. були:

- недорогоцінні метали;
- продукти рослинного походження;
- мінеральні продукти;
- жири та олії рослинного та тваринного походження;
- деревина та вироби з деревини тощо. [6]

Протягом 2016 р., головними торговельними партнерами були: Німеччина (6 554,7 млн дол.), Польща (5 251,4 млн дол.), Італія (3 473, 1 млн дол.), Франція (2 191,7 млн дол.), Великобританія (2 024, 6 млн дол.), Угорщина (2 019 млн дол.), Нідерланди (1 786,3 млн дол.), Іспанія (1 574,7 млн дол.), Чехія (1326 млн дол.), Румунія (1 167,3 млн дол.).[1]

Український експорт багато в чому базується і на імпорті. Ми можемо говорити про те, що ми виплавляємо багато металу, але значна частина цього металу споживає імпортовані енергоресурси – вугілля, газ. Також ми можемо говорити про те, що ми екпортуємо багато аграрної продукції, але не варто забувати, що ми імпортуємо багато добрив, хімічної промисловості, яка використовується в аграрному секторі. Потрібно пам'ятати про те, що наша зовнішня торгівля – це єдине ціле, і не можна відривати одне від іншого.

Таблиця 1

Зовнішня торгівля товарами та послугами України з ЄС у 2016 р.

	2016	2015	2016/2015 млн дол США	%
ЗТО всього по Україні	90 547,5	89 231,3	1 316,2	101,5
ЗТО з ЄС	35 923,2	33 243,1	2 680,1	108,1
Питома вага в загальному обсязі	39,67%	37,25%		
Експорт всього з України	45 994,2	46 647,9	-653,7	98,6
Експорт до ЄС	16 448,5	15 287,1	1 161,4	107,6
Питома вага в загальному обсязі	35,76%	32,7%		
Імпорт всього до України	44 553,3	42 583,4	1 969,9	104,6
Імпорт із ЄС	19 474,6	17 956,1	1 518,9	108,5
Питома вага в загальному обсязі	43,71%	42,2%		
Сальдо всього по Україні	+1 440,9	+4 064,5	-2 623,6	
Сальдо з ЄС	-3 026,1	-2 668,9	-357,2	

Джерело: Державна служба статистики України

Україна також знизил тарифні ставки на імпорт з ЄС. Це призвело до збільшення імпорту з ЄС, що забезпечило більш широкий вибір для споживачів та зниження цін.

Виробники в Україні отримали доступ до широкого спектру більш дешевих промислових товарів, комплектуючих та обладнання. Крім того, кращі стандарти охорони здоров'я та безпечності продукції стали вигідними для українських споживачів, оскільки для них буде гарантована якість товарів, що продаються, а також більша безпечність для всіх.

Таблиця 2

Торгівля товарами та послугами України та ЄС в січні-вересні 2018 р.

	Січень-Вересень 2017 р.(млн. дол. США)	Січень-вересень 2018 р. (млн. дол. США)	Зміни, січень-вересень 2018/2017	
			млн. дол. США	%
ЗТО з ЄС	31 174,4	35 752,9	4 578,5	114,7
Експорт до ЄС	14 466,8	16 717,1	2 250,3	115,6
Імпорт з ЄС	16 707,6	19 035,8	2 328,2	113,9
Сальдо з ЄС	-2 240,8	-2 318,7	-77,9	103,5

Джерело: Державна статистика України

За даними Держстату України за 9 місяців (січень-вересень) 2018 року Європейський Союз залишається ключовим торговельним партнером України з питомою вагою торгівлі товарами та послугами 41,2% від загального обсягу торгівлі України.

За підсумками 2018 року Україна закрила 10 квот на безмитний експорт продукції до ЄС, а саме на мед, крупи та борошно, солод та пшеничну клейковину, оброблений крохмаль, оброблені томати, виноградний та яблучний соки, вершкове масло та молочні пасти, а також основну квоту на м'ясо птиці і зернові – пшеницю та кукурудзу. Також майже використані квоти на крохмаль (99%) та часник (98%), хоча у попередні роки ці квоти не вибиралися. [5]

До основних товарних категорій українського експорту в ЄС належать:

- чорні метали (19,5% у експорті до ЄС);
- електричні машини і устаткування (12,2%);
- руди, шлаки та зола (9,3%);
- зернові культури (8,8%);
- насіння та плоди олійних рослин (5,5%);
- деревина і вироби з деревини (5,5%);
- жири та олії тваринного або рослинного походження (5,3%). [3]

У імпорті з ЄС до України домінують такі товарні категорії:

- котли, машини, апарати і механічні пристрої (14,4% у імпорті з ЄС);
- енергетичні матеріали; нафта та продукти її перегонки (13,2%);
- наземні транспортні засоби (9,3%);
- електричні машини і устаткування (7,9%);
- полімерні матеріали, пластмаси (6,2%);
- фармацевтична продукція (6%);
- інші продукти хімічної промисловості (4%). [4]

Найбільшими торговельними партнерами України серед країн ЄС у січні-вересні 2018 р. були: Польща, Італія, Німеччина, Нідерланди, Угорщина, Іспанія, Чехія, Франція.

Не зважаючи на високі показники, активну торгівлю Україна веде далеко не з усіма країнами ЄС. Основна частина імпорту йде до Польщі та Італії – 15,5% і 14,1% відповідно. Третє місце посідає Німеччина, куди ми експортуємо 10% продукції, наступні Нідерланди – 9,6%, а також Угорщина та Іспанія – 7,6% і 7,2%. [5]

В Польщу Україна експортує в основному зернові культури, насіння і плоди маслянистих рослин, жири та олії рослинного або тваринного походження, залишки і відходи харчової промисловості, руди, шлаки та золу, мінеральне паливо, чорні метали, електричні машини і деревину.

Набір товарів, які Україна експортує до Німеччини, майже такий самий, але туди відправляється також багато одягу, текстильних речей, а також виробів з деревини і чорних металів. Структурно – це, переважно, аграрна продукція. Мабуть, європейський ринок сьогодні один з найбільших і платоспроможних, йому потрібно ще більше української аграрної продукції, чим і користуються наші виробники. [9]

Український уряд налаштований досить оптимістично та заявляє, що в майбутньому частка українського експорту тільки збільшуватиметься. Так, за офіційними даними, в минулому році наша країна мала 159 торгових партнерів. Що стосується експорту в ЄС, то надалі він буде тільки збільшуватися.

У майбутньому перед Україною постають такі невідкладні завдання: визначення шляхів підвищення конкурентоспроможності економіки України; здійснення заходів щодо забезпечення доступу українських товарів та послуг на ринок ЄС; досягнення домовленостей з ЄС щодо збільшення обсягів квот на поставки української сталеливарної продукції на ринок ЄС; створення в Україні систем моніторингу якості продукції (насамперед сільськогосподарської) відповідно до норм ЄС; приведення систем стандартизації та підтвердження її відповідно до стандартів, норм і правил ЄС; розширення галузевого співробітництва між Україною та ЄС – енергетичного, транспортного, космічного, науки та освіти, у сферах екології; активізація інтеграції інфраструктурних мереж, зокрема шляхом реалізації проєктів загальноєвропейського значення; розвиток транскордонного співробітництва з розширення ЄС на основі єдиного фінансового інструменту та досягнення домовленостей щодо визначення нових форм технічної допомоги.

Для досягнення поставлених завдань у сфері поглиблення торгово-економічного співробітництва України з країнами Європейського Союзу необхідно активізувати переговорні процеси з укладання угод про вільну торгівлю між Україною та низкою держав світу, здійснити покрокову роботу щодо опрацювання проєктів угод про вільну торгівлю, проведення відповідних консультацій і переговорів.

Нові чинники впливу, що діятимуть у просторі зони вільної торгівлі, передбачають організацію розробки дострокової концепції спеціалізації господарства України у міжнародному розподілі праці з урахуванням тенденцій та прогнозованої динаміки балансу зовнішньої торгівлі України (за галузями, країнами, окремими товарними групами), а також дострокових сценаріїв оптимізації зовнішньої торгівлі. Доцільним визначити галузі, де вітчизняний виробник здатний отримати додаткові довгострокові переваги від розширення ринків збуту, або навпаки може виявитися неконкурентоспроможним взагалі.

Європейський Союз надає можливість стимулювання економічного розвитку України через експорт українських товарів і послуг.

ЛІТЕРАТУРА

1. Представництво України при Європейському Союзі та Європейському Співтоваристві з атомної енергії. – Режим доступу: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/ukraine-eu/trade-and-economic/ukraine-eu-trade>.
2. Міністерство закордонних справ України. – Режим доступу: <https://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/ukraine-eu-trade>.
3. Зона вільної торгівлі з ЄС: підсумки 2018 року. – Режим доступу: http://ucab.ua/ua/pres_sluzhba/novosti/zona_vilnoi_torgivli_z_es_pidsumki_2018_roku.
4. Парасій К. Україна на ринку ЄС: тенденції та перспективи / К. Парасій // Сучасна торгівля. – 2005. № 1. – С. 10-18.
5. Шевченко Ф. Економічна інтеграція та розвиток торговельних відносин між Україною та ЄС / Ф. Шевченко // Економічний вісник. – 2005. № 1. – С. 12-19.
6. Шнирков О. Політика Європейського Союзу у сфері міжнародної торгівлі: особливості сучасного етапу / О. Шнирков // Економічний часопис – XXI. – 2009. № 5. С. 28-31.
7. Новий курс: реформи в Україні. 2010-2015. Національна доповідь / В.М. Гейц, А.І. Даниленко, М.Г. Жулинський, Ю.А. Левенець, Е.М. Лібанова, О.С. Онищенко; за заг. ред. В.М. Гейця. – К.: НВЦ НБУВ, 2010. 232 с.
8. Новицький В.Є. Міжнародна економічна діяльність України: підручник / В.Є. Новицький. К.: КНЕУ, 2003. – 948 с.
9. Бураковський І.В. Глобальна фінансова криза: уроки для світу та України /

ХІМІКО-БІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Новіченко Н.

Науковий керівник – доц. Морська Н. Л.

СТЕПАН БАЛЕЙ – ФІЛОСОФ ІЗ НАШОГО КРАЮ

На сучасному етапі розвитку вагомого значення набуває процес самоусвідомлення української нації, до якого належить відродження історії української філософії, що утворює духовний стрижень нашої культури. Різні регіони нашої країни, зокрема Тернопільщина, подарували людству плеяду геніальних учених та дослідників, письменників та композиторів, які талантом, творчістю, відкриттями та працелюбністю довели свою велич та визнання на весь світ. На жаль, на отчій землі їх напрацювання не завжди були належно оцінені. Від початку існування незалежної держави, перед окремими дослідниками постало завдання, повернути Україні забуті імена, що потребує кропіткого, тривалого та вартісного дослідження. Як зазначив, президент Міжнародної асоціації українців, відомий український критик Іван Дзюба: «потрібно повернути Україні імена великих діячів, митців та вчених, «привласнених» іншими культурами».

Досліджувана нами постать – це один із найвидатніших учених світового рівня початку ХХ століття, наукові доробки якого є надбанням двох культур - української та польської - Степан Володимирович Балеї. Цей визначний діяч у кожній з країн залишив вагомий внесок, завдяки науковим працям з медицини, педагогіки, соціальної психології, психології творчості, психології виховання, філософії та інших галузей. З особливим трепетом та підходом, опираючись на цікаві власні висновки, він зумів видати ґрунтовні наукові праці, які були доступні у вигляді підручників з психології та педагогіки, що неодноразово перевидавалися. За його працями, написаними в тридцятих роках минулого сторіччя, досі студіюють у вищих навчальних закладах Польщі. І зовсім уже несправедливо те, що у сучасній українській науці С. В. Балеї практично невідомий, з причини довготривалого одноосібного панування марксистської ідеології, з позиції якої творчість вченого розглядалась як «буржуазна», значить, ворожа. Подібна ситуація спостерігалась і в Польщі: в країні, де вчений провів другу половину свого життя, тобто 24 роки, до цього часу не видано жодної монографії, присвяченої його науковій творчості. Окремі аспекти життя і наукової діяльності досліджували вітчизняні та зарубіжні учені, серед яких Чеканська О., Маланчук О., Завальнюк О., Комарницький О., Верников М., Петрюк П., Бондаренко Л., Земновіч М. та ін. **Метою** нашого дослідження є аналіз окремих аспектів життя та філософсько-наукових досліджень нашого земляка.

Степан (Стефан) Балеї народився 4 лютого 1885 року у Великих Бірках Тернопільського повіту (області). Батько Володимир та мати Ірена з дому Швейковських були вчителями початкової школи. Батько певний час виконував функції керівника школи у Микулинцях і мав безпосередній вплив на формування особистості майбутнього мислителя. Закінчивши початкову школу у Микулинцях, Степан продовжує навчання у гуманістичній гімназії м. Тернополя, де в 1903 році одержує свідоцтво зрілості. 1903-1911 роки надзвичайно активні та прогресивні в житті та кар'єрному рості молодого науковця. До 1907 року навчався у Львівському університеті на філософському факультеті, вивчаючи філософію та психологію, стає активним слухачем лекцій з польської літератури, де доля зводить його з Казімежем Твардовським, який відіграє важливу настановчу роль у житті Балея, підтримує та додає впевненості в собі, оскільки Балеї був надзвичайно сором'язливий та закомплексований. Це людина скромної вдачі, але невтомної праці, віддана обраному шляху в науці. «Невеликий за зростом, — пише про нього М. Земновіч, — скромний в поведінці, ніколи не висувався наперед, скоріше тримався стримано, на узбіччі, неохоче подавав голос у дискусіях, хоча багато мав, що сказати. У колі, звичному для нього, у колі своїх співробітників počував себе краще, вмів бути ініціативним, охоче визнавав праці інших, безкорисно допомагав їм у роботі [3].

Твардовський був засновником та творцем Львівсько-Варшавської філософської школи, діяльністю якої Степан Балея розпочинає займатися та розвивати наукові уявлення та філософське мислення. Стефану надзвичайно стало цікаво та повчально відвідувати лекції Твардовського і він швидко стає одним із найкращих учнів та однодумців вченого, а згодом колегою та найкращим другом. Безумовно, атмосфера інтелектуальної співдружності Львівсько-Варшавської філософської школи, коло її наукових інтересів стимулювали у Балея разом із філософським інтересом і педагогічний. У своїх майбутніх працях Балея нестиме останнє слово світової гуманітарної науки. Він не приймає на віру твердження авторитетів, якщо їм опонують вагомі аргументи, намагається залучити читача до дискусії, що передбачає власне критичне ставлення та самостійну позицію в окресленій проблемі. Для Балея правда в науці постає в двох вимірах: теоретичному – як цінність сама по собі, та практичному – як така, що має служити на благо суспільству. Тут актуалізується розуміння сутності наукової стратегії вченого, що є покликанням його життя [6].

Після закінчення Львівського університету в 1907 році Степан успішно здає державний іспит на вчителя середніх шкіл і починає працювати вчителем математики, початкової психології і логіки в гімназіях Перемишля, Львова та Тернополя. У 1911 році у Львівському університеті під керівництвом професора К. Твардовського захищає роботу на тему: «Про потребу реконструкції поняття психологічної основи почуттів» та здобуває науковий ступінь доктора філософії. На цій підставі, також завдяки протекції Твардовського, отримує від австрійського міністерства освіти стипендію з фонду, призначеного для подальшого навчання доцентів з можливістю виїзду на спеціальні студії з курсу філософії до Німеччини, опісля до Франції і Австрії. Справа отримання Балеєм цієї стипендії викликала свого часу значний суспільно – політичний резонанс, оскільки шовіністична польська преса Львова гостро відреагувала на надання стипендії молодому українському (а не польському) вченому. На захист свого учня своєю статтею у популярній львівській газеті «*Ślowo Polskie*» рішуче виступив сам Твардовський. Варто зачитувати слова з листа Балея, якого він після цієї події написав до вчителя: «Я невимовно вдячний ясновельможному пану Професору за пояснення, пов'язані з моєю справою, і заміщені в «*Ślowo Polskie*». А це є настільки цінне для мене не тільки з того приводу, що пан Професор, може, навіть наражаючи свою репутацію, таким шляхетним способом захищає мене перед прикрими для мене підозрами; я високо ціную цей вчинок передусім з того приводу, що в моїх очах, і в очах інших українців він буде живим прикладом об'єктивності і доброзичливості ясновельможного пана Професора в стосунку до його учнів української національності. Я вірю, що колись навіть самі поляки будуть вдячні пану Професору за те, що будуть мати можливість вказати на ті факти і, можливо, навіть будуть цим пишатися» [10].

У 1912-1914 роках Балея відправився на стажування у Берлінський університет ім. Братів Гумбольдтів, а пізніше у Паризьку Сорбону та Відень, де зростав, як психоаналітик. Саме тут, у провідних наукових осередках тогочасної Європи, він ознайомився з найновішою на той час психоаналітичною літературою, що дала йому поштовх до взяття психоаналізу на озброєння у власних філософських та психологічних дослідженнях. Невдовзі після повернення до Львова Балея активно популяризує тут вчення Фрейда, публікуючи реферативні опрацювання найважливіших праць віденського психолога, написав на німецькій мові дослідження «*Über Urteilsgeföhle*», а також власні оригінальні роботи на українській мові присвячені психоаналізу поетичної творчості Тараса Шевченка (1916) і Юліуша Словацького (1921). Декілька філософських досліджень надруковано в «Записках» наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка, «Літературно-науковому віснику» та в «Шляхах» [7].

У 1916-му доля звела Стефана з красивою й талановитою дослідницею Вілмою Ференці. Молода лікарка, обізнана у мистецтві, глибоко вивчала німецьку та австрійську літературу, багато мандрувала Європою. У 1904 році вона відвідала Львів, зацікавилася українською літературою і видала збірку есеїв «Тлумачення сновидінь української літератури» (1906). Вона зустріла Степана Балея, оцінила його статтю «З психології творчості Шевченка», так інтелектуали знайшли одне одного. Одружилися. Інколи разом працювали над спільними розвідками [11].

У період Першої світової війни С. В. Балея був евакуйований до Відня, де працював у навчальних осередках, зокрема, брав участь у комісії з приймання іспитів на атестат зрілості,

що було причиною звільнення його від мобілізації. Ще за часів Першої світової війни у 1917-1922 роках він записується на лікарський факультет Львівського університету, після навчання у 1923 році здобуває звання «доктора усіх лікарських наук». Одночасно з викладанням у філії Української Академічної гімназії у Львові, викладають разом з Вілмою філософію в Українському (за іншими джерелами - Львівському) таємному університеті та Кам'янець-Подільському державному українському університеті і вдало поєднує з лікарською практикою у відділенні нервових та розумових хвороб Загального шпиталю у Львові, де активно займається психоаналітичною практикою, як «lekarz wolontariusz na Oddziale chorób nerwowych i umysłowych Szpitalu Powszechnego we Lwowie» до листопада 1927 року, а пізніше також у Варшаві. Стефан та його дружина кілька разів подавали заявки на роботу у Львівському університеті, але отримували відмови, ймовірно через те, що Балеї викладав у Львівському таємному університеті. Інтерес до психології, який виявився під час здобування філософської освіти, привів згодом Степана Володимировича на лікарський факультет, і це поєднання зацікавлення філософією з глибоким інтересом до психології та медицини (зокрема, психопатології і невропатології) плідно позначилися на подальшому спрямуванні наукових пошуків вченого [12]. Він активно займається психоаналітичною практикою, видає статті та паралельно працює над книгами «Нарис психології» (1922) та «Нарис логіки» (1923) – першими в Галичині підручниками українською мовою з цих галузей науки [12].

У підручнику з психології, що видається у 1922 році під назвою «Нарис психології», Балеї дає своє визначення предмету психології. Психологія займається суб'єктивними явищами, іншими словами: «світом так як він уявляється людині залежно від становища, яке вона в ньому займає». Психологія — це наука про свідомість, бо наша свідомість проявляється саме у тому, що ми спостерігаємо, думаємо, бажаємо, любимо, ненавидимо і т. д. Психологія — це наука про душу, якщо слово «душа» вживати як назву «на загал психічних явищ, що їх якась одиниця переживає» [4]. Степан Володимирович одночасно стверджує цілісність психічного життя людини. Він говорить про психічне «я» як суб'єкт всього змісту психічної діяльності, що втілює в собі цілісність, єдність і безперервність свідомості [4]. Це психічне «я» становить внутрішній світ людини, включає всю гаму психічних елементів як у межах свідомості, так і за її порогом (тобто в сфері несвідомого). Саме зміст і особливості цього психічного «я» беруться С. В. Балеєм до уваги при визначенні особистості, її індивідуальності [4].

В 1923 році Степан Володимирович видає «Нарис логіки» [5]. Це був перший в Галичині підручник з логіки. В ньому викладаються основні положення аристотелевої логіки; під впливом брентанівської традиції і у відповідності з підручником із психології дається (по суті за К. Твардовським) класифікація форм мислення. Необхідно відмітити також важливе значення підручників С. В. Балея з психології і логіки в розробці української спеціальної термінології [6].

А також у 1924 році у друк видається стаття «Замітки про вплив гіпнозу на сні», у якій Балеї, завдяки психоаналітичній лікарській практиці, описує вплив гіпнозу на сновидіння сільської дівчини, котра нещодавно переїхала працювати до Львова, щоночі їй сниться один і той самий жахливий сон. Постульований в теорії сновидінь Фрейда причинно-наслідковий зв'язок між змістами (образами) снів, а почуваннями (наприклад страхом), у деяких випадках має обернений характер: тобто, не образи у снах викликають почування страху, а навпаки – само почування страху, міцно закорінене у підсвідомості, під час сну продирається до сфери свідомості за допомогою різноманітних образів [10].

Початок Другої світової війни став на перешкоді творчим планам активного дослідника снів, який мав намір написати фундаментальну роботу з психоаналізу сновидінь. Про це свідчить збережений в архіві Варшавського університету об'ємний зшиток його рукописів під назвою «Записки зі сновидінь».

14 червня 1937 р. обірвалося життя дружини. Під час німецької окупації працював у Варшавському та Краківському підпільних університетах. Після Другої світової війни С. Балея було нагороджено Хрестом Ордена Відродження Польщі. 1947 р. коштом ЮНЕСКО науковець провів чотири місяці у США, де вивчав методи боротьби зі злочинністю серед молоді, а після повернення до Варшави опублікував працю «Проблема боротьби з підлітковою злочинністю в контексті сучасного досвіду США». У такий спосіб С. Балеї став фундатором польської

психології дитячої злочинності. Помер 67-річний учений Степан Балеї у Варшаві 13 вересня 1952 року, похований на військовому кладовищі на Повонзках [11].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Чеканська О.А. Психолого-педагогічна діяльність С.В.Балеї і Поділля (початок XX ст.). - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://journals.urau.ua/index.php/2227-6246/article/view/161983>
 2. Завальнюк О. М., Комарницький О. Б. Минуле і сучасне Кам'янця-Подільського: політики, військові, підприємці діячі освіти, науки, культури і медицини: Історичні нариси. — Кам'янець-Подільський: Абетка НОВА, 2003. — Вип. 1. — 316 с.
 3. Ziemnowicz M. Stefan Baley na tle współczesnej epoki [В. м. по 1952] // Fondy Biblioteki Instytutu filozofii i sociologii Un-tu Warszawskiego. — S. n., S. a.
 4. Балеї С. Нарис психології: новітня бібліотека. — Львів-Київ: Нові шляхи, 1922. — Ч. 40.
 5. Балеї С. Нарис логіки. — Львів: НТШ, 1923. — 52 с.
 6. Верников М. Слово про академіка Степана Балеї // Філософські пошуки. — 1997. — Вип. 4. — С. 4–13.
 7. Балеї С. Експеримент в науці психології / Степан Балеї // Збір. праць: у 5 т. і 2 кн. — Львів-Одеса, 2002. — Т. I. — С. 166-169.
 8. Балеї С. Зібрання праць: У 5 т. Т. I. — Львів-Одеса: ІФЛІС ЛФС “Cogito”, 2002. — 488 с.
 9. Маланчук О. Тарас Шевченко у психоаналітичних дослідженнях Степана Балеї. - [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://lnam.edu.ua/files/Academy/nauka/visnyk/pdf_visnyk/25/11.pdf
 10. Львівський Фройд – Степан Балеї – [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://zaxid.net/lvivskiy_froyd_stepan_baley_n1241373
 11. Степан Балеї – UAHistory – [Електронний ресурс] – Режим доступу: [\[http://uahistory.com/topics/famous_people/9057\]](http://uahistory.com/topics/famous_people/9057)
- Петрюк П.Т., Бондаренко Л.І. Академік Степан Володимирович Балеї: Біографічні та наукові аспекти (до 125-річчя з дня народження) – [Електронний ресурс] – Режим доступу: [Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.](#)

Середа В.

Науковий керівник – доц. Волошин О.С.

ОСОБЛИВОСТІ ПОКАЗНИКІВ СТРУКТУРИ ІНТЕЛЕКТУ В ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ З РІЗНИМ РІВНЕМ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ НЕРВОВОЇ СИСТЕМИ

Перехід від дитинства до дорослості в людському суспільстві передбачає залучення дитини до системи знань, норм і навичок, важливою умовою при цьому є розвиток інтелектуальних здібностей, таких як: мислення, пам'ять, уява, логіка, аналіз, синтез тощо [6].

Проблема дослідження інтелекту є однією з найактуальніших у сучасній психофізіології. Вивчення його різноманітних аспектів у свій час здійснювали такі вчені, як: Г. Айзенк, Р. Амтхауер, Р. Б. Кеттел та інші [5].

Поява протягом останніх десятиліть великої кількості публікацій, присвячених вивченню феномену інтелекту, вагомим чином сприяла розширенню розуміння цього надзвичайно важливого явища. Однак на сьогодні все ж залишається недостатньою увага до проблеми дослідження особливостей і структури інтелекту [5].

Функціональні особливості організму осіб юнацького віку визначають психофізіологічні характеристики функціонального стану. Цей період характеризується високою збудливістю і функціональною рухливістю нервових процесів. В організмі відбуваються ендокринні перебудови, які впливають на властивості вищої нервової діяльності [8].

Сила нервових процесів відображає загальну працездатність людини: людина з сильною нервовою системою здатна витримувати більш інтенсивне і тривале навантаження, ніж людина зі слабкою нервовою системою. При цьому, стомлення внаслідок психічного або фізичного напруження виникає швидше у осіб із слабкою нервовою системою [1, 2].

Проблема дослідження інтелекту в осіб з різним рівнем працездатності нервової системи має не лише теоретичне, але і практичне значення, оскільки оцінювання інтелектуальних здібностей людей за допомогою різноманітних тестів широко розповсюджене в школах, вищих

навчальних закладах, при працевлаштуванні тощо. Актуальність цієї проблеми для широкого кола людей зростає [7].

Метою роботи було дослідити структуру інтелекту в осіб юнацького віку з різною силою працездатності нервової системи.

В ході роботи було обстежено 18 осіб віком 19-21 років. Вивчали структуру інтелекту за такими показниками: аналіз, логіка, синтез, математичні здібності, площинна уява, просторова уява, запам'ятовування. У роботі використано методи статистичного аналізу.

Для визначення працездатності нервової системи (НС) осіб юнацького віку було використано методику таблиць Шульте за допомогою психодіагностичної комп'ютерної програми «Фізіолог». Для досліджень структури інтелекту використали діагностичну комп'ютерну програму «Методика визначення та оцінки інтелекту (TestStructure Intellect -9). Версія 2» [3, 4].

Використовуючи методику таблиць Шульте, за якою кожен обстежений за максимально коротким часом мав послідовно знайти на 5 таблицях числа від 1 до 25 було визначено працездатність нервової системи осіб юнацького віку. Усіх обстежених було поділено на 3 групи:

1 група - особи з низьким рівнем працездатності нервової системи (ефективність роботи (ЕР) більше 45 с – 1,2 бали) – 31,7% кількості обстежених.

2 група - особи з середнім рівнем працездатності нервової системи (ЕР від 44 до 35 с, що відповідає 3-м балам) – 46,3% від кількості обстежених.

3 група - особи з високим рівнем працездатності нервової системи (ЕР менше 34 с – 4,5 балів) – 22% від кількості обстежених.

В осіб з високим рівнем ефективності роботи сумарний час на знаходження чисел у 5 таблицях є найкоротший, а в осіб з низьким рівнем - найдовший. Це свідчить про більш високу психічну стійкість і здатність до переключення уваги досліджуваних з високим рівнем працездатності нервової системи, порівняно із людьми з низьким рівнем.

З метою досліджень структури інтелекту осіб юнацького віку ми використали тест Р. Амтхауера. Групи осіб ми продіагностували за такими показниками структури інтелекту: аналіз, логіка, синтез, математичні здібності, площинна уява, просторова уява, запам'ятовування (табл.1).

Таблиця 1.

Показники структури інтелекту осіб юнацького віку ($M \pm m$)

Показники	Аналіз	Логіка	Синтез	Математичні здібності	Площинна уява	Просторова уява	Запам'ятовування
Середні значення контингенту обстежених	93,28 $\pm 0,251$	93,83 $\pm 0,348$	91,05 $\pm 0,005$	89,05 $\pm 0,005$	100,55 $\pm 0,005$	95,33 $\pm 0,552$	107,5 $\pm 0,001$
Сталий показник	101	99	101	95	100	98	98

В результаті дослідження було встановлено, що за більшістю показників (аналіз, логіка, синтез, математичні здібності) досліджувані особи знаходяться на нижчому, ніж сталий показник рівні. Площинна та просторова уява відповідають сталому показнику, а запам'ятовування - на значно вищому рівні від сталого показника.

У ході дослідження кожен групу осіб юнацького віку із різним рівнем працездатності нервової системи було описано за вище згаданими показниками структури інтелекту (табл. 2).

ХІМІКО-БІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Виходячи із порівняння отриманих даних (рис. 1) можна охарактеризувати інтелектуальні здібності досліджуваних груп людей.

Таблиця 2.

Порівняння показників структури інтелекту в осіб юнацького віку з різним рівнем працездатності нервової системи ($M \pm m$)

Показники структури інтелекту		Аналіз	Логіка	Синтез	Математичні здібності	Площинна уява	Просторова уява	Запам'ятовування
Рівні працездатності НС	Високий	92,50 $\pm 0,003$	94,25 $\pm 0,004$	88,50 $\pm 0,004$	89,75 $\pm 0,014$	97,25 $\pm 0,009$	96,25 $\pm 0,001$	110,0 $\pm 0,009$
	Середній	96,14 $\pm 0,003$	94,71 $\pm 0,004$	90,29 $\pm 0,004$	89,43 $\pm 0,004$	103,42 $\pm 0,001$	96,57 $\pm 0,001$	105,42 $\pm 0,003$
	Низький	90,86 $\pm 0,001$	92,71 $\pm 0,001$	93,29 $\pm 0,001$	88,29 $\pm 0,001$	99,57 $\pm 0,001$	93,57 $\pm 0,001$	108,1 $\pm 0,001$

Аналітичні здібності більш розвинені у людей із середнім рівнем працездатності нервової системи ($96,14 \pm 0,003$). Тобто їм більше притаманне розкладання цілого складного явища на його складові, більш прості елементарні частини і виділення окремих сторін, властивостей, зв'язків, ніж людям із високим ($92,50 \pm 0,003$) і низьким ($90,86 \pm 0,001$) рівнями працездатності нервової системи.

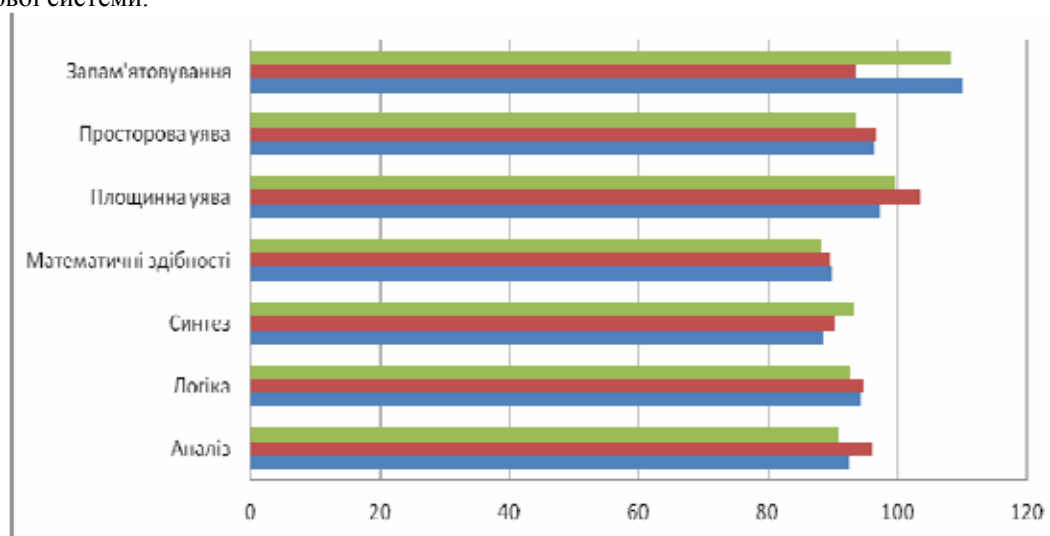

Рис. 1. Порівняння показників структури інтелекту в осіб юнацького віку з різним рівнем працездатності нервової системи: слабкий, середній, сильний.

Синтетичні здібності - з'єднання компонентів складного явища, найбільше розвинені вже у осіб з низьким рівнем працездатності НС ($93,29 \pm 0,001$), менш виражені у осіб із середнім рівнем працездатності НС ($90,29 \pm 0,004$), ще менш - з високим ($88,50 \pm 0,004$).

Логічне мислення більш притаманне особам із середнім ($94,71 \pm 0,004$) та високим ($94,25 \pm 0,004$) рівнями працездатності нервової системи. Менше значення має даний фактор у групі з низьким рівнем працездатності нервової системи ($92,71 \pm 0,001$), що свідчить про слабший розвиток логічного мислення та швидкості мисленнєвих операцій.

Математичні здібності у всіх досліджуваних груп знаходяться практично на одному рівні, проте дещо переважають у групі осіб із високим рівнем працездатності нервової системи ($89,75 \pm 0,014$). Показник математичних здібностей свідчить про високий творчий потенціал, здатність до пізнання навколишнього світу.

Рівень площинної уяви переважає у групи осіб із середнім рівнем працездатності нервової системи ($103,42 \pm 0,001$). Дещо менші показники спостерігаються у осіб із низьким ($99,57 \pm 0,001$) та високим ($97,25 \pm 0,009$) рівнями працездатності нервової системи.

Просторова уява найкраще розвинена у групи людей із середнім та високим рівнями працездатності нервової системи – $96,57$ ($0,001$) та $96,25$ ($0,001$) відповідно.

Запам'ятовування, як один з показників структури інтелекту найкраще розвинене у групи людей із високим рівнем працездатності нервової системи ($110,0 \pm 0,009$). Дещо менший показник спостерігається у людей з низьким ($108,14 \pm 0,003$) та середнім ($105,42 \pm 0,003$) рівнями працездатності нервової системи. Слід зазначити, що у всіх досліджуваних груп даний показник є вищим за стале значення [4].

Отже, на основі результатів дослідження ми визначили, що особи з низьким рівнем працездатності нервової системи складають 31,7%, з середнім - 46,3%, а з високим рівнем - 22% від кількості обстежених. За більшістю показників (аналіз, логіка, синтез, математичні здібності) досліджувані особи знаходяться на нижчому, ніж сталий показник рівні. Площинна та просторова уява відповідають сталому показнику, а запам'ятовування - на вищому рівні відносно сталого показника.

Аналітичні здібності більш розвинені у людей із середнім рівнем працездатності нервової системи. Синтетичні – у людей із низьким. Логічне мислення та математичні здібності у всіх досліджуваних груп знаходяться практично на одному рівні, проте більш притаманні особам із середнім та високим рівнями працездатності нервової системи. Рівень площинної та просторової уяви переважає також у людей із середньою силою нервової системи. Запам'ятовування краще розвинене у людей із високим рівнем працездатності нервової системи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Безкопильний О.О. Особливості нервово-м'язової витривалості (за показниками "тепінг-тесту") у спортсменів з різними здатностями нейро-динамічних функцій / О.О. Безкопильний // Актуальні проблеми фізичної культури і спорту. – 2004. – № 3. – С.116–119.
2. Белоусова Н.А. Особенности психомоторных функций подростков с нарушением осанки/ Д.З. Шибкова// Альманах «Новые исследования» - М.:институт возрастной физиологии, 2013. № 2(35) – С.39-44.
3. Вадзюк С.Н., Білінська Т.М. Діагностична комп'ютерна програма «Методика визначення та оцінки інтелекту (Test Structure Intellect -9). Версія 2». / – Свідectво про реєстрацію авторського права на твір № 16330 від 14. 04. 2006.
4. Вадзюк С.Н., Білінська Т.М., Варнавських К.М. Психодіагностична комп'ютерна програма «Фізіолог». / – Свідectво про реєстрацію авторського права на твір № 16619 від 12.05.2006. - Тернопіль, 2006.
5. Підбуцька Н.В. Особливості та структура інтелекту майбутніх фахівців технічного і гуманітарного профілю/ Н. В. Підбуцька // Збірник наукових праць національної академії державної прикордонної служби України серія: педагогічні та психологічні науки. - 2014. - №2(71). –С. 300-311.
6. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія: підручник / М. В, Л. П. Василенко. – «Академвидав», 2005. - 202с.
7. Черевач Н.Ю., Байсара Л.І. Сучасні наукові підходи до розгляду феномену інтелекту. [Електронний ресурс] / Н. Ю. Черевач, Л. І. Байсара // Дніпропетровськ. Режим доступу: http://www.rusnauka.com/9_EISN_2007/Psihologia/21393.doc.htm, вільний, (перевірено 09.03.2019)

8. Хаджинова Е.П. Эмоциональное состояние, особенности внимания и антистрессорные реакции у первоклассников с разными типами профиля латеральной организации мозга / Е.П. Хаджинова, Л.К. Бусловская // Научные ведомости Белгородского государственного университета. Естественные науки. - Изд-во: НИУ БелГУ – 2012. – №15(134). – С. 103-109.

Мельничук А.

Науковий керівник – доц. Волошин О.С.

ОСОБЛИВОСТІ ПОШИРЕННЯ ЗАХВОРЮВАНOSTІ НА НОВОУТВОРЕННЯ У ЖИТЕЛІВ ВОЛИНСЬКОЇ ТА ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ З УРАХУВАННЯМ ЕКОЛОГІЧНИХ ФАКТОРІВ СЕРЕДОВИЩА ІСНУВАННЯ

Розвиток технологій у сучасному світі створив умови не лише для підвищення рівня життя людини, а й викликав ряд супутніх проблем, що мають тенденцію до поглиблення з плином часу. Одним з найбільш негативних ефектів людської діяльності стало еко-антропогенне забруднення середовища існування, що створило умови погіршення, а інколи і втрати здоров'я населення цілих регіонів [11]. З часом сформувалася категорія хвороб, поширення яких певним чином залежить від стану навколишнього середовища. Вони називаються екологічно залежними і за своїм характером вияву можуть бути випадковими та не випадковими [3].

Велику групу екологічно залежних захворювань становлять злоякісні пухлини [4]. Саме їх поширеність та летальність на сьогодні визнається науковцями світу як одна з ключових проблем людства, що, не зважаючи на рівень розвитку науки і технологій, не має остаточного вирішення [12]. Речовини, які сприяють розвитку злоякісних пухлин, називають канцерогенами. Найпоширенішими канцерогенами є бензопірен, бензол, фенольні сполуки, вінілхлорид, сажа, смоли, мінеральне масло. У довкіллі, поряд із канцерогенними, існують й інші токсичні речовини, які виконують роль своєрідних модифікаторів того чи іншого канцерогена [5].

Мета роботи: вивчення стану захворюваності жителів Волинської та Тернопільської областей на злоякісні новоутворення з урахуванням екологічної ситуації в регіоні.

Матеріал і методи дослідження: в ході написання роботи було проаналізовано офіційні дані Канцер-реєстру України (<http://unci.org.ua>) [8] щодо кількісних показників захворюваності населення України на злоякісні новоутворення та її вікової, статеві і нозологічної структури у жителів Волинської та Тернопільської областей. Для порівняння рівнів захворюваності використовувалися стандартизовані за віком показники захворюваності та смертності населення, що розраховувалися за віковою структурою “стандартного населення” для нівелювання відмінностей у віковому розподілі різних популяцій [8].

З метою оцінки екологічної ситуації в досліджуваних регіонах було проаналізовано дані «Регіональної доповіді про стан навколишнього природного середовища у Волинській області» за 2014-2016 роки та «Регіональної доповіді про стан навколишнього природного середовища у Тернопільській області» за той же період [9]. В першу чергу аналізували дані забруднення повітря промисловими відходами та рівень забруднення ґрунтових і поверхневих вод у регіонах. Отримані дані зіставляли з показниками захворюваності по регіонах і піддавали подальшому кореляційному аналізу з використанням критерію Пірсона [7].

Статистика захворюваності на злоякісні новоутворення за три останні роки, наведена у бюлетені Національного канцер-реєстру України [8], дає можливість проаналізувати динаміку показників у жителів Тернопільської та Волинської областей та порівняти їх значення із загальноукраїнським (рис. 1).

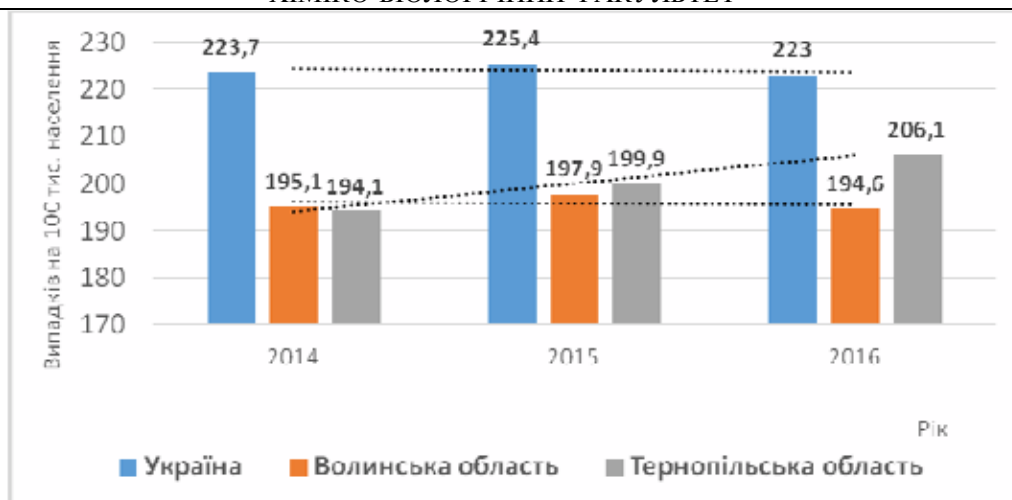

Рис. 1. Показники захворюваності на злоякісні новоутворення по Україні в цілому, у Волинській і Тернопільській областях (за матеріалами бюлетеня Національного канцер-реєстру України № 17–19 [8]).

Таким чином, показники захворюваності по Україні не виявляють суттєвої динаміки протягом 3 років (дані коливаються в діапазоні 223–225,4). Максимальний рівень захворюваності відзначено у 2015 році.

Застосування територіального принципу дає змогу виявити особливості динаміки показників у досліджуваних регіонах: у Волинській області показники виявляють подібну до загальноукраїнської тенденцію зміни з поступовим зростанням (2015 рік) та подальшим зменшенням значень (2016 рік). У Тернопільській області відмічається поступове зростання кількості хворих на новоутворення впродовж досліджуваного періоду з 2014 (194,1) по 2016 рік (206,1) [8].

В ході дослідження ми аналізували динаміку захворюваності населення у віковому аспекті. Зокрема, показано, що найбільший відсоток осіб, які хворіють на злоякісні новоутворення, припадає на 55–74 роки. Впродовж досліджуваного періоду їх частка серед осіб становила понад 60% для чоловічого населення та близько 50 % жіночого [8].

Цікавим на нашу думку є той факт, що у 2016 році відмічено зменшення рівня захворюваності серед осіб молодшої вікової групи (особи 0–54 років). Так в осіб чоловічої статі у 2014 році на дану вікову групу припадало 20,5 %, а в 2016 – 19,8 %. В осіб жіночої статі зменшення захворюваності осіб працездатного віку становило 0,7 % (відповідно у 2014 році – 27,7 %, а в 2016 – 27,0 %). Подібна картина захворюваності дає можливість говорити про досить стабільну і за деякими показниками втішну картину як в цілому по Україні, так і в досліджуваних регіонах, але абсолютні значення захворюваності і смертності від онкологічних захворювань спонукають до пошуку факторів, що викликають або впливають на рівень поширеності даного класу хвороб.

З цієї метою нами було проаналізовано рівень забрудненості навколишнього середовища в регіонах дослідження. Головними абіотичними факторами, динаміку яких вивчали у ході роботи, були рівень забруднення атмосферного повітря, ґрунту і води, а також рівень радіаційного забруднення території впродовж 2014–2016 років [1].

Рівень забруднення атмосферного повітря у Волинській та Тернопільській областях протягом досліджуваного періоду характеризується постійним зменшенням загальної кількості викидів в обох областях. Варто відмітити незначне переважання досліджуваного параметру в Тернопільській області, порівняно з Волинською, проте різниця абсолютних значень забруднення не досягає рівня статистично значимої [8].

Нами виявлено, що як у Волинській, так й у Тернопільській областях рівень утворення промислових відходів зростає, що може чинити додатковий негативний вплив як на загальний стан здоров'я жителів цих територій, так і на розвиток злоякісних новоутворень. Звалища та захоронення промислових відходів досить тривалий час були чи не головними джерелами шкідливих речовин як в атмосфері, так і в ґрунті і ґрунтових водах, оскільки в разі

недотримання умов зберігання відходів (особливо I-III класу небезпеки), звалище стає перманентним джерелом забруднення навколишнього середовища [9].

Високий рівень захворюваності органів травлення в осіб обох статей може свідчити про наявність канцерогенів у продуктах харчування. Оскільки в основному населенням областей споживаються продукти, що вироблені безпосередньо на їх території, нами було проаналізовано динаміку внесення мінеральних та органічних добрив при вирощуванні сільськогосподарських культур агропромисловими підприємствами регіону. В ході аналізу відзначено зростання частки органічних добрив з одночасним зменшенням частки мінеральних, що в цілому має позитивний ефект на якість продуктів харчування [9].

Велику роль у зростанні чисельності хворих на злоякісні новоутворення науковці приділяють радіаційному забрудненню території [6] (рис. 2). Нами було проаналізовано рівень перевищення допустимих рівнів вмісту радіонуклідів (ДР-1997 і ДР-2006) у продуктах харчування в Волинській і Тернопільській областях [2].

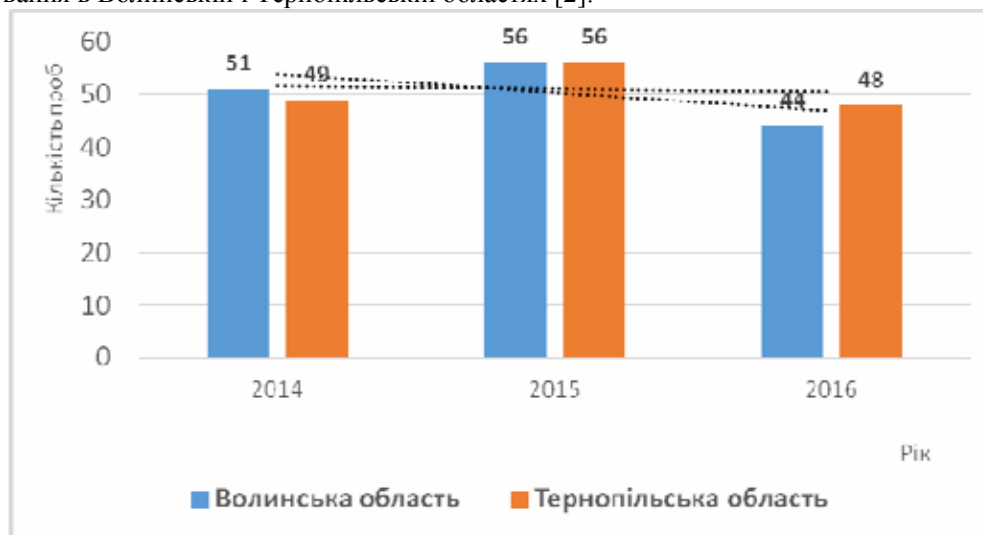

Рис. 2. Динаміка кількості проб з перевищенням ДР-1997 та ДР-2006 у Волинській та Тернопільській областях (за матеріалами Бойко П.К. та інш. [2]).

Кореляційний аналіз показників показав, що обрані фактори навколишнього середовища, як можливі предиктори злоякісних новоутворень, мають вплив на зростання захворюваності у жителів обох областей. Причому структура впливу дещо відрізняється в залежності від регіону: у Волинській області загальний рівень захворюваності виявляє досить високий рівень зв'язку ($r=0.888$) з рівнем радіаційного забруднення, проте рівень забруднення атмосфери та кількість промислових відходів практично не виявляють впливу на рівень захворюваності ($r=0.161$ та $r=0.007$, відповідно). У жителів Тернопільської області більш значний вплив на рівень захворюваності спричиняють промислові відходи ($r=0.671$) та кількість добрив, що вносяться для виробництва сільськогосподарської продукції ($r=0.989$), натомість вплив радіаційного фактору у структурі детермінуючих злоякісне переродження тканин чинників має досить незначний вплив ($r=0.134$).

Результати дослідження свідчать про те, що рівень захворюваності на злоякісні новоутворення в Україні зберігається на досить високому рівні, хоча і характеризується стабільністю показників.

Аналіз захворюваності на злоякісні новоутворення у Волинській і Тернопільській областях показав, що коливання показників у Волинській області не відхиляється від загальноукраїнського, тоді як у Тернопільській відмічається тенденція до зростання загальної кількості хворих із злоякісними новоутвореннями.

За даними кореляційного аналізу відзначено різну структуру факторів навколишнього середовища, що можуть сприяти розвитку злоякісних новоутворень, які мають особливості в кожній з областей: у Волинській області домінуючим є радіаційний чинник, а в Тернопільській – кількість промислових відходів та кількість добрив, що вносяться для виробництва сільськогосподарської продукції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баштаннік М.П. Стан забруднення атмосферного повітря над територією України / М.П. Баштаннік, Н.С. Жемера, Є.М. Кіпченко, Т.В. Козленко // Наукові праці УкрНДГМІ, 2014, Вип.266, С. 70-93.
2. Бойко П.К. Характеристика рівнів забруднення довгоіснуючими радіонуклідами ^{137}Cs і ^{90}Sr кормів, продуктів тваринництва і рослинництва на території Волинської області за період 1991–2016 рр. / П.К. Бойко, Б.М. Куртяк, М.І. Зінчук, Т.О. Пундяк, І.В. Панащук, Р.М. Гнасюк, Н.В. Дудковська, М.М. Цісс, Л.В. Комович // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького, 2017, т. 19, № 78, С. 13-17 (doi:10.15421/nvlvet7803)
3. Бойчук Ю. Д. Екологія і охорона навколишнього середовища: Навчальний посібник. / Ю. Д. Бойчук, Е. М. Солошенко, О. В. Бугай. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2002. – 284 с.
4. Децик О.З. Аналіз захворюваності та смертності від злоякісних новоутворень губи і ротової порожнини в Україні та Івано-Франківській області за 2007–2016 рр. / О.З. Децик, І.В. Рудко // УКРАЇНА. ЗДОРОВ'Я НАЦІЇ, 2017, № 3 (44), С. 95-100.
5. Загоруйко Н. В. Використання даних медико-екологічного моніторингу для оцінки техногенного навантаження / Н. В. Загоруйко // Людина та довкілля. Проблеми неоекології, 2013, № 1-2, С. 140-144.
6. Коцан І. Я. Вплив іонізуючої радіації на нервову систему / І. Я. Коцан, О. А. Журавльов // Вісник Київського національного університету. Фізіологія людини і тварини, 2007, № 5, С. 5-14.
7. Лемешко Б.Ю. Исследование статистических свойств оценок и критериев, используемых при анализе корреляционных связей / Б.Ю. Лемешко, А.Д. Дамдинжапова // Обработка информации и математическое моделирование : материалы РНТК. – Новосибирск, 2016. – С. 76-84.
8. Рак в Україні : бюлетень Національного канцер-реєстру України № 17–19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ncru.inf.ua/publications/index.htm>. – Назва з екрана
9. Регіональні доповіді про стан навколишнього природного середовища у 2014-2016 роках [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://menr.gov.ua/news/31778.html>. – Назва з екрана
10. Черета І.С. Екологічна криза в Україні та шляхи її подолання / І.С. Черета // Економіка, 2015, Вип. 27, С. 152-159.
11. Pshybel'sky V. Indicators of respiratory system in conditions of chronic action of harmful environmental factors with type of body constitution / Pshybel'sky V., Zhuravlov O., Shevchuk T., Zhuravlova O. // EUREKA: Health Sciences, 2018, N4, P. 34-41 (DOI: 10.21303/2504-5679.2018.00691)
12. Rodríguez-Molinero A. Tissue homeostasis and cancer. / A. Rodríguez-Molinero, M. López-Diéguez, J. Banegas. // Medical hypotheses, 2007, Vol.68, P. 1333-1341.

Середа В.

Науковий керівник – доц. Волошин О.С.

ОЦІНКА ФУНКЦІОНАЛЬНОГО СТАНУ СЕРЦЕВО-СУДИННОЇ СИСТЕМИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСІВ ЗБУДЖЕННЯ І ГАЛЬМУВАННЯ

Адаптація є надзвичайно складним процесом і тому потребує докладнішого вивчення. Велика кількість науковців вказує на підвищення актуальності проблеми адаптації людини до постійних змін оточуючого середовища. Це можливо пов'язано з тим, що саме процес адаптації визначає резерви людини відносно забезпечення діяльності та виживання в умовах підвищеної стресогенності зовнішнього середовища, що постійно змінюється [3, 5, 6].

Розвиток психомоторних здібностей є мало вивченою, актуальною з практичної точки зору проблемою. Оскільки процеси адаптації охоплюють всі рівні життєдіяльності: від молекулярного до психологічної регуляції діяльності в соціальному плані. Звідси вимальовувався весь спектр різних за складністю утворень організму, задіяних в процесі адаптації при змінах умов життєдіяльності і зовнішнього середовища [5, 6]. Зокрема, фізичні навантаження викликають в організмі зміни, проходить активна адаптація і перебудова різних органів і систем. Одну з головних ролей в пристосуванні організму до м'язової діяльності відіграють серцево-судинна та нервова система [2].

В даний час під адаптацією розуміють формування пристосувальних реакцій організму не тільки при дії несприятливих факторів середовища, але і при дії звичайних (неекстремальних) чинників. Для фахівців системи освіти проблема адаптації має особливе значення в тому

аспекті, який пов'язаний з адаптацією дітей і підлітків до навчального та виховного процесу в дошкільних та шкільних установах [7, 8].

Метою роботи було дослідження адаптаційних можливостей в осіб юнацького віку з різним рівнем працездатності нервової системи за різними показниками функціонального стану організму.

Об'єкт і методи дослідження: в ході роботи було обстежено 18 осіб віком 19-21 років. Вивчали: частоту серцевих скорочень (ЧСС), артеріальний тиск (АТ), пульсовий тиск (ПТ), середній динамічний артеріальний тиск в легеневій артерії як один з показників гемодинаміки (показник Рm), індекс Робінсона до та після фізичних навантажень.

Особливості процесів збудження і гальмування вивчали за теппінг-тестом визначення сили нервової системи. Дослідження частоти серцевих скорочень проводились пальпаторно. Для вимірювання артеріального тиску використовували аускультативний метод М.С. Короткова [4]. Пульсовий тиск, показник Рm, індекс Робінсона вираховували, використовуючи показники АТ (сistolічного і діастолічного) і пульсу до і після навантаження [1]. Отримані дані опрацьовували методом статистичного аналізу.

Контингент осіб юнацького віку було поділено на групи із різною силою нервової системи. З числа обстежених частка представників із сильною, середньою та слабкою нервовою системою становила по 22,2%, а із середньо-слабкою нервовою системою 33,3% відповідно (рис. 1).

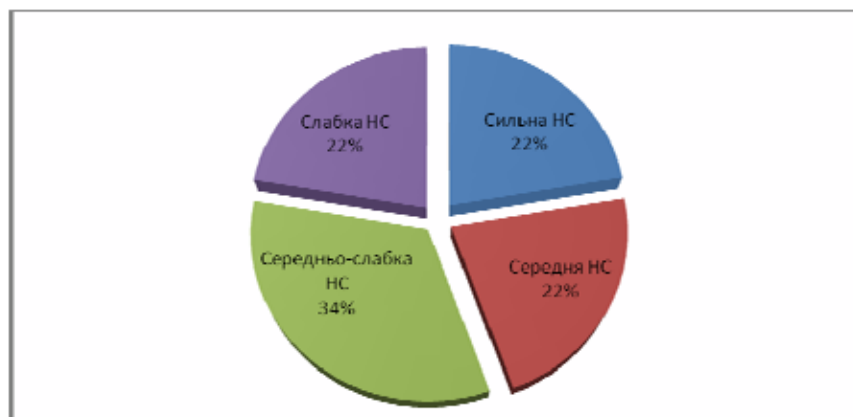

Рисунок 1. Розподіл обстежених за показниками сили нервової системи (НС) (кількість осіб у %).

Співставивши результати обстеження осіб юнацького віку за різними показниками, ми змогли порівняти стан функціонального стану організму груп із сильною, середньою, середньо-слабкою та слабкою нервовою системами (табл. 2, 3).

Таблиця 1.

Показники функціонального стану осіб юнацького віку до та після фізичних навантажень ($M \pm m$)

Частота серцевих скорочень у стані спокою в межах норми в усіх досліджуваних осіб.

Назва показника	Частота серцевих скорочень (уд/хв)	Артеріальний тиск (мм рт. ст)	Пульсовий тиск (мм рт. ст)	Показник Рm (мм рт. ст)	Індекс Робінсона
Етап обстеження					
До фізичних навантажень	73,44 $\pm 0,004$	113,05/ 73,05 $\pm 0,006/0,006$	39,44 $\pm 0,004$	86,17 $\pm 0,446$	83,02 $\pm 0,002$
Після фізичних навантажень	103,22 $\pm 0,37$	121,7/73,1 $\pm 0,078/0,067$	48,88 $\pm 0,008$	89,33 $\pm 0,180$	122,67 $\pm 0,037$

Причому найвищий показник в осіб із нервовою системою середньої сили (80 уд/хв $\pm 0,005$), а

ХІМІКО-БІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

найнижчий – із слабкою (68,25 уд/хв. $\pm$ 0,0025) (табл. 2). Після навантаження ЧСС найістотніше зросла у осіб із сильною та середньо-слабкою нервовою системою, що свідчить про їх меншу підготовленість до фізичних вправ.

Таблиця 2.

Показники функціонального стану осіб юнацького віку з різною силою нервової системи до фізичних навантажень($M\pm m$)

Показники	Частота серцевих скорочень (уд/хв)	Артеріальний тиск (мм рт. ст.)	Пульсовий тиск (мм рт. ст.)	Показник Рm(мм рт.ст.)	Індекс Робінсона
<i>Сила нервової системи</i>					
Сильна НС	74,25 $\pm$ 0,005	113,75/76,25 $\pm$ 0,005/0,005	37,5 $\pm$ 0,025	88,72 $\pm$ 0,02	85,86 $\pm$ 0,0025
Середня НС	80 $\pm$ 0,005	111,25/75 $\pm$ 0,005/0,005	36,25 $\pm$ 0,025	87,05 $\pm$ 0,82	87,975 $\pm$ 0,0125
Середньо-слабка НС	72 $\pm$ 0,0005	113,3/71,6 $\pm$ 0,033/0,1	41,7 $\pm$ 0,05	85,52 $\pm$ 0,003	81,47 $\pm$ 0,003
Слабка НС	68,25 $\pm$ 0,0025	113,75/70 $\pm$ 0,375/0,0025	41,25 $\pm$ 0,0025	83,725 $\pm$ 0,075	77,56 $\pm$ 0,01

Артеріальний тиск в усіх досліджуваних осіб до фізичних навантажень знаходиться в межах норми. Після фізичного навантаження найістотніша зміна АТ в сторону збільшення спостерігається у осіб із слабкою (136,75/73 мм рт.ст. $\pm$ 0,125/0,01), а також із середньо-слабкою (122,5/67,5 мм рт.ст. $\pm$ 0,1/0,1) нервовою системою (табл. 2). Такі підвищення АТ тиску відповідають нормі, адже у нормі прийнято вважати підвищення не більше ніж на 25 мм ртутного стовпа, за умови, що протягом невеликого періоду часу воно повернулося до початкових показників.

Таблиця 3.

Показники результатів обстеження в осіб юнацького віку з різною силою нервової системи після фізичних навантажень($M\pm m$)

Показники	Частота серцевих скорочень (уд/хв)	Артеріальний тиск (мм рт. ст.)	Пульсовий тиск (мм рт. ст.)	Показник Рm (мм рт. ст.)	Індекс Робінсона
<i>Сила нервової системи</i>					
Сильна НС	118 $\pm$ 0,025	112,5/70 $\pm$ 0,005/0,005	42,5 $\pm$ 0,0025	84,125 $\pm$ 0,025	131,3 $\pm$ 0,3
Середня НС	104,5 $\pm$ 0,005	115/77,5 $\pm$ 0,005/0,005	37,5 $\pm$ 0,005	88,975 $\pm$ 0,49	114,075 $\pm$ 0,025
Середньо-слабка НС	110 $\pm$ 0,0025	122,5/72,5 $\pm$ 0,1/0,1	50 $\pm$ 0,01	89,15 $\pm$ 0,5	130,98 $\pm$ 0,003
Слабка НС	77 $\pm$ 0,0025	136,75/73 $\pm$ 0,125/0,01	65 $\pm$ 0,01	94,2 $\pm$ 0,001	105,2 $\pm$ 0,001

Пульсовий тиск – це характеристика, що відображає різницю між систолічним і діастолічним показниками на тонометрі. Пульсовий тиск виконує важливу індикаторну функцію, сигналізуючи про неблагополуччя в організмі. Найбільший показник пульсового тиску до фізичного навантаження спостерігається у осіб із слабкою (41,25 мм рт. ст. $\pm$ 0,0025) та

середньо-слабкою (41,7 мм рт.ст. $\pm$ 0,05) нервовою системою. У осіб із сильною та середньою нервовими системами ці показники дещо менші (табл. 2). Після навантаження слід звернути увагу на істотне зростання показників пульсового тиску в осіб із середньо-слабкою і слабкою НС – 50 ($\pm$ 0,01) та 65 мм рт. ст. ($\pm$ 0,01) відповідно. Це значення є вищим від норми.

Показник Рm до фізичного навантаження переважає у осіб з сильною нервовою системою (88,72 мм рт. ст. $\pm$ 0,02), а найменший – з слабкою (83,725 мм рт.ст. $\pm$ 0,075). Після фізичного навантаження ситуація діаметрально протилежна – найменше значення в осіб з сильною НС – 84,125 мм рт. ст. ($\pm$ 0,025) найбільше – в осіб зі слабкою НС - 94,2 мм рт. ст. ($\pm$ 0,001).

До фізичного навантаження (в стані спокою) аналіз індексу Робінсона не показав залежності між значеннями індексу і силою НС. Показник індексу Робінсона до навантаження найвищим спостерігається у осіб з середньою нервовою системою (87,975, $\pm$ 0,0125), а найнижчим - у осіб з слабкою нервовою системою (77,56, $\pm$ 0,01). Однак, за умов фізичного навантаження ця залежність проявилась: найбільше значення індексу Робінсона було в осіб із сильною НС – 131,3 ($\pm$ 0,3) – це свідчить про вищий рівень функціональних можливостей міокарду. Найменше значення цього показника в осіб зі слабкою НС – 105,2 ($\pm$ 0,001).

Отже, на основі результатів дослідження ми визначили, що серед обстежених переважають особи з сильною нервовою системою.

Визначивши функціональні показники артеріального тиску та частоти серцевих скорочень до та після навантаження, ми виявили зростання значення систолічного артеріального тиску і частоти серцевих скорочень після навантаження. У більшості випадків це є реакцією на дозоване фізичне навантаження і не виходить за межі фізіологічної норми.

Пульсовий тиск значно підвищився у осіб з середньо-слабкою та слабкою нервовою системою після фізичних навантажень, що є вищим від норми. До фізичного навантаження (в стані спокою) аналіз індексу Робінсона не показав залежності між значеннями індексу і силою НС. Однак, за умов фізичного навантаження ця залежність проявилась: найбільше значення індексу Робінсона було в осіб із сильною НС - це свідчить про вищий рівень функціональних можливостей міокарду в осіб цієї групи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Апанасенко Г.Л., Попова Л.А., Магльований А.В. Санологія (медичні аспекти валеології): підручник для лікарів-слухачів закладів (факультетів) післядипломної освіти / Г.Л.Апанасенко, Л.А.Попова, А.В.Магльований. - Львів, ПП "Кварт", 2011. — 303 с.
2. Амосов Н. М., Бендет Я. А. (1989) Физическая активность и сердце. 3-е изд., перераб. и доп. К.: Здоров'я. - 216 с.
3. Кокун О. М. Психофізіологія / О.М. Кокун // Навчпосіб. - К.: Центр навчальної літератури, 2006. - 184 с.
4. Косинський Є.О. Стан серцево-судинної системи студентів першого року навчання. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: наукова монографія за ред. проф. Єрмакова. /С.С. Косинський Є.О., Андрійчук Ю.М., Ходінов В.М.// Харків: ХДАДМ (ХХП), 2010. № 5. С.97-100.
5. Лазуренко С. І. Розвиток психомоторних якостей студентів технічних ВНЗ: [монографія] / С.І.Лазуренко. - К.: ДП Інформаційно-аналітичне агентство, 2010. -195 с.
6. Лазуренко С. І. Психофізіологія установок в регуляції моторики людини: [монографія] / С.І.Лазуренко. - К.: Університет «Україна», 2011. — 406 с.
7. Маліков М.В. Функціональна діагностика в фізичному вихованні та спорті. / М.В, Маліков, Н.В. Богдановська, А.В. Сват'єв.// Запоріжжя: Запорізьський нац. ун-т, 2006. 227с.
8. Підручники для студентів онлайн [Електронний ресурс]: [Веб-сайт].— Режим доступу: <https://stud.com.ua/26866/meditsina/adaptatsiya> (перевірено 09.03.2019) – stud.com.ua.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ СЕРЦЕВО-СУДИННОЇ СИСТЕМИ В ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ З ПЕРЕВАГОЮ ЕКСТРА- АБО ІНТРОВЕРСІЇ ТА РІЗНОЮ СИЛОЮ НЕРВОВОЇ СИСТЕМИ

Умови життя сучасної людини висувають актуальні завдання вдосконалення наукового аналізу проблем її здоров'я. Людина - найвища цінність суспільства, а здоров'я, носієм якого вона є, зумовлює гармонійний розвиток людини і тим самим є запорукою всебічного розвитку суспільства [4].

Випускник вузу разом з отриманням кваліфікації відповідного напрямку підготовки мусить мати задовільний фізичний стан та навички здорового способу життя, аби успішно конкурувати на ринку праці. Дослідження динаміки числових показників працездатності та функціональних можливостей студента протягом навчання у вузі сприятиме підвищенню значимості і авторитету фізичного розвитку [5].

Хвороби серцево-судинної системи є найбільш розповсюдженими не лише серед дорослого населення, але і серед студентів. Для більшості захворювань серцево-судинної системи характерний хронічний перебіг з поступовим прогресуючим погіршенням фізичного стану [3]. Рациональна рухова активність значно знижує ризик не тільки серцево-судинних, але і багатьох інших небезпечних захворювань [1]. Хоча фізичний розвиток залежить від спадковості, значно впливають на нього особливості психофізіологічної організації людини. Тобто перевага у людини екстра- чи інтроверсії та працездатність нервової системи визначає її реакцію на вплив навколишнього середовища і адаптацію в цілому, що забезпечує відмінності у навчальній та професійній діяльності [5].

Також визначено, що у екстравертів порівняно з інтровертами оптимальний темп рухів нижчий, але вища здатність до його збільшення. У стані спокою в екстравертів спрацьовує система регуляції з боку лімбічної системи і ретикулярної формації, яка знижує підвищений потенціал, і тим самим дає можливість виходу енергії за рахунок включення організму у вирішення заданих зовнішнім середовищем завдань. У інтровертів недостатня енергійність компенсується підвищеною неспецифічною активацією, в результаті чого генетично обумовлений темп рухів у них вищий [7].

Фізіологічний механізм інтровертності заключається в особливостях лобно-ретикулярного комплексу, який забезпечує довгу рециркуляцію збудження замкнутими ланцюгами. При цьому ретикулярна формація виступає в якості генератора, а лобна – модулятора активності. Цей комплекс задає енергію, темп і варіативність дій особистості [7].

Існує думка, що головну роль у визначенні рівня екстравертності має зниження фонові активності кори великих півкуль. Індивідуальні відмінності по параметру екстра-інтроверсії залежать також від характеру впливу ретикулярної формації на функціонування клітин кори. Інтроверсія корелює з високим рівнем кіркової активації. Екстравертність на 35-39% контролюється генотипом; вплив середовища – коливається 0-19%, частка індивідуального середовища – від 46 до 63% [8].

Метою роботи було дослідити функціональну витривалість серцево-судинної системи в осіб юнацького віку з перевагою екстра- чи інтроверсії, а також особливості працездатності нервової системи обстежених.

Об'єкт і методи досліджень: в ході роботи було обстежено 38 осіб віком 20-22 роки.

Для дослідження особливостей працездатності серцево-судинної системи в обстежуваних використовували метод проби Руф'є, що забезпечує оцінку показників працездатності серцевого м'язу під час фізичного навантаження (високий, середній, задовільний рівні). Рівень сили нервової системи визначали за допомогою методики «ТЕПІНГ-ТЕСТ». Для визначення переваги екстра- чи інтроверсії використали особистісний опитувальник Айзенка, за допомогою якого виявили ступінь вираження певного психотипу (значна чи помірна екстра-інтроверсія) [2]. Обробку отриманого в ході роботи цифрового матеріалу здійснювали методом статистичного аналізу.

ХІМІКО-БІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Групу осіб юнацького віку ми обстежили за індексом Руф'є, який показує працездатність серцевого м'язу під час фізичного навантаження. Середнє значення цього показника в обстежених становить $8,68 \pm 0,16$. Відповідно до отриманих даних обстежених було поділено на такі групи:

- Особи з високим індексом Руф'є (4-6 балів) – 18,2% кількості обстежених;
- Особи з середнім індексом Руф'є (7-9 балів) – 50% кількості обстежених;
- Особи із задовільним індексом Руф'є (10-14 балів) – 31,8% кількості обстежених.

Кожну групу осіб із різним рівнем індексу Руф'є ми дослідили за приналежністю до екстра- чи інтроверсії на основі особистісного опитувальника Айзенка (табл.1).

Таблиця 1.

*Показники екстра-інтроверсії в осіб з різним індексом Руф'є
(кількість осіб у %).*

Екстра-інтроверсія	<i>Екстраверсія значна</i>	<i>Екстраверсія помірна</i>	<i>Інтроверсія помірна</i>	<i>Інтроверсія значна</i>
Індекс Руф'є				
<i>Високий</i>	0%	25%	75%	0%
<i>Середній</i>	9,1%	54,5%	18,2%	18,2%
<i>Задовільний</i>	0%	85,7%	14,3%	0%

Таким чином, серед осіб із високим рівнем індексу Руф'є переважають інтроверти (75%), порівняно з екстравертами (25%). Тобто здебільшого вони є врівноваженими, схильними до рефлексії, коло спілкування обмежується близькими людьми.

У групі обстежених із середнім показником індексу Руф'є більшу частину займають особи із перевагою помірної екстраверсії (54,5%). Такі особи емоційні, життєрадісні, надають перевагу рухливій діяльності. Студенти із перевагою інтроверсії (18,2%) у даній групі обстежених трапляються значно рідше.

Особи із задовільним індексом Руф'є також в основному є екстравертами (85,7%), що свідчить про перевагу у них спрямованості до об'єктів зовнішнього світу. Вони комунікабельні, з прагненням до нових вражень, впевнені в собі, нестримні. Схильність до інтровертивності у них менша (14,3%).

Також кожну групу ми описали із врахуванням працездатності нервової системи за теплінг-тестом (табл. 2).

Таблиця 2.

*Показники сили нервової системи в осіб з різним індексом Руф'є
(кількість осіб у %)*

Сила нервової системи	<i>Сильна</i>	<i>Середня</i>	<i>Середньо-слабка</i>	<i>Слабка</i>
Індекс Руф'є				
<i>Високий</i>	25%	50%	25%	0%
<i>Середній</i>	10%	30%	50%	10%
<i>Задовільний</i>	20%	40%	40%	0%

Серед осіб із високим індексом Руф'є переважають представники середньої сили нервової системи (50%), по 25% займають люди із сильною та середньо-слабкою нервовою системою.

У людей із середнім індексом Руф'є більшу частину займають люди із середньо-слабкою нервовою системою – 50%, що свідчить про перевагу низької функціональної працездатності нервової системи у даній групі осіб.

Серед представників групи із задовільним індексом Руф'є переважають студенти з середньою (40%) та середньо-слабою (40%) нервовою системою. Дані показники характеризують вказану групу як осіб, для нервових клітин котрих характерна задовільна здатність витримувати сильні збудження.

Результати досліджень свідчать про те, що з числа обстежених осіб у 18,2% виявлено високий рівень Руф'є, у 50% - середній, а у 31,8% задовільний рівень працездатності серця при фізичному навантаженні.

У групі осіб із високим індексом Руф'є переважають представники інтроверсії (75%). Це свідчить про те, що обстеженим із високою працездатністю серцевого м'язу характерне спрямування енергії всередину, думки, інтереси та дії у них звернені на самого себе. У студентів із середнім та низьким рівнем проби Руф'є переважають особи із перевагою екстраверсії, які спрямовані на об'єкти зовнішнього світу.

Для обстежених із високим індексом Руф'є характерна середня сила нервової системи, а для осіб середнього та задовільного рівня – середньо-слабка. Це свідчить про кращу функціональну витривалість нервової системи для осіб із вищим рівнем працездатності серцевого м'язу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Булатова М. Здоров'я і фізична підготовленість населення України / М. Булатова, О. Литвин // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2004. – № 1 – С. 4–9.
2. Грубінко В.В. Організація наукової, навчально-дослідної та індивідуальної роботи з курсу «Вікова фізіологія та шкільна гігієна». – Методичний посібник. /В.В. Грубінко, Н.М. Дробик, О.С. Волошин, А.І. Герц, Ю.В. Синюк, І.Б. Чень, та ін. – Тернопіль, ТНПУ, 2014. – 73 с.
3. Дубровский В.И. Лечебная физическая культура (кинезотерапия) / В.И. Дубровский. - М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. - 608 с.
4. Кудрявцева Е.Н. Здоровье человека: проблемы, суждения // Вопросы философии. – 1987. – № 12. – С. 98-109.
5. Максименко С.Д. Психологія та педагогіка. Підручник / С.Д. Максименко, М. Б. Євтух, Я. В. Цехмістер, О. О. Лазуренко. // – К.: Видавничий Дім «Слово», 2012. – 584 с.
6. Марчик В. І. Працездатність серцево-судинної системи студента протягом навчання у вузі / В. І. Марчик, І. Л. Мінжоріна, С. В. Переверзева // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. Луцьк, 24-25 вересня 2015 року. – Луцьк, 2015. – №5 (21). – С. 48-52.
7. Романенко В.А. Нейродинамические корреляты слуховой чувствительности у экстра-интровертов / Романенко В.А., Кочура Д.А. // Вісник ДонНУ. – 2005. – (Серія "Природничі науки"). – Ч.2. – №2. – 2005. – С.233-235.
8. Романенко В. А. Психофизиологический статус студенток / В. А. Романенко. – Saarbrücken : Lambert Academic Publishing, 2013. – 192 с.

Колісник Х.

Науковий керівник – доц. Волошин О.С.

ОСОБЛИВОСТІ ФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ З РІЗНОЮ ПРАЦЕЗДАТНІСТЮ НЕРВОВОЇ СИСТЕМИ

Сучасний етап розвитку суспільства ставить перед людиною високі вимоги до її інтелектуальних та фізичних можливостей. У світі активно модернізується система освіти, щоб відповідати вимогам ринку праці. Але в Україні визначається низький рівень фізичного здоров'я молоді та недостатня підготовленість до професійної діяльності [7].

Для сучасних студентів характерним є висока інтенсивність процесу навчання, гіподинамія, зростання об'єму інформації, що призводить до зниження показників фізичної підготовки [6].

Дослідження останніх років свідчать про тісний зв'язок функціональних можливостей центральної нервової системи осіб юнацького віку із фізичним розвитком. У даному віці досягають зрілості всі фізіологічні системи, відбуваються гормональні зміни, які впливають на вищу нервову діяльність [2]. Саме цьому періоді онтогенезу виразно проявляються типи вищої нервової діяльності та сила нервових процесів, що відображає загальну працездатність людини [5].

Життєдіяльність студентства визначається психоемоційними навантаженнями, зниженням фізичної активності, що пов'язують із переходом на кредитно-модульну систему навчання. З іншого боку рівень екзаменаційного стресу нижчий, ніж при класичній системі навчання. Таким чином, відбувається зміна адаптаційних процесів до умов навчання у ВНЗ, які залежать від індивідуальних фізіологічних особливостей [4].

За даними психофізіологічних досліджень визначено, що властивості нервової системи визначають не ступінь, а особливості адаптації. Тобто, індивіди із сильною нервовою системою краще виконують роботу в умовах напруження. Але при слабших зовнішніх стимулах із діяльністю на вищому рівні справляються особи із слабкою нервовою системою [8].

Таким чином, існує прямий зв'язок між функціонуванням нервової системи та успішністю в роботі. Чим швидше відбуваються процеси у корі головного мозку, тим швидше людина може переключитися на різні види діяльності, має кращі адаптаційні можливості та інтелектуальний розвиток [1]. У зв'язку з цим визначається тривалість та інтенсивність роботи нервової системи, що впливає на ефективність не лише професійної діяльності, але й усієї життєдіяльності в цілому [5]. Тому важливою є правильна діагностика стану здоров'я студентів для покращення їх навчальної діяльності та правильного фізичного розвитку [7].

Аналітичний огляд літературних свідчить про актуальність вивчення функціональних можливостей центральної нервової системи та фізичного розвитку юнаків, оскільки дослідження говорять про високу рухливість при низькому рівні витривалості нервових процесів, що характеризує швидку втомлюваність та зниження продуктивності праці [2,4,6,7].

Мета роботи: дослідження функціональної працездатності нервової системи в осіб юнацького віку і особливостей фізичного розвитку даної вікової групи.

Об'єкт і методи дослідження: в ході роботи було обстежено 32 особи віком 20–22 роки. Для дослідження особливостей працездатності нервової системи в обстежуваних використовували діагностичну методику *теппінг-тесту*, що забезпечує оцінку показників функціональних можливостей центральної нервової системи (сильна, середня, середньо-слабка чи слабка нервова система). Антропометричні показники ми досліджували за допомогою методу індексів (*життєвий індекс*, *індекс подвійного добутку*, *індекс Руф'є*), що забезпечує оцінку показників фізичного розвитку обстежених [3].

Обробку цифрового матеріалу здійснювали за методом статистичного аналізу – визначення $M \pm m$ (M – середнє арифметичне значення показника в групі; m – середня арифметична похибка в групі).

У ході обстеження осіб юнацького віку було поділено на групи із різною силою нервової системи, в кожній з яких досліджено рівень фізичного розвитку за методом індексів (табл.1).

Таблиця 1.

Показники результатів обстеження в осіб юнацького віку з різною силою нервової системи ($M \pm m$)

Показники	Ваго- росто- вий індекс (г/см)	Зросто- ваго- вий індекс (см/г)	Індекс маси тіла (кг/м ²)	Жит- тєвий індекс (мл/кг)	Силовий індекс (%)	Індекс подвій- ного добут- ку	Індекс Руф'є
Сила нервової системи							
<i>Сильна НС</i>	325,67 ±0,06	57,17 ±0,01	20 ±0,2	60,95 ±0,03	70,92 ±0,04	75,52 ±0,03	7,6 ±0,01
<i>Середня НС</i>	333,28 ±0,1	55,5 ±0,01	20,38 ±0,85	52,33 ±0,11	71,6 ±0,06	73,01 ±0,17	9,3 ±0,16
<i>Середньо-слабка НС</i>	354,28 ±0,03	64,3 ±0,11	18,66 ±0,95	54,58 ±0,07	52,12 ±0,5	81,78 ±0,41	12,5 ±0,01

Результати дослідження показали наступне. З числа обстежених частка представників із сильною та середньою нервовою системою становила по 33,3%, із середньо-слабкою нервовою системою 29,7%, а із слабкою – 3,7% (рис.1), що свідчить про перевагу високої функціональної працездатності нервової системи серед студентів.

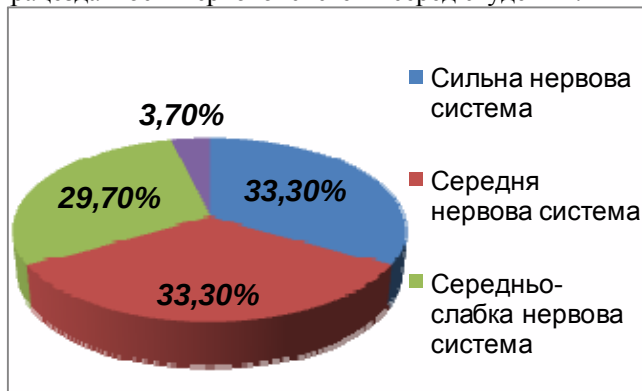

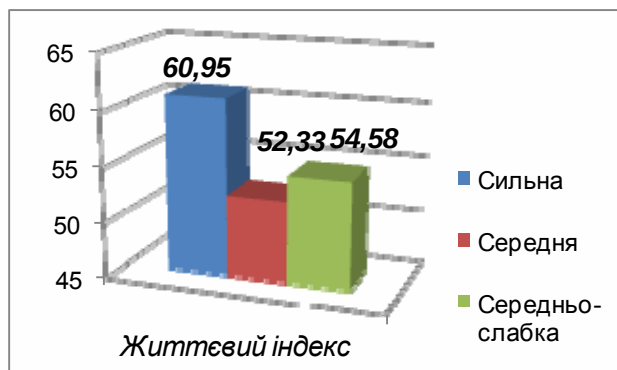
Рис.1 Розподіл обстежених за силою нервової системи (у %).

Порівнявши показники результатів обстеження осіб юнацького віку за методом індексів, ми змогли оцінити стан фізичного розвитку груп із сильною, середньою та середньо-слабкою нервовою системою.

Життєвий індекс є важливим критерієм резерву функцій зовнішнього дихання, який характеризує функціональні

можливості респіраторного апарату. Середнє значення даного показника в обстежених осіб юнацького віку становить $55,29 \pm 0,04$ мл/кг. Цей індекс переважає в осіб із сильною нервовою системою ($60 \pm 0,03$ мл/кг), що означає кращу роботу органів дихання у них порівняно з представниками інших груп (рис.2). У студентів із середньою та середньо-слабкою нервовою системою вказаний показник є нижчим – $52,33 \pm 0,11$ мл/кг та $54,58 \pm 0,07$ мл/кг відповідно, що свідчить про меншу ефективність дихального апарату.

Рис.2 Показники життєвого індексу в осіб юнацького віку з різною силою нервової системи (у мл/кг).

Проба Руф'є дозволяє оцінити працездатність серця при фізичному навантаженні. Середнє значення вказаного показника в осіб юнацького віку становить $8,67 \pm 0,15$. За даним індексом особи із сильною та середньою нервовою системою знаходяться на середньому рівні ($7,6 \pm 0,01$ та $9,3 \pm 0,16$), що вказує на кращу витривалість серцевого м'яза, а в осіб із середньо-слабкою нервовою системою – задовільна оцінка працездатності серця ($12,5 \pm 0,01$).

Індексом подвійного добутку визначають функціональну здатність серця, середнє значення якого в осіб юнацького віку становить $81,84 \pm 0,004$. За даним показником можна характеризувати критерії резерву та економізації функцій серцево-судинної системи. Вказаний індекс переважає в осіб із середньо-слабкою нервовою системою ($81,78 \pm 0,41$), порівняно із представниками сильної ($75,52 \pm 0,03$) та середньої ($73,01 \pm 0,17$) нервової системи. Зменшення показника означає покращення роботи визначеної системи, а тому особи із високою працездатністю нервової системи мають кращий рівень фізичного здоров'я.

Аналітичний огляд літератури свідчить про актуальність комплексного дослідження працездатності нервової системи та фізичного розвитку, ефективність яких є основою не лише професійної праці, але й усієї життєдіяльності осіб юнацького віку.

З числа обстежених осіб юнацького віку переважають представники із сильною (33,3%) та середньою (33,3%) нервовою системою. Студенти із середньо-слабкою (29,7%) та слабкою

(3,7%) нервовою системою займають меншу частку, що свідчить про перевагу високої функціональної працездатності нервової системи серед юнаків.

За допомогою життєвого індексу ми визначили, що функціональні можливості респіраторного апарату переважають в осіб із сильною нервовою системою ($60 \pm 0,03$ мл/кг), а у студентів із середньою ($52,33 \pm 0,11$ мл/кг) та середньо-слабкою ($54,58 \pm 0,07$ мл/кг) нервовою системою визначено меншу ефективність функції зовнішнього дихання.

Індекси, які дозволяють оцінити функціональні можливості серця (проба Руф'є та індекс подвійного добутку), показали, що особи із сильною та середньою силою нервової системи мають вищий рівень фізичного здоров'я, порівняно із студентами середньо-слабкої нервової системи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Балакірева О.Г. Здоров'я та поведінкові орієнтації української молоді: соціологічний вимір / О.Г. Балакірева. – Укр. Ін.-т досліджень. – К.: Укр. Ін.-т соц. досліджень, 2005. – 256 с.
2. Босенко А.І. Оцінка функціональних можливостей центральної нервової системи юнаків / А.І. Босенко, Є. В. Долгієр // Діагностування індивідуальних здібностей дітей і молоді та здоров'язбережувальна оптимізація навчально-виховного і тренувального процесів. – 2017. – С.139-143.
3. Грубінко В.В. Організація наукової, навчально-дослідної та індивідуальної роботи з курсу «Вікова фізіологія та шкільна гігієна»: Методичний посібник. / В.В. Грубінко, Н.М. Дробик, О.С. Волошин, А.І. Герц, Ю.В. Синюк, І.Б. Чень та ін. – Тернопіль, ТНПУ, 2014. – 73 с.
4. Коровіна Л. Стан вегетативної нервової системи у студентів молодших курсів / Л. Коровіна // Фізіологія людини і тварин. – 2015. – №2. – С.169-173.
5. Лизогуб В.С. Точність сенсомоторної реактивності як критерій оцінки зрівноваженості нервових процесів / В.С. Лизогуб, М.В. Макаренко, Ю.В. Коваль // Science and Education a New Dimension. Natural and Technical Sciences, III (7), Issue: 58, 2015. – С. 35–385.
6. Носко М.О. Вплив занять фізичної культури на стан здоров'я та фізичну підготовленість студентської молоді / М.О. Носко, А.П. Кривенко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: Зб.наук.пр. – Харків: ХХІІІ, 2000. -№22. – С.14-18.
7. Охромій Г.В. Експрес-діагностика толерантності до навантажень у школярів. Методичний посібник / Укладачі: Г.В. Охромій, О.М. Дзюба, С.В. Ноздрін, Н.Ю. Макарова, С.В. Аніскевич. – Дніпропетровськ: ДВНЗ «УДХТУ», ДУ «УІСД МОЗ України», ВНПЗ «ДГУ», 2015. – 44 с.
8. Шинкарюк В.А. Вивчення впливу індивідуально-типологічних властивостей нервової системи на формування моторно-силових навичок юнаків / В.А. Шинкарюк // Проблеми сучасної психології, 2016. – №33. – С. 569-583.

ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Коцяба І.

Науковий керівник – проф. Вільчинська Т. П.

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ОДНОСКЛАДНИХ БЕЗОСОБОВИХ РЕЧЕНЬ У ТВОРЧОСТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Односкладні речення тісно взаємодіють з іншими структурно-семантичними типами простого речення – двоскладними і нечленованими. Але, на відміну від перших, мають лише один головний член, а від нечленованих – відрізняються тим, що можуть поширюватися другорядними членами. У своїх внутрішніх межах односкладні речення розрізняються насамперед способом вираження головного члена, структурні ж особливості конструкцій впливають із їхньої семантики.

На сучасному етапі виділення односкладних речень в окремий семантико-структурний тип не викликає сумнівів. Проте, що стосується виділення деяких різновидів цих речень, способів їх розрізнення, то тут ще не досягнуто єдності у поглядах. Значною мірою це стосується і безособових речень, зокрема їхньої співвіднесеності з неозначено-особовими та інфінітивними синтаксичними одиницями, що породжує чимало дискусійних питань, у зв'язку з чим тему запропонованої статті слід вважати актуальною.

Метою розвідки є з'ясувати структурно-функціональну природу односкладних безособових речень у художній мові, розглянутій на прикладі «Лісової пісні» Лесі Українки – однієї з кращих драматичних поем письменниці. Основний конфлікт драми підпорядкований змаганням за високе в людині, яка б могла «своїм життям до себе дорівнятися». Добро і зло, вірність і зрада, поетичне покликання і тупа буденщина зіткнулися у творі, який закликає зберегти у серці «те, що не вмирає». Саме це значною мірою підживлює уже протягом більше ста років науковий інтерес до «Лісової пісні» та зумовлює наші зацікавлення цим твором.

Тривалий час у науці побутовала думка, що односкладні речення – це конструкції з одним самодостатнім головним членом [4, с. 232]. Проте подібні погляди потребували конкретизації. Досліджуючи односкладні, або одноядерні, речення сьогодні, необхідно враховувати, що вони виникають лише на рівні похідних моделей внаслідок різноманітних перетворень – переродження дієслова, прикметника, дієприкметника, використання заперечних слів тощо. Крім того, односкладні речення є наслідком утворення різноманітних варіантів моделей на рівні реальних значень. Узявши усе це до уваги, одноядерні речення визначають як такі похідні моделі речень та їх варіанти, що з формально-граматичного погляду характеризуються наявністю самодостатнього головного члена, а з семантичного – наявністю суб'єкта і предиката, самого предиката чи нерозчленованого компонента [3, с. 183].

Безособові речення є одним із найдавніших типів односкладних структур. Так, їх виділяв Л. Булаховський, зокрема, учений розмежовував безособові (сюди зараховував й інфінітивні), відносно-безособові, узагальнені й неозначено-особові, називні [2, с. 61-69]. Знаходимо безособові речення і в шахматівській концепції, де вони розглядалися разом з означено-, неозначено-, узагальнено-особовими та виділялися за засобами вираження особи, на відміну від інфінітивних та номінативних, які розмежовувалися за морфологічними ознаками [7].

Щоб якось удосконалити класифікацію односкладних речень, дехто із синтаксистів почав здійснювати її за граматико-семантичним принципом, поділяючи всі односкладні речення спочатку на дієслівні й іменні, а потім уже за значенням. Так, І. Вихованець за способом вираження головного члена односкладні речення поділяє на: дієслівні, іменникові, прислівникові. Структурні особливості дієслівних, іменникових і прислівникових односкладних речень ґрунтуються на семантичних, які виявляються у способі репрезентації двох мовних компонентів думки – предмета мовлення і предикативної характеристики [1, с. 172].

За морфологічними ознаками головного члена класифікує односкладні речення Р. Христіанінова. Зокрема, вона теж поділяє їх на іменні, дієслівні та прислівникові. Безособові речення розглядає в межах дієслівних разом із означено-особовими, неозначено-особовими, узагальнено-особовими та інфінітивними. До безособових конструкцій дослідниця зараховує також речення з головним членом, вираженим прислівником. Щодо семантики таких речень, то зауважує, що головний член у них позначає процес або стан, які мисляться незалежно від виконавця чи носія ознаки [6, с. 90-93].

Загалом безособові речення у плані змісту – це речення з високим рівнем узагальнення носія динамічної ознаки аж до його повної невизначеності, неозначеності. Фокус уваги мовця переноситься на динамічну ознаку. На відміну від особових односкладних речень, в яких суб'єкт дії мислиться, в безособових він не тільки словесно не виражений, але й не мислиться.

За способом вираження головного члена безособові речення в українській мові характеризуються більшою різноманітністю, ніж інші типи односкладних речень. Проілюструємо це на прикладах, виявлених у досліджуваному тексті Лесі Українки. Безособові структури за вираженням головного члена поділяються на такі групи:

1) речення, в яких головний член виражений безособовим дієсловом. Специфічною рисою безособових дієслів є те, що вони не здатні мати при собі підмет, уживаються частіше у третій особі однини, а в минулому часі набувають форми середнього роду: *Весна ще так ніколи не співала, як тепер. / Чи то мені так **спилося**?* [5, с. 173];

2) речення, в яких особові дієслова вживаються в ролі безособових, тобто набувають всіх їхніх граматичних ознак, нерідко змінюючи семантику: *В драговину попав! Ой, **смокче! тягне!*** [5, с. 197]; *Так, як сей рік, хіба коли **родило**?* [5, с. 202]. Головним членом можуть виступати дієслова *було, стало*: *Люблю старого. Та ж якби не він, / Давно б уже **не стало** цього дуба...* [5, с. 171-172];

3) головний член безособового речення виражається безособово-предикативними словами прислівникового та іменникового походження (*добре, важко, холодно, гріх, жаль, шкода* та ін.): *Ой лишечко, як **страшно!*** [5, с. 172]; *Самій увечері в сій пущі **сумно*** [5, с. 218] або ***Шкода** твого ждання!* [5, с. 238]. Сюди належать також модальні предикативні слова типу *треба, потрібно, можна* та ін., які в основному вживаються у сполученні з інфінітивом. Засвідчено, що переважають у Лесі Українки речення зі словом *треба*: *А **бавитися можна** з рибалкою?* [5, с. 169]; *Їм невістки **треба**, / бо **треба** помочі – вони старі* [5, с. 206]. Головний член безособових речень може виражатися сполученням предикативного прислівника з допоміжними дієсловами *було, стало*: *...коли б ти знав, як **страшно то було**...* [5, с. 227]; *Та, справді, якось наче **смішно стало**...* [5, с. 207] або поєднанням безособово-предикативного прислівника з інфінітивом: ***Тяжко жити** в зрадливому світі!* [5, с. 219];

4) головний член виражається безособовими дієслівними формами на – *но*. У таких реченнях увага акцентується не стільки на дії, як на її результаті: *Уже ж мене **пошарпано**, / всі квітоньки **загарбано**, / всі квітоньки-зірниченьки / геть **вирвано** з пшениченьки* [5, с. 210];

5) речення, в яких головний член виражається заперечними предикативними словами, насамперед *нема, немає*: *Убога наша хатка, / бо в нас **немає** татка* [5, с. 163]; *Невже **нема** спочинку в ріднім гаю?* [5, с. 228].

Загалом щодо вираження головного члена в односкладних безособових реченнях, то в українській мові цих способів є більше, наприклад, відомі безособові речення із повторюваним сполучником *ні... ні*, предикативними словами, утвореними з інфінітива, тощо.

За структурними особливостями безособові речення у драмі-феєрії характеризуються такими різновидами:

1) ті, що потребують додатка, вираженого формою родового відмінка: *У лісі в нас **нема свекрух** ніяких* [5, с. 206]; 2) додатка у формі давального відмінка: ***Мені здається** часом, що верба, / ота стара, сухенька, то – матуся...* [5, с. 177]; 3) додатка, вираженого формою орудного відмінка: ***Запахло весною*** [5, с. 171]; 4) прямого додатка у формі знахідного відмінка: *Уже ж мене **пошарпано**...* [5, с. 210] або ж 5) головний член яких не потребує другорядних членів: *Щось, **потемніло**, наче* [5, с. 198].

Ядро досліджуваних безособових речень, як і в українській літературній мові загалом, складають ті, головні члени яких називають дії й процеси, незалежні від виконавця, або виражають модальне ставлення до повідомлюваного. Найчастіше ці речення означають стан

природи, навколишнього середовища, різні природні стихії тощо: *Чого ж ти зупинився? Тут не можна / зайти по рибу. Мулко вельми, грузько* [5, с. 170]. Нерідко головний член може виражати фізичний або психічний стан людини, її відчуття і таке інше: *Ні, любий, я тобі не дорікаю, / а тільки – смутно, що не можеш ти / своїм життям до себе дорівнятися* [5, с. 207]. Подекуди на суб'єкт дії може вказувати у реченні непряний додаток, наприклад: *Вітром коріннячко потрощило, / а гіллячко поламало* [5, с. 201].

Особливим експресивним забарвленням характеризуються речення, в яких головний член виражається безособовими дієслівними формами на *-но*, *-то*: *Я збагнула, / що забуття не суджено мені* [5, с. 228].

Нерідко безособові речення виражають значення повинності, необхідності. Зазвичай у складі головного члена таких речень виступають слова *треба*, *слід*, *необхідно*: *Та треба потутешньому навчитись, / Бо маю ж тут літувати* [5, с. 179]. Цікавими для аналізу подібні речення є також тому, що містять слова, характерні для волинських говорів, на зразок: *Ходімо на село, закличу бабу, – / тра виляти переполах!* [5, с. 186].

У ході дослідження було встановлено, що односкладні речення є досить помітними елементами синтаксичної будови української мови, поширеними в художньому тексті, де є яскраво емоційно забарвленими. Підтвердженням цього послужила поетична драматична творчість Лесі Українки – письменниці, яка завдяки вмілому використанню лексичного багатства, різних мовностилістичних засобів, досконалих граматичних фігур досягла вершин поетичної майстерності.

Безособові речення в драмі-феєрії «Лісова пісня» є чи не найпоширенішим різновидом односкладних речень. Це зумовлено, з одного боку, тим, що наявність суб'єкта дії відчувається в особливій формі дієслова – головного члена, з іншого боку, більш важливим є наголосити не стільки на діяльності суб'єкта, скільки на його стані, почуттях, волевиявленні тощо. Дослідження структурно-стилістичних особливостей односкладних речень, реалізованих у поетичній мові Лесі Українки, дає змогу краще зрозуміти й осмислити і грані таланту письменниці, і зображені в її творах події та персонажів, а сама авторка постає неперевершеним знавцем української мови, зокрема її синтаксичного багатства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вихованець І. Р. Граматика української мови: Синтаксис. К.: Либідь, 1993. 348 с.
2. Курс сучасної української літературної мови: Синтаксис / за ред. Л. А. Булаховського. К.: Рад. шк., 1951. 408 с.
3. Слинко І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання. К.: Вища школа, 1994. 670 с.
4. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / за заг. ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1972. 511 с.
5. Українка Леся. Вибрані твори. Ужгород: Карпати, 1988. 246 с.
6. Христіанінова Р. О. Просте речення в шкільному курсі української мови. К.: Рад. шк., 1991. 157 с.
7. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка. Л.: Учпедгиз, 1941. 620 с.

Мариновська О.

Науковий керівник – проф. Лановик М. Б.

ГЕНДЕРНА ПРОБЛЕМАТИКА У ДРАМАТУРГІЇ БЕРНАРДА ШОУ

Проблема рівності людей у суспільстві бере свій початок з давніх-давен. Однак і в наш час постмодерну ці питання залишаються до кінця не вирішеними. Оскільки література є складовою у культурі кожного народу, а освічені люди за її допомогою формують смаки, уподобання, погляди – індивідуальність, то актуальним є вивчення цих питань у її контексті.

Ті поняття, що стосуються значення людини у суспільстві, прав, обов'язків можна окреслити поняттям «гендерна рівність». У словнику гендерних термінів зазначається: «Гендерна рівність – рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства» [5, 289-290].

Гендерні студії беруть свій початок від фемінізму, який виник через питання рівності жіночих та чоловічих прав, зокрема у літературі. З початком постмодернізму всі стереотипи починають руйнуватись, феміністки виступають за свої права. Такі відомі постаті, як Сімона де Бовуар, Жермена де Сталь, сестри Бронте, Марко Вовчок, Леся Українка є яскравим прикладом боротьби. Взагалі жінкам того періоду не надавалось права творити літературу. Але багато з письменниць все ж таки наслідувались видавати твори під власним іменем. Праця «Друга стаття» Сімони де Бовуар стала вирішальною у цій боротьбі. В решті-решт розвиваються гендерні студії, які вже передбачають не рівність чоловіка та жінки, а всіх людей загалом.

У сфері літератури не тільки у жіночій творчості порушується питання рівності, чоловіки також пишуть про це. Яскравими представниками є Б. Шоу, В. Винниченко, А. Чехов, І. Франко та ін.

Значний внесок у вивчення проблеми гендеру зробили такі українські дослідники: Бойко О., Боднарчук О., Болотська О., Власова Т., Гундорова Т., Кравчук С., Крейдлин Г., Кікінеджи О., Маргулян І., Мединська Ю., Мозгова Е., Павлик О., Яценко Л. Вивчали проблему і зарубіжні науковці: Бем С., Брайсон В., Елліот Б., Коновалов Д., Менжулін В., Трофимова К., Хаббард Р., Шабаліна Ю.

Творчість Бернарда Шоу у контексті гендеру розглядали: Бабено К. («Доля жінки у новій драмі»), Гузь О. («Нові тенденції у драмі кінця XIX-XX століття»), Ніколенко О. («Феміністичні шукання в європейській драматургії (Ібсен, Шоу, Чехов)»).

Попри значну кількість досліджень, проблема впливу літератури на становлення «правильної» особистості, залишається на часі. Та й в інтелектуальних драмах Бернарда Шоу є багато не дослідженого.

Проблема гендеру в наш час є актуальною у всіх країнах світу. Оскільки культура, досягнення науки, життєві позиції та все, що нас оточує, фіксується літературою та впливає на неї, варто вивчати ці явища, починаючи із давніших проявів, простежуючи динаміку розвитку та впливу.

Метою статті є з'ясувати рівень вияву гендерних проблем в окремих драмах Бернарда Шоу.

Бернард Шоу – представник ірландської літератури кінця XIX – початку XX століття. Формування творчого шляху драматурга тривало довго: від непростого дитинства, неприйняття його творчості публікою, впливу Генріка Ібсена і нарешті до його визнання світом, Нобелівської премії.

У його спадщину входять такі драми світового рівня: «Учень Диявола», «Вдівцеві будинки», «Професія пані Уоррен», «Зальотник», «Пігмаліон» та багато інших, у яких порушено гендерні проблеми тогочасного суспільства.

«Я пишу п'єси, – зізнавався Шоу, – тому, що не пам'ятаю у своєму житті жодного такого періоду, коли я не вигадував би людей та обставини. Оповідач я поганий, думки відразу втілюються у мене в сцени, діалоги, в дію...» [3, 58].

У драмі «Зальотник» драматург пише про так званий «ібсенівський клуб», куди може вступити будь-яка особа, позбавлена чоловічих та жіночих рис, а постає просто «людиною». У п'єсі персонаж Грейс говорить Чартерісу: «Я ніколи не одружусь з чоловіком, якого надто сильно люблю. Це дало б йому величезну перевагу наді мною: я була б цілком під його владою. Ось яка вона – Нова Жінка» [7, 293]. На це Чартеріс відповідає: «Ви мусите одружитись із кимось іншим, а я буду приходити до вас – на зальоти» [7, 294].

Б. Шоу моделює нове суспільство з проявом рівності між чоловіком та жінкою («коли Ібсенова підлива годиться для гуски, то вона годиться і для гусака» [7, 254]). Для чого піддаватись любові, коли лише один із них буде кохати іншого. Це ні до чого не приведе, адже «одруження – принизлива угода, за якої жінка продається чоловікові, щоби здобути соціальний стан його дружини і право на утримання, а також пенсію на старість із його прибутків. Крім того, якщо б ви одружились зі мною, я міг би виявити себе п'яницею, злочинцем, негідником, страховищем; а ви б не змогли тоді він мене одкараскатись» [7, 260].

Персонаж Місіс Уоррен із «Професії пані Уоррен» йде наперекір всій тогочасній системі та змінює своє соціальне становище та становище доньки Віві. У цій п'єсі драматург веде спостереження над вчинками, думками, почуттями персонажів. У драмі невелика кількість дійових осіб, розлогі ремарки і саме це допомагає вести читачеві свій аналіз дій. Віві Уоррен –

негероїчна постать, тому не прагне подвигу чи слави. Вона бореться за особистісну свободу, веде прискіпливий самоаналіз, в якому психологічне невід'ємне від морального, проте її життя побудоване на «вершках» суспільства, а сама дівчина не здогадується, якою ціною це досягається. Після почутої правди вже ніколи не прийме свою матір: «Так краще. Оберіть свій шлях і йдіть ним. Якби я була, мамо, на вашому місці, я б зробила так, як ви; але ж я не могла б жити одним життям, а вірити в інше. Ви душею лицемірні, тим-то я тепер прощаюся з вами» [7, 249]. У драмі зображено реалістичний світ зі складними реаліями буття.

Сам Бернард Шоу стверджує: «У «Професії місіс Уоррен» я поставив руба питання про те явище, яке місіс Уоррен характеризує так: «Єдиний спосіб для жінки пристойно себе забезпечити, це – віддати свою прихильність чоловікові, який може собі дозволити бути до неї прихильним».... Я певний, що суспільство, яке бажає для своїх членів високої суцільности характеру, мусить організуватися таким способом, щоб усі люди, чоловіки й жінки, мали змогу пристойно себе утримувати коштом власної праці, не потребуючи продавати свої почуття й переконання. За наших часів ми не тільки засуджуємо жінок, як стат'я на загал, – під загрозою важкої скрути і нестатків, – до закріпачення своїми «утримувачами», – законними чи незаконними, ми маємо цілі великі класи продажних людей.... Бо багаті люди без переконань – у сучасному суспільстві страшніші за бідних жінок без незайманости. Навряд чи ця тема з приємних» [1, 109 – 110].

У драмі проливається світло на несправедливі закони, за якими живе світ. Драматург зобразив усе це в оригінальному ракурсі. Те, чим займалась місіс Уоррен, послужило моральним осудом, необмеженим ні віковими, ні соціальними рамками.

Квіткарка із драми «Пігмаліон» також у комічній формі показує читачеві, що усталені норми «вищого суспільства» можна змінити всього лиш одягнувши чудовий вишуканий одяг. Навіть учитель-наставник закохується у дівчину.

Доцільним є тут згадати про словесні дуелі професора Хігінса та квіткарки Елізи, яка також намагалась самовиразитись, не хотіла жити в чийсь тіні.

Учень Диявола протистоїть пуританству, виступає за вільні дії, радість життя, кохання. Річард критикує свою матір та все суспільство. Найтяжчим є для нього залишати свою племінницю у домі, де діти вмиваються власними слізьми.

Ключовими у п'єсі є слова: «... настрої у них був піднесений, бо ширилась чутка, що король Георг та його страшний генерал збираються повісити не священика, а Учня Диявола; отже, видовищем страти можна розважатися, не замислюючись про те, чи вона справедлива і чи слід було допускати її без боротьби» [1, 78 – 79].

У цьому драматичному творі люди постають як маса, що не має власної думки, а тільки підпорядковується особі, яка ідеалізує владу. Ніхто із тих, хто вірить у цю «чисту релігію» і не здогадується про наміри та вчинки Річарда, який просто хоче радіти життю та мати право вибору, а не жити у тіні пуританства.

Річард Даджен живе самотньо, залишається таємницею та жахом для всіх навколишніх, але він всього-на-всього має власну думку. Чоловік приховує почуття жалю до дітей, нещасних жінок та всіх страдників, говорячи, що віддав душу Дияволу, але його вчинки є свідченням іншого.

Драма Бернарда Шоу «Вдівцеві будинки» порушує проблему жорстокості суспільства та наживання на бідних людях як жадливіх недоліків соціального устрою. Говорячи про добробут тисячоліть, люди можуть в той же час закривати очі на найзлочинніші зловживання.

У цій драмі парадокс у тому, що Тренч зі знатного роду шукає багату наречену, адже живе зі своїх мізерних прибутків; у той час Сарторіус бажає також поріднитись із кимось таким, щоби його сприймали за свого у вищих колах, бо самих грошей замало. Як не дивно, у «новій драмі» Сарторіус вже почуває себе краще, ніж Тренч, тобто програма родових ознак «старого» реалізму вже практично не працює. Стереотипи руйнуються.

Творчість Бернарда Шоу є важливою у контексті світової та української літератури, адже він писав для Нового Театру, де персонажі не бояться бути самими собою, самовиражатися, бажати рівності між всіма.

Драматург критикує та намагається знищити фальшиві цінності, поставити всіх людей в один рівноцінний ряд, щоби не було кращих чи гірших – у нього всі мають рівні умови. А місія гендерного підходу в становленні особистості полягає у «визволенні» від жорстких

стереотипів, у розширенні освітнього простору для прояву індивідуальності, розвитку й самореалізації.

Стислий огляд творів Бернарда Шоу підтверджує, що актуальні питання сьогодення були порушені ще на кінці XIX – поч. XX століття. Тому варто досліджувати творчість письменників того часу у контексті гендеру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гундорова Т. Реалізм і неоромантизм в українській літературі початку XX ст. (теоретико-методологічний аспект) // Проблеми історії та теорії реалізму української літератури XIX – початку XX ст.: Зб. Наук. праць. – К.: Наук. Думка, 1991. – С. 166 – 191.
2. Назарець В. М., Васильєв Є. М. «У мені живе трагик, а поряд з ним клоун» // Зарубіжна література в школах України. – 2007. – №1. – С.58-61.
3. Основи теорії гендеру / [В. П. Агеєва, В. В. Близнюк, І. О. Головашенко та ін.]. – Київ: К.I.C., 2004. – 536 с.
4. Соколова В. Ідеологія та життєва практика пуританства у драмах Бернарда Шоу «Учень диявола» та Лесі Українки «У пущі» / Вікторія Соколова // Слово і час. – 2012. – №7. – С. 27 – 39.
5. Шевченко З. В. (Уклад.). (2016). Словник гендерних термінів. Черкаси: видавець Чабаненко Ю. Режим доступу: <http://a-z-gender.net/ua/category/blog>
6. Шоу Б. Автобіографічне заметки. Статті. Письма / Пер. с англ.; Составление А. Образцовой и Ю. Фридриштейн, Послесл. А. Образцовой. – М.: Радуга, 1989. – 496 с.
7. Шоу Б. Вибрані твори. Том 1. Пер. з англ. За ред. О. Тереха // Видавн. Жупанського. – Київ, 2008. – 332 с.

Павко І.

Науковий керівник – проф. Лановик З. Б.

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ЯК ДОМІНАНТА ТВОРЧОЇ МАНЕРИ Ф. БЕГБЕДЕ

Інтертекстуальність – (лат. inter – між і textum – тканини, зв'язок, будова) – поняття постмодерної текстології, що тлумачить процес взаємодії тексту із широким культурним контекстом і є провідною (домінантною) художньою ознакою літератури постмодернізму [6, с. 333].

Р. Барт окреслює це явище так: «Кожен текст є інтертекстом; інші тексти присутні в ньому на різних рівнях у більш або менш упізнаваних формах: тексти попередньої культури та тексти оточуючої культури. Кожен текст становить собою нову тканину, зіткану зі старих цитат» [1, с. 115].

Ж. Женетт у праці «Палімпсести: література у другому ступені» (1982) здійснив класифікацію типів взаємодії текстів (інтертекстуальності). У працях останніх років терміни «інтертекст», «інтертекстуальність» разом з терміном «діалогічність» широко використовували Р. Барт, Г. Блум, Ж. Дерріда, О. Жолковський, Ю. Крістева та інші.

Інтертекстуальність – явище, що має свою генезу та імпульси у літературній творчості й літературній критиці – свою тривалу історію розвитку, в процесі якої трансформувалася і сам феномен, і уявлення про його зміст та обсяг. Разом з тим це явище видається новим, якщо мати на увазі його термінологічне оформлення і процес його теоретичного усвідомлення у всій складності й неоднорідності. Дослідники однакові в тому, що термін «інтертекстуальність» був сформований і введений у науковий обіг в 1967 році Ю. Крістевою. Він став основним у період постмодернізму. Проте інтертекстуальність використовується не тільки для опису специфіки існування літератури як текстової реальності, а і для характеристики світо- і самовідчуття сучасної людини, зокрема її постмодерністської чуттєвості.

Романи Фредеріка Бегбеде «Любов живе три роки», «99 франків», «Windows on the world» – найяскравіші приклади прояву інтертекстуальності у художньому тексті.

«99 франків» з'явився в 2000 році, відразу ж став бестселером сучасної літератури. Він становить собою багатовимірний простір вільної гри значень різних текстів культури – роман-антиутопія, романтичний роман, просвітницький роман. Натяк на антиутопію з'являється з перших же сторінок книги, коли Ф. Бегбеде покликається на роман Олдоса Гакслі. Він цитує фрагмент з передмови до роману «Прекрасний новий світ», який був написаний у 1946 році:

«Звісно ж, новим тоталітарним режимам геть не обов'язково скидатися на давні. Керівництво державою за допомогою репресій і страт, спеціального організованого голоду, арештів і заслання не лише антигуманне (за нашого часу це мало кого хвилює), а ще й – і це можна довести – неефективне, а за доби передових технологій неефективність – страшенний гріх перед Богом» [2, с. 4].

Цитата із книги «Сентиментальна юрма» Ален Сушон стала епіграфом до роману: «Нам усім навіюють бажання, які нас гнітять» [2, с. 5]. Слова Чарльза Буковскі з книги «Капітан пішов попоїсти, а матроси загарбали корабель»: «Капіталізм пережив комунізм. Тепер йому залишається тільки жерти самого себе» [2, с. 5] – також вказують на інтертекстуальний зв'язок із цим твором. Крім того, в антиутопії «99 франків» постійно з'являється ім'я Дж. Оруелла і численні асоціації з «1984». Наприклад, «Всевидаче око» з тоталітарного світу Оруелла прикилося в художньому просторі Бегбеде.

Прикметно, що кожен розділ роману починається епіграфом. Також знаходимо інтертекстуальний зв'язок з романом Р. Бредбері «451 градус за Фаренгейтом». Герой французького письменника міркує: «Люди все рідше говорять один з одним; і взагалі, коли хтось вирішує нарешті сказати тобі правду в обличчя, це означає, що вже майже занадто пізно» [2, с. 59]. Тут легко помітити відсилання на так званий «мовчазний світ» Р. Бредбері, коли люди не розмовляють між собою, тому що «люди тепер не мають часу один для одного» [5]. Обидва автори зображують світ, в якому люди втратили духовний взаємозв'язок.

Звертається письменник також і до Біблії: «Слову «сповідь» я надаю тут суто релігійного змісту. Хочу врятувати мою душу перед тим, як піти з цього світу. Бо «на небі радітимуть більш за одного грішника, що кається, аніж за дев'ятдесятьох і дев'ятьох праведників, що не потребують покаєння» (Євангеліє від Луки)» [2, с. 24].

«Любов живе три роки» – один із романів Фредеріка Бегбеде, присвячений відомій теорії про те, що почуття закоханості пов'язане з певними гормонами (в романі мова йде про дофамін). Уже із перших сторінок автор згадує слова Скотта Фіцджеральда: «З усією відповідальністю заявляю про поразку» [2, с. 24], – які суперечать назві твору. Блукаючи вулицею Мистецтв Парижа, де помер Оскар Вайльд, Марк Марроньє згадує уривок із «Прегарного дивака» Крістофа: «В чарки присмак гіркий, День минув – завтра новий. Оркестра в старосвітським убранні грає, і в житті моїм порожнім відлуння» [2, с. 12].

Ф. Бегбеде також звертається до класичного роману французького письменника Бенджамена Констана «Адольф»: «Найголовніша проблема в житті – це страждання, якого ти завдаєш, і найскладніші метафізичні виверти не можуть виправдати людину, що розбила серце тій, котра любила її» [2, с. 12], вказуючи на внутрішній стан головного персонажа при розлученні із його дружиною (Анною). І навіть «Пісня над піснями» стає для Марка тортурою, при якій він не може забути колишнє подружнє життя: «Гарні щічки твої поміж шнурками перел, а шийка твоя між разками намиста... Забрала ти серце мені, моя сестро, моя наречена, забрала ти серце моє самим очком твоїм, розочком одніньким намиста свого!» [2, с. 35]. Також знаходимо інтертекстуальний зв'язок із «Розлукою» Дана Франка, адже за словами Марка Марроньє кожен, хто розлучається, купує саме цю книгу. Порівнюючи кохання із «казочками» та говорячи, що вони з Анною «стрімголов бігли на мулету з залізобетону» [2, с. 54] письменник проводить паралель із Дон Кіхотом Мігеля де Сервантеса, який воював із вітряками, але «ніхто ж не кепкує з нього» [2, с. 54].

Звертається Ф. Бегбеде і до китайської народної мудрості, цитаючи Конфуція «Фан-цзян запитав: – Що таке кохання? Учитель відказав: – Цінувати зусилля вище, ніж винагороду за нього, – ось що таке кохання» [2, с. 61]. Багато уваги письменник приділив листам Марка Марроньє до Аліси, та й тут не обійшлося без інтертексту. Зізнаючись у своїх почуттях, письменник вдається до слів Раймона Радіге: «Коли ми брешемо, кажучи жінці, що кохаємо її, можна подумати, наче ми брешемо, та все ж таки щось змушує нас сказати їй це, а отже це правда» [2, с. 99]. Цікавою є інтерпретація фрази Альбера Камю: «Треба уявити Сізіфа щасливим» [2, с. 124]. Ф. Бегбеде хотів підкреслити те, що все життя людина робить ті самі дурниці, та це, може, і є справжнє щастя.

Через рік після теракту, що знищив Всесвітній торговий центр в Нью-Йорку, Бегбеде у своїй книзі «Windows on the world» шукає слова, здатні висловити невимовне – жах реальності,

яка перевершила найпохмуріші голлівудські фантазії, – і одночасно прагне зрозуміти, як могла статися ця жахлива катастрофа в історії Америки і як нам усім жити в тому новому світі, що виник на планеті після 11 вересня 2001 року.

Не випадково письменник епіграфом вибрав слова Мериліна Менсона: «Завдання митця – зануритися у самісіньке серце пекла». Таким чином він морально готує читача до подій, які будуть згодом розвиватися. А поки Картью (головний персонаж роману «Windows on the world») безтурботно проводить час зі своїми дітьми у ресторані: «Цього ранку ми були на верхівці вежі World і я був центром всесвіту» [4]. Відчуваючи захоплення хмарочосом, Ф. Бербеде згадує поему Волта Вітмена «Привіт світу!»: «О хмари, я підвівся до вас, щоб відправитись до далеких континентів та спуститись з вами дощем рясним...» [4], а згодом перелічує своїх улюблених письменників: «Мої улюблені письменники – американці. Не тільки Волт Вітмен, але й Едгар Алан По, Герман Мелвілл, Френсіс Скотт Фіцджеральд, Ернест Гемінгвей, Джон Фанте, Джек Керуак, Генрі Міллер, Дж. Д. Селінджер, Трумен Капоте, Чарльз Буковскі, Лестер Бенгз, Філіпп К. Дік, Вільям Т. Воллман, Хантер С. Томпсон, Брет Істон Елліс, Чак Паланік, Філіпп Рот, Х'юберт Селбі мол., Жером Чарін (який живе на Монпарнасі)» [4].

У романі письменник вдається до багаторазового цитування Біблії, що вказує на те, наскільки болючою була ця історія катастрофи для всієї Америки: «Книга Буття, XI, 1–3: «І була тоді на землі одна мова й один говір. І вирушили ці народи зі Сходу до землі Сennaар. І мовили вони один одному: «Наробимо цеглин та обпалимо їх вогнем». І стали в них цеглини замість каменів, а земляна смола замість вапна». «Книга Буття, XI, 4: «І мовили вони: збудуємо собі місто та вежу, височиною до небес; та зробимо собі ім'я». «Книга Буття, XI, 5–8: «І зійшов Господь подивитись місто і вежу, які будували сини Адама. І мовив Господь: ось, один народ, і одна у всіх мова; і ось, що почали вони робити, і не відійдуть вони від того, що задумали вони створити; зійдемо ж та змішаймо там їхню мову, так, щоб один не розумів мови іншого. І розсіяв їх Господь звідти по всій землі; і припинили вони будувати місто»» [4]. Важливу роль у романі відіграє прийом ретроспекції, у якому також присутні риси інтертекстуальності. Письменник зумисне його використовує, щоб відійти від жахливих моментів загибелі людей: «Потім йду уздовж стін цвинтаря Монпарнас, де спочивають Сартр, Бовуар, Дюма, Чоран, Бекетт, Іонеско... Монпарнас – квартал сексу, літератури та смерті; ось чому, певно, він так полюбився американцям. Вхожу до огорожі цвинтаря й прямую до могили Шарля Бодлера, колишнього учня ліцею Людовіка Великого...» [4].

Головним все ж залишається ключове запитання Картью стосовно знищення Всесвітнього торгового центру: «У «Жарті» Мілана Кундери один з персонажів питає: «Ви вважаєте, що руйнування можуть бути чарівними?»» [4].

Отже, інтертекстуальність – основна риса постмодерного мислення, категорія всеохопна та різнобічна, вона дає уявлення про розвиток літератури, розширює значення мотивів та образів, вимагає від дослідника щоденного поглиблення знань та є визначальною рисою творчої манери Ф. Бербеде.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Барт Р. Избранные работы. – М.: Прогресс, 1989. – 616 с.
2. Бербеде Ф. Кохання живе три роки: Роман / пер. з фр. Л. Кононовича. – К.: КМ-Букс, 2017. – 192 с.
3. Бербеде Ф. 99 франків: Роман / пер. з фр. Л. Кононовича. – К.: КМ Publishing, 2016. – 256 с.
4. Бербеде Ф. Windows on the World // Режим доступу: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=1839&page=2>
5. Бредбері Р. 451° за Фаренгейтом // Режим доступу: http://www.ae-lib.org.ua/texts/bradbury_451_ua.htm
6. Постмодернизм: Энциклопедия / Подобщ. ред. А.А. Грицанова, М.А. Можейко. – Мн.: Интерпрессервис, Книжный дом, 2001. – 1040 с.
7. Шинкарук В. Черемхова віхола // Режим доступу: http://www.academia.edu/27612666/Інтертекстуальність_та_інтермедіальність_як_засоби_організації_читацького_сприймання

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ОДНОСКЛАДНИХ ОЗНАЧЕНО-ОСОБОВИХ РЕЧЕНЬ У ТЕКСТАХ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ПІСЕНЬ

Багатство засобів української мови щодо вираження найтонших смислових нюансів виявляється не тільки у її лексичному складі, а й у сукупності синтаксичних конструкцій. До конструкцій, в яких думка втілюється в економних формально-граматичних засобах, належать односкладні речення. Специфіку їх становить стислість семантичного вираження найважливішого у повідомленні. Водночас односкладні речення – одне з найскладніших явищ синтаксису сучасної української літературної мови.

На матеріалі української мови односкладні речення досліджували Н. В. Гуйванюк, І. Р. Вихованець, Н. А. Москаленко, І. І. Слинко, В. Ф. Сич, Г. М. Чирва, Г. П. Арполенко, К. Ф. Шульжук, Р. О. Христіанінова та ін. На сучасному етапі виділення односкладних речень в окремий семантико-структурний тип не викликає сумнівів. Проте, що стосується виокремлення окремих різновидів односкладних речень, способів їх розрізнення, то в цьому відношенні ще не досягнуто єдності у поглядах. Подібне повною мірою стосується й означено-особових речень, стосовно яких залишається чимало дискусійних питань, що й визначає актуальність запропонованої розвідки.

Метою статті є з'ясувати структурно-функціональні особливості односкладних означено-особових речень в українських народних піснях, зокрема календарно-обрядових, що належать до найглибших шарів української народної поезії, витоки якої сягають праслов'янської та спільнослов'янської доби. Календарно-обрядові пісні нерозривно пов'язані з певною порою року, відповідними звичаями і обрядами та сільськогосподарськими роботами. Упродовж віків у них втілювалися мудрість і досвід народу, його духовне багатство, морально-етичні та естетичні ідеали.

Означено-особовими називаються речення, в яких головний член речення – дієслово – вказує на дію, виконану певною особою [2, с. 66]. Означено-особові речення належать до односкладних присудкових речень, у них відсутній підмет, проте виконавець дії мислиться означено на рівні особових займенників, хоч і не набуває словесного вираження. Дійова особа в цих реченнях сприймається окреслено, її легко можна вербалізувати займенниками *я, ти, ми, ви*. Отже, означено-особовими називаються односкладні речення, головним членом яких є особова форма дієслова, що визначає особу, яка виконує дію [4, с. 248]. Подібні речення за морфологічним вираженням головного члена кваліфікують ще як дієслівні [3, с. 83-98].

Головним членом в односкладних означено-особових реченнях можуть виступати дієслова у формі першої та другої особи однини й множини теперішнього й майбутнього часу дійсного способу, а також дієслова першої і другої особи однини і множини наказового способу, наприклад: *Топчу, топчу ряс, ряс* [1, с. 33] або *Вийди, вийди, господарю, / подивися на кошару* [19, с. 273].

Інтегроване визначення односкладних означено-особових речень подає К. Ф. Шульжук, зауважуючи, що в них «головний член виражається дієсловом дійсного способу першої або другої особи однини чи множини теперішнього або майбутнього часу, а також наказового способу і вказує особовим закінченням на означену особу» [5, с. 114].

У ході дослідження нами виявлено різні типи означено-особових речень за вираженням головного члена у них. Переважають структури, в яких головний член виражається дієсловами у формі другої особи однини та множини наказового способу. Ці речення передають, як правило, різні імперативні значення: прохання, благання, наказ, спонукування тощо, наприклад: *Ой вигляни, срібний місяцю, / із-за хмароньки* [1, с. 114]; *Уранці дитину заколиши, / ще й чоловіка перепроси* [1, с. 157]; *Зберіть золото / та на золоту гілочку, / на шовкову ниточку* [1, с. 121]; *Та кумайтеся, та не лайтеся, / льон, льон, та не лайтеся* [1, с. 130].

Відсутність підмета в цих реченнях лише посилює категоричність. Спонукальне значення такої парадигматичної форми конкретизується як вимога, семантика апелятивності тут дещо посилена порівняно з відповідними формами двоскладних речень.

Щодо односкладних речень, у яких головний член виражається дієсловами дійсного способу, то домінують структури з головним членом, вираженим дієсловом у першій особі однини і множини майбутнього часу дійсного способу, наприклад: *Ой накладу вогник / та наварю кашки* [1, с. 144]; *Зав'ю вінки та на святки, / на всі святки, на празднички* [1, 114]; *А віночки сплетемо / Хороводом підемо* [1, с. 24]; *Проведемо Куста під гай зелененький* [1, с. 125].

Рідше трапляються речення, в яких головний член виражається дієсловом у формі першої особи однини та множини теперішнього часу дійсного способу, наприклад: *Ой сію, сію льоном, льоном / та до Гаврила за парубком, / ой сію, сію сокіркою / та до Килини за дівкою* [1, с. 143]; *Оремо нивочку довгеньку, / сіємо гречку гарненьку* [1, с. 36].

Цікавими для аналізу є форми, характерні для західноукраїнських говорів на зразок: *Та йшли-смо, газдо, по кожухи* [1, с. 103].

Дієслова – головні члени означено-особових речень, – як відомо, можуть поєднуватися з модальними і фазовими дієсловами, утворюючи при цьому дієвідмінювано-інфінітивні форми. При такому поєднанні елементи граматичної форми передаються різними компонентами: вказівка на діяча міститься в дієвідмінюваному компоненті, а незалежна ознака (дія, стан) виражається інфінітивом, наприклад: *Почну вслухатися у зойки журавлині...* [1, с. 93].

Односкладні означено-особові речення не слід плутати з такими, в яких головний член виражається третьою особою однини теперішнього і майбутнього часу або у формі однини минулого часу, оскільки ці форми не вказують на конкретну особу і відносяться до будь-якого суб'єкта. Такі речення розглядаються як неповні двоскладні з пропущеним підметом, що відновлюється з контексту [3, с. 84]. Однак певна неповнота може простежуватися і в односкладних означено-особових реченнях. На невідому особу в таких випадках вказує ситуація, контекст. Наприклад: *Вийди, Грицю, на улицю / винось кобзу під полою, / заграй дівкам під вербою* [1, с. 28]. У цьому контексті на дійову особу, якій дається наказ, вказує звертання.

Загалом у ролі головного члена означено-особових речень можуть виступати дієслова, здатні характеризувати дію людини. З усіх односкладних речень зазначені структури є найближчими до двоскладних, оскільки суб'єкт дії в них підказується особою флексією дієслова. Тому ці речення вказують і на дію, і на діяча і нерідко вважаються неповними варіантами двоскладних речень.

Своєрідна структура односкладних речень, їх організація на фоні ширшого контекстуального цілого, добір для різних обставин мовлення, можливість їх взаємозаміни, нарощення навколо них особливих семантичних якостей, паралельні синонімічні взаємини між ними тощо – все це зумовлює важливість цих типів речень у стилістичному плані. Функціонування односкладних синтаксичних структур збагачує стилістичні можливості мови, творить стилістично позначені контексти.

У відомих працях із стилістики наголошується насамперед на стилістичній ролі безособових, інфінітивних, номінативних речень. Проте в досліджуваному матеріалі помітно вираженими є означено-особові речення. Вживання односкладних означено-особових речень в українській календарно-обрядовій творчості підпорядковується певним завданням, оскільки ці речення емоційно забарвлені, акцентують увагу на дієслові-присудку, а не особі, надаючи висловлюваній думці більшої виразності і динамічності.

Структурно-семантичні особливості односкладних означено-особових речень створюють базу для вираження різноманітних смислових, функціональних й експресивних відтінків, яких позбавлені інші речення. Виявлення цих відтінків, з'ясування причин використання того чи того різновиду речень дозволяє нам зрозуміти їх стилістичну роль в українських народних піснях.

Так, означено-особові речення вживаються тоді, коли автор (народ) свідомо усуває своє «я» і наголошує на дії, характерній діяльності ліричного героя, або вважає „якання” нескромним чи неетичним, наприклад: *Заплету віночок, заплету шовковий, / на щастя, на долю, на чорні брови... / Ой пуцу віночок на биструю воду* [1, с. 165].

Такі речення широко побутують в художньому і розмовному стилях. Саме тому з усіх типів односкладних речень вони, очевидно, найчастіше трапляються в пісенній творчості українського народу. Означено-особові речення надають висловлюванню емоційно-

експресивного забарвлення і разом з іншими засобами роблять його невимушеним, навіть іронічно-жартівливим, наприклад: *Нехай дитину заколишу, / ще й чоловіка перепрошу* [1, с. 157]; *Оженюся у Петрівку, / візьму дівку-сепілітку* [1, с. 132].

Означено-особові речення з дієсловом-присудком у наказовому способі служать засобом вираження експресії, волевиявлення, передавання спонукальної, закличної інформації, наприклад: *Ой вийди, вийди на вулицю, / Постав дівонькам купайлицю* [1, 157]; *Не ламайте калиночки в лузі, / Не давайте да дівочки в люди!* [1, 123].

Отже, як бачимо, означено-особові речення в українських народних піснях характеризуються яскравою емоційною виразністю.

Спостереження показали, що в українських народних піснях односкладні речення представлені різними структурно-семантичними типами, проте одним із найпоширеніших їх різновидів є саме означено-особові синтаксичні структури. Це зумовлено перш за все стилістичною роллю цих речень у пісенній творчості українців. З одного боку, присутність виконавця дії відчувається у формі дієслова – головного члена, з іншого – важливішим є наголосити не на суб'єкті дії, а на його діяльності. Встановлено, що в означено-особових реченнях, виявлених в українських народних піснях, головний член частіше виражається дієсловами у формі другої особи однини і множини наказового способу.

Характеристика функціональних особливостей означено-особових речень засвідчила, що усі вони забезпечують своєрідне забарвлення мови, творять певний стилістичний колорит. Заміна їх іншими конструкціями, в тому числі і двоскладними, змінює, руйнує характер висловлювання.

Проведене дослідження, присвячене структурно-функціональному аналізу односкладних означено-особових речень, виконане на фольклорному матеріалі, переконало нас у тому, що і донині існує багато цікавого недостатньо вивченого етноматеріалу, а тому вказана тема потребує подальшого ґрунтовного студіювання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Календарно-обрядові пісні. Київ: Дніпро, 1987. 312 с.
2. 239. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1972. 511 с.
3. Христіанінова Р.О. Просте речення в шкільному курсі української мови. Київ: Рад. шк., 1991. 157 с.
4. Шевченко Л.Ю., Різун В.В., Лисенко Ю.В. Сучасна українська мова: Довідник. Київ: Либідь, 1996. 315 с.
5. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. Київ: ВЦ «Академія», 2004. 408 с.

Козінчук І.

Науковий керівник –проф. Лановик З. Б.

ОБРАЗ СЕСТРИ У ЛІРИЦІ ГЕОРГА ТРАКЛЯ: ПСИХОАНАЛІТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

Психоаналітична концепція здійснила незаперечний вплив практично на всі сфери людського життя, в тому числі на літературу. Найбільш виразно теорія психоаналізу простежується у літературній творчості письменників, що творили у руслі експресіонізму, для якого характерним є глибинне проникнення в людську душу, пильна увага до феномена сновидіння, позачасовість і позапросторовість тощо. Саме такі риси притаманні творчості австрійського поета-експресіоніста Георга Тракля, який тонко відчував світ і так само тонко, крізь марення і сни, передавав все, що торкалося його зору і душі. Лірика Тракля заглиблює читача у розмитий світ почуттів, в якому практично неможливо зрозуміти, де сон, а де дійсність. Образи, творенні поетом, постають як частина душі ліричного героя, вираження його багатогранного «я». У першу чергу, уваги заслуговує образ сестри, який у творчості Тракля дуже неоднозначний і багатогранний. Все це спонукає здійснити аналіз лірики австрійського поета з погляду теорії К.- Г. Юнга, в концепції якого людське "я" – це клубок індивідуальностей.

Дослідженням окресленої проблематики в українському літературознавстві займався Тимофій Гаврилів, а також Дмитро Наливайко та Кіра Шахова, що у своїх наукових працях осмислювали творчий доробок Георга Тракля.

На сьогодні існує відносно небагато досліджень, що стосуються творчості австрійського поета. Досі ще немає ґрунтовного осмислення поезії Тракля з погляду теорії психоаналізу.

Виходячи з вищесказаного, метою статті є психоаналітична інтерпретація образу сестри в ліриці Георга Тракля.

Майбутній поет, який удостоївся права називатися одним із символів експресіонізму, народився в багатодітній сім'ї, де був четвертою дитиною із шести. «Це був юнак, якого ніхто не захотів би мати за сина: з тих, що з самого початку немов би все розуміють, все знають, але не вміють зробити головне – адаптуватися до життя» [4, с. 172]. Змалку позбавлений материнської любові Тракль був не особливо успішним у навчанні, не схожий на інших та самотній, що згодом призвело до того, що незвичайний юнак знайшов порятунком у двох пристрастях: поезії і наркотиках. Ще одним захопленням Георга Тракля, про що переконливо говорять твори поета та доводи деяких біографів, була його молодша сестра – Маргарет. Саме вона була музою, перед якою поет схилявся і в якій шукав розуміння. Існують свідчення, що їхні стосунки не були платонічними, а фактично – кровозмісними. З вини Георга юна Маргарет потрапила в полон наркотиків, що згодом і стали основною причиною суїциду і поета, і його музи.

Образ сестри часто постає у поезіях Тракля: у світлі чи у тіні, як ангел чи як демон, – він може зображати і називати її по-різному, але саме цей образ є найближчим поетові. Існують факти про те, що Георга і Маргарет поєднувала неабияка схожість: як зовнішня, так і духовна. Про це говорить і сам поет у творі «Сон і потьмарення», де під мовчазним дитям ховається образ сестри: *«Ненависть спалювала серце, хтивість, коли у літньому зеленому саду чинив наругу над мовчазним дитям, в усміхненому пізнавав свою потьмарену подобу»* [3, с. 332]. Іншими словами, ліричний герой впізнає себе у сестрі. У тому ж творі читаємо: *«З блакитного люстра виходила тендітна подоба сестри, і він, наче мрець, западав у п'тьму»* [3, с. 331]. Ці рядки можна трактувати так: персонаж, дивлячись у люстро, бачить подобу сестри – своє відображення: дивлячись на себе, він бачить її. Все це наштовхує на думку, що образ сестри – це архетип Аніми, що відсилає нас до психоаналітичної теорії К.-Г. Юнга. Як відомо, архетипи Anima/Animus "доповнюють чоловічу або жіночу природу людини і уособлюють, відповідно, жіночі аспекти психе чоловіків і чоловічі – жінок. Аніма – це духовність і душа чоловіка, вона регулює його емоційне та почуттєве життя..." [2]. Цілком можливо, що Тракль через близький йому зовнішньо і духовно образ Маргарет відображав у поезії втілення своєї жіночої свідомості.

Та водночас, поет у тому ж творі змальовує сестру в дещо іншому світлі: *«...йому являлася у волосяниці, вогненний демон, його сестра»* [3, с. 333]. Тобто тут вже не дзеркальне відображення персонажа, перед нами вогненний демон, якого ліричний герой зустрічає «прориваючись до світу». А в поезії «Спокій і мовчання» автор говорить про те, як *«ясний юнак сестру являє восени у чорній тліні»*, де «чорна тлінь» знову ж таки має більше негативної конотації, аніж позитивної. Посилаючись на теорію Юнга, можна припустити, що в цьому випадку образ сестри – це Тінь, тобто негативний аспект душі людини, який "люди сприймають як чужий і небезпечний" [2].

Але в інших творах автор заперечує цю думку, зорема, у молитві «До сестри», де Тракль поетизує і возвеличує образ Маргарет, кажучи: *«Бог вигинав твої вії. Зорі шукають ночами, дитято страсної п'ятниці, Душу твого чола»* [3, с. 161]. Ще більш величним образ сестри постає у вірші «Сестрин сад»:

*В сестриному саду літа урочі,
Блакить і червінь квітів проти ночі
Її нечутний крок лелійним став.
Заблудлий крик дрозда супроти ночі
В сестриному саду літа урочі;
Нечутно янгол став* [3, с. 205].

У цитованій поезії відчувається справжнє захоплення сестрою, отождолення її з янголом. «Блакить і червінь квітів» – це стан душі ліричного героя, що є невимовно піднесеним.

Можливо, саме це і є стан повної цілісності, тобто Самості. Адже на думку Юнга, "Самість – центральний архетип структури особистості, який уособлює максимальну повноту її самореалізації" [2]. Іншими словами, говорячи про поезію такого типу, маємо право не лише робити натяк на закоханість Тракля у Маргарет, а й на те, що в її образі він вбачав свою Самість.

Цікаво і неоднозначно образ Маргарет відображено у двох редакціях поезії «Вечірній тан». У першу версію вірша Тракль вводить ім'я сестри, називає її зорею:

Грето, все смієшся ти.

В дивних снах зринає море.

І переді мною, зоре,

Ружі скоро відцвісти [3, с. 87].

А в другій редакції до цього вірша сміх належить вже не Греті:

Сміх злітає, то сліпа

Люття, в'їдлива, забута,

Тихо безгомінна рута,

Сповнена скорботи рута [3, с. 87].

Можна припустити, що в обох версіях поезії постає один і той же образ сестри, але в різних відтінках: в першому випадку вона – зоря, що асоціюється зі світлом, вже згаданим ангельським обличчям (Самість), а в другому – сліпа люття, що повертає нас до порівняння сестри з темним демоном, Тінню людської душі. Багатогранність образу сестри у ліриці Тракля також підтверджується поезією «Весна душі», де сестра – могутня смерть:

Сестро, тебе знайшов самотню на галяві

У лісі, й південь був й урочою мовчанка звіра

І білина під диким дубом; срібно квітнув терен.

Могутні смерть і полум'я у серці [3, с. 251].

На перший погляд, сестра як втілення смерті має негативний відтінок, що створює алогію на архетип Тіні. Але в поданій цитаті поряд зі смертю «квітнув терен», а назва твору – «Весна душі». Це схиляє до думки, що в цьому випадку сестра (смерть) – це переродження, іншими словами уособленням Самоті, що і є переродженням у себе повноцінного, цілісного.

Сестра була для Тракля справжньою музою. Поет зображав її образ по-різному: 1) як своє дзеркальне відображення; 2) як демона у темному світі; 3) як небесне створіння – янгола. Якщо розглядати образ сестри крізь призму психоаналітичної концепції К.-Г. Юнга, можна припустити, що цей складний образ є комплексом структурних ланок особистості поета: сестра як дзеркальне відображення – Аніма, сестра як демон – Тінь, сестра як янгол – Самість. Це дозволяє нам подивитись на творчість письменника та його особистість з іншого, нового, боку, та відкриває нові шляхи для інтерпретації доробку поета.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ільїна Т. А. Своєрідність поетичної творчості Георга Тракля – австрійського поета епохи раннього експресіонізму // Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. 2015. Вип. 12. С. 124-133.
2. Каліна Н. Ф. Психотерапія: підручник. К.: Академвидав, 2010. 286 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://westudents.com.ua/knigi/535-psihoterapiya-kalna-nf.html>.
3. Тракль Г. Себастьянові сні: [Вірші, рецензії, листи] / упоряд., пер. з нім., передм. Т. Гаврилів. Л.: ВНТЛ-Класика. 2004. 400 с.
4. Тракль Г. Стихи / пер. с нем., вступл. С. Аверинцев // Иностранная литература. 1989. № 11. С. 171–176.
5. Тракль Г. Стихотворения. Проза. Письма / сост., ред. пер. и коммент. А. Белобратов; вступл. В. Метлагл. СПб.: Симпозиум, 2000. 639 с.

Кузьмак С.

Науковий керівник – доц. Бородіца С. В.

ЖАНР ПОВІСТІ У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ ГРИГОРА ТЮТЮННИКА

Григор Тютюнник – один із яскравих представників української літератури 60-х рр. ХХ ст. Він разом із М. Вінграновським, Є. Гуцалом, В. Дроздом, В. Симоненком, В. Шевчуком

творив високомистецькі зразки малої прози. Шістдесятники прагнули розширити жанрово-стильовий діапазон українського письменства, модернізувати його через поглиблення психологізму та індивідуальний образ світу, який наповнювався національними ознаками. Не випадково П. Загребельний порівнював Григора Тютюнника з болідом – надзвичайно яскравим метеоритом, широкий вогняний слід від якого «надовго залишається в пам'яті». Творчість письменника високо оцінює українське літературознавство ХХ ст. Його унікальний талант одностайно відзначають В. Даниленко, І. Дзюба, В. Дончик, М. Жулинський, Н. Заверталюк, І. Захарчук, Г. Клочек, М. Кодак, Я. Козачок, О. Лихачова, Р. Мовчан, Л. Мороз, О. Неживий, В. Панченко, Г. Сивокінь, М. Сулима, Л. Тарнашинська, А. Ткаченко, Н. Тульчинська, А. Шевченко та ін.

У 70-80 рр. ХХ ст. посилюється інтерес до психоаналітичного дискурсу, насамперед категорій свідомого і несвідомого. Так, психоаналіз дозволив окреслити сучасний погляд на психіку людини, відтак – і природу твору, оскільки художній твір вважається вираженням психічної сфери людської свідомості. По-новому вирішувалася проблема пізнання особистості, її духовності, інстинктів та інтуїції. Психоаналіз творчо впливав на літературні, інтелектуальні, релігійні погляди митців другої половини ХХ ст., що дозволило Т. Гундоровій ввести у літературознавчу науку поняття психобіографії письменника. У зв'язку з цим аспектом прозовисьмо Г. Тютюнника досліджували О. Астаф'єв, А. Гуляк, І. Захарчук, Н. Зборовська, Ф. Кейда, В. Марко, Р. Мовчан, В. Нарівська, М. Тарнашинська та ін. Так, Н. Зборовська у ґрунтовній монографії «Код української літератури» (2006) наголосила на перевазі чуттєвості, «романтичній ідеалізації, що веде до міфологізації, інфантилізму» [3, с. 359]. Закономірно, що осмислення психології творчості митця визначило нові акценти у дослідженні творчості Григора Тютюнника, зокрема численні реінтерпретації авторських текстів та критичні дискусії про «масштаби неперевершеного таланту» (О. Неживий) письменника. Попри стійкий і глибокий інтерес дослідників до багатогранного прозового спадку Григора Тютюнника, поза їх увагою залишається низка важливих проблем, які сьогодні потребують фахового вирішення: домінантні ознаки художнього стилю, міфопоетика, естетичний потенціал прози, наративна структура, ускладнена модель образу персонажа тощо. Саме потреба всебічного осмислення творчості Григора Тютюнника визначає актуальність нашого дослідження.

Доля постійно випробовувала Григора Тютюнника на стійкість, вірність, мужність, доброту. Об'єктом його художньої обсервації було українське село другої половини ХХ ст. Неординарність Тютюнникових творів виявляється у глибинній любові до рідної землі, до звичайної людини, ошуканої, окраденої, зневаженої. Намагання проникнути у її внутрішній світ, простежити психологічні зсуви і зрушення, вловити найтонші нюанси переживань характеризує психологічне письмо митця. Водночас прозу Григора Тютюнника не варто називати «сільською», оскільки таке означення відкидав і сам автор. Вважаємо, що він оригінально синтезував класичну новелістичну (чи повістеву) форму з новими способами відображення дійсності, зумовленими відчутними змінами у психологічному світі селянина – провідного персонажа малої прози письменника. Григор Тютюнник не шукав виїмкових історій, виняткових подій чи незвичайних героїв, а розповідав про те, чим живе звичайна людина, тому саме у простоті, достовірності, правдивості, нелукавості полягає новизна і самобутність творів письменника. Таким чином, художня обдарованість Г. Тютюнника насамперед виявилася в його прагненні досягнути найпотаємніші вияви людської психіки, національного характеру українця, стилістично і композиційно досконало передати колористику навколишнього світу, ліричність світовідчуття, а отже, природи.

Мета статті – проаналізувати жанрово-стильові особливості повістей Григора Тютюнника в контексті української літератури другої половини ХХ ст., а також з'ясувати місце Григора Тютюнника у прозовому дискурсі української літератури другої половини ХХ ст.

Мала проза Григора Тютюнника – надзвичайно емоційна, бо в ній сильне особистісне начало, хоч авторські коментарі здебільшого відсутні. У ній гармонійно – у різних «пропорціях» – поєднані буденно-житейське і романтично-піднесене, розважлива оповідність і ліризм, трагедійне і комічне [4, с. 204]. Не викликає сумнівів об'єктивне твердження, що проза Григора Тютюнника є вершинною в українському письменстві другої половини ХХ ст.: митець створив свій художній метод, який тяжіє до кращих надбань неореалістичної української прози і є одним із виняткових явищ новітньої літератури.

Важке воєнне дитинство сформувало драматичне світосприймання Григора Тютюнника. Художньо осмислюючи соціальні, моральні, естетичні аспекти життя, він розширював тематичні межі тогочасної повісті (дитина в окупації як екзистенційній межовій ситуації («Климко»), зображення народного характеру, нехтуючи офіційними засадами соцреалізму («Вогник далеко в степу»), його маргіналізація через глибоке, часто символічне переосмислення взаємин міста й села («День мій суботній») та ін.). Автор постійно шукав нові ракурси-погляди на життєвий «матеріал», який у його прозових текстах зазнав суттєвих зовнішніх трансформацій (наприклад, людина і природа, кар'єризм, егоїзм, пристосуванство та ін.). Внутрішня тема Григора Тютюнника, яку концептуально виношував і засадничо реалізовував, залишалась незмінною упродовж усього творчого життя: сюжет у нього – це «простеження руху душі героя на якомусь короткому чи довгому відрізку його життя» [6, с. 23]. Це засвідчують повісті «Облога», «Климко», «Вогник далеко в степу», «День мій суботній», «Житіє Артема Безвіконного».

Повісті Г. Тютюнника є поліфонічними полотнами, що розсували усталені жанрово-стильові межі української літератури ХХ ст., засвідчили еволюцію стильової домінанти письменника – неореалізму. Особливості його художніх пошуків, на нашу думку, зумовлені психологізацією та ліризацією усіх структурних складових твору – жанрової, композиційної, наративної, образної, поетикальної тощо. Насамперед прозаїк у повістях ускладнив модель образу персонажа. Він майстерно дослідив і увиразнив український національний характер, передусім у його морально-психологічному аспекті. Образ «вічного» селянина – цей «невичерпний художній образ» (В. Фащенко) переосмислений автором крізь призму психологічних станів богопокинутості і відчуженості. Так, у 1961 році Григор Тютюнник писав старшому братові: «Завжди був самотній, наче той хрест, що стоїть у полі» [2, с. 27]. Образи його героїв (Климко, Харитон, Павлентій, тітка Ялосовета, Галя, Артем Безвіконний та ін.) є виразною проекцією цієї самотності. Такі особистісні мотиви (зовнішня і внутрішня незахищеність, надломленість української людини, її буття-на-межі, травмоване дитинство та ін.) визначили закономірну для цього часу екзистенційну проблематику [1, с. 47].

Услід за Є. Пашковським, можемо стверджувати, що «катарсисні» ситуації, переконливо змальовані у повістях Григора Тютюнника, посилюють психологізм, який є його концептуальним і характеротвірним елементом, але найпродуктивніший у розкритті внутрішнього світу персонажа, його психічного буття. У повістях багатогранно відтворені найрізноманітніші емоційні стани особистості (самотність, відчуження, образа, гнів, сум, незадоволення, радість, закоханість, несміливість, сором'язливість, страх, збудження, невпевненість, переляк тощо). Багата й палітра їх виражально-зображальних засобів: внутрішній монолог, самоаналіз, спогади, асоціації, оніричні візії і марення, підтекст, замовчування, паузи, контраст, конфлікт, невластне пряма мова, художня деталь (вираз очей, обличчя, уст, погляд, міміка, жести, поза, рухи, звукова, кольорова, запахова, речова, побутова, портретна, асоціативна деталь) та ін.

Наголосимо, що майстерно обсервуючи внутрішній світ простої людини – духовно чистої, наділеної високим почуттям обов'язку перед іншими людьми і державою – в умовах історичного лихоліття та соціально-культурних трансформацій письменник наполегливо міцно зв'язував воедино високу моральність особистості з традиціями роду, родини, народу. Він сміливо відживлював генетичну пам'яті, вічні настанови народної моралі й етики. Погоджуємося з думкою В. Нарівської: «Феномен Тютюнника здебільшого був визначальним у формуванні якісно нової народопсихології. Письменник ігнорував політизацію літератури і з властивим йому розумінням своєї значимості, що зростала на поступовому зближенні його естетичних уподобань і потреб нації, понад усе цінував притаманну європейській культурі ідею свободи особистості. Альтернатива Тютюнника – відновлення національного літературного буття й розвиток його в західноєвропейських формах, що поступово набували обрисів відповідної естетичної програми» [5, с. 193].

Ліризм, символічність художньої деталі, емоційність, гуманістичний пафос найточніше характеризують повістеву прозу автора. Таким чином, неореалізм як стильова домінанта, що реалізується через пізнання ірраціональної сутності характерів, психологічне заглиблення у зв'язки чуттєвого й доцільного; оновлена модель соціально-психологічної дійсності з домінуванням психологічного начала над соціальним; принципи правдивості, психологізму;

життєвий, ментально заглиблений та аксіологічно самоцінний конфлікт; художня деталь, яка важить більше, ніж розлогі описи чи роздуми; стилістично доцільні народнорозмовні монологи й діалоги розширили жанрові межі повісті Григора Тютюнника.

Отже, кількапланова подевість, ліричність оповіді, аналепсиси, фокалізація, концептуальна філософічність, глибокий психологізм як визначальні ознаки індивідуального стилю письменника, зумовлені характером авторського світосприймання і художнього мислення, модифікували жанрову форму повісті, збагативши її архітектоніку та оповідну структуру. Відтак, традиційна і водночас сучасна проза Григора Тютюнника, безперечно, є художнім надбанням української літератури ХХ ст., візитною карткою українського народу в світовій культурі [6, с. 23].

ЛІТЕРАТУРА

1. Аврахов Т. Екзистенція в художньому слові Григора Тютюнника. *Укр. мова і література в школі*. 1992. №9-10. С. 46-48.
2. Даниленко В. Енергія болю: Психічна травма в художньому світі Григора Тютюнника. *Слово і час*. 2000. № 4. С. 27-29.
3. Зборовська Н. Код української літератури. Проект психоісторії новітньої української літератури. Київ: Академвидав, 2006. 502 с.
4. Мороз Л. З любові і доброти (Григор Тютюнник): Літературно-критичний нарис. Київ: Дніпро, 1984. 181 с.
5. Нарівська В. Григор Тютюнник як естетично-перехідний феномен. «Прийшов, щоб не розлучатися...»: На пошану 70-річчя Григора Тютюнника: наук. зб. Київ: Твім інтер, 2005. С. 193-205.
6. Тютюнник Г. Облога: Вибрані твори / передм., упорядкув. та приміт. В. Дончика. 3-тє вид. Київ: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2004. 583 с.

Борсук Н.

Науковий керівник – викладач Решетука Т. В.

РЕФОРМА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ВЛАДИ У РЕГІОНАЛЬНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ

В Україні триває п'ятий рік реформи місцевого самоврядування та децентралізації влади. За оцінками експертів, реформа децентралізації є однією з найбільш успішних. Соціологічні дослідження, які проводяться Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС) на замовлення Програми РЄ «Децентралізація і реформа місцевого самоврядування в Україні» у співпраці з фахівцями Ради Європи та Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, переважно висвітлюють загальну обізнаність українців про суть децентралізації. Робота засобів масової інформації дозволяє суспільству зрозуміти, куди рухається країна і як змінюється система менеджменту в процесі децентралізації. Особлива роль належить регіональним ЗМІ, які мають більше довіри від громадян і є об'єктивнішими у висвітленні якісних змін на місцях.

Актуальність дослідження зумовлена суспільним інтересом до реформи самоврядування влади та децентралізації влади, зростанням ролі регіональних ЗМІ, зокрема онлайн-медіа, у висвітленні процесу її впровадження на місцевому рівні.

Питання управління процесами децентралізації більш детально досліджено у працях, перш за все, зарубіжних авторів, оскільки реформа у різних країнах має тривалу історію. Важливими є праці Р. Масгрейва, У. Оутса, Ч. Тібу. Українські вчені в останні роки активно долучилися до вивчення процесів децентралізації та їх організаційного забезпечення в Україні.

Теорію та практику процесу децентралізації органів державної влади досліджували О. Амосов, Г. Мостовий, О. Петруніна, О. Козиріна, А. Школик. Кожний із них пропонує власне бачення процесу децентралізації. Серед робіт, які містять комплексний підхід до різних сторін процесу децентралізації, необхідно згадати дослідження О. Бориславської, І. Заверухи, Е. Захарченка [1], В. Гладій, О. Дроздовської, А. Касич [3] тощо.

Усі аспекти реформи місцевого самоврядування та децентралізації влади розкрито на урядовому сайті gov.ua [4].

Децентралізацію влади в Україні визначено як одну з пріоритетних реформ, яка передбачає створення ефективної системи організації та управління соціально-економічним розвитком на місцевому рівні. Зрозуміти специфіку впровадження засад реформи на локальному рівні можна за допомогою регіональних медіа.

Комунікація органів влади з громадянами відбувається здебільшого двома каналами: завдяки організації різноманітних зустрічей і обговорень безпосередньо в самих громадах та через засоби масової інформації. При цьому перший спосіб, на думку чиновників, є доволі ефективним і подекуди дозволяє переконати мешканців громад у вигодах від процесу об'єднання. Однак, це вдається не завжди, оскільки на мешканців сіл і маленьких селищ великий вплив мають голови громад. Новостворені сайти об'єднані територіальні громади (ОТГ) не завжди виконують головні функції – забезпечення відкритості діяльності органів місцевого самоврядування, створення інформаційного майданчику для депутатів і жителів громад, надання необхідних для населення сервісів. Ефективність комунікації через ЗМІ виміряти доволі складно, найчастіше її не вистачає, а це негативно впливає на обізнаність мешканців громад.

Щоб оцінити обізнаність населення про реформу місцевого самоврядування та децентралізацію влади ми провели онлайн-дослідження «Реформа місцевого самоврядування та децентралізація влади у регіональному медіадискурсі». У ньому взяв участь 141 респондент. Серед них 70,3 % – жінки і 29,7 % – чоловіки. Середній вік майже половина опитаних (47,7 %) – від 25 до 45 років. Значну частину відповідей дали молоді люди: в опитуванні взяли участь 37,5 % респондентів віком від 18 до 25 років. Це онлайн-дослідження можна вважати репрезентативним, оскільки, у ньому дотримана вибірка за демографічними ознаками: вік, стать. Варто зазначити, участь в опитуванні брали жителі міст, сіл та об'єднаних територіальних громад.

Більшість респондентів проведеного онлайн-дослідження (63 %) знають про реформу місцевого самоврядування та децентралізацію влади. Менш поінформовані – 34,1 %, вони у своїх відповідях обрали варіант «частково знаю». Всього 2,9 % взагалі не обізнані у процесі створення ОТГ. Менш предметне знання щодо процесу децентралізації має молодь у віці від 18 до 25 років. Однак зростання рівня обізнаності щодо сутності та специфіки децентралізації прямо не позначається на показниках підтримки реформи. Відповідно «знати» не означає підтримувати, хоча потенційно інформованість і виступає кращою основою для сприйняття децентралізаційного процесу.

Конвертація знання у підтримку є повільним процесом і залежить від багатьох чинників. Одне з найголовніших – джерела інформації. Серед основних є преса, інтернет-видання, телебачення й офіційні сайти громад, які активно створюються і починають функціонувати з моменту створення ОТГ. Найпоширенішим джерелом інформації щодо реалізації реформи згідно з отриманих відповідей на запитання «Звідки черпаєте інформацію про реалізацію реформи?» респонденти обрали інтернет-видання. Підтвердили відповідь 66,9 % опитаних. На другому місці є телебачення. З екранів телевізорів 41,2 % жителів Тернопільщини дізнаються про децентралізацію. Невеликий відрив мають й офіційні сайти громад, вони є інформаційним майданчиком для 30,9 % респондентів. Це можна пояснити локальністю такого джерела інформації. Найменшою популярністю щодо висвітлення реформи користується преса, лише 19,1 % опитаних читають новини з газет. Варто відзначити, респонденти у даному запитанні залишили й свої відповіді. Вони дізнаються про впровадження реформи із соцмереж, зокрема Facebook і Twitter, а також з діалогу з депутатами.

Чи знаєте Ви про реформу місцевого самоврядування та децентралізацію влади?

138 ответов

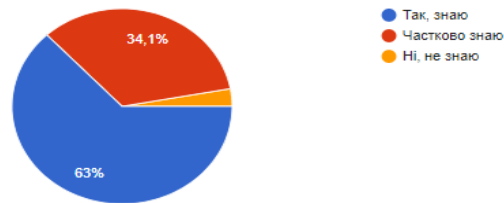

Рисунок 1. Обізнаність населення про реформу місцевого самоврядування та децентралізації влади

Звідки Ви черпаєте інформацію про реалізацію реформи?

136 ответов

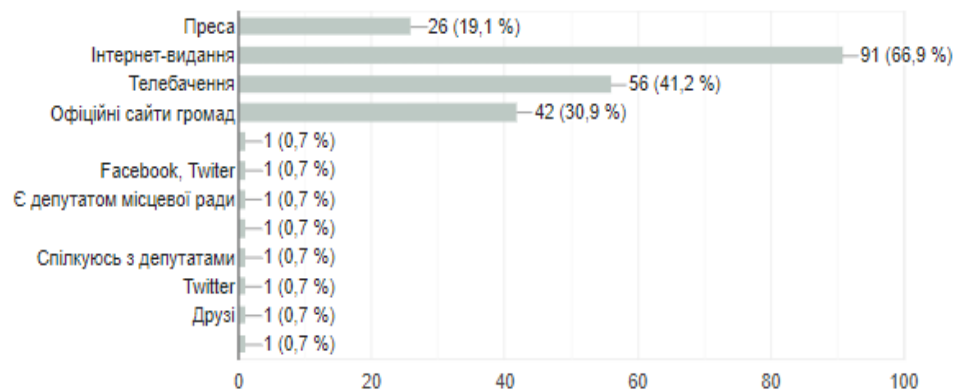

Рисунок 2. Джерела інформації про реформу місцевого самоврядування та децентралізації влади

Наскільки зрозумілою є реформа залежить і від виділеного часу на сприйняття новин. На запитання «Скільки часу Ви затрачаєте на перегляд новин на відповідну тематику» більшість – 51,1 % відмітили варіант 5-10 хвилин. Від 3 до 5 хвилин йде на процес вивчення реформи у 30,7 % опитаних. Ще 12,4 % не виділяють час на отримання інформації про реформу, а дізнаються про неї лише під час перегляду новин на іншу тематику. Це означає, що децентралізація як реформа і її процес впровадження не виявляє особливий інтерес у респондентів. У відповідях зазначили й свій варіант: 10-20 хвилин, більше 6 годин вдень, також звернули увагу, що немає ресурсу, який пише про децентралізацію лаконічно, доступно і з посиланнями на джерело.

На п'ятому році реформи не у всіх склалося чітке уявлення про децентралізацію. Найменш поінформованими залишаються пересічні мешканці. Тому досі потрібні матеріали, які би роз'яснювали суть і мету децентралізації, розповідали про те, які переваги вже відчули мешканці об'єднаних територіальних громад тощо. Сьогодні згідно з аналізом регіонального медійного простору не вистачає якісної аналітики, інформаційних приводів і людських історій, які б робили тематику реформ ближчою і зрозумілішою для аудиторії. В опитуванні 61 % респондентів зазначили, що хочуть читати аналітичні матеріали, а 36,6 % задовольняються

інформаційними статтями. Такий вибір можна пояснити тривалістю впровадження реформи. Зараз громадяни зацікавлені знати більше, думати та аналізувати її хід. Важливо почути експертні думки, розібратися у спірних питаннях, побачити перспективу. Не менш важливо дізнаватися про реформу просто, у цьому допомагають лонгріди.

Матеріали на тему децентралізації у регіональних медіа трапляються не часто. Їх висвітлення у місцевих ЗМІ залежить від інформаційних приводів. Спеціальних проєктів про реформу в тернопільських медіа не передбачено. Відтак, можна говорити про недостатній рівень подачі, 48,6 % респондентів оцінили її регулярність на трійку. Так само користувачі відмітили і якість опублікованих статей в інтернет-ресурсах. Лише 6,6 % респондентів повністю задоволені матеріалами, їх влаштовує об'єктивність, збалансованість, стиль, структурованість, а – 9,9 % з недовірою ставляться до авторів. Все ж вплив журналістських публікацій на впровадження є вище середнього.

Варто зазначити, ставлення до децентралізаційного процесу є неоднаковим. Жителі об'єднаних територіальних громад оптимістичніше оцінюють сам процес об'єднання, очікують від нього переважно вигоди. Краще інформовані про перебіг реформи схилиються до загальної підтримки реформи. На запитання «Що на Вашу думку принесла децентралізація мешканцям ОТГ?» майже половина 45,2 % відповіли «тільки можливості». У той же час спостерігається неоднорідність думок в інших респондентів. У децентралізації вбачають ризики, очікують негативних наслідків для своїх територій від подібного об'єднання. Населення старшої вікової групи орієнтоване на збереження існуючого статусу та зони комфорту, відчуваючи занепокоєння щодо можливих змін, які принесе процес децентралізації. Чим молодше населення, тим позитивнішою є не тільки оцінка реформи, але й ставлення до неї, а також бачення перспективного процесу, який сприймається як можливість для якісних змін на краще. Окрім цього, освітній рівень, зайнятість інтелектуальною працею позначається на рівні активності населення, що виражається у підвищених показниках готовності брати участь у процесі впровадження реформи.

Про реформу місцевого самоврядування та децентралізацію влади, згідно з опитуванням, знають 63 %. Конвертація знання у підтримку є повільним процесом і залежить від багатьох чинників. Одне з найголовніших – джерела інформації. Серед основних є преса, інтернет-видання, телебачення й офіційні сайти громад, які активно створюються і починають функціонувати з моменту створення ОТГ. Найпоширенішим джерелом інформації з якого населення дізнається про реформу є інтернет-видання. Все ж матеріали на тему децентралізації у регіональних медіа трапляються не часто. Їх висвітлення у місцевих ЗМІ залежить від інформаційних приводів. Спеціальних проєктів про реформу в тернопільських медіа не передбачено. Відтак, можна говорити про недостатній рівень інформованості. Нам досі потрібні матеріали, які би роз'яснювали суть і мету децентралізації, розповідали про те, які переваги вже відчули мешканці об'єднаних територіальних громад. Ставлення до децентралізаційного процесу є неоднаковим і залежить від багатьох чинників: поінформованості, віку та місця проживання.

Перспективи дослідження медійного представлення реформи місцевого самоврядування та децентралізації влади в Україні полягають у можливості подальшого вивчення регіонального онлайн-простору щодо висвітлення реформи, аналізу жанрової палітри публікацій, рівня та якості поінформованості населення щодо процесу реформування місцевого самоврядування та децентралізації влади, а також вироблення рекомендацій щодо інформаційного супроводу впровадження реформи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України. Децентралізація публічної влади. 2012. URL: http://despro.org.ua/media/upload/decentral_zac_ya_publ_chno_vladi_dosv_d_evropeyskih_derzhav_ta_perspektivi_ukra_ni%282%29.pdf.
2. Гладка Т. І. Децентралізація влади в Україні як засіб посилення демократії та підвищення її стабільності. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2015. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=937>.
3. Касич А. О. Теоретичні аспекти впливу процесів децентралізації на економічний розвиток країни. Актуальні проблеми економіки. 2016. № 8. С. 16–21.

4. Концепція реформи місцевого самоврядування і територіальної організації влади в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 р. № 333-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>.
5. Ладика І. Медіа про і для громад: як пишуть про реформу децентралізації. Медіакритика. 2018. URL: <http://www.mediakrytyka.info/ohlyady-analytika/media-pro-i-dlya-hromad-yak-pyshut-pro-reformu-detsentralizatsiyi.html>.
6. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 05.02.2015 р. № 157-VIII. Дата оновлення: 22.11.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19>.
7. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. № 385. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>.
8. Про співробітництво територіальних громад : Закон України від 17.06.2014 р. № 1508-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/150818>.
9. Скрипнюк О. Децентралізація влади як чинник забезпечення стабільності конституційного ладу : теорія й практика. Віче. 12. 2015. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2015_12_8.
10. Як висвітлювати децентралізацію. Докладні поради журналістам, які роблять матеріали про реформу. URL: <http://pravo.org.ua/ua/news/20873426-yak-visvitlyuvati-detsentralizatsiyu>.

Валентина П.

Науковий керівник – доц. Бородиця С. В.

ЕСТЕТИЧНА ПРАКТИКА ЛІТЕРАТУРНОГО УГРУПОВАННЯ «НОВА ДЕГЕНЕРАЦІЯ»

Поезія літературного гурту «Нова дегенерація» 90-х рр. репрезентує якісно нові аспекти національного письменства кінця XX – початку XXI ст., особливо значущими були запропоновані цим літературним поколінням митців жанрово-стильові трансформації. Їх вивчення в контексті естетично-філософських параметрів постмодернізму є одним із важливих завдань сучасного літературознавства. Творчість письменників-учасників «Нової дегенерації» – Івана Андрусяка, Степана Процюка, Івана Ципердюка цілісно не аналізувалася, досі дослідники (Є. Баран, А. Біла, І. Бондар-Терещенко, Ю. Логвиненко, І. Старовойт, Л. Стрингалюк, М. Ткачук та ін.) обсервували загальні проблеми їхнього творчого доробку. Тому актуальність нашого дослідження полягає у потребі вивчення оригінальної манери письма поетів-дев'ятдесятників, зумовленої, на нашу думку, особливим стилем входження в літературний процес та перебування в сучасному мистецькому дискурсі, який не лише демонструє буттєву позицію покоління посттоталітаризму, до якого належить митці «Нової дегенерації», але й вирізняє їх з-поміж інших літгуртів у літературі кінця XX ст.

Мета статті – осмислити творчий феномен поетів «Нової дегенерації», оновивши усталені погляди на український постмодернізм та естетичні явища українського літературного процесу заявленої доби.

Творчість І. Андрусяка, С. Процюка, І. Ципердюка – яскравий приклад репрезентації сприйняття світу мистецького покоління письменників-дев'ятдесятників, еволюції їхніх художнього мислення та індивідуального стилю, що розширюють уявлення про новітню українську літературу в контексті постмодерністської поетики. Свої творчі пошуки вони розпочали 1991 року в Івано-Франківську. У місцевому тижневику «Західний кур'єр» упродовж 1991-1992 років як додатки до видання були надруковані три альманахи «Нова дегенерація». Епатажна назва дивувала і викликала запитання. Було зрозуміло, що у час засилля літературних гуртів треба яскраво виділятися. Перевага надавалася ефектній, дещо кричущій назві, і ризик себе виправдав. За словами «дегенератів», гра на контрастах: компрометуючої назви й інтелектуалізму як стильової домінанти творчості, лексичного значення слова «дегенерат» й інтелігентного зовнішнього вигляду молодих письменників та ін. – виконувала важливу ініціативну функцію, звільняючи українське письменство від соцрадянських стереотипів, застарілих норм і народницьких традицій:

ми останні пророки в країні вчорашніх богів
ми останні предтечі Великого Царства Диявола
ми зчиняємо галас і це називається гімн
ми сякаємось в руку і це називається правила [1, с. 13].

Наприкінці 1992 року в івано-франківському видавництві «Перевал» вийшла однойменна поетична збірка, яка вразила не форматом чи кількістю оприлюднених текстів, а передмовою «Сотворіння трикутника», яку написав відомий вже в той час Ю. Андрухович. Саме його тлумачення назви гурту вважаємо найбільш прийнятним і переконливим: «“Нова дегенерація”». Тут вчувається парафраз на тему футуриста Михайля Семенка з його «Новою генерацією». Тут пахне двадцятими. Літературні полеміки, скандали, становлення течій, напрямків, незримий ковпак огрепу, “ревфутпоєми”, що плавно переростають у доноси. Трохи згодом, у тридцять четвертому, все це ліквідують, спорудивши натомість помпезну піраміду під назвою «Спілка письменників». Ентузіастичний похід «нових генерацій» в загірню комуну майбутнього скінчиться на Соловках.

Але ж – дегенерація?! Так, дегенерація. Тут пахне дев’яностими. Це – теперішній час.

«Дегенерація» по-українськи «виродження».

Бо наша культура сьогодні балансує. Вона на грані поміж виродженням і відродженням. Тотальне відродження на тлі виродження. Або навпаки.

Поетів не хочуть. Вони вкотре виявились непотрібними. Вони – завелика розкіш для цього суспільства.

Поетам начхати на це суспільство. Вони платять взаємністю. Пишуть, як і в усі часи, для себе. Усе герметичніше, усе закритіше. Українська поезія стає все кращою» [2, с. 3].

І. Калинець пропонував змінити назву на: «Де нова генерація?», обґрунтувавши відсутність точок перетину між «дегенеративною» назвою угруповання і високоінтелектуальним змістом його творчих практик. Проте учасники літгурту вирішили її не змінювати, оскільки епатажна назва не була результатом певного задуму, а, швидше, виявом комічного як художнього засобу в його широкому діапазоні: від жарту до сарказму. Цього аспекту якраз і не зрозумів Олесь Гончар, який у «Літературній Україні» різко критично відгукнувся про поетичну збірку «Нова дегенерація», жорстко відзначивши так зване «творче банкрутство»: на його думку, «валиться світ» від руйнування норм традиційного віршування. На захист її авторів став впливовий науковий часопис «Слово і час», який визнав видання «Нова дегенерація» найкращою книжкою 2003 року.

У контексті сказаного вище, висновуємо, що назва «Нова дегенерація» засвідчує виразну естетику трагічного. З одного боку, трагічне – ставлення митців до навколишнього абсурдного світу, в якому кожен повинен віднайти у собі й утвердити моральні цінності:

- ми не маски ми стигми тих масок що вже відійшли
- ми не стіни ми стогін імен що об стіни розлучені
- ідемо до людей у вінках недоспілих олив
- у простертих долонях несемо гріхи як окрушини [1, с. 13].

А з іншого боку, трагічне для поетів «Нової дегенерації» – це насамперед потворне, що проголошується ними єдино можливою реакцією на алогічні соціально-політичні зміни, нерозумний соціум, беззмістовні суперечки, безглуздість непримиренних конфліктів:

- табунами блукають отари і несть їм числа
- по найвищих деревах як дзвони гойдаються пастирі
- по незвіданих нетрищах душі виходять на злам
- і спалахує небо червоною міченою пастою [1, с. 13].

Важко окреслити естетичний дискурс поезії І. Андрусяка, С. Процюка, І. Ципердюка, оскільки тут допустимо говорити про деестетизацію їхньої творчості, властиву постмодерністській поетиці: абсурдне світобачення («Депресивний синдром» І. Андрусяка), карнавалізація дійсності, оніричні візії («Химерії» І. Ципердюка), гротескні образи, «сюрреалістичне зміщення площин і пластів» (Ю. Андрухович) («На вістрі двох правд» С. Процюка), іронія, блазнювання та ін. Водночас погоджуємося з обґрунтованим твердженням Ю. Андруховича: «Ці тексти нагадують ліси. Вони захаращені знаками, символами, ілюзіями. Крізь них треба продиратися. Це елітарні тексти» [2, с. 4]. Справді, їх адекватно сприйняти і зрозуміти зможуть лише професійні читачі, тому що поетичні тексти письменників «Нової дегенерації» – суцільні потоки свідомості авторів, їхні трагічно безвихідні, «бароково-хворі» рефлексії, у яких «безодні часу і простору», «гонитва за самим собою» [2, с. 6], «вільні асоціації», широкі інтертекстуальні перегуки між «постатями Антонича, Калігули, і

Достоевського» [2, с. 6] та ін. Про це метафорично написав І. Ципердюк поетичній мініатюрі-химерії «З погляду вічності («Новій дегенерації» присвячується): «Фаєтонно несуться думки брудними вулицями міста. ... Скелети дерев промовляють тлінністю часу. Люди ходять в пошуках неба, в целофанових пакетах носять хвилини. Вичерпується розуміння білої завіси. Золотими мітами античності позначені входи у вігвами вождів. Ангели приносять хліб з неба, юрбища ситі топлять його у болото. На колінах повзають ті, в золотих коронах німбу, язиками збираючи крихти з гнойовиська. Стомлені, йдуть босі дорогою до Жовтого Дому і, невідспівані, зникають.

В кімнатах, повних диму і легких уколів трунку, розчиняються в недоречностях слів. Швидко йдуть і повертаються, засинають, щоб прокинутися з синами, доганяють і блоють сукровицею, завжди розтоптані. Не переводяться, як вічні зміни дня на ніч.

Амінь» [1, с. 102].

В інтертекстуальних «хашах» поетичного тексту І. Ципердюка зіткнулися формально-змістова свобода, «метафізичний смуток», постмодерністська іронія, відверті, нічим не прикриті характеристики, інтелектуальні підтексти, метафорично ускладнені образи та ін. Завершуючи передмову до поетичної збірки «Нова дегенерація», Ю. Андрухович чітко окреслив естетичну програму літургу: «Поезія потребує абсолютної сміливості та бездоганної шляхетності. Вона хоче пана, а не хама. Українська поезія тим більше. Здається, «дегенерати» вже мають перше і здобувають друге. Хочу їм побажати тільки свободи» [2, с. 9]. Відтак це пояснення дало йому можливість перефразувати епатажну назву у досить проспективну: «нова регенерація. Регенерація – це коли в ящірки відростає відрубаний «фіст». Або крила в покалічених ангелів. І так далі» [2, с. 9].

Завдяки постмодерністській свідомості поети «Нової дегенерації» майстерно продемонстрували художній прийом «гри-як-навчання», у ході якої вони органічно синтезували елементи європейського постмодернізму (деструкція, деформація, багатоплощинність, інтертекстуальність, іронічність, ревізія традицій, мовна поліфонія, зумисна театральність, апокаліптичність та ін.) й українську модерністську естетику (культ свободи і митця, інтелектуалізм, міфопоетика, символічність, умовні форми, синтез мистецтв, екзистенційна проблематика та ін.). Така оригінальна творчість дозволяє нам говорити про І. Андрусяка, С. Процюка та І. Ципердюка як про найяскравіших (попри їхню творчу суперечливість) поетів-«дев'ятдесятників». Вони як носії-речники історичних зламів, суспільних суперечностей, моральних трансформацій кінця ХХ ст. створили новий тип («розчахнутий») людини в українській літературі, яка понад усе намагається зрозуміти себе:

Думаєш, легко мені Всесвіт ліпити із вати?

Думаєш, легко мені в кожному вірші вмирати?

Вчора, довірившись санові, втямив, як мруть вінки,
як у одному Степанові Сховано три Процюки.

Завтра, під нашими фанами, втямлю, упавши на брук,
як оживає в Степанові інший, незнаний Процюк [3].

Отже, поетична творчість літургування «Нова дегенерація» в контексті суспільно-політичних та мистецько-літературних подій 80-90-х рр. ХХ ст., характеризується свідомою реалізацією постмодерністських мистецьких принципів (свобода і незаангажованість митця, фрагментарність, внутрішні «еманації» власного Я, глибоке розчарування в розумності світу, іронічність, еклектика, інтертекстуальність та ін.), новаторською модифікацією традиційних тем та образів (внутрішня дисгармонія, втрата ліричним героєм віри у мрію, деструкція бінарних опозицій, візії та асоціації крізь призму депресії чи агресії та ін.), розширенням меж поетичного мовлення за допомогою поліфонії, вульгаризації, апунктуації та ін. Це дозволяє говорити про українську експериментальну поезію в контексті української літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрусяк І. Процюк С., Ципердюк І. Нова дегенерація: поезії; передм. Ю. Андруховича. Івано-Франківськ: Перевал, 1992. 103 с.
2. Андрухович Ю. Сотворіння трикутника. *Андрусяк І., Процюк С., Ципердюк І. Нова дегенерація.* Івано-Франківськ: Перевал, 1992. С. 3-10.

Сікорська Х.

Науковий керівник – доц.Іванців О. В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА АНГЛІЙСЬКОЇ ФАХОВОЇ МОВИ ФІТНЕСУ

Невпинний розвиток наукових і професійних галузей призводить до підвищення ролі фахової комунікації в суспільстві, що спонукає науковців досліджувати формування та функціонування фахових мов різних наук. Фахова мова фітнесу є молодого терміносистемою, яка пов'язана з різними галузевими науками – спортивною фізіологією, спортом, біохімією, дієтологією, теоретичною та практичною медициною, спортивною реабілітацією.

Актуальність дослідження визначається загальною спрямованістю сучасного мовознавства на аналіз лінгвальних та екстралінгвальних чинників розвитку окремих терміносистем та необхідністю поглибити наявні знання про характерні ознаки фахової мови фітнесу.

Мета статті полягає у виявленні особливостей англійської фахової мови фітнесу.

Фітнес розвинувся на основі фізичної культури, спортивної медицини та харчування, проте у нього є власний предмет, особливі цілі та завдання, які перетинаються з іншими галузями знань і зберігають тісний зв'язок з усіма ними. Протягом свого формування фахова мова фітнесу не лише запозичувала термінологію різних галузей знань, але й поступово змінювала тематику головних завдань та проблем і саме тому отримала власний об'єкт та предмет, а саме – прагнення до оптимальної якості життя, включаючи соціальний, психічний, духовний та фізичний компоненти [3].

У результаті інтеграції спортивної й медичної термінології сформувалася фахова мова фітнесу. Англійська терміносистема фітнесу віддзеркалює стан науки та спортивнооздоровчих програм, досліджень та тестування їхнього впливу на загальне самопочуття. Вона досить усталена й вирізняється точністю та відповідністю понять. Однак досліджуваним термінам притаманні такі риси, як багатозначність, наприклад, *goal* (мета, гол). У складі терміносистеми фітнесу функціонує невелика кількість лексичних запозичень, головна частина яких була запозичена з латинської та старогрецької мов, що позначають медичні, біохімічні поняття, наприклад, *thorax* (грудна клітка), *bursitis* (бурсит), *keton* (кетон), *glucosamine* (глюкозамін) [1].

Основними компонентами досліджуваної терміносистеми є:

- терміни спорту, наприклад, *physical activity* (фізична активність); *ballistic training* (балістичне тренування), *descending sets* (низхідні сет);
- медичні терміни та лексика споріднених дисциплін (біомеханіки, спортивної психології, біохімії тощо), наприклад, *extrinsic motivation* (зовнішня мотивація), *fat malabsorption* (порушена абсорбція жиру), *cardiovascular diseases* (серцево-судинні захворювання), *glycaemic index* (глікемічний індекс),
- власне терміни фітнесу, наприклад, *threshold of training* (тренувальний максимум), *Physical fitness standards* (стандарти фізичного фітнесу), *aerobic endurance* (аеробна витривалість),
- загальноновживані слова, наприклад, *team* (команда), *wellness* (міцне здоров'я) [2].

Терміни фітнесу утворилися на межі кількох галузей знань у взаємодії декількох вихідних терміносистем. Історично фітнес тісно пов'язаний зі спортом та медициною, окрім того, він включає в себе такі функціональні галузі, які раніше не розглядалися як взаємопов'язані. З покращенням соціальних та економічних умов, з одного боку, та погіршенням екологічної ситуації, з іншого, в сучасному суспільстві змінюється ставлення людей до якості їхнього життя, а саме стану здоров'я, внаслідок чого з'явився новий вид діяльності, який отримав свій предмет, об'єкт і методи, що, в свою чергу, має свій відбиток і на змісті запозичених термінів. Хоча фітнес зберігає тісний зв'язок із суміжними галузями знань, його вважають незалежною та унікальною галуззю [3].

Павлюк І. здійснила розподіл термінів фітнесу по термінологічним полям. Було виокремлено три великих лексико-семантичних поля: 1) спорт; 2) медицина; 3) харчування [2].

1. До лексико-семантичного поля “Спорт” належать терміни, що позначають фізіологію фітнесу та виконання вправ. До них належать такі терміни, як: *body composition* (будова тіла), *metabolism* (обмін речовин), *fitness testing* (тест на фізичну придатність), *flexibility* (гнучкість), *muscular strength* (сила м’язів), *lung volume* (об’єм легенів), *coordination* (координація рухів), *maximal heart rate* (максимальний рівень серцебиття).

Дані терміни номінують закономірності ефективного формування рухових навичок і умінь, методи досягнення високих показників сили, витривалості, спритності та координації рухів. Крім того, до цього поля відносяться терміни, що вказують на спорт та рекреаційну діяльність, а саме: *general physical activity* (загальна спортивнофізкультурна діяльність), *balanced exercise programme* (збалансована програма тренувань), *boxercise* (аеробне тренування з елементами боксу), *soft workouts* (неінтенсивне тренування), *low impact activity* (вправи, які не завдають великого навантаження на суглоби).

Варто зазначити, що терміни, які вживаються для позначення розтягувальних і зміцнювальних вправ теж відносяться до цього поля: *anaerobic training* (силове тренування), *stretching* (розтягування), *progressive resistance exercise* (вправа з поступовим збільшенням навантаження), *warm-up* (розминка), *total body workout* (загальне тренування).

Терміни, які позначають використання різних методик та устаткування під час тренування для забезпечення оптимального результату, також входять до цього поля, а саме: *mode of exercise* (методика тренування), *specific training principle* (особливий принцип тренування), *ballistic training* (тренування у швидкому, інтенсивному темпі), *overload principle* (принцип поступового збільшення фізичного навантаження).

2. У фаховій мові фітнесу функціонують терміни медицини, що є логічним, адже без знання основ анатомії тіла, його функціонування та біохімічних процесів, які відбуваються в організмі, не можлива успішна робота будь-якого фітнес-тренера. Лексико-семантичне поле “Медицина” включає терміни на позначення будови тіла та рухів, наприклад: *cardiovascular system* (серцево-судинна система), *body mass* (маса тіла), *bone density* (щільність кісток), *joint stability* (синовіальне з’єднання), *waist-hip ratio* (співвідношення окружності талії та стегон).

Ці терміни були виокремлені на основі того, що вони безпосередньо пов’язані з природою основних життєвих процесів, таких як обмін речовин і енергії, м’язову і нем’язову рухомість, ріст і старіння. До цього поля відносяться терміни, які вживаються для позначення розладів та хвороб: *chronic disease* (хронічне захворювання), *minor disorder* (незначний розлад), *cardiac arrhythmia* (серцева аритмія), *arteriosclerosis* (атеросклероз), *health risk* (загроза життю), *indigestion* (розлад травлення).

Крім того, до цього поля належать терміни, що вказують на фізичні ушкодження, отримані під час тренування, та реабілітацію: *overuse injury* (перенапруження м’язів), *dislocation* (вивих), *exercise therapy* (лікувальна фізкультура), *dehydration* (зневоднення), *heat exhaustion* (тепловий удар).

3. Термінологічна лексика фітнесу позначає різні режими харчування і захворювання, які пов’язані з розладами харчування. Фахівці обґрунтовано вважають харчування людей, які займаються різними формами фізичної діяльності, рівнозначним фактором нарівні з фізичними навантаженнями, режимами чергування роботи та відпочинку, відсутністю шкідливих звичок. Лексикотематичне поле охоплює терміни, які вказують на дієти та режими харчування: *balanced diet* (збалансована дієта), *health food* (здорове харчування), *nutrition plan* (режим харчування), *Food Pyramid* (піраміда харчування), *calorie counting* (підрахунок спожитих калорій), *absorption* (всмоктування), *digestive juice* (шлунковий сік).

До цього поля входять також терміни, що позначають складники їжі, напоїв та харчових добавок, наприклад: *complex carbohydrates* (складні вуглеводи), *unsaturated fat* (жир з високим вмістом ненасичених жирних кислот), *water replacement* (відновлення водного балансу в організмі), *vitamin supplementation* (вітамінна добавка), *food additives* (харчова добавка), *nutrient density* (поживність), *artificial sweeteners* (штучні підсолоджувачі), *dose regime* (режим дозування препарату).

Розподіл термінів фахової мови фітнесу за вищенаведеними полями доводить, що вона організована у струнку систему, що володіє певною самостійністю. Варто наголосити на тому, що цей розподіл вказує на принципові відмінності від суміжних галузей знань і дає підстави

зробити висновок, що фахова мова фітнесу, як нова галузь знань, до певної міри вдосконалила вже наявні до цього часу номінації [1].

Склад термінологічних одиниць, запозичених фаховою мовою фітнесу із різних галузей знань, та створення власних термінів свідчить про те, що фітнес є новою сферою знань. Термінологія фітнесу створена на основі об'єднання різних понять спорту, медицини та дієтології, використовуючи власні терміни для опису його об'єкта, предмета, мети та завдання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Павлюк І. Б. Розвиток та становлення фахової мови фітнесу / І. Б. Павлюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка. Серія : "Філологічні науки". – Кам'янець-Подільський : "Аксіома", 2013. – Вип. 32. – С. 306–309.
2. Павлюк І. Б. Фахова мова фітнесу (на матеріалі англomовних лексикографічних джерел та спеціальних текстів) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Ірина Богданівна Павлюк ; Львівський нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів :, 2016. – 19 с.
3. Werner W. K. Fitness and Wellness / W. K. Werner Hoeger, A. Sharon. – Boise State University Fitness and Wellness, Inc., 2010. – 278 p.

Юсик М.

Науковий керівник – доц. Бачинська Г. В.

СЕМАНТИКА ТВІРНИХ ОСНОВ ПРИЗВИЩ СЕЛА ДОБРИВОДИ ЗБАРАЗЬКОГО РАЙОНУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Антропоніми відзначаються багатою лінгвістичною інформативністю, оскільки протягом свого становлення перебували в тісних взаємозв'язках із апелятивною та онімною лексикою.

Антропоніміка – розділ ономастики, який вивчає власні назви людей (антропоніми). Вона досліджує особливості утворення антропонімів, основні принципи номінації людини, шляхи переходу апелятива в антропонім і навпаки, хронологічні характеристики антропонімів, їх зміни в часі, виникнення різних форм найменування людини, словотвір різних класів антропонімів, функціонування тих чи інших антропонімів у мові на різних хронологічних зрізах.

Антропоніми несуть на собі відбиток часу й місця свого виникнення. Кожне прізвище – закономірне лексичне надбання мови. Незаперечна думка, що «історія виникнення й побутування прізвищ тісно пов'язана з історією народу, з особливостями його матеріальної і духовної культури» [1, с. 3].

Українська антропонімія (у першу чергу прізвища) стала об'єктом наукових зацікавлень у другій половині минулого століття. Стаття А. Степовича «Заметка о происхождении малорусских фамилий» стала першою публікацією про українські прізвища. У 1885 р. М. Сумцов у праці «Малорусские фамильные прозвания» розглядає прізвище як явище етнографічне. Проблема народної антропонімії присвятив свою розвідку І. Франко, який є основоположником української антропонімії.

Плідно проводив дослідження на ниві антропоніміки український мовознавець Ю. Редько. Він розглядав структурно-словотвірну характеристику антропонімів, порівнював основні словотвірні типи українських власних назв із іншими слов'янськими мовами

У 1966 р. виходить книга Ю. Редька «Сучасні українські прізвища», що є першою спробою загального огляду всіх типів сучасних українських прізвищ з боку шляхів їх виникнення та словотвірної будови й географічного поширення.

За семантикою твірних основ автор визначає основні чотири групи прізвищ, що утворені: 1) від особових власних імен; 2) від назв місць народження або місць проживання; 3) від назв соціального стану або постійного заняття; 4) від назв індивідуальних ознак їх першого носія [2, с. 9].

За семантикою твірних основ прізвища села Добриводи Збаразького району Тернопільської області поділяються на такі групи:

Прізвища, тотожні з церковно-христинськими іменами різної *структури*:

Августин, Антон, Гнатусько, Данилець, Кузь, Федько.

Прізвища, тотожні з давньослов'янськими іменами-композицями та відкомпозиційними усиченими і усичено-суфіксальними іменами:

Борис (пор. *Борис[лавь]*), *Гулик* (*Гули[мирь]*), *Пут* (пор. *Пут[имир]*).

3. Прізвища, тотожні з давньослов'янськими відапелятивними іменами та прізвиськами

Відапелятивні прізвища найбільш тісно пов'язані із життям людини, ілюструють різноманітні аспекти життя народу й оточуючих його реалій – побут, заняття, тваринний і рослинний світ тощо.

Сучасні прізвища села, в основах яких маємо відапелятивні імена, можемо поділити на кілька груп, відповідно до лексичного значення їх основ.

- *Прізвища, в основах яких відображені назви звірів, птахів, риб, комах*

Кіт (пор. *кіт* – «свійська тварина родини котячих» - СУМ, IV, 171), *Підуста* (пор. *Підуст* – «дрібна річкова промислова риба» - СУМ, VI, 520), *Піскур* (пор. *піскур* – «невелика річкова риба» - ВТСУМ, 1085),

Чайка (пор. *чайка* – «водяний птах»), *Шпак* (пор. *шпак* - «від української назви птаха *шпак*» - СУМ, XI, 632),

- *Прізвища, в основах яких відображено назви рослин, їх частин та плодів:*

Грушка (пор. *грушка* – «плодове дерево» - СУМ, IV, 814), *Слива* (пор. *слива* – «від назви дерева *слива* або від назви його плоду» - СУМ, IX, 655), *Шуль* («пор. *шуль* – «качан кукурудзи» - СУМ, XI, 560).

- *Прізвища, в основах яких відображені назви знарядь праці, предмети повсякденного вжитку та їх частин*

Деркач (пор. *Деркач* – «стертий віник» - СУМ, II, 252), *Шугин* (пор. *шуги* – «покрив, яким відганяють свійську птицю, птахів» - СУМ, XI, 556).

- *Прізвища, в основах яких відображені лексеми деяких інших тематичних груп, що репрезентовані кількома утвореннями*

- назви зброї: *Брона* (пор. *броня* – «панцир, лати, захисна обшивка; зброя» - СУМ, I, 202), *Гармата*, *Сагайдак*.

- назви музичних інструментів: *Бас* (пор. *бас* – «низький голос; музичний інструмент» - СУМ, I, 146), *Дуда*, *Музика*.

4. Прізвища, тотожні з апелятивними характеристиками особи

Прізвищами апелятивного походження вважаємо такі, що первісно ідентифікували особу за професійними, етнічними, соціальними, релігійними ознаками.

- *Прізвища, утворені від назв осіб за професією чи заняттям:*

Дігтяр (пор. *дігтяр* – «той, хто виготовляє дьоготь» - СУМ, II, 238), *Дудар* (пор. *дудар* – «майстер, що робить дудки» - СУМ, II, 431),

Колодій (пор. *колодій* – «колісник» - СУМ, IV, 228), *Кравець*, *Кравченко*, *Кравчук* (пор. *кравчук* – «фахівець із пошиття одягу» - СУМ, IV, 233), *Кушнір* (пор. *кушнір* – «фахівець, що шиє хутрянні вироби» - СУМ, IV, 249)

- *Прізвища, утворені від осіб за місцем походження чи проживання*

Найпоширенішими серед цієї групи прізвищ є прикметникові утворення – *ий, ій*:

Заболотний, Підбережний, Садовий, Наболотний, Нагірний. [4]

- *Прізвища, що походять від назв населених пунктів чи місцевостей*

Серед прізвищ мешканців села Добриводи ХХ-ХХІ ст., утворених від назв осіб за місцем походження чи проживання найчастіше вживаються відтопонімні прізвища у вигляді відойконімних прикметників на – *ськ(ий)* – *цьк(ий)*.

В основах прізвищ мешканців села лежать такі ойконіми:

Бережинський (Бережани), Дубинський (Дубина), Павлій (Павлівське), П'ятківський (П'ятківка), Родзінський (Родинське), Синявський (Синява)[4]

Услід за Н. Федотовою можемо сміливо назвати прізвища символічними знаками, які «активізують у свідомості комунікаторів однієї культури певні архетипні образи, крізь призму яких сприймається кожне нове явище освоюваної дійсності. Таким чином, зберігаючи свою семантику, в закодованому вигляді несуть інформацію не тільки про особу, якій воно надане, але й про особливості певної епохи, чим створюють культурний портрет нації». [3, 3].

Отже, проаналізувавши прізвища села Добриводи, виявлено, що найчисленішим класом є відапелятивні слов'янські автохтонні імена.

В основах відапелятивних прізвищ є лексемами, що конденсують у своїй семантиці глибоку лінгвістичну та історичну інформацію, оскільки в них відображено не просто давній стан мови, а й особливості матеріальної і духовної культури предків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Крохмаль І. Українські прізвища як культурно-мовне явище // Вивчаємо українську мову і літературу – 2006. – № 15. – С. 2-4.
2. Редько Ю.К. Сучасні українські прізвища. – К., 1966.
3. Федотова Н. Сучасні прізвиська Луганщини : когнітивна прагматика творення тексту оніма : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 «українська мова» / Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна / Н. Федотова. – Харків, 2008. – 20 с
4. Словник географічних назв України. – Київ, 2001.

Список умовних скорочень

ВТСУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови. – Київ, 2001.

СУМ – Словник української мови. – К., 1970-1980. – Т. I-XI.

ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Бойко А.

Науковий керівник – викладач Гоменюк Г. В.

ФОРМУВАННЯ ВНУТРІШНІХ КОМПОНЕНТІВ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ

З кожним роком суспільство розвивається із шаленою швидкістю. Впроваджуються новітні технології, які ще пів століття назад були недосяжними. Людство розвивається, змінюється. Не всі можуть встигнути за шаленим темпом життя. Зараз надзвичайно багато інформації, у якій повинна орієнтуватися людина, щоб бути конкурентно спроможною на ринку праці.

Щоб досягти успіху у сучасному світі, в умовах становлення і розвитку інформаційного суспільства, потрібно володіти достатньою кількістю знань і умінь. А забезпечити це повинна якісна освіта. Усе починається зі школи, де підрастаюче покоління здобуває основний багаж знань. Головним завданням сучасної школи є формування у дітей тих якостей, умінь, навичок, які вони зможуть використати за межами навчального закладу. Школа повинна бути основним рушієм у здобутті майбутніх професій і реалізації учнів як гідних професіоналів. За таких умов компетентісно-орієнтована освіта є дуже актуальною.

Компетентісний підхід у навчанні передбачає формування вмотивованої компетентної особистості, здатної:

швидко орієнтуватися в інформаційному просторі, що динамічно розвивається й постійно оновлюється;

одержувати, використовувати, створювати різноманітну інформацію;

виявляти самостійність у постановці завдань та їх вирішенні;

приймати обґрунтовані рішення, вирішувати проблеми на основі отриманих знань, умінь і навичок, брати на себе відповідальність за отриманий результат;

активно й зацікавлено пізнавати світ, усвідомлювати цінність знань, науки, творчості;

усвідомлювати важливість освіти й самоосвіти для життя та діяльності;

навчатися протягом усього життя, застосовувати отримані знання на практиці [9].

Розгляд понять «компетентність» і «компетенція» допоможуть нам розкрити методологічну сутність компетентісного підходу.

Деякі дослідники вважають, що засновником компетентісного підходу був Аристотель, який досліджував можливості стану людини, що позначається грецьким «atege», — сила, яка розвивалася й удосконалювалася до такого ступеня, що стала характерною рисою особистості [1, с. 155].

Інші вважають, що поняття «компетентність» і «компетенція» почали використовуватися з 1958 року. Особливий інтерес до проблеми дослідження компетенцій пов'язано із запуском штучного супутника Землі СРСР у жовтні 1957 року, що послугувало поширенням критики системи освіти в США. Саме в цей період з'явилися публікації, що порівнювали зміст освіти в США і СРСР: А. Trace — «What Ivan knows that Johny doesn't». Розведення прийнятих педагогікою понять «компетентність» і «компетенція» можна віднести до цього ж періоду. На думку багатьох дослідників інтерес до проблеми дослідження компетенцій зазвичай збігався з кризовими ситуаціями в економіці, освіті та культурі [6, с. 15].

У період 1970–1990 років розробляються різні класифікації компетенцій, що визнані педагогічною громадськістю. Є.Бондаревська, Л.Петровська, Н.М'ясищев, І.Зимня, Н.Кузьміна, А.Маркова використовують поняття «компетентність» і «компетенція» як для опису кінцевого результату навчання, так і для опису різних властивостей особистості (властивих їй або надбаних у процесі освіти).

До цих пір не існує єдності в розумінні сутності «компетентність» і «компетенція». Поняття «компетентність» використовується для визначення кінцевого результату навчання; поняття «компетенція» набуває значення «знаю, як» на відміну від раніше прийнятого орієнтиру в педагогіці «знаю, що».

Єдине тлумачення компетентності у літературі відсутнє. Різні джерела дають різні визначення поняття, адже автори звертають увагу на різні характеристики.

З латинської „competentia” – узгодженість, відповідність, а „compete” – відповідати, бути годящим, здатним [10, 217]. Якщо звернутися до великого тлумачного словника сучасної української мови, можна знайти наступне трактування. Компетенція: 1) добра обізнаність із чим-небудь; 2) коло повноважень якої-небудь організації, установи чи особи [4, 445].

Під компетенцією, І. Зязюн розуміє простір соціально-професійного впливу, визначений посадою, соціальним статусом, службовим функціоналом спеціаліста [8].

В.Байденко вважає, що компетенція – це здатність робити щось добре, ефективно в широкому форматі контекстів з високим ступенем саморегуляції, саморефлексії, самооцінки, з швидкою, гнучкою й адаптивною реакцією на динаміку обставин і середовища; відповідність кваліфікаційним характеристикам з урахуванням вимог локальних і регіональних потреб ринків праці; здатність виконувати особливі види діяльності й робіт у залежності від поставлених завдань, проблемних ситуацій і т. ін. [2].

Узагальнюючи всі ці означення можна сказати, що компетенція – це готовність суб'єкта ефективно організувати певні якості, знання, вміння, навички, способи діяльності, психологічні особливості, цінності для постановки і досягнення мети, вирішення різноманітних завдань.

Компетентність (від лат. competens (competentis) – належний, відповідний) означає поінформованість, обізнаність, авторитетність – зазначено у словнику іншомовних слів [11, с. 282].

Компетентність як властивість за значенням компетентний, тобто: 1) такий, що має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий; який ґрунтується на знанні; кваліфікований; 2) який має певні повноваження; повноправний, повновладний – за матеріалами тлумачного словника української мови [12, с. 250].

Усі вчені, науковці, дослідники, які працювали з цим поняттям, зазначали його багатогранну природу.

Компетентність - це інтегральна властивість особистості, що характеризує його прагнення і здатність (готовність) реалізувати свій потенціал (знання, вміння, досвід, особистісні якості і ін.) для успішної діяльності в певній галузі, зазначає науковець Ю. Тартур [13].

На основі вище згаданих понять, ми вважаємо, що компетентність – це комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати навчальну і професійну діяльність.

Порівнюючи поняття «компетентність» і «компетенція», А. Г. Бермус зазначає, що компетенція включає сукупність взаємопов'язаних якостей особистості, що задаються по відношенню до певного кола предметів і процесів, а компетентність співвідноситься з володінням людиною відповідною компетенцією, що включає його особистісне ставлення до неї і предмету діяльності [3].

Провівши аналіз науковців, у даній роботі ми будемо користуватися терміном «компетентність».

Будь-яка компетентність має рівневу структуру, в яку входять три рівня. Нижній базовий рівень – це інтелектуальні дії (аналіз, синтез, узагальнення, планування, прогнозування і т.д.), нормальний рівень розвитку яких служить передумовою становлення і формування компетентності. Другий рівень включає особистісні якості людини, що визначають характер прояву його компетентностей. До цих якостей відносяться: цілеспрямованість, відповідальність, самостійність, організованість, креативність та інші. Третій (верхній) рівень структури компетентності представляє її зміст, що має компонентний склад [7].

Складність, комбінаційність компетентності зумовлює виокремлення певних структурних елементів. Європейські експерти пропонують таку внутрішню структуру компетентності:

знання;
пізнавальні навички;
практичні навички;
відношення;
емоції;
цінності та етика;
мотивація.

І.А.Зимняя [7] вважає, що будь-яка актуальна компетентність включає п'ять характеристик, іншими словами компонентів:

знання змісту компетентності (когнітивний аспект);
вміння, досвід прояви компетентності в різноманітних стандартних і нестандартних ситуаціях (поведінковий аспект);
ціннісне ставлення до змісту, процесу та результату актуалізації компетентності (ціннісно-смысловий аспект);
емоційно-вольова регуляція процесу і результату прояву компетентності (регулятивний аспект);
готовність до актуалізації прояви компетентності в різноманітних ситуаціях вирішення соціальних і професійних завдань (мотиваційний аспект).

І.В. Родигіна виділяє три основних компоненти компетентісно-орієнтованого навчання: знання; уміння та навички, досвід творчої діяльності; емоційно-ціннісне ставлення.

На основі поданої інформації для нашого дослідження, ми вважаємо, що повинна бути така внутрішня структура компетентності:

знання змісту
вміння та досвід
ціннісне ставлення до усього, що стосується компетентності
готовність до рефлексії

Отже, на основі вище сказаного, реалізація компетентісного підходу полягає у забезпеченні формування усіх внутрішніх компонентів компетентності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Байденко В.И. Болонский процесс : структурная реформа высшего образования Европы / В.И. Байденко. – [3-е изд.]. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, Российский Новый университет, 2003. – 128 с.
2. Байденко В. И. Концептуальная модель государственных образовательных стандартов в компетентностном формате (дискуссионный вариант): материалы ко второму заседанию методологического семинара, монография / В.И. Байденко. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – С. 19.
3. Бермус А.Г. Проблемы и перспективы реализации компетентностного подхода в образовании [электронный ресурс] / Бермус А.Г. // Интернет–журнал "Эйдос". – 2005. – 10 сентября. – Режим доступа к журн.: <http://www.eidos.ru/journal/2005/0910-12.htm>.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. : Ірпінь: ВТФ "Перун", 2001. – 1440 с.
5. [Електронне джерело] – Режим доступу: <http://oaji.net/articles/2016/2923-1456823850.pdf>
6. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании /И.А.Зимняя. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 42 с.
7. Зимняя И. А. Компетенция и компетентность в контексте компетентностного подхода в образовании [Електронне джерело] / И. А. Зимняя. – Режим доступу: http://www.rusreadorg.ru/ckeditor_assets/attachments/63/i_a_zymnaya_competency_and_competence.pdf
8. Зязюн І.А. Філософія поступу і прогнозу освітньої системи / І.А. Зязюн // Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи: Монографія. – К.- Глухів: РВВ ГДПУ, 2005. – 10–18 с.
9. Компетентісно орієнтована методика навчання математики в основній школі: Метод. посібник / О.І.Глобін, М.І. Бурда, Д.В.Васильєва, В.В. Волошена, О.П. Вашуленко, Н.Д. Мацько, Т.М. Хмара. — К.: Педагогічна думка, 2015. – 245с.
10. 10.Латинско-русский словарь / [под. ред. И.Х. Дворецкого]. – М. : Русский язык, 1976. – 217 с.

11. Словник іншомовних слів / Уклад.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. – К.: Наукова думка, 2000. – 680 с.
12. Словник української мови: в 11 т. / [ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін.]. – К.: Наукова думка, 1970 – 1980. – Т. 4: І – М / [ред. А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, П. П. Доценко]. – К.: Наукова думка, 1973. – 840 с.
13. Татур Ю.Г. Компетентность в структуре модели качества подготовки специалиста /Ю.Г. Татур // Высшее образование сегодня. – 2004. – №3.

Яворівська М.

Науковий керівник – викладач Гоменюк Г.В.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТЬ «КОМПЕТЕНЦІЯ» І «КОМПЕТЕНТНІСТЬ»

На сучасному етапі становлення освіти велику роль відіграє компетентнісний підхід до навчання. Важливим у навчальному процесі є високий рівень компетентності вчителів, що повинен бути спрямований не тільки на особистісний розвиток, але і зумовлювати формування компетентностей в учнів. Це б створило платформу для реалізації новітніх методів навчання та підвищення його ефективності.

В основі побудови змісту та організації процесу навчання математики є компетентнісний підхід, згідно з яким кінцевим результатом навчання предмету є сформовані певні компетентності, як здатності учня застосовувати свої знання в навчальних і реальних життєвих ситуаціях, повноцінно брати участь у житті суспільства та нести відповідальність за свої дії. [8, с. 2-3]

Варто зазначити, що у структуру компетентнісного підходу входять такі поняття, як «компетенція» та «компетентність». І. О. Зимня [4, с. 34–42] виділяє три основних етапи становлення компетентнісного підходу в освіті. Перший етап – це введення і розуміння того, що ж таке «компетенція» та «компетентність», а також знаходження відмінностей між ними. Другий етап – це використання цих понять у теорії та на практиці, вміння застосовувати їх у відповідній ситуації. Третій етап – це дослідження компетентності як освітньої наукової категорії та введення компетентнісного підходу в освітній процес. Нашим завданням є розібратися у кожному з цих етапів. Для цього розглянемо їх детальніше.

Основними об'єктами дослідження є поняття «компетенція» і «компетентність». В умовах сучасної освіти вони відіграють важливу роль у навчальному процесі і є визначальними у компетентнісному підході. Тлумаченням цих понять займалося і займається багато науковців та вчених, кожен із яких трактує їх по-різному, проте однозначність зберігається. Отже, можна говорити про актуальність цього питання.

Отже, що ж таке компетенція? Енциклопедія освіти [3, с. 409.] означає компетенцію як «відчужену від суб'єкта, наперед задану соціальну норму (вимогу) до освітньої підготовки учня, необхідну для його якісної продуктивної діяльності в певній сфері, тобто соціально закріплений результат». У свою чергу А. В. Хуторський вважає, що компетенція – це готовність людини до мобілізації знань, умінь, зовнішніх ресурсів для ефективної діяльності в конкретній життєвій ситуації. Це те, наскільки людина обізнана і досвідчена у певній сфері, щоб здійснювати продуктивну діяльність, спрямовану на помітний результат [17, с. 152]. Член-кореспондент Національної академії наук України О. І. Пометун зазначає, що компетенція – це інтегративне поняття, що містить такі аспекти: готовність до ціле покликання, готовність до оцінювання, готовність до дії, готовність до рефлексії [13, с.131]. Бібік Н. М. трактує компетенцію як соціально закріплений освітній результат. Тобто компетенції можуть бути виведені як реальні вимоги до засвоєння учнями сукупності знань, способів діяльності, досвіду, ставлень з певної налузі знань, якостей особистості, яка діє в соціумі. Педагог дає означення «компетенції» через такі, як «готовність до...», здатність до...» [14, с.49].

Аналізуючи те, як різні джерела діють визначення «компетенції» можна зауважити, що цей термін вживається у трьох значеннях: «1) як коло питань, в яких особа повинна бути обізнана; коло повноважень, делегованих суб'єкту (посадовцю, органу управління, групі і т.п.);

- 2) як досвід, інформаційний ресурс, знання в певній предметній галузі, якими володіє суб'єкт;
3) соціально задана вимога до підготовки особи у певній сфері».

Варто звернути увагу на те, що ж таке компетентність. У тлумачних словниках термін «компетентність» пояснюється як поінформованість, обізнаність, авторитетність [2, с. 560]. Г. Коджаспірова у Словнику з педагогіки пише, що це «особисті можливості посадовця і його кваліфікація, що дозволяє брати участь в розробці певного кола рішень або вирішувати питання самому, завдяки наявності у нього певних знань, навичок; рівень освіченості особистості, який визначається ступенем оволодіння теоретичними засобами пізнавальної та практичної діяльності» [6, с. 133]. На думку А. Маркової, термін «компетентність» є «індивідуальною характеристикою ступеня відповідності вимогам професії; здатністю й умінням людини виконувати певні трудові функції» [7, с. 31]. Професор, академік Національної академії педагогічних наук України І. Зязюн говорить, що «компетентність як екзистенціональна властивість людини є продуктом її власної життєтворчої активності, ініційованої процесом освіти; як властивість індивіда вона існує в різних формах – як високий рівень умілості, як спосіб особистісної самореалізації (звичка, спосіб життєдіяльності, захоплення), як деякий підсумок саморозвитку індивіда, форма вияву здібностей тощо» [5, с. 17].

Узагальнюючи все це, можна сказати, що кожен із цих науковців трактує компетентність як певні знання, навички та уміння, потрібні для досягнення мети у процесі навчальної діяльності. Це певна база індивідуальних особливостей, завдяки яким можна здійснювати освітній процес, застосовуючи їх на практиці. Під компетентністю розуміють здатність пристосовуватися до відповідних обставин, вміння вирішувати поставлені завдання, аналізуючи їх під різним кутом зору. Компетентність – це володіння певною компетенцією (за А. В. Хуторським) [16]. Можна сказати, що компетентність розглядається, як активний прояв компетенції, тобто як поняття, що є ближчим до “знаю як”, аніж “знаю що” [4, с.38].

Отже, виходячи із вище сказаного можна зробити висновок, що два поняття «компетентність» і «компетенція» базуються не лише на трьох засадах, що лежать у їх основі, тобто на «знаннях», «уміннях» та «навичках». Без цих понять реалізація навчальної діяльності практично не можлива, тому збір та удосконалення цих факторів є необхідний для якісного рівня освіти.

Деякі із науковців вважають, що терміни «компетентність» та «компетенція» є синонімічними, дехто ж навпаки чітко розрізняє їх, проте беззаперечним є той факт, що ці поняття взаємопов'язані та взаємозалежні, одне базується на іншому, з одного впливає інше.

«Компетентність» - це ширше поняття, яке включає у себе певні «компетенції». Можна навіть сказати, що «компетентність» - це «компетенція» у дії. Адже, компетенція спирається на сукупність певних вмінь, здатностей, навичок, якими володіє людина, що є необхідними їй для здійснення результативної діяльності, спрямованої на прогресивну роботу у сфері освіти, на самовдосконалення та самореалізацію. Компетентність, виходячи із цих якостей, націлена на виконання конкретних дій, що породжують перспективний видимий результат.

А. Богуш підкреслює, що термін „компетенція” використовується там, де мова йдеться про навчання і виховання, а „компетентність” є комплексною характеристикою особистості, яка вбирає в себе результати попереднього психічного розвитку [15]. М. Пентилюк також доповнює цю думку, вважаючи, що компетентність може виявляти людина, яка має конкретні знання у певній галузі, але виявляє їх за допомогою мови [11, с. 51].

А. В. Хуторський, доктор педагогічних наук, академік Міжнародної педагогічної академії, дає наступні тлумачення зазначених термінів: «компетенція – відчужена, заздалегідь задана соціальна вимога (норма) до освітньої підготовки учня, необхідна для його ефективної продуктивної діяльності в певній сфері; компетентність – володіння учнем відповідною компетенцією; якість особистості (сукупність якостей) учня та мінімальний досвід діяльності в певній сфері».

Тобто можна зробити висновок, що компетентність і компетенція є взаємодоповнюючими поняттями; компетентність являє собою поняття більш загальне і може складатися із сукупності окремих компетенцій; компетентність притаманна людині, а компетенції – діям, однак саме діяльність виступає їх узагальнюючою характеристикою. [12]

Для з'ясування відмінності щодо сутності понять «компетентність» і «компетенція» дослідники Ю. Г. Одегов та Г. Г. Руденко наводять такий приклад. Те, що фахівець служби управління персоналом знає про працівника, техніку, технологію та організацію праці — це його компетентність у даних питаннях. Водночас те, як він відповідає на питання потенційного працівника, як надає йому додаткову інформацію — все це і буде визначати його ефективність як фахівця та відноситься до його компетенцій [9, с. 596]. Тобто Ю. Г. Одегов і Г. Г. Руденко під компетенцією розуміють аспекти поведінки, які стоять за компетентним виконанням роботи. [1]

Суперечливими є сприйняття цих понять у М. С. Головань та В. О. Калініна. Калінін стверджує, що компетентність є більш широке поняття, яке характеризує і визначає рівень професіоналізму особистості, а її досягнення відбувається через здобуття необхідних компетенцій, що складають мету професійної підготовки фахівця (Калінін В. О., 2005, с.8). М. С. Головань, стверджуючи, що поняття «компетенції» пов'язане зі змістом сфери діяльності, а «компетентність» завжди стосується особи, характеризує її здатність якісно виконувати певну роботу. Ці поняття «знаходяться у різних площинах» (Головань М. С., 2011, с. 230) [13].

Такі терміни, як «компетенція» й «компетентність» слід розрізняти. Компетенція визначається певною організацією, установою, державою як наперед задана вимога до знань, умінь, навичок, якими повинна володіти особистість, для успішної діяльності в межах тієї сфери, де ця діяльність буде здійснюватися. Компетентність є надбанням самої особистості, визначає якісний рівень, засвоєння в наслідок навчання, знань, умінь навичок та здатності застосувати їх, на основі власного досвіду, в процесі здійснення певної діяльності. Компетенція пов'язана з певним видом діяльності, тоді як компетентність — з особистістю, з її внутрішніми якостями та здібностями [3].

У статті «КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ЯК ОСНОВА НОВОЇ ПАРАДИГМИ ОСВІТИ» О. І. Гулай [10, с.49] компетенція — це ціль освітньої діяльності, а компетентність — міра, ступінь, повнота її досягнення конкретним суб'єктом освітньої діяльності. Кінцевим результатом навчання є сформованість компетентностей людини, перенесення акцентів з рівня знань суб'єктів навчання на їх уміння використовувати інформацію для вирішення практичних проблем.

Отже, суперечки щодо схожості та розбіжності понять «компетенція» та «компетентність» продовжуються тривалий період. Хтось пояснює свої думки з такої точки зору, що зазначені категорії є синонімічними, хтось навпаки — обґрунтовує їх як чітко розмежовані, проте між якими зберігається взаємозв'язок, при чому «компетентність» включає «компетенцію».

ЛІТЕРАТУРА

1. В. А. Савченко «ПРО СПІВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «КОМПЕТЕНТНІСТЬ», «КОМПЕТЕНЦІЯ» ТА «ПРОФЕСІЙНА ПРИДАТНІСТЬ».
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. — К. ; Ірпін'я : ВТФ „Перун”, 2009. — 1736 с.
3. Енциклопедія освіти / академія педагогічних наук України, головний Е 64 ред. В. Г. Кремень. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 1040 с.
4. Зимняя, И. А. Ключевые компетенции — новая парадигма результата образования / И. А. Зимняя // Высшее образование сегодня. — 2003. — № 5. — с. 34–42.
5. Зязюн І. А. Філософія поступу і прогнозу освітньої системи / Педагогічна майстерність : проблеми, пошуки, перспективи : [монографія] / Зязюн І.А. — К. ; Глухів : РВВ ГДПУ, 2005. — С. 8–10.
6. Коджаспирова Г. М. Словарь по педагогике / Г.М. Коджаспирова, Коджаспиров А.Ю. — М. : ИКЦ „МарТ” ; Ростов н/Д „МарТ”, 2005. — 256 с.
7. Маркова А. К. Психология профессионализма / Маркова А.К. — М. : Знание, 1996. — 308 с.
8. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. - с. 2-3.
9. Одегов Ю. Г., Руденко Г.Г. Экономика персонала. Часть 1. Теория: Учебник. — М.: Издательство «Альфа-Пресс», 2009. — 1056 с.
10. О. І. Гулай «КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ЯК ОСНОВА НОВОЇ ПАРАДИГМИ ОСВІТИ». — с.49.
11. Пентиліук М. І. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики : збірник статей / Пентиліук М.І. — К. : Ленвіт, 2011. — 256 с.

12. Рібцун Ю. В. Застосування компетентнісного підходу у спеціальній дошкільній освіті дітей із ОМЗ / Ю. В. Рібцун // Вісник Інституту розвитку дитини : зб. наук. пр. –Вип. 23. –К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. –С.115–120. –(Серія «Філософія. Педагогіка. Психологія»).
13. С. В. Лейко «ПОНЯТТЯ «КОМПЕТЕНЦІЯ» ТА «КОМПЕТЕНТНІСТЬ»: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ».
14. Ушаков Д. Н. Толковый словарь современного русского языка / Д. Н. Ушаков; под ред. Н. Ф. Татьянченко]. – М.: Альта-Пресс, 2005. – 1216 с.
15. Формування мовної особистості на різних вікових етапах : монографія / [Богуш А.М., Трифонова О.С., Кисельова О.І. та ін.] ; за ред. акад. А.М. Богуш. – Одеса : ПНЦ АПН України, 2008. – 272 с.
16. Хуторской А.В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты [Электронный ресурс] / А. В. Хуторской // Эйдос.–2002. –23 апреля. –Режим доступа к изд. : <http://www.eidos.ru/journal/2002/0423.htm> .
17. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторской // Ученик в общеобразовательной школе. – М. : ИОСО РАО, 2002. – с. 135–157.

Зозулич М.

Науковий керівник – доц. Сорока Т. П.

ВИВЧЕННЯ ТЕМИ «ІНФОРМАЦІЙНІ ЗНАКИ» В КУРСІ ТОВАРОЗНАВСТВА

Товарознавство є важливою навчальною дисципліною, яка формує профіль товарознавця. На сучасному етапі розвитку українського ринку товарів та послуг об'єктом діяльності фахівців є цілеспрямована діяльність щодо забезпечення ефективності технології торговельних процесів, ідентифікації товарів, управління асортиментом, проведення експертизи товарів і тари, удосконалення організації торгівлі та комерційної діяльності в цілому. Вивчення нормативної дисципліни «Товарознавство» передуює засвоєнню знань спеціальних розділів товарознавства харчових продуктів і товарознавства промислових товарів, що передбачає засвоєння студентами знань про інформаційні знаки.

Питання вивчення теми «Інформаційні знаки» в курсі товарознавства знайшли відображення в працях вітчизняних науковців. У дослідженні піднятої проблеми особливо важливими є наукові роботи А. Дубініної, Г. Дейниченко [6], Ю. Жука [7], І. Ліфіц [1], М. Ніколаєвої [2], Н. Орлової [3], Г. Пугачевського, Е. Стефаника [4], І. Сирохман [5], Л. Титаренко [8], Т. Щербакової [6] та ін. Більшість вчених не акцентують увагу на вивченні інформаційних знаків студентами, зосереджуючись лише на загальній інформації з маркування товарів. Викладене вище обумовило актуальність проблеми та вибір теми дослідження.

Мета статті – обґрунтувати особливості вивчення теми «Інформаційні знаки» в курсі товарознавства.

В умовах ринкових відносин зростає роль інформації про товари, оскільки споживачеві важко розібратися в різноманітті існуючих і нових товарів і зробити правильний вибір. З іншого боку, інформація необхідна і для виробника продукції. Він повинен відстежувати виготовлення нових товарів, їх конкурентоспроможність для прийняття рішень про припинення виробництва окремих товарів і розробці нових. Товарознавство озброює студента знаннями, необхідними для виконання фахових товарознавчих функцій: приймання товарів; оцінки їхньої якості; створення необхідних умов зберігання тощо.

Важливою проблемою товарознавства, з якою ознайомлюються студенти, є маркування – текст, умовні позначки або малюнок, нанесені на пакування і (або) товар, а також інші допоміжні засоби, призначені для ідентифікації товару або окремих його властивостей, надання інформації про виготовлювача (виконавця), кількісні та якісні характеристики товару [6]. У маркуванні відображаються відомості про виробника, стандарти, яким відповідає товар, сертифікацію, гарантії виробника, термін служби товару та його споживчі властивості [8]. Інформаційну функцію маркування як один із засобів товарної інформації вважають основною [1]. Найбільша питома вага припадає на основну та споживчу інформацію, менша – на комерційну [7]. Ідентифікуюча функція забезпечує простежуваність товарних партій на всіх етапах руху товарів [4].

Студенти дізнаються, що маркування може включати три елементи: текст, малюнок і умовні позначки, або інформаційні знаки [2]. Ці складові відрізняються співвідношенням і сту-

пенем доступності товарної інформації, значним поширенням і функціями. До інформаційних знаків відносяться: товарні знаки, знаки відповідності та якості, компонентні знаки, експлуатаційні знаки, знаки найменування місця походження, попереджувальні знаки, штрихове кодування, розмірні знаки, маніпуляційні знаки, екологічні знаки [5].

Важливим для студентів є вивчення особливостей різних видів інформаційних знаків. Так, товарні знаки і знаки обслуговування – це позначення, що дають змогу відрізнити відповідно товари й послуги одних юридичних осіб від однорідних товарів і послуг (далі – товари) інших юридичних або фізичних осіб. Знаки найменування місць походження товару включають назву країни, населеного пункту, місцевості або іншого географічного об'єкта, що застосовують для позначення товару, особливі властивості якого винятково або переважно визначають характерні для цього географічного об'єднання природні умови або людські чинники або і ті й ті одночасно. До знаків найменування місць походження товару належать: знаки країни походження товару, населеного пункту, місцевості, історичної назви географічного об'єкта. Знаки країни походження товару поділяють на міжнародні та національні.

Загальновідомо, що штрихкод призначений для автоматизованої ідентифікації й обліку інформації про товар, задоволеної у вигляді цифр і штрихів. Він наноситься на транспортну або споживчу тару багатьох імпортованих і вітчизняних товарів типографським способом або за допомогою етикетки або ярлика. Відповідно до вимог зовнішньоторговельних операцій наявність штрихкоду на пакуванні товару – обов'язкова умова експорту.

Студенти дізнаються, що компонентні знаки призначені для інформування споживачів про харчові добавки або інші компоненти, що містяться у товарі. До найпоширеніших інформаційних знаків належать компонентні знаки, позначувані літерою «Е» і три- або чотиризначним цифровим кодом. Розмірні знаки застосовують для позначення конкретних фізичних величин, які визначають кількісну характеристику товару. В Україні розмірні знаки раніше не застосовували, а фізичні величини позначали повною назвою, однак з 1980 р. їх узгодили з Міжнародною системою одиниць фізичних величин.

Важливо, що експлуатаційні знаки призначені для інформування споживача про правила експлуатації, способи догляду, монтажу та наладки споживчих товарів. Їх наносять на етикетки, ярлики, бирки, пакування, контрольні стрічки або безпосередньо на товар. Попереджувальні знаки застосовують для забезпечення безпеки споживача та навколишнього середовища в разі експлуатації потенційно небезпечних товарів, інформуючи про небезпеку або зазначаючи дії щодо запобігання їй. Екологічні знаки (екознаки) призначено для інформування про екологічну чистоту споживчих товарів або екологічно безпечні способи їхньої експлуатації, застосування або утилізації.

Для студентів важливо дізнатися про особливості інформаційних знаків – стислість зображення, невелика площа розміщення на носії маркування за високої інформаційної ємності й, на жаль, меншої доступності інформації. Іноді інформаційні знаки бувають доступні професіоналам і потребують спеціального розшифрування. Стислість зумовлена тим, що в якості інформаційних знаків можуть виступати окремі слова, літери, цифри, рисунки та інші символи. Наочність інформаційних знаків зумовлена їхньою формою, кольором, поєднанням окремих символів, що відповідає естетичним вимогам споживачів. При цьому деякі фірми, продукцію яких призначено для конкретного сегмента споживачів, прагнуть у своїх знаках урахувати саме їх інтереси. Швидко впізнавання інформаційних знаків досягають застосуванням символів, зображення яких розшифровують без спеціальних знань (зокрема міжнародні символи, що зображують на етикетках і пакуваннях текстильних виробів).

Отже, одним із засобів товарної інформації є маркування, воно виконує чотири основні функції – інформаційну, ідентифікаційну, мотиваційну та емоційну. Маркування у своєму складі містить декілька різновидів інформації: текст, малюнок та умовні позначення. інформаційні знаки являють собою умовне, легко впізнаване позначення, що використовується для ідентифікації товару або окремих його властивостей. До інформаційних відносяться знаки походження товару, відповідності, якості, товарні, експлуатаційні, маніпуляційні, попереджувальні та ін. Інформаційні знаки, що охоплюють великий блок інформаційних даних про товар.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лифиц И. М. Теория и практика оценки конкурентоспособности товаров и услуг / И. М. Лифиц. – М. : Юрайт-М, 2001. – 224 с.
2. Николаева М. А. Товароведение потребительских товаров : теоретические основы : учебник / М. А. Николаева. – М. : Норма, 2006. – 284 с.
3. Орлова Н. Я. Теоретичні основи товарознавства. Продовольчі товари : практикум / Н. Я. Орлова. – К. : КНТЕУ, 2008. – 295 с.
4. Пугачевський Г. Ф. Товарознавчі аспекти штрихового кодування продукції / Г. Ф. Пугачевський, Е. М. Стефаник. – К. : Укоопосвіта, 2000. – 154 с.
5. Сирохман І. В. Товарознавство пакувальних товарів і тари : підручник / І. В. Сирохман. – К. : ЦНЛ, 2005. – 317 с.
6. Теоретичні основи товарознавства : навч. посіб. / А. А. Дубініна, Г. В. Дейниченко, Т. В. Щербакова та ін. – Харків : ХДУХТ, 2014. – 180 с.
7. Теоретичні основи товарознавства : підручник / за ред. Ю.Т. Жука. – Львів : Компакт-ЛВ, 2009. – 480 с.
8. Титаренко Л. Д. Теоретичні основи товарознавства / Л. Д. Титаренко. – К. : ВЦУ, 2003. – 182 с.

ФАКУЛЬТЕТ МИСТЕЦТВ

Касьян М.

Науковий керівник – доц. Тютюнник І. С.

СТИЛІСТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОГО РИСУНКА

На початок ХХІ ст. рисунок міцно утвердився як самостійний вид мистецтва, оперуючи різноманітними техніками, прийомами трансформації та деформації традиційних мотивів, зокрема анатомічних деталей (наприклад, портрета), складними сюжетними композиціями, що було доволі рідкісними для цього виду творчості. Відповідаючи вимогам часу, з 2017 року у Харківській академії дизайну та мистецтв запроваджений конкурс актуального (сучасного) рисунка та відкрито спеціалізацію «Творчий рисунок», метою якого є поєднання традиційних та новітніх методик, що значно розширює сферу професійної діяльності випускників. Таку ж функцію виконує спеціалізований рисунок у Львівській Академії мистецтв.

Розвитку українського станкового рисунка присвячене ґрунтовне дослідження Юлії Майстренко-Вакуленко, де охарактеризовано період кінця ХVІІ – початку ХХ ст., тобто час, коли рисунок пройшов шлях від допоміжного до самостійного виду творчості [2]. До розгляду стильового розвитку українського станкового рисунка кінця ХХ – початку ХХІ ст. долучилася і Віолетта Монсевич [1]. Зокрема, вона показала, що з-поміж усіх мистецтв саме рисунок найчутливіше відгукувався на зміни у світоглядних концепціях суспільства, а тому в процесі свого розвитку зазнав чимало трансформаційних змін, що поступово витіснили академічність на другий план. Перш за все, це виникнення нових стилів, зокрема імпресіонізму, в яких основне завдання рисунку – вивчення форми предмета, стає непотрібним. Пізніше з появою модернізму та постмодернізму, що повністю відмовились від академізму, суть рисунку, повністю змінюється, відповідно і його сюжетність, трактування, манера виконання. У західноєвропейському та вітчизняному рисунку другої половини ХХ ст. співіснували новітні течії та реалізм (наприклад, у творчості В. Зарецького).

Група публікацій стосується проблем сучасного академічного (навчального) рисунка. Так, Віктор Сухенко говорить про тенденцію його естетизації: «останніми роками більше уваги звертається на ефект, контрасти, пластику, матеріал, раніше ж рисунок був конструктивніший ...» [3, с. 56].

Отже, основна увага наукових розвідок цього виду творчості зосереджена на дослідженні історії, функціонуванні мистецьких шкіл тощо. Особливості ж творчих робіт з рисунка перших десятиліть ХХІ століття, аналіз його сюжетів, мотивів, стилістики майже не висвітлені, що формує актуальність дослідження.

Метою статті є висвітлення художньо-стилістичних особливостей творчого станкового рисунка початку ХХІ ст. як вагомого мистецького явища. Для цього плануємо здійснити мистецтвознавчий аналіз перш за все характерних різновидів сюжетних композицій та пейзажів на прикладі творчості окремих художників та виокремити їх загальні закономірності.

Яскравим зразком довершеності композиції є робота Ірини Сомик-Пономаренко, викладача НАОМА – «Пастка на чорного вола». Сюжет картини – філософський та насичений багатьма деталями. Він складається з розміщеної на передньому плані, групи п'ятьох, уже не молодих чоловіків, що сидять біля свіжої могили, накритої різними стравами. У центрі височіє завітчаний хрест. Їх зігнуті, дещо пригнані рухи та печаль, що проглядається на обличчях, свідчать про велике горе, яке об'єднало їх тут. Поруч з могилою, напівзігнувшись стоїть стара жінка, зображена спиною до глядача. З обох боків від неї можна помітити дві напівпрозорі постаті. Їхній погляд спрямований на людей, що поминають над могилою душу померлого. Можливо, уособленням цієї душі і є похила жінка що так пристально дивиться у бік могили, немов шкодуючи про втрачений час. Автор не дарма зобразив її руки за спиною, показуючи, що змінити вона уже нічого не може. Праворуч ми бачимо нещодавно викопану яму, що стала

пасткою для вола. Напевно, це ще одна могила, бо дещо позаду у траві лежить покійник зі складеними на грудях руками, поблизу лежить декілька лопат.

Робота виконана м'якими, дрібними, напівпрозорими штрихами, тому, здається, що все, немов, у тумані. Проте, можна помітити два найбільш контрастних елементи композиції – пляшка на могилі та хустка. Автор не дарма зробила на них акцент, привернувши нашу увагу, можливо, саме в цьому і полягає суть картини.

Ще одним прикладом сучасного рисунка є робота студентки Тюменської школи – Олени Полякової. На картині зображено елемент традиційного російського сільського будинку, що складається з кількох поверхів, проте нам видно лише центральну його частину, ні фундамент ні дах не ввійшли в композицію. Але навіть цей фрагмент дому не є цілісним, він, немов проглядається крізь густі гілки дерев та стебла сухої трави.

Дім виконаний з дерева, вікна обрамлені ставнями з красивою витонченою різьбою. Також, можна помітити чимало різноманітних кронштейнів, пілястрів, узорів які розміщені здебільшого над вікнами. Композиція картини розміщена по діагоналі з ліва на право, що вже створює певну динаміку в роботі, яку також підсилюють різкі штрихи гілок та трави зображених здебільшого в протилежному напрямку, що створює своєрідний рух по-колу.

На передньому плані можна побачити численні розгалуження різноманітних за формою та розміром гілок, хоч вони і розміщені ближче, проте основна увага зосереджена на будинку, що знаходиться на задньому плані роботи та виділений яскравим контрастом. Оскільки гілля дерев зображено напівпрозоро, немов у тумані, крізь нього добре проглядаються обриси будівлі. Художниця зі звичайного сюжету, створила доволі складну та незвичну композицію, показала сучасне, нове бачення традиційного. Обравши, саме, звичну та рідну для свого народу архітектуру, напевно, вона хотіла показати, що традиції ніколи не втраять своєї актуальності та цікавості. Не дарма вона на передньому плані зобразила густе гілля, таким чином, змушуючи глядача зазирнути в глибину своєї історії, історії свого народу. Вона, немов привідкрила завісу в минуле, закликаючи пізнати його, показуючи його красу та таємничість.

У цій роботі ми бачимо відхід автора від стандартної форми побудови пейзажу – лінійної та повітряної перспективи, плановості при збереженні реалістичного трактування мотивів. Провідним прийомом слугує колажність і фрагментарність, властиві творам постмодернізму.

Також, серед зразків сучасного рисунка зустрічаються й ті, в яких автори дотримуються більш академічної манери виконання, створюючи при цьому не менш цікаві композиції. Однією з таких є картини «Жниці» Ольги Стерник.

Сюжет – буденний, показує працю трьох молодих дівчат, що вийшли в поле жати. Постаті зображені в русі: на передньому плані – жниця, нахилившись до землі, підбирає колоски що випали з в'язки, дві інші – розміщені дещо позаду, немов зупинилися на мить, щоб зачекати на свою подругу, тримаючи в руках щойно зібрані снопи пшениці. Змальована вечірня пора і дівчата вже завершують працювати в полі. Автор зобразив звичайних селянок, адже їх одяг простий та невибагливий без усіляких прикрас та орнаментів, а взуття й зовсім немає.

Лінію горизонту висока, повністю її не видно, оскільки вона частково перекрита фігурами. На задньому плані ледь видніються пагорби та вузька стежка що веде кудись удаль. Композиція картини замкнута. Композиційним центром роботи є три жіночі постаті що займають майже весь простір. Геометричним центром – зображення селянки на передньому плані, що опустила погляд до землі, її фігура є найбільш освітленою, завдяки чому контури тіла чітко прослідковуються. Варто звернути увагу, що вигнуті колоски пшениці з обох сторін, немов повторюють контури фігур, підсилюючи цим рух на картині. Стилистика картини наближена до реалістичного трактування, проте переважає спрощеність подачі, конструктивність, зокрема у зображенні людських фігур. Чітко промальовані складки легких довгих суконь, що спадають майже до землі, допомагають простежити контури тіла – стрункі та граційні. Основною ідеєю твору є змалювання працьовитості нашого народу як невід'ємної частини українського менталітету.

Чимало сучасних художників не стали повністю відмовлятися від академічності у своїй творчості. Для прикладу поглянемо на роботи харківського митця Дмитра Шевченка. У рисунках цього майстра простежується поєднання традиційних основ з новими напрямками, зокрема гіперреалізмом. Основна тематика його робіт – архітектурний пейзаж. Зображаючи той

чи інший фрагмент міста, художник велику увагу приділяє деталям. Обираючи буденні сюжети, митець виділяє те, що на перший погляд є непомітним для інших. Саме ці деталі, змальованні надзвичайно реалістично, роблять картину цікавою та виділяють з-поміж інших. Також в доробку художника є чимало портретів [5]. Зображаючи людей, він теж намагається не упустити жодної не значної риси, що підкреслює індивідуальність та схожість натури, не втрачаючи при цьому настрій та емоційність.

Отже, у сюжетних станкових рисункових композиціях манера подачі художнього образу стає більш творчою, відмінною від академічної, з'являється колажність, фрагментарність, складність трактування та метафоричність образів. Це, в свою чергу, наближає творчий рисунок до декоративізму та площинності графіки. Поряд з тим, вагоме місце займають гіперреалістичні, натуралістичні твори, які виконують зовсім іншу місію – показують можливості рисунка як реалістичної техніки та надають цінності фактурам, деталям, відстороненому спогляданню естетики оточуючого світу. Обидві тенденції є яскравими характеристиками образотворчості постмодернізму, яке поступово стирає міжвидові межі мистецтв.

ЛІТЕРАТУРА

1. Монсевич В. Еволюція українського станкового рисунку кінця XX початку XXI століття. Художня культура і мистецька освіта : традиції та сучасність : зб. матеріалів Міжн. наук.-творч. конф., Київ, 20–21 листопада 2018 р. Київ : НАККІМ, 2018. С. 135–137.
2. Майстренко-Вакулєнко Ю. В. Передумови і тенденції розвитку українсько станкового рисунка (кінець XVII – початок XX століття) автореф. дис. ... канд. мистецтвознав. : 17.00.05. Київ, 2012. 19 с.
3. Сухенко В., Засипкін О. Різновиди навчального рисунка. Українська академія мистецтва : дослідницькі та науково-методичні праці. Київ, 2010. Вип. 17. С. 4–22.
4. VI трієнале «Український фолькмодерн 2018». Каталог 4–52 виставки / вступ. ст. Китайгородська В., Гушкевич Ю., Голубець О. Чернівці : Друк Арт, 2018. 52 с.
5. Художник Дмитро Шевченко. 2012.
6. <http://nevsepic.com.ua/art-i-risovanaya-grafika/6289-hudozhnik-dmitriy-shevchenko.-grafika-43-rabot.html>

Твердий М.

Науковий керівник – викладач Нетриб'як М. М

ВПЛИВ ІННОВАЦІЙ У СТВОРЕННІ СУЧАСНОГО САКРАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА

На даний момент відбувається активне заповнення міст храмами. Їх зводять в житлових кварталах, парках, на площах. На разі люди мають великий вибір церков, щоб обрати собі відповідну по релігії, атмосфері, внутрішньому та зовнішньому вигляді. Тому це питання є досить актуальним.

Мета роботи. Виявити та дослідити основні тенденції у створенні сучасного сакрального простору в Тернополі, за для розуміння та створення нових аналогічних об'єктів та розвитку наших міст.

Завданням дослідження є:

- Проаналізувати сакральне середовище міста Тернопіль.
- Виділити основні аспекти в проектуванні сакрального простору.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В. Воловик виділив політеїстичний і монотеїстичний підклади сакральних ландшафтів з відповідними ландшафтними варіантами [1]. Авторами Л. Гнатюком та В. Терлецькою досліджено естетику формотворення сакрального простору храмів різних епох. Розглянуто сакральне в просторі через естетичні категорії (міра, гармонія, прекрасне, цінність, краса, трагічне, піднесене, низьке) [4]. Л. Гнатюк виявила на основних етапах еволюції особливості архітектурно-просторової організації сакральних комплексів історичної Волині [3]. Дослідники Т. Гарнік та Я. Шестакова розглядають церковні обряди як головні критерії для проведення церковних заходів у навколо церковному просторі та підкреслюють важливість наявності певної території біля храму, для можливості проведення

на ній дійств та часу горожан в святкові дні [2]. Автор О. Міщенко провів аналіз сучасних підходів визначення змісту поняття "сакральний ландшафт" дозволив трактувати його, як природну, природно-антропогенну, антропогенну систему [6].

Виклад основного матеріалу. В наш час об'єкти сакрального середовища набувають самостійного значення. З огляду на це вони знову набувають своєрідної популярності, оскільки служать не тільки для духовного життя, а і культурного розвитку, також виконують освітянську функцію та фактично впливають на формування урбаністики міста.

Це, в основному, стосується оточуючої церкву території, яка разом із нею мала б являти єдиний сакральний простір, включаючи господарські та просвітницькі будівлі. В нинішній ситуації назріла потреба в осмисленні зовнішніх обрядових дій, як цінних культурних і соціальних процесів[2].

Не усі проєктовані храми у м. Тернопіль мають в розпорядженні достатньо велику територію для створення відповідного благоустрою. Наприклад, Кафедральний собор Непорочного зачаття Пресвятої Діви Марії у Тернополі, розташований у центральній частині міста, зведений у 1779 році. Зараз собор – це важливий об'єкт релігійного життя Тернопільщини [7]. Храм має незначну територію та зі всіх сторін оточений деревами. На фасадній території присутня площа для прихожан, які бажають знаходитись на вулиці під час богослужіння. Також є лави для відпочинку. З лівого боку від Собору 2004 року відкритий та освячений пам'ятник патріарху Йосифу Сліпому, а з правого - новозбудована каплиця для освячення води. Каплиця — складна інженерна конструкція, яку будували більше року за проєктом архітекторів Василя Циця та Ігора Гордія. Щоб не закривати будівлю собору, капличку зробили зовсім «невагомою» — купол на чотирьох колонах, під яким — резервуар для води. Оскільки багато прихожан відвідують храм з малими дітьми, то було вирішено встановити дитячий майданчик з правого боку від церкви.

Також не менш цікавий храм, який знаходиться на узвишші Підзамче, на березі ставу. Найстаріша церква Тернополя - Воздвиженська, відома в народі, як Надставна. Перший спогад про неї датується 1570 роком. Будівля, виконана в стилі ренесансу, не має куполів. Поруч знаходиться старовинна дзвіниця, яка була споруджена в 1627-му році [7]. Храм має незначну територію. Як і у попередній церкві, на території також присутні капличка та зона для відпочинку, а саме лави. Також є садові скульптури. На територію храму є три входи, один з яких наразі на реставрації. Озеленення території храму здійснено листяними та хвойними рослинами, що створює більш цікаву композицію.

Та наостанок тернопільська церква Різдва Христового яка збудована 1608 року. Храм побудований в стилі, притаманному подільської архітектурі. Сучасний вигляд церква отримала в процесі великої реставрації, яка була проведена в 1937 році. Територію церкви оточує кам'яний мур, який створює внутрішні двори [7]. Територія невелика, але виконує своє призначення. Подвір'я вміщає в себе площу для парафіян, також є лави для відпочинку які розташовані, як в тіні, так і на сонячній стороні. На території присутні декілька дерев та господарський будинок. Також є капличка, яка розташована навпроти входу у церкву. Вхід на територію храму здійснюється з двох сторін, що робить її більш практичною, так, як один вхід розрахований на заїзд автомобілем, а другий є парадним для відвідувачів та парафіян храму.

Тому одразу можна виділити деякі пункти, які при проєктуванні та закладанні храму потрібно враховувати для того, щоб прихожанин відчував себе комфортно.

При храмова територія повинна виконувати такі 3 важливі функції:

- Надати можливість людям усамітнитись для роздумів.
- Ознайомити людину з віросповіданням та більше поглибити у атмосферу сакрального.
- Надавати територію для проведення церковних заходів.

Зона тихого відпочинку. Одна з важливіших аспектів проєктування, оскільки при відвідуванні храму, люди прагнуть очиститись, заспокоїтись та досягнути певну гармонію, чого їм важко досягти в буденності. Тому дана зона повинна бути максимально відокремлена та захищена від зовнішніх факторів.

Зона ознайомлення з віросповіданням. Є багато способів для ознайомлення людини з релігією, деякі з них ми можемо часто зустріти на території храмів, наприклад: встановлені монументи з викарбуваними написами та особи, які фігурували у Сятому Письмі, різноманітні пам'ятки, мощі, скульптури, створення Хресної Дороги. Також непоганим варіантом є

створення так званого «Біблійного саду», які є своєрідним ботанічним садом та складається виключно з рослин згаданих у Святому Письмі.

Зона проведення заходів. Як показує практика, люди досить часто відвідують храми на релігійні свята, інколи кількість прихожан є доволі значною, що веде за собою проблему нестачі місця у храмі. Тому створення спеціальної території для перебування на ній прихожан є необхідним.

Сакральному потрібен дизайн, а людям простір. Зі зв'язком великої кількості храмів та відповідно конкуренції між ними кожен новий спроектований храм має бути особливим та неповторним, або ж мати власну територію, яка створить затишок та відчуття спокою. Також не всі прихожани церкви під час служби знаходяться в приміщенні, особливо, коли люди відвідують церкву з малими дітьми. Звідси і виникає потреба у створенні прихрамової території. Але вільного простору у містах стає все далі менше, тому відшукати велику ділянку для храму не так просто, а якщо церква володіє прилеглою територію хоча б у декілька сотих, то вона уже має перевагу та ресурс для розвитку.

Зазвичай храми мають фасадну територію, ще рідше можна спостерігати при храмові насадження з зоною тихого відпочинку, та великою рідкістю є сад прилеглий до території церкви.

Храм Святої Софії премудрості Божої по вулиці Максима Кривоноса, 2 має досить велику прилеглу територію, яку в майбутньому планується облаштувати таким чином, щоб прихожани, жителі та гості міста проводили час в правильно організованому середовищі, з інтересом вивчали представлені там екземпляри та відчували гармонію фізичного та духовного. Тому створення «Біблійного Саду», який в апriorі є ботанічним, досить хороша ідея, особливо в час, коли відбувається активна вирубка зелених насаджень. Отож, якщо врахувати екологія міста Тернопіль страждає від забруднення, як мінімум, вихлопними газами, то очищення повітря шляхом озеленення наразі досить доступне та актуальне. Ознайомившись з Святим Письмом було вибрано більше 50-ти видів рослин, які зможуть рости у нашому кліматі. Сад спроектований таким чином, що хто завгодно може відвідати його та самостійно ознайомитись представленими рослинами. Так, як для кожної рослини створено інформативну таблицю з описом виду та згадкою зі Святого Письма. Оскільки, при плануванні саду вибрані рослини, які рідко можна зустріти у місті, то цікавий він буде для усіх верст населення, в тому числі для студентів ТНПУ, які навчаються на напрямку ландшафтного дизайну. Також це буде дуже хорошою практикою, оскільки студенти будуть мати можливість в живу оглядати і вивчати рослини.

Таким чином церква, оточуючий її ландшафт, процесуальність дій (обрядів) людей, підводили цю територію до сакрального, священного рівня, а увесь простір вже сприймався як єдиний духовний центр[5].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Воловик В. М. Класифікація сакральних ландшафтів. Фізична географія та геоморфологія. 2013. Вип. 2. С. 145-154.
2. Гарнік Т. М., Шестакова Я. Ю. Принципи формування зовнішнього церковного простору в міських умовах. Вісник ХДАДМ. С. 35-40.
3. Гнатюк Л. Р. Архітектурно-просторова організація сакральних комплексів історичної Волині: автореф. дис. канд. архіт.; Нац. акад. образотвор. мистец. і архіт. Київ, 2010. 20 с.
4. Гнатюк Л. Р., Терлецька М. В. Естетика формотворення сакрального простору на теренах України. Теорія та практика дизайну. 2017. Вип. 12. С. 69-77.
5. Гудак В. А. Ландшафтний дизайн сучасного природного навколишнього середовища. Вісник ХДАДМ. С.45-55.
6. Міщенко О. Сакральний ландшафт: Зміст і функції. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2018 1 (70). С. 83-88.
7. Храми Тернополя
8. URL:https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B8_%D0%A2%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8F (дата звернення 29.05.2019).

БРЕНДБУК ЯК РІЗНОВИД РЕКЛАМИ

Обираючи для придбання певну послугу покупець керується рекламою як інформуванням щодо багатогранності послуг та відповідності означених послуг власним потребам. Відповідно, у сучасному світі фірми, компанії, підприємства вкладають значну кількість коштів у рекламу, яка є основним інструментом донесення інформації до споживача.

Реклама товарів чи послуг доволі різноманітна: візитівки, бігборди, рекламні оголошення тощо. Одним із найбільш інформативних видів реклами вважають бренд, його виразником – брендбук – набір графічних елементів, які сприяють створенню візуальної комунікації та об'єднанні однією ідеєю. Провідне завдання брендбуку – виділити фірму чи компанію, підприємство з поміж тих, які надають аналогічні чи майже аналогічні послуги на ринку. Не менш важливим є торговий знак, який упізнають споживачі.

Узагальнюючи сутність брендбуку можна стверджувати, що це ідентифікаційний документ бренду, своєрідний фірмовий стиль.

Мета статті: розкрити суть брендбуку як засобу реклами фірми, компанії, підприємства та охарактеризувати основні підходи до його створення.

Створення бренду компанії, потребує осмислення співвідношення послуг та тих графічних виразників які донесуть до споживача інформацію, щодо унікальності послуг, товарів тощо.

Аналіз рекламної продукції, яка висвітлює послуги, діяльність чи товари вказує на те, що стандартизована структура брендбуку відсутня. Загалом зміст та обсяг визначаються діапазоном завдань і специфікою бізнесу.

Аналогічно підходять до характеристики складових брендбуку і науковці. Так, З. Рябова вказує, що бренд пакет поділяють на ідеологічну та графічну частину [5]. На думку Г. Охріменко «Брендбук зазвичай складається з трьох елементів. Перший елемент – це ідеологічна частина, в якій описуються сфери діяльності компанії, її місія, філософія, стратегії розвитку, позиціонування і комунікації. Другий елемент – юридична частина, яка регулює авторські та суміжні права на інтелектуальну власність щодо елементів бренду. Третій елемент – це гайдлайн, паспорт стандартів» [4, с. 63].

Створення брендбуку доволі складний процес, що потребує опори на фірмовий стиль, візуальну ідентифікацію бренду та є важливою складовою уявлення про бренд. Своєрідним каталізатором створення виступають маркетингові дослідження.

Розробка фірмового стилю, візуальної ідентифікації бренду як складової брендбуку – важлива частина успішної і довгострокової стратегії для його існування. Створення вдалого стилю компанії, фірми вимагає досліджень, уваги до деталей і розуміння бізнес цілей. Створений фірмовий стиль допомагає більш цілеспрямовано і належному чином просувати бренд на ринку. На думку М. Куленко, «Фірмовий стиль – це індивідуальність фірми, винесена на загальний огляд, це спосіб формування іміджу фірми, це оболонка, яку наповнюють конкретним змістом...фірмовий стиль завжди присутній і коли такий є і коли його немає – то це теж фірмовий стиль» [3, с. 394]. Науковець до обов'язкових компонентів фірмового стилю відносить логотип, фірмовий знак, фірмові кольори, фірмовий шрифт, фірмову візитку, фірмовий бланк, фірмовий конверт. Серед необов'язкових, але бажаних названо девіз, рекламний символ, фірмову папку, фірмовий буклет та ін..

У порівнянні з брендбуком, на нашу думку, фірмовий стиль має дещо вужчі характеристики.

На сьогодні роботу над брендбуком трактують як брендинг. За твердженням Дочинець Н. М., Гаврилець О. В., Кампо Г. М. «... брендинг визнається чимось більшим, ніж маркетингова стратегія, і заслужено вважається окремою галуззю знань і практичною діяльністю. Процес створення брендбуку ґрунтується на фірмовому стилі і розглядається як важлива складова уявлення про бренд. Відповідно конкурентоспроможність бренду визначається правильністю використання інформації, особливо маркетингової» [**, с. 162].

Ці ж дослідники вказують ще на один важливий аспект: «Стрімкий розвиток споживчого ринку диктує нові вимоги до внутрішнього змісту бренду, до його візуального образу. Сьогодні

можливості фірмового стилю вже не в змозі в повній мірі задовольнити цілі візуальних брендкомунікацій. Традиційна концепція фірмового стилю втрачає міцність своїх позицій у брендингу. На зміну їй приходять системи ідентифікації брендів...У практиці і теорії брендингу набуває поширення термін «айдентика» [**, с. 163].

Завдання айдентики – виділитись та запам'ятатись споживачам. В ідеалі споживач реагує на ваш логотип чи фірмовий знак миттєво. Цьому сприяє сприйняття елементів, об'єднаних в єдину систему, систему яку трактують як візуальну ідентифікацію бренду. Хочемо зазначити, що доцільність використання логотипу фірми як візуальної ідентифікації при створенні брендингу на сьогодні ставлять під сумнів.

Опираючись на характеристику брендбуку, подані вище, спільними можна назвати ідеологічну та графічну частини, що доводить наступне: опис специфіки бізнес-процесів бренду, тобто створення бренду потребує комплексного підходу.

Ідеологічна частина бренд буку передбачає:

- опис сфери діяльності компанії;
- формулювання місії, філософії та цінностей бренду;
- опис корпоративної культури;
- певні стратегії розвитку, які відображають переваги продукту або компанії в конкурентному середовищі.

Графічна частина складається з:

- опис корпоративного знаку та його елементів (логотип, корпоративний символ);
- основна і додаткова версія побудови корпоративного знаку;
- варіанти використання корпоративного знаку (повно колірний, ч / б, монохромному виконанні);
- варіанти використання основного і додаткового логотипу в залежності від яскравості фону;
- неприпустимі варіанти використання корпоративного знаку;
- слоган і пояснення до нього;
- принципи компонування слогану (вистав букв, відступи, розташування щодо логотипу);
- варіанти використання логотипу та слогану (повно колірний, чорно-біле, монохромне виконання);
- характеристика областей застосування корпоративного знаку та слогану;
- правила використання корпоративного знаку на різних матеріалах;
- основні та додаткові корпоративні шрифти, правила оформлення текстів;
- основні та додаткові корпоративні кольори;
- загальні принципи побудови макетів;
- принципи оформлення та верстки зовнішньої реклами (біл-борд, мега борд, сіті-лайт, і т.д.);
- принципи використання корпоративних елементів на інтернет-носіях (інтернет-банери).

Нашу думку щодо складових брендбуку підтверджують і дослідження маркетологів: «зміст брендбуку компанії повинен складатись із основних 10 елементів» [4, с. 65].

1. Опис історії та спільного бачення бренду.
2. Опис ключових принципів роботи бренду на ринку.
3. Характеристика цільової аудиторії бренду.
4. Опис характеру, ключових слів, тону і стилю спілкування бренду з споживачем. Цей етап у створенні брендбуку допоможе описати продукт за допомогою 10 слів.
5. Основні принципи проведення маркетингових програм і роботи з соціальними медіа.
6. Правила і приклади використання логотипу.
7. Вимоги до шрифтів.
8. Вимоги до кольорової палітри. Для кожного кольору повинні вказуватись базові кольори, насиченість та їх відтінки.
9. Вимоги до стилю зображень.

10. POS – продукція. Цей розділ є додатковим та містить вимоги щодо дизайну макету візиток, брошур, упаковок, рекламних матеріалів, тощо[там же].

Як бачимо, брендбук є ідеологічним та графічним виразником бренду компанії, фірми, підприємства. Його створенню передують маркетингові дослідження, які у загальному виділяють десять обов'язкових елементів успішного існування брендбуку. На сьогодні фірмовий стиль, як основний елемент втрачає міцність своїх позицій у брендингу, актуальними стають системи ідентифікації брендів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дочинець Н. М., Гаврилець О. В., Кампо Г. М. Сучасні тенденції розвитку систем візуальної ідентифікації брендів як основи бренд-комунікації // Вісник Закарпатської академії мистецтв. Випуск 10: Збірник наукових праць / Ред. кол.: Небесник І. І. та ін. Ужгород: Закарпатська академія мистецтв, 2018. С. 162 – 166.
2. Дэвид Эйри. Логотип и фирменный стиль. Руководство дизайнера. Питер, 2011. 216 с.
3. Куленко М.Я. Основы графического дизайна: Підручник. К.: Кондор, 2006. 492 с.
4. Охріменко Г.В. Специфіка використання маркетингової інформації для формування бренд буків // Science Review. 7(7), Vol.2, December 2017. С. 62-66.
5. Рябова З.В. Теоретична сутність маркетингової інформації // Збірник наукових праць. 2013. Вип. 111. С. 140 – 148.
6. Фірмовий стиль. Як зробити бренд успішним? URL:<https://brandme.in.ua/firmoviy-stil-yak-zrobiti-brend-uspishnim/>

Кравчук М.

Науковий керівник – доц. Тютюнник І. С.

РЕАЛІЗМ І НАТУРАЛІЗМ У ЖИВОПИСІ

Актуальність теми полягає в необхідності проаналізувати дефініції понять «реалізм» і «натуралізм» у практиці живопису у зв'язку з важливістю їх розрізнення при написанні картин.

Метою статті є висвітлення сутності понять «реалізм» та «натуралізм» у живописі. Для цього плануємо охарактеризувати відмінність «реалістичних» і «натуралістичних» творів образотворчого мистецтва у тлумаченнях вітчизняних художників; простежити розвиток реалізму протягом історії живопису.

В широкому сенсі реалізм в мистецтві (від фр. realisme, від лат. realis – предметний) – правдиве, об'єктивне, багатостороннє відображення дійсності специфічними засобами в притаманних для нього художніх формах; одна з головних особливостей художнього пізнання. Ознакою реалізму як методу, є достовірність у відображенні дійсності [10]. «Реалізм визначає поняття: дійсний, суттєвий, предметний» [11], базується на видимій схожості, подібності образу та дійсності. Проте реалістичне мистецтво володіє величезним різноманіттям способів пізнання, узагальнення, художнього вираження. Це не бездумне копіювання, а свідомий відбір визначальних рис, проникнення в сутність життєвих явищ, значимість і глибина ідей, образів, істинність естетичної оцінки, розкриття типового і закономірного через індивідуальне і конкретне, внутрішньої правди через правду зовнішню [5; 9; 10]. «У реалістичному мистецтві схожість і життєва достовірність є лише засобами створення художнього образу. Дієвість цих засобів перебуває у прямій залежності від того, наскільки твір мистецтва містить глибоке образне узагальнення зображеної дійсності» [13, с. 126].

У сфері художньої діяльності значення реалізму є досить складним і суперечливим, а його межі мінливі та невизначені. Реалізм багатогранний та присутній у різних напрямках і стилях живопису. В процесі історичного розвитку мистецтва він набуває нових рис й творчих методів, конкретно-історичні форми (наприклад, просвітницький реалізм, критичний реалізм). У вужчому сенсі реалізмом називають окремих напрям у мистецтві, що виник в середині XIX ст. [3; 10].

Натуралізм у живописі (від лат. natura – природа) – пізній етап розвитку реалістичного живопису, який припав на останню третину XIX ст. Під впливом позитивізму натуралісти робили спроби уподібнити художнє пізнання світу науковому його вивченню. Для них характерна пильна увага до людини в її соціальних і біологічних аспектах, дуже детальне зображення навколишньої дійсності, зокрема, життя селян і робітників, без естетичної і

моральної оцінки, що перетворювало твір мистецтва на фотографію. Натуралісти, замість соціально-сміслового і духовно-суспільного аспекту, правди дійсності, до найменших дрібниць відтворювали лише зовнішню «оболонку» речей і явищ [1; 5; 9].

У ширшому значенні натуралізм у мистецтві – надмірне наслідування, копіювання природи, натури, максимально точне зображення явищ дійсності, без критичної оцінки, ідейного осмислення, відбору, художнього узагальнення і зв'язків з іншими оточуючими явищами [1]. В намаганні подолати умовність мистецтва, твори, що відображають «голі факти», перетворюються в далекі від дійсності, оскільки всі речі пов'язані причинними зв'язками і певними узагальненими смислами. Як стверджують дослідники мистецтва, «Витворення дійсності в «формах самого життя» – не є завданням мистецтва...» [9, с. 201]. Об'єднуючись з іншими тенденціями художнього мислення, натуралізм може бути присутнім в багатьох із них [9; 12].

Український художник Олександр Стіліануді заперечував натуралізм у мистецтві, відстоював принцип індивідуальності, інтуїтивності, вираження своїх безпосередніх настроїв, почуттів, вражень від дійсності [12, с. 55–56]. «Ольга Кобилянська, аналізуючи природу реалізму, доводила його неадекватність «грубому реалізму», натуралізму, розглядала проблему народності мистецтва». Український живописець Іван Труш також заперечував натуралізм у творчості, вбачав «художню правду не в зовнішній подібності, а у відтворенні внутрішньої природи образу» [4, с. 75]. Причинами одноманітності та натуралізму в живописі соцреалізму, що часто виключали творче мислення, були ідеологічний догматизм та цензура [4].

З іншого боку, помилково буде вважати деформацію, стилізацію єдиною ознакою художності, проте скурпульозне відтворення зовнішніх речей і явищ – фотографізм у живописі, надає йому ознак формалізму, а отже порушує закони мистецтва. В ідеї перенести життя, природу, людину на полотно закладений принцип умовності, характер якої виявляється в образності. Мистецтво без умовності втрачає свою сутність [9].

Реалізм у живописі проявився ще в первісному мистецтві, зокрема, в скельному живописі палеоліту. Мистецько-культурну традицію художнього реалізму було започатковано в Стародавньому Єгипті [5]. Ключові художні принципи реалізму сформувалися в античний період. Тоді заклалися основи світлотіньового моделювання, пластики, пропорцій і гармонії, композицій, реалістичного зображення людини, її внутрішнього світу [3].

В епоху Середньовіччя (V–XV ст.) реалістичні традиції мистецтва античності почали занепадати. Для образотворчого мистецтва цієї епохи характерні умовність, символізм, алегоричність художньої мови. Відкинуто художню передачу краси людського тіла й наслідування природі, реальні форми і пропорції. Проте, для мистецтва Середньовіччя характерним є виникнення нової системи виражальних прийомів, тут з більшою драматичною глибиною передається внутрішній, духовний світ людини, милосердя і співчуття, виражене прагнення досягнути закономірності світобудови [3].

Реалізм в мистецтві оновився і досягнув високого рівня розвитку в епоху Відродження (XV–XVI ст.). Гуманізм проголошував людину найвищою цінністю, мірою всіх речей. У живописі відкрито закони лінійної і повітряної перспективи, світлотіні, на якісно новий рівень піднято математичні обчислення, композицію, рисунок, колорит, анатомію і пропорції людського тіла. Образотворча система базувалась на вивченні натури, на вірі в можливість пізнати і виразити в числі та мірі гармонійну закономірність буття; виявлялась індивідуальність людини, її краса, гармонійний образ, воля, почуття, характер, могутність та інтелект [3].

Здобутки Ренесансу (кінець XVI – середина XIX ст.) проклали подальший розвиток реалізму в живописі у різних стилях і напрямках, серед яких: караваджизм, бароко, голландський реалізм, класицизм. Гармонійний, статуарно-пластичний класицизм поступився місцем романтизму (кінець XVIII – середина XIX ст.), для якого характерні індивідуалізм, «національний дух», героїзація особистості, яка бореться за свободу і справедливість, загострення протистояння мрії та дійсності, прагнення створити прекрасну реальність [3; 10].

Просвітництво та реалістичне начало романтизму сприяли розвитку реалізму. Поступово сформувався потужний художній напрям – критичний реалізм (середина XIX ст.). Його характерною рисою став вияв особистості людини у нерозривному зв'язку з соціальним положенням, гострих, реальних проблем суспільних відносин й історичної дійсності, багатогранних характерів, героїчних сторінок національної історії, краси і величі рідної

природи, типових рис через індивідуальні, правдиве, об'єктивне зображення дійсності; відображення життя знедолених шарів суспільства [3; 9; 10].

В протистоянні з умовами академізму, в останній третині XIX ст. виник імпресіонізм. Цей напрям полягає у баченні світу миттєво, симультанно, очима і почуттями одночасно. В імпресіонізмі у сприйнятті реальності вся увага націлена на безпосередню даність, в той час як логічні причини і наслідки стають другорядними. Художник пише не побачені ним предмети, а бачення як таке – враження. Імпресіоністи зробили великий крок у мистецтві і справили значний вплив на розвиток реалізму, його нове бачення [3; 6, с. 75–76].

У XX ст. реалізм розділювався на класичний та сучасний. У середині XX ст. розвивався неореалізм – комплекс стильових тенденцій з різними художніми концепціями, що звертався у реальності сьогодення до «звичайного життя», всіх його пластів, включно з буденністю, до свого «кола явищ», стверджував «власний тип героя» [7, с. 59, 60]. В II половині XX ст. з'являються напрями постмодерністської моделі – поп-арт, мінімалізм і гіперреалізм, які вивчають «даності» буття, «структури». Для цих напрямів спільним є «звернення до знаків реальності, типологізованих контекстом їх функціонування в суспільстві, на відміну від просто речей як сегментів предметного світу, що стають об'єктами зображення в натуралізмі» [7].

Гіперреалізм ґрунтувався на точній імітації фотографії, проте, надавав дійсності багатозначності, прагнув до певних узагальнень, до створення образів; привертаючи увагу до ілюзорно точного, поверхневого, запрошував розкривати і внутрішній зміст. Його «оповідність», «надреальність» продовжує полеміку з різними мистецькими традиціями [7;8].

«Новою предметністю» називали ще один напрям у живописі – магічний реалізм. Цей термін поширився на всі напрямки сучасного живопису, які через «реалістичні» засоби зображують загадкову, дивну, «магічну» сторону речей, в тому числі на течію метафізичного живопису та сюрреалізм [2, с. 20].

Реалізм в різні епохи набуває специфічних рис, обумовлених рівнем розвитку суспільної і художньої свідомості. Естетична програма реалізму розширилася через поєднання з художніми тенденціями модернізму. Збагативши світобачення й художні ресурси, він отримав необхідний потенціал для відображення сучасної дійсності. В наш технологічний час фото, комп'ютерні графіка та відео допомагають художникам. Але як фото, так і натура не мають бути тими моделями, які можна бездумно копіювати. Художник повинен долати «неживу точність подробиць».

ЛІТЕРАТУРА

1. Вострикова Ю. В. Словарь терминов изобразительного искусства: метод. указания. Ухта : УГТУ, 2012. 58 с.
2. Гугнин А. А. Магический реализм в контексте литературы и искусства XX века : феномен и некоторые пути его осмысления. Москва : Институт славяноведения РАН, 1998. 120 с.
3. Ильина Т. В. История искусств. Западноевропейское искусство : учеб. – 3-е изд., перераб. и доп. Москва : Высшая школа, 2013. 368 с.
4. Криволапов М. О. Про мистецтво та художню критику України XX століття: вибрані статті різних років. Книга перша: Формування та розвиток національної мистецької школи і мистецтвознавчої науки в Україні XX століття / ППСМ АМ України. Київ : Видавничий дім А+С, 2006. 268 с.
5. Культурологія. / Т. Б. Гриценко, С. П. Гриценко, А. Ю. Кондратюк та ін.; за ред. Т. Б. Гриценко. 2-ге вид. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 392 с.
6. Мартышкина Т. Н. Импрессионизм: от художественного видения к мировоззрению. Вестник ТГУ. 2007. № 304. С. 73–76.
7. Павленко Н. О. «Новый реализм» как явление американского постмодернизма (Ист.-эстет. анализ) : дис. ... канд. филос. н. : 09.00.08 / КНУТШ. Київ, 2004. 171 с.
8. Складенко Г. Гіперреалізм в контексті українського мистецтва другої половини XX століття. Сучасне мистецтво. 2013. Вип. 9. С. 165–183.
9. Сморг Л. О. Эстетика: Навчальний посібник. Київ : Кондор, 2005. 334 с.
10. Сокольникова Н. М. Изобразительное искусство : учебн. для уч. 5–8 кл. : Ч. 4. Краткий словарь художественных терминов. Обнинск : Титул, 1996. 80 с.
11. Станкевич М. Погляд редактора: містичні трансформації терміна «реалізм» Мистецтвознавство'13 : наук. зб. Львів : ІН НАНУ; СКІМ, 2013. С. 5–6.

12. Сторочай О. Роздуми Олександра Стіліануді про натуралізм у живопису. Актуальні проблеми мистецької практики і мистецькознавчої науки: Мистецькі обрії '2013 / ІПСМ НАМ України. Вип. 5 (16). Київ : Фенікс, 2013. С. 53–58.
13. Яланський А. Предметна зображувальність як одне із завдань літньої практики. Українська академія мистецтва. Київ, 2010. № 17. С. 123–128.

Тарабан Ю.

Науковий керівник – доц. Дячок О. М.

МОТИВИ ВІТЧИЗНЯНОГО ОДЯГОВОГО БАТИКА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Сьогодні ми намагаємось виявити індивідуальність та на противагу масовій моді ми усе більше звертаємо увагу на ексклюзивні речі, які віддзеркалюють особливості особистості свого власника. Наприклад, для пошиття виробу можна самому розробити орнамент, виконати його технікою батика або надрукувати на тканині. Батик увібрав у себе особливості і прийоми багатьох образотворчих мистецтв: акварелі, графіки, вітражу, мозаїки та ін.

Актуальність обраної теми визначається тим, що ручний розпис на одязі чи аксесуарах має попит у наш час і тому потребує наукового дослідження.

Мета – висвітлити мистецьку та естетичну цінність одягового батика ХХІ ст. і його поширення в культурному просторі України. Для досягнення мети плануємо вирішити наступні завдання: простежити розвиток одягового батика в мистецтві України загалом і Тернопільщини зокрема.

Мистецтво прикрашати тканини відоме з давніх часів. Спочатку з'явився ткацький малюнок, який створювали особливим переплетенням ниток в процесі виготовлення тканин. Пізніше малюнок стали наносити ручним способом. Ще пізніше були винайдені друкарські дерев'яні дошки. Наступним кроком стало винайдення друкарських машин. Іноді, при оздобленні тканини використовували одночасно два способи прикрашення – переплетення ниток і розпис чи вибійка.

На виставці українського мистецтва, яка проходила в Москві у 1936 році, серед виробів Харківської експериментальної майстерні були представлені вибійки народного майстра С. Повстяного. Як свідчить довідник виставки, ним представлено два шовкових шалики, виконані особливим способом вибіяченої техніки, так званий «батік» [3, 25-29].

Ручний розпис одягу та аксесуарів у період середини – кінця ХХ ст. був фрагментарно, лише як доповнення до станкового образотворення з метою продажу.

На початку ХХІ ст. художнім розписом тканин для одягу та аксесуарів в Україні займаються Е. Водянік, Муза Кирницька, Марія Ковалевська та інші. Серед дизайнерських моделей привертають увагу сучасні українські чоловічі сорочки (Рис. 1), створені молодіжкою київською майстринею Марією Ковалевською. Оригінальність їх полягає в тому, що розроблені вони на основі традиційної сорочки. А тканина декорована не вишивкою, а має орнаментальний малюнок, створений художником за мотивами української народної вишивки і виконаний на натуральному шовку в техніці «батик». У роботах Марії Ковалевської вдало з'єдналися культура українського народу, давня техніка індонезійських майстрів і сучасність [4].

У Тернополі також є майстри, які працюють в техніці батика. Тернополянка Людмила Варійчук розписує тканину для одягу.

Сюжетні текстильні мотиви ми можемо побачити у Галини Грищенко (Рис. 4). Вона займається розписом на тканині (створила величезну колекцію шовкових хусток, шарфів і ширм), новаторським текстилем. Виставки своїх робіт проводила в Москві, Парижі, Антверпені, Нюрнберзі, Будапешті та багатьох містах України. Також створила не одну колекцію аксесуарів для відомих фірм.

Вишукану колекцію «Марія» із сюжетними мотивами в одяговому батикі представила Наталія Тропко. На створення якої дизайнера-початківця надихнули художні картини Марії Приймаченко. Народні мотиви в одязі сьогодні надзвичайно актуальні. Відмінно рисою стилю Наталії Тропко є вільний крій та увага до деталей розпису (Рис. 2). Колекція представлена лінією довгих суконь-сорочок, легких блуз та спідниць. Також є аксесуари розписані батиком, а саме сумки та хустини (Рис. 3). Наталія Тропко та Інна Ткач вчилися майстерності розпису

батика у художниці Музи Кирицької. Інна Ткач – головний дизайнер бренду Tkach Hand Made. Виготовляє шарфи та хустини в техніці холодного батика (Рис. 6). У аксесуарах присутні квіткові та орнаментальні мотиви. Для розпису використовує 100% натуральний шовк. Працює з крепдешином, атласом, батистом, ще – ексцельсіором, жаккардом, шифоном. [2]

На відміну від батика, значно доступнішим є друк на текстилі. FamilyFabric – магазин акварельних принтів від українських дизайнерів (Рис. 5). Принти на рослину тематику художники бренду малюють на папері. Згодом, за допомогою сучасного друку переносять на тканину та відшивають колекції одягу [1].

Одже, художній розпис та технології друку по тканинній відкривають нові можливості для творчої реалізації людини в дизайні одягу: дизайні ексклюзивному – не масовому.

1. Література:
2. FamilyFabric. URL: <https://familyfabric.com.ua/> & (дата звернення: 27.05.2019).
3. Tkach: Batik. URL: <https://tkachstore.typepad.com/my-blog/batik/> & (дата звернення: 27.05.2019).
4. Печенюк Т. Джерельні основи виникнення розпису тканин. Образотворче мистецтво : 1991. № 1. С. 25-29.
5. Різдяний вернісаж. URL: <http://dolesko.livejournal.com/6171.html> & (дата звернення: 04.04.2017).

Рис. 1. Чоловічі сорочки дизайнера М. Ковалевської XXI ст.

Рис. 2. Колекція «Марія» Н. Тропко

Рис. 3. Колекція «Марія» Н. Тропко

Рис.4. Колекція принтів «Кольорові світи» Г. Грищенко

Юречко С.
Науковий керівник – доц. Дячок О. М.

СИМВОЛІКА ЯК ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКИХ ОБРЯДІВ І ЇХ ВІДОБРАЖЕННЯ У НАТЮРМОРТАХ ЛЬВІВСЬКОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ШКОЛИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ - ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Упродовж багатьох століть український народ безупинно творив духовне середовище, наповнюючи його своєрідними обрядами, ритуалами. Формувався внутрішній світ українців, осягався весь навколишній простір, закладалися світоглядні засади.

Відомий знавець традиційно-культурної спадщини українського народу Олекса Воропай вирізняв народні звичаї в унікальне явище, наділивши їх неповторною народознавчою силою. Він констатував: «Звичаї народу – це ті прикмети, по яких розпізнають народ не тільки в сучасному, а і в історичному минулому. Звичаї, а також мова – це ті найміцніші елементи, що об'єднують окремих людей в один народ, в одну націю. Звичаї, як і мова, виробилися протягом усього довгого життя і розвитку кожного народу»[5, 11-12].

Традиційна українська обрядовість активно впливала на життєдіяльність народу, як зв'язок духовного і матеріального у процесі буття. Саме сьогодні необхідно пізнати, зрозуміти і побачити велич народно-традиційної культури, що зустрічається у обрядових натюрмортах львівських митців.

З глобально-ідеологічного огляду ситуація у мистецькому середовищі Львова мало чим відрізнялася від загальноукраїнської. Після заборони 1932 р. ідеї авангарду-модернізму не дійшли у нас до завершальної стадії розвитку, до природної потреби свого заперечення у вигляді постмодернізму. Насильне їх заперечення тотальним режимом спричинило зворотний ефект: вони ще довго залишаються актуальними та інтригуючи ми, зазнавши безпрецедентної швидкої реактивації на початку 1990-х років [2,5].

Оскільки художньо-стилістичні особливості натюрмортів із символіко-етнографічним наповненням не ставали джерелом вивчення вітчизняних мистецтвознавців, тому це підтверджує актуальність сьогодення.

Метою дослідження є висвітлення художніх якостей творів львівської школи другої половини ХХ – початку ХХІ століття.

На основі зразків живописних робіт продемонструємо ряд особливостей львівської школи та виявлення символічних особливостей українських обрядів у творах.

Одна з таких робіт, «Натюрморт з підсвічником» (1969) Володимира Патики, яскравого представника галицької школи живопису, одного із найвидатніших постатей в українському малярстві другої половини ХХ ст.

Робота виконана у жанрі натюрморту з характерними декоративно-площинними ознаками, у темних тонах, що є характерним для львівської мистецької школи. Автор передав властиві риси живопису шістдесятників, а саме «втечу» до декоративізму та формалізму на противагу тотальному диктату соціалістичного реалізму (що насаджував академічний стиль 19 століття), пропагандизму та догматичності. Мистецтво повинно було бути зрозумілим «широким масам», на пошук нових форм, творчий експеримент була фактично накладена заборона.

У натюрморті зображено основні символічні елементи свята Великодня – це глечик з трьома вербовими гілочками, підсвічник із орнаментикою. З правого боку розміщена народна іграшка – свистунець. На столі розстелений білий вишитий рушник з чорним смугастим орнаментом, на якому розкидані п'ять яблук, що розміщенні на передньому плані роботи. На задньому фоні, за основним глечиком, видніється ще один лежачий глечик. У формі трикутників і ромбів зображено драперії. Присутня світлотіньова градація та наявний ілюзорний простір, завдяки контурним лініям різної товщини та повітряній перспективі.

Стилістичне вирішення картини створене за допомогою площинно-декоративних елементів. У роботі «Натюрморт з підсвічником» композиційна пляма має чіткі межі, всі елементи тісно пов'язані між собою, пластично компактні. Погляд глядача переходить від фокуса композиції до периферійних елементів. Це формальна особливість закритої композиції. Художник застосовує заступання одного предмету іншим, при якому створюється світлотіньова градація та ілюзорний простір, присутня плановість (передній, середній, задній плани). Композиційним центром є глечик з вербовими гілочками, завдяки білим плямам та білому рефлексу на гілках. В картині присутні ритм округлих форм (форм в предметах), ритм кольору, ритм полисків (на гілочках, підсвічнику). Присутній закон цілісності – великі та маленькі предмети у натюрморті сприймаються гармонійно. Колорит у роботі передає, на перший погляд, сумний настрій, оскільки присутні чорні, сірі, охристі, коричневі відтінки кольорів, але завдяки розстеленому білому рушнику, на якому розкидані бордові яблука, вербовим гілочкам, які зображені локальним кольором, робота «оживає» та навіює певний весняний настрій. Також на задньому плані проглядаються охристі, коричневі, фіолетово-бордові плями – це драперія у вигляді трикутників. Картина виконана у темних насичених тонах, особливою пластикою, експресивною манерою письма із площинно-декоративною малярською системою.

Натюрморт – це не тільки зображення дійсності, а й твір, що несе в собі інтерес, бачення автора, його відношення до твору. Вбачаємо у натюрморті В. Патики глибоке філософське підґрунтя. Можливо, автор саме завдяки кольоровому вирішенню, зміг донести до людей про певні проблески в мистецькому житті у 70-ті роки ХХ ст., порівнюючи з вербовими гілочками – це проблески світла, тепла і надії на краще серед «темних» часів. У роботах В. Патики домінує позитив, відображення гарного, що є в світі. Це була основна ідея – перемагати всупереч обставинам. Картина має заставляти відчувати, колір – це емоція, емоціями ти передаєш те, що сам відчув.

Іншим прикладом слугує робота діяча мистецтв України, Петра Прокопова «Великодній натюрморт» (2002), де висвітлено символічні обрядові елементи. На роботі зображено святковий великодній стіл, застелений вишитим рушником, де стоїть рум'яна паска, що є традиційним хлібом у цей день. Зверху вона прикрашена віночком із барвінку та трьома пташками. Позаду розміщена чаша із писанками, які яскраво розмальовані традиційною орнаментикою. Ліворуч столу розташований глечик з вербовими гілочками, а попереду неї статуетка гуцула на коні. Також на задньому плані проглядається вікно, через яке видніється гірський пейзаж, напевно, – це Карпатський край.

Стилістичне вирішення картини включає використання площинно-декоративних елементів. Усі ближні предмети сприймаються чітко з багатьма деталями і фактурою, мають контрастну світлотінь і здаються об'ємними, а дальні – узагальнено, у яких слабо виражена світлотінь і здаються плоскими. Це говорить про наявну колірно-повітряну перспективу. Частково присутня лінійна перспектива. Наявний ритм кольору, ритм округлих форм (форм в предметах), ритм полисків (на пташках, вазі, гілочках). Погляд глядача переходить від фокуса композиції до периферійних елементів, що свідчить про закриту композицію.

Колорит у роботі передає атмосферу свята, яскраві і світлі емоції, оскільки присутні жовтогарячі, оранжеві, червоні відтінки, що збагачуються поєднанням зеленого, фіолетового, голубого, коричневих, охристих, синіх кольорів. На задньому плані, за вікном, присутні сіро-блакитні, молочно-білі, сіро-фіолетові, синьо-зелені барви тощо. Вся картина поділена на кольорові площини, які вдало гармоніюють між собою.

У роботі художник хотів донести важливість обрядовості Великодня, його атрибути: писанки та їхню орнаментику, святковий хліб – паску з пташками, що символізують вірність, весну щось постійне і вічне, таке, що не минає. Антуражем автор обрав карпатський регіон.

Також ознаки львівської школи проглядаються у «Натюрморті зі свічниками» (2005), заслуженого художника України, Миколи Андрущенка.

Робота виконана у темних, не нав'язливих тонах. У натюрморті зображено символічні елементи, серед яких трисвічник, обрамлений двома ангелами та Богородицею у центрі. Із правого боку розміщений ще один свічник із хрестом посередині. Позаду видніються рамки картин, на яких не чітко бачимо зображення. На передньому плані – дерев'яна ложка, тарілка і два бокали. Також доповнюють картину пивний кухоль з орнаментикою, куляста цибулина та часник.

Присутній закон єдності і субпідрядності, оскільки композиція гармонійна, в єдності формоутворення. Елементи у картині, побудовані на ритмі кольору, плям, що розвиваються відносно один одного. Також спостерігаються співвідношення малих і великих форм. Композиційним центром композиції є трисвічник, помаранчевого кольору, із обрамленням зелених листків. Присутня гама теплих і спокійних кольорів – це жовтий, оранжевий, червоний, охристий, переплітаються вони із відтінками ультрамарину, умбри, сієни, що робить гармонійне поєднання.

Основною ідеєю, яку художник висвітлює у роботі, є інтерес до обрядово-звичаєвої культури нашого народу, святково-обрядова сфера, в якій акумулюються і реалізуються духовні надбання багатьох поколінь. Важливим елементом культурної традиції є зв'язок людини і природи, принципи організації господарської діяльності, матеріального і духовного буття людей.

Отже, проаналізувавши вказані вище зразки натюрмортів із характерними особливостями львівської мистецької школи, можна сказати, що їх символічне наповнення українською обрядовістю, натхненно розвивалося і продовжує розвиватись до сьогодні. Художники старались передати суть певного свята, зображаючи знакові елементи українських обрядів,

оскільки це в свою чергу розкриває зміст минулого, народних промислів, ремесел і побуту, забезпечує душевний затишок етнічного духу України. У творчості живописців також спостерігаємо пошук нових живописних і формально-пошукових аспектів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Володимир Патик – народний художник України URL: <https://sverediuk.com.ua/volodimir-patik-narodniy-hudozhnik-ukrayini/> (дата звернення: 27.05.2019).
2. Голубець О. На роздоріжжі. Періодичне видання культурно-мистецького центру «Львівський палац мистецтв». Арт. Львів. 2009. №1. С. 5-7.
3. Дзюба М. Леонід Литвин. Малярство : книга-альбом. Київ : Либідь, 2012. 160 с.
4. Микола Андрущенко: галерея робіт URL: <http://art.lviv-online.com/mykola-andruschenko/> (дата звернення: 27.05.2019).
5. Павлюк С. П. Українське народознавство : навч. посіб. 3-тє вид., виправлене. Київ : Знання, 2006. 568 с.
6. Прокопів Петро Микитович: біографічні відомості. URL: <http://personal.pu.if.ua/depart/petro.prokopiv/ua/> (дата звернення: 27.05.2019).

Товарянська Х.

Науковий керівник – викладач Цідило І. І.

ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ СУЧАСНИХ ЛОГОТИПІВ ДЛЯ БРЕНДІВ ТОВАРІВ РУЧНОЇ РОБОТИ В УКРАЇНІ

Створення візуального образу бренду – невід’ємна частина просування компанії на ринку сьогодення. Товари ручної роботи в Україні набувають популярності та стають повноцінною нішею в сфері продажів.

Дослідження існуючих логотипів компаній, що займаються виготовленням та продажем товарів ручної роботи дозволить виявити основні тенденції розвитку логотипів і особливостей композиції, кольорового рішення та візуального впливу.

Метою дослідження є визначення основних особливостей та тенденцій створення дизайну логотипа для брендів товарів ручної роботи.

Логотип, зокрема його шрифтове та колірне рішення є елементом фірмового стилю, що став традиційним інструментом для управління впізнаваністю бренду.

В сучасних умовах концепція фірмового стилю втрачає позиції, оскільки стрімкий розвиток ринку споживача диктує нові вимоги до створення візуального образу бренду. Альтернативою фірмовому стилю прийшла система візуальної ідентифікації бренду. Таким чином від якості створеної системи ідентичності компанії залежить її імідж, образ, який створюється поза компанією.

Систему візуальної комунікації доцільно створювати для впізнаваності бренду в медіапросторі, якщо робота компанії націлена на активну взаємодію із зовнішнім світом [2].

Ми можемо розглядати систему візуальної ідентифікації як певну базу даних, що містить інформацію про бренд і його графічне вирішення.

Логотип – головний елемент при створенні фірмового стилю, але не обов’язково головний при створенні візуальної ідентифікації бренду, це зображення, яке повинне привернути і затримати на собі увагу покупця.

Важливими критеріями при розробці логотипу є:

- Соціальна категорія, на яку розрахований бренд. Використання елементів не характерних для цільової аудиторії продукту може викликати неприязнь у споживача та зменшення обсягу ринку;
- Географічний фактор - групи людей з різними культурними поглядами, менталітетом та територією проживання можуть по різному сприймати одні й ті ж образи в логотипах;
- Політичний та релігійний фактор;
- Спеціалізація фірми – однакові знаки використані для створення айдентики різних компаній можуть мати інші значення [3].

Велике значення при створенні логотипу має формування кольорової гами, оскільки колір впливає на людські емоції. Колір містить не тільки декоративне, а й асоціативне

навантаження. Використання більше трьох кольорів може призвести до розсіювання уваги глядача і не створювати необхідних бренду асоціацій [4].

При розробці логотипу для магазину товарів ручної роботи потрібно перш за все визначитись із цільовою аудиторією, символікою бренду та колірною гамою.

Для порівняння логотипів брендів прикрас ручної роботи використано логотипи трьох майстрів – Анастасії Олган, Марії Драч та подружжя Андрія і Олени Савчук.

Досить вдалим прикладом створення фірмового знаку для магазину прикрас ручної роботи ми вважаємо логотип бренду “Nastia Olgan” виконаний в стилі мінімалізму, що підкреслює власне концепцію бренду.

Основними елементами композиції є шрифтовий напис з ім'ям та прізвищем засновниці бренду “Nastia Olgan” та стилізований графічний елемент, що нагадує форму дорогоцінного каменю нанизаного на шнурок (рис.1). Композиція логотипу вписана у квадрат.

В авторському шрифті використані тонкі рубані лінії без засічок, які підкреслюють мінімалістичність бренду. Всі лінії мають однакову товщину, що надає логотипу легкості та невагомості.

У логотипі використано два контрастні кольори – чорний та оранжевий. Чорний колір є універсальним та часто використовується у сфері ювелірних прикрас. Оранжевий колір додає акцент логотипу та підкреслює використання кольорового напівдорогоцінного каміння.

Недоліком логотипу є неможливість його розміщення на темному фоні без зміни кольору основного напису.

Досить невдалим та менш сучасним прикладом ми вважаємо логотип майстра прикрас ручної роботи із бронзи - “Maria Drach” (рис.2).

Основними елементами логотипу є шрифтовий напис із назвою, що підкреслює напрям роботи магазину та графічне зображення.

Композиція логотипу горизонтальна. Логотип містить графічний елемент у вигляді равлика, який повторює форми, використані у роботах майстрині. Для назви використано художній шрифт з плавними лініями та заокругленими виносними елементами.

В логотипі використано два кольори – чорний та оранжевий. Оранжевий колір підкреслює колір міді, основного матеріалу, з якого виконані прикраси, а чорний – є контрастним та часто застосовуваним при створенні айдентики для брендів ювелірних прикрас.

Для рекламної продукції використовується логотип як із графічним елементом, так і без нього, виключно у шрифтовому варіанті.

Недоліком в композиції логотипу є розміщення графічного елемента відносно назви. Зображення равлика розміщене далеко від шрифтів та не дозволяє сприймати логотип цілісно.

Найбільш вдалим, на нашу думку, є логотип магазину ювелірних прикрас ручної роботи “Savchuk” (рис.3). Основними складовими якого є графічний елемент, назва бренду та напрям роботи. Графічний елемент поданий у формі багатокутника, який перетинають хаотичні лінії, що повторюють форми пропонуваніх прикрас – металевих декорованих перснів, які є візитною карткою бренду. Назва магазину доповнює композиційну форму графічного елемента і виконана художнім шрифтом з плавними лініями. Підкреслює форму логотипу горизонтальна лінія.

Основний логотип виконаний в поєднанні бордового, чорного, зеленого та синього кольорів. Додаткові варіанти монохромного логотипу білого та чорного кольорів використовують для розміщення на темному та світлому тлі відповідно.

Перевагою даного логотипу є багатоваріантність його поєднання з різноманітними фонами та можливість створення сучасної системи візуальної ідентифікації на його основі.

В результаті аналізу логотипів сучасних брендів прикрас ручної роботи можна виокремити такі особливості:

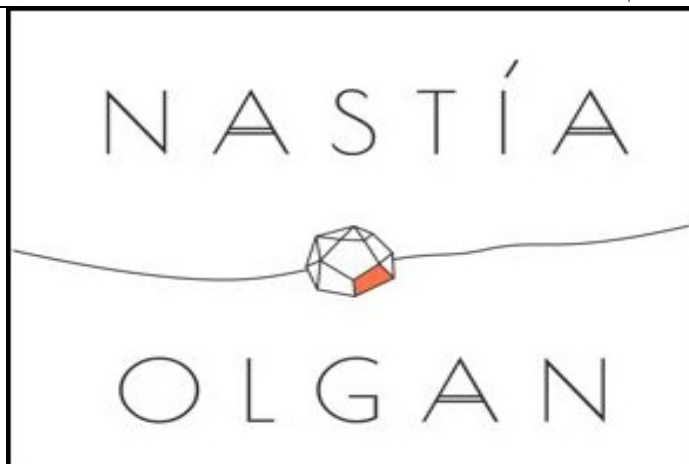

Рис.1. Логотип бренду Nastia Olgan

Рис.2. Логотип майстра прикрас ручної роботи із бронзи Maria Drach

Рис.3. Логотип магазину ювелірних прикрас ручної роботи Savchuk

- використання горизонтальної композиції логотипа, що є зручною для розміщення на різноманітних елементах фірмової продукції;
- поєднання монохромних кольорів з яскравим акцентним кольором, що підкреслює творчу спрямованість брендів;
- перевага мінімалізму в дизайні;
- створення продукту придатного для подальшого вдосконалення та використання як основи для проектування системи візуальної комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Габриелян Т. О. Система візуальної ідентифікації бренда. Науковий вісник НЛТУ України. Львів, 2013. №7. С. 301-305.
2. Дочинець Н. М. Сучасні тенденції розвитку візуальної ідентифікації брендів як основи бренд-комунікації. Вісник Закарпатської Академії Мистецтв. 2018. №10. С.162-165.
3. Купріна Ю.П. Дизайн логотипу і його особливості. Соціально-економічні явища і процеси. 2014. №3 С.243-248. URL:<https://cyberleninka.ru/article/n/dizayn-logotipa-i-ego-osobennosti> (дата звернення: 28.05.2019).
4. Психологія кольору в маркетингу та брендингу. URL:<http://reklamaster.com/marketing-and-advertising/psihologija-cveta-v-marketinge-i-breninge> (дата звернення 28.05.2019).

Рис. 5. Колекція Jungle FamilyFabric

Рис. 6. І. Ткач шарфи та хустини в техніці холодного батіку

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Дмитришин О.
Науковий керівник – доц. Шпак М. М.

ЕМОЦІЙНІ ПРОЯВИ ДЕЗАДАПТАЦІЇ П'ЯТИКЛАСНИКІВ ДО НАВЧАННЯ В СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ

Перехід з початкових класів в середні – важке випробування для більшості молодших підлітків, яке обумовлено зміною звичного способу навчальної діяльності учнів. Початок навчання в основній школі є стресовою ситуацією для учня, оскільки пов'язаний з адаптацією до нових умов, що викликає здебільшого нервово-психічне напруження, емоційні переживання. До середини п'ятого класу молодші підлітки долають проблеми адаптаційного періоду, але залишаються окремі учні, в яких цей процес супроводжується розладами функціонального стану та психоемоційної сфери. Прояв емоційних явищ дезадаптивного характеру в навчально-виховному процесі зумовлений насамперед збільшенням обсягу навчального навантаження, підвищенням вимог до учнів з боку батьків і педагогів, проведенням уроків різними вчителями. Тому забезпечення успішної адаптації дітей до навчання у середній ланці школи важливий і необхідний процес, від якого залежить емоційне благополуччя та успішність навчання учнів.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні емоційних проявів дезадаптації молодших підлітків при переході з початкових в середні класи школи.

Вагомий внесок у дослідження процесу адаптації підлітків до навчання в середніх класах школи здійснили такі науковці: Л. С. Виготський, Т. В. Драгунова, Л. В. Дзюбко, Д. Б. Ельконін, Н. Н. Заваденко, Я. Л. Коломинський, Т. Д. Молодцова, Р. С. Немов, О. Плескач, Ж. Піаже, Г. Д. Цукерман, А. В. Фурман.

Як зазначає Т. Д. Молодцова, дезадаптація – це результат внутрішньої чи зовнішньої дисгармонійної взаємодії особистості з собою та зовнішнім середовищем, яка проявляється у внутрішньому дискомфорті, порушенні взаємостосунків і діяльності [4]. Г. М. Шкільова визначає поняття «дезадаптація» як формування неадекватних механізмів пристосування людини до умов навколишнього середовища, порушень у поведінці, конфліктних стосунків, психогенних захворювань і реакцій, підвищеного рівня тривожності, дисгармонійного розвитку особистості [5, с. 14].

Причинами дезадаптації п'ятикласників до навчання в середній школі є:

- 1) вікові особливості молодших підлітків:
 - індивідуальна та інтраіндивідуальна асинхронність у розвитку;
 - зміна провідної діяльності, яка передбачає переорієнтацію на спілкування з однолітками;
 - некритичність засвоєння групових норм, перенесення оцінки вчинку на особистість в цілому [3].
- 2) особливості організації навчально-виховного процесу в середній ланці школи:
 - проведення уроків різними вчителями (звідси неузгодженість, різноманітність і якісне ускладнення вимог з боку вчителів; неврахування вікових та індивідуальних особливостей учнів тощо);
 - кабінетна система навчання;
 - збільшення навчального навантаження (поява нових навчальних дисциплін, більш складний рівень викладання навчального матеріалу; збільшення кількості уроків; прискорення інтенсивності, внутрішнього темпу уроку; розширення обсягу навчальної інформації тощо);
 - нове соціальне середовище (однокласники, вчителі) [1].

Процес дезадаптації часто супроводжується розладами емоційної сфери. Як зазначає О. Кононко, дезадаптація виявляється в емоційному напруженні, неуспішності (або низькій успішності), конфліктності в спілкуванні з учителями й однолітками, заниженій самооцінці [2,

с. 5]. М. М. Шпак доведено, що низький рівень розвитку емоційного інтелекту в підлітків не сприяє їхній соціально-психологічній адаптації [6].

З метою дослідження особливостей адаптації п'ятикласників до школи, нами було проведено експериментальне дослідження в ЗОШ І-ІІІ ст. № 26 м. Тернополя. У дослідженні взяло участь 60 дітей молодшого підліткового віку. Нами було використано такі психодіагностичні методики: «Визначення особистісної адаптивності школярів» А. В. Фурмана, тест «Самооцінки психічних станів» Г. Айзенка, «Тест незакінчених речень» Л. Філіпса.

Для дослідження емоційних проявів дезадаптації молодших підлітків до навчання в середніх класах ми застосували тест «Самооцінки психічних станів» Г. Айзенка. Отримані результати відображені на рис. 1, 2, 3, 4.

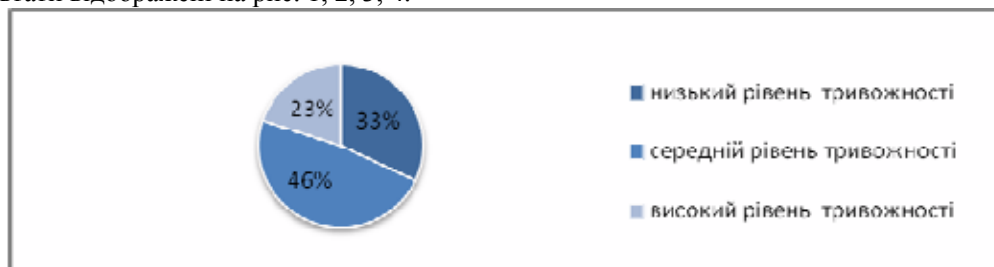

Рис. 1. Рівень тривожності п'ятикласників за методикою Г. Айзенка

Як видно з рис. 1, 20% учнів мають високий рівень тривожності, який свідчить про стан емоційної дезадаптації, що проявляється у швидкій втомлюваності, порушенні концентрації уваги, занепокоєнні, очікуванні невдач.

Майже половина (48%) дітей молодшого підліткового віку має середній рівень тривожності, що є нормою для даної ситуації і вікового етапу, оскільки п'ятикласники перейшли до нових умов навчання.

У 32% учнів виявлено низький рівень тривожності, що є ознакою надмірного спокою, байдужості. Такі учні відчужені від колективу, для них навчання не є головним. Надмірний спокій може проявлятися як механізм психологічного захисту у складних життєвих обставинах.

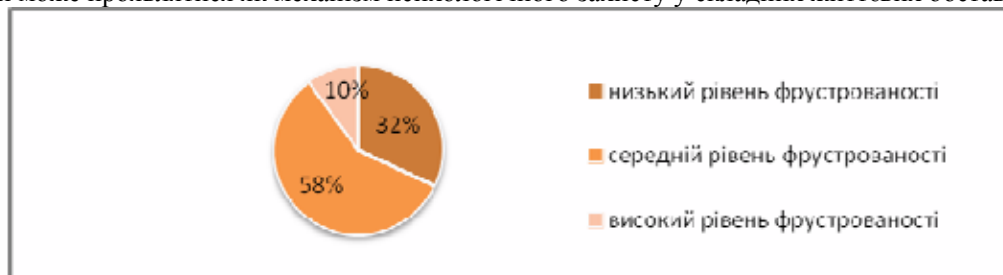

Рис. 2. Рівень фрустрованості п'ятикласників за методикою Г. Айзенка

Як видно з рис. 2, у 10% учнів виявлено високий рівень фрустрованості, що виражається в негативних переживаннях, депресивному стані, ознаками якого є сум, невпевненість, безсилля, відчай, дезорганізації свідомості та діяльності, зниженні працездатності.

Встановлено, що 58% досліджуваних мають середній рівень фрустрованості, що є для даного вікового етапу та ситуації переходу до нової навчальної ситуації нормою. У таких учнів фрустрованість проявляється у вигляді переживання невдач, занепокоєнні, труднощах у досягненні поставленої мети.

32% досліджуваних – мають низький рівень фрустрованості, що є ознакою успішної адаптації учнів до нових умов навчання. Такі учні вирізняються позитивною самооцінкою, впевненістю у собі, піднесеним настроєм, вмінням долати труднощі.

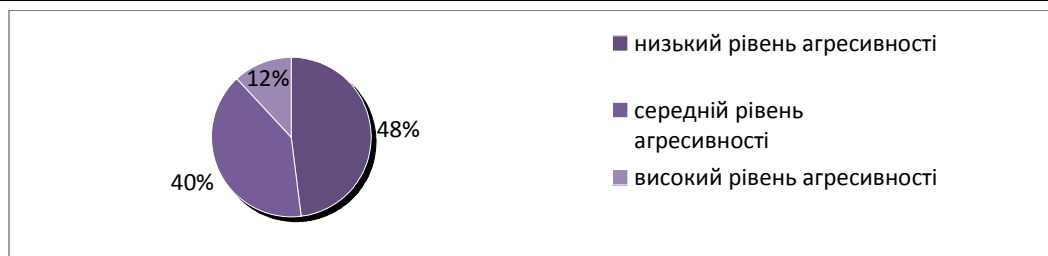

Рис. 3. Рівень агресивності п'ятикласників за методикою Г. Айзенка

Як видно з рис. 3, високий рівень агресивності спостерігається у 12% досліджуваних. Це проявляється в прагненні заперечувати, вибухах злості, обурення, намаганнях образити, принизити, невмінні розуміти емоції іншого. Такі учні втрачають контроль над собою, сперечаються з дорослими, відмовляються виконувати їх прохання, звинувачують інших у власних помилках.

40% учнів – мають середній рівень агресивності, яка проявляється ситуативно, тобто в деяких ситуаціях можлива відмова, дратівливість, впертість, напади гніву.

48% учнів – мають низький рівень агресивності. Такі учні врівноважені, вміють контролювати свої емоції та поведінку, знайти конструктивний вихід з конфліктної ситуації.

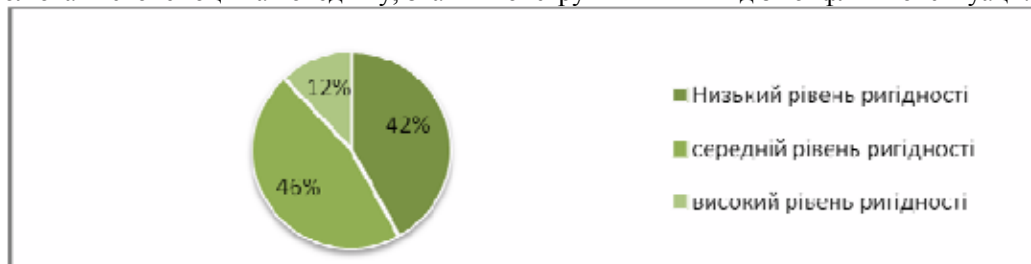

Рис. 4. Рівень ригідності п'ятикласників за методикою Г. Айзенка

Як видно з рис. 4, високий рівень ригідності спостерігається у 12% досліджуваних, що вказує на значні проблеми в адаптації. Це проявляється у емоційній вразливості, зацикленості на своїх переживаннях, складності або нездатності перебудуватися при виконанні навчальних завдань. Таким учням не рекомендовано змінювати місце навчання, проживання, оскільки це негативно впливає на їх емоційний стан та продуктивність навчання.

Середній рівень ригідності мають 46% досліджуваних, що є нормою для даної ситуації і вікового етапу, оскільки п'ятикласники перейшли до нових умов навчання.

Низький рівень ригідності виявлено у 42% досліджуваних, що свідчить про легкість пристосування до нових умов навчального середовища. Такі учні вирізняються впевненістю, швидкістю виконання нових завдань, комунікабельністю, вмінням знайти вихід із складної ситуації.

Деадаптація учнів до умов навчання в середній школі – це складний процес, зумовлений низкою соціально-психологічних чинників, які пов'язані як з об'єктивними змінами в організації навчально-виховного процесу, так і з віковими особливостями дітей молодшого підліткового віку. Деадаптованість учнів призводить до порушень емоційної сфери, що проявляється у підвищеному рівні тривожності, високому рівні фрустрованості, агресивності та ригідності. Тому для збереження психологічного здоров'я дітей та попередження деадаптації учнів до навчання в середній школі необхідно враховувати індивідуально-психологічні особливості дитини, не допускати надмірного навантаження у засвоєнні навчального матеріалу, створювати сприятливий морально-психологічний клімат в класному колективі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дзюбо Л. В. Феномен ранньої школьної деадаптації глазами учителя и родителя. Психолого-педагогічні проблеми сучасної освіти. Харків, 1999. С. 37–40.
2. Кононко О. Шкільна деадаптація та психологічний вік. Початкова школа. 2002. № 1. С. 5–10.

3. Лазаренко К. П. Діагностика шкільної адаптації учнів першого класу спеціалізованого навчального закладу. Медичний форум : науково-періодичне видання. Львів, 2016. № 8. С. 77–79.
4. Молодцова Т. Д. Проявление дезадаптации подростков в условиях оздоровительных центров. Концепт. 2013. № 4. 67 с.
5. Шкільова Г. М. Система завдань як умова забезпечення успішності процесу адаптації молодшого школяра до вимог навчального процесу. Вісник Житомирського держ. ун-ту ім. Івана Франка. Житомир, 2011. Вип. 58. С. 13–16.
6. Шпак М. М. Роль емоційного інтелекту в забезпеченні соціально-психологічної адаптації підлітків. Проблеми загальної та педагогічної психології. Київ : Гнозис, 2013. Т. XV. Част. 1. С. 353–361.

Козоріз І.

Науковий керівник – доц. Сіткар В. І.

ІГРОТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДИТИНИ

Одним із пріоритетних завдань сучасної освіти є створення передумов для виховання особистості, здатної творчо мислити, самостійно приймати рішення, гнучко реагувати на зміни в умовах перебудови суспільства. У зв'язку з цим відбувається модернізація національної системи освіти та вироблення новітніх концепцій виховання людини. Проте дослідження системи освіти та її впливу на особистість дали змогу виявити суперечність між необхідністю забезпечення широкого спектру засобів, які б сприяли творчому розвитку дитини, і відсутністю їх застосування на рівні окремої особистості. Частково розв'язати суперечність можна на основі використання адекватних методів терапевтичного впливу.

Розвитку творчих здібностей дитини завжди приділялася велика увага у психолого-педагогічній теорії і практиці. Зокрема, в працях Л. Виготського, В. Давидова, О. Матюшкіна, В. Моляко, Б. Теплова, С. Рубінштейна та інших охарактеризовано шляхи розвитку здібностей особистості, починаючи з дитинства. Істотний внесок у розробку положень розвитку творчості зробили А. Богуш, О. Кононко, В. Кузь, О. Проскура та ін. Проблеми ігротерапії частково розкриті у працях О. Вознесенської, Є. Гливи, М. Каратаєвої, Л. Лебедевої, К. Сельченко та ін. Проте використання методів ігротерапії з метою розвитку творчих здібностей дітей не розглядалося.

Мета статті полягає в характеристиці особливостей застосування ігротерапії у розвитку творчих здібностей дитини.

Актуальність дослідження проблеми творчого розвитку дітей зумовлена такими факторами: по-перше – потребою у зростанні творчих ресурсів в умовах глобалізації суспільства; по друге – необхідністю активізації творчої активності у всіх сферах діяльності у зв'язку з прискоренням розвитку всіх сфер духовного і матеріального виробництва в суспільстві; по-третє – провідною роллю творчості як суб'єктивного й об'єктивного факторів розвитку особистості дитини. Розвиток творчих здібностей є однією з провідних характеристик активності дитини, при цьому ігротерапія є важливим засобом розвитку творчості.

Загалом ігротерапія – метод лікувально-терапевтичного впливу на дітей і дорослих, що страждають емоційними порушеннями, страхами, неврозами. Одним із перших гру як допоміжний метод в практиці дитячої психотерапії застосував З. Фройд у 1913 р. Основною метою було виявлення за допомогою ланцюгових асоціацій «справжнього джерела символічної гри» [1]. Терапевтичний вплив гри вперше розглянула М. Кляйн у 1932 р. Вона застосовувала гру як основний метод психотерапії в дитячому віці. Вигадуючи різні ігри для маленьких пацієнтів, вчена доводила шляхом інтерпретації до свідомості дитини її власні дії й конфлікти, що викликали хворобливий стан. Велике значення вона приділяла і спонтанній грі дитини, в якій проявлявся зворотній зв'язок між терапевтом та несвідомим маленького пацієнта. З боку терапевта проглядалася певна пасивність, оскільки дитина сама організовувала і проводила гру, могла навіть вільно змінювати правила, пропоновані терапевтом [8].

Проти пасивності психотерапевта у процесі ігротерапії виступила А. Фройд у 1946 р. Вона вважала, що терапевт щодо дітей повинен займати активну керівну позицію. Вчена

відмовилася від твердження, що в грі відбувається символізація витіснених конфліктів, допускаючи при цьому, що в ній можуть знаходити відображення реальні життєві відносини. У своїй психотерапевтичній практиці вчена використовувала мініатюрних ляльок, що являли собою зображення членів сім'ї. Вона наполягала на обов'язковому залученні до ігрової терапії батьків для корекції стилю виховання дитини [4, с. 15].

Можна відзначити такі основні цілі корекційного впливу в психоаналітичній ігротерапії: встановлення аналітичного зв'язку, емоційно позитивного контакту між дитиною і дорослим, що дає змогу ігротерапевту здійснювати функції інтерпретацій і трансляцій дитині символічного значення гри, брати участь в грі дитини й організовувати актуалізацію значущих для дитини конфліктів; катарсис – форма емоційного реагування, що приводить до подолання негативних емоційних переживань і звільнення від них; гра надає можливості для катарсису, вільний вираз відчуттів та емоцій дитини і вербалізація відчуттів [7, с. 81-82].

Основне завдання ігротерапії полягає в створенні або відновленні значущих відносин між дитиною і дорослим з метою оптимізації особистісного зростання. Гра як діяльність, вільна від примушення, підпорядкування, страху і залежності від світу дорослих, є, на думку прихильників ігротерапії, єдиним місцем, де дитина дістає можливість вільного безперешкодного самовираження, дослідження і вивчення власних відчуттів і переживань. Гра дозволяє звільнитися від емоційної напруженості і фрустрацій, зумовлених антагонізмом реальних життєвих відносин між дитиною і дорослим [3]. Основними показаннями для проведення ігротерапії є порушення поведінки і наявність дисгармонійної «Я-концепції»; низький ступінь самосприйняття, сумніви і невпевненість в можливостях власного особистісного зростання; висока соціальна тривожність і ворожість щодо навколишнього світу; емоційна лабільність і нестійкість [1].

Сьогодні ігротерапія активно застосовується у психотерапевтичній практиці з дітьми різного віку. При цьому існують два підходи до застосування ігротерапії: недирективний та директивний [7, с. 93-94]. Мета директивної ігротерапії – сформулювати у дитини форми поведінки, які є соціально схвалюваними, навчити дитину бажаних навичок існування у соціумі шляхом ідентифікації з різними персонажами гри. Недирективна ігрова терапія дає можливість дитині проявити свої переживання і почуття, навіть приховані (агресію, страх, образи), самостійно вирішити внутрішні конфлікти, проблеми; через розрядку, яку дає гра, створити атмосферу, в якій дитини зможе прийняти відповідальність за свої вчинки. В ході сеансу ігротерапії, побудованого за недирективною моделлю, терапевт лише інтерпретує отримувані дані, так само, як і в процесі бесіди, звичної для терапевтичного сеансу. Проте директивна модель ігротерапії вважається більш ефективною, бо швидше дає бажаний результат.

Відомою є також ігрова терапія К. Роджерса, центрована на клієнті. Мета її – не змінювати й не переробляти дитини, не вчити її спеціальним поведінковим навичкам, а дати можливість бути самою собою. В основі ігрової терапії, центрованої на дитині, лежить уявлення про спонтанність психічного розвитку дитини, що володіє внутрішніми джерелами саморозвитку і потенційними можливостями самостійного вирішення проблем особистісного зростання. Ігровий терапевт кожному створює оптимальні умови для зростання і розвитку. Він повністю залучений в гру дитини, йому цікаво бути з нею, що б та не робила. Він концентрує увагу і професійну майстерність, чує, відчуває й розуміє будь-які емоційні стани дитини і відображає їх, тобто розкриває дитині зрозуміло й коротко ці емоційні стани. Разом з тим процес особистісної самореалізації, саморозвитку може бути обмежений унаслідок несприятливих умов або порушення взаємодії із значущими іншими, в першу чергу батьками і близькими дорослими [6, с. 42-43].

Цілі психокорекції у випадку ігротерапії, центрованої на дитині, можуть бути конкретизовані у вигляді наступних завдань: розширення репертуару форм самовираження; оптимізація комунікацій в системі відносин «дитина – дорослий»; підвищення рівня соціальної компетентності дитини у взаємодії з однолітками; розвиток здатності до емоційної саморегуляції і досягнення емоційної стійкості за рахунок усвідомлення (за допомогою дорослого) своїх емоцій, почуттів і переживань; оптимізація розвитку «Я-концепції»; підвищення ступеня самосприйняття і формування відчуття «Я» [5, с. 28-29].

У загальному сенсі мета ігротерапії, центрованої на дитині, узгоджується з внутрішнім прагненням дитини до самоактуалізації. Необхідна умова, яка часто випускається з виду,

полягає в тому, щоб «забезпечити позитивний досвід зростання у присутності дорослого, який її розуміє і підтримує, з тим, щоб дитина могла виявити в собі внутрішні сили. Разом з тим метою корекції не може бути пряма зміна особистості дитини, оскільки постановка такої мети означала б відкидання дитини такою, якою вона є, і суперечила б постулату «клієнт-центрованої терапії» – безумовного прийняття дитини» [1, с. 52]. Корекція, навпаки, має спрямовуватися на утвердження унікального «Я» дитини.

Відомим засобом ігротерапії є ігри на піску – одна з форм природної діяльності дитини. Принцип «терапії піском» запропонований К.Г. Юнгом, одним із засновників психоаналізу [3]. Багаторічні спостереження показали, що гра з піском позитивно впливає на емоційне самопочуття дітей і є засобом для розвитку творчості дитини. Основний принцип ігор на піску – створення стимулюючого середовища, в якому дитина відчуває себе комфортно і захищено і може проявити творчу активність. Для занять з дітьми підбирають завдання та ігри в казковій формі, при цьому повністю виключаючи негативну оцінку дій і результатів дитини і прагнуть максимально заохочувати фантазію та творчий підхід. Ще один принцип – реальне «мешкання», програвання ситуацій разом з героями казкових сюжетів.

М. Панфілова [8] зробила висновок про те, що за допомогою гри можна навчити дітей правильно будувати діалог, впливати на психіку малюків, зменшувати агресію та гіперактивність. Автор пропонує зразкові плани ігрової терапії з дітьми і батьками, описує терапевтичні та розвиваючі ігри, знайомить з прийомами і методами взаємодії дорослих з гіперактивними, тривожними, агресивними дітьми. За допомогою ігротерапії М. Панфілової проводять заняття на розслаблення («Сніговик тане»), мову і вихід негативних емоцій («Лаятися овочами»). Наприклад, гра «Лаємося овочами, фруктами, ягодами». Гравці лають один одного з сердитим виразом обличчя і з сердитими інтонаціями: «Ти – капуста». У відповідь: «А ти – редиска» або «А ти – слива» і т. д. Гра зупиняється, якщо чути образливі слова або виникає фізична агресія. Потім учасники називають один одного квітами з відповідною інтонацією: «Ти – дзвіночок», «А ти – трояндочка». Ще одна гра «Сніговик тане» (з 3-х років). Вчитель і дитина перетворюються на сніговиків: встають, розводять руки в сторони, надувають щокі і протягом 10 с утримують задану позу. Дорослий говорить: «А зараз виглянуло сонечко, його жаркі промені торкнулися сніговика, і він почав танути». Гравці поступово розслабляються, опускають руки, сідають навпочіпки і лягають на підлогу.

Сьогодні однією з найважливіших складових ігротерапії є встановлення меж допустимого, оскільки Дитина, яку абсолютно не обмежують, переживає почуття незахищеності і не може повною мірою довіряти дорослим. Це не означає, що потрібно встановлювати жорсткі рамки, які заважають розвитку. Обмежень повинно бути якомога менше, але настільки багато, наскільки це потрібно [2].

Ігротерапія може бути провідним засобом розвитку творчих здібностей молодшого школяра. Успішність ігрової коректувальної дії закладена в діалогічному спілкуванні дорослого і дитини через ухвалення, віддзеркалення та вербалізацію вільно виражених в грі почуттів. Спочатку в грі, а потім і в реальному житті для дитини стає доступним: визначення конкретних цілей своїх вчинків; вибір адекватних засобів досягнення цілей з багатьох варіантів; передбачення кінцевого результату своїх дій і вчинків; ухвалення відповідальності за свою поведінку і вчинки; відгук адекватними емоціями на відчуття і емоційні стани інших людей, на події та явища навколишньої дійсності.

Ігротерапія – метод терапевтичного впливу, в основі якого є уявлення про спонтанність психічного розвитку дитини, що володіє внутрішніми джерелами саморозвитку і потенційними можливостями для самостійного вирішення проблем особистісного зростання та творчого розвитку. Основне завдання ігротерапії це - створення або відновлення значущих відносин між дитиною і дорослим з метою оптимізації творчого розвитку. Гра як діяльність, вільна від примусу, підпорядкування, страху і залежності від світу дорослих, є місцем, де особистість дістає можливість вільного самовираження, дослідження і вивчення власних почуттів і переживань. Гра дозволяє звільнитися від емоційної напруги і фрустрацій, що зумовлені антагонізмом реальних життєвих відносин, і розвинути творчі здібності та якості дитини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арт-терапия / сост. и общая редакция А. И. Копытин. – СПб.: Питер, 2001. – 320 с.

2. Барко В. Як визначити творчі здібності дитини? / Барко В., Тютюнников А. – К.: Новий світ, 2001. – 126 с.
3. Бурова А. П. Організація ігрової діяльності дітей дошкільного віку / А.П. Бурова. – Тернопіль : Мандрівець, 2010. – 256 с.
4. Вознесенська О. Особливості ігрової терапії як методу / О. Вознесенська // Психолог. – 2005. – № 39. – С. 15–23.
5. Глива Є. Вступ до психотерапії : навчальний посібник / Є. Глива. – Острог–Київ: Острозька академія; Кондор, 2004. – 296 с.
6. Каратаєва М. Розвиток творчої особистості дитини / М. Каратаєва. – Кам'янець–Подільський: Медобори–2006, 2008. – 352 с.
7. Лебедева Л. Д. Практика арт–терапії: підходи, діагностика, система занять / Л.Д. Лебедева. – СПб.: Речь, 2003. – 256 с.
8. Методы эффективной психокоррекции : хрестоматия / сост. К.В. Сельченко. – Мн.: Харвест, 1999. – 644 с.

Андрейко Л.

Науковий керівник – доц. Шпак М. М.

ДОСЛІДЖЕННЯ БАТЬКІВСЬКОГО СТАВЛЕННЯ ДО ДИТИНИ ТА СТИЛІВ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ

Сім'я є основним осередком виховання дітей, середовищем первинної соціалізації, джерелом матеріальної та емоційної підтримки. Порівняно з іншими соціальними інститутами сім'я має певні особливості, що істотно впливають на розвиток особистості дитини. Стилі сімейного виховання відіграють важливу роль в емоційному розвитку дитини [6]. При цьому забарвленість емоційних контактів дитини з батьками впливає на формування почуття задоволення (незадоволення) собою й оточенням. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває дослідження типів батьківського ставлення до дитини та стилів сімейного виховання.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні типів батьківського ставлення до дитини та стилів сімейного виховання.

У роботах вітчизняних (Л. І. Божович, Л. С. Виготський, Д. Б. Ельконін, Г. С. Костюк, М. І. Лісіна, О. М. Леонтьєв, Р. В. Овчарова та ін.) та зарубіжних (А. Адлер, А. Я. Варга, Е. Х. Еріксон, В. В. Столін, К. Хорні та ін.) дослідників розкрито роль сім'ї в процесі соціалізації дитини, залежність формування її особистості від стилів сімейного виховання, особливостей батьківсько-дитячих стосунків.

Першу модель батьківського ставлення запропонували Е. Шефер і Р. Белл, визначивши її як динамічну двофакторну модель в основі якої лежить дві характеристики: «любов – ненависть» і «автономія – контроль» [1]. Перша характеристика є емоційною, а друга – поведінковою.

Поняття «тип батьківського ставлення» відображає певну модель, зразок, втілення особливостей сприйняття дитини, її оцінки й особливостей взаємодії [1, с. 71]. Тип батьківського ставлення визначає стиль виховання дитини. Під стилем сімейного виховання слід розуміти характерне ставлення батьків до дитини, які застосовують певні методи і засоби педагогічного впливу на дитину, що полягають у своєрідній манері словесного вираження та взаємодії [1, с. 71].

Д. Баумрінд [2, с. 437] для аналізу стилів сімейного виховання використала два критерії: ступінь емоційної близькості, теплоти батьків до дитини (любов, прийняття або емоційне відторгнення, холодність) і ступінь контролю за її поведінкою (високий – з найбільшою кількістю обмежень, заборон; низький – з мінімальними заборонами). Відповідно до різних співвідношень ступеня контролю К. Левін виокремив авторитарний, демократичний і ліберальний стиль виховання [3].

Авторитарний стиль виховання характеризується надмірною строгістю і категоричністю, тенденцію до карально-насиленої дисципліни, контролем вчинків дітей, вимаганням від них покірливості, проявом нетерпимості до дитячих недоліків. Педагогічний досвід свідчить, що в дітей, стосовно яких батьки застосовують авторитарний стиль виховання, постійно присутнє відчуття страху та незахищеності.

Для ліберального стилю виховання характерним є слабкий батьківський контроль та мінімальне покарання дитини за погану поведінку або його відсутність, низький рівень вимогливості, терпимість та здатність батьків вибачати. Джерелом ліберального стилю є безмежна любов батьків до дітей, в результаті якої вони виростають безвідповідальними та недисциплінованими.

Демократичний стиль вважається найбільш оптимальним, він характеризується гнучкістю, тобто батьки прислуховуються до думки дитини, поважають її позицію, розвивають самостійність поглядів. У таких сім'ях діти виростають впевненими та ініціативними.

Крім цього, Е. Маккобі і С. Мартін виокремили ще індіферентний тип батьківського ставлення, який відрізняється низьким контролем за поведінкою дітей, відсутністю теплоти й сердечності до них. Батьки не встановлюють обмежень для своїх дітей або через недостатність інтересу й уваги, або у результаті того, що турботи повсякденного життя залишають їм мало сил на виховання [2, с. 438].

А. Варга під батьківським ставленням розуміє багаторівневе утворення в якому виокремлює чотири складові: інтегральне прийняття або відторгнення дитини; міжособистісна дистанція (симбіоз); форми і напрями контролю (авторитарна гіперсоціалізація); соціальна бажаність поведінки. Кожна з перелічених складових є поєднанням у різній пропорції емоційного, когнітивного й поведінкового компонентів. Дослідниця описує чотири типи батьківського ставлення, які відрізняються один від одного переважанням однієї чи декількох складових: приймаючо – авторитарний, відторгуючий з явищами інфантилізації, симбіотичний і симбіотично – авторитарний [4].

В. Гарбузов, О. Захаров, Д. Ісаєв визначили наступні критерії батьківського ставлення: інтенсивність емоційного контакту з дітьми, рівень контролю, послідовність-непослідовність, афективна стійкість-нестійкість, тривожність-нетривожність [1]. На основі зазначених критеріїв вченими розроблена типологія деструктивних батьківських ставлень:

1. Неприйняття, емоційне відторгнення – неприйняття індивідуальних особливостей дитини, спроба «покращення», «корекції» вродженого типу реагування в поєднанні з жорстким контролем, регламентацією всього життя дитини, з імперативним нав'язуванням їй єдиного «правильного» типу поведінки.

2. Бездоглядність – дитина поза полем зору батьків. При цьому потреба в одязі та харчуванні задовольняється, а духовні інтереси, захоплення, навчання й поведінка залишаються поза увагою батьків.

3. Гіперсоціалізуюче ставлення проявляється в тривожно-недовірливій концентрації батьків на стані здоров'я дитини, її соціальному статусі, очікуванні успіхів у навчанні й майбутній професійній діяльності.

4. Надмірна вимогливість – батьки намагаються дати дитині ґрунтовну освіту, розвинути її здібності, від неї вимагають високих результатів, не враховуючи її інтелектуальних можливостей.

5. Егоцентричне ставлення і відповідно стиль виховання на зразок «кумир сім'ї», «маленький», «єдиний», «сенс життя» призводять до надмірної уваги всіх членів сім'ї до дитини.

6. Жорстоке ставлення до дитини, яке супроводжується фізичними покараннями навіть за найменші прорахунки або просто так, щоб «зірвати зло».

Г. Елдер виділив сім видів батьківської влади: автократичний, авторитарний, демократичний, егалітарний, дозволяючий, потураючий, ігноруючий. Автор відзначає, що батьки частіше бувають «автократичними» і «потуральними», матері – «авторитарними» і «дозволяючими» [5 с.20].

На думку Г. Крайг [5], батьки використовують безліч методів виховання залежно від ситуації, від самої дитини, від її поведінки на даний момент і в залежності від культури, до якої вони належать. Оптимально, якщо батьки обмежують автономію дитини й поступово прищеплюють їй певні цінності, прагнучи при цьому не обмежити ініціативу і почуття впевненості у собі.

З огляду на історичні особливості розвитку сімейного виховання, можна стверджувати, що кожен період характеризується певними стилями, які не тільки складаються з об'єктивних і суб'єктивних факторів, генетичних особливостей батьків і дитини, а й відображають загальні

педагогічні тенденції епохи. Однозначним є той факт, що вибір стилю виховання дитини в сім'ї – одна з найважливіших причин, яка визначає результати цього процесу – всебічно розвинену, соціально успішну особистість [3].

З метою визначення стилів сімейного виховання ми провели емпіричне дослідження на базі Тернопільської ЗОШ I-III ступенів № 20. У ньому взяли участь 30 батьків, діти яких навчаються в 3-А і 3-Б класі.

Для дослідження стилю сімейного виховання ми застосовували «Тест-опитувальник батьківського ставлення» А. Я. Варги, В. В. Століна. Графічно отримані результати представлені на рис. 1.

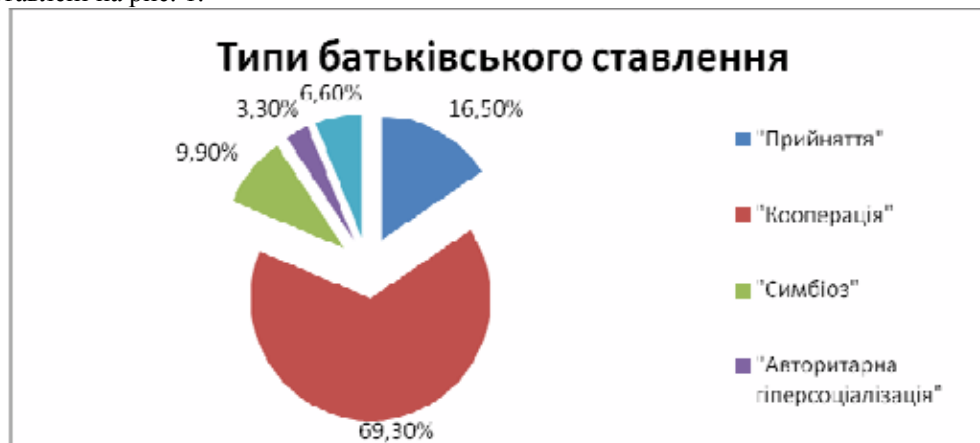

Рис. 1. Кількісні результати дослідження типу батьківського ставлення до дитини за методикою «ОБС» А. Я. Варги, В. В. Століна.

Аналізуючи отримані результати варто зазначити, що більшість батьків виховують свою дитину за типом «Кооперація» (69,3%). Це означає, що батьки зацікавлені в планах дитини, співпереживають, намагаються їй допомогти, високо цінують інтелектуальні та творчі здібності дитини, довіряють, намагаються стати на її бік з будь-яких питань.

16,5% батьків виховують дитину за типом «Прийняття», який характеризується тим, що батькам подобається дитина такою, якою вона є. Батьки поважають індивідуальність дитини, симпатизують їй, багато часу проводять з нею, враховують її інтереси й можливості.

Тип батьківського ставлення «Симбіоз» використовує 9,9% батьків. Такі батьки відчують себе з дитиною єдиним цілим, прагнуть задовольнити всі потреби дитини, захистити її від небезпек, труднощів, постійно відчують неспокій за життя дитини, котра здається їм маленькою та беззахисною.

6,6% батьків виховують свою дитину за типом «Маленький невдаха». Такі батьки вважають дитину маленькою, її інтереси, думки, почуття здаються батькам дитячими. Дитину вважають непристосованою до життя, неуспішною та відкритою для поганих справ. Батьки не довіряють своїй дитині, у зв'язку з цим намагаються відгородити дитину від труднощів життя, вимогливо контролюють її дії.

Найменша кількість батьків (3,3%) виховує свою дитину за типом «Авторитарна гіперсоціалізація». Такі батьки схильні до керування поведінкою дитини, вимагають від дитини дисципліни та виконання всіх вимог. За вияв непокорі дитину буде покарано. Батьки слідкують за досягненнями дитини, її індивідуальними особливостями, думками тощо.

У результаті проведеного емпіричного дослідження можна зробити висновок, що найбільш поширеним стилем сімейного виховання (за оцінками батьків) є кооперація (69,3%). Тобто для більшості сімей характерна співпраця між дитиною та батьками, розуміння та повага до дитини з боку батьків, урахування її думки та бажань при прийнятті рішення стосовно її долі.

Здійснивши теоретичний аналіз наукових джерел з означеної проблеми та провівши власне емпіричне дослідження визначено типи батьківського ставлення до дитини, які найчастіше використовують батьки у процесі сімейного виховання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Федоришин Г. М. Психологічні проблеми сімейного виховання. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. 219 с.
2. Крайг Г. Психология развития. Санкт-Петербург: Питер, 2002. 992 с.
3. Чирікова Г. Динаміка розвитку стилів сімейного виховання у сучасній Німеччині. *Людознавчі студії*. 2009. Вип. 19. С. 287-297.
4. Леонгард К. Акцентуированные личности. Киев: Знание, 1981. 392 с.
5. Хомуленко Т. Б., Шукалова О. С. Стили сімейного виховання як чинник розвитку пізнавального інтересу молодших школярів. Харків : ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2011. 173 с.
6. Шпак М. М. Емоційна компетентність батьків як засіб психологічної профілактики емоційного насильства над дітьми // *Дитинство без насильства: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конференції (Тернопіль, 29–30 квітня 2014 р.) / За заг. ред. проф. О. М. Кікінежді. Тернопіль: Стереарт, 2014. С. 409–410.

Голод М.

Науковий керівник – доц. Сіткар В. І.

ПСИХОЛОГІЯ МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ СУЧАСНИХ ПІДЛІТКІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Інформатизація та глобалізація сучасних суспільних процесів зумовлюють формування нового світогляду, стратегій життєдіяльності та більш глибокі відкриття самої особистості. Свого часу Джордж Келлі описав феномен, який він назвав онтологічною акселерацією: людина не залишається незмінною, вона змінюється, причому швидше, ніж психологи встигають модифікувати свої теорії і підходи. В результаті теорії описують вчорашню людину, а сьогоднішня виявляється за межами розуміння (Kelly, 1969) [5].

Звідси постає питання, а якими ж є сучасні підлітки і як відбувається міжособистісні стосунки між ними? Сучасні науковці (психологи, соціологи) стверджують, що підлітки справді не завжди адекватні, але це проблема віку, гормонів і поганого виховання дорослих. Дійсно, нове покоління досить сильно відрізняється від попереднього. Особливо це помітно, якщо подивитися на нинішніх школярів: старшокласників, які вже не сприймаються як нерозумні діти. І для яких все нове – зовсім не нове, а буденне. Адже для

сучасних підлітків Інтернет, гаджети, комп'ютери і смартфони не дивовижні винаходи XXI століття, а те, що з'явилося ще до їхнього народження [6].

Актуальність вищезазначено й зумовило мету дослідження, а саме: - здійснити теоретичний аналіз особливостей міжособистісних стосунків у сучасних тінейджерів.

Потреба в спілкуванні з однолітками, яких не можуть замінити батьки, виникає у дитини вже в 4-5 років і з віком неухильно посилюється. До 14-15 років відбувається переорієнтація підлітків з дорослих (батьків, вчителів) на ровесників, більш-менш рівних собі за соціальним статусом. Ця переорієнтація може відбуватися повільно і поступово або стрибкоподібно і швидко, але така переорієнтація відбувається обов'язково (дослідження Г. Абрамової, Дж. Морено Є. Рогова, М. Савчина [3], Л. Столяренко, Н. Токаревої [5], А. Шамне [5] та ін.).

Аналіз теоретичних джерел з психології, педагогіки свідчить про те, що якщо в молодшому підлітковому віці найбільш інтенсивні зміни відбуваються у фізичному розвитку, тоді в старшому підлітковому та юнацькому віці найбільш високими темпами розвивається особистість дитини. Процес розвитку особистості характеризується двома протилежними тенденціями: з одного боку, встановлюються все більш тісні міжіндивідуальні контакти, посилюється орієнтація на групу, з іншого – відбувається зростання самостійності, ускладнення внутрішнього світу та формування особистісних якостей. Однією з головних тенденцій перехідного віку є переорієнтація спілкування з батьків, вчителів і взагалі старших на ровесників, більш-менш рівних за статусом [3].

Добре відомо, що потреба в спілкуванні з однолітками, виникає у дітей досить рано і з віком посилюється. Вже у дошкільнят відсутність товариства однолітків негативно позначається на розвитку комунікативних здібностей і самосвідомості. Поведінка ж підлітків по самій суті є колективно-груповою. *По-перше*, спілкування з однолітками – це важливий специфічний канал інформації; по ньому підлітки і юнаки дізнаються багато необхідних речей,

про які, з тих чи інших причин, не повідомляють дорослі. Наприклад, переважну частину інформації з питань статі підліток отримує від однолітків, тому їх відсутність може затримати його психосексуальний розвиток, або спрямувати це в інше русло. *По-друге*, це – специфічний вид міжособистісних відносин. Групова гра та інші види спільної діяльності формують необхідні навички соціальної взаємодії, уміння підкорятися колективній дисципліні і в той же час відстоювати свої права, співвідносити особисті інтереси з суспільними. Без товариства ровесників, де взаємини будуються принципово на рівних засадах і статус треба заслужити та вміти підтримувати, дитина не може сформувати потрібних дорослому комунікативних якостей. Змагальність групових взаємин, якої немає у відносинах з батьками, також є цінною життєвою школою. *По-третьє*, це – специфічний вид емоційного контакту. Усвідомлення приналежності до певної групи, товариської взаємодопомоги, солідарності, не тільки полегшує підлітку автономізацію від дорослих, але й дає йому досить важливе почуття емоційного благополуччя і стійкості. Тому те, чи зумів він заслужити повагу і любов рівних, товаришів, має для самоповаги підлітка вирішальне значення [2, с. 422].

Психологія спілкування в підлітковому та юнацькому віці будується на основі суперечливого переплетення двох потреб: *відокремлення* (приватизації) і *афіліації*, тобто потреби в приналежності, включеності в якусь групу чи спільність. Відокремлення, часто, виявляється в емансипації від контролю старших. Проте воно діє і в стосунках з однолітками. В цей віковий період посилюється потреба не тільки в соціальній, але і в просторовій, територіальній автономії, недоторканності свого особистого простору.

В перехідному віці змінюється уявлення про зміст таких понять, як «самотність» і «самота». Діти, як правило, трактують їх як якийсь фізичний стан («немає нікого навколо»), підлітки ж наповнюють ці слова психологічним змістом, приписуючи їм не тільки негативну, але і позитивну цінність. Проте крім спокійного, умиротвореного усамітнення існує болісна і напружена самотність – туга, суб'єктивний стан духовної і душевної ізоляції, незрозумілості, почуття незадоволеної потреби в спілкуванні, людській близькості [1; 3].

Почуття самотності пов'язане з віковими труднощами становлення особистості, породжує у підлітків невтомну спрагу спілкування і групування з однолітками, в суспільстві яких вони знаходять або сподіваються знайти те, в чому їм відмовляють дорослі: спонтанність, емоційне тепло, порятунк від нудьги і визнання власної значущості.

Напружена потреба в спілкуванні та афіліації перетворюється у багатьох хлопців в непереможне стадне почуття: вони не можуть не тільки дня, але й години побути поза своєю компанією, а якщо її немає – тоді, будь-якої іншої групи. Особливо сильною є така потреба у хлопчиків.

Типовою рисою підліткових та юнацьких груп є досить висока конформність. Люто відстоюючи свою незалежність від старших, підлітки найчастіше абсолютно некритично ставляться до думок власної групи та її лідерів. Незміцніле, дифузне «Я» має потребу в сильному «Ми», яке, в свою чергу, стверджується на протидію якомусь «Вони». Зауважимо, що все це має стверджуватися грубо і показово. Сильне бажання бути «як усі» (а «всі» – це виключно «свої») поширюється і на одяг, і на естетичні смаки, і на стиль поведінки. [1, с. 256-315].

Останнім часом, все частіше, підкреслюється, що в умовах постсоціалізму сформувалося нове покоління дітей і підлітків [5, с. 51]. Ця думка знаходить емпіричне підтвердження у психологічних, педагогічних, культурологічних та соціологічних дослідженнях (Т. Марцинковська, О. Петрунько, Л. Регуш, В. Сіткар [4], Л. Сокурянська, Д. Фельдштейн, С. Цимбаленко та ін.). Це покоління називають по-різному: *перше інтернет-покоління*, *«глобальні діти»*, *«цифрове покоління»*, *«цифрова нація»* (digital nation), *«мережове покоління»* (net generation), *медіа-покоління*, *медіа-активне покоління*, *«невротики майбутнього»* (У. Гассер, Ю. Годик, І. Жилавська, Р. Лубберсон, Д. Полфрі, Н. Уденховен, У. Штраус, Н. Хоув, С. Цимбаленко та ін.), *«соціокультурно перше покоління, здатне до нестандартної біографії»* (Л. Сокурянська), покоління «next» (В. Долгова), *«ехо-покоління»* (покоління Y, Z), якому «притаманні цінності відразу кількох поколінь» (див. наприклад [5; 7]) тощо. Соціально-психологічний портрет «цифрового покоління» утворюють такі якості, як «тотальна» креативність, інноваційність (демократичність), інформованість, багатозадачність, а також проблемні зони – інформаційна перевантаженість, інтернет-залежність, контакти із

зловмисниками і доступ до «небезпечного» контенту (прояви агресії, заклики до насилля, порнографія тощо) [8].

До того ж, теоретичні розвідки сучасних наукових джерел дозволяють стверджувати, що нинішні школярі вже записок не пишуть. У них для цього є Snapchat (снєпчат), WhatsApp (ватсап), Viber (вайбер), Instagram (інстаграм), Telegram Web (веб-телеграм) тощо.

Підлітки не можуть виділити якісь специфічні для них самих речі. Раніше кожен тінейджер міг легко сказати, що він з друзями слухає групу «Психея», і це їх якось виділяє серед інших. Зараз, коли виділитися стало неймовірно складно, і все подано в такому достатку, що навіть спробувати не встигаєш, підлітки перестали асоціювати себе з якимось явищем, музичною групою або субкультурою. Хоча, можливо, подорослішавши і відчувши ностальгію, нинішні підлітки зможуть відповісти на запитання, які у них були примхи [6].

Звичайно, підліткова мода – явище регіональне. В різних країнах підлітки одягаються нехай і схоже, але все ж таки по-різному. Втім, деякі загальні тенденції виділити можна. Наприклад, в моді татування, пірсинг і одяг в стилі хіппі.

В 90-ті Брітні була суперзіркою. Причому головною її фішкою була молодість. Нинішні підлітки, якщо щось і чули про Брітні, то вже не пам'ятають що. Для них вона просто «бабуся», як Софія Ротару для вас.

Підлітки постійно слухають музику, навіть частіше, ніж дивляться телевізор. Музика скрізь. Причому якихось специфічних музичних уподобань у підлітків не складається, вони слухають все підряд. Адже коли такий великий вибір, навіщо себе обмежувати?

Підлітки хочуть подорослішати. Це було і буде завжди. Може здатися, що сучасні тінейджери стали менш розумними, злішими, безпомічнішими. Насправді це не так, просто зараз підлітки на виду, і про всі їхні промахи, агресії і дурості швидко дізнається весь світ [6].

Переоцінка своїх зростаючих можливостей визначає прагнення підлітків до відомої незалежності та самостійності, хворобливого самолюбства та образливості. Підвищена критичність щодо дорослих, гостра реакція на спроби оточуючих применшити їх гідність, принизити їх дорослість, недооцінити їх правові можливості є причинами частих конфліктів в підлітковому віці.

Орієнтація на спілкування з однолітками, часто проявляється в побоюванні бути відстороненим ними. Емоційне благополуччя підлітків все більше і більше починає залежати від того місця, яке вони займають в колективі, починає визначатись перш за все стосунками та оцінками товаришів. Проявляється тенденція групування, що зумовлює нахил до утворення угруповань, «братства», «тусовок», готовність беззаперечно йти за лідером.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кон И. С. Психология ранней юности / И. С. Кон. – М. : Просвещение, 1989. – С. 256-315.
2. Любимова Л.Д. Возрастные периоды психического развития ребенка / В. Д. Любимова // Вопросы психологии, 1996. – С. 422.
3. Савчин М. В. Вікова психологія : Навчальний посібник / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. – К.: Академвидав, 2011. – 368 с.
4. Сіткап В. І. «Покоління Z»: субкультурна парадигма / В. І. Сіткап // International scientific-practical congress of pedagogues, psychologists and medics «Mind technologies: Science»: / Publishing Center of the European Association of pedagogues and psychologists «Science», Geneva, 2017, - P. 120-130.
5. Токарева Н. М. Сучасний підліток у системі психолого-педагогічного супроводу : монографія / Н. М. Токарева, А. В. Шамне, Н. М. Макаренко. – Кривий Ріг, 2014 – 312 с.
6. Цікаві факти про сучасних підлітків. URL : <https://dityinfo.com/rozvitok-ditini/cikavi-fakti-pro-suchasnih-pidlitkiv.html> . (дата звернення : 03.03.2019).
7. Howe N. Generations : The History of America's Future, 1584 to 2069 / N. Howe, W. Strauss. – New York : Perennial, 1991. – P. 541 с.
8. Palfrey J. Born Digital. Understanding the first generation of digital natives / J. Palfrey, U. Gasser. – New York, 2008. – P. 7.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ САМООЦІНКИ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІСІ

Людину як особистість характеризує не лише те, чим вона є (актуальне), але і те, чим вона може стати (потенційне), здатність узгодити різні аспекти свого розвитку, актуалізувати ставлення до себе як джерела змін, причини подій та вчинків. Таким чином, для здійснення різнобічного розвитку особистості потрібна, передовсім, її власна активність, що лежить в основі діяльності з самоперетворення, результатом якої є усвідомлення своєї значущості у житті, вироблення життєвої позиції.

Саме завдяки розвитку самосвідомості особистість здатна побачити себе в усій багатогранності індивідуальних особливостей, усвідомити свою сутність та місце в системі численних суспільних зв'язків. Таким чином, саме у процесі самоусвідомлення формується і виділяється Я-особистість як утворення певної цілісності, єдності внутрішнього і зовнішнього буття.

Проблема самосвідомості зростаючої особистості розглядаються в працях вітчизняних вчених – Ананьєва Б.Г., Анісімової О.М., Божович Л.І., Демидова Д.Н., Візгіної А.В., Захарової А.В., Кона І.С., Леонтьєва О.М., Лісіної А.М., Спіркіна А.Г., Століна В.В., Рибалко Е.Ф. тощо. Серед зарубіжних авторів дану проблематику розробляють Бернс Р., Джеймс В., Кулі Ч., Мід Д., Куперсміт У., Еріксон Е. та інші.

В системі ставлень людини до світу ставлення людини до себе є найбільш пізнім утворенням. Самооцінка є центральним ядром самосвідомості особистості. Вона значною мірою визначає соціальну адаптацію особистості, є регулятором її поведінки та діяльності. Її формування відбувається в процесі практичної діяльності зростаючої особистості та міжособистісної взаємодії.

Вітчизняний психолог І.С. Кон визначає самооцінку як «компонент самосвідомості, який, разом із знанням про себе, включає оцінку себе, своїх переваг, моральних якостей та вчинків» [12]. М.М. Тульчинський трактує зазначений феномен як уявлення про себе, свої можливості, навички, вміння, досвід, тобто автор значною мірою акцентує увагу на когнітивній підструктурі [36]. Г.І. Чеснокова відмічає, що самооцінка – особливе утворення в структурі усвідомлення себе, яке виконує функцію оцінки можливостей індивіда і співставлення їх з вимогами ситуації поведінки. Авторка також підкреслює емоційний аспект самооцінки та акцентує увагу на ціннісно-орієнтаційній складовій уявлень особистості про значущість тих чи інших своїх якостей, їх моральну оцінку суспільством [38].

О.В. Захарова вважає, що ядро самооцінки складають прийняті суб'єктом цінності, які визначають специфіку її функціонування як механізму саморегуляції та самовдосконалення [8]. У працях О.І. Ліпкіної [14], К.О. Абульханової-Славської [1], Л.І. Божович [5] також констатується, що в основі самооцінки лежать внутрішні прийняті суб'єктом цінності.

Таким чином, самооцінка – це компонент самосвідомості, що включає разом із знаннями про себе оцінку людиною своїх фізичних характеристик, здібностей, етичних якостей, вчинків тощо.

Загалом, у вітчизняній психології вважається, що самооцінка особистості виконує регулюючу і захисну функції, впливаючи на її взаємини з іншими людьми, поведінку та саморозвиток. Від неї залежить самокритичність людини і вимогливість до себе. Загалом, у психології вважається, що самооцінка характеризується такими ознаками:

1) реальність – нереальність (у даному контексті розрізняють адекватну і неадекватно занижену або завищену). Адекватна самооцінка дає змогу особистості критично ставитися до себе і правильно оцінювати свої сили і можливості. Неадекватна самооцінка виявляється в переоцінюванні суб'єктом своїх сил і можливостей (завищена) або в недооцінюванні себе (занижена);

2) за рівнем – висока, середня і низька самооцінка;

3) за часовою спрямованістю – ретроспективна, актуальна і прогностична.

4) в залежності від того, що підлягає оцінюванню – окремі сторони особистості, конкретні властивості, що проявляються лише в деяких особливих видах діяльності, або с особистість у цілому, – розрізняють два види самооцінки: глобальну, під якою розуміють

загальну недиференційовану самооцінку особистості, й часткову, яка належить до різних рівнів пізнання властивостей особистості.

Самооцінка людини формується під впливом різних чинників. Насамперед, під впливом найближчого оточення як привласнення оцінок і стандартів значущих людей. Це і порівняння образу реального "Я" з образом ідеального "Я". Також важливим чинником становлення самооцінки є успішність дій людини як реальна, так і уявна [23; 132-133].

Як зазначають психологи, саме підлітковий вік є сенситивним для формування Я-концепції загалом та самооцінки зокрема, інтенсивного розвитку сприймання себе як людини певної статі, з певними потребами, мотивами, формами поведінки, ставленнями тощо. Саме в цей віковий період відбуваються інтенсивні перетворення в організмі, коли зовнішній вигляд підлітка і його фізичні риси починають дуже хвилювати підлітка, тоді відповідність фізичного розвитку дитини стандартам, прийнятим в групі його однолітків, стає визначальним чинником в його соціальному визнанні, положенні в групі. Усвідомлення особливостей своєї зовнішності так само впливає на формування у підлітка багатьох важливих якостей особистості (наприклад, впевненості в собі, життєрадісності, замкнутості, егоїзму тощо).

В процесі розвитку самосвідомості центр уваги підлітків все більше переноситься від зовнішніх аспектів своєї особистості до внутрішніх. Зароджується усвідомлення – іноді перебільшене – своєї своєрідності і перехід до духовних, морально-ціннісних критеріїв самооцінки [29]. Дослідники зазначають, що впродовж зазначеного вікового періоду спостерігається поступовий перехід від фрагментарного і недостатньо чіткого бачення себе до відносно повної збалансованої Я-концепції. До прикладу, кількість якостей, які усвідомлює в собі старший підліток, в два рази більша, аніж у молодших школярів. Також науковці, описуючи особливості самооцінки дітей цього віку, відзначають її ситуативність, нестійкість, переважаючий вплив зовнішніх чинників саме в молодшому підлітковому віці. Проте, внаслідок урізноманітнення сфер життєдіяльності старших підлітків їхня самооцінка стає більш стійкою, адекватною, змістовно наповненою.

Проте особливістю самосвідомості підлітків залишається слабка диференційованість, амбівалентність і суперечності в образі-Я, неможливість прийняти існування власного Я як «хорошого» і «поганого» одночасно [33]. Лише старшокласники при оцінці себе вже здатні охопити майже всі сторони власної особистості – їх самооцінка стає все більш узагальненою, вдосконалюється їхнє судження стосовно своїх недоліків.

Експериментально доведено, що сприйняття фізичної зовнішності іншої людини в свідомості підлітка потім переноситься і на сприйняття підлітком самого себе. В. Н. Куніцина вважає, що у становленні самооцінки підлітка важливим є показник його ставлення до інших людей. За результатами її дослідження слід зауважити, що в образі людини будь-якого віку головними для підлітка є фізичні її особливості, елементи зовнішності, одяг, зачіска, виразна поведінка тощо. Лише у старших підлітків збільшуються об'єм і адекватність оцінюваних ознак, розширюється коло використовуваних категорій і понять; знижується категоричність думок і з'являється велика гнучкість і різнобічність суджень про іншу людину. У фізичній зовнішності іншого більшою мірою починають помічатися ознаки, що відображають його характер, своєрідність та неповторність.

Також характер самооцінки підлітків визначає формування тих або інших якостей особистості. Наприклад, адекватний її рівень сприяє формуванню у підлітка впевненості в собі, самокритичності, наполегливості або зайвй самовпевненості, некритичності. Виявлений також певний зв'язок характеру самооцінки з учбовою і суспільною активністю. Підлітки з адекватною самооцінкою мають вищий рівень успішності, у них немає різких перепадів успішності і спостерігається вищий суспільний і особистісний статус. Підлітки з адекватною самооцінкою мають значне коло інтересів, спрямовують свою активність на різні види діяльності, на міжособистісні контакти зокрема.

Підлітки з тенденцією до сильного завищення самооцінки проявляють достатню обмеженість у видах діяльності і велику спрямованість на спілкування, причому малозмістовне. Також виявлено, що агресивні підлітки характеризуються крайньою самооцінкою (або максимально позитивною, або максимально негативною), підвищеною тривожністю, страхом перед інтенсивними соціальними контактами, егоцентризмом, невмінням знаходити вихід з важких ситуацій. Дані численних досліджень також показують, що підлітки з низькою

самооцінкою схильні до депресивних тенденцій. При чому, одні дослідження виявили, що низька самооцінка передують депресивним реакціям або є їх причиною, а інші – що депресивний афект виявляється спочатку, а потім інкорпорується в низьку самооцінку.

Питання щодо чинників розвитку самооцінки також інтенсивно досліджувалося як зарубіжними так і вітчизняними психологами. Вважається, що позитивне ставлення значущих інших є одним із основних детермінант розвитку адекватного рівня самооцінки підлітків. Науковцями зазначаються такі джерела соціальної підтримки та впливу на самооцінку підлітка, як батьки, вчителі, однокласники, близькі друзі. Також результати численних досліджень підліткового періоду показують помітне зниження впливу батьків на самооцінку підлітків та підвищення впливу однолітків як референтної групи. Важливою детермінантою розвитку самооцінки підлітків стає також їх власна активність у процесі міжособистісного спілкування як умова інтенсифікації процесу становлення рефлексивних компонентів самосвідомості.

Загальновідома тенденція підлітків до групування і своєрідна, часто жорстка, внутрішньо групова статусна диференціація, властива не тільки неформальним групам, але і шкільному класу, зумовлює взаємозв'язок самооцінки підлітка з його соціально-психологічним статусом, положенням, яке він займає в системі міжособистісних відносин. Дослідження в цій області підтверджують вплив особливостей самооцінки підлітка на його соціально-психологічний статус в класі: чим критичніше ставиться до себе підліток і чим адекватніша його самооцінка, тим більш позитивний соціометричний статус він має. Неадекватно завищена самооцінка та рівень домагань зумовлюють низький соціометричний статус підлітка у групі.

Ставлення підлітка до себе як до представника певної статі також впливає на формування оцінки себе як особистості в цілому. Таким чином самооцінка хлопців та дівчат різниться не тільки за кількісними, але і за якісними показниками. У дослідженнях Г. Цукерман виявлено, що низька самооцінка дівчаток обумовлена переживаннями, які виникають через погіршення взаємин з близькими людьми. У хлопців така подія суттєво не впливає на власну самооцінку. Чоловіки загалом є більш закритими і тому слабше реагують на те, що може зашкодити їхній самооцінці. Також виявлено, що у дівчат найбільш травмується самооцінка, коли зачіпають їхні здібності встановлювати хороші взаємини з іншими людьми, а у чоловіків – їхню незалежність. Таким чином, хоча процес творення підлітком власної статевої ідентичності визнається як процес кризовий, проте Я-концепція зростаючої особистості на даному етапі життя розглядається психологами як відносно стабільне утворення.

1. В ході свого становлення як особистості індивід поступово стає суб'єктом перетворення об'єктивної дійсності та цілеспрямованого пізнання самого себе. У вітчизняній психології особистість розглядають як об'єкт та суб'єкт історичного процесу, як єдність свідомості і діяльності.

2. Феномен самооцінки є важливою компонентою самосвідомості особистості, функціонує в центральному утворенні образу Я, є поєднанням знань про себе з певним ставленням. В залежності від рівня сформованості самопізнання особистості розрізняють глобальну і часткову самооцінку, а ступеня адекватності – адекватну і неадекватно занижену або завищену самооцінку.

3. В онтогенетичній лінії становлення самооцінки вчені розглядають динаміку самооцінки як розвиток раціонального та емоційного її компонентів (В.І. Столін, І.І. Чеснокова) або ж загальної та конкретної (М.І. Лісіна).

4. Умовами формування самооцінки підлітків є, насамперед, оцінки значущих дорослих, однокласників, а також власні уявлення про ідеал та сформована система цінностей як важливих критеріїв самооцінки.

5. Процес творення підлітком власної статевої ідентичності визнається як процес кризовий, проте Я-концепція зростаючої особистості на даному етапі життя розглядається психологами як відносно стабільне утворення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волков Б.С. Психология подростка. – 3-е изд., исправл. и доп. – М.: Педагогическое общество России, 2001. – 160 с. (С. 3-5).
2. Захарова А.В. Структурно-динамическая модель самооценки // Вопросы психологии. 1989. № 1.
3. Психология подростка. Практикум. Тесты, методики для психологов, педагогов, родителей. Под ред. А.А.Реана. – СПб.: «прайм-ЕВРОЗНАК», 2003. – 128с.

4. Психология современного подростка/Под ред. Д.И. Фельдштейна. – М.: Просвещение, 1990. – 256 с.
5. Столин В.В. Самосознание личности. М.: Издательство Московского университета, 1983.

Заболотна Л.

Науковий керівник – доц. Сіткар В. І.

ОСОБЛИВОСТІ МАНІПУЛЯТИВНОГО ВПЛИВУ РЕКЛАМИ НА СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Сьогодні, у час високих технологій, інформація стала досить дорогою річчю. Люди витрачають кошти, щоб отримати інформацію або ж навпаки – щоб транслювати її суспільству. Одним зі способів такого транслювання інформації є реклама. Причому реклама не у вузькому сенсі, як інформація про певний виріб, а у широкому значенні цього поняття – як засіб інформування, переконання, впливу і маніпуляції. Завдяки рекламі її творці намагаються не тільки представити товар, а й нав'язати його, не тільки інформувати суспільство, а й керувати ним. Тому, виробництво реклами є досить прибутковим засобом, бо не існує відмінностей у тому, які засоби застосовують для досягнення прибутку. Проте, як показує практика, часто некомпетентна реклама може негативно впливати на психіку адресатів, а інколи і травмувати її, особливо, якщо такий вплив поширюється на дітей чи підлітків, які перебувають в процесі особистісного становлення. До того ж, мало враховується те, що ефекту можна досягнути не лише змістом і зовнішнім виглядом реклами, але й іншими способами. Психологи стверджують, що кожен зі способів презентації рекламної продукції має свої певні переваги, особливості впливу, цільову аудиторію.

В умовах сучасного інформаційного суспільства, вивчення реклами, з точки зору психології, набуває важливого значення. В наш час реклама стає частиною повсякденної культури та є одним із показників розвитку суспільства. При цьому приходиться розуміти того, що реклама пов'язана не лише з комерційними інтересами, але і з формуванням у споживачів системи певних цінностей, ідей і стандартів, субкультурних доменів. Тому, вона розглядається як чинник соціалізації особистості, що є фактором розвитку психіки підлітків. Проте, становлення особистісної сфери тінейджерів під впливом реклами, на сьогодні ще не повністю досліджене.

Сьогодні Україна потребує аналізу зарубіжного досвіду створення реклами. Саме аналіз етапів і шляхів розвитку реклами, а не сліпе копіювання, дозволить зрозуміти на якому рівні розвитку рекламної практики ми знаходимось і як вона повинна розвиватися далі. Проте без знання українських особливостей сприйняття реклами важко буде досягти хороших результатів. Надзвичайно важливим є вивчення саме методів впливу на увагу в аудіовізуальній рекламі, адже сучасне телебачення та реклама на ньому є найбільш ефективною, а це, в свою чергу, зумовлює актуальність дослідження.

Мета статті – висвітлити вплив реклами на становлення особистості тінейджерів, визначити особливості сприймання ними реклами, поповнити банк теоретичних даних про дане явище.

У найбільш примітивних формах реклама існувала протягом багатьох століть, а в пресу почала потрапляти тільки в середині XIX ст. Сьогодні реклама, в тому чи іншому її прояві, зустрічається на кожному кроці. За свою тривалу історію вона якісно еволюціонувала. Як пише Р. Мокшанцев: «Вона пройшла шлях від інформування до умовляння, від умовляння – до формування умовного рефлексу, від формування рефлексу – до підсвідомого навіювання, від підсвідомого навіювання – до проектування символічного зображення» [2, с. 9]. До того ж, можна чітко простежити взаємозв'язок розвитку реклами та психології впливу. Адже всі досягнення в сфері впливу привносилися в рекламу, просуваючи її на наступний рівень розвитку.

Сучасні науковці розглядають рекламу як визначену психологічну технологію, що орієнтована на маніпулювання мотиваційно-потребовою й свідомою сферами особистості для досягнення соціально-політичних, економічних та інших переваг і стверджують, що реклама – потужний засіб впливу та маніпуляції людиною. Як феномен, вона здатна формувати, змінювати світогляд та поведінку людей. Саме тому фахівці різних галузей нині так ретельно

вивчають це явище. До цієї проблематики звертались П. Власов, Е. Доценко, В. Зазикін, О. Петрунько [4], О. Феофанов, Л. Федотова, О. Титаренко та ін. Проблема методів впливу на увагу в аудіовізуальній рекламі досліджували такі вчені, як В. Болгов, Л. Гермогенова, О. Данчева, Ю. Швалб, В. Королько, П. М'ясоїд, В. Полукаров, Е. Головлева та ін. Головні негативні моменти цього впливу полягають у тому, що реклама спричиняє стереотипізацію мислення, а відтак – поведінки, нав'язує готові моделі й стандарти життя, призводить до певного викривлення соціальної поведінки. Реклама навіть людині думку, що якщо вона купить ту чи іншу річ, то стане щасливішою, привабливішою, успішнішою, що це сприятиме підвищенню її статусу. Люди оцінюють себе та інших в залежності від того, чим вони володіють, а не від їх особистих якостей. Все це призводить до виникнення у людей, особливо підлітків, комплексу «меншовартості». Такі уявлення часто спричиняють асоціальну поведінку тінейджерів, молоді, негативно впливають на їх психіку, викликають негативні руйнівні емоції, підвищують їх дратівливість, виснажуючи нервову систему, що згубно впливає на здоров'я в цілому. Тому в умовах інтенсивного розвитку реклами потрібно навчитись «захищатись» від неї, піднімаючи рівень власної свідомості та осмислюючи інформацію, що подана в рекламі вибірково, даючи реальну оцінку побаченому і почутому.

Методи впливу на психіку людини давно вивчені та описані в спеціальній літературі. Їх рекламисти добре знають і ефективно застосовують. Кілька логічних наголосів, пауз, змін тону та інтонації, жестів – і от, будь ласка, людина «відкрита», вона майже в трансі, готова увібрати в себе все, що забажаєш. Повторена кілька разів рекламна установка надійно закріплюється на рівні підсвідомості та непомітно робить свою справу, і продаж зростає [6].

Варто звернути увагу, що в структурі соціально-психологічного впливу реклами на споживача Р. Мокшанцев, у своїй праці «Психологія реклами», виділяє три напрями: когнітивний (пізнавальний), емоційний (афективний), поведінковий [2]. В. Шуванов розглядає особливості сприймання та впливу реклами на емоційну сферу особистості [7]. Відомо, що сприймання здійснюється найчастіше усвідомлено. Важлива роль в процесі сприймання належить впізнаванню. Саме тому основне завдання реклами полягає в тому, щоб створювати в уяві споживачів такі образи рекламних продуктів, які в умовах конкуренції спонукали б їх здобувати рекламоване. В кінцевому підсумку, людина сприймає рекламу згідно з «законом стислості», який є базовим у психології сприймання. Він говорить, що всі зовнішні відчуття зводяться людиною до найпростіших і зручних форм: щоб зрозуміти щось, мозок людини розбиває складні зовнішні відчуття на безліч основних, найпростіших образів і форм. Якщо вони не повні або не ідеальні, то людина намагається вгадати, якими вони мають бути.

Через вікові особливості, малий життєвий досвід, безпосередність реакції, експресивність, недостатній рівень освіченості підлітки і навіть старші школярі часто не в змозі до кінця зрозуміти, про що мовиться в тій або іншій рекламі. Серед усіх видів реклами найвищий рівень психологічного впливу мають рекламні ролики. С. Кара-Мурза відзначає, що телебачення виразно прийняло маніпулятивну семантику і риторику – мову, стиль, естетику, темп і побудову програм. Воно постійно і послідовно скорочувало час, а потім і ліквідувало пізнавальні, розважальні функції. Телебачення ввело в практику незрозумілі заставки (око, шестерні, падаючі зі стільця клоуни, що б'ються, діди-морози тощо). В цілому телебачення взяло на себе роль сили, яка підриває здатність людей до раціонального логічного мислення [1, с.20]. Телевізійна реклама сильно впливає на дитячу психіку, граючи на дитячих емоціях. На думку Д. Рісмента, основною функцією телевізійної реклами є підготовка дітей до їх головної життєвої професії – «бути кваліфікованими споживачами». Відповідно до вікової специфіки розвитку дітей найбільший вплив мають: *психологічне зараження* (результат впливу на емоційну сферу особистості), *наслідування* (присвоювання побачених моделей поведінки), *навіювання*. При цьому з точки зору психологічного захисту, діти, відповідно до своїх вікових відмінностей, не в змозі протистояти впливу телевізійної реклами, використовуючи власні установки і погляди [5, с.11-14].

Обираючи цільовою аудиторією підлітків, рекламист, враховуючи особливості розвитку особистості в цьому віці, створює рекламу, що безпосередньо зачіпає та впливає на їх емоційну сферу, адже вона відіграє надто важливу роль в їх житті на цьому етапі онтогенезу. Реклама запевняє підлітка, що рекламована річ чи послуга створить його імідж, підніме статус в очах

однолітків тощо. Всі ці засоби спекують на емоціях, мисленні, поведінці, детермінуючи той чи інший вплив.

Підлітки – особлива група споживачів, які психологічно не захищені від впливу реклами. Іноді вони навіть і не усвідомлюють, як сильно вона на них впливає, тому піддаються найбільшому впливу. Із рекламою як з явищем не потрібно боротися, варто змінювати підхід споживачів до реклами. Не потрібно вірити рекламним обіцянкам «на слово». Будьте прискіпливими. Кожного разу, коли чуєте епітети на кшталт найдешевший, найкращий, найвигідніший, запитуйте «Чому?». Також варто говорити про це з дітьми, підлітками, молоддю допомагаючи їм відділити реальність від реклами. І головне – думайте! Бо більшість рекламних роликів, слоганів чи текстів не витримують перевірки елементарною логікою. Все піддавайте сумніву, – радили давні філософи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кара-Мурза С. Г. Манипуляция сознанием / С. Г. Кара-Мурза. – М.: Эксмо, 2005. – 832 с.
2. Мокшанцев Р. И. Психология рекламы : учеб. пособ. / Р. И. Мокшанцев; науч. ред. М. В. Удальцова. – М.: ИНФРА-М, Новосибирск: Сибирское соглашение, 2003. – 230 с.
3. Музыкант В. Л. Теория и практика современной рекламы : монография. – Москва, Евразийский регион, 1998. – Ч. 1. – 400 с.
4. Петрунько О. В. Діти і медіа: соціалізація в агресивному медіасередовищі : монографія. – 2-е вид. – Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2011. – С. 209-214.
5. Рісмен Д. Деякі типи характеру і суспільство / Д. Рісмен // Соціологічні дослідження. – 1993. – № 5, № 7. – С. 144-151.
6. Сутність реклами в психології [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studentam.net.ua/content/view/3371/97/>.
7. Шуванов В. И. Психология рекламы / В. И. Шуванов. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2006. – 315 с.

Кічор Т.

Науковий керівник – доц. Чайковська Г. Б.

ПРОЕКТНА ТЕХНОЛОГІЯ ЯК ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Сучасні інноваційні зміни в освітньому просторі вимагають модернізації змісту вітчизняної освіти. Одним із ефективних шляхів цього процесу є інтеграція змісту навчання в початковій школі як умова формування у дітей цілісної картини світу та наукового світогляду. Такий підхід сприяє інформаційному збагаченню сприйняття, мислення і почуттів учнів, дає можливість різнобічно пізнавати певне явище, поняття, досягати цілісності знань.

У педагогічних дослідженнях інтеграція розглядається як засіб організації цілісного процесу навчання і реалізації в ньому міжпредметних зв'язків [3]; як спосіб пізнання, аналізу та перетворення дійсності шляхом забезпечення цілісності освітнього простору, освітніх систем і всієї системи освіти [5, С. 257].

Ученими доведено, що інтегрований підхід у навчанні сприяє розширенню соціально-пізнавального досвіду учнів у руслі поставлених учителем конкретних навчально-виховних завдань, інтенсивному розвитку школярів в аспекті вибраної тематики; формуванню інтересу до подій і явищ дійсності, вихованню особистості, розвиває загальнонавчальні навички учнів [8].

Новий Державний стандарт початкової освіти (2018 р.) передбачає повну або часткову інтеграцію різних освітніх галузей, що відображається в типових освітніх програмах, освітній програмі закладу загальної середньої освіти. Зміст природничої, соціальної і здоров'язбережувальної, громадянської та історичної, технологічної, інформатичної освітніх галузей інтегрується в різній комбінації їх компонентів, утворюючи інтегровані предмети і курси [1, с. 8]. Яскравим прикладом цього є інтегрований курс «Я досліджую світ», мета якого полягає у забезпеченні особистісного розвитку молодших школярів на основі формування цілісного образу світу в процесі засвоєння різних видів соціального досвіду, який охоплює систему інтегрованих знань про природу і суспільство, ціннісні орієнтації в різних сферах

життєдіяльності та соціальної практики, способи дослідницької поведінки, які характеризують здатність учнів розв'язувати практичні задачі.

Зазначимо, що створення єдиного для навчальних предметів курсу дозволяє уникнути дублювання інформації у змісті різних навчальних дисциплін та, водночас, розглянути аналогічний матеріал одночасно з різних боків, за допомогою різних дидактичних засобів. Цим забезпечуються збалансованість у сприйманні інформації різних освітніх галузей, емоційно комфортна атмосфера навчальних занять.

З огляду на сказане, втілення в освітню практику початкової школи інтегрованого підходу вимагає використання сучасних технологій навчання серед яких виокремлюємо проектну технологію. Проектна діяльність є однією з найперспективніших складових освітнього процесу, так як формує всі необхідні життєві компетенції, бере на себе функцію інтеграції предметів.

Метою статті є дослідження педагогічних умов використання проектної технології на уроках «Я досліджую світ» як засобу інтегрованого навчання в початковій школі.

Зазначимо, що використання проектної технології в початковій школі стало предметом вивчення багатьох учених. Так, О. П'єхота вважає, що використання проектної технології стимулює інтерес учнів до певних проблем, показує практичне застосування отриманих знань [6]. На думку О. Пометун проектна діяльність є системою навчання, за якою учні набувають знань, умінь і навичок у процесі планування й виконання практичних завдань [7]. Л. Кондратова переконана, що під час використання проектної технології вирішується ціла низка різнорівневих дидактичних, виховних і розвивальних завдань; розвиваються пізнавальні навички учнів, формується вміння самостійно конструювати свої знання, вміння орієнтуватися в інформаційному просторі, активно розвивається критичне мислення, сфера комунікації [4].

Аналіз теорії і практики проблеми використання проектної технології в сучасній початковій школі дав нам змогу визначити такі педагогічні умови її організації під час вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ»: наявність проблеми, вирішення якої вимагає інтегрованого знання та дослідницького пошуку її вирішення; спрямованість завдань проекту на самостійну діяльність учнів з використанням міждисциплінарних зв'язків; врахування вікових та індивідуальних особливостей дітей молодшого шкільного віку; підвищення професійної кваліфікації вчителя. Охарактеризуємо ці педагогічні умови.

По-перше, учитель початкової школи визначає вид, обирає тему і формулює дидактичну мету навчального проекту. Зазначимо, що тема проекту повинна бути цікавою для учнів, мати практичну, теоретичну, пізнавальну значимість, бути проблемою, вирішення якої вимагає інтегрованого знання та дослідницького пошуку. Якщо проектна діяльність уже стала зрозумілою та прийнятною для молодших школярів, вони можуть запропонувати власні теми, керуючись не лише пізнавальними, а й творчими або прикладними потребами [9].

Оскільки проектною діяльністю передбачено виявлення учнем власного досвіду, реалізацію його творчих ідей, вираження ціннісних ставлень, важливо, щоб під час підведення підсумку роботи над навчальним проектом діти отримали позитивні емоції від здійсненого пошуку та реалізації задуму. Це дозволить учням відчути його соціальну значущість, що стимулюватиме до активної життєвої позиції та вибору доцільного способу життя. Відповідно, можливі засоби інтеграції в процесі реалізації програми «Я досліджую світ» передбачають включення в завдання проекту різноманітних завдань дослідницького характеру.

По-друге, проектна технологія завжди зорієнтована на самостійну діяльність учнів (індивідуальну, парну, групову), яку вони виконують у відведений для цього час. Самостійно вирішуючи міжпредметні пізнавальні завдання, учень спрямовує свою активність або на пошук невідомих відносин, в яких знаходяться відомі інтегровані предметні знання, або на формування нових понять на основі встановлених конкретних міжпредметних зв'язків. З огляду на це, необхідно навчити дітей самостійно мислити, знаходити й вирішувати проблеми, використовувати знання з різних галузей науки, формувати вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, прогнозувати результати і можливі наслідки різних варіантів вирішення завдання [2].

Основними умовами ефективності інтегрованих завдань в проектній діяльності є врахування обсягу, складності і кількості інформації, яка сприймається, навчальних можливостей учнів, психологічної готовності працювати. Тому, для успішного навчання учнів

початкової школи надзвичайно важливо враховувати їх вікові та індивідуальні особливості: розвиток сприйняття, мислення, уваги, емоційно-вольової сфери тощо. Вважаємо, що типова навчальна програма курсу «Я досліджую світ» дає змогу вчителю самостійно обирати й формувати інтегрований спосіб подання змісту із освітніх галузей стандарту, добирати дидактичний інструментарій, орієнтуючись на індивідуальні пізнавальні запити і можливості учнів (рівень навченості, актуальні стани потреб, мотивів, цілей, сенсорного та емоційно-вольового розвитку).

Важливим є те, що проектна діяльність закладає нові умови діяльності викладачів та учнів, є діючою моделлю активізації інтелектуальної діяльності та розвиваючих прийомів навчання. Інтеграція зобов'язує до використання різноманітних форм викладання, ефективність інтегрованих уроків забезпечується за умови володіння вчителем методикою їх проведення та умілого використання таких уроків у певній системі в поєднанні з традиційними формами роботи. Активна робота вчителя по розширенню і поглибленню інтеграції є одним з важливих шляхів комплексного розв'язання проблем навчання і виховання учнів.

Зазначимо, що це новий виклик – навчитися навчати по-новому, адаптуватися до нової ролі в навчальному середовищі – бути не лише лектором, а й повноцінним членом дослідницької команди, науковим керівником, інколи менеджером навчального процесу. Для вчителя інтегроване навчання в процесі проектної діяльності забезпечує певну свободу вибору теми, змісту, засобів, що використовуються в навчанні молодших школярів. Цей вибір може визначатися як перспективними, так і поточними дидактичними, виховними і розвивальними завданнями. У свою чергу, організація міжпредметної проектної діяльності вимагає від учителя додаткової підготовки, великої ерудиції, високого професіоналізму.

Вважаємо, що дотримання визначених нами педагогічних умов використання проектної технології під час вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ» сприятиме усвідомленому та емоційному осмисленню учнями початкової школи нового матеріалу, формуванню потреби міркувати і висловлювати свої думки на запропоновану тему. Використання інтегрованих знань під час організації проектної технології розвиває у дітей уміння самостійно вчитися, критично мислити, що сприяє підготовці конкурентоздатної молоді у майбутньому. Інтеграція програмового змісту створює передумови для різнобічного розгляду базових понять, явищ, більш широкого охоплення змісту, формування в учнів системного мислення, позитивного емоційного ставлення до процесу пізнання, водночас створює можливості раціонального використання робочого часу.

Отже, використання проектної технології на уроках «Я досліджую світ» у початковій школі сприяє формуванню в учнів інтегрованих знань, передбачених чинною навчальною програмою курсу «Я досліджую світ», та вихованню в них самостійності в оволодінні знаннями, розвитку пізнавального інтересу і ключової компетентності уміння вчитися.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний стандарт початкової освіти / Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 року. – № 87. – 28 с.
2. Землянская Е. Н. Учебные проекты младших школьников / Е. Н. Землянская // Начальная школа. – 2005. – № 9. – С. 55–59.
3. Іванчук М. Г. Основи технології інтегрованого навчання в початковій школі: навч.-метод. посібник / М. Г. Іванчук. – Чернівці : Рута, 2001. – 97 с.
4. Кондратова Л. Г. Організація проектної діяльності учнів в позаурочний час /Л. Г. Кондратова. – Х. : Основа, 2009. – 87 с.
5. Крулехт М. В. Проблема интеграции в современной педагогике / М. В. Крулехт // Проблемы педагогики и психологии. – 2012. – № 3. – С. 257–261.
6. П'єхота О. М. Освітні технології / О. М. П'єхота. – К. : А.С.К., 2001. – 256 с.
7. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. – К. : А.С.К., 2006. – 192 с.
8. Самойленко П. І. Інтеграційна функція навчання основам наук / П. І. Самойленко, А. В. Сергєєв // Фахівець. – 1995. – № 56. – С. 36–37.
9. Цимбал О. М. Проектні технології: особливості впровадження у початковій школі / О. М. Цимбал, О. В. Тягло, П. В. Цимбал // Початкове навчання та виховання – 2008. – № 19–21. – С. 2–13.

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Необхідність продуктивних перетворень в сфері суспільного життя неминуче торкається питань творчості, творчої ініціативи, здібностей до активності творчого характеру. У цьому контексті проблема розвитку творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку набуває особливого значення.

Кардинальні зміни в суспільному та економічному житті нашої держави висувають нові завдання щодо виховання всебічно розвиненої особистості, здатної засвоювати наукові знання, швидко адаптуватися до мінливих умов і активно впливати на хід суспільних, економічних і культурних процесів через активізацію творчого потенціалу.

Реформування системи освіти, що торкнулося й дошкільної справи, визначає одним з пріоритетних завдань розвиток творчої особистості дитини.

На сучасному етапі розвитку дошкільної освіти важливим завданням є формування особистості дитини, розвиток її творчих здібностей. Без виховання естетично освічених людей, вміння розуміти і цінувати мистецтво, без пробудження у дітей творчого початку неможливе становлення цілісної, гармонійно розвиненої і творчо активної особистості.

Першими до розробки проблеми психодіагностики креативності особистості підійшли американські психологи Ф. Баррон, Дж. Гілфорд, Дж. Рензулі, Р. Стернберг, Е. Торранс. У вітчизняній психології вагомий внесок в дослідження даної проблеми було зроблено завдяки працям Д. Богоявленської, В. Дружиніна, Є. Ільїна, О. Матюшкіна, В. Моляко, Я. Пономарьова, О. Яковлевої.

Теоретичні аспекти розвитку творчих здібностей знайшли відображення в роботах вчених філософів М. Бердяєва, Л. Печко, Г. Щедровицького, психологів Л. Виготського, В. Зінченко, Г. Колінець, О. Мелик-Пашаєва, Я. Пономарьова, С. Рубінштейна, М. Шпак, педагогів І. Волкова, Б. Нікітіна, В. Сухомлинського.

Поняття і структура творчих здібностей досліджується з позицій психометричного підходу (Дж. Гілфорд, Р. Стернберг), процесуально-діяльнісного (В. Давидов, О. Матюшкін, А. Симановський), соціо-культурного (Л. Виготський, Дж. Накамура), особистісно-мотиваційного (Д. Богоявленська, А. Маслоу, К. Роджерс), гуманістичного (Ш. Амонашвілі, С. Шацький), особистісно-орієнтованого (О. Леонтьєв, Д. Ельконін).

Механізми розвитку творчих здібностей пов'язані з творчим мисленням і уявою розкривається в дослідженнях Г. Альтшуллера, Б. Бехтерева, А. Зака, Т. Рибо. Розвитку творчих здібностей з позиції діяльнісного підходу в єдності когнітивного, емоційного, мотиваційного компонентів присвячені роботи О. Леонтьєва, Л. Карпової; в єдності інтелектуального, творчого, особистісного компонентів – О. Разумнікова, Є. Яковлева; в єдності мотиваційного і креативного компонентів – Н. Уваріна.

Величезну роль інтелектуального компонента в розвитку дитячої творчості доводили Н. Лейтес, А. Симановський, Дж. Равен, А. Усова; емоційного – О. Овчиннікова, П. Якобсон; особистісного – О. Гвоздецька, А. Сухов.

Незважаючи на те, що вже проведена велика кількість досліджень в галузі психології креативності, проте й досі не вироблено цілісної концепції, не розв'язані питання про джерела й детермінанти творчості, взаємозв'язок особливостей особистості й творчості.

Традиційне поняття «творчість» як створення нового і культурно-значущого продукту (В. Кудрявцев, С. Рубінштейн, М. Ярошевський) не завжди можна застосувати до дошкільнят, які не створюють щось значне для культури. Терміни «креативність» (Дж. Гілфорд, Е. Торранс, О. Матюшкін) та «творча активність» (А. Петровський, М. Данилов) також не завжди адекватно відображають специфіку творчих проявів дошкільника.

Особливою рисою дитячої творчості є її синкретизм (Л. Виготський), неспецифічність (В. Кудрявцев), і можливість її прояву в різних сферах (Л. Венгер, О. Кравцова, М. Подд'яков).

У сучасній психолого-педагогічній науці, творчі здібності – це індивідуальні особливості та якості особистості, які визначають успішність виконання творчої діяльності різного роду і активно розвиваються в період дитинства [2].

Одна з центральних проблем творчої активності особистості дошкільника – можливість навчання й розвитку креативності, тобто формування творчих вмінь, творчого мислення, творчого стилю діяльності.

Основні підходи, спрямовані на розвиток творчих здібностей дітей, розкриваються в роботах Б. Асаф'єва, Б. Теплова, Н. Ветлугіної, К. Тарасової.

Сучасна дошкільна освіта намагається поєднати державні програми з новими гуманістичними, особистісно-орієнтованими підходами до навчання і виховання підростаючого покоління. Ідея формування творчої особистості досить предметно та глибоко знаходить своє втілення в діяльності молодшого шкільного навчального закладу[3].

Дослідження останніх десятиліть довели необхідність активізації орієнтування дошкільних навчальних закладів на розвиток дитячої творчості[3,с.79]. Зважаючи на ці обставини, можемо констатувати практичний запит на розробку концептуальних й теоретико-методичних засад розвитку творчих здібностей у дітей молодшого шкільного віку.

Актуальність теми дослідження – «Розвиток творчих здібностей у дітей молодшого шкільного віку» – зумовлена об'єктивно високим значенням розвитку творчих здібностей дітей в умовах гуманізації системи освіти, недостатнім науково-теоретичним обґрунтуванням новітніх засобів розвитку творчих здібностей.

Мета дослідження – виявлення структури та показників творчого потенціалу у дітей молодшого шкільного віку.

Творчий потенціал є інтегративною здібністю особистості, спрямованою на здійснення творчої діяльності та творчу самореалізацію і саморозвиток в різних галузях людської діяльності, проявляється у творчій активності та є мірою продуктивності у реалізації творчих здібностей особистості. До структури творчого потенціалу відносяться: інтелектуально-творчий, мотиваційно-особистісний та емоційно-вольовий компоненти[7].

Ряд вчених (Дж. Гілфорд, П. Торренс, В. Дружинін) у структурі творчого потенціалу центральною складовою визначають креативність – здатність до творчості. У загальному розумінні здатність до творчості ґрунтується на створенні чогось нового, оригінального. Креативність як властивість особистості виявляється у тенденції до вирішення проблем по-новому, новими засобами, методами [7].

Як сукупність творчих здібностей визначає творчий потенціал В. Лихвар, необхідних для творчої діяльності, і зазначає, що рушійною силою і ядром творчого потенціалу є внутрішні фактори особистості. Саме вони є важливими чинниками саморозвитку людини, самореалізації, самодіяльності, вільних дій і вчинків. Вчений вивчає розвиток художньо-творчого потенціалу у процесі образотворчої діяльності школярів. Підкреслює, що художньо-творчий потенціал представляє собою універсальну, цілісну якість людини, змістовна визначеність якої виявляється в художньо-творчій діяльності шляхом прирощення матеріально-духовних цінностей та саморозвитку і самореалізації особистості, концентруючи для цього фізичні, психологічні й духовні ресурси. Це діяльність в галузі мистецтва, особливістю якого є відображення реальності в художньо-образній формі. Змістова характеристика художньо-творчого потенціалу є невід'ємною частиною цілісного гармонійного розвитку особистості [6].

В. Моляко представляє загальну структуру творчого потенціалу, яка визначається такими складовими: задатки, нахили, які проявляються у наданні переваг чомусь; інтереси, їх спрямованість і частота; допитливість, потяг до створення чогось нового; швидкість у засвоєнні нової інформації; прояви загального інтелекту; наполегливість, цілеспрямованість, працелюбність; порівняно швидке та якісне оволодіння вміннями, навичками, майстерністю виконання певних дій; здібності до реалізації власних стратегій і тактик різних проблем, завдань, пошуку виходу зі складних нестандартних, екстремальних ситуацій [8].

Особливо значною є концепція Д. Богоявленської, яка розглядає творчість як ситуативно нестимульовану активність (прагнення вийти за межі заданої проблеми) і вводить поняття «креативна активність особистості», притаманна творчому типу особистості. Основним показником творчості, на думку Д. Богоявленської, є інтелектуальна активність, що поєднує в

собі два компоненти: пізнавальний (загальні розумові здібності) і мотиваційний. Критерієм прояву творчості є характер виконання розумових завдань [2].

Відомо, що психологічною основою творчої діяльності є уява – психічний процес, що полягає в створенні образів предметів і ситуацій, заснованих на результатах їх сприйняття і осмислення. Значимі показники в розвитку уяви – опора на наочність, використання минулого досвіду, наявність особливої внутрішньої позиції, що дозволяє, не пристосовуючись до ситуації, підкоряти її собі, опановувати змістовними її особливостями[3].

Показником творчого розвитку особистості є творча обдарованість або креативність. Творчі здібності в психологічних дослідженнях – це комплекс інтелектуальних і особистісних особливостей індивіда, що сприяють самостійному висуванню проблем, генеруванню великої кількості оригінальних ідей і нешаблонному їх рішенню [3].

Творчі здібності – динамічний процес формування особистості, спрямований на розширення спектру здібностей та особистісних якостей, які проявляються і збагачуються у практиці різних видів конструктивної діяльності, результати її характеризуються новизною та оригінальністю.

Сутність творчих здібностей розкривається через єдність суб'єктивного і об'єктивного, раціонального та емоційного, індивідуального і колективного, біологічного і соціального, традиційного та інноваційного, теоретичного та емпіричного, інтуїтивного і свідомого, продуктивного і репродуктивного, предметного і метапредметного, конкретного і абстрактного.

Теоретичний аналіз наукових праць (О. Матюшкін, В. Моляко, О. Кульчицька,) дозволив зробити висновок про необхідність використання різних форм реалізації творчого потенціалу дитини молодшого шкільного віку.

Створюючи сприятливі умови для творчого розвитку дітей, педагоги повинні враховувати індивідуальні і вікові відмінності дітей, своєрідність здібностей кожної дитини, її особистісних якостей, що дозволяє більш ефективно здійснювати навчально-виховний процес від дошкільної до шкільної ланки як неперервний (О. Кононко). Дослідження не вичерпує багатогранності теоретичних і практичних аспектів розвитку творчих здібностей особистості. Перспективними є вивчення: особливостей формування творчої особистості на різних етапах онтогенезу (у дошкільному, підлітковому та юнацькому віці); питання професійної підготовки педагогів дошкільних, позашкільних та загальноосвітніх навчальних закладів до забезпечення психолого-педагогічної підтримки творчих вихованців.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Біла І. М. Психологія дитячої творчості / І. М. Біла. – К.: Фенікс, 2014. – 137 с.
2. Богоявленская Д. Б. Психология творческих способностей / Д. Б. Богоявленская. – М.: «Академия», 2002. – 320 с.
3. Божович Л. И. Проблемы формирования личности / Л. И. Божович. – М.: МОДЭК, 2001. – 349 с.
4. Выготский Л. С. Психология развития ребенка / Л. С. Выготский. – М.: Смысл, 2005. – 512 с.
5. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / За ред. В.О. Моляко, О.Л. Музики. – Житомир: Вид-во Рута, 2006. – 320 с.
6. Лихвар В. Д. Розвиток художньо-творчого потенціалу молодших школярів у процесі образотворчої діяльності: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Херсон. держ. ун-т. – Херсон, 2003. – 24 с.
7. Мартинюк І. О. Творчий потенціал і самореалізація особистості // Психологія і педагогіка життєтворчості. – К., 1996. – 792 с.
8. Моляко В. О. Психологічна теорія творчості // Обдарована дитина. – 2004. – № 6. – С. 2-9
9. Николаева Е. И. Психология детского творчества / Е. И. Николаева. – СПб.: Речь, 2010. – 240 с.

Крамар Н.

Науковий керівник – доц. Адамська З. М.

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЛІДЕРСТВО» У ПСИХОЛОГІЇ

Будь які зміни в суспільстві вимагають переосмислення поглядів в інших сферах. Сучасне суспільство вимагає від людини не лише теоретичних знань, а й високої особистісної

активності, здатності бути лідером, вміння, за необхідності, самостійно приймати рішення і брати відповідальність на себе.

Дослідженням феномену лідерства займалися як зарубіжні (Р. Бейлз, Р. Блейк, Е. Богардус, М. Вебер, Ф. Гальтон, В. Дженкінс, Е. Еванс, Л. Картер, Г. Келлі, Р. Крюгер, Р. Лайкерт, Г. Лебон, К. Левін, Дж. Марч, Р. Ч. Міллс, У. Мітчел, Дж. Моутон, Т. Ньюком, Г. Саймон, Ф. Селзнік, Ф. Слейтер, Р. Стогділл, Р. Танненбаум, Г. Тард, Дж. Тібо, Е. Трельч, Е. Хартлі, Д. Хоманс, С. Шатлі, У. Шмідт.), так і вітчизняні (І. Д. Бех, О. І. Власова, І. П. Волкова, Є. Дубовський, Н. С. Жеребова, П. Л. Загоровський, А. С. Залужний, Р. Л. Кричевський, С. О. Лозинський, В. О. Татенко, Л. Й. Уманський та ін.). Однак серед численних підходів у психології ще до сьогодні немає чіткого визначення феномену лідерства. Тому, метою нашої статті став теоретичний аналіз основних підходів до визначення поняття «лідерство» у зарубіжній та вітчизняній соціальній психології.

До найпоширеніших теорій лідерства належать: «Теорія великих людей», «Теорія загальних рис лідерства», «Ситуативна теорія», «Особистісно-ситуативна теорія», «Гуманістичні теорії», «Поведінкова теорія», «Теорія управління», «Синтетична теорія», «Мотиваційна теорія», «Біхевіористська (мотиваційна) теорія», «Трансакційна теорія» тощо. Авторами першої теоретичної бази для дослідження феномену «лідерства» у зарубіжній психології вважають Г. Тарда і Г. Лебона. Так, на думку Г. Тарда, в основі закону соціального розвитку лежить розуміння того, що успіхи людства залежать лише від великих людей. Всі інші – їхні послідовники. Вчений називає послідовників «юрбою», яка не вміє міркувати, проявляє себе в рабському відношенні. Першочергове завдання лідера – керувати цією відсталою «юрбою» [1]. Г. Лебон дещо по іншому трактує поняття «юрба» та «лідер». Вчений переконаний, що саме лідер повинен враховувати потреби «юрби» і їй підкорятися, саме «юрба» визначає свого лідера і в будь який час може його змінити і «піти за тим, хто пообіцяє нову ілюзію» [1].

Продовженням цих ідей можна вважати «Теорію визначальної ролі послідовника» та «Партисипативні теорії лідерства». Зокрема, «Теорія визначальної ролі послідовника» робить акцент на прикладі для наслідування лідерів послідовниками. Лідер, який буквально «веде за собою», повинен вражати членів групи та змусити їх діяти так, як, на його думку, необхідно. Ця теорія є популярною і в наш час. Яскравим прикладом є політична арена, на якій політики використовують даний метод для впливу на своїх підопічних [2].

Термін «партисипативний» в буквальному значенні означає «демократичний», тобто, згідно з «Партисипативними теоріями лідерства» влада надається народowi. Отож даний принцип дозволяє лідеру не тільки керувати колективом, а й враховувати його думку, усі справи виконувати разом і до мети йти спільними зусиллями. Проте, рішення щодо залучення підлеглих приймає сам лідер. Створити список рис, які б найбільш характерні були б для успішного лідера намагалися багато вчених та науковців. Згідно теорії «Великих людей» (Т. Карлайл), для того щоб стати лідером, потрібно народитись із певним набором рис, які згодом проявляться. Яскравим підтвердженням основних ідей цієї теорії може бути, для прикладу, Авраам Лінкольн чи Юлій Цезар [8].

«Теорія загальних рис лідерства» («теорія лідерських рис» чи «харизматична теорія») бере початок у 20-40-х роках ХХ століття. Науковці, які підтримують цю теорію, схилиються до думки, що риси, «які сприяють майбутньому лідерству», є вродженими, даними від природи. Проте, для даної теорії є характерною одна ознака – якщо у двох потенційних лідерів з народження є приблизно однаковий набір лідерських якостей, в майбутньому все може бути дуже по різному [8]. Виникнення даної теорії та її різновидів пов'язують із англійським психологом Ф. Гальтоном, який трактував лідерство в поєднанні із спадковістю. Досліджувалися родини царських династій різних націй, було проведено аналіз шлюбів між правителями і встановлено, що існують спадкові риси лідерства та риси, не притаманні послідовникам. Проте чітко встановити лідерські риси не вдалося [1].

М. Вебер та Е. Трельч у своїх концепціях, для позначення лідерських якостей використовували термін «харизма» (від грец. – «милість», «благодать»). Звідси походить друга назва «теорії людських рис» – «харизматична теорія» [2].

Спадкові лідерські якості в мікросередовищі вивчали також Е. Богардус, А. Смітт, Р. Крюгер та ін. [1]. Зокрема, Е. Богардус вважав, що лідерськими рисами є: «розум, емпатія,

почуття гумору, бажання визнання, емпатія, здатність передбачати, привертати до себе увагу, допитливість, самоконтроль, твердість характеру тощо» [7, с. 415]. Майже 79 характеристик успішного лідера виділив у 1940 р. К. Берд: мислення, сила волі, ораторські здібності тощо [1]. Р. Стогділл розробив цікаву систему, в якій виділив більше 40 лідерських якостей, які попередньо розділив на 5 груп: фізіологічні дані, соціальне походження, соціальні характеристики, особистісні характеристики, інтелектуальні здібності. Так, упевненість, ентузіазм, пристосованість, соціально-адміністративні здібності, популярність, тактовність дослідних відніс до особистісних характеристик [5].

Найбільшим прорахунком «теорії людських рис» стало неврахування того, що не всі лідерські риси є вродженими. Дослідники опустили той факт, що саме ситуація формує лідерські якості, які необхідні в тому чи іншому середовищі за певних умов [1].

Наступним етапом формування теорій лідерства стала «ситуативна теорія» Р. Стогділла, суть якої полягає в тому, що певні риси, притаманні тій чи іншій людині, за певних ситуацій стають вихідними. Тобто, в групі людей, які поєднані спільними інтересами та мають кінцеву мету, за певної ситуації, риси, які притаманні лише одній особі з групи і провокують її до рішучих дій, тим самим роблять її лідером. Риси, які притаманні іншим членам групи, в даній ситуації, роблять її не лідером, а навпаки послідовником дій. Кожна окремо ситуація може утвердити іншого лідера [4].

Е. Хартлі висунув таку думку стосовно ситуативного лідерства: 1) не завжди лідер за сприяння певних умов буде лідером в інших умовах; 2) група сприймає ситуативного лідера як «повноцінного» лідера; 3) неофіційний статус ситуативного лідера створює для нього певний авторитет, який сприяє обранню його лідером за іншої умови; 4) особа із мотивацією до лідерства (за певної умови) має більше шансів бути лідером, ніж та, яка без неї [1].

Оскільки «теорія загальних рис лідерства» та «ситуативна теорія» були не досконалими, виникла «Особистісно-ситуативна теорія» (Г. Герт, Р. Ч. Міллс, Р. Стогділл і С. Шатлі). У 1948 році Г. Герт, Р. Ч. Міллс запропонували чотири важливих особливості, на які потрібно опиратися при вивченні лідерства, а саме: 1) загальнолюдські характеристики та мотивація; 2) уявлення про лідера в підсвідомості його послідовників; 3) характеристика ролі лідера; 4) умови, в яких перебуває лідер та його послідовники.

У 1950-тих роках Р. Стогділл і С. Шатлі запропонували концепцію взаємодії, згідно з якою лідерство визначається не як риса окремої особистості, а як стосунки між людьми загалом [6]. Так, «Комплексна (реляційна) теорія» базується на тому, що лише за поєднання ситуації та якостей особистості лідерство буде мати успішність. Можна зробити висновок, що лідерство формується трьома чинниками: індивідуальними характеристиками, ситуацією та групою послідовників [5].

Новою умовою існування лідера в колективі стало його вміння задовольнити потреби групи. Першими, хто намагався втілити особистісні потреби членів групи, а також інтереси групи в цілому були представники «Теорії очікування та взаємодії», «Лідерство як функція групи» (Г. Хоманс), «Гуманістичної теорії лідерства» (Р. Блейк, Дж. Макгрегор та ін.), які велику увагу приділили «реалізації особистісного потенціалу послідовника» [8].

Кінець XIX – початок XX століття відомий «Поведінковою теорією лідерства», яка зосереджується на манері поведінки лідера (сприйняття та оцінка його з боку послідовників). Дослідження стосувалися внутрішньої згуртованості та індивідуального задоволення членів групи їхнім керівником (Р. Блейк, Р. Лайкерт, Дж. Моутон, Р. Танненбаум, Дж. Форд, У. Шмідт та ін.). В другій половині XX століття теорія мала назву «Атрибутна теорія» (Д. Джиойя, Х. Сімз, П. Сьюдфельд, П. Тетлок, Ф. Фідлер та ін.).

Згідно з «Теорією управління» (Р. Бейлз, Е. Богардус, Т. Ньюк, Л. Картер, Ф. Слейтер, Р. Стогділл, Д. Хоманс та ін.), група обирає лідером того, хто зробить більший внесок для самої групи. Зокрема, Р. Бейлз та Ф. Слейтер виокремили такі напрямки: сфера інструментальної активності і сфера емоційної активності групи. Це стало поштовхом для виділення основних лідерських ролей: «інструментальний» чи «діловий» та «експресивний» чи «емоційний лідер» [1].

Дещо інший підхід з'являється в 60-тих роках XX століття, згідно з яким лідерство розуміють як процес, що виникає під дією культурних та групових факторів – «Синтетична теорія лідерства» (Б. Басс, Дж. Джуліан, З. Холландер). Зокрема, Б. Басс запропонував такі

основні показники лідерства: мета групи, особистість лідера, фактори зміни поведінки групи. В свою чергу Дж. Джуліан та З. Холландер акцентують увагу на взаєминах лідера та послідовників і зазначають вагу внеску лідера в групу. Чим більша віддача лідера групі, тим більша повага і шана послідовників та вищий авторитет лідера [1].

Основоположниками «Мотиваційної теорії лідерства» вважають У. Мітчела, Е. Еванса та ін. В основі цього підходу лежить дослідження А. Маслоу та Р. Хауса, які вважають, що основним завданням лідера є вплив на мотивацію послідовників та на задоволення, яке вони відчують під час роботи [1]. «Біхевіористські теорії лідерства» є протилежністю до уже перерахованих, оскільки вони вказують на те, що лідерських рис можна набути за допомогою спостережень та навчіння. Іншими словами, за цією теорією, успішним лідером можна стати за рахунок практики та вправління [8].

«Транзакційні теорії лідерства» або «Теорію обміну» називають ще «теоріями управління» (Г. Келлі, Дж. Марч, Г. Саймон, Дж. Тібо, Дж. Хоманс та ін.), які найбільшого поширення набули у робочих колективах та мають характер «нагород та покарань»: працівник, який добре працює, отримує премію («нагорода»), працівник, який допускається помилок та є менш активним у роботі, отримує догану («покарання») [8].

Дж. М. Бернс в рамках «Операційної концепції лідерства» виокремлює два типи лідерів «лідер, що регулює», та «лідер що трансформує». Під «лідером, що регулює» розуміють особистість, яка прикладає мінімум креативності до функціонування групи в цілому. В той час, коли «лідер що трансформує» використовує творчу зміну групи та його членів [1].

Зміни у підходах до визначення лідерства відбуваються у 80-90-тих роках ХХ століття, коли основна увага зосереджується на поєднанні індивідуальної та суспільної системи, на поєднанні індивідуальних та групових переконань (С. Кучмарський і Т. Кучмарський, Г. Фейрхольм, К. Ходжкінсон).

У країнах колишнього СРСР вивчення феномену лідерства мало складних характер. Першими дослідниками феномену лідерства були С. О. Лозинський, А. С. Залужний, П. Л. Загоровський та ін., які вивчали, в основному, дитячі групи та колективи. Згодом були опубліковані праці Г. К. Ашина, І. П. Волкова, Н. С. Жеребової, Р. Л. Кричевського, Б. Д. Паригіна, Л. Й. Уманського та ін.

Сьогодні дослідження феномену лідерства у психології виходить за рамки свого першого трактування, набуваючи більш широкого та змістовного характеру. Серед дослідників-сучасників можна виділити О. І. Власову, С. А. Калашнік, А. В. Коберу, А. Б. Коваленко, В. Є. Михайличенко, О. Г. Романовського, О. С. Пономарьова, Н. В. Підбуцьку, Г. В. Попову, В. О. Татенка та ін. Так, О. Г. Романовський та В. Є. Михайличенко визначають лідерство як «здатність впливати на інших людей у напрямку досягнення визначеної мети» [6, с. 514]. А. В. Кобера визначає лідерство як соціально детермінований процес організації малої групи й управління нею, який сприяє ефективному досягненню групових цілей в оптимальні строки [3].

Таким чином, здійснений нами теоретичний аналіз дає підстави зробити висновок про те, що визначення понять «лідер» і «лідерство» у працях вітчизняних і зарубіжних науковців має різнобічний характер. Узагальнивши різні підходи, у нашому дослідженні ми будемо послуговуватися таким визначенням: лідер – це член групи, наділений певними особистісними якостями, які допомагають йому досягати успіху у всіх сферах життя, впевнено йти до мети, яка цікава його команді та ефективно комунікувати з оточенням.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алфімов Д. В. Структура лідерських якостей особистості школяра / Д. В. Алфімов // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. – 2010. – № 6 (41). – С. 35–44.
2. Ашин Г. К. Проблема лидерства в современной зарубежной эмпирической социологии / Г. К. Ашин // Вопросы философии. – 1968. – № 5. – С. 161–168.
3. Кобера А. В. Організаційно-психологічні детермінанти лідерства в органах внутрішніх справ України: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.06. Київ, 2008. 16 с.
4. Кочубей Т. Сучасні теорії лідерства: теоретичний аспект / Т. Кочубей, А. Семенов // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – 2012. – № 40. – С. 176–184. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppps_2012_40_28
5. Логунова М. М. Соціально-психологічні аспекти управлінської діяльності / Логунова М. М. – К. : Вид-во, 2006. – 256 с.

6. Романовський О. Г. Філософія досягнення успіху. Психологічний аспект: підручник / О. Г. Романовський, В. Є. Михайличенко. – Харків: НТУ «ХПІ», 2007. – 592 с.
7. Bogardus E. S. Mental Leadership / Emory Stephan Bogardus // Chapter 35 in Fundamentals of Social Psychology. – New York : Century, 1924. – P. 409–417.
8. Kleinman P. Psych 101: Psychology Facts, Basics, Statistics, Tests, and More. – Avon, Massachusetts: Adams Media, a division of F+W Media, Inc., 2012. – 288 p.

Крамарук М. І.

Науковий керівник – доц. Чайковська Г. Б.

ПЕДАГОГІКА ПАРТНЕРСТВА ЯК ЗАСІБ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У сучасній українській школі освітнє еколого-розвивальне середовище розглядається з позиції комунікативно-орієнтованої моделі, провідною формою якої є співробітництво, що отримало назву педагогіки партнерства. Партнерство у цьому аспекті означає створення невіддільного виховного середовища, коли педагоги, батьки та громадськість усвідомлюють всю відповідальність за екологічне виховання та навчання дітей.

У концепції «Нова українська школа» серед ключових компетентностей учнів виокремлено екологічну, оскільки взаємодія людей з природою є актуальною проблемою сьогодення, а формування екологічної культури населення – потребою сучасного суспільства. Екологічні проблеми у наш час мають глобальний характер і є не менш загрозливими для людей ніж економічні й політичні кризи [3]. Відповідно, екологічне виховання учнів початкової школи має за мету формувати первинні уявлення дітей про характер взаємодії людини з природою, усвідомлення місця людини в природі, формувати основи екологічного світогляду. Уважаємо, що педагогіка партнерства містить великий потенціал щодо формування у дітей основ екологічного природокористування, дотримання правил природоохоронної поведінки, ощадливого використання природних ресурсів, розуміння важливості збереження природи для сталого розвитку суспільства.

Актуальність проблеми дослідження засвідчує чималий доробок наукових праць із зазначеної проблематики (С. Лисенкова, В. Шаталов, І. Волков, В. Караковський, М. Щетинін, Є. Ільїн, Ш. Амонашвілі, М. Гузик). О. Барабаш вважає, що співпраця є найбільш ефективним способом взаємодії суб'єктів освітнього процесу, провідною ідеєю, на якій ґрунтується діяльність Нової української школи, необхідною умовою формування предметних і життєвих компетентностей учнів [1, с. 3]. На думку О. Сесик та А. Бугайчук педагогіка партнерства є ключовим компонентом Нової української школи, а основними принципами педагогіки партнерства є повага до особистості, доброзичливість і приязне ставлення, довіра у взаєминах, розподілене лідерство [2, с. 4]. Вважаємо, що зазначені принципи сприятимуть створенню якісної та ефективної освіти, з урахуванням новітніх вимог до навчального процесу, особистості та колективу.

О.Сесик зазначає, що в основі педагогіки партнерства є спілкування, взаємодія та співпраця між учителем, учнем і батьками; учні, батьки та вчителі, об'єднані спільною метою та прагненнями, є добровільними й зацікавленими співниками, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат; школа має ініціювати нову, глибшу залученість родини до побудови освітньої траєкторії дитини; одностороння авторитарна комунікація «вчитель – учень» поступається місцем діалогу і багатосторонній комунікації між учнями, учителями та батьками [6, с. 7].

Важливість та актуальність досліджуваної проблеми є незаперечною, однак на сучасному етапі розвитку науки та освіти необхідні додаткові дослідження основ інтеграції педагогіки партнерства в систему безперервної екологічної освіти з метою формування екологічної культури особистості з раннього дитинства.

Метою статті є дослідження педагогічних умов реалізації принципів педагогіки партнерства в екологічному вихованні дітей молодшого шкільного віку.

Аналіз наукової літератури дозволив нам визначити педагогічні умови екологічної освіти молодших школярів засобами педагогіки партнерства, а саме: формування довірливих

партнерських стосунків як запоруки успіху, використання сучасних форм та методів співпраці школи та сім'ї, еколого-педагогічне просвітництво батьків. Охарактеризуємо їх детально.

По-перше, довіра зі сторони батьків є важливою умовою екологічної співпраці. Сприятлива атмосфера, позитивно та дружньо налаштований педагогічний колектив, постійне взаємне спілкування між батьками та школою, сприйняття вчителями батьків як колег – це фактори, які допомагають школі залучати батьків до активної екологічної діяльності та прийняття важливих екологічно доцільних рішень. Відповідно, сучасний вчитель повинен бути орієнтований не лише на дитину, а й на сім'ю, переконати батьків, що їх участь є важливою в екологічній діяльності школи.

Зазначимо, що формування партнерських стосунків в екологічному вихованні дітей вимагає чималих зусиль з боку усіх суб'єктів означеного процесу. Так анкетування батьків третьокласників Тернопільської спеціалізованої школи I-III ступенів № 7 показало, що значний відсоток респондентів (56 %) не цікавляться життям школи, не знають про важливі події, які відбуваються в ній майже щоденно, не знайомі з правами та обов'язками батьків у школі. Разом з тим, опитані нами респонденти (89 %) переконані, що партнерська взаємодія є важливою та необхідною і готові до співпраці із школою. Опитані батьки одногласно переймаються питанням екологічного виховання дітей, проте визнають, що не завжди компетентні у питаннях пов'язаних з екологією, природою, навколишнім середовищем. Тому, безперечно, виникає потреба у спілкуванні з учителем, який може дати пораду, повідомити потрібну, важливу та доцільну інформацію. З огляду на результати анкетування вважаємо, що формування доброзичливих партнерських стосунків має стати пріоритетом шкільної екологічної освіти.

На нашу думку, у процесі екологічного виховання дітей не менш важливим є використання інноваційних форм та методів партнерської співпраці. Зазначимо, що сучасна школа має багатий арсенал засобів для забезпечення спільної екологічної партнерської діяльності, а саме: родинні зустрічі на екологічну тематику; батьківські збори на лоні природи, екологічні конференції; створення екологічної веб-сторінки школи; залучення батьків та громадськості до конкретних екологічних справ, розробка екологічних проєктів [5, с. 138].

Цікавим методом роботи з батьками є екологічний тренінг, який спонукає до інтелектуальної активності його учасників, вчить аналізувати взаємини з навколишнім середовищем, дає змогу подолати споживчий антропоцентричний підхід, створює безліч варіантів розв'язання обраної екологічної проблеми, а сам процес партнерської співпраці робить цікавим та необхідним.

Дієвою формою педагогіки партнерства є гурток екологічного спрямування, завдання якого можуть бути різноманітними: формування уявлень, умінь та навичок розумного споживання природних ресурсів (формування еколого-споживчої культури), розвиток умінь екологічно безпечного поводження з побутовими відходами (регулярного збору й сортування сміття; вміння уникати утворення відходів, зменшувати їх обсяг), формування навичок турботи про живі організми (розробка дизайну облаштування шкільної території, створення власної шкільної теплиці) тощо.

Зазначимо, що сучасний вчитель має змогу комбінувати та поєднувати різні форми партнерської взаємодії, використовувати сучасні інформаційні технології та мережу інтернет для створення сучасного середовища співпраці та розвитку. Ми переконані, що такі методи взаємодії є досить вдалим для реалізації визначеної нами педагогічної умови – еколого-педагогічне просвітництво батьків.

Сучасні батьки є активними учасниками соціальних мереж, тому створення власного чату чи спільноти дасть можливість вчителю швидко повідомити батьків про певне рішення, задати запитання, чи розглянути екологічну проблему, а також здійснювати екологічне просвітництво батьків.

Під керівництвом вчителя і батьків розвиваються властиві дітям любов, потяг до природи, почуття співпереживання, що є необхідною основою формування екоособистості. Завданням вчителя є донесення до батьків інформації про те, що формування екологічно свідомих уявлень в дітей про природу належить батькам та вчителю і не варто забувати, що дорослі виступають не лише джерелом інформації, вони є насамперед зразком для наслідування.

Вибираючи форми просвітництва батьків, вчителям слід відмовитися від настанов, насамперед потрібно залучати батьків до спільного вирішення важливих екологічних питань, знаходження правильних відповідей. Батьки не просто дізнаються нове, вони вчаться ефективно взаємодіяти з дітьми, з школою, вчаться розв'язувати конфліктні ситуації, слухати і чути своїх дітей.

Означені напрями роботи не вичерпують усієї проблеми дослідження, однак, на нашу думку, є ключовими на сучасному етапі реалізації педагогіки партнерства в екологічному вихованні дітей початкової школи. Така партнерська взаємодія сприятиме розвитку еколого-економічних уявлень дітей, стереотипів мислення, поведінки, почуттів, практичної діяльності, етичних уявлень. Це допоможе дитині в свідомому виборі способу власного життя, усвідомити необхідність збереження глобальної рівноваги та власної причетності до проблеми навколишнього середовища та життя суспільства.

Предметом подальшого дослідження може стати виявлення нових, ефективних форм партнерської взаємодії закладу освіти, батьків та громадськості з екологічного виховання учнів початкової школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барабаш О. Педагогіка партнерства – сучасний тип взаємодії між учасниками освітнього процесу / О. Барабаш // Учитель початкової школи. – 2018. – № 8. – С. 3–7.
2. Бугайчук А. Педагогіка партнерства: взаємодія вчителів, батьків та учнів // Анастасія Бугайчук // Школа. – 2018. – № 10. – С. 2–9.
3. Васильченко І. Екологічне виховання у початковій школі // Початкова освіта. – 2005. – № 11. – С. 36–48.
4. Екологічне виховання в початковій школі / І.Васильченко, О.Кондратюк, – К.: Ред. загальнопед. газет, 2005. – С. 23–25.
5. Мальчикова І. М. Особливості екологічного виховання дітей молодшого шкільного віку / І. М. Мальчикова // Таврійський вісник освіти. – 2013. – № 3. – С. 133–140.
6. Смагіна Т. Поняття та структура соціальної компетентності учнів як наукова проблема / Т. Смагіна // Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки. – Випуск 50. – 2010. – С. 138–142.

Лапчак Р.

Науковий керівник – доц Адамська З. М.

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ САМООЦІНКИ У МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

Молодший шкільний вік є новим етапом розвитку дитини, що охоплює період з 6-7 років до 10-11 років. Це час випробовування дитиною своїх сил, вирішення складних задач, які постають в результаті взаємодії із зовнішнім середовищем. Зазвичай, з ростом дитячого організму відбуваються якісні зміни й у психіці дитини, ускладнюється система її соціальних зв'язків, мотивів. Але найголовнішою подією цього вікового періоду є, безперечно, зміна соціального статусу – вступ дитини до школи. Головною особистісною характеристикою молодшого школяра є прийняття і усвідомлення своєї внутрішньої позиції, що дає підстави вважати цей вік зрілим дитинством.

Проблемою дослідження молодшого шкільного віку займалися Т.Андрєєва, Д.Фельдштейн, О.Кононко, Е.Еріксон, Л.Висотіна, Л. Сапожнікова, С. Якобсон та ін.

У психолого-педагогічних дослідженнях найповніша розробка теоретичних і практичних аспектів проблеми самооцінки відображено у працях як вітчизняних, і закордонних психологів (Б. Ананьєв, Л. Божович, Л.Виготський, У. Джемс, І. Кон, Л. Корнєєва, М. Лисина, А. Липкина, В.Овсяннікова, К.Роджерс, В. Сафін, В. Столин, Х. Хекхаузен, І.І. Чеснокова, С.В. Шорохова, Е. Еріксон та ін).

За твердженням Ю. Єрофєєва, Д. Єршова, О. Вето, самооцінка перестала бути постійною. Вона змінюється залежно від обставин, тому емоційні розлади, які впливають на самооцінку, можна запобігти чи подолати, але при цьому батькам і педагогам треба зазначити, як формується самооцінка в молодшому шкільному віці й як можуть допомогти дитині у розвитку диференційованої адекватної самооцінки. Саме тому **метою** нашої статті став

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

теоретичний аналіз психологічних особливостей становлення самооцінки у молодшому шкільному віці.

Дослідженням проблеми розвитку самооцінки в молодшому шкільному віці займалися Р. Бернс, С. Куперсміт, С. Хартер, М. Розенберг, А. Ліпкіна, Б.Анан'єв, Д. Ельконін, Е. Савонько та ін.

Зокрема, С. Куперсміт називає самооцінкою ставлення індивіда до себе, яке складається поступово і набуває звичайного характеру; воно виявляється як схвалення або несхвалення, ступінь якого визначає переконаність індивіда в своїй самоцінності, значущості.

Р. Бернс, аналізуючи низку досліджень американських авторів, відзначає, що якісний стрибок в розвитку самооцінки відбувається на межі дошкільного і молодшого шкільного віку [1].

Згідно з Е. Еріксоном, на молодший шкільний вік припадає четверта психосоціальна криза, яка, залежно від шкільної атмосфери, стосунків з однокласниками й учителями, методів виховання в дитини розвиває позитивне ставлення до навчання, гри, спілкування і формує адекватну моральну самооцінку, або почуття неповноцінності, непотрібності, на основі якого формується занижена моральна самооцінка [7].

У молодшому шкільному віці, відповідно до концепції Е.Еріксона, формується таке особистісне утворення, як почуття соціальної і психологічної компетенції, а також почуття диференційованості своїх можливостей. Із засвоєнням дітьми моральних норм і цінностей, моральної поведінки у них відбуваються зміни у морально-поведінковій сфері [7].

Основним досягненням молодшого шкільного віку в області розвитку образу «Я», на думку С. Хартер, є диференціація та інтеграція уявлень дитини про себе. Поступово самооцінка набуває такі якості, як рефлексивність, диференційованість, стійкість, адекватність. При цьому найбільший вплив на самооцінку дитини надають шкільна успішність і оцінки вчителя, хоча роль батьків на даному віковому етапі також зберігається [5].

Українські і російські науковці звертають увагу на взаємозв'язок самооцінки з особливостями оцінки оточення (І.Донцов, А.Ліпкіна, Є.Савонько, Є.Серебрякова та ін.). В.Столетова, Н.Неупокоевої, В.Кисельова, А.Коссаковські та ін. розглядали феномен «ставлення до себе» як результат виховного процесу без урахування особливостей особистісного росту.

На думку Л. Виготського, саме в молодшому шкільному віці починає розвиватися самооцінка дитини, яка опосередковує її ставлення до себе, інтегрує досвід її діяльності та спілкування з іншими людьми. Поведінка дитини та її подальший розвиток насамперед узгоджуються з самооцінкою [2].

Як зазначає П. Чамата, розвиток самооцінки у дітей проходить у два етапи: на першому діти, оцінюючи себе, обмежуються головним чином оцінкою своїх дій і вчинків, а на другому – в сферу самооцінки включаються внутрішні стани та моральні якості особистості [5].

Молодший шкільний вік є сенситивним у засвоєнні моральних норм і формуванні саморегуляції, адекватної моральної самооцінки (Л. Висотіна, Л.Сапожнікова, С. Якобсон та ін.). Особистість постійно зв'язує свої вчинки з позицією і морально- ціннісними орієнтаціями референтної групи, з тим, що має для неї моральну цінність і значення. Людина, як «індикатор», оцінює себе, яке її самопочуття, чи задоволена вона собою, чи ні.

Так, М. Лісіна становлення й розвиток образу Я зпов'язує з впливом двох чинників: досвіду індивідуальної діяльності й досвіду спілкування з оточуючими людьми – дорослими й однолітками. При цьому найважливіша функція індивідуального досвіду полягає в забезпеченні про себе, а досвід когнітивної частини Я-образу конкретними даними спілкування складає в основному матеріал для побудови його афективної частини, яку дослідниця співвідносить із самооцінкою [4].

У дослідженнях Д.Фельдштейна, присвячених вивченню закономірностей дворівневого становлення особистості в онтогенезі, автор підкреслює, що позиція Я людини стосовно суспільства – це сумативне утворення, яке є результатом її соціального розвитку і відображає «ступінь оволодіння нею соціальним досвідом, усвідомлення себе в суспільстві, бачення себе в інших людях, готовність до відповідних дій в оточуючому світі». Цю інтегровану сутність Д. Фельдштейн поділяє на два основні типи позицій дитини стосовно суспільства: 1) "Я в суспільстві"; 2) "Я та суспільство" [6].

Перша позиція, на думку автора, відображає прагнення дитини розуміти себе і свої можливості; друга стосується усвідомлення дитиною себе як суб'єкта суспільних відносин. Залежно від характеру, змісту діяльності, домінування тієї чи іншої її сторони активно розгортаються ставлення дитини до предметних дій, до інших людей та самої себе, інтегруючись у певній позиції. На думку автора, розгортання позиції дитини стосовно людей і речей приводить її до можливості та необхідності реалізувати накопичений досвід у такій діяльності, яка найбільш адекватно відповідає загальному рівню психологічного та особистісного розвитку. У молодшому шкільному віці продовжується процес самопізнання та вироблення ставлення до себе, формується новий рівень потреб, що дозволяють школяреві діяти, керуючись метою, моральними вимогами, почуттями [6].

Так, О.Кононко, стверджує про важливість для дитини навчитися орієнтуватися в тому, що корисне для її Я, а що – шкідливе, руйнівне; протидіяти негативним впливам, допомагати собі в екстремальних ситуаціях, підтримувати почуття чистого сумління. Кожна дитина прагне до гармонії, внутрішньої збалансованості, психологічного комфорту [3].

Становлення і розвиток особистості у молодшому шкільному віці охоплює такі фази, як адаптація (приспособлення до нових соціальних умов), індивідуалізація (вияв своїх індивідуальних можливостей і особливостей) та інтеграція (включення у групу ровесників). Основними новоутвореннями молодшого шкільного віку є: 1) внутрішній план дій молодшого школяра; 2) уміння організовувати навчальну діяльність; 3) розвиток сприймання; 4) рефлексія – осмислення своїх суджень і вчинків з точки зору їх відповідності задуму та умовам діяльності; самоаналіз. Свідченням її є здатність бачити особливості власних дій, робити їх предметом аналізу, порівнювати з діями інших людей. Рефлексія змінює пізнавальну діяльність молодших школярів, їхнє ставлення до себе й до оточення, погляд на світ, змушує не просто приймати на віру знання від дорослих, а й виробляти власну думку, власні погляди, уявлення про цінності, значущість учіння. В цьому віці вона тільки починає розвиватися. Для молодших школярів характерним є й те, що передусім зберігається потреба у грі.

Отже, на основі аналізу психолого-педагогічних джерел (Т.Андрєєва, Д. Фельдштейн, О. Кононко, Е. Еріксон, Л. Висотіна, Л.Сапожнікова, С.Якобсон та ін.) можна дійти висновку, що молодший шкільний вік є найбільш сприятливим періодом для становлення самооцінки. Саме від самооцінки школяра залежить характер його спілкування, стосунки з іншими людьми, успішність його діяльності, подальший розвиток його особистості. Адекватна самооцінка дає дитині моральне задоволення. Самооцінка, особливо здібностей і можливостей особистості, виражає певний рівень домагань, визначається як рівень завдань, які особистість ставить перед собою в житті і до виконання яких вважає себе здатною.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бернс Р. Развитие «Я – концепции» и воспитание / Р. Бернс. – М. : Прогресс, 2006.
2. Выготский Л.С. Кризис семи лет / Л.С. Выготский // Собрание сочинений: в 6 т. – М.: Педагогика, 1982. – Т. 4. – 426 с.
3. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості: навч. посіб. для вищих навчальних закладів / О.Л. Кононко/ – Київ: Освіта, 1998. – 255 с.
4. Лисина М.И. Формирование личности ребенка в общении / М.И. Лисина. – Питер; СПб.; 2009
5. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. Вип. 12, кн. 1 / ред.: О. В. Сухомлинська; Ін-т пробл. виховання АПН України. Київ, 2008. 481 с.
6. Фельдштейн Д.И. Психология развития личности в онтогенезе / Д. И. Фельдштейн. – Москва : Педагогика, 1989. – 208 с.
7. Эриксон Э. Идентичность : юность и кризис / Э. Эриксон; [пер. с англ.]: общ. ред. и предисл. А.В. Толстых. – [2-е изд.]. – М. : Флинта, 2006. – 352 с.

Лісова В.

Науковий керівник – проф. Радчук Г. К.

ПРОБЛЕМА ВИБОРУ ПОДРУЖНЬОГО ПАРТНЕРА У ПСИХОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Юнацький вік у віковій психології визначають як поріг дорослого життя. Саме у цей вік спостерігається соціальне та особистісне самовизначення, ми здійснюємо вибір професії, життєвого шляху, майбутнього подружнього партнера. Найбільш головний та відповідальний

вибір – це вибір майбутнього подружнього партнера, тому що він не лише пронизує всі сфери нашого життя, але і визначає чи будемо ми щасливі. Вибір подружнього партнера ми здійснюємо під впливом ряду психологічних факторів, серед яких, перш за все уявлення образу майбутнього подружнього партнера, більш або менш усвідомлений образ, який існує у кожного. На формування цього образу впливають ряд чинників: власний досвід, батьківська модель сім'ї, літературні образи та кіногерої, соціальні стереотипи та ін.

Проблема вибору майбутнього подружнього партнера у вітчизняній психологічній науці, ще недостатньо досліджена. Окремі її аспекти були розглянуті в роботах М. Вовчик-Блакитної, Т. Демидової, Е. Козловської, І. Крупник, В. Мацюк, В. Мушкевич, В. Радчук, Ю. Сидорика, Ю. Чаусової та ін. У зарубіжній психології даній проблемі приділялась велика частка уваги, і на даний час існує велика кількість теорій, що пояснюють причини вибору потенційного подружнього партнера. До числа зарубіжних дослідників, які досліджували дану проблему належать А. Адлер, Е. Берн, Е. Бершейд, М. Боуен, Дж. Віллі, І. Возилкіна, А. Волкова, К. Девіса, Дж. Едвардс, А. Керкгоффа, Б. Мурштейна, Н. Пезешкіан, Р. Сентерса, Р. Скіннера, Р. Уінча, Е. Уолтер, Дж. Удрі, З. Фройд, А. Шутценбергер, К. Юнг, В. Юстицький, О. Ясічка та інші.

Мета статті полягає в теоретичному аналізі психологічних джерел та виокремленні основних психологічних підходів до вибору подружнього партнера.

Вибір майбутнього подружнього партнера є одним із головних виборів у житті людей, адже шлюб і сім'я виступають для кожної людини, як первинний соціальний інститут та індивідуальна необхідність. А. Маслоу припустив, що всі потреби людини вроджені, і що вони організовані в ієрархічну систему пріоритету або домінування, що складається з п'яти рівнів. На третю сходинку піраміди А. Маслоу помістив потребу в любові і приналежності, тобто це сім'я, дружба, своє коло, референтна група. Для того, щоб задовільнити потребу в любові, створити конструктивні стосунки у майбутній сім'ї, необхідно велику увагу приділити проблемі вибору майбутнього подружнього партнера.

Найперше що значно впливає на вибір майбутнього подружнього партнера це середовище, в якому проходила первинна соціалізація особистості, тобто середовище батьківської сім'ї. Відомо, що ранній досвід прихильності до близьких дорослих впливає на особливості особистості людини і її міжособистісні стосунки на подальших стадіях онтогенезу (З. Фрейд, Е. Еріксон, Дж. Боулбі, М. Лісіна). Дж. Боулбі стверджував, що потреба в близьких емоційних стосунках з'являється у новонародженого і зберігається до кінця життя [2].

У класичній теорії психоаналізу З. Фрейда впливу батьків на психічний розвиток дитини відводиться центральне місце. Згідно психоаналітичної теорії З. Фрейда, джерело сімейних труднощів особистості, бере початок із раннього досвіду спілкування у батьківській сім'ї. Основна причина порушення сімейних стосунків спостерігається у одного, або у обох подружніх партнерів потреб, які у дитинстві не задовольнялись їхніми батьками. Доросла людина обирає собі партнера, з яким їй легше відтворити ситуацію, невирішену в дитинстві. Так виникають невротичні сім'ї. Водночас психотерапевти зазначають, що у людини є присутня несвідома тенденція повторювати модель стосунків своїх батьків у власній сім'ї [5]. З. Фройд виокремив чинник вибору шлюбного партнера, який характеризується особливостями перебігу фалічної стадії розвитку, тобто коли діти починають відчувати сексуальний потяг до своїх батьків. Відбувається несвідомий процес переносу любові, що супроводжувався переживаннями у дітей до первинного лібідонозного об'єкта, на потенційного подружнього партнера. Отже, згідно з З. Фройдом чоловіки шукають майбутню супутницю, яка буде схожа на їх власну матір, а жінки, вибирають чоловіка, який буде нагадувати як ззовні, так і в поведінці, ставленні – батька [7].

К.Г. Юнг зазначає, людина, яка здійснює вибір, керується несвідомими мотивами. Так у представників чоловічої статі існує певний несвідомий образ жінки, архетипова форма – «аніма», що в подальшому проектується на партнерку та є основною причиною атракції до неї. Для чоловіка важливо знайти жінку, яка задовольнятиме потреби аніми та нагадуватиме образ матері, якщо чоловік не знаходить, то існуючі свідомі позитивні почуття до неї будуть руйнуватися негативними несвідомими почуттями, і як результат виникають проблеми, між парою. Щодо жінок, то у них існує внутрішній образ чоловіка, або архетип – «аніmus». Згідно думки автора міцність зв'язку з батьками несвідомо впливає на вибір подружнього партнера. Так вибір схожого подружнього партнера на одного із батьків супроводжується свідомою

любов'ю дитини до батьків, водночас несвідома прив'язаність утруднює вибір, блокуючи свідомий вибір [9].

На думку А. Адлера, у дитинстві формується ставлення до любові й шлюбу. Усі якості, стають більш явними і рельєфними, коли людина стикається з проблемою любові та шлюбного вибору. Наприклад любов чоловіка, яка супроводжується комплексом неповноцінності буде виявлятися у постійному бажанні підтримки, тому його ідеал – це жінка з турботливим материнським характером [1].

Вибір подружнього партнера у інших теоріях пояснюється гомогамністю особистісних рис і здатністю максимально доповнити й задовольнити потреби одне одного (Дж. Босард, С. Броді, Дж. МакКолл, та ін.). **Принцип гомогамності** широко розповсюджений у природі. У багатьох видів тварин, як і у людини, при формуванні шлюбних пар спостерігається вибір собі подібних. Причини можуть бути різні. На думку Р. Вінча, гомогамність вибору шлюбного партнера обумовлена дією двох чинників. По-перше, суспільство сприяє взаємодії з людьми з подібними соціальними характеристиками, а не взаємодії з тими, хто володіє інакшими ніж його власні характеристиками. По-друге, автор вважає, що до того, хто сприймається як подібний, суб'єкт відчуває більшу симпатію, ніж до тих, хто сприймається як несхожий [10]. Ідеї теорій гомогамії доповнили інші наукові результати. На думку Д. Вулдредж, факторами, що впливають на вибір подружнього партнера, є вік, раса, національність та освітній рівень. [3].

Теорія комплементарних (взаємодоповнюючих) потреб Р. Уінча (Winchov), набула широкої популярності у зарубіжній соціальній психології. Дана теорія базується на ідеї, що протилежності притягуються, тобто кожний індивідуум у виборі партнера шукає того, від кого очікує задоволення своїх потреб. Пара повинна мати подібність соціальних рис та психологічно доповнювати один одного. Ця теорія не стверджує, що кожен може знайти собі партнера, який би повністю задовольнив наявні потреби, але вона допомагає розібратися, чому кожен з нас вибирає лише деяких привабливими.

Теорія, яка також базується на задоволенні потреб, але при цьому стверджує, що одні потреби є більш важливими, ніж інші, при чому деякі з них можуть бути більш притаманні чоловікам, ніж жінкам, та навпаки, така теорія дістала назву «інструментальна теорія добору чоловіка й дружини» та розроблена Р. Сентерсом. Вчений запевняє людину тягне до того партнера, чий потреби дотичні з її власними, або ж доповнюють їх [7].

Теорія «стимул – цінність – роль» Б. Мурстейна, побудована на двох найважливіших принципах. Перший принцип – на кожному етапі розвитку взаємин, міцність стосунків залежить від так званої рівності обміну, яка супроводжується своєрідним балансом позитивних і негативних характеристик кожного партнера. Другий принцип – вибір подружнього партнера включає в себе серію послідовних стадій, через яку повинні пройти молоді люди. Той, хто не відповідає заданим умовам кожної стадії, вибуває з «гри». Перша стадія «стимул», на даній стадії відбувається перша зустріч чоловіка із жінкою, у них формується початкове враження із приводу зовнішності людини, її розуму, вміння триматися в суспільстві. Якщо початкове враження було взаємно привабливим, то пара переходить до другої стадії – порівняння цінностей. Тут відбувається обговорення партнерами своїх поглядів на життя (шлюб, чоловічі та жіночі ролі у сім'ї, на виховання дітей тощо). Якщо ж взаємна привабливість, яка виникла на першій стадії, а в подальшому підкріплюється подібністю цінностей, то надалі взаємини партнерів переходять у третю стадію – рольову, де відбувається оцінка партнерами сумісності ролей, тобто чи зможуть вони зайняти у подружньому союзі взаємодоповнюючі ролі, що будуть сприяти задоволенню їхніх потреб.

В основі теорії «фільтрів» А. Керкгоффа й К. Девіса, лежить процес, який передбачає послідовне проходження через серію фільтрів, які поступово відсівають потенційних, можливих партнерів і як результат звужують індивідуальний вибір. Перший фільтр – місце проживання – відсіває тих, з якими людина ніколи не зустрінеється. Наступний фільтр – гомогамія – виключає тих, хто не підходить за певними соціальними критеріями. На інших стадіях відбувається встановлення подібності цінностей та сумісності рольових очікувань обох партнерів, остаточним результатом проходження всіх фільтрів є вступ обох партнерів у шлюб [7].

«Кругова теорія любові» А. Рейса відображає механізм вибору шлюбного партнера через реалізацію чотирьох послідовних, взаємозалежних процесів. Перший – встановлення

взаємозв'язку, супроводжується легкістю спілкування двох людей. Друга стадія саморозкриття, тут є обов'язковим відчуття взаємозв'язку, розслаблення, довіри з іншою людиною, що в результаті полегшує саморозкриття перед іншим. Третя стадія супроводжується формуванням взаємної залежності та виникненням і розвитком системи взаємопов'язаних звичок, наявністю почуття необхідності один одному. Четверта – реалізація базових потреб особистості у любові, довірі, стимулювання ким-небудь її амбіцій та ін. [6].

Проблема вибору партнера у вітчизняній психології, рідко виступала предметом теоретичних й практичних досліджень. Окремі її аспекти висвітлювалися в роботах вітчизняних вчених. Відповідно до вітчизняних та зарубіжних теорій у виборі шлюбного партнера, в деякій мірі відображається теорія Б.Мурстейна, де діють три фактори: спонукання, гідність і роль. Ці сили діють поетапно на кожній фазі, і їх значення динамічне, адже у кожній фазі змінюється. Рівновага досягається лише тоді, коли «обмін» з погляду партнерів є рівноцінним, наприклад, зовнішньо не привабливий чоловік може освідчитися більш привабливий дівчині, даючи в обмін стійке матеріальне становище.[7].

Отже, проблема вибору майбутнього подружнього партнера є важливою та актуальною, адже шлюб і сім'я виступають для кожної людини, як первинний соціальний інститут та індивідуальна необхідність. Здійснивши теоретичний аналіз психологічних джерел та виокремивши основні підходи до вибору подружнього партнера, ми бачимо, що не існує єдиної відповіді на це питання. На цей вибір впливає низка чинників: умови, в яких формується особистість, несвідомий образ жінки чи чоловіка (архетипові форми – «аніма», «аніmus»), гомогамність особистісних рис, здатність максимально доповнити й задовольнити потреби одне одного та ін.

Вважаємо, що перспективами подальших розвідок у цьому напрямку є дослідження психологічних особливостей проблеми вибору майбутнього подружнього партнера у юнаків та дівчат.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии: Москва, 1995. 296 с.
2. Боулби Дж. Привязанность / перевод с англ. Н.Г. Григорьева, Г.В. Бурменская. Москва, 2003. 480 с.
3. Вулдридж Д. Механизмы мозга / Пер. с англ. Ю. И. Лашкевича. Москва, 1965. 344 с.
4. Коваль Н. А., Калинина Е. А. Психология семьи и семейной дезадаптации: Учебн. Пособ. Тамбов, 2007. 351 с.
5. Курс лекций с психология возросного развития человека: / уклад. Н.В.Носкова. Москва, 2016. 291 с.
6. Савінов Л. І. Сім'я і суспільство: історія, сучасність та погляд у майбутнє: Саранськ, 1992. 264 с.
7. Помиткіна Л.В., Злагодух В.В., Хімченко Н.С., Погорільська Н.І. Психологія сім'ї: навч. посіб. Київ, 2010. 270 с.
8. Цельмер З. На всю жизнь. Психология семейной жизни: Москва, 1992. 127 с.
9. Юнг К. Конфликты детской души: Москва, 1995. 333 с.
10. R. F. Winch, T. Ktsanes, V. Ktsanes. The Theory of Complementary Needs in Mate-Selection: An Analytic and Descriptive Study. *American Sociological Review*, 1954. № 19. P. 241–249.

Мазена Н.

Науковий керівник – доц. Чопик С. В.

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНИХ СТРАТЕГІЙ ПРОТИДІЇ МАНІПУЛЯТИВНОМУ ВПЛИВУ

У процесі своєї життєдіяльності люди постійно вступають у контакти, взаємодіють. Не залежно від того, у якій сфері ця взаємодія (сім'я, робота, дружні стосунки чи випадкові контакти) відбувається взаємний вплив один на одного. Метою більшості контактів є задоволення власних потреб. Це можуть бути потреби в спілкування, отриманні необхідної інформації, досягнення бажаного тощо. Проте часто для задоволення відбувається шляхом маніпуляцій, тобто використовуючи різноманітні способи психологічного впливу на інших без врахування їхніх інтересів, що може завдати шкоду останнім. Маніпуляції є невід'ємною частиною життя кожного. Часто люди навіть не розуміють, що ними нами маніпулюють, тобто,

що вони є жертвами маніпуляторів. Тому важливим завданням є розвиток вмінь та навичок розпізнавання намірів стороннього маніпулятивного впливу та захисту від нього. Кожна людина має право вирішувати у кожній конкретній ситуації, як вона буде поводитись, які рішення буде приймати.

Проблеми маніпулювання людьми, його зміст, причини та впливи широко висвітлені в роботах зарубіжних (А.В. Бедненко, Е. Берн, Р.Р. Гаріфуллін, Є.Л. Доценко, В.Ф. Єнгаличев, В.В. Знаков, Т.С. Кабаченко, Д.Б. Катунін, Г.О. Ковальов, О.В. Козачек, І.Г. Кокурина, М. Ляйпе, Є.Б. Михайлюк, Ю.Є. Рижкін, Л.І. Рюмшина, О.В. Сидоренко, Р. Чалдіні, В.П. Шейнов, Е. Шостром) і вітчизняних (О.О. Баклюков, Г.О. Балл, М.С. Бургин, В.Д. Васютинський, Н.В. Волинець, О.Є. Гуменюк, О.Л. Мерзлякова, О.В. Мисниченко, В.Е. Петухов, О.М. Пелехатий, Н.В. Пророк, О.О. Старовойтенко, В.І. Тараненко, П.С. Таранов, В.О. Татенко, А.У. Хараш) учених.

Дослідження проблеми захисту від психологічної маніпуляції представлені в роботах І.Д. Бега, Н.В. Волинець, Є.Л. Доценко, В.М. Кулікова, Р.В. Левіна, В.В. Марченко, О.Л. Мерзлякової, В.М. Панкратова, В.В. Петренко, Е.О. Помиткіна, Н.В. Пророк, В.П. Шейнова, Е. Шострома.

Враховуючи складність і актуальність проблеми захисту від маніпуляцій і протидії маніпулятивним впливам, вона потребує подальших досліджень.

Мета статті – теоретично проаналізувати особливості психологічної протидії особистості маніпулятивним впливам.

Виклад основного матеріалу. Особливість маніпуляції полягає в тому, що маніпулятор прагне приховати свої наміри. Тому для усіх, окрім самого маніпулятора, маніпуляція виступає швидше як результат реконструкції, тлумачення тих або інших його дій, а не безпосередній розсуд. У зв'язку з цим виникає питання: чи є маніпуляція феноменом, тобто явищем, що досягається в чуттєвому досвіді, об'єктом чуттєвого споглядання? [1].

Маніпуляція – це не насилля, а спокуса; її сила і найбільша небезпека для людини найчастіше виявляється у підступності [2]. Під маніпуляцією розуміють свідоме або неусвідомлене використання некоректних і не чесних форм поведінки. За іншим визначенням, маніпуляція – це вид психологічної дії, майстерне виконання якої веде до прихованого збудження у іншої людини намірів, які не співпадають з її дійсними бажаннями. Маніпулювати можна в усіх видах комунікативних ситуацій. Маніпуляція не завжди передбачає свідоме використання хитромудрих тактик. Часто люди не усвідомлюють те, що вони маніпулюють. Наприклад, спробою неусвідомленої маніпуляції можуть бути сльози або заклики до жалю. Зрозуміло, що маніпулятор чогось хоче досягти, але не завжди він цілеспрямовано вибирає для цього маніпуляції. Тобто маніпулятивний вплив часто буває неусвідомленим і нецілеспрямованим. Та це не зменшує результат його впливу на об'єктів маніпуляції [4].

Є.Л. Доценко виділяє три джерела інформації про існування маніпуляції:

1. Позиція маніпулятора. Кожна людина багаторазово побувала в ній: то як дитина, що «в'є шнурки з дорослих», то як батько, що заганяє дитину в позицію винуватого, то як прихильник, що домагається уваги до себе з боку об'єкту обожнювання, то як покупець, що шукає прихильності продавця, то як підлеглий, що уникає відповідальності за недоліки у роботі.

2. Позиція жертви маніпуляції. Досить поміняти означені вище рольові пари – і ми готові пригадати ситуації, коли викривалася нещирість наших партнерів, коли ми відчували образу за те, що «попалися на чийсь вудку»: проговорилися, запропонували, пообіцяли, погодилися, зробили, а потім з'ясувалося, що скарги були розіграні, обіцянки – двозначні, дружельюбність – поверхневим, а кваліфікація – надуманою. У таких випадках виявляється, що усі дії наших партнерів спрямовані лише на досягнення необхідної їм меті, про яку вони, з певних своїх міркувань, нам не повідомили.

Як бачимо, досвід людей, що побували в цих позиціях, дає підстави судити про маніпуляції як про явище, дане людині безпосередньо-суб'єктивно. Щонайменше на цій підставі можна стверджувати, що маніпуляція є феноменом. Суб'єктивний досвід такого роду є у кожного, яким слова його б не позначали.

3. Позиція зовнішнього спостерігача. Людині, не залученій у маніпулятивну взаємодію, доводиться займатися реконструкцією її деталей і характеру: відновлювати ланки, яких не

вистарчає, домислювати за учасників. На допомогу приходить власний досвід. З однієї сторони, спостерігачеві самому доводилося маніпулювати, цей досвід дозволяє інтерпретувати дії інших як маніпуляції. З іншого боку, досвід жертви маніпуляції робить нас більш чутливим до маніпулятивних спроб. Завдання сильно спрощується, якщо нам відомі наміри ініціатора маніпуляції (із його власних слів або з інформації, яку дають нам інші).

Також відокремлення від обох позицій дозволяє побачити додаткові деталі. Спостерігачеві, як правило, відкривається більше одиниць живої взаємодії, таких як «продовжує ухилятися», «безсило тріпається», «пішов в глухий захист», «увесь час метушиться» тощо. Правда, платити за це доводиться як втратою природного емоційного включення у ситуацію, так і зниженням достовірності суджень [1].

Проте необхідно навчитися відрізняти маніпуляцію від інших видів психологічного впливу. Потрібний інструмент, що дозволяє досить точно це робити. Таким інструментом повинне стати визначення маніпуляції як виду психологічного впливу.

Суть маніпуляції не стільки в тому, щоб зруйнувати певні уявлення та ідеї опонента, скільки в тому, щоб у його свідомості створити, побудувати нові ідеї, бажання, цілі. Це тимчасові, «службові» побудови, головне завдання яких – викликати сумбур в думках, зробити їх нелогічними і незв'язними, змусити людину засумніватися у стійких життєвих істинах. Це робить її беззахисною проти маніпуляції, оскільки внаслідок добре спланованих і здійснених акцій вона стає інтелектуально і морально «роззброєною», у зв'язку з чим її основні життєві цінності можуть сильно похитнутися й навіть остаточно зруйнуватися.

Відомо, що людина, щоб діяти у власних інтересах, а не в інтересах інших, повинна реалістично визначити три речі: нинішній стан, бажаний для неї майбутній стан і шлях переходу від нинішнього стану до майбутнього. Для того, щоб це стало реальним, особистість мусить бути здатною правильно оцінити те, що відбувається, чітко уявити і за жодних умов не випускати з очей мету, до якої необхідно рухатися. Звісно, реалізація такої амбітної стратегії потребує неабиякого напруження духовних та інтелектуальних зусиль [2].

Психологічний захист – це вживання суб'єктом психологічних засобів усунення або послаблення шкоди, що загрожує йому з боку іншого суб'єкта. Захист від маніпулювання може бути пасивним і активним.

Як правило, пасивний захист застосовується у двох випадках: коли об'єкт маніпулювання не знає, як вчинити, або не хоче псувати стосунки з маніпулятором. Важливою формою застосування цієї форми захисту є витримка.

Суть пасивного захисту полягає у затримці власних спонтанних реакцій на дії маніпулятора. Усі способи пасивного захисту покликані знизити темп атаки, щоб виграти час для аналізу ситуації. Вони змушують маніпулятора розкрити свої задуми або відмовитися від них.

Метою активного захисту є викриття маніпулятора й завдання йому удару у відповідь. На практиці активний захист часто є логічним продовженням пасивного. Активний захист від маніпулювання проходить у своєму розвитку три етапи: аналіз (установлення факту маніпуляції; оцінювання ситуації; усвідомлення змісту маніпуляції); підготовка (встановлення контролю за емоціями; відновлення силового балансу стосунків); дія (збивання маніпулятивного впливу з темпу й ритму; зайняття і декларування чіткої та ясної позиції в питанні, яке є предметом маніпуляції; виведення маніпулятора зі стану емоційної рівноваги; провокування маніпулятора до "самовикриття", тобто озвучення мети маніпуляції; викриття факту маніпуляції та розкриття її суті; контрманіпуляція).

Виділяються також наступні способи захисту від маніпулювання.

1. Необхідно знати основні способи маніпулювання й пам'ятати, на що вони спрямовані (на отримання якоїсь вигоди, на те, щоб збити вас з толку й відволікти від власних інтересів);
2. Захист від маніпулювання припускає постійне, чітке і ясне збереження у свідомості ваших головних інтересів;
3. Маніпулювання це гра на емоціях і почуттях людини, отже, захистом від маніпуляцій може виступати емоційний самоконтроль.
4. Перш ніж погоджуватися на пропозицію, яку вам нав'язують, приділіть більше часу його вивченню
5. Навчившись говорити "НІ", людям які вас використовують.

6. Активним способом захисту від маніпуляцій є їхнє виявлення.
 7. Критичне зауваження, негативна оцінка маніпулятивного сигналу, його осуд, глузування стосовно дій маніпулятора, усе це послабляє маніпулятивне вторгнення або зводить його на ні.
 8. Ігнорування – просто пропустити сказане маніпулятором повз вуха.
 9. Відповідайте маніпуляцією на маніпуляцію.
 10. Непередбачуваність. Непередбачувана людина невразлива, про неї складно скласти думку, до неї складно підлаштуватися.
 11. Так само не губляться в складних ситуаціях, комунікабельні люди.
- Цікаву модель протидії маніпулюванню, що ґрунтується на шести правилах, пропонують німецькі дослідники А. Ендмюллер та Т. Вільгельм:
1. Залишайтеся справедливим й об'єктивним. Стежте за правильністю та істинністю аргументації.
 2. Залишайтеся спокійним і незворушним, максимально зберігайте почуття гідності та впевненості, не піддавайтеся на провокації.
 3. Не заражайтеся емоціями маніпулятора, не реагуйте прямолінійно. Зберігайте контроль за ходом бесіди.
 4. Наполегливо йдіть до своєї мети. Переймайте ініціативу.
 5. Концентруйтеся на конкретній поведінці.
 6. Полегшіть своєму опоненту шлях до відступу [4].

Аналіз психологічної літератури з проблеми дослідження дозволяє говорити, що здатність до маніпуляцій властива усім людям. Маніпуляції бувають як цілеспрямовані (з наперед визначеною метою), так і несвідомі (коли це просто звична стратегія поведінки людини). Саме тому важливо навчитися розпізнати їх та протидіяти їм, тобто розвивати стратегії психологічного захисту від маніпуляцій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Доценко Е. Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита. – М.: ЧеРо, Издательство МГУ, 1997. – 344 с.
2. Русинка І. Психологія: Навчальний посібник, 1995. – 407 с.
3. Кара-Мурза С.Г. Манипуляция Сознанием. К.: Оріяни, 2000. – 442 с.
4. Эдмюллер А. Техники манипуляции / Андреас Эдмюллер, Томас Вильгельм; [пер. с нем. М.Э. Рёш]. – М.: Изд-во ОМЕГА-Л, 2006. – 144 с.
5. Шапарь В.Б. Психология Манипулирования: Из марионетки в кукловоды. – Харьков, 2013. – 347 с.

Максимів Н.

Науковий керівник – доцент Писарчук О. Т.

АЛЬТЕРНАТИВНА ПЕДАГОГІКА С. ФРЕНЕ

Технологія французького педагога Селестена Френе (1896—1966) «Школа успіху і радості» заснована на ідеях гуманізму і самовідданої любові до особистості дитини. Вона запропонувала оригінальне розв'язання проблеми організації життя дітей, різноманітні експерименти щодо активізації їх пізнавальної діяльності, форми і методи виховної роботи. Це забезпечило їй високу популярність серед педагогів країн Європи, Америки, Африки. Багато прихильників здобула ця технологія в Україні, оскільки основоположні тези Френе загалом співзвучні ідеям вітчизняних педагогів-новаторів, які прагнуть до створення гуманістичної педагогіки.

Мета роботи - виявити сутність педагогічних ідей С. Френе і показати актуальність їх використання в теорії та практиці вітчизняного навчання і виховання.

У 1920 р. С. Френе розпочав педагогічну діяльність у малокомплектній школі маленького міста Приморських Альп. Він учив дітей шукати способи втілення моральних лозунгів у життя, пропонуючи їм поміркувати протягом тижня над такими девізами, як «Я хочу бути шанобливим до своїх батьків», «Я хочу бути завжди готовим прийти на допомогу своїм товаришам» тощо. Особливу увагу молодий учитель приділяв формуванню добрих стосунків у

шкільному колективі, підтриманню порядку й чистоти в класах, у своєму щоденнику відзначав особливості поведінки кожного учня, його досягнення і проблеми [1].

Система освіти у тодішній Франції була пройнята духом традиціоналізму і вважалася однією з найконсервативніших систем у країні. Протягом 20—30-х років, коли тривало формування педагогічної системи С. Френе, школа мала ієрархічну структуру, тобто початкова і середня її ланки були надто розмежовані. Зорієнтованість методики початкового навчання на дослівне запам'ятовування, застосування принципу багаторазового повторення матеріалу під час навчального процесу не сприяло міцності засвоєння знань, не стимулювало інтелектуальності та емоційної активності дітей, не розвивало їх аналітичного і критичного мислення.

Не сприйнявши консерватизму французької школи, С. Френе захопився ідеями популярного на той час руху «Нове виховання». Ця міжнародна педагогічна течія увібрала в себе різні за ідейно-теоретичними концепціями установки, однак її учасників об'єднувала спільна ідея — рішуче неприйняття традиційної педагогіки [2].

Протягом 1934—1935 рр. за підтримки соратників С. Френе побудував власну школу в м. Вансе. То був одноповерховий будинок павільйонного типу зі світлими, просторими класними кімнатами, басейном у центрі подвір'я. Школа працювала як інтернат для дітей переважно з малозабезпечених сімей. Розроблена в ній педагогічна техніка передбачала оригінальні форми виховання й навчання [5].

Спершу С. Френе прагнув лише частково вдосконалити навчально-виховний процес тогочасної школи. Та згодом він переконався в необхідності перебудувати всю систему навчання. Створена ним під час теоретичних і практичних пошуків модель нової школи поєднувала різні за функціями елементи: шкільну типографію, шкільний кооператив, «вільні тексти», робочу бібліотеку тощо. Обов'язковим чинником її функціонування була радісна, ділова атмосфера. У першій половині дня одна група учнів самостійно навчалася, звертаючись, якщо необхідно, за допомогою до вчителя, інші діти групами чергували на кухні, працювали на городі або в майстернях. До обіду підбивали підсумки, обговорювали «вільні тексти», повідомлення, проводили консультації. У другій половині дня вихованці займалися спортом, гралися, працювали в майстернях. Увечері в присутності всієї школи С. Френе підсумовував зроблене за день. Кожний учень і кожний клас мали свої програми на день, тиждень, місяць. Для виконання групового завдання діти самостійно обирали собі товаришів, не рідше одного разу на три тижні вони звітували [4, с. 56].

Нову модель школи Френе підтримувала і його дружина Еліз — талановитий педагог-новатор, за освітою — художник. Вона розвивала творчі, музично-художні здібності дітей, допомагала їм опановувати різні художні техніки, видавала книги і журнали про дитячі роботи. Подружжя об'єднувало навколо себе однодумців, обмінюючись із ними міркуваннями про шляхи вдосконалення педагогічного процесу [1].

Основою педагогічної психології С. Френе є сформульоване на протипагу традиційній французькій школі й педагогіці «ядро цінностей», до якого належать:

- здоров'я дитини;
- визнання дитячого прагнення до максимального саморозвитку;
- створення сприятливого для розвитку дітей середовища;
- забезпечення «природного, живого і всебічного виховного процесу».

Усі вони визначають головну мету виховання, в якій втілюється ідея гуманізму — «максимальний розвиток особистості дитини в розумно організованому суспільстві, яке буде служити їй і якому вона сама буде служити» [3, с. 120].

Основними засобами реалізації цієї мети С. Френе вважав природу, працю в школі — майстерні, розумову діяльність під час індивідуальних занять за планом і графіками, художню творчість, набутий у процесі трудової діяльності власний досвід дитини [4, с. 72].

У своїй діяльності він широко використовував різноманітні «ігри-роботи» і «роботи-ігри», які широко застосовували у педагогічній діяльності прибічники гуманістичних шкіл Ж. О. Декролі та М. Монтессорі.

На думку С. Френе необхідно допомагати дитині формувати свою особистість через створення необхідної обстановки, а не через навчання та вказівки, адже будь-яке насильство над особистістю призводить до негативних наслідків. Він стверджував, що «демократія

завтрашнього дня готується демократією в школі. Авторитарний режим у школі не знає, як формувати демократичних громадян» [4, с. 141].

Педагогіка С. Френе передбачає також і співробітництво. І не лише вчителя й учнів, а й учнів один з одним – у класі, школі, з партнерами по листуванню, з батьками та іншими дорослими.

Спонування до учіння, знання спрямовуються не тільки від учителя («за вертикаллю – зверху»), як це властиво традиційній педагогіці, воно є наслідком і горизонтальної взаємодії (взаємодопомога дітей, підготовлені для своїх товаришів повідомлення, листування), і «за вертикаллю – знизу» (дитячі повідомлення, встановлені дітьми закони і правила, запропоновані ними різні форми роботи [6, с. 32].

Отже, провідними символами виховної системи С. Френе є демократизм, свобода, співробітництво, праця.

Познайомившись з педагогічною спадщиною С. Френе можна зробити висновок, що його педагогічний світогляд характеризується яскравим гуманістичним спрямуванням.

Визначальним чинником освітньої системи, теоретичною основою порівняння чинних освітніх систем, він вважав філософію освіти.

На думку автора психології «Школа успіху і радості», вчитель, який володіє філософськими основами педагогічної діяльності, здатен створити власні педагогічні технології, оскільки він бачить стратегію освіти і може визначити своє місце в ній. Такий підхід, разом з гуманістичними засадами педагогіки С. Френе, актуальний у розумінні суті, завдань і ролі освіти в сучасному світі [4].

Сучасні послідовники Френе підкреслюють міжнародне значення його системи, вважаючи, що «педагогіка Френе не є специфічно французькою, як Ейфелева вежа». За їх глибоким переконанням, Френе викликав живий інтерес серед педагогічної громадськості багатьох країн, оскільки він вловив ті об'єктивні вимоги, які демократичне суспільство має ставити школі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Біографія та педагогіка С. Френе . [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ebk.net.ua/Book/synopsis/pedagogika/part4/010.htm>
2. Гуманістична педагогіка С.Френе [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://allref.com.ua/uk/skachaty/Gumanistichna_pedagogika_S%7CFrene
3. Дигнівська І. М. Інноваційні педагогічні технології. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.
4. І. А. Суржикова «Педагогіка Селестена Френе з погляду сучасності» — Київ : Грані-Т, 2008. — 96 с.
5. Сутність педагогічних ідей З Френе і актуальність їх використання в теорії та практиці вітчизняного [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua-referat.com>
6. Сухомлинська О. В. С. Френе і В. Сухомлинський: спільне і відмінне у вихованні / О. В. Сухомлинська // Шлях освіти. – 1997. – № 2. – С. 30–35.

Максимів Н.

Науковий керівник – доцент Писарчук О. Т.

ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ М. МОНТЕССОРІ В СИСТЕМІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Кожній дитині від природи дано бути розумною і успішною людиною. Завдання дорослих - просто допомогти малюкові розкрити свій потенціал, навчити його самостійно осягати світ. Для цього дуже важливо створити середовище, в якому дитина зможе і захоче проявити свої індивідуальні здібності, буде розвиватися і навчатися у власному ритмі. Таку можливість надає нам педагогіка Марії Монтессорі.

Педагогіка видатного італійського гуманіста Марії Монтессорі (1870-1952), як справедливо стверджують, « завоювала весь світ » у світовому педагогічному досвіді не було і не має такого органічного поєднання різних знань, як у розробленій нею технології.

Метою роботи є ознайомлення з історією виникнення, впровадження і використання педагогічних ідей Марії Монтессорі в сучасних дошкільних закладах.

Розробляючи власну педагогічну систему, М. Монтессорі спиралась на ідеї французьких психіатрів і педагогів Жанна-Гаспара Ітара (1775-1838) та Едуарда Сегена (1812-1880), які

теоретично обґрунтували і практично довели неабиякі можливості виховання дітей з особливими потребами за допомогою спеціальних вправ. В ідеї Е.Сегена про доцільність застосування у процесі виховання нормально розвинених дітей фізіологічного методу, що ґрунтується на індивідуальному дослідженні дитини, організації виховних прийомів з урахуванням фізіологічних і психологічних явищ, М. Монтессорі побачила потенціал, реалізація якого могла б реформувати школу, виховання загалом [6, ст. 43].

Вона почала працювати зі звичайними дітьми, становище яких у школах було набагато гіршим, ніж її вихованців. Необхідність послуговування найновішими науковими даними спонукала її до вступу на філософський факультет університету, де вона опанувала проблеми експериментальної психології, дидактику початкової школи, одночасно викладаючи педагогічну антропологію. Результатом цієї праці стала книга « Педагогічна антропологія », в якій Монтессорі підтримує положення свого вчителя, відомого італійського антрополога Джузеппе Серджі про те, що «проводити антропологічні виміри зовсім не означає встановлювати систему педагогіки», а «для відшукування розумних природних методів виховання суттєво необхідно проводити точні та раціональні спостереження над людиною як особистістю, особливо в період до 7 років, оскільки це вік, у якому повинні закладатись основи виховання і культури» [5, ст. 126].

Після багаторічних наукових пошуків М. Монтессорі задумалася над створенням системи, яка була б строго індивідуалізованою, давала б змогу педагогові спостерігати за дитиною і вивчати її. Посередником між педагогом і дитиною, за її переконанням, має бути дидактичний матеріал, покликаний пробудити самодіяльність дитини, допомагати її самовихованню, самонавчанню, саморозвиткові. Зібравши, осмисливши й інтегрувавши компоненти багатьох педагогічних теорій (Р.Перейри, Ж.-Г. Ітара, Е.Сегена, Дж.Локка, Ж.-Ж. Руссо, Й.-Г. Песталоцці, Ф.Фебеля та ін.), М. Монтессорі розробила цілісну систему, в якій відсутність, на перший погляд, теоретичної новизни й оригінальності, за багатьох безперечних переваг, є її головною практичною силою [1].

Методика Монтессорі є моделлю особистісно орієнтованого підходу до навчання і виховання. В її основі лежить ідея про те, що кожна дитина, з її можливостями, потребами, системою стосунків проходить свій індивідуальний шлях розвитку. В продовж усього життя Марія Монтессорі уважно спостерігала за дітьми. Вона зрозуміла, що все, що вони роблять, аж ніяк не випадково. Не випадково вони починають співати або вимагають, щоб іграшка лежала на певному місці. Монтессорі зробила висновок, що діти проходять певні етапи розвитку. З двох до чотирьох років – час порядку, дитина вимагає точного виконання всіх церемоній. Якщо батьки привчають її до порядку в цьому віці, то це залишається з нею на все життя. Приблизно 3,5 до 4,5 років дітям подобається писати, а з 4,5 до 5,5 дітям подобається читати. Тільки до шести років діти «убирають » у себе запахи, кольори, звуки. Яким покажуть їй світ дорослі в цьому віці, таким вона його і сприйматиме на слух, на зір, на запах. У 4-6 років дитина виходить із власного світу і перетворюється на активного дослідника довкілля і людей. У неї розвивається здатність до абстракції. В дев'ять років діти починають почуватися вченими, їм самим хочеться пояснити світ [2].

Три провідних положення характеризують сутність педагогічної теорії М. Монтессорі:

1. Виховання повинно бути вільним;
2. Виховання повинно бути індивідуальним;
3. Виховання повинно спиратися на дані спостережень за дитиною.

Звернення дитини до вчителя: « Допоможи мені це зробити самому » - девіз педагогіки Монтессорі [3].

Монтессорі була переконаним противником класно-урочної системи. Вона відмовилася від парт, за якими діти повинні сидіти нерухомо, від кафедри, що ставить учителя на авторитарну позицію, від колективних уроків, що не враховують індивідуальних здібностей конкретної дитини. Вона виступала проти єдиних для всіх навчальних програм, що не дозволяють дитині просуватися своїм темпом і реалізувати свої інтереси [4].

Онук Марії Монтессорі, Маріо, у своєму посланні Ірландському товариству імені Монтессорі в 1989 р. писав: «Марія Монтессорі відкрила «секрет дитинства», його важливість для формування людини. Це дає можливості вести дитину її власним вільним внутрішнім шляхом, з чистим екологічним баченням її зв'язку і спорідненість з природним і соціальним

оточенням. З цього виникає потреба боротися за ідеали миру всьому світі заради виживання всього людства». На межі XIX – XX століть педагогічна наука вже підійшла до розуміння того, що освіта не формує дитину, а лише надає можливості для розвитку і її здібностей за допомогою власної діяльності. Вчитель повинен тільки організувати цю діяльність належним чином [4].

Класну кімнату в Монтесорі-школах умовно розділено на 5 зон: Навички Практичного Життя, Сенсорика, Математика, Розвиток мовлення, Космічне виховання. Кожна з цих зон обладнана відповідними дидактичними матеріалами Монтесорі. В школах Монтесорі немає традиційних іграшок, замість них — матеріали для «дитячої роботи», яка природно розвиває кожну дитину відповідно до її індивідуального темпу, здібностей та інтересів.

Педагогіка Монтесорі підкреслює і розвиває потенційні здібності дитини, використовуючи спеціально розроблені навчальні матеріали, та ретельно підготоване середовище, приділяючи велику увагу незалежності дитини та її індивідуальним потребам [6, ст. 42].

Світове визнання технологія М. Монтесорі здобула завдяки гуманістичному підходу для виховання і навчання дітей, вірі у безмежні можливості розвитку дитини, опорі на її самостійність та індивідуальність. Виховна мета цієї технології полягає в розкритті духовного та інтелектуального потенціалу дитини, засобами її досягнення є не зовнішні впливи на особистість, а спеціально сформоване середовище, своєрідна «духовна екологія» [7, ст. 200].

В даний час педагогічну систему Монтесорі використовують у всьому світі. Основною відмінністю Монтесорі - педагогіки від традиційних дитячих садочків є відношення до дитини як до унікальної, вільної, неповторної особистості, з своїм власним планом розвитку, своїми способами і термінами засвоєння навколишнього світу.

Монтесорі - педагогіка унікальна. Її основа полягає в розумному відношенні між свободою і чіткою структурою, спеціально створеною для маленької дитини. Її метод забезпечує дітей цікавою для них діяльністю, надає ретельно розроблені дидактичні матеріали, які відповідають природним потребам дитини. Система Марії Монтесорі надає дітям базу для формування особистості - всесторонньо розвиненої, відповідальної, щасливої і освіченої.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Педагогічна система Марії Монтесорі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://otherreferats.allbest.ru/pedagogics/00222406_0.html
2. Педагогічні ідеї Марії Монтесорі в сучасних дошкільних закладах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bestreferat.ru/referat-136711.html>
3. Педагогічна діяльність і теорія дошкільного виховання Марії Монтесорі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://studopedia.su/16_10445_pedagogichna-diyalnist-i-teoriya-doshkilnogo-vihovannya-marii-montessori.html
4. Володин С.П., Блонський П. О Марії Монтесорі // Дошкільне виховання – 1994, № 10.
5. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: навчальний посібник – К, Академвидав, 2004 – 352 с
6. Ільченко А. Становлення особистості М. Монтесорі як гуманіста / А. Ільченко // Дефектологія. – 2005. – № 4. – С. 41–43.
7. Якименко С.І. Педагогічні ідеї Софії Русової та Марії Монтесорі: порівняльний аналіз : монографія / С.І. Якименко, Г.С. Міленіна. – К. : Видавничий дім «Слово», 2015. – 296 с.

Максимів Н.

Науковий керівник – доцент Писарчук О. Т.

МЕТОДИКИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ У КРАЇНАХ ЄВРОПИ

У багатьох країнах світу значна увага приділяється розвитку дошкільних закладів і вдосконаленню процесу виховання дітей. Дошкільне виховання є початковою ланкою єдиної системи виховання і навчання, ним опікуються місцеві органи влади, промислові та сільськогосподарські підприємства, релігійні та громадські організації, приватні особи. У містах і селах набули поширення такі типи дошкільних закладів, як стаціонарні та сезонні ясла і садки з різною тривалістю роботи, дошкільні відділення при початкових класах, материнські школи або майданчики.

Метою роботи є ознайомлення розвитку дошкільних закладів і вдосконаленню процесу виховання дітей.

У кожній країні існує система підготовки педагогічних працівників (курси, середні спеціальні чи вищі навчальні заклади). Виховна робота, головною метою якої є гармонійний розвиток дітей, формування навичок життя в колективі, здійснюється відповідно до програм.

Кожна національна система освіти (зокрема, дошкільного виховання) має свої особливості та власний передовий досвід.

Дошкільна освіта малюків у країнах зарубіжжя розпочинається з 2,5 до 6 років у залежності від країни, її тривалість залежить від віку, з якого починається обов'язкове навчання.

Аналізуючи умови, створені для розвитку, навчання і виховання дітей за кордоном, Р. Мейвогель зазначає, що у більшості країн Європи батьки не платять за дошкільну освіту, оскільки вона розглядається, як частина шкільної системи, безкоштовної до певного віку, тому практично 98%; дітей відвідують дошкільні заклади. У тих країнах, де батьки вимушені платити за Освіту, відвідуваність дітьми дошкільних закладів дещо нижче і, відповідно, нижче рівень розвитку дошкільників під час вступу до школи [4, ст. 126].

У країнах, Західної Європи неабияка увага у виховних центрах, ігрових групах і дошкільних закладах приділяється інтеграції дітей з відхиленнями у стані здоров'я і здорових дітей. Для цього додатково залучають таких спеціалістів, як психологи, медичні працівники, додатковий обслуговуючий персонал тощо.

У країнах зарубіжжя здебільшого немає єдиної програми, що призводить до відсутності єдиних вимог до освітнього процесу, порушенню цілісності освітнього простору. Як правило, у змісті програм розвитку, навчання і виховання, дітей в європейських дошкільних закладах присутні традиції народу, свята, заняття.

У багатьох країнах світу дошкільна освіта є первинною ланкою єдиної системи виховання і навчання. Нею опікуються місцеві органи влади, промислові та сільськогосподарські підприємства, релігійні та громадські організації, приватні особи. Як правило, у більшості країн функціонують стаціонарні та сезонні ясла, садки з різною тривалістю роботи, дошкільні відділення при початкових класах, материнські школи, майданчики. Виховна робота, метою якої є гармонійний розвиток дітей, формування навичок життя в суспільстві, здійснюється відповідно до програм виховання та навчання. У всіх країнах існують системи підготовки педагогічних працівників (курси, середні спеціальні, вищі навчальні заклади). Кожна національна система дошкільної освіти має свої особливості та власний передовий досвід.

На початку ХХІ ст. у всіх розвинутих країнах сформувалася система освіти, обов'язковою складовою якої була початкова ланка. Відповідно постало питання про підготовку дитини до школи. Одночасно з рухом за оновлення шкільного навчання розгорнувся рух за суспільну дошкільну освіту.

Очевидно, небезпідставно ХХІ ст. символічно названо «століттям дитини». Саме так називалася книга відомої шведської письменниці Елен Кей (1849—1926), у якій обґрунтовано ідею вільного виховання. Виступаючи за пріоритетність домашнього виховання, Е. Кей критикувала заорганізованість, надмірну регламентацію діяльності дітей у дитячих садках, наполягала на наданні дитині можливостей гратися за власним вибором, без чого неможливий розвиток інтересів і самостійності[1,86].

Розвинувся новий напрям психолого-педагогічної науки — експериментальна педагогіка, представники якої В.-А. Лай, Е. Мейман (Німеччина), А. Біне, С. Френе (Франція), Ж.-О. Декролі (Бельгія), Е. Клапаред (Швейцарія), Е.-Л. Торндайк (США) намагалися завдяки психологічним дослідженням якнайточніше визначити особливості педагогічного впливу. Експериментальна педагогіка намагається поєднати психологію, фізіологію та педагогіку, синтезуючи їх можливості, розробити індивідуальну програму виховання і навчання кожної дитини[1,125].

Ідею комплексного підходу до вивчення розвитку дитини, індивідуалізації навчання і виховання, удосконалення наукової, психологічної підготовки педагогів-практиків обґрунтував німецький представник експериментальної психології Ернст Мейман(1862—1915)[1,316].

Його співвітчизник Вільгельм-Август Лай (1862—1926) розглядав дитину як активний елемент соціального і біологічного середовища, вважаючи, що її діяльність слід організовувати з огляду на психологічні та фізіологічні особливості, потреби, інтереси. Йому належить ідея створення, замість школи навчання, педагогіки дії, яка б вибудовувалася на єдності таких елементів навчання, як сприймання, розумове перетворення сприйнятого і зовнішні реакції-відповіді[1,258].

Французький учений Альфред Біне (1857—1911) критикував словесне навчання, вважаючи, що дитина має бути активним учасником процесу виховання. Йому належить одна з найпопулярніших систем тестів, розроблених з метою виявлення рівня розвитку інтелекту. Аналізуючи процес навчання, А. Біне виходив з того, що дитина добре засвоює те, що безпосередньо стосується її. На підставі вивчення особливостей малюка пропонував відносити його до рівня розвитку й навчати з тими дітьми, які мають подібні здібності[1,457].

Головне покликання виховання Ж.-О. Декролі вбачав у моральному самовдосконаленні дитини, у навчанні і виховуванні якої рекомендував опиратися на її природу, орієнтуючись на вільну діяльність. Усе це дасть змогу дитині максимально виявити притаманні тільки їй нахили. Основою навчання, на його погляд, мають бути «центри інтересів», що враховували б особливості сприймання і ступінь розвитку мислення дитини: «Найважливіше для дитини — це знати саму себе». Пізнаючи себе, дитина з часом відчує потребу й у пізнанні навколишнього світу[2,125].

Однак виховання, за твердженням Ж.-О. Декролі, не повинно обмежуватися інтересами дитини. Воно мусить розгортатися у двох проекціях: «від дитини до світу — від світу до дитини». Дитячий антропоцентризм (термін Ж.-О. Декролі) спонукає дитину насамперед знати все про себе: з чого складається її тіло, якими є призначення та дія різних органів, як вона спить, їсть, дихає, грається, працює, чому боїться або сердиться тощо. Тому пристосувати навчання до нахилів дитини вкрай важливо саме у ранньому і дошкільному віці, усунувши із середовища все, що не пов'язане з її життям[2,127].

На ідеях антропософії ґрунтувалася система виховання німецького педагога Рудольфа Штейнера (1861—1925), яку називають «вальдорфською антропософією», «вальдорфською педагогікою», оскільки Вальдорфські вільні школи були засновані Штейнером у Вальдорф-Асторії (поблизу німецького міста Штутгарта)[1, 509].

Штейнерівська педагогіка постала не як програма чи система методичних прийомів, а як педагогічний світогляд, що є результатом багаторічного практичного досвіду. Навчальні заклади, які сповідають її, постають як цілісний соціально-педагогічний організм, заснований на ідеї виховання людини як вільної особистості, котра бере активну участь у соціальному житті[1,511].

Науковою основою вальдорфської педагогіки є пізнання людини, стрижнем її — бачення людини як фізичної, душевної та духовної істоти. Провідні ідеї штейнерівської педагогіки (всебічний розвиток дитини, зв'язок розвитку з соціальним середовищем, спільне емоційне життя дорослого і дитини) засновані на філософських засадах життя. Сам Р. Штейнер тлумачив антропософію як шлях пізнання, що може духовну сутність людини привести до духовного у Всесвіті. Це прагнення виникає в людині як потреба серця, усвідомлення своєї людяності[1,512].

На початку ХХІ ст. було зроблено спроби поставити в центр навчально-виховного процесу дитину, що спричинило так звану педоцентристську (надання статусу центру педагогічного процесу дитині) революцію в педагогіці. Саме у ХХІ ст. у педагогіці Заходу, як ніколи раніше, гостро стоїть питання про масову гуманізацію освіти. Сприятливе соціально-культурне і наукове тло стимулювало у цей період пошук нових шляхів і способів організації освіти, сприяє перегляду традиційних педагогічних ідей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вознюк О.В. Педагогическая синергетика: монография. – Житомир: Изд-во ЖГУ им. И. Франко, 2012. – 812 с.
2. Масару И. После трех уже поздно. – М., 1991.
3. Мейвогель Р. Дошкольное и детское воспитание в Европе // Обруч. – 1998. – № 3. – С. 4-6.
4. Сбруева А.А., Рисина М.Ю. История педагогики у схемах. Картах, диаграмах: Навчальний посібник. – Суми: СумДПУ, 2000. – 208 с.

Нагорний Ю.
Науковий керівник – доц. Чопик С. В.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ БАТЬКАМИ В АВРААМІСТИЧНИХ РЕЛІГІЯХ

За будь-яких часів сім'я відігравала значну роль у виховному процесі: інколи – головну, інколи – поступалася «пальною» першості школі та суспільству (соціуму), але завжди саме у сім'ї починався процес виховання дитини. Про сучасну сім'ю багато пишуть і говорять. Адже, виховання дітей у ХХІ столітті, – процес поєднання плідної та наполегливої праці як сім'ї, так і школи та суспільства.

Одвічна проблема, яку можна назвати альфою і омегою сімейного життя – це виховання дитини. У чому полягає мудрість виховання? Цим запитанням задаються чимало щойно створених сімей та фахівців у сфері психології і педагогіки.

Особливості сімейного виховання вивчали М. Буянов, А. Варга, Ю. Гіппенрейтер, Е. Ейдемільер, О. Захаров, А. Личко, З. Матейчек, Е. Фромм, Г. Хоментаскас, Р. Шнайдер та інші.

Незважаючи на широке вивчення проблем сімейного виховання, ми не зустрічали наукових пошуків щодо аналізу особливостей виховання дітей в сім'ях представників різних релігій.

Мета статті – проаналізувати основні психологічні особливості виховання дітей батьками в авраамістичних релігіях.

За словами Дж. Локка, новонароджений – чистий аркуш паперу. Дитина чекає на інформацію про оточуючий світ, їй все цікаво. Вона не говорить, тільки уважно дивиться і слухає, вбираючи в себе все, що відбувається навколо. Саме у цей період відбувається становлення особистості, закладаються основи, якими вона буде керуватися протягом усього життя. Саме сім'я і виховання дитини у ній є визначальним чинником цього.

Із соціально-психологічного погляду *сім'я* є малою соціальною групою людей, що заснована на шлюбі та (чи) кровній спорідненості і функціонує на основі спільного побуту, матеріальної і моральної взаємодопомоги. За словами Л. Шнейдер, сім'я – це складне багатоаспектне утворення [8, с. 24].

Побудова виховного процесу в сім'ї у площині особистісно орієнтованого виміру, повинна визначатися трьома виховними позиціями: розуміння дитини, визнання дитини, прийняття дитини. На основі таких позицій, підкреслює І. Бех, повинні ґрунтуватися сучасні взаємини батьків з дитиною [4, с. 137].

В основі релігійного виховання лежить феномен сакралізації (від лат. *Sacrum* – священне), тобто наділення явищ навколишньої дійсності священним змістом, додання божественного сенсу повсякденним світським процедурам через обрядове освячення. Авраамічні релігії, або авраамічні віровчення – релігійні системи (юдаїзм, християнство та іслам), які розвинулися на основі віровчення праотця Авраама.

Кожна релігія, яка буде розглядатися, має індивідуальний, специфічний підхід до послідовників. Дане дослідження, це спроба розглянути детальніше ці підходи.

Сімейне виховання в контексті християнства. За словами В. Дружиніна, жодна світова релігія не відводить стільки важливості сім'ї в системі віровчення як християнство [3, с. 63].

Коли в шлюбі і любові з'єднуються два серця і два життя та народжується нова сім'я, молоде подружжя перш за все думає про правильне виховання майбутніх дітей. У давнину Маноах (біблійний персонаж) задав питання: «Що нам робити, коли народиться дитина?». Як говорить Е. Уайт, це ж питання ретельно обмірковують сучасні батьки, приймаючи дорогоцінний і безпорадний дар, ввірений їм піклуванню [7].

Варто розпочати з того, що головна соціальна функція сім'ї в християнській культурі – це духовно-моральне виховання дітей у традиціях християнства. Звідси, народження дітей у християнській родині сприймається не як випадкові події, а як Божий дар. Такий дар – мати і

батько, які зобов'язані «берегти і примножувати», а також розкривати в них всі якості і таланти, які приведуть їх до добродісного життя християнина.

Релігійне виховання передбачає повагу і віру в людину за прикладом того, в Кого вірять. Головною ціллю для християнина є Царство Боже. Тому християнська родина повинна ставити собі за мету допомогти дитині прямувати до нього, «обожествляючись» та духовно зростаючи при цьому.

Зміст такого виховання буде визначати система цінностей, які зорієнтовані на Головний ідеал. Тому формування характеру, родинне та суспільно-громадське виховання, патріотичне та моральне матимуть християнське забарвлення.

Основні принципи виховання в іудаїзмі. Х. Донін говорить, що Тора вчить, що всі милості і добрі справи, які може зробити людина за все своє життя, – ніщо в порівнянні з вихованням синів і дочок, щоб вони «дотримувалися шляхів Бога: творити милість і справедливість» [2, с. 2].

Коли чуєш про єврейське виховання, мимоволі виникає образ єврейської дитини, яка схилилася над Торою і старанно вивчає напам'ять її розділи. Як говорить юдейський вчений, С. Шойхет у своїй статті «Єврейське виховання»: «І це, на думку більшості, на сьогоднішній день, позбавлене будь-якого здорового глузду».

І. Павлов визначив *виховання*, як процес збереження історичної пам'яті популяції, і як один з основних механізмів її виживання. Якщо слідувати його визначенню, то, можливо, саме завдяки вихованню, популяція євреїв виживає вже не одне тисячоліття, попри постійні спроби цю націю винищити.

Загальною основою для єврейського виховання є ставлення до двох фундаментальних єврейських релігійних текстів – Тори і Талмуду. Вивчення Тори у євреїв є центральним завданням. Тому, виходячи з цього, найбільш відоме місце, яке відображає повинність єврея вчитися і передавати знання, міститься в молитві «Шма, Ізраєл», головній молитві єврейської традиції (ПЗ 6:4-7). «*І пильно навчиш цього синів своїх, і будеш говорити про них, як сидітимеш удома, і як ходитимеш дорогою, і коли ти лежатимеш, і коли ти вставатимеш*».

В основу єврейського виховання було покладено прищеплення соціальних, трудових та релігійно-культових навичок переважно через участь дітей у сімейній та общинній діяльності. Запорукою успіху в цей період була сімейна, кланова і племінна солідарність і патріархальна організація сім'ї з її незаперечним авторитетом батьків, в першу чергу, батька (Вих. 20:12; ПЗ. 5:16;)» [9].

Виховання дітей у традиціях іудаїзму зводиться, до того, що дітей, з раннього віку готують до тих ролей, які їм належить виконувати у дорослому житті. При цьому, однією із головних якостей стає вміння перебудовуватися, у залежності від навколишнього оточення, щоб постійно бути в потрібній якості.

Особливості виховного процесу в релігії ісламу. У мусульманській громаді всі сторони життя людини і суспільства регламентовані релігією. Виховання дітей у лоні сім'ї не тільки заохочується, але і є обов'язком подружжя [5, с. 16].

У Священні книзі мусульман говориться наступне: «Поважайте своїх дітей і добре виховуйте їх». Таким чином, на мусульманських батьках лежить велика відповідальність за виховання своїх дітей.

Тут доцільним буде зазначити, що при вихованні дітей в Ісламі застосовується метод «батога і пряника», але він дещо змінений від звичного розуміння. Основа методу – постійний стимул. Якщо дитина робить хороший вчинок, то він неодмінно буде відзначений добрим словом, похвалою або навіть подарунком [2, с. 116]. У разі якщо чадо робить поганий вчинок, з точки зору сім'ї або суспільства, то перший раз проступок буде проігнорований, якщо випадок поганої поведінки повториться, то покарання не змусить себе чекати, проте осуд його буде піднесено у формі настанови, щоб дитина усвідомила свої недоліки.

Для мусульман тяжкість цього вантажу полягає в тому, що діти довірені їм всевишнім і в Судний день вони будуть відповідати за них перед Аллахом [6, с. 15]. Виховання людини найбільш плідно в ранньому віці. Адже саме в ці роки формуються основи особистості. Чим доросліша дитина, тим важче вона піддається переробці. З м'якого воску можна зліпити що завгодно, але затверділий віск легше перетворити в порошок.

Загальні принципи виховання дітей укладені в словах Імама Садика (ас) : «Нехай ваша дитина вільно грає, поки їй не виповниться три роки. Потім перші сім років ретельно

доглядайте за нею, а протягом наступних семи років будьте її другом. Так ви досягнете успіху. Якщо ж ви вчините інакше, то вона не виросте хорошою людиною» [1]. Виховати дітей (в родині) згідно Ісламу – справа нелегка. Якщо батьки вдень і вночі, не знаючи ліні, не покладаючи рук, з терпінням, розумом і на хорошому прикладі проводитимуть намічену (по вихованню дітей) роботу, то їхні зусилля увінчаються успіхом. Вихований таким чином син (дочка) – гідність для батьків, села, батьківщини і для всіх мусульман.

У мусульманській громаді всі сторони життя людини і суспільства регламентовані релігією. Тут, як ніде інше не має поділу на духовне життя та світське, – все в одному. Мусульманське виховання відповідає на всі життєві питання, з якими стикається людина, незалежно від свого віку.

Сім'я - один з найважливіших виховних інститутів, роль і значення якого у формуванні особистості важко переоцінити. У сім'ї тісно сплетені подружні, батьківські та дитячі взаємини. Діти гостро реагують на всі зміни в сім'ї. Вони особливо чутливі до оцінки дорослого, його позиції стосовно до себе, до станів матері і батька, тощо.

Кожна з перерахованих авраамістичних релігій має свої особливості у виховному процесі. За словами Г. Сковороди: «Своє виховання зберігається у природі кожного народу, як вогонь і світло невидимо зберігаються у кремені».

За останнє десятиліття у процесі виховання дітей помічається значний вплив лібералізму. Гуманізм стає новою філософією, нових батьків...але чи правильно це? Це все і є викликом для подальшого дослідження і розробки психолого-педагогічних рекомендацій батькам щодо виховання дітей

ЛІТЕРАТУРА

1. Воспитание детей в Исламе или три периода взросления [Электронный ресурс] // [2003-2015 Информационно-аналитический канал ANSAR]. – Режим доступа : <http://www.ansar.ru/rightway/vospitanie-detej-v-islame-ili-tri-perioda-vzrosleniya>
2. Донин Х. Ты и второй дом. Розділ 18 [Электронный ресурс]. / Х. Донин. Режим доступа: <http://sinagoga.jeps.ru/Pdf/Haim%20Donin>
3. Дружинин В. Н. Психология семьи. – М.: «КПС», 1996. – 160 с.
4. Кравчук Л. Проблема сімейного виховання як наукова проблема / Л. Кравчук // Наукові записи. Серія: Педагогічні науки. Випуск 88, Олександрія. – С. 137–143.
5. Кузьміна С.Л.: XIX століття: наука і релігія в мистецтві виховання // Педагогіка. -№ 2, 2009. – 714 с.
6. Сукдео П. Ислам Краткий справочник для христианства. Варнава, СПб.: 2005. – 91 с.
7. Уайт Елена Воспитание детей [Электронный ресурс]. / Е. Уайт. Режим доступа: http://www.otkrovenie.de/white/knigi/34_Vospitanie_detey/kniga.htm
8. Шнейдер Л. Б. Семейная психология: Учебное пособие для вузов. 2-е изд. – М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2006. – 768 с.
9. Электронная еврейская энциклопедия [Электронный ресурс]. / Режим доступа: http://www.eleven.co.il/pic/head_03.gif

Неверенко В.

Науковий керівник – доц. Андрійчук І.П.

ПРОЯВИ СИНДРОМУ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ У ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Звертаючи увагу на швидкоплинність сучасного ритму життя, найбільше люди страждають від проявів стресових ситуацій у повсякденній професійній діяльності. Вважається, що саме стрес служить засобом мобілізації захисних механізмів, що допомагають або пристосуватися до нової ситуації, або чинити опір подіям, що виникають. Безперечно, що стресогени обумовлюють виникнення емоційного напруження, зміну психологічного стану і найбільш чітко такі зміни можемо прослідковувати в професійній діяльності педагогічних працівників. Загалом, слід зазначити, що саме синдром професійного вигорання у роботі розглядається як наслідок довготривалих професійних стресів.

Серед вчених, які досліджували феномен вигорання і присвятили велику кількість своїх робіт, були Х. Фрейденбергер, У. Шуфелі, К. Маслач, В. Бойко, Н. Водоп'янова, Т. Зайчикова, Л. Карамушка, С. Максименко, А. Юр'єв, І. Куш, М. Буриш, Н. Левицька та багато інших.

У визначенні особливостей професійного стресу та синдрому «професійного вигорання» у вчителів важливу роль відіграли розробки таких дослідників: О. А. Баранова, С. Джексона, Т.І. Ронгінської, Е. Махер, Г.С. Нікіфорова, В.С. Орла, А.О. Реана, Т.В. Форманюка.

Метою статті є теоретично проаналізувати та емпірично визначити соціально - психологічні прояви професійного вигорання у педагогічних працівників.

Дослідження проводилось в загальноосвітніх закладах міста Тернопіль. Основною базою наукового дослідження були Тернопільська загальноосвітня школа I-III ступенів №11, а також Тернопільська загальноосвітня школа I-III ступенів №16 імені Володимира Левицького та додатково проведено та опрацьовано комплекс методик через мережу Інтернет. В загальному дослідженням було охоплено 64 працівники закладів середньої освіти.

У контексті висвітлення проблеми нагадаємо, що виникнення професійного вигорання є найперше наслідком професійних стресів на робочому місці. В основному прояви даного синдрому найперше негативно впливають на особистісні зміни педагогічних працівників, що знижують рівень якості роботи та участь у навчальному процесі.

Як показує аналіз літератури, синдром «професійного вигорання» є стресовою реакцією, яка виникає внаслідок довготривалих професійних стресів середньої інтенсивності. Зважаючи на визначення стресового процесу за Г. Сельє (тобто стадій тривоги, резистентності та виснаження) «професійне вигорання» можна вважати третьою стадією, для якої характерний стійкий і неконтрольований рівень збудження [3, с. 322].

Дослідники дотримуються думки, що спершу даний феномен визначався як стан знемоги, виснаження з відчуттям власної непотрібності, а кількість фахівців, схильних до емоційного вигорання, була незначною: співробітники медичних установ і різноманітних суспільних добродійних організацій. Р. Шваб у 1982 році значно розширює групу фахового ризику: це, насамперед, учителі, поліцейські, політики, юристи, менеджери [2, с. 66].

Професії, що найчастіше пов'язані з педагогічною діяльністю зазвичай супроводять стресові ситуації різнопланового характеру, наприклад, підвищений рівень тривожності, емоційності та роздратованості, психологічне та фізичне виснаження, тиск з боку колективу, батьків чи учнів.

На думку дослідника В. Бойко, найбільш поширеним є поділ чинників емоційного вигорання на два блоки: зовнішні чинники, що характеризують особливості професійної діяльності, та внутрішні чинники, що стосуються індивідуальних характеристик саме професіоналів [1, с. 8].

Для досягнення цілей дослідження нами був підібраний комплекс діагностичних методик. Так, для діагностики прояву синдрому вигорання на трьох основних рівнях: міжособистісному, особистісному та мотиваційному, доречно використовувати методику визначення психічного вигорання запропоновану О. Рукавішниковим. Разом з тим за теорією синдрому вигорання К. Маслач та С. Джексона використано методику для визначення складових синдрому вигорання у професіях системи "людина-людина" Г.С. Нікіфорова. Ще однією методикою для виміру компонентів вигорання було використано методику оцінки власного потенціалу вигорання, автором якої є Дж. Гібсон.

Однією із основних методик емпіричного дослідження провідних симптомів та рівня прояву професійного вигорання педагогічних працівників стала методика розроблена ученим В. Бойком «Методика діагностики рівня емоційного вигорання». Варто зазначити, що створена ним методика дає змогу оцінити прояви синдрому за дванадцятьма основними симптомами, що зазвичай супроводжують три компоненти професійного вигорання.

В. Бойко характеризує перший компонент – «*напруження*» – відчуттям емоційної виснаженості, втоми, викликані власною професійною діяльністю. Другий компонент – «*резистенція*» – характеризується надмірним емоційним виснаженням, що провокує виникнення та розвиток захисних реакцій, які роблять людину емоційно закритою, відстороненою, байдужою. На такому тлі будь-яке емоційне залучення до професійних справ та комунікацій викликає у людини відчуття надмірної втоми. Третій компонент – «*виснаження*» – характеризується психофізичною перевтомою людини, спустошеністю, нівелюванням власних професійних досягнень, порушенням

професійних комунікацій, розвитком цинічного ставлення до тих, з ким доводиться спілкуватися з робочих питань, розвитком психосоматичних порушень [1, с. 9].

Проведена діагностична робота з використанням даної методики дозволила встановити провідні симптоми вигорання. Детальний аналіз отриманих показників зазначений на діаграмі (рис. 1).

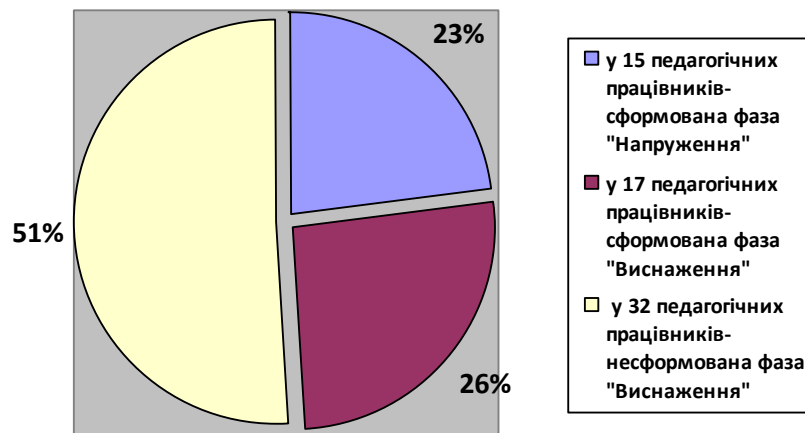

Рис.1 Прояви компонентів професійного вигорання у респондентів за методикою В. Бойко

Відповідно до результатів дослідження, показниками виразності кожного симптому визначається фаза сформованості емоційного вигорання. На період проведення дослідження припадало закінчення навчального року, саме це мало найбільший вплив на отримані результати виявлених симптомів із показниками 20 і більше балів, що є переважаними у фазах «Виснаження» та «Напруження». В результаті проведеної діагностики рівня емоційного вигорання існує можливість за кількісними показниками стверджувати, наскільки кожна фаза синдрому сформувалася.

Отримані дані свідчать про те, що у 26% опитаних було діагностовано домінуючі симптоми у фазі «Виснаження». Робимо висновок, що фаза є сформована і зважаючи на це проявами, які характеризують дану фазу є розвиток порушень взаємостосунків у колективі, деперсоналізація та відсторонення, емоційне та фізичне виснаження. У 51 % досліджуваних дана фаза знаходиться лише на стадії формування. За результатами дослідження у 23 % педагогічних працівників виявлено сформовану фазу «Напруження». Це знаходить вияв у депресивних думках та поведінці, супроводжується відчуттям безвихідних ситуацій, які складаються на робочому місці, розвитком тривожності та зміною рівня знервованості у професійній діяльності.

Отже, проведене дослідження мало на меті з'ясувати особливості проявів синдрому професійного вигорання педагогічних працівників. Підводячи підсумок, слід зазначити, що професійна діяльність педагога визнається як одна з найбільш емоційно напружених. Це пов'язано з великою кількістю непередбачуваних і неконтрольованих комунікативних ситуацій, із нерегламентованим режимом роботи, з високою мірою особистої відповідальності вчителя тощо. Педагогічні працівники, у більшості випадків не акцентуючи свою увагу на проявах синдрому професійного вигорання, тим самим ставлять під загрозу власний внутрішній психологічний стан, професійний розвиток та реалізацію особистого потенціалу. Найперше це проявляється у якості їх працездатності та можливості боротися зі стресовими ситуаціями, які виникають у професійній діяльності.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі логічно вбачати в апробації тренінгової програми попередження та профілактики синдрому професійного вигорання у вчителів з метою мінімізації професійної деформації педагога.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко В. В. Синдром емоційного вигорання в професійному спілкуванні. Санкт-Петербург, 1999. 216 с.
2. Єгорова Є. Феномен емоційного вигорання та його прояви в професійній діяльності педагогічних працівників закладів профтехосвіти. Педагогіка і психологія. Вісник АПН. 2010. № 4. С. 66-73.
3. Перегончук Н. В. Проблема емоційної стійкості в професійній діяльності педагога. Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка. Т. XII, ч. 4. Київ, 2010. С. 322- 331.

Гац Н.М.,

Науковий керівник – викладач Яцишина О. В.

ОСОБЛИВОСТІ МЕХАНІЗМІВ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ У ЖІНОК ЗРІЛОГО ВІКУ

Людська психіка має властивість захищати себе від впливу несприятливих факторів, зовнішніх або внутрішніх. Психологічні механізми захисту працюють у кожної людини. Вони потрібні для того, щоб оберігати психіку особистості від стресів, тривожності, негативних думок тощо.

Отже, механізми психологічного захисту – це спеціальна форма психологічного захисту, вироблена силами «Я», яке себе захищає від небезпеки зі сторони реальності і потягів. Захисні механізми можуть викривляти факти як внутрішньої, так і зовнішньої реальності. Слід зауважити, що люди рідко використовують якийсь один тип захисних механізмів. Як правило, в межах однієї особистості вони надзвичайно різноманітні. Перелік захисних механізмів дуже великий, і вчені ще не дійшли теоретичного консенсусу щодо їх кількості. Були зроблені намагання класифікувати захисні механізми за їх властивостями. Дослідження проблематики механізмів психологічного захисту займались зарубіжні (А. Адлер, Е. Еріксон, М. Кляйн, Г. Ліндсей, Г. Салівен, К. Холл, К. Хорні, З. Фрейд, А. Фрейд, К. Юнг, Ф. Бассін, Ф. Василюк, Р. Грановська, Л. Гребеников, Б. Зейгарник тощо) та вітчизняні (О. Гошовська, В. Медведєв, О. Никоненко, Н. Родіна, Д. Тігаренко, В. Шебанова, О. Шевченко тощо) науковці. Попри це, проблема механізмів психологічного захисту жінок зрілого віку є не до кінця вивченою і потребує подальшого дослідження.

Мета статті полягає в теоретичному аналізі особливостей механізмів психологічного захисту жінок зрілого віку.

Актуальність дослідження механізмів психологічного захисту полягає у тому, що вони є однією із найбільш суперечливих властивостей у структурі особистості, оскільки одночасно сприяють як стабілізації особистості, так і її дезорганізації. Соціальні зміни у державі ведуть до зростання емоційного дискомфорту, внутрішньої напруженості у дорослих людей, що призводить до сильного психічного напруження або, іншими словами, до внутрішньоособистісного конфлікту, який вимагає більш інтенсивного функціонування механізмів психологічного захисту. Все це може призвести до соціальної дезадаптації індивіда. Внаслідок цього, потрібно попереджати і виявляти сильне психологічне напруження особистості, і надавати вчасно психологічну допомогу.

Як науковий факт феномен психологічного захисту був вперше зафіксований в парадигмі психоаналітичних теорій, а пізніше активно вивчався в різних відгалуженнях глибокої психології: напрямом, відношення до якого продовжує залишатися досить складним [3, с. 422].

Вперше З. Фрейд у своїй роботі «Захисний нейропсихоз» самостійно використовує термін «захист» (1894 р.). Пізніше, в «Етіології істерії» (1896 р.) Фрейдом вперше детально описано виникнення і функціональне призначення механізмів психологічного захисту і їх мета. Вона, на думку З. Фрейда, полягає в ослабленні інтрапсихічного конфлікту (напруженості, тривоги), викликаного протиріччям між інстинктивними імпульсами несвідомого і інтерналізованими вимогами зовнішнього середовища, що виникають в результаті соціальної взаємодії. Водночас автор класичної праці «Психологія «Я» та захисні механізми», А. Фрейд, яка розвивала теорію свого батька, підкреслювала, що «Его-захисні механізми – несвідомі, і вони відкидають вимоги інстинкту» [10 с.51].

Психоаналітики К. Холл і Г.Ліндсей виокремлювали дві основні характеристики захисних механізмів. На думку дослідників, захисні механізми, по-перше, заперечують або викривляють реальність, а по-друге – діють на несвідомому рівні [11 с.6-8].

На відміну від З. Фрейда, який як джерело внутрішнього конфлікту розглядав протидію сил, воно, его, супер-его, К. Юнг пов'язував внутрішній конфлікт з невідповідністю між умовами зовнішнього середовища і типологічною установкою індивіда, А. Адлер – з комплексом неповноцінності, К. Хорні – з несумісними невротичними потребами індивіда, Г. Салівен – з конфліктуєчими вимогами складних міжособистісних зв'язків, Е. Еріксон – з психосоціальними кризами ідентичності [4 с.156].

За теорією Р. Плутчика (1979), захисти – це похідні від базових емоцій. Дослідники механізмів психологічного захисту О. Романова та Л. Гребеников зауважує, що нині науковцями виокремлюються такі захисні механізми: формування реакції, заперечення, репресія, регресія, компенсація, проєкція, заміщення, інтелектуалізація [7, с.12].

Значний внесок в розробку проблеми психологічного захисту з позицій теорії установки зробив Ф. Бассін. Дослідник вважає, що головним у психологічному захисті є перебудова системи відносин, спрямована на усунення надмірного емоційного стресу та запобігання дезорганізації поведінки [1,с.118–125]. Водночас Б. Зейгарник наголошує на тому, що проявляючись на несвідомому рівні, механізми захисту часто призводять до деформації дій людини, порушенням гармонійних зв'язків між цілями поведінки і ситуацією, що визначається поведінкою [7,с.11], а О. Соколова зазначає, що психологічна зрілість особистості визначається, зокрема, ступенем відшарування афектів від об'єктів задоволення потреби [8, с. 210].

Існує багато критеріїв, за якими класифікують захисні механізми. Серед них: блокування чи викривлення інформації, ступінь активності особистості в формуванні захисту, особливості переробки інформації, яка не має бути доведена до свідомості, результат захисту – досягнення нагороди чи уникнення небезпеки [2, с.64].

На думку Л. Орбан-Лембрик, зрілість припадає на період досягнення людиною найвищого розвитку її духовних, інтелектуальних і фізичних здібностей. Такою можна вважати людину, яка навчилася реалізовувати життєві задуми, перспективи, яка у своєму розвитку перейшла від самовизначення до самореалізації [5,с.224].

Дослідники відзначають неповторність і широке різноманіття особистісних проявів у зрілому дорослому віці: відкритість і замкнутість у вузькому колі особистих відносин; активність і пасивність, бездіяльність; альтруїзм і егоїзм; самостійність і залежність; творчість чи руйнація тощо.

Розгорнуту структурну характеристику соціально зрілої особистості, яка повноцінно інтегрована в процес розвитку суспільства пропонує О. Старовойтенко. На його думку, зріла особистість відзначається інтелектуальним, діяльнісно-продуктивним, професійним, соціально-активним і свідомим ставленням до навколишнього світу та власного «Я». Визначальною ознакою зрілості є усвідомлення людиною відповідальності та прагнення до неї. Психологічно відповідальна особа – це особистість, яка відповідає за зміст свого життя перед собою та іншими людьми [6,с.389]. Продовжуючи цю думку, М. Савчин та Л. Василенко зауважують, що провідним видом діяльності протягом зрілого дорослого віку залишається праця. Основним чинником розвитку особистості в цьому віці є успіхи на роботі, які сприяють її самоактуалізації [9,с.314].

На думку Г. Абрамової можна виокремити особливі життєві завдання, що стоять перед людиною в період зрілості і потребують особливих здібностей для їх вирішення. Завдання, що стоять перед жінкою, пов'язані з оцінкою життєвих зобов'язань стосовно себе та близьких людей. До цього її спонукає значна кількість потужних чинників: зміна фізіологічного стану, зміна складу сім'ї та ролі в ній, досягнення високого професійного статусу. Жінці необхідно піднятися над буденністю, по-іншому осмислити власне життя, заново здобути впевненість в собі та своїй цінності. Період зрілості – це той час, коли жінка може знайти в собі сили для досягнення певного становища в суспільстві, в сім'ї та у власних очах завдяки оновленню меж власного «Я», здобути повноту сенсу свого життя [6,с.372].

Отже, протягом життя людина стикається з різними ситуаціями і подіями, які негативно впливають на її психологічний стан. Це можуть бути стреси, невдачі, внутрішні та зовнішні

суперечності, неприємні думки. Проте людській психіці властиво захищатися від цих несприятливих впливів, тому «включаються» механізми психологічного захисту. Психологічний захист послаблює конфлікт всередині особистості і регулює поведінку людини. Так людина легше пристосовується до вимог навколишнього світу, її психіка врівноважується. Захист працює на несвідомому або підсвідомому рівні. Механізми психологічного захисту не є вродженими – вони виникають при соціалізації людини з дорослішанням. Головною функцією механізмів психологічного захисту є збереження позитивного образу «Я» при будь-яких загрозливих йому змінах в зовнішньому світі.

Таким чином, механізми психологічного захисту у жінок зрілого віку забезпечують послаблення конфлікту всередині особистості і регулюють поведінку особистості. Механізми захисту оберігають психіку від стресів, тривожності, негативних думок тощо. Крім захисної функції, психологічні механізми можуть впливати на особистість руйнівно. Вони можуть заважати зростанню і розвитку особистості, досягненню життєвих цілей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бассин Ф.В. О силе «Я» и психологической защите. *Вопросы философии*. 1969. №2. С. 118–125.
2. Демина Л. Д., Ральникова И. А. Психологическое здоровье и защитные механизмы личности: учеб. пособие. Барнаул, 2005. 132 с.
3. Ильин Г.Л. Причины неприятия психоанализа // Бессознательное: природа, функции, методы исследования. Тбилиси: Мецниереба. Т. 14. 1985. С. 419–428.
4. Мак-Вильямс Н. Психоаналитическая диагностика: понимание структуры личности в клиническом процессе. М.: Класс, 2015. 592 с.
5. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія особистості і спілкування: навч. посіб. К.: Либідь, 2004. 576 с.
6. Павелків Р.В. Вікова психологія: навч. посіб. К.: Кондор, 2011. 468 с.
7. Романова Е. С., Гребенников Л. Г. Механизмы психологической защиты: генезис, функционирование, диагностика: монография. Мытищи: Талант, 1996. 144 с.
8. Соколова Е. Т. Самосознание и самооценка при аномалиях личности: монография. М.: Московский ун-тет, 1989. 215 с.
9. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія: навч. посіб. К.: Академвидав, 2005. 360 с.
10. Фрейд А. Психология «Я» и защитные механизмы: монография. М.: Педагогика, 1993. 144 с.
11. Холл К.С. Линдсей Г. Теории личности / перевод с англ. И.Б.Гриншпун, М.: "КСП+", 1997. 174 с.

Гнап А.

Науковий керівник – доц. Свідерська Г. М.

ФЕНОМЕН ГОМОФОБІЇ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Вивчення проблем, пов'язаних із ставленням до сексуальності та гендерної ідентичності, на даний момент є досить актуальним. Останні роки у науковій літературі та публікаціях у ЗМІ ця тема часто піднімається, більше того, завдяки євроінтеграції України ми можемо спостерігати досить повільний, однак неухильний поступ демократизації та гуманізації суспільства стосовно даної проблеми. Представники ЛГБТ-спільнот все частіше заявляють про себе, відкрито відстоюючи власні права, в окремих країнах офіційно дозволяють шлюби між представниками однієї статі, багато публічних осіб наважуються розповісти про свою нетрадиційну орієнтацію, яку приховували дуже довго. Однак, не зважаючи на усі позитивні зміни, проблема існування гомофобії у суспільстві залишається катастрофічно не вирішеною. Тим більше в Україні, де не тільки процвітають гомофобні установки, а й сама тема гомосексуалізму є табуованою і «тріховною».

У різних наукових джерелах наводиться багато точок зору на сутність феномену гомофобії. Зокрема, ми можемо зустріти дане поняття у працях М.Бейлі, М. Бейлькіна, М. Бернкеда, Д. Дейвіса, О. Кікінежді, І. Кона, Д.Лиханової, О. Мостяєва, Ч. Ніла, В. Ріккерс, М. Сабунаєвої, С. Фарр, З. Фройда, В. Хадсона та ін.

Метою статті є проаналізувати феномен гомофобії та психологічні причини, що зумовлюють її існування.

Актуальність дослідження зумовлена наявністю величезної кількості міфів та стереотипів стосовно гомосексуалізму, які заважають нормальному співіснуванню різних людей у

суспільстві, та роблять можливою гомофобію – явище не тільки жорстоке та небезпечне, але й антигуманне за своєю сутністю.

Уперше термін «гомофобія» вжив американський психіатр Джордж Вайнберг в 1972 році у своїй книзі «Суспільство і здоровий гомосексуал». І.С.Кон визначає гомофобію як «ірраціональний страх і ненависть до одностатевого кохання та її носіїв» [2, с. 280]. Д. Дейвіс та Ч. Ніл виділяють два поняття гомофобії [1]. Так, гомофобія у вузькому сенсі - неконтрольовані негативні емоції (страх, відраза, гнів) по відношенню до людей з гомосексуальною орієнтацією і одностатевих контактів. М. Сабунаєва назвала це «напрямком медикалізації», тобто розуміння гомофобії як медичної проблеми, як однієї з фобій [4, с. 44]. Гомофобія в широкому сенсі (антигомосексуальні забобони) - різні форми негативної реакції на прояви гомосексуальності, а також на пов'язані з нею суспільні явища, що виникають внаслідок культурних впливів. М. Сабунаєва визначає цей підхід як соціально-психологічний [4, с. 44]. Розглядаючи даний підхід, варто зазначити, що у ньому до уваги беруться почуття, що включені у цей феномен, причому часто акцентується увага на їх ірраціональності, також особливий акцент робиться на соціальній обумовленості цих почуттів. Окремий акцент робиться на тому факті, що ставлення до гомосексуальності часто характеризується не тільки негативними почуттями, але і сумою міфів, забобонів, стереотипів, переконань, побоювань.

І. Кон стверджує, що ворожість до гомосексуалів корениться не стільки в індивідуальній, скільки в суспільній психології. У спеціальній літературі термін «гомофобія» зараз замінюють на термін «гетеросексизм», що американський соціальний психолог Грегорі М. Герек визначає як «ідеологічну систему, що заперечує, принижує й стигматизує будь-які не-гетеросексуальні форми поведінки, ідентичності, стосунків або спільності» [3, с. 280]. Сам рівень гетеросексизму залежить від цілої низки макросоціальних чинників, зокрема:

- Від загального рівня соціальної й культурної терпимості.
- Від рівня сексуальної тривожності.
- Від рівня сексизму, гендерного й статевого шовінізму.
- Від характеру традиційної ідеології, особливо релігії.
- Від загального рівня освіченості й сексуальної культури суспільства.
- Від ситуативних соціально-політичних чинників [2, с. 281].

Гомофобія створює у суспільстві негативну атмосферу. ЛГБТ-люди постійно змушені приховувати свою орієнтацію від оточення, інколи навіть від близьких друзів, а також від родичів. Часто гомофобія є приводом для знущань і навіть побиття з боку поліції, одним із провідних мотивів дідівщини в армії, а також знущань, приниження, побиття та зґвалтувань у тюрмах. Розкриття гомосексуального статусу особи може призводити до послаблення або розриву сімейних і дружніх зв'язків, і якщо не до звільнення, то до прохолодного або упередженого ставлення на роботі.

Д. Дейвіс і Ч. Ніл [1, с. 89] виділяють наступні причини гомофобії:

- Сприйняття гомосексуальності як загрози для соціуму і патріархального укладу життя;
- Бажання підвищити свою самооцінку за рахунок приниження іншого;
- Бажання затвердити свою приналежність до соціальної групи, «атакуючи» представників іншої групи («поляризація»);
- Бажання впорядкувати свої уявлення про світ, що здається занадто складним і суперечливим («стереотипізація»).

Існування гомофобії заподіює серйозної шкоди психічному та фізичному здоров'ю представників сексуальних меншин. Так, Майкл Бейлі стверджує, що у людей із нетрадиційною орієнтацією можуть виникати наступні проблеми:

Підвищена схильність гомосексуалів до депресій й суїцидів – наслідок їхньої стигматизації й дискримінації.

У ворожому «гомофобському» світі молодим людям важко визнати свою нетрадиційну орієнтацію, а це призводить до невротичних реакцій у деякого з них.

Геї та лесбійки самотніші, ніж гетеросексуали, їм набагато важче знайти пару, вони набагато частіше опиняються у стресових ситуаціях, що може сприяти емоційним розладам, навіть коли оточуючі ставляться до них дружньо [2, с. 85].

Хоч Україна була першою з колишніх республік СРСР, яка відмінила кримінальне переслідування представників ЛГБТ-спільноти у 1991 р., рівень гомофобії у нашій країні залишається досить високим. Причиною цього є відсутність гендерної освіти та курсів, присвячених проблемам толерантності та психології сексуальності загалом. У той же час у демократичних, розвинених країнах світу визнано, що гомосексуальність не є патологією, що гомосексуальна орієнтація не може бути змінена за чийсь бажанням. Біологами, сексологами та етнологами доведено, що вона є різновидом норми та не створює жодної загрози ні для природи, ні для суспільства [3, с. 1].

Однак українці у своїй більшості є пострадянським суспільством, з моральними цінностями, що сформувались кілька поколінь тому, коли було притаманно слідувати встановленій нормі та вважати аномальним будь-які відхилення від неї. Неприйняття людей із нетрадиційною для «традиційного» суспільства орієнтацією часто передається разом із вихованням, коли діти наслідують неприязнь батьків, яка згодом переростає в особисту, нічим не обґрунтовану ненависть. Сюди ж можна також зарахувати домінуючу патріархальність в соціумі, яка, керуючись існуючими міфами про «жіночність» чоловіків-геїв, так само упереджено і з презирством ставиться до лесбійства.

Отже, розглядаючи поняття «гомофобія», варто зауважити, що воно не лише принижує не-гетеросексуальні форми поведінки, але й обмежує права представників ЛГБТ спільнот. Гомосексуалізм – це не хвороба. У нещодавньому зверненні міністр охорони здоров'я України Уляна Супрун зауважила: «Гомосексуальна поведінка зустрічається у 1500 видів тварин – від комах до ссавців, а сексуальна орієнтація людини формується не через її спосіб життя, оточення чи характер, а ще до її народження» [5]. Ставлення людей до гомосексуалізму напругу залежить від виховання та цінностей, що сформовані в суспільстві.

Слід зазначити, що незалежно від того, яка сексуальна орієнтація в людини, життя у неї одне, і від суспільства залежить, чи проживе його вона гідно, як цілісна особистість із повним прийняттям власного Я, чи під пресом гомофобії, з внутрішньою роздвоєністю, відторгненням частини себе, у стані стресу та депресії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дейвис Д. Розовая психотерапия. Санкт-Петербург: Питер, 2001. 384 с.
2. Кон І. С. Світанкове місячне сяйво. Львів: НВФ "Українські технології", 2011. 560 с.
3. Мостяев О. Гомофобія як психологічна і соціальна проблема. Українознавчий альманах. 2010. №4. С. 15.
4. Сабунаева М. Гомофобия: социальный и/или экзистенциальный страх?. Санкт-Петербург: Издательство РГПУ им. А. И. Герцена, 2011. 380 с.
5. Супрун закликала руйнувати міф, що гомосексуальність є хворобою. URL: <https://gordonua.com/ukr/news/society/-suprun-zaklikala-rujnuvati-mif-shcho-gomoseksualnist-je-hvoroboj-251872.html>.

Дяченко Х.

Науковий керівник – викладач Чин Р.С

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

Визнання українським суспільством пріоритету загальнолюдських цінностей вимагає нового ставлення до дітей з особливими освітніми потребами, вирішення питань їх соціалізації та інтеграції. Зміст та основні завдання психологічної служби з питань психологічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами визначено низкою нормативно-правових документів.

У навчальних закладах здійснюється психолого-педагогічний супровід дітей з обмеженими можливостями в межах загального навчання та виховання, створюються умови для гармонійного розвитку. Тому актуальним на сьогодні є розв'язання широкого спектру проблем навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами. Особливу увагу привертають діти із затримкою психічного розвитку, оскільки вони складають найчисельнішу

групу серед тих, які потребують спеціальної допомоги у процесі навчання та соціально-трудової адаптації [8].

Метою статті є теоретичне обґрунтування проблеми психолого-педагогічного супроводу дітей молодшого шкільного віку із затримкою психічного розвитку.

Актуальність дослідження зумовлена тенденцією в галузі спеціальної психології та педагогіки щодо адаптації особистості до повноцінного життя в соціумі. У зв'язку з цим широкого визнання набуває ідея психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами, яка охоплює усіх учасників навчально-виховного процесу: психологів, педагогів, батьків та дітей, оскільки кожна дитина, а особливо з психофізичними вадами, маючи потенційні можливості повноцінного розвитку як особистості, потребує якомога ширших контактів із навколишнім світом.

Науковці наголошують на важливості командної взаємодії та цілісної діяльності при забезпеченні додаткового супроводу дітей з особливими освітніми потребами. Важливо умовою при цьому є виокремлення «перспективних» школярів і створення для них необхідних освітніх умов. З одного боку, розвиток психіатрії, а з іншого – психометрії дозволили виявити деякі кількісні і якісні характеристики психічних процесів, необхідних для засвоєння шкільної програми. Перші дослідження і розробка тестових нормативів показали, що недоліки когнітивного розвитку і особистісних властивостей значно заважають успішному навчанню дітей з особливими освітніми потребами. Важливе місце серед них зайняли діти із затримкою психічного розвитку (ЗПР). Термін «затримка психічного розвитку» вживається відносно дітей зі слабо вираженою органічною недостатністю центральної нервової системи. Попри те, у дітей даної категорії не спостерігаються специфічні порушення слуху, опорно-рухового апарату, зору, важкі порушення мовлення, вони не є розумово відсталими [3; 6].

Проблема ЗПР дітей молодшого шкільного віку вже давно гостро постала перед психолого-педагогічною наукою. Питаннями діагностики та корекції цієї вади першими почали займатися дефектологи (Н. Бастун, І. Бех, В. Бондар, Т. Вісковатова, Т. Власова, Т. Ілляшенко, К. Лебединська, В. Лубовський, І. Марковська, В. Мачихіна, М. Певзнер, Т. Сак та ін.).

Ця проблема активно вивчалася і в загальному психолого-педагогічному напрямку (Т. Андрущенко, А. Богуш, Т. Карабанова, Н. Максимова, Н. Менчинська, Є. Мілютіна, Л. Носкова та ін.), розроблялися методи компенсуючого навчання (Г. Кумаріна, Є. Мастюкова та ін.), визначалися засоби реабілітації розумової працездатності дітей (К. Корольова, М. Раттер та ін.).

Сьогоднішні знання про затримку психічного розвитку дають змогу розглядати її як межовий стан психічного розвитку. Йому властиві розлади інтелектуальної та емоційно-вольової сфери. Пізніше, якщо дитина не отримує своєчасної допомоги, у неї під впливом невдач у навчанні, спілкуванні з однолітками та дорослими виникають і негативні зміни в особистісному розвитку [3].

Найчисельнішу групу дітей із затримкою психічного розвитку складають ті, які насамперед привертають увагу відставанням від своїх однолітків в інтелектуальному розвитку. У них значна обмеженість знань та уявлень про навколишній світ, несформованість мислительних операцій, яка виявляється не тільки в словесно-логічному мисленні, й у сприйманні конкретних якостей предметів, у розвитку мовлення: дуже збідненому словнику, недорозвиненому, граматичному висловлюванні. У процесі розв'язання діагностичних завдань вони мають чималі труднощі через обмеження досвіду, несформованість навичок інтелектуальної праці, недорозвиненість мовлення, яке, як відомо, дає змогу усвідомити свої дії та керувати ними. Проте, в межах доступного матеріалу ці діти здатні скористатися допомогою; вони дуже чутливі до позитивної стимуляції, під впливом якої стають уважнішими і продуктивнішими. Тому в умовах командної взаємодії вони виявляють достатню навчуваність, тобто здатність засвоювати знання і свідомо ними керувати. Діти із затримкою психічного розвитку готові до навчання в умовах масової школи, проте потребують психолого-педагогічного супроводу для того, щоб не випадати з навчального процесу, повноцінно розвиватись та функціонувати у суспільстві відповідно до власних потенційних можливостей [3; 5].

Психолого-педагогічний супровід – це пролонгований процес, який спрямовується на попередження виникнення (або усунення) у дітей з особливими освітніми потребами дестабілізаційних чинників, формування їхніх адаптивних функцій, забезпечення оптимального розвитку та здобуття ними якісної освіти в умовах навчального закладу. Компетентний психолого-педагогічний супровід здійснюється через визначені технології, що мають спрямованість на проектування та впровадження процесів супроводу.

Психолого-педагогічний супровід у сучасній педагогіці та психології розглядається досить широко. Уперше цей термін було використано у 1993 році у книзі «Психологічний супровід природного розвитку маленьких дітей» (Г. Бардієр, І. Ромазан, Т. Чередникова). Особливості організації психологічного супроводу у школі розкрито у роботах М. Батіянової.

Науковці визначають психолого-педагогічний супровід як систему професійної діяльності педагога, яка спрямована на створення спеціальних умов для повноцінного розвитку й успішного навчання особливої дитини у конкретному освітньому середовищі. Як зазначає М. Батіянова, «... психолог і педагог у цьому процесі не просто спостерігач, який стоїть поруч, він створює оптимальні умови для розвитку дітей, він іде з ними поруч». Психологічний супровід розуміється як процес створення умов для емоційного благополуччя, успішного розвитку, виховання і навчання дітей у ситуаціях соціально-педагогічної взаємодії, що організовується у межах освітнього закладу [1].

Зокрема В. Зінченко визначає супровід як «систему професійної діяльності психолога, що забезпечує створення соціально-психологічних умов для успішного навчання і психологічного розвитку дитини в ситуаціях взаємодії»[4].

Г. Бардієр, І. Ромазан і Т. Чередникова вважають, що особливість психолого-педагогічного супроводу полягає у цінності самостійного вибору дитиною свого життєвого шляху. Дорослий повинен цінувати природні механізми розвитку дитини, не руйнувати їх, а розкривати, водночас самому бути і спостерігачем, і співучасником, і дослідником. На їх думку, завдання дорослих – сформувати здатність і готовність вихованця до усвідомлення своїх можливостей і потреб, здійснення самостійного вибору. Педагогу потрібно не брати ці вибори на себе, а навчити учня ставити та досягати індивідуальних цілей, співвідносячи їх із цілями оточуючих людей і суспільними цінностями [2].

Сучасні науковці наголошують на важливості командної взаємодії та цілісної діяльності при забезпеченні додаткового супроводу дітей з особливими освітніми потребами. Зокрема в контексті інклюзивної моделі навчання проблема психолого-педагогічного супроводу стала предметом дослідження українських та зарубіжних вчених (А. Колупаєва, І. Кузава, М. Мушкевич, Т. Сак, Н. Софій, Т. Скрипник, О. Таранченко, О. Федоренко, Т. Бут, Дж. Лупарт та ін.). Так, Н. Софій визначає та обґрунтовує основні підходи до забезпечення інтегрованого супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчального закладу: надання послуг окремими різнопрофільними фахівцями, командний підхід. Виокремлено командний підхід як детермінуючий, від ступеня імплементації якого залежить рівень якості комплексної допомоги дітям у контексті соціальної моделі розуміння інвалідності [7].

Супровід як нова освітня технологія представлений у дослідженнях А. Колупаєвої. Вихідним положенням теорії і практики супроводу вчена визначає системно-орієнтаційний підхід, згідно з яким розвиток розуміється як вибір і засвоєння суб'єктом розвитку тих чи інших інновацій. Авторка інтерпретує супровід як допомогу суб'єкту розвитку у формуванні орієнтаційного поля, в якому відповідальність за свої дії несе сам суб'єкт. Дослідниця визначає супровід як метод, що забезпечує створення умов для прийняття суб'єктом оптимальних рішень у різних ситуаціях. На її думку, супровід – це допомога суб'єкту у прийнятті рішення в складних ситуаціях життєвого вибору. Причому не будь-яка форма допомоги, а підтримка, в основі якої збереження максимуму свободи і відповідальності суб'єкта розвитку за вибір рішення проблеми [5].

Аналіз науково-методичної літератури з проблеми психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами свідчить про те, що незважаючи на значну кількість досліджень, присвячених особливостям навчання, виховання та розвитку дітей цієї категорії,

досі не існує однозначного підходу у визначенні цілей і завдань психолого-педагогічного супроводу та його змісту. Забезпечення психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами є невід'ємною частиною розвитку сучасної освіти, в основі якої лежить індивідуальний підхід до кожної дитини з особливими потребами. З огляду на актуальність окресленої проблематики, перспективним є дослідження особливостей організації психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами у контексті специфіки вікового та індивідуального розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Батиянова М. Р. Организация психологической службы в школе. Москва : Совершенство, 1998. 268 с.
2. Жукова А. Г., Мальцева В. А. Организация психологического сопровождения // Вопросы психологии. 2002. № 2. С. 2–6.
3. Защиринская О. В. Психология детей с задержкой психического развития. Санкт-Петербург : Речь, 2007. 168 с.
4. Зінченко В. М. Організація психолого-педагогічного супроводу дитини в умовах дошкільного закладу // Дошкільна освіта. 2004. № 1.
5. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія. Київ : Самміт-Книга, 2009. 272с.
6. Матвеева М. П., Миронова С. П. Корекційна робота у системі освіти дітей з вадами розумового розвитку. Кам'янець-Подільський : Інформ.-вид. відділ. Кам'янець-Поділ. держ. ун-ту, 2005. 164 с.
7. Софій Н. З. Інклюзивні ресурсні центри: канадський досвід та українські реалії // Особлива дитина: навчання та виховання. 2015. № 1(73). С. 34–40.
8. Науково-методичний збірник / ред. кол. Н. Софій, І. Єрмаков та ін. Київ : Контекст, 2000. 336 С.

Зозулич М.

.Науковий керівник – викладач Чин Р. С.

ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ОСОБИСТІСНОЇ ТРИВОЖНОСТІ ПІДЛІТКІВ

Формування та розвиток гармонійної, соціально активної особистості є важливим напрямком освітньої політики України. Підвищена увага до закономірностей становлення особистості не є випадковою та знаходиться у безпосередньому зв'язку із тією специфічною для сучасного українського суспільства ситуацією, яка й формує наукове замовлення та спрямовує дослідницький інтерес. Важливою обставиною, що посилює актуальність дослідження психологічних механізмів особистісної тривожності в функціональній площині, є необхідність врахування її вікової специфіки для виключення діагностичних помилок. У зазначеному контексті на особливу увагу заслуговує підлітковий етап онтогенезу, оскільки саме він є періодом становлення та фіксації стійких психологічних властивостей особистості.

Проблема тривожності особистості завжди посідала важливе місце у педагогічній та віковій психології й на сьогодні є достатньо розробленою. Разом із тим, багатоаспектність наукового дослідження тривожності як системного явища та властивості особистості (Ю. Антонян, В. Астапов, Л. Божович, Г. Габдрєєва, Ж. Глозман, М. Корольчук, Б. Кочубей, М. Левітов, Л. Маришук, Н. Наєнко, Г. Прихожан, Ч. Спілбергер, Т. Титаренко та інші учені) не охоплює всього спектру пов'язаних із цим феноменом проблемних питань. З одного боку відсутність своєчасної психологічної допомоги тривожним підліткам зберігає можливість зриву у наступному віковому періоді. З іншого – запобігання явищам стигматизації тривожних підлітків як дезадаптивних передбачає фундаментальне знання психологічних механізмів особистісної тривожності, що розгортаються відповідно до вікової специфіки розвитку. Саме соціальною та науковою значущістю окресленої проблематики й зумовлено вибір теми дослідження.

Мета статті полягає у розкритті психологічних детермінант особистісної тривожності у підлітковому віці.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що проблема тривожності завжди була для психології важливою – на сьогодні її дослідженню присвячено велику кількість ґрунтовних наукових праць, проте, незважаючи на успішність розробки цього питання, інтерес до нього не

знижає. Дослідження вікової динаміки тривожності показують її тенденцію до зростання у підлітковому віці, що пов'язується із перебудовою системи взаємостосунків у підлітків та зміною їх соціальних ролей. При цьому відбувається своєрідне зміщення тривоги і страхів – зменшення «природних» (інстинктивних у своїй основі) та збільшення «соціально-обумовлених», максимум яких припадає на підлітковий вік.

Особливості проявів високої тривожності у різних вікових періодах зумовлені специфікою найважливіших соціальних потреб особистості. Для підліткового віку – це домінування потреби в неформальному спілкуванні з дорослими та однолітками, зростання ролі референтної групи. Найбільшу тривожність підлітки демонструють у стосунках з однолітками й батьками та найменшу – із незнайомими дорослими та вчителями [7]. Як наголошують дослідники, рівень тривожності є показовим якості емоційного пристосування підлітка до соціальних умов [8]. Зокрема, коливання рівня особистісної тривожності у пубертатному періоді може розглядатися як внутрішня детермінанта наявних поведінкових проблем. За деякими припущеннями, тривожність слугує меті стримувати агресивні дії та сприяє закріпленню гуманістичної спрямованості особистості [1].

Дослідження форм прояву тривожності у підлітків дають змогу диференціювати дві її основні категорії: відкриту тривожність (переживається на свідомому рівні) та приховану (тією чи іншою мірою неусвідомлювану). Типовими формами прояву тривожності в підлітковому віці є вербальна експресія болю та м'язова ригідність [6]. Встановлено, що з віком простежується тенденція до послаблення неструктурованих вокальних форм протесту і надмірної моторної активності й, водночас, посилення вербальної експресії та рівня володіння власним тілом [2]. Емоційні реакції у підлітків стають більш диференційованими, при цьому першочергова увага приділяється параметру значущості стимулу та ситуації [5].

Як відзначає В. Астапов, прояви високої тривожності у підлітків спостерігаються у двох формах: це страх – гнів і страх – страждання, які по-різному себе виявляють, але однаково дезадаптують особистість підлітка [1]. У першому випадку очікування нападу, насміхань, образи з боку інших призводить до виникнення реакцій психологічного захисту у вигляді агресії. Найважливіше в такій ситуації для тривожного підлітка – не пропустити інформацію, яка становить потенційну загрозу для його самооцінки. У другому випадку реакція психологічного захисту супроводжується відмовою від спілкування, униканням тих людей, від яких може надходити «загроза».

За результатами проєктивних досліджень, у підлітковому віці побоювання щодо власної неспроможності пов'язуються переважно із «дорослою» стороною життя, локалізуючись у сфері майбутнього: «Ні на що не буду здатен», «Не зможу заробляти гроші» тощо. Здається, такі хвилювання повинні тлумачитись як позитивні та свідчити про розвиток почуття відповідальності, та складність полягає в тім, що діти почуваються незахищеними як у психологічному, так і у фізичному значенні, що й підтверджується в процесі практичної роботи з підлітками. Ці побоювання є характерними для підлітків навіть поза ситуацій шкільного навчання, адже відомо, що «уявна аудиторія» не залишає їх майже ніколи [4].

Досліджуючи чинники тривожності в підлітковому віці, дослідники роблять акцент на педагогічній та психологічній неосвідченості, ригідних стереотипах виховання, особистісних проблемах і характерологічних особливостях батьків, що привносяться у спілкування з підлітком [6]. Причина високої тривожності підлітка часто полягає в тому, що батьки не розуміють або ігнорують його найважливіші потреби, дотримуються авторитарного стилю спілкування чи, навпаки, у стосунках між дорослим і підлітком панує атмосфера безконтрольності й потурання. Тривожність внаслідок домінуючої гіперпротекції та надмірної емпатійності з боку батьків, які, намагаючись оберігати дитину від реальних і уявних проблем, встановлюють дріб'язковий контроль та велику кількість обмежень, об'єктивується у підлітка як переживання власної неспроможності виявити хоч якусь самостійність. В ситуаціях, «коли виховання будується на завищених вимогах, які підліток не в змозі виконати або виконує з надмірними зусиллями, тривожність провокується страхом невдачі, побоюваннями припуститися помилки й отримати несхвалення від батьків» [8, с. 18].

Як пише І. Булах, до посилення тривожності призводить і непослідовність або необґрунтованість батьківських вимог: якщо підліток не знає, якою буде реакція на певний його вчинок, але передбачає можливе незадоволення, він постійно буде знаходитись у стані

тривоги. Внутрішнє протиріччя, що виникає у підлітка в ситуації переживання неспроможності відповідати очікуванням та вимогам оточуючих й залишатись при цьому самим собою, призводить, з одного боку, до компенсаторної гіпертрофії власного «Я» у вигляді загостреного егоцентризму, а з іншого – до розвитку нав'язливої концепції «не-Я», несумісної з реальними настановами і можливостями підлітка [2]. В свою чергу дезінтеграція «Я» породжує внутрішню амбівалентність й спричиняє зростання тривожності із провідним переживанням страху зміни та втрати індивідуальності.

Значний інтерес становлять результати дослідження щодо впливу батьківської тривожності на тривожність у підлітків, в яких було встановлено, що імовірність розвитку високої тривожності у підлітка завжди висока при її наявності у батьків [3]. Цей факт пояснюється тим, що більшість тривог і страхів передаються дитині несвідомо або ж нав'язуються батьківською системою ціннісних орієнтацій, тобто наслідуються не тривожність як риса особистості, а деякі загальні засоби реагування. В окремих випадках «тривожність підлітка буквально зростає у тривожно-сумнівній психологічній атмосфері сім'ї, яка перешкоджає переживанню відчуття захищеності, необхідного для емоційної рівноваги та загалом нормального розвитку підлітка» [5, с. 74].

Дослідниками зазначається, що підвищена особистісна тривожність є критерієм порушеного психічного здоров'я у підлітків, що проявляється дією таких змінних як слабка ідентичність, емоційна лабільність, занижена самооцінка та соціальна неадаптивність. Як правило, висока особистісна тривожність виступає одним із головних корелятивів невротичного конфлікту, індикатором переживання кризового стану та чинником психосоматичних розладів. Деякими авторами [4] підкреслюється, що тривожні підлітки мають низький рівень інтеграції особистого досвіду, який демонструють через створення найбільш недосконалого наративу.

Дослідники зазначають, що тривожність, обумовлена віковими особливостями та опосередкована індивідуально-особистісним рівнем розвитку Я-концепції підлітка, може виконувати мобілізуючу функцію, пов'язану із підвищенням ефективності спілкування та діяльності дитини. Зокрема, експериментально доведено, що рівень тривожності у пубертатному періоді прямо пропорційний рівню емпатійності, позитивний вплив яких на особистість підлітка проявляється у підвищенні уваги, обережності, готовності до ухвалення рішення, прискоренні переробки емоційної інформації та здатності до прогнозування на мовно-мисленнєвому рівні [5]. До того ж, як зазначає О. Ружинська, зростання тривожності у підлітків виступає одним із критеріїв формування їх самосвідомості та чутливості у сфері міжособистісних стосунків [7]. Саме виразність орієнтації високотривожних підлітків на соціальну нормативність та відповідні соціальні очікування дозволяє припустити, що особистісна тривожність виступає своєрідною психологічною ціною за адаптацію.

Отже, вікова специфіка тривожності як особистісної властивості обумовлюється її чинниками, змістом тривожних переживань, формами прояву, компенсацією і захисними механізмами. Наприкінці підліткового віку тривожність, опосередковуючись Я-концепцією, стає стійким особистісним утворенням. Сучасний підхід до тлумачення феномену тривожності ґрунтується на тому, що означена властивість до певної міри є природною для підліткового віку, і тому не може розглядатися виключно з точки зору її деструктивного впливу на розвиток особистості. Вивчення психологічних механізмів особистісної тривожності в функціональній площині доцільно проводити поза спектром континууму «норма – патологія», а саме – в якості показника ефективності адаптаційної активності особистості та особливостей її індивідуального розвитку.

З огляду на актуальність дослідження особистісної тривожності з позицій вікової психології, перспективним є аналіз генези особистісної тривожності в контексті специфіки вікового та індивідуального розвитку. Вбачаючи у кожному прояві тривожності «акцію» і «реакцію» одночасно, доцільно дослідити особистісну тривожність в підлітковому віці на предмет наявності певних позитивних розвивальних сил.

ЛІТЕРАТУРА

1. Астапов В. М. Тревожные расстройства в детском и подростковом возрасте : теория и практика: монография. Москва : МПСИ, 2011. 368 с.

2. Булах І. С. Психологія особистісного зростання підлітка : монографія. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2003. 340 с.
3. Малкова Е. Е. Возрастная динамика проявлений тревожности // Вопросы психологии. 2009. № 4. С. 24–32.
4. Микляева А. В., Румянцева П. В. Школьная тревожность : диагностика, коррекция, развитие. Санкт-Петербург : Речь, 2004. 248 с.
5. Парамедова Б. Л. Проблема тревожности в современной психологической науке. Харьков : Амнезис, 1999. 132 с.
6. Прихожан А. М. Тревожность у детей и подростков: психологическая природа и возрастная динамика. Москва : Московский психолого-социальный ин-т; Воронеж : МОДЕК, 2000. 304 с.
7. Ружинська О. В. Подолання шкільної тривожності учнів підліткового віку // Практична психологія та соціальна робота. 2009. № 9. С. 27–33.
8. Шевченко Н. Ф., Калюжна Є. М. Гіперфункція тривожності у підлітків : превентивна стратегія // Практична психологія та соціальна робота. 2007. № 7 (100). С. 17–22.

Олинець Н.

Науковий керівник – викладач Чин Р. С.

ПРОБЛЕМА ШКІЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА ТА ШЛЯХИ ЇЇ ВИРІШЕННЯ

В умовах сьогодення надзвичайно загострилася проблема насильства, що поширюється в освітньому середовищі як шкільний булінг. Інтерес до виокремленої проблеми знайшов відображення у працях вітчизняних і зарубіжних науковців і супроводжується численними дослідженнями та пошуком шляхів запобігання цьому явищу. У процесі соціалізації, що передбачає засвоєння певних норм, правил та принципів, наслідування моделей поведінки, формування власної системи цінностей та пріоритетів, найбільш вразливою категорією є діти та підлітки, які страждають від насилля. Відтак, збільшення випадків булінгу у школах викликає необхідність активного пошуку методів протидії та подолання цієї проблеми.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що явище булінгу масштабно заповнило освітній простір. Статистика подає вкрай невтішні результати. Дослідження вікової динаміки проявів шкільного насильства показують її тенденцію до зростання у підлітковому віці, що пояснюється новою соціальною ситуацією розвитку, психологічними новоутвореннями, специфікою вікової кризи, перебудовою системи взаємостосунків у підлітків та зміною їх соціальних ролей. Лише правильна організація профілактики шкільного цькування – один із найважливіших впливів на зменшення проявів насилля.

Мета статті полягає в теоретичному аналізі специфічних форм насилля та особливостей його проявів в освітньому середовищі.

Булінг – це соціальне явище, розповсюджене сьогодні не лише в Україні, але і в США, Канаді, Росії, Японії, Індії та майже всіх країнах Європи. Термін «булінг» запропонував англійський журналіст Е. Адамс на початку 90-х років XX століття. Тоді ж з'явилася і його конкретизація «шкільний булінг». Булінг (bullying, від англ. bully – хуліган, забіяка, задира, грубіян) означає систематичне, навмисне цькування інших з отриманням моральної або фізичної вигоди [1, с. 23].

Існують різні підходи до визначення поняття «булінг». Однак, найбільш повне визначення дали британські дослідники Д. Лейн та Е. Міллер. Вони визначають булінг як довготривалий процес усвідомленого жорстокого поводження, фізичного або психічного, з боку індивіда або групи по відношенню до іншого індивіда, який не здатен себе захистити в такій ситуації [3].

Норвезький психолог Д. Олвеус розкриває сутність терміну «булінг» як ситуацію, у якій учень неодноразово піддається негативним діям з боку одного чи кількох інших учнів. Визначення Д. Олвеуса показує, що булінг відрізняється від випадкової бійки або сварки між двома учнями приблизно однакової сили. У випадку булінгу і «кривдник», і «жертва» – частини однієї й тієї ж взаємодіючої соціальної групи [6, с. 151].

Булінг у шкільному середовищі може виникати як на території школи, так і поза нею. Дж. Девой та С. Кафербергер у результаті дослідження виявили, що 18% учнів, які зазнавали нападів систематичної, довготривалої агресії з боку інших учнів зазначали, що дані ситуації

траплялися на території школи; 11% учнів – на шляху до школи; 12% учнів – далеко від школи [7].

Шкільне насильство – це вид насильства, за якого має місце застосування сили між дітьми або вчителями по відношенню до учнів, у нашій культурі дуже рідко – учнями по відношенню до вчителів. Шкільне насильство – це різні систематичні дії кривдника по відношенню до жертви, спрямовані на приниження за допомогою фізичного, психологічного, сексуального насильства або агресії. Як синонім цього явища вживають термін «булінг» [2].

Подолання булінгу повинно передбачати нові способи взаємодії з учнями, батьками, шкільним колективом. Цьому можуть зарадити профілактичні програми, тренінги та інші заходи, які будуть сприяти формуванню колективної згуртованості, розвитку стресостійкості, вміння нести відповідальність за власну поведінку та поведінку інших людей. Також такі програми можуть включати профілактику асоціальної поведінки.

Досвід інших країн у подоланні булінгу в освітньому середовищі свідчить про наявність певних успіхів в реалізації тих чи інших антибулінгових програм. Першу експериментальну програму протидії шкільному булінгу розробив Д. Ольвеус. Вона пройшла апробацію у 42 норвезьких школах і по закінченні програми було виявлене стійке зниження частоти виникнення ситуацій шкільного булінгу більше, ніж у два рази [6].

Антибулінгові програми відображають характерні риси, пов'язані з особливостями країни, в якій використовуються, проте можна визначити й спільні ознаки:

- регулярне опитування учнів про розповсюдженість булінгу;
- обговорення проблеми булінгу в класах, на загальношкільних і батьківських зборах;
- створення самими учнями (за участі і допомоги дорослих) кодексу поведінки;
- посилення спостереження вчителів за дітьми під час перерв, у їдальні, на спортивному майданчику, на шкільному подвір'ї;
- навчання педагогічного колективу стратегіям профілактики булінгу і втручання при його виникненні [4].

Практичні рекомендації, спрямовані на мінімізацію шкільного булінгу можна знайти і у дослідженнях В. Петросянц. Авторка зазначає, що роботу необхідно планувати у спільній взаємодії психолога, класних керівників, адміністрації; робота спеціалістів полягає у попередженні виникнення булінгу в освітньому просторі; робота зі збору інформації, розробці індивідуальних програм супроводу кожного учня і відстеження динаміки розвитку повинна бути систематичною; поведінкова стратегія попередження булінгу в освітньому просторі полягає у залученні усього персоналу школи, учнів, їх батьків, а також у підвищенні усвідомленості щодо ситуації булінгу в школі [5, с. 153].

Для подолання булінгу потрібно діяти комплексно: профілактичну роботу проводити із адміністрацією школи, батьками та учнями.

Із адміністрацією школи профілактична робота повинна включати такі етапи:

- загальне ознайомлення із проблемою шкільного насилля;
- повідомлення адміністрації школи про реальну картину цькування загалом у даній школі та окремо по класах або угрупованнях;
- виробляти вміння ідентифікувати насилля як у власній поведінці, так і в поведінці дитини, спрямованої на інших;
- створення антибулінгової кампанії та активне впровадження її в дію;
- проведення позашкільних заходів, спрямованих на згуртування колективу, вміння правильно взаємодіяти у колективі, вирішувати проблеми колективними зусиллями.

Профілактична робота з батькам включає наступні етапи:

- ознайомлення із проблемою шкільного насилля;
- ознайомлення із основними проявами насилля;
- виробляти вміння ідентифікувати насилля як у власній поведінці, так і в поведінці дитини, спрямованої на інших;
- обґрунтувати роль батьків у попередженні та зменшенні проявів насильства.

Профілактична робота з учнями передбачає наступні етапи:

- пояснити проблему насилля у доступному для них форматі;

– формувати правову свідомість та вміння нести відповідальність за свої вчинки та своє життя;

– проводити роботу щодо попередження насильства;

– організовувати колективні форми роботи, що будуть сприяти згуртуванню колективу.

Отже, шкільне насильство є важливою проблемою освітнього середовища. Відтак, профілактика шкільного насильства повинна займати значуще місце у роботі адміністрації школи, психолога та соціального педагога, оскільки булінг набуває масового характеру.

З огляду на актуальність дослідження проблеми булінгу, перспективним напрямком є розробка та обґрунтування програми профілактики булінгу у шкільному середовищі, яка була б спрямована на мінімізацію та подолання шкільного насильства в освітньому середовищі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аверьянов А. И. Школьный буллинг в воспоминаниях студентов МГПИ. Сборник научных трудов SWORLD по материалам международной научно-практической конференции. Одесса: Купrienko С. В., 2011. № 4. С. 22 – 25.
2. Ершов Д. А. Школьное насилие как социально-педагогическая проблема. Актуальные проблемы семейной педагогики. Харьков : ИФИ, 2012. 136 с.
3. Лейн Д. А. Школьная травля (буллинг). URL: <http://psifeya.ru/wp-content/uploads/2014/02.pdf>. (дата звернення: 21.05.2019).
4. Лушпай Л. І. Булінг як соціально-педагогічна проблема та шляхи її вирішення (на прикладі досвіду середніх загальноосвітніх шкіл Великої Британії) // Українознавчий альманах. 2010. Вип. 4. С. 126 – 131.
5. Петросянц В. Р. Проблема буллинга в современной образовательной // Вестник Томского государственного педагогического университета. 2011. № 6. С. 151–154.
6. Olweus D. Bullying at school: tackling the problem. 2001. Retrieved from : <http://www.oecdobserver.org>.
7. Devoe J. F. Student Reports of Bullying: Results From the 2001 School Crime Supplement to the National Crime Victimization Survey. Department of Education, National Center for Education Statistics. Washington, DC: U.S. Government Printing Office. 2005. 310 p

Осьмак Т.

Науковий керівник – проф. Радчук Г. К.

ПРОБЛЕМА ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВАЦІЙ ДО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ СТУДЕНТІВ У ПСИХОЛОГІЇ

Мотиваційна сфера особистості сучасного студента актуальна в педагогічній та психологічній науці. Вивчення мотиваційної сфери особистості студента є дуже затребуваною, тому що переоцінка значущості багатьох ціннісних орієнтирів, переосмислення свого місця в суспільстві, прийняття на себе відповідальності за результати життєдіяльності приховані в мотивах особистості і вимагають не тільки пізнання, але й керування їхнім формуванням. У процесі соціалізації та індивідуалізації проявляється нездатність особистості до інтеграції в новий соціокультурний простір, на цьому етапі може відбуватись психологічна деформація особистості у відносинах до навколишнього середовища й до себе – що значно загострює проблему мотивації [6].

Зміна класичної та усталеної системи навчання на особистісно-орієнтовану підвищила інтерес до мотиваційної сфери особистості студентів вищої школи та факторів, умов і засобів її формування в професійному становленні.

Удосконалення – це процес формування в себе певних особистісних рис професіоналізму, розвитку своїх здібностей, отримання професійних знань і вмінь. Спонукають до самовдосконалення три обставини: а) наявність у людини потреби до самоповаги й у схваленні іншими, у соціальному престижі; б) неузгодженість в образах свого «Я ідеальне» і «Я реальне»; в) самооцінки й ставлення до себе, що формується на цій основі [2]. Лише наявність цих трьох компонентів приведе до формування повноцінної мотивації самовдосконалення.

Проблему самовдосконалення досліджували такі українські вчені як: І.Бех, І.Бужина М. Боришевський, О. Вишневський, І. Зязюн, Н. Кордунова, І.Лебідь, О. Лучанінова, К. Настояща, О. Пометун, Е. Помиткін, Н. Репа, В. Слюсаренко, О. Сухомлинська, Т. Тюріна, Г. Шевченко,

Т. Шестакова та ін. Аспекти самоактуалізації як специфічного напрямку самовдосконалення аналізують Ю. Долинська, В. Колошин, К. Кальницька, А. Романовський та ін. [7].

Професійне самовдосконалення на думку сучасних вчених є специфічним видом професійної діяльності фахівців, невід'ємною складовою їх професійної підготовки. Цей процес є результатом свідомої взаємодії фахівця з конкретним соціальним середовищем, у процесі якої фахівець реалізує власні потреби щодо розвитку в себе такі особистісні якості, які забезпечують успішність його професійної діяльності та життєдіяльності в цілому. Отже, професійне самовдосконалення – це свідомий, цілеспрямований процес підвищення рівня своєї професійної компетентності та розвитку професійних якостей відповідно до зовнішніх соціальних вимог, умов професійної діяльності та особистої програми розвитку [3].

Аналіз наукових досліджень і публікацій демонструє, що мотиваційна сфера особистості була і залишається предметом пильної уваги філософів і психологів (К. Абульханова-Славська, О. Асмолов, Л. Божович, К. Бюллер, Л. Виготський, Е. Ільїн, К. Левін, В. Леонтьєв, А. Маслоу, В. Мерлін, Г. Олпорт, К. Роджерс, З. Фройд, В. Шадріков та ін.) [6].

Проблемою дослідження мотивації учбово-професійної діяльності та її динаміки займалися такі науковці як: М. Алексєєва, Б. Ананьєв, Л. Божович, А. Вербицький, А. Маркова, Т. Матіс, М. Матюхіна, Ф. Рахматуліна, М. Рогов та ін. Проте, проблема дослідження мотивації до самовдосконалення у студентів є недостатньо розкритою.

Метою статті є теоретичний аналіз психолого-педагогічних джерел щодо дослідження мотивації самовдосконалення студентів.

Поняття «мотиваційна сфера особистості» має досить широке коло трактувань. Згідно Л. Божович, це ієрархія мотивів на основі їхнього усвідомлення та узагальнення в поведінці й діяльності. За А. Леонтьєвим, це усвідомлення об'єктивних закономірностей, розуміння значень змісту для себе. В. Ковальов розглядає її як найважливішу сторону особистості, що включає систему мотивів (мотивацію) визначається у її певній побудові (ієрархії). Відсутність єдиної теорії мотиваційної сфери особистості не дозволяє відповісти на багато психолого-педагогічних питань, пов'язаних з особливостями успішної реалізації потенційних можливостей студентів, забезпеченням якісної підготовки сучасного фахівця, адаптацією й ідентифікацією в умовах соціальної нестабільності [6].

Мотиваційна сфера особистості динамічна. Динаміка мотивів може бути як позитивною, так і негативною стосовно ефективності діяльності. Ці загальні характеристики динаміки мотиваційної сфери свідчать лише про формування, розвиток у певному напрямку, зміцнення мотиваційної сфери або її послаблення, що може проявитися у зміні ставлення до різних видів діяльності, переважності її вибору [4].

У загальному вигляді мотивація учбово-професійної діяльності розглядається як сукупність потреб та мотивів, що визначають різні форми активності усіх суб'єктів освітнього процесу закладів вищої освіти. Важливо підкреслити, що мотивацію учбово-професійної діяльності студентів слід розглядати не тільки як умову ефективного оволодіння знаннями, вміннями та навичками, а й як важливий чинник розвитку особистості майбутнього фахівця. Ефективність навчальної діяльності забезпечується низкою психологічних факторів, найважливіший з яких – мотиваційний.

Виявлено, що висока позитивна мотивація може грати роль компенсуючого фактора у випадках недостатньо високих здібностей. Однак, жоден високий рівень здібностей не може компенсувати відсутність навчального та професійного мотиву і не може привести до значних успіхів у навчальній діяльності [6]. Неодноразово у своїх працях науковці, серед яких М. Матюхіна, А. Пічників, Ф. Рахматуліна, А. Реан, П. Якобсон та ін., доводили, що негативна мотивація або мотивація уникнення невдачі не сприяє саморозвитку та якісному професійному становленню студентів.

Формування мотиваційної сфери особистості студентів вищих навчальних закладів відбувається за рахунок зміщення провідних мотивів і ціннісних орієнтацій до професійно-значущих, прагматичних, системотвірних мотивів і цінностей самовдосконалення як в професійному становленні, так і в особистому житті.

Варто зазначити, що ефективність самовдосконалення залежить від стійкості самооцінки. Нестійкості самооцінки додає стихійність, суперечливість результатів, що досягаються в якій-небудь діяльності: сьогодні випадково досяг успіху, а завтра так само випадково зазнав невдачі.

Це веде не до планомірного й систематичного самовдосконалення на основі установки, що діє тривалий час, а до виправлення вчинків, результатів, тобто ситуативній поведінці на основі короточасних мотивів, тому збереження стійкості мотиваційної установки можна здійснювати через регуляцію рівня самооцінки [1].

Період навчання у вищому закладі освіти, що припадає на юнацький вік, є одним з найбільш плідних періодів для саморозвитку й самовдосконалення, адже особистістю усвідомлюється перебування на порозі дорослого самостійного життя і того факту, що майбутнє переважно починає залежати від їхньої внутрішньої позиції. Наявність потреби у плануванні життєвого шляху спричинює виникнення особливого утворення – життєвої перспективи, яка визначається як систему уявлень людини про власне майбутнє. Ядром життєвої перспективи виступають життєві плани, ціннісні орієнтації, а її основною функцією – регулятивна, смисловою віссю є «картина майбутнього», на яку орієнтується індивід при побудові ієрархії цілей і засобів для їх досягнення [5]. Чітке формулювання студентами власних життєвих цілей та усвідомлення себе як майбутнього фахівця значним чином впливають на побудову життєвої стратегії, формування стійкої мотивації до самовдосконалення та запуск самотворчих процесів як ключових методів оптимізації індивідуально-психологічних параметрів, що є основою для ефективного функціонування особистості у майбутньому.

Підводячи підсумки, варто зазначити, що проблема мотивації значно загострюється в процесі соціалізації, індивідуалізації та нездатності особистості до інтеграції в новий соціокультурний простір. Мотиваційний процес являється свідомим, цілеспрямованим процесом підвищення рівня професійної компетентності та розвитку професійних якостей і є результатом свідомої взаємодії фахівця з певним соціальним середовищем, у процесі якої реалізується потреба щодо розвитку особистісних якостей, які здатні забезпечити успішність як професійної діяльності та і життєдіяльності в цілому. Висока позитивна мотивація учбово-професійної діяльності є важливим чинником розвитку особистості майбутнього фахівця та може грати роль компенсуючого фактора у випадках недостатньо високих здібностей.

Перспективою дослідження проблеми мотивації до самовдосконалення студентів у психології – є її подальше вивчення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асеев В. Г. Детерминация психического развития личности. М.: Изд-во РАГС, 2004. 32 с.
2. Асеев В. Г. Мотивация поведения и формирование личности. М.: Мысль, 1976. 158 с.
3. Деркач А. А. Акмеологические основы развития профессионала. Изд-во Московского психолого-социального института. Воронеж: НПО «МОДЭК», 2004. 752 с.
4. Ковалев, В. И. Мотивы поведения и деятельности. М.: Наука, 1988. 192с.
5. Поліщук В.М. Вікова і педагогічна психологія: навч. посіб. Суми: Університетська книга, 2010. 352 с.
6. Торубара, О. М. Мотиваційна сфера особистості сучасного студента: фактори та умови формування в процесі професійного становлення. *Педагогічні науки*. 2007. Вип. 45. С. 371-376.
7. Цветкова Г. Професійне самовдосконалення викладачів гуманітарних спеціальностей: обґрунтування технології. *Рідна школа*. 2013. № 8-9. С. 60-66.

Смаль М.

Науковий керівник – доц. Андрійчук І. П.

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ САМООЦІНКИ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

Оцінку особистістю самої себе, своїх можливостей, якостей і місця серед інших людей прийнято називати самооцінкою. Можна стверджувати, що саме самооцінка є ядром особистості та найважливіший регулятор її поведінки. Від неї залежать взаємовідносини людини з навколишнім світом, її критичність, вимогливість до себе та інших, ставлення до своїх і чужих успіхів і невдач та результатів діяльності. Самооцінка пов'язана з рівнем вимогливості людини, а саме ступенем домагань, які ставить вона перед собою при досягненні цілей. Розбіжність між вимогами людини і її реальними можливостями спричинює деформацію

самооцінки, внаслідок чого поведінка особистості стає неадекватною (виникають емоційні зриви, підвищена тривожність і т. д.).

Самооцінка є найважливішим показником розвитку особистості. Вона дає змогу людині робити активний вибір у найрізноманітніших життєвих ситуаціях, визначає рівень її прагнень і цінностей, характер її відносин з оточуючими. Самооцінка починає формуватися ще в ранньому дитинстві, коли дитина відокремлює себе від оточуючих людей і продовжує видозмінюватися протягом усього життя, стаючи все більш критичною і змістовною. Сензитивним періодом для становлення самооцінки як особливого компонента самосвідомості є молодший шкільний вік, тому важливим і необхідним є відслідковувати її, при необхідності корегувати процес формування самооцінки саме в цей віковий період.

Адекватна самооцінка лежить в основі формування у дитини впевненості у собі і своїх можливостях, виступає підставою для розвитку особистої повноцінності та компетентності. Неадекватна самооцінка (як завищена, так і занижена), навпаки, перешкоджає розкриттю і реалізації можливостей і здатностей дитини, веде до виникнення внутрішніх конфліктів, порушень спілкування й у цілому свідчить про неблагополучний розвиток особистості дитини.

Різностороннім дослідженням формування особистості дитини, її самооцінки, соціального розвитку, налагодження зв'язків з оточуючими, виховання культури міжособистісних взаємин у вітчизняній і зарубіжній літературі присвячено чимало праць. Дана проблематика знайшла своє віддзеркалення в працях таких вітчизняних психологів і педагогів, як Б.Г. Ананьєв, Г.С. Абрамова, О.Ф. Бондаренко, Л.І. Божович, А.В. Захарової, Г.С. Костюка, І.С. Кона, М.І. Лісіної, С.Д. Максименко, Є.В. Шорохової, С.Г. Якобсон та ін., в зарубіжній літературі – В. Джемса, Ч. Кулі, Дж. Міда, Е. Еріксона, К. Роджерса, Р. Бернса та інших.

Метою даної статті є дослідження особливостей самооцінки дітей молодшого шкільного віку.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що проблема становлення і розвитку самооцінки дитини є однією з центральних проблем розвитку особистості дитини в цілому. Формування адекватної самооцінки дитини є найважливішим чинником розвитку її особистості, а отже і розвитку адекватного суспільства в цілому.

На сучасному етапі роботи початкової школи пріоритетною метою навчання є розвиток особистості школяра. Важливою частиною особистісного розвитку молодшого школяра є сформованість самоконтролю і самооцінки, що співвідноситься з формуванням його самосвідомості саме в цьому віковому періоді. Л.С. Виготський зазначав, що саме в семирічному віці починає формуватися самооцінка як узагальнене, поза ситуативне і разом з тим диференційоване ставлення дитини до самої себе [1, с. 64-65].

Самооцінка - найважливіша особистісна інстанція, що дозволяє контролювати власну діяльність з точки зору нормативних критеріїв, будувати свою цілісну поведінку відповідно до соціальних норм. Тому необхідно починати формування дій самоконтролю і самооцінки з першого року навчання дитини в школі. Від того, наскільки повноцінно молодші школярі опанують дії контролю і оцінки, буде залежати їх подальше навчання.

У молодшому шкільному віці самооцінка дитини розглядається через призму оцінки самого себе, своєї діяльності, свого становища в колективі, ставлення до інших його членів. Від того, як оточуючі ставляться до дитини, залежить і її ставлення до себе. Від рівня самооцінки залежить активність особистості, її прагнення до самовиховання, її участь у діяльності колективу. Самооцінка формується, перш за все, під впливом результатів навчальної діяльності. Але оцінку цих результатів завжди дають оточуючі дорослі - вчитель, батьки. Ось чому саме їх оцінка визначає самооцінку учнів початкових класів. Здатність реагувати на себе з точки зору інших розвивається в спілкуванні з дорослими, однолітками і в колективній діяльності [3, с. 99].

За твердженням О. Л. Звереві, родина – головний інститут виховання. Те, що людина здобуває у родині, вона зберігає протягом усього життя. У родині формуються основи особистості. Саме тому можемо вважати, що самооцінка дитини, як і всі інші особливості її особистості складається у процесі виховання, у якому основна роль належить родині і школі [2].

Велике значення у становленні самооцінки молодшого школяра, на думку М. Феннел, має стиль сімейного виховання, сімейні чи навіть родинні цінності. Працюючи на формування

позитивної оцінки себе, підтримуючи і закріплюючи певну поведінку, використовуючи заохочення (подарунки, слова схвалення) родина ростить здорову особистість. У цьому випадку рівень самооцінки виступає як показник нервово - психічного здоров'я дитини. Родина може і має допомогти дитині перебороти труднощі, що виникають [4].

Л. С. Виготський припускав, що саме у семирічному віці починає формуватися самооцінка – узагальнене, стійке, позаситуативне і, разом з тим, диференційоване ставлення дитини до себе. Самооцінка опосередковує відношення дитини до самої себе, інтегрує досвід її діяльності, спілкування з іншими людьми. Це найважливіша особистісна інстанція, що дозволяє контролювати власну діяльність із погляду нормативних критеріїв, будувати свою цілісну поведінку відповідно до соціальних норм [1].

Основними факторами, що впливають на становлення самооцінки молодших школярів, є стиль домашнього виховання, шкільна оцінка, особливості спілкування вчителя з учнями і взаємовідносини з однолітками.

Великий вплив на розвиток самооцінки надає шкільна оцінка успішності. Орієнтуючись на оцінку вчителя, діти самі вважають себе і своїх однолітків хорошими, поганими, відмінниками, двієчниками, і так далі, при цьому наділяючи представників кожної групи відповідними особистісними якостями. Оцінка успішності в молодших класах, по суті, є оцінкою особистості в цілому і може визначати соціальний статус дитини в колективі. Важливо пам'ятати і неодмінно розрізняти оцінку діяльності та оцінку особистості. Переносити оцінку окремих результатів діяльності на особистість у цілому є неприпустимим, оскільки молодші школярі ще слабо відмежовують себе від своєї діяльності. Тому негативний відгук про свою роботу вони сприймають як оцінку себе: я поганий/погана.

Особистісний розвиток дитини може спотворюватись, якщо дитина не відчуває себе компетентною в навчальній діяльності, адже така діяльність є основною для молодшого школяра. Діти усвідомлюють важливість своєї компетентності у сфері навчання і, описуючи якості найбільш популярних однолітків, вказують саме на розум і знання, в першу чергу [3, с. 100].

У молодших школярів спостерігаються такі види самооцінки: адекватна стійка, завищена стійка, нестійка у бік неадекватного завищення або заниження. Причому від класу до класу зростає вміння правильно оцінювати себе, свої можливості і в той же час знижується тенденція переоцінювати себе. Стійка занижена самооцінка виявляється вкрай рідко. Все це говорить про те, що самооцінка молодшого школяра динамічна і має тенденцію до стійкості, поступово переходить у внутрішню позицію особистості, стає мотивом поведінки, впливає на формування певних якостей особистості.

Діти, що мають адекватну самооцінку, активні, бадьорі, товариські, мають почуття гумору. Зазвичай вони з цікавістю і самостійно шукають помилки в своїх роботах, вибирають завдання у відповідності зі своїми можливостями. Після вирішення завдань вибирають таку ж або більш важку діяльність, після невдачі перевіряють себе або беруть менш важку. Їхні прогнози на своє майбутнє стають все більш обґрунтованими і менш категоричними.

Дослідження самооцінки дітей молодшого шкільного віку проводилось на базі СЗШ І-ІІІ ступенів №29 м. Тернополя. Вибірка дослідження склалась з 27 дітей 8-9 років. Для дослідження самооцінки молодших школярів використовувались такі методики: проективна методика «Дерево» Д. Лампена, методика Т. Дембо – С. Рубінштейна, методика визначення емоційного рівня самооцінки А. В. Захарової.

Для дослідження шкільної мотивації і адаптації, а також як себе почуває дитина в даний час у школі та чого прагне дітям було запропоновано уважно роздивитись запропоноване зображення з чоловічками, обрати спочатку і розфарбувати, або обвести червоним кольором чоловічка, схожого на дитину, або яка нагадує їй себе, має такий ж настрій. Далі обрати, розфарбувати або обвести чоловічка на місці якого вони б хотіли бути - зеленим кольором.

Дослідження показало, що лише у 14,8% дітей (4 особи) вибір червоного і зеленого чоловічків співпав, що свідчить про комфортний стан, хорошу адаптацію і задоволення власною позицією. 37% (10 осіб) виявляють товариськість, дружню підтримку, і лише 18,5% (5 осіб) хотіли б виявляти її на далі. 18,5% (5 осіб) - мотивовані на розваги, а отже втомлені, і 22,2% (6 осіб) дітей - обрали для себе мотивацію на розваги. У 33,2 % (9 осіб) – комфортний стан нормальна адаптація, і 22,2 % (6 осіб) – прагнуть її отримати. 3,7% (1 особа) – визнає стійкість свого положення, бажання досягати успіхів, не переборюючи перешкод. 11,1% (3

осіб) – обирали для себе установку на подолання перешкод. Можливо це пов'язано із закінченням шкільного семестру та очікуванням контрольних. 7,4% (2 осіб) – обрали установку на лідерство, і хотіли б бути лідерами 25,9% дітей (7 осіб).

Для визначення особливостей самооцінки дитини й уявлень дитини про те, як її оцінюють інші люди, дітям пропонувалося поставити себе на одну з сходинок і обґрунтувати свою відповідь. Далі дітям пропонувалося поставити фігурку (букву М) на ту сходинку, на яку, на їх думку, поставила б мама.

У ході діагностики виявлено: 48,2% учнів (13 дітей) мають адекватний рівень самооцінки, ці діти вже мають здатність критично оцінювати себе як особистість. Ставлять себе на 2-3 сходинку згори, мамина оцінка або така ж, або вища. У 44,4 % учнів (12 осіб) завищений рівень самооцінки, тобто діти ставлять себе на найвищі сходинки і вважають, що їх думка і думка мами збігається. Це може свідчити про те, що ці діти менш благополучні або вони видають бажане за дійсне. 7,4 % учнів (2 осіб) мають занижений рівень самооцінки, такі діти вважають, що мама поставить їх нижче, ніж вони самі себе, це характеризує дітей як не благополучних.

Для визначення емоційного рівня самооцінки дітям пропонувалося обрати своє місце у схематичних малюнках. У ході діагностики виявлено, що 3,8 % дітей (1 особа) мають високий рівень самооцінки, такі діти переоцінюють свої можливості, можуть характеризуватися відсутністю самоконтролю. 19,2 % дітей (5 осіб) мають середній рівень самооцінки, ці діти – активні, спритні, самостійно шукають помилки у роботі, обирають завдання відповідно до їх можливостей. 77% учнів (20 осіб) мають низький рівень самооцінки, такі діти невпевнені у собі, бачать тільки негативне, починаючи будь-яку діяльність, очікують невдачі. Так само можна сказати, що 61,5 % учнів визнає свою унікальність, а от 38,5 % визнають свою схожість з іншими.

Результати дослідження показали, що лише невелика кількість дітей має адекватний рівень самооцінки, у більшості молодших школярів самооцінка є ще недостатньо сформованою і потребує певної корекції. Саме у цьому віці можна і навіть необхідно створювати умови для формування адекватної самооцінки у дітей. Вважаємо, що організовуючи навчально-виховну роботу, учитель повинен свідомо та цілеспрямовано формувати самооцінку молодших школярів надалі.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі логічно вбачати в розробці психологічних рекомендацій вчителям і батькам щодо роботи з дітьми для покращення умов формування адекватної самооцінки у молодших школярів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вікова та педагогічна психологія: Хрестоматія. Москва, 2003. 367с.
2. Зверева О. Л. Сімейна педагогіка і домашнє виховання дітей. Москва, 2009. 256 с.
3. Сергєєва О. В. Становлення дій самоконтролю і самооцінки у молодших школярів. *Початкова школа плюс До і Після*. 2006. №6. С. 12-15.
4. Феннел М. Як підвищити самооцінку. Москва, 2005. 287 с.

Шевчук Д.

Науковий керівник – викладач Чіп Р. С.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ТА ПЕРЕЖИВАННЯ ЕКЗАМЕНАЦІЙНОГО СТРЕСУ

В умовах сьогодення людині часто приходится переживати стресові ситуації, що детермінують виникнення різних типів реакцій, які проявляються як у адаптивній здатності, так і у неможливості протистояти складним обставинам. У зв'язку з цим, значний дослідницький інтерес науковців спрямований на вивчення особливостей впливу стресу на особистість та її здатності до оволодіння стресовою ситуацією та пошуку шляхів подолання стресу. Складний процес здобування освіти молоддю вимагає неабияких фізичних та інтелектуальних зусиль, емоційної стійкості, врівноваженості, подолання та сприйманні різних стресових ситуацій, а особливо в екзаменаційний період. Відтак, особливої уваги вимагає проблема переживання стресу студентами під час навчання, в період складання іспитів та потребує розробки нових підходів до вивчення психологічного стану студентської молоді.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про те, що в останні роки проблема вивчення стресу привертає увагу багатьох вчених (Г. Сельє, Т. Холмс, Р. Рейх, Вейс, Н. Самоукіна, Ю. Щербатих, Й. Шинкарчук, Т. Хомс, Р. Рахе, С. Хобфолл, Т. Пасілковські, Г. Сенк та інші учені). Загальні аспекти сприйняття та оцінки стресових ситуацій вивчали Л. Китаєв-Смик, А. Кучинська, Б. Янда-Денбек. Особливості адаптаційних захисних механізмів, котрі виникають у відповідь на стресову ситуацію, досліджували Б. Вавак-Соберацька, С. Хобфолл.

Зокрема на значущість стресу у житті кожної людини вказує Г. Сельє: «Стрес – це аромат і смак життя. Оскільки стрес пов'язаний з будь-якою діяльністю, уникнути його може лише той, хто нічого не робить. Але кому приємне життя без випробувань, без успіхів, без помилок. Окрім того, деякі види діяльності володіють цілющою силою і допомагають тримати механізми стресу «в хорошій формі». Тому важливо навчитися не уникати стресу, а знаходити задоволення від нього [6].

Мета статті полягає у розкритті особливостей прояву та переживання студентами екзаменаційного стресу.

Сьогодні проблема екзаменаційного стресу є дуже актуальною, оскільки суспільне життя людини постійно ставить її в ситуації «іспитів» – тих або інших випробувань, де їй потрібно доводити свою соціальну спроможність, матеріальне благополуччя, фізичне самопочуття або рівень інтелекту. Стрес – це невід'ємна частина повсякденного життя кожного студента. Екзаменаційний стрес займає одне з провідних місць серед причин, що викликають психічне напруження у студентів, призводить до порушення продуктивності в навчальній діяльності та гальмує пошук виходу зі стресових ситуацій. В сесійний період шкідлива дія різних факторів на організм студента збільшується, що порушує його життєдіяльність і викликає напруження всіх адаптаційних систем і в подальшому може призвести до значних пошкоджень організму.

Приклад екзаменаційного стресу, який супроводжується безсонними ночами, тривожними думками, зниженням апетиту, прискореним пульсом та тремтінням в кінцівках, можна виявити в періоди сесії у студентів будь-якого навчального закладу. Екзаменаційний стрес є серйозною загрозою здоров'ю студентів, адже негативно впливає на нервову, серцево-судинну, імунну системи людей та навіть може викликати порушення генетичного апарату, підвищує ймовірність виникнення онкологічних захворювань, а також може призвести до психічних розладів.

Науковці визначають стрес як стан психічної напруги, що виникає в процесі діяльності в найбільш складних і важких умовах [6]. Під екзаменаційним стресом зазвичай розуміють стан людини, що складає іспит, але насправді цей процес займає достатньо тривалий час. У кожної людини цей етап виникає в різні терміни: від декількох тижнів до декількох днів, і з тої миті починається тривожне очікування випробування, яке досягає максимуму вже в навчальній аудиторії, де відбувається складання іспиту [7].

Будь-який іспит – це потужний стрес, який серйозно впливає на здоров'я.

За даними соціологічних опитувань, студенти ставляться до іспитів, як до інтелектуального та емоційного перевантаження. На екзаменаційний стрес впливають різні чинники, наприклад, залежність результату і подальшого отримання стипендії. Погіршують емоційне перевантаження тривале очікування іспиту, строгий викладач, складний предмет і жорсткий ліміт часу. Згідно з дослідженнями у деяких студентів тиск і пульс досягали показників гіпертоніків зі стажем захворювання [1].

Теоретичний аналіз літературних джерел з даної теми дозволяє виокремити основні чинники, які впливають на розвиток стресу. Умовно їх можна поділити на: вроджені і набуті. До вроджених відносяться: генетична схильність, гендерні особливості, вік, тип ВНД та інші. Серед набутих науковці виділяють: характер, професію, освіту, близьке соціальне оточення, статус, умови праці, наявність підтримки, життєдіяльність тощо [3].

Стрес перед іспитом зазвичай проявляється у двох видах реагування. До них відносяться:

- активне реагування – перед подією у частини студентів помічається поштовхання пульсу, підвищується артеріальний тиск;
- пасивне реагування – у деяких студентів, навпаки, від страху знижується загальна активність організму [3].

Дослідники, які вивчали особливості прояву та переживання екзаменаційного стресу, вважають, що іспити стимулюють мозкову діяльність, підвищують пізнавальний інтерес і активність, також вони доводять, що стрес під час сесії потрібен. Так, ті студенти, які хвилювалися перед іспитами, покращували свої показники в порівнянні з тими, хто не відчуває стресу в ситуації отримання оцінки. При цьому, потрібно враховувати тип нервової діяльності. Для людини зі слабкою нервовою діяльністю будь-який іспит є сильним стресом, і вона може не показати рівень своїх знань. А для людини з сильним типом нервової діяльності, навпаки, краще пережити і бояться, тоді результат буде кращим. Цікаво, що боячись іспиту, студенти вважають за краще шукати причину передекзаменаційної тривоги в зовнішніх чинниках, знімаючи з себе відповідальність за свій страх [7].

Оскільки науковці пов'язують стрес із типом вищої нервової діяльності і доводять його індивідуальний вплив на людину, то вони зазначають, що для одних людей важливо знизити рівень екзаменаційного стресу, а для інших, навпаки, потрібно «як слід розлютитися» або злякатися, щоб в повній мірі мобілізувати свої сили і успішно скласти іспит. Для кожної людини потрібен свій, оптимальний рівень хвилювання і страху, при якому вона здатна показати найкращі результати. Насамперед це залежить від типу вищої нервової діяльності або темпераменту: наприклад для меланхоліків, що відносяться до слабкого типу нервової системи, бажано знижувати зайве збудження, а ось для флегматика з сильним і інертним типом вищої нервової діяльності, щоб краще відповісти, необхідно, навпаки, більше пережити і бояться іспиту [4].

Тривалі дослідження російського психолога і фізіолога Ю. Щербатих були спрямовані на вивчення впливу іспитів на здоров'я студентів і школярів, оцінювання, прогнозування і корекцію екзаменаційного стресу. Учений зазначає, що згубний вплив цього явища на організм і психіку учнів і студентів явно недооцінюється. Соціологічні опитування, які він провів, показують, що студенти сприймають іспит як «поєдинок питань і відповідей», «як витончені тортури», як «інтелектуальне і емоційне перевантаження» [9].

Зарубіжні дослідники (Г. Маршал, А. Ромен, С. Агарвал), які вивчали проблему екзаменаційного стресу, дійшли висновку, що з психогігієнічних позицій іспити небажані і повинні бути скасовані. В той же час, існує й інша точка зору, що іспити стимулюють діяльність мозку і підвищують пізнавальну активність. Американські психологи довели, що учні, які бояться іспиту, можуть помітно поліпшити свої досягнення і навіть перевершити тих, хто іспитів не боїться. Проте, у даній ситуації значущим, на думку учених, є доброзичливе ставлення до них екзаменаторів. Тільки в цьому випадку іспит може бути корисним [8].

Оскільки стрес в житті студента є невід'ємною частиною, потрібно щоб іспит не став причиною нервового зриву. Тому психологи запропонували загальні рекомендації:

- об'єктивно оцінювати свої знання і вірити в себе;
- не намагатися бути досконалими;
- дотримуватися золоті середини і не намагатися брати неможливі бар'єри.

Водночас варто зазначити, що будь-які поради психолога будуть неефективні, якщо не практикувати вправи і не пробувати впоратися з передекзаменаційними хвилюваннями. Коли перед іспитом втрачається самовладання і важко впоратися зі стресом, можна використовувати вправи для зняття напруги [9]. В тривожних ситуаціях переживання екзаменаційного стресу ефективними є техніки самонавіювання. Наприклад, «я впевнений в собі, я відчуваю бадьорість, моя мова спокійна». На кожне слово потрібно здійснювати вдих. Після формулювання здійснюється глибокий видих з емоційним забарвленням [1].

Теоретичний аналіз наукових джерел засвідчує наявність труднощів, що виникають при дослідженні стресів в навчальній діяльності та показує значущість проблеми впливу екзаменаційного стресу на організм студентів та вивчення стійкості до стресу і рівня тривожності у період сесії. В повсякденному житті, під час роботи чи навчання без стресу неможливо обійтися. Водночас намагання уникати стресів може провокувати появу депресії, байдужість, відчуття нудьги і туги. З іншого боку, тривалий час працюючи на межі своїх сил, можна перейти за критичний поріг виснаження і тоді стрес стане небезпечним і для людини, і для її справи. Стрес у студентів проявляється у повсякденних перевантаженнях, пов'язаних з особливостями навчального процесу та впливають на самопочуття і психічні або соматичні функції.

Перспективою подальших досліджень є вивчення особистісних ресурсів у переживанні та подоланні екзаменаційного стресу у студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грибан В. Г. Валеологія. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 256с.
2. Кокун О. М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця : монографія. Київ : ДП «Інформ.-аналіт. агентство, 2012. 200 с.
3. Онищук Л. Емоційне здоров'я. Уміння керувати емоціями : Урок-тренінг // Шкільний світ. 2007. № 6. С. 13–15.
4. Психосоматика. Взаимосвязь психики и здоровья. Москва: АСТ, 2005. 640с.
5. Сандомирский М. Е. Как справиться со стрессом? Воронеж : МО-ДЭК, 2000. 176 с.
6. Селье Г. Стресс без дистресса. Москва, 1974. С.109.
7. Соколов Е. А. Стратегия преодоления стресса в экстремальных ситуациях: монография . Новосибирск, 2006. 368 с.
8. Судаков К. В. Индивидуальная устойчивость к стрессу. Москва, 1998. 268 с.
9. Щербатых Ю. В. Психология успеха. Москва : Эксмо, 2004. 560 с.

Мисевич І.

Науковий керівник – доц. Чопик С. В.

СТРЕСОСТІЙКІСТЬ ЯК ІНТЕГРАЛЬНА ВЛАСТИВІСТЬ ОСОБИСТОСТІ

Проблема дослідження природи стресостійкості, особливостей її формування та підтримки має вагоме значення для особистості у контексті життєвих і професійних ситуацій.

Сучасний темп життя характеризується швидкими змінами у всіх сферах, що вимагає від людини розвинутого вміння гнучко реагувати на ці зміни і адаптуватися до них. Неможливість чи невміння цього зробити часто веде до високого напруження, тривоги, стресів. Нездатність людини впоратися зі стресом стає підґрунтям для розладів здоров'я, що призводить до зниження якості життя у різних сферах.

Стрес є невід'ємною частиною нашого життя. Різні ситуації на роботі, в сім'ї, щоденні побутові проблеми, непередбачувані події, які вибивають із звичного ритму і, часто руйнують наші плани, виступають своєрідними стресорами і можуть вивести людину зі стану рівноваги. Вплив тривалих стресів на особистість веде до виникнення відчуття втоми, зниження рівня розумової працездатності, загострення почуття небезпеки, пасивного ставлення до виконання обов'язків. Залежно від індивідуальних особливостей та причин, кожна людина може по-різному реагувати на стресову ситуацію. Здатність індивіда тривалий час не піддаватися стресу, своєрідна опірність організму до стресу називається стресостійкістю.

У психології існують різноманітні підходи до дослідження феномену стресостійкості. У одних працях стресостійкість визначається як проблема бар'єру психічної адаптації людини (Ю. Александровський, А. Вальдман, В. Лебедев), в інших – як емоційна стійкість і здатність контролювати емоції (Е. Мілерян). Низка дослідників основою стресостійкості вважає здатність витримувати значні навантаження та з успіхом вирішувати завдання в екстремальних ситуаціях (Н. Данилова); саморегуляцію людини (Л. Дика, О. Конопкін, В. Моросанова, Р. Сігасєв), яка складається із певних ланок (О. Конопкін) і стилістично досить різноманітна (В. Моросанова, Р. Сігасєв, Л. Дика) . До стресостійкості відносять різноманітні копінг-механізми і механізми психологічного захисту (Н. Хаан), на які впливає локус контролю (Д. Роттер), етнічний фактор (Л. Таукєнова), тип вищої нервової діяльності (Л. Собчик), психічні та соматичні захворювання (Н. Сирота, Е. Чехлатий, В. Ялтонський). Вчені підкреслюють, що стресостійкість, як властивість психіки, відображає здатність людини успішно здійснювати необхідну діяльність (життєдіяльність) у складних умовах.

Мета статті – здійснити теоретичний аналіз психологічних особливостей стресостійкості особистості.

Феномен стресу цікавить дослідників досить давно, проте ще й досі не вироблено єдиної концепції стресу і, відповідно, існують протиріччя у визначеннях та поняттях. Впроваджуючи авторську концепцію або модель стресу, вчені намагаються дати власне визначення поняття «стрес». Терміном «стрес» визначають стан, протилежний спокою, а при надмірному стресі – горе, страждання, інші прояви дистресу [3].

Під стресостійкістю розуміють міру схильності людини до стресу, основу її успішної соціальної взаємодії, якій властиві емоційна стабільність, низький рівень тривожності, високий рівень саморегуляції, психологічна готовність до стресу (Р. Купріянов, Ю. Кузьміна) [7]. Також стресостійкість визначають як інтегративну властивість особистості, що характеризується такою взаємодією емоційних, вольових, інтелектуальних та мотиваційних компонентів психічної діяльності людини, які забезпечують досягнення мети діяльності на оптимально успішному рівні у складній емотивній обстановці (Н. Брежнєва) [7]. Стресостійкість забезпечує індивіду можливість витримувати значні розумові, фізичні, вольові та емоційні навантаження, зберігаючи при цьому ефективність функціонування (М. Білова) [1]. Б. Варданян визначає поняття стресостійкості як властивість особистості, що забезпечує гармонійну взаємодію між усіма компонентами психічної діяльності в емоційних ситуаціях, що таким чином сприяє виконанню діяльності на оптимальному (успішному) рівні. Т. Тихомирова під стресостійкістю розуміє здатність особистості протистояти стресу, самостійно долати труднощі, що виникають на шляху до духовного зростання та фізичного самовдосконалення [4].

Стресостійкість є однією з визначальних якостей, від яких залежить самореалізація людини як у професійному, так і особистісному аспекті. У загальному можемо говорити про те, що стресостійкість проявляється у здатності долати емоційне напруження, керувати поведінкою у стресових ситуаціях, а також проявляти витримку і такт.

Стресостійкість визначають як сукупність тих якостей особистості, які допомагають переносити значні інтелектуальні, вольові та емоційні навантаження без суттєвої шкоди для власної діяльності, соціального середовища та здоров'я.

Стресостійкість розглядають у контексті індивідуальної здатності організму зберігати оптимальну працездатність при дії стресора. Дана інтерпретація дозволяє відносно визначати момент настання стресу за зниженням ефективності роботи, проте, не враховуються ресурси, які витрачає організм на підтримку заданої працездатності. Труднощі, що стосуються визначення стресостійкості, постають при оцінці реакцій на психологічні фактори. Визначити критерії стійкості людини до дії стресорів фізичної або хімічної природи (температура, фізичне навантаження, токсичні речовини) набагато простіше, аніж зробити це щодо дії стресорів психологічного характеру. Це пов'язано з наявним у кожної людини різноманітним набором цінностей, установок, потреб, умовних рефлексів і життєвого досвіду. У даному випадку простішим є використання суб'єктивних критеріїв настання стресу [6]. З метою суб'єктивної оцінки стресостійкості людина повинна прислухатися до своїх відчуттів, максимально довіряючи своєму організмові й своїй інтуїції. Щоб зрозуміти, де проходить межа між корисною і шкідливою напругою, між еустресом і дистресом, людині доводиться експериментувати з емоційними і фізичними навантаженнями, тому що тільки таким шляхом можна встановити пороги стресочутливості й стресостійкості того або іншого індивідуума [5].

В. Бодров визначає стресостійкість людини як інтегративну властивість, яка: 1) характеризується необхідним ступенем адаптації до впливу екстремальних факторів середовища і професійної діяльності; 2) детермінується рівнем активації ресурсів організму і психіки індивіда; 3) визначається рівнем активзації її функціонального стану і працездатності. Механізми регуляції і специфіка проявів стресостійкості зумовлюються особливостями: а) мотивації і намірів; б) функціональних і оперативних ресурсів; в) особистісних якостей і когнітивних можливостей; г) емоційно вольової реактивності; д) професійної підготовленості й працездатності [2].

Г. Нікіфоров, розглядаючи стресостійкість особистості на соціально-психологічному рівні, пояснює її як: збереження здатності до соціальної адаптації; збереження значущих міжособистісних зв'язків; забезпечення успішної самореалізації, збереження працездатності; досягнення життєвих цілей; збереження здоров'я. Збереження стресостійкості особистості пов'язано з пошуком ресурсів, що допомагають їй у подоланні негативних наслідків стресових ситуацій. Під ресурсами розуміються внутрішні і зовнішні змінні, що сприяють психологічній стійкості в умовах стресогенних ситуацій [8].

В. Абабков і М. Перре вважають, що стресостійкість особистості залежить від низки чинників, таких як якість стресорів, особистісні властивості, компетентність у подоланні навантажень та чинників соціального характеру. Стресори стають причиною порушення адаптації лише за умови поєднання з різними зовнішніми й внутрішніми умовами [6]. Одним з

важливих внутрішніх чинників є процес оцінювання стресора. Оцінка, що включає контрольованість і інші умови, визначає вид та інтенсивність стресових реакцій. Цей процес регулюється особистісними факторами, тенденціями подолання та його стилем, соціальною підтримкою. Особистісні якості й соціальні фактори можуть посилювати або послаблювати стресові реакції, впливаючи на їх тип, інтенсивність та тривалість.

Стресостійкість особистості розглядається як структурно-функціональна, динамічна, інтегративна властивість особистості, як результат трансактного процесу зіткнення індивіда зі стресогенним фактором, що включає когнітивну репрезентацію, об'єктивну характеристику ситуації та вимоги до особистості. Адекватність оцінки ситуації та власних ресурсів визначає інтенсивність реакцій, спрямованих особистістю на зміну компонентів стресової ситуації, зміну когнітивної репрезентації, ставлення, мотиваційної, вольової орієнтації, копінгової поведінки, що зумовлює рівень стресостійкості під час і після травматичних подій.

Таким чином, на підставі аналізу численних підходів до визначення поняття «стресостійкість» особистості можна стверджувати, що у науковій літературі відсутня єдність розуміння терміну «стресостійкість», єдиного загальноприйнятого визначення поки що немає. Стресостійкість розглядається як стан фізичного, емоційного і психічного виснаження, викликаного тривалою включеністю в емоційно-напружені й значимі ситуації.

У зв'язку з тим, що аспекти даної проблематики стресостійкості майбутнього психолога вивчені недостатньо, виникає необхідність системних соціально-психологічних досліджень. Розробка даної проблеми важлива не лише в теоретичному, але і в практичному плані, зокрема, для розв'язання завдань діагностики та корекції різних психічних і психосоціальних розладів, з метою розвитку особистісної й професійної самореалізації, для психологічного забезпечення високої працездатності фахівця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білова М.Е. Психологічні особливості осіб з різним рівнем стресостійкості (на прикладі працівників стресогенних професій): автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / М.Е. Білова; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського. – Одеса, 2007. – 21 с.
2. Бодров В.А. Психологический стресс : развитие учения и современное состояние проблемы / В.А. Бодров. – М. : РАН, 1995. – 320 с.
3. Водопьянова Н.Е. Психодиагностика стресса / Н.Е. Водопьянова. – СПб. : Питер, 2009. – 329 с.
4. Катунин А.П. Стрессоустойчивость как психологический феномен / А.П. Катунин // Молодой ученый. – 2012. – № 9. – С. 243–246.
5. Крайнюк В.М. Психологія стресостійкості особистості : монографія / В.М. Крайнюк. – К. : Ніка-Центр, 2007. – 432 с.
6. Крайнюк В.М. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах / М.С. Корольчук, В.М. Крайнюк. – К. : Ніка-Центр, 2006. – 580 с.
7. Куприянов Р. В. Психодиагностика стресса: практикум / сост. Р. В. Куприянов, Ю. М. Кузьмина; М-во образ. и науки РФ, Казан. гос. технол. ун-т. Казань: КНИТУ, 2012. – 212 с.
8. Павлютенков С.М. Стрес у педагогічній діяльності / С.М. Павлютенков. – Х. : Основа, 2008. – 224 с.

Руснак А.

Науковий керівник – доц. Чопик С. В.

КОПІНГ-ПОВЕДІНКА ЯК СКЛАДОВА СТРЕСОСТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Протягом усього життя кожна людина переживає безліч складних ситуацій, подій, які великою мірою відкладають відбиток як на сприйняття нею навколишнього світу, так і на сприйняття свого місця у ньому. Умови, у яких протікає життєдіяльність сучасної людини, часто переповнені різними стресами. Це пов'язано з багатьма факторами і загрозами політичного, інформаційного, соціально-економічного, екологічного і природного походження. У зв'язку з цим особливо актуальними є питання, пов'язані з функціонуванням, адаптацією і виробленням особистістю ефективних стратегій подолання ситуацій, пов'язаних із невизначеністю, різноманітними стресовими подіями, тобто копінг-стратегій – системи цілеспрямованої поведінки свідомого оволодіння ситуацією для зменшення шкідливого впливу стресу.

У зарубіжній психології ґрунтовні дослідження копінгу представлені у працях таких вчених, як: А. Білінґс, Т. Вілс, П. Вітальяно, Р. Лазарус, Л. Марфі, Е. Коплік, А. Річ, К. Снайдер, С. Фолкмен, Е. Фриденберг, Н. Хаан, К. Шулер тощо. Початок досліджень копінг-поведінки у вітчизняній (радянській) психології припадає на 90-ті роки XX століття і представлений працями В. Андрєєва, Л. Анциферової, Н. Горбоненко, В. Голованевської, Р. Грановської, К. Муздибаєва, І. Никольської, С. Нартової-Бочавер тощо.

У сучасних дослідженнях проблема копінг-поведінки розглядається у таких аспектах: поведінка особистості у складних екстремальних ситуаціях (Л. Віноградова, О. Лібіна, І. Малкіна-Пих), соціальні та особистісні детермінанти вибору копінг-стратегій (В. Голованевська, Л. Дементій, Т. Крюкова). Серед українських дослідників цій проблематиці відведено місце у роботах І. Корнієнко, С. Малазонії, О. Марковець, З. Сивогракової, О. Склєня, С. Харченко, В. Чернобровкіна тощо.

Зважаючи на те, що у психології є багато досліджень з цієї проблематики, проте серед поглядів вчених немає єдиного бачення природи копінгу, його видів, ролі у подоланні стресу, вважаємо, що додаткові дослідження допоможуть краще розібратися у цьому.

Метою статті є теоретичний аналіз копінг-поведінки як складової стресостійкості особистості.

Вивчення поведінки, спрямованої на подолання труднощів, у зарубіжній психології проводиться у рамках досліджень, присвячених аналізу «coping»-механізмів або «coping behaviour». Інтерес до таких стратегій поведінки виник лише в кінці XX століття.

Спочатку поняття «копінг» використовувалося у психології стресу і визначалося як сума когнітивних і поведінкових зусиль, які людина затрачає для послаблення впливу стресу. Проблематикою долаючої поведінки займалися такі зарубіжні дослідники як М. Ендлер, Дж. Паркер, Р. Моос, П. Віталіан і багато інших.

Вперше термін з'явився у психологічній літературі в 1962 році. Л. Мерфі застосував його, вивчаючи, яким чином діти долають кризи розвитку. Л. Мерфі розглядав копінг у контексті прагнення індивіда вирішити певну проблему, яка, з одного боку, є вродженою манерою поведінки (рефлекс, інстинкт), а з іншого – набутою, диференційованою формою поведінки (володіння собою, стриманість, схильність до чого-небудь [5]).

Проте найбільшого поширення вчення про копінг набуло завдяки працям Р.С. Лазарус і С. Фолкман. На думку авторів, копінг є «сукупністю когнітивних і поведінкових зусиль, спрямованих на контроль, мінімізацію, толерантність щодо тих впливів або внутрішніх факторів, які загрожують ресурсам людини» [4, с. 141]. Стрессова реакція розглядається як результат реагування організму на співвідношення: «пред'явлені вимоги – ресурси для їх задоволення». [4, с. 171]. При цьому пред'явлені вимоги можуть бути як зовнішніми, так і внутрішніми, що включають цілі, цінності, оцінки.

Р.С. Лазарус і С. Фолкман виділяють п'ять основних завдань копінга як особливої адаптивної поведінки: 1) мінімізація негативних впливів обставин і підвищення можливостей відновлення активності, діяльності; 2) терпіння, пристосування або регулювання, перетворення життєвих ситуацій; 3) підтримання позитивного образу Я, впевненості в своїх силах; 4) підтримання емоційної рівноваги; 5) встановлення і збереження досить тісних взаємозв'язків з іншими людьми. [4, с. 174].

У наш час виділяють три підходи до розуміння поняття копінг: 1) Копінг – це спосіб психологічного захисту, який використовується для редукції напруження; 2) Копінг – це риса особистості, пов'язана з стійкою схильністю реагувати на стресові події; 3) Копінг – це динамічний процес, специфіка якого визначається особливостями взаємодії людини з ситуацією [3].

У копінг-поведінці виділяють декілька стадій: 1) попереджуюча (копінг допомагає людині підготуватися до подолання труднощів, які виникають); 2) безпосереднє долавання стресу; 3) відновлююча (на цій стадії людина має справу з наслідками стресових подій. Мета – обмежити розмір шкоди, швидше повернутися до звичного стану) [3].

Т. Крюкова у своєму дослідженні долаючої поведінки визначила її як цілеспрямовану соціальну поведінку, що дозволяє суб'єкту впоратися з важкою життєвою ситуацією способами, адекватними особистісним особливостям і ситуації, – через усвідомлені стратегії дій [1].

Копінг є індивідуальним способом взаємодії із ситуацією відповідно до її власної логіки, значущості в житті людини і її психологічних можливостей. Психологічне призначення копінгу полягає в тому, щоб якомога краще адаптувати людину до вимог ситуації, дозволяючи їй послабити або пом'якшити ці вимоги, постаратися уникнути або звикнути до них і, таким чином, погасити стресову дію ситуації. Тому, головне завдання копінгу – забезпечення і підтримання благополуччя людини, фізичного і психічного здоров'я [2].

У психології під копінг-стратегією розуміють усвідомлену, раціональну, адаптивну поведінку спрямовану на усунення або психологічне подолання критичної ситуації. Вважається, що копінг залежить від особистості, реальної ситуації, умов соціальної підтримки. Він проявляється у поведінці, в емоційній та пізнавальній сферах особистості. Відзначається, що психологічне значення копінгу полягає в тому, щоб ефективно адаптувати людину до вимог ситуації, дозволяючи оволодіти нею, постаратися уникнути або звикнути до неї і таким чином загасити негативну, стресову дію ситуації.

Незважаючи на значну індивідуальну розмаїтість поведінки у стресових ситуаціях, на думку Р. Лазаруса, існують два глобальних стилі реагування: проблемно орієнтований і суб'єктивно орієнтований [4].

Проблемно орієнтований (problem-focused) стиль передбачає раціональний аналіз проблеми і пов'язаний із розробленням та реалізацією плану залагодження складної ситуації. Проявляється в таких формах поведінки, як самостійний аналіз проблемної ситуації, звернення по допомогу до інших, пошук додаткової інформації.

Суб'єктивно орієнтований стиль (emotion-focused) є наслідком емоційного реагування на ситуацію і не супроводжується конкретними діями. Проявляється у вигляді спроб не думати про проблему взагалі, залучення інших у свої переживання, бажання забути уві сні, «втопити» свої проблеми в алкоголі, компенсувати негативні емоції наркотиками або їжею.

У багатьох наукових працях було доведено, що більш ефективно долають стрес і показують більш високі значення за критеріями душевного здоров'я ті люди, які частіше керуються правилами адаптивної поведінки. Підтверджено, що депресивні особи схильні до недотримання вказаних правил поведінки і, наприклад, не здатні активно впливати на контрольовані стресори. Дослідження копінгу у осіб, які страждають неврозами, показало, що у порівнянні зі здоровими людьми, для них характерна велика пасивність у вирішенні конфліктів і проблем, їм властива менш адаптивна поведінка.

На думку С. Нартова-Бочавер, виявлення цілей суб'єктивного, індивідуального копінгу необхідно для оцінки та пошуку типів психологічного подолання найбільш ефективних для кожної особистості. Дослідження інтеріндивідуальних відмінностей в психологічному подоланні дає можливість виявити і сформулювати особистісні характеристики, які б послаблювали чутливість людини до психологічних навантажень [2].

Дж. Амірхан на основі факторного аналізу виділив три групи копінг-стратегій. Ідея автора полягає в тому, що всі стратегії, які використовує людина в житті можна розділити на три підгрупи. Першу підгрупу становить стратегія вирішення проблем, при якій людина активно намагається використовувати всі свої особистісні ресурси для ефективного вирішення проблем [3].

До другої підгрупи входить стратегія пошуку соціальної підтримки – це активна поведінкова стратегія, при якій людина для ефективного вирішення проблем може звернутися за допомогою і підтримкою до середовища, що оточує її: сім'ї друзів, інших значущих людей [3].

Третю підгрупу становить стратегія уникнення. Це така стратегія поведінки, коли людина намагається піти від вирішення проблем, уникнувши контакту з навколишньою дійсністю. Стратегію уникнення вважають однією з провідних стратегій поведінки при формуванні псевдодолаючої, дезадаптивної поведінки. Вона спрямована на зниження дистресу людиною, яка перебуває на більш низькому рівні розвитку. Застосування цієї копінг-стратегії обумовлюється недостатнім розвитком середовищних копінг-ресурсів особистості і навичок активного вирішення проблем. Але в залежності від віку і стану системи ресурсів особистості у конкретній стресовій ситуації вона може мати адекватний або неадекватний характер [3].

Залежно від ситуації, в якій опиняється людина, найефективнішим вважається використання всіх названих вище поведінкових стратегій. На думку Дж. Амірхана, найбільш

адекватним є застосування всіх стратегій. Однак він вважає, що стратегія вибирається в залежності від ситуації.

В одних випадках людина самотійно справляється з труднощами, в інших – їй необхідна підтримка близьких їй людей. У третьому – вона просто може подумати заздалегідь про негативні наслідки, уникнувши зіткнення з конкретною проблемною ситуацією [1].

Отже, у наш час проблемі долавання важких життєвих ситуацій присвячена велика кількість теоретичних та емпіричних досліджень. Поняття «копінг», або подолання стресу, розглядається як діяльність особи щодо підтримки або збереження балансу між вимогами середовища і ресурсами, що задовольняють вимогам. Копінг-поведінка реалізується за допомогою застосування копінг-стратегій. Копінг-стратегії – це актуальні відповіді особистості на сприйняту загрозу, як спосіб управління стресом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Крюкова, Т.Л. Возрастные и кросскультурные различия в стратегиях совладающего поведения / Т.Л. Крюкова // Психологический журнал. – 2005. – Т 26, № 2. – С. 5-15.
2. Нартова-Бочавер С. К. Копинг-поведение в системе понятий психологии личности / С. К. Нартова-Бочавер // Психологический журнал. – 1997. – № 4 – С. 20-30.
3. Розов В.И. Психология экстремальных ситуаций : адаптивность к стрессу и психологическое обеспечение: научно-практическое пособие / В.И. Розов. – К. : КНТ; Саммит-Книга, 2012. – 480 с.
4. Lazarus R.S., Folkman S. (1991). The Concept of Coping. In A. Monat, Lazarus R.S. (Eds.), Stress and Coping: An Anthology. New-York: Columbia University Press.
5. Murphy L. Coping vulnerability and residence in childhood. Coping and adaptation N.-Y., 1974. 13. P.93.

Сверида А.

Науковий керівник – Воронкевич О. М.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ВИНИКНЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО СТРЕСУ

У сучасних умовах життя великого значення набуває вплив на людей різноманітних чинників, що нерідко ведуть до стресових ситуацій часто з негативними наслідками. Дана проблема особливо важлива в період професійної діяльності та є одною з ключових для сучасної особистості.

Проблема стресу, стресових станів та переживання стресових ситуацій є об'єктом дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців. Так, психологічним дослідженням стресу займалися такі видатні учені, як І. Кон, Б. Коган, С. Рубінштейн. Універсальну концепцію стресу розробив Р. Сельє. Вивченню професійного стресу присвячені праці багатьох зарубіжних авторів, таких як Р. Дж. Барк, Х. Босовіч, К. Дж. Вайман, Дж. Грінберг, М. Епплі, Р. Д. Каплан, С. Коен, Д. Дж. Кокс, К. Л. Купер, Дж. І. МакГрат, Г. В. Салвенді, М. Дж. Сміт, Дж. Шаріт. Науковий інтерес до проблеми стресу і стресостійкості обумовлений розширенням сфери професійної діяльності людини.

Таким чином, проблема професійного стресу є однією з найактуальніших тем в світовій психологічній науці та практиці. З одного боку, накопичено значну кількість багатопланових досліджень різних видів стресу – стрес життя, посттравматичний, професійний і т. д., з іншого – багато авторів наголошують на складності і суперечності, недостатності концептуальної розробки даного феномена, що зумовило вибір теми науково-психологічного дослідження.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні соціально-психологічних чинників виникнення професійного стресу.

Професійний стрес – це багатовимірний феномен, що виражається у фізіологічних і психологічних реакціях на складну ситуацію у процесі виконання професійних обов'язків. У теорії та практиці професійного стресу виявляють специфіку формування професійно обумовлених синдромів стресу: від чинників стресу, які визначаються особливостями та умовами професійної діяльності конкретного типу, до симптоматики переживань стресу у вигляді гострих і хронічних стресових станів, до фіксації негативних наслідків стресу у формі стійких особистісних і поведінкових деформацій.

У професійному стресі виділяють певні стрес-синдроми – сукупність відносно стійких проявів стресового реагування у професійно важких ситуаціях; це негативні наслідки, що виникають в результаті взаємодії суб'єкта праці з професійною діяльністю, що виконується в певних організаційних умовах при впливі різноманітних стрес-факторів.

Відповідно до даної логіки визначаються кілька рівнів синдромів стресу професійної діяльності:

1) перший рівень – опис суб'єктивних репрезентацій окремих стрес-факторів або стресових ситуацій, що сприймаються суб'єктом як обтяжливі або утрудняють успішне виконання професійної діяльності, що негативно позначаються на якості життя і душевному комфорті особи;

2) другий рівень опису синдромів професійного стресу – симптоми переживань стресу у вигляді гострих короточасних, хронічних, домінуючих стресових чи постстресових станів. Прикладами таких станів є стани зниженої працездатності (монотонія, психічне пересичення, напруженість, стрес, стомлення). Стресові симптоми можуть бути виявлені у всіх сферах. В емоційній сфері найважливіші феномени – почуття тривоги, переживання значущості поточної ситуації. У когнітивній – сприйняття загрози, небезпеки, оцінка ситуації як невизначеної. У мотиваційній – мобілізація сил або, навпаки, капітуляція; може статися підйом, але може з'явитися і гальмування, супроводжуване почуттям втоми, відчуттями млявості і втратою інтересу. У поведінковій сфері – зміна активності, звичних темпів діяльності, поява скутості в рухах або в спілкуванні;

3) третій рівень опису синдромів стресу професійної діяльності – симптоми стійких особистісних і поведінкових деструкцій та деформацій. Професійні деструкції – це поступово накопичені негативні наслідки робочих стресів у вигляді стійких змін структури та змісту професійної діяльності, а також структури особистості суб'єкта. Професійні деструкції негативно позначаються на продуктивності, задоволеності працею, на розвитку особистості суб'єкта праці [5, с. 41–42].

У ході професійної діяльності багато якостей людини залишаються незатребуваними, викликаючи внутрішньоособистісний стрес. Це сприяє розвитку професійних акцентуацій – надмірно виражених якостей, які негативно позначаються на діяльності та поведінці фахівця. Дослідники вказують, що багаторічне виконання професійної діяльності у разі хорошої адаптивності особистості повинно супроводжуватися особистісним і професійним ростом, задоволеністю працею і підвищенням продуктивності [1].

Однак навіть у цьому випадку неминучі періоди стабілізації. На початкових стадіях вони недовготривалі, але згодом збільшуються. У крайніх випадках це може вести до наступу професійної стагнації особистості. Стагнація може переживатися суб'єктом як психологічний стрес. У разі недостатніх адаптивних можливостей переживання стресу проявляється у стійких стрес-синдромах. Особистість особливо вразлива для появи професійних стрес-синдромів в моменти криз свого професійного становлення. Непродуктивний вихід з них спотворює подальше професійний розвиток суб'єкта у вигляді стійких стрес-синдромів (хронічних станів зниженої працездатності, деструкції і деформації).

Е. Зеєр виділяє чотири групи основних детермінант професійних деструкцій, які за своєю природою представляють різні види психологічних стрес-факторів, опосередковуючи виникнення стрес-синдромів:

1) об'єктивні детермінанти, пов'язані з соціально-професійним середовищем (соціально-економічна ситуація, імідж і характер професії, професійно-просторове середовище) – зовнішні стрес-фактори;

2) суб'єктивні детермінанти, зумовлені особливостями особистості і характером професійних взаємин, – внутрішні стрес-фактори;

3) об'єктивно-суб'єктивні детермінанти, породжувані системою й організацією професійного процесу, якістю управління, професіоналізмом керівників;

4) професійні деформації (професійно-небажані якості), що порушують цілісність особистості, знижують її адаптивність, стійкість, що негативно позначається на продуктивності діяльності [3, с. 62–63].

Серед виникаючих у ході трудової діяльності стресів можна виділити наступні їх види, що мають психологічну природу: інформаційний стрес, емоційний стрес, комунікативний стрес

[2, с. 89]. Одним із проявів емоційного стресу може бути синдром емоційного вигорання. Це сукупність симптомів, що негативно позначаються на працездатності, самопочутті та інтерперсональних відносинах суб'єкта професійної діяльності. К. Масlach представляє вигорання як відповідну реакцію на професійні стреси, що складається з трьох компонентів: емоційного виснаження, деперсоналізації і редукції персональних досягнень [4, с. 73].

Серед професій, що мають високий ризик виникнення професійного стресу в Україні, перебувають професії медичної сестри та продавця-консультанта. Це обумовлено низкою соціально-економічних та соціально-психологічних чинників. По-перше, складні соціально-економічні умови в Україні унеможливають фінансування названих галузей у повному обсязі, що позначається на матеріальному становищі та здійсненні успішної професійної кар'єри. По-друге, істотним стресогенним фактором є психологічні й фізичні перевантаження робітників, які працюють у системі «людина – людина». По-третє, провокує підвищення професійних стресів та негативно впливає на умови праці також фемінізація названих сфер діяльності. Це негативно позначається на психологічному кліматі колективів, дисгармонізує стосунки між працівниками та клієнтами (пацієнтами), погіршує їх психологічне самопочуття.

Підсумовуючи викладене можна дійти висновку, що професійний стрес – це багатовимірний феномен, що виражається у фізіологічних і психологічних реакціях на складну робочу ситуацію. Причинами професійного стресу можуть бути як фізичні, так і психологічні чинники, причому як реально існуючі, так і передбачувані. Серед виникаючих у ході трудової діяльності стресів можна виділити наступні інформаційний, емоційний, комунікативний стрес. Отже, актуальність вивчення професійних стресів зумовлена не тільки їх негативним впливом на ефективність праці, але й тим, що вони впливають на все життя людини, змінюючи її психічне й соматичне становище, що веде до втрати здоров'я, психологічних проблем та особистісних змін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев А. В. Как защитить себя от стресса : пособие. Ростов-на-Дону : Феникс, 2004. 160 с.
2. Андропова М. И. Оценка стрессоустойчивости с целью внедрения в систему профессионально-профессионального отбора. Наука і освіта. 2000. №1–2. С. 89–90 .
3. Гринберг Дж. Управление стрессом. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 496 с.
4. Калашникова О. А. Особенности стрессоустойчивости личности. Мир психологии. 2009. № 8. С. 73–75.
5. Калошин В. Ф. Стрес у педагогічній діяльності. Харків : Ранок, 2008. 184 с.

Квасецька В.

Науковий керівник – проф. Радчук Г. К.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКА

Динамізм, притаманний сучасній цивілізації, швидка зміна техніки і технології в усьому світі, інтелектуалізація праці, гуманізація та демократизація суспільства зумовлюють зростання соціальної ролі творчої особистості з високим рівнем духовності й загальної культури, творця нових цінностей, нових моральних якостей в складному сучасному соціумі.

Проблемі становлення творчої особистості присвячено значну кількість досліджень. Більшість науковців визначають творчість як системне явище, певну сукупність взаємопов'язаних елементів: творчі здібності, творчий процес, ступінь індивідуального розвитку творчих здібностей, якостей особистості, що забезпечують творчу діяльність, яку можна стимулювати і спрямовувати у певну систему. М.Бахтін, І.Бех, Л.Виготський, Я.Пономарьов, С.Рубінштейн, Б.Теплов вважають найважливішими у формуванні творчої особистості психологічні аспекти творчості, внутрішні процеси, а механізм уяви, сприйняття, фантазії, волі – основою творчої діяльності. Проблема розробки шляхів розвитку творчої особистості знаходиться у центрі уваги багатьох сучасних педагогів і психологів (В.Алфімов, В.Андрєєв, Д.Богоявленська, В.Бутенко, В.Загвязинський, В.Кан-Калик, Н.Кичук, П.Кравчук,

О.Кульчицька, В.Моляко, А.Лук, М.Поташник, В.Рибалка, С.Сисоєва, Т.Сущенко, Н.Тализіна та ін.).

Актуальність порушеної проблеми, об'єктивна потреба у постійному розвитку та оновленні шляхів становлення творчої особистості учня в сучасній школі зумовили вибір

У різних джерелах поняття «творчість» має різні тлумачення. В науковій літературі це поняття трактують як «форму діяльності людини, спрямовану на створення якісно нових для неї цінностей, що мають суспільне значення, тобто важливих для формування особистості як суспільного суб'єкта» [4], як «чинник і передумову свободи людини», як «мислення в його вищій формі, яке проявляється як уява і яке виходить за межі відомих способів вирішення виниклого завдання» [1].

Творчість – це продуктивна форма активності і самостійності людини, її результатом є наукові відкриття, винаходи, створення нових музичних, художніх шедеврів, розв'язання нових завдань у праці лікаря, вчителя, інженера тощо [3].

Загальновідомо, що творчість – це процес людської діяльності, результатом якої є створення якісно нових матеріальних і духовних цінностей, і яка оцінюється за своєю соціальною значущістю, новизною, оригінальністю, неповторністю, унікальністю. Це вища форма активності та самостійності діяльності людини. На думку таких учених, як Л. Виготський, В. Кан-Калик, Н. Кічук, М. Лазарев, О. Матюшкін, С. Сисоєва, творчість безпосередньо пов'язана з розумовою діяльністю людини, якій належить вирішальна роль; творчість – це найважливіша форма людської практики, активізації потенціалу суб'єкта в процесі особистісних змін [1].

Вчені виділяють такі основні властивості творчої особистості: сміливість думки, схильність до ризику; фантазія; уявлення та уява; проблемне бачення; вміння долати інерцію мислення; здатність виявляти суперечності; вміння переносити знання і досвід у нові ситуації; незалежність; альтернативність; гнучкість мислення; здатність до самоуправління.

Як зазначає Т. Божок, особливості підліткового віку, які впливають і з якими пов'язаний творчий розвиток особистості, насамперед пов'язані із соціальними умовами. В першу чергу, це зміна місця дитини в суспільстві і пов'язані з цим нові стосунки з дорослим світом. Змінюється аксіологічна система особистості – переоцінюються основні цінності. Процес цей є непростим і навіть болючим. Саме тому підлітковий вік у психології вважається кризовим і чи не найскладнішим з усіх кризових періодів. Складність полягає в тому, що розвиток під час кризи має переважно негативний характер, на відміну від стабільних періодів, тут відбувається швидше руйнівна, ніж творча робота. Дитина не стільки здобуває, скільки щось втрачає з надбаного нею раніше. Отже, дуже важко спиратися на формування потенціалу там, де іде своєрідне «обточування» особистості, прибирання зайвого, а також наявність перехідних новоутворень, які не позначаються на подальшому розвитку дитини, як, наприклад, грубість підлітка, його емоційна нестабільність [1].

У підлітковому віці творче мислення отримує поштовх у розвитку, входить до системи внутрішньо психічних зв'язків навчально-пізнавальної діяльності, закріплюється під контролем особистості. Підлітки характеризуються власне дослідницьким ставленням до дійсності, інтересом до співставлення фактів та встановлення причин тих чи інших подій [6].

При розробці проблеми творчого розвитку в підлітковому віці численні дослідники відзначають творче мислення та його роль в навчальній діяльності. Разом з тим розвиток творчого мислення, як і мислення загалом, має не спонтанний характер, а відбувається в процесі цілеспрямованого навчання індивіда. Зміна змісту навчання сама по собі веде до розумового розвитку, спеціальні мисленнєві операції та дії вимагають відповідно організованого навчання. У випадку спеціального відбору матеріалу та формування раціональних умінь самостійної роботи процес формування мисленнєвих дій та операцій можна прискорити. Для розвитку творчого мислення недостатньо формування правильних раціональних способів мисленнєвої діяльності. До таких прийомів належать: прийом конкретизації, коли абстрактним даним надається конкретніших форм, прийом абстрагування, коли відкидаються конкретні деталі, прийом аналогії, прийом постановки аналітичних запитань тощо. Залежно від вимог діяльності розвивається інертність чи гнучкість мислення і його творчий характер [6].

Вимоги соціального середовища, найближче оточення, традиції та установки в навчанні можуть або стимулювати, або придушувати творче мислення. Зокрема, формуванню творчого мислення сприяє заохочення різних форм творчого продукту в сім'ї, школі, орієнтація дитини на творче розв'язання проблем, відсутність перешкод у стосунках, спонтанність та ініціатива дитини, можливість маніпулювати предметами і думками, навчання увазі до сигналів навколишнього середовища, вплив у напрямку визнання дитиною цінності творчих рис власної особистості. Перешкодою для формування творчості є конформізм, піддатливість впливам, наслідування, ригідність мислення, бажання знайти відповідь відразу, відсутність критичності мислення [6].

На основі викладених вище положень, можна зробити висновок, що питання становлення творчої особистості підлітків ґрунтується на тому, що творчий потенціал підлітків безпосередньо пов'язаний з їх розумовою сферою та полягає у можливості створення якісно нових цінностей та характеризується активністю та самостійністю особистості. Розвиток підлітка як творчої особистості – це безперервний, цілеспрямований процес актуалізації задатків, здібностей, творчого підходу до вирішення поставлених завдань. Значне місце у формуванні творчого потенціалу підростаючого покоління належить шкільному середовищу, і розв'язати поставлені проблеми можна, спираючись на нову філософію освіти, де головною метою є формування високоосвіченої, творчої, креативної особистості на засадах діалогічного спілкування вчителя і учнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Божок Т. Феноменологія духовно-творчого потенціалу підлітків. Проблеми підготовки сучасного вчителя: збірник наукових праць. Умань, 2015. С. 220-227
2. Волков Б. С. Психология развития человека: учеб. пособие. Москва, 2004. 224 с.
3. Дяченко М. Д. Діагностика творчих здібностей майбутніх журналістів у процесі професійної підготовки. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: збірник наукових праць. Запоріжжя, 2013. С.152–160.
4. Моляко В. О. Психологічна теорія творчості. Обдарована дитина. 2004. № 6. С. 2–9.
5. Якимчук Б. А. Психологічні особливості розвитку творчого мислення підлітків. Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Київ, 2012. С. 431-438

Коронецька Ю.

Науковий керівник – доц. В. Р. Олексюк

ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙМАННЯ СВОЄЇ ЗОВНІШНОСТІ ПІДЛІТКАМИ

У науково-психологічній літературі можна віднайти багато інформації про сприймання особистістю свого зовнішнього вигляду. Особливо ця проблема стосується підлітків, оскільки саме у підлітковому віці відбуваються найважливіші перетворення в організмі у зв'язку із статевим дозріванням. Незважаючи на значну увагу до даної проблеми вітчизняних та іноземних дослідників питання про походження і механізми функціонування образу Я та його вплив на розвиток самооцінки залишаються не достатньо розкритими, тому дане дослідження на сьогоднішній день все ще актуальне.

Метою статті є теоретико-методологічне вивчення психологічних особливостей образу Я як структурного компонента Я-концепції в підлітковому віці.

Вагомий внесок у розробку проблеми ставлення особистості до власної зовнішності внесли Р. Бернс, У. Джеймс, Ч. Кулі, М. Мдівані, К. Роджерс, які досліджували формування образу Я в Я-концепції і в свідомості індивіда. Серед іноземних дослідників гендерних стереотипів у сприйнятті зовнішності слід назвати Д. Баса, Джуларда, Б. Пеннінгтона, П. Секода, М. Тігемана та ін.

Проблеми Я-концепції та образу Я представлені в роботах Г. Балла, М. Боришевського, А. Гавриленко, І. Кона, М. Лісіної, Р. Моляко, С. Рубінштейна, В. Століна, О. Соколової, Т. Титаренко, А. Фурмана, А. Черкашиної та ін.

Вивчення особливостей уявлень підлітка про самого себе, образу Я було предметом дослідження у працях А. Болотової, І. Бушай, Т. Говорун, Т. Дмитрової, Д. Кірай, А. Рождественського, Д. Фельдштейна, Є. Шильштейна та ін.

Проблему фізичного Я розглядали вітчизняні вчені: Л. Виготський, Л. Воробйова, В. Зінченко, Є. Креславський, В. Куніцина, І. Т. Снегірьова, О. Соколова, Н. Терещенко, Чеснокова, та ін., та зарубіжні вчені: А. Адлер, Р. Мейлі, Ф. Райс, К. Роджерс, П. Федерн, З. Фрейд, П. Шилдер, В. Шонфельд, Р. Шонц.

Дослідження феномену Я-концепції є чи не найбільш складним у психології особистості. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що Я людини – це складне різнобічне явище, оскільки теоретично і практично виокремлено багато різновидів "Я": Я-концепція, самооцінка, самоствердження, самоповага, самоконтроль, ідентичність тощо [1].

Поняття «Я-концепція» науковці почали вивчати нещодавно, однак однозначного пояснення цього терміну у вітчизняній та іноземній літературі поки що немає. Я-концепція містить в собі оцінний компонент самосвідомості. Це уявлення людини про себе, яке включає усвідомлення своїх особистісних якостей, таких як: фізичні дані, інтелект, тощо, а також власне сприйняття різноманітних зовнішніх чинників, які впливають на даного індивіда.

Згідно поглядів Р. Бернса, Я-концепція – це комплекс уявлень людини про себе. Ці уявлення безпосередньо пов'язані з їхньою оцінкою. Образ Я – це описова складова Я-концепції. [3, с 31].

У структурі Я-концепції В. Столін виділяє три рівні. Перший рівень – фізичний Образ Я, що обумовлений потребою в задоволенні свого тіла. Другий рівень – соціальна ідентичність, яка полягає в потребі індивіда бути членом певної спільноти. Останній рівень Столін називає диференціюючим Образом Я. Даний рівень характеризується порівнянням людини себе відносно інших людей, в наслідок чого індивід відчуває свою індивідуальність.

Я-концепція, маючи певну структуру, складається із декількох компонентів. Одним з компонентів Я-концепції є когнітивний, по-іншому його ще називають Образ Я. Даний структурний компонент включає уявлення про самого себе, про свої здібності, навички та соціальну приналежність/

Образ Я - це система уявлень та знань людини про свої власні особливості, ознаки та якості. А образ фізичного «Я» – це цілісність сприймань та уявлень індивіда, що пов'язані із функціями тіла та його образом, що виступає як інтегроване психологічне утворення. Це утворення може складатися з уявлень і відчуттів про своє тіло і про свою тілесність [7].

На думку Р. Бернса, уявлення про власне фізичне Я і усвідомлення його естетичного ефекту є однією з основних складових Я-концепції кожної особистості. Позитивна оцінка фізичного Я в свідомості людини, а також в судженнях оточуючих може істотно вплинути на позитивність її Я-концепції в цілому і, навпаки, негативна оцінка тягне за собою істотне зниження загальної самооцінки. Розміри і форма тіла впливають на якісну своєрідність життя індивіда, адже вони служать предметом як власних оцінок, так і оцінок, що транслюються йому іншими людьми [2].

Образ фізичного Я розглядається як складна комплексна єдність сприймань, установок, оцінок та уявлень, пов'язаних як з тілесним окресленням, соціальним оточенням, так і з функціями тіла. Більшість дослідників сходяться на тому, що тілесний образ, який представляє зовнішність, є комплексним конструктом, який включає в себе фізіологічні, психологічні і соціальні компоненти. Однак в цих роботах проблема сприймання тіла в підлітковому віці у зв'язку з внутрішніми психологічними особливостями і соціальними стандартами розкривається недостатньо. Внаслідок цього здається найбільш продуктивним розгляд феномену тіла в якості образу фізичного Я, що є елементом Я-концепції, яка частково обумовлюється психічним функціонуванням людини, але при цьому знаходиться в безперервній взаємодії з навколишнім середовищем [3].

Структурною складовою образу Я є образ тіла [5]. Образ тіла – уявлення особистості про свою зовнішність, про ступінь естетичності будови тіла (А. Реан). У психологічній літературі поняття «образ тіла» визначається як системотворчий структурний елемент образу «Я», уявлення індивіда про себе з точки зору тілесності. Поняття «образ тіла» тісно пов'язане з поняттям «схема тіла», що позначає психологічну будову конструкції власного тіла людини (М. Боньєр).

Багато дослідників запевняють, що зовнішність і тип тілобудови мають безпосереднє відношення до формування Я-концепції особистості. Неприйняття своїх тілесних якостей, в

багатьох випадках, приводять до особистісних проблем, розладів здоров'я, неадекватної самооцінки, порушень соціалізації та стати важливим поштовхом до формування комплексу неповноцінності [3].

Фізичний вигляд проявляється у зовнішньому та внутрішньому характеристиках, які є одним цілим та відтворюються у красі тіла. Варто звернути увагу на те, що існують, на сьогоднішній день, певні стандарти й норми тілесного вигляду. Зазвичай, вони проявляються в критеріях привабливості з боку соціуму, а також важливу роль відіграє ЗМІ.

Дослідження образу Я як психологічного чинника особливо актуальні щодо осіб підліткового віку, оскільки саме на цьому етапі життя, з одного боку, активно формується ця психоструктура, а з іншого – саме на цей вік припадає найбільша кількість порушень поведінки, що призводить до соціально-психологічної дезадаптованості особистості. У підлітків виникає інтерес до себе, якостей своєї особистості, потреба оцінити, порівняти себе з іншими. Сформованість образу Я підлітка визначається відповідно до розвитку його особистісних якостей, наприклад, самооцінки, рівня домагань, самоповаги тощо (Л. Долинська, Н. Чепелева та ін.).

Що стосується найважливіших чинників зовнішнього впливу на формування образу Я у підлітків та його тілесних складових, то серед них Р. В. Моляко називає роль сім'ї (оцінка батьками зовнішності людей, акцентування уваги на зовнішніх рисах одне одного і дитини тощо), висловлювання однолітків (прізвиська, образи, почуття огиди тощо), сучасні засоби масової інформації (постійний перегляд телефільмів, реклами, сприймання тих стереотипів ідеалу тілесної краси, що їх пропонують відповідні часописи, газети, різноманітна поліграфічна продукція тощо). Дослідження свідчать, що особливо чутливими до оцінки зовнішності є ті підлітки, які вже мають певні негативні самооцінки, а їхній образ тілесного Я включає негативні елементи [6].

Розвиток самосвідомості у підлітковому віці починається із з'ясування якостей свого "особистісного Я", оцінки свого тіла, зовнішності, поведінки, зазвичай неясним та нереалістичним критеріям. Це змушує підлітка болісно переживати свої справжні та уявні відхилення від так званої "норми". З плином часу на перший план виступають соціальні якості, в яких індивід бачить потенційні можливості свого майбутнього.

Особливості образу Я підлітка, який самостверджується, є результатом взаємодії як об'єктивних факторів, так і особистісних детермінант. Зростання ролі суб'єктивного фактора у розвитку образу його Я передбачає, перш за все, індивідуально-особистісне самовираження в різноманітних діяльностях [4].

У підлітковому віці, а саме в переломний його момент (13-14 років), образ Я стає дуже нестійким, втрачає свою цілісність. Підліток особливо гостро відчуває суперечність, невпорядкованість свого Я, що зумовлене невизначеністю рівня домагань, труднощами переорієнтації з оцінювання інших на самооцінювання. Відхід від прямого копіювання зразків поведінки інших людей вимагає розвитку способів самопізнання та самоаналізу, які у підлітків ще недостатньо сформовані. Це породжує суперечність між гострою потребою підлітків у самопізнанні і нездатністю адекватно реалізувати її, наслідком чого є зниження рівня адекватності, стійкості самооцінки, стабільності розвитку Я-образу.

Перебудова організму підлітків веде до появи нового образу фізичного Я. Тому уявлення про свою зовнішність не випадково займає важливе місце у самосвідомості підліткового віку. Саме в цей період негативне ставлення до свого тіла може привести до заниження самооцінки, психічних розладів, підвищеного рівня тривожності і неадекватної поведінки. У цей період відбувається формування нового образу тіла за рахунок переосмислення минулого досвіду і стереотипів [2].

У підлітків 13–14 років в більшості випадків ще не виявляється значного занепокоєння своєю зовнішністю; в старшому підлітковому віці негативне ставлення до своєї зовнішності збільшується, індиферентне – зменшується. процес деформації образу фізичного Я має таку динаміку: вади зовнішності (реальні, надумані) викликають зниження самооцінки зовнішності та підвищення тривожності, що призводить до виникнення деформацій образу фізичного Я, а надалі до появи межових психічних розладів (синдром дисморфобії, нервова анорексія та булімія). Виникнення деформацій образу фізичного Я у підлітків та юнаків з косметичними вадами (як реальними, так і надуманими) може відбуватися під впливом різних груп чинників:

об'єктивних, суб'єктивних, соціальних, комунікативних, родинних, гендерних та культурно-етнічних чинників.

У ряді досліджень було виявлено, що Я-концепція дівчат сильніше корелює з оцінкою привабливості свого тіла, ніж з оцінкою його ефективності. У юнаків, навпаки, провідним критерієм самооцінки є ефективність тіла.

Отже, узагальнюючи вищезгадане, можна сказати, що в підлітковому віці починає формуватися вже більш стійка й усвідомлена самооцінка, яка може сформуватися під впливом самосприйняття, сприйняття свого зовнішнього вигляду, свого тіла. Тому якщо дитина задоволена своєю зовнішністю, то цей складний феномен її внутрішнього світу поступово набирає позитивного характеру. Це означає, що утверджується позитивна Я-концепція, завдяки якій дитина підліткового віку буде відчувати себе повноцінно і сприйматиме позитивно не лише себе, а й довкілля.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абульханова-Славская К. А., Гордиенко Е. В. Представления личности об отношении к ней значимых других. Психологический журнал, 2001. Т. 22. № 5. С. 38–47.
2. Авдюнина Н. А. Об отношении к образу тела юношей и девушек мегаполиса. Ребенок в образовательном пространстве мегаполиса. Материалы II межрегиональной научно-практической конференции. Москва, 2015. С. 194–197.
3. Бернс Р. Развитие Я – концепции и воспитание / Пер. с англ. Москва : Прогресс, 1986. 420 с.
4. Боришевский М. Й. Психологические особенности самосознания подростка: навч.учеб.. Киев, 1990. 196 с.
5. Гавриленко А. А. Образ физического Я как структурная составляющая Я-концепции: диссертация кандидата психологических наук. Москва, 2009. 175 с.
6. Моляко Р. В. Психокорекційні стратегії деформацій Я-образу зовнішності в юнацькому віці. Практична психологія та соціальна робота. 2004. № 6. С. 78–80.
7. Черкашина А. Г. Методика исследования самоотношения к образу физического Я. Вестник Самарской гуманитарной академии Сер. Психология. 2008. № 2 (4). С. 71–89.

Стефінів О.

Науковий керівник – виклада. Шевченко О. М

АВТЕНТИЧНІСТЬ – СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Автентичність людини є фундаментальною основою її індивідуальності і смисловим підґрунтям життєвої та професійної самоактуалізації. Автентична людина усвідомлює, чого вона хоче, ким вона є насправді і в чому полягає її покликання, доля або професійне призначення.

Мета статті полягає у здійсненні теоретичного аналізу феномену автентичності як складової професійного становлення майбутніх психологів.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що автентичність як якість особистості виступає невід'ємною внутрішньою умовою, що визначає успішність особистісного і професійного розвитку майбутніх психологів.

Дослідженням теми автентичності займалися представники екзистенційно-аналітичного підходу Д. Б'юдженталь, А. Ленгле, С. Мадді, Р. Мей, В. Франкл, розглядаючи автентичність як істинність, природність і справжність людини; гуманістичного підходу у теорії особистості А. Маслоу, К. Роджерс, трактуючи автентичність як здатність людини у спілкуванні відмовлятися від різних соціальних ролей. У вітчизняній психології зроблено поодинокі спроби обґрунтування автентичності особистості (В.О. Татенко, З.С. Карпенко, Н.М. Когуток).

Автентичність особистості характеризується природністю вираження себе, відсутністю «бажання не бути, а здаватися», тобто в особистості виявляється реальна (а не удавана) єдність дійсності і цінності, при цьому на думку Г. Ріккета, цінності виступають принципами діяльності. У даному контексті виражений зв'язок між автентичністю та ціннісно-смисловою сферою особистості [1].

Першою психологічною теорією, яка виникла на основі психоаналізу З. Фрейда і яку дійсно варто віднести до концепції автентичності особистості, є аналітична психологія К.Г. Юнга. Одним з ключових понять концепції виступає «індивідуація» – процес розвитку

цілісності шляхом інтеграції різноманітних частин психіки. За концепцією автентичності, К.Г. Юнг стверджує, що для того, аби бути собою, бути справжньою, людина повинна усвідомлювати всі елементи і явища власного психічного життя (бажання, думки, почуття, відчуття тощо) [6].

У наукових дослідженнях автентичність найчастіше пов'язується із екзистенційною та гуманістичною психологією. У психології поняття «автентичність» з'явилося завдяки психологам екзистенціалістам, що почали застосовувати це поняття щодо особистості, розглядаючи зокрема автентичність як справжність або природність, істинність людини (Д. Б'юдженталь, А. Ленгле, С. Мадді, Р. Мей).

Одним із перших термін «автентичність» наповнив психологічним змістом американський психолог Дж. Б'юдженталь. На його думку автентичність – це, скоріше, сам процес проживання власного життя, присутність у ньому. У його концепції є ключове поняття «присутність». Присутність означає не просто фізичне перебування, а усвідомлення своєї суб'єктивності, контакт із внутрішнім життям [3].

Дуже важливим аспектом концепції Дж. Б'юдженталю складають чотири основні кроки до становлення власної автентичності:

Перший крок – це розуміння і прийняття власної обмеженості і обмеженості власного буття як онтологічної даності.

Другий крок – це рефлексія нашої сутності або нашого особистісного потенціалу, в якій полягає активність особистості і, в той же час, і воля до прояву цієї активності.

Третій крок – здійснення вибору або «ворота» через які повинні пройти наміри, як образно називає вибір Дж. Б'юдженталь.

Четвертий крок – усвідомлення і прийняття нашої індивідуальності «окремі-але-пов'язані» з іншими [1, 2].

Гуманістичні психологи (К. Роджерс, А. Маслоу) розглядали автентичність як здатність людини у спілкуванні відмовлятися від різних соціальних ролей, що дозволяє проявлятися справжнім, властивим тільки даній особистості думкам, почуттям, емоціям і поведінці. Близьке до цього розуміння автентичності в гештальт-терапії, де вона визначається як відповідність людини самій собі, здатність жити, не зраджуючи своєму істинному «Я».

У роботах К. Роджерса автентичність, справжність, конгруентність і прозорість ототожнюються. Справжність означає, що психолог відкрито проживає почуття і установки, що мають місце в даний момент. Існує відповідність, або конгруентність, між тим, що відчувається на соматичному рівні, тим, що представляється в свідомості, і тим, що виражається клієнту [9].

Натомість Г. Літаер розрізняє дві сторони (аспекти) автентичності: конгруентність (здатність усвідомлювати і переживати власний емоційний досвід) і прозорість (здатність точно виражати цей досвід у спілкуванні) [9].

Високий рівень розвитку автентичності як якості зрілої особистості виявляється у власне автентичному існуванні, суверенності, високому самоконтролі, здатності протистояти впливу середовища, застосування активних видів копіngu: асертивна поведінка з використанням внутрішніх ресурсів і ресурсів соціального оточення.

Автентичність – це щирість, відкритість, чесність людини. Це не тільки і не стільки ставлення до інших людей, скільки стосовно себе самої, до того внутрішнього начала або «камертону», який Ф. Франкл називав совістю. Бути автентичним значить жити по совісті: не тільки «по совісті», але ще й «жити», тобто здійснювати те, що є внутрішньо виправданим, а не відмовлятися від цього. Прояв автентичності, «зустріч з самим собою» може статися у людини і залишитися одиничною подією, якщо вона не інтегрує свої переживання, отриманий досвід у процес свого життя. І навпаки, автентичність в дії веде людину до більшої автентичності «у житті». У цьому контексті доречним є вислів «вірність самій собі» — тобто справжня цілісна автентичність [10].

Аналізуючи історичні аспекти формування автентичності М. Kernis і Р. Goldman наголошують, що культурні контексти мають велике значення у сприйнятті людьми своєї автентичності та автентичності інших, зокрема, на попередніх етапах розвитку суспільства поведінка людей значною мірою була зумовлена необхідністю строго слідувати загальноприйнятим нормам, що призводило до фактичної відсутності автентичного існування.

У багатьох сучасних теоретичних та емпіричних дослідженнях автентичність розглядається як диспозиційна риса (L. Slabu, A. P. Lenton, C. Sedikides, M. Bruder, 2014; W. Fleeson, J. Wilt, 2010) [11], тобто схильність людини думати, відчувати та готовність діяти певним чином у різних ситуаціях, при цьому автентичність практично завжди вважається передумовою психологічного благополуччя.

Автентичність як показник «сили» характеру аналізується насамперед у контексті позитивної психології. С. Peterson і М. Seligman серед 24-х сильних рис характеру виділили автентичність у її тісному зв'язку із цілісністю (інтегрованістю), чесністю та мужністю. Сила автентичної особистості виявляється насамперед у її вмінні залишатися самою собою при досягненні навіть найскладніших цілей попри сильний супротив зовнішніх обставин. На думку С. Peterson і М. Seligman, автентичність – це емоційна природність і психологічна глибина, без яких неможливе повноцінне функціонування людини. Як показник сили характеру та диспозиційна риса, автентичність вважається унітарним (що становить єдине ціле), одновимірним феноменом, який вимірюється не за вираженістю компонентів, а лише за фактом її наявності або відсутності [12].

Заслужують на увагу концепція автентичності у зарубіжній психології М.Н. Kernis і В.М. Goldman (чотирьохкомпонентна модель автентичності у контексті психологічного благополуччя особистості) [11].

Згідно із М.Н. Kernis і В.М. Goldman автентичність – це постійне вираження власного справжнього Я у повсякденному функціонуванні людини. Вони визначили наступні компоненти автентичності: усвідомлення, об'єктивність, поведінку та стосунки з оточуючими. *Усвідомлення* або довіра до себе – це розуміння власних мотивів, бажань, почуттів і думок; знання і прийняття своїх переваг і недоліків, особистісних властивостей та емоцій і їх ролі у власній поведінці. *Об'єктивність* – не спотворення, не ігнорування власних думок і досвіду, прийняття себе такою, якою людина є, зі своїми сильними та слабкими аспектами. *Поведінка* відповідно до власних цінностей, переконань і потреб, відсутність спрямованості на задоволення очікувань інших людей та самозвинувачень, якщо людина діє всупереч бажанням оточуючих. *Орієнтація на стосунки* – відкритість у стосунках з іншими людьми, відсутність прагнення бути позитивно оціненими оточуючими, вибір власної участі чи не участі у тих чи інших стосунках [11].

С.А. Орлов переконаний, що довіра людини власній сутності зумовлює автентичність особистості [7, с.70,72,79].

Довіра до себе виступає однією з важливих складових особистісного компоненту професійної культури майбутніх психологів, оскільки від узгодженості цієї установки залежить вміння спрямовувати власне життя у бік самоактуалізації та саморозвитку, ефективно оволодівати системою професійно важливих засобів, методів, технологій, досягати вершин професіоналізму у обраній професії. Як соціальна самоустановка, дане психологічне утворення проявляється у стійкій схильності суб'єкта приймати, усвідомлювати цінність власної особистості і захищати її [4].

У своїх наукових дослідженнях М.В. Рагуліна розуміє автентичність, як усвідомлення людиною своїх переживань і почуттів, їх доступність і здатність їх прожити, випробувати і виражати їх на зовні, у спілкуванні з іншими людьми, якщо ці переживання і почуття виявляться стійкими. Автентична особистість залишається самою собою і не відмовляється від себе [8].

За дослідженнями української психологині Н. Когуляк особистість досягає цілісного розуміння і розкриття своєї автентичності у процесі усвідомлення нею своїх особистісних властивостей та оптимізації ставлення до себе (шляхом дослідження власного буття, уяви, інтелекту, відчуттів, тобто створення цілісного уявлення про себе): завдяки розвитку соціальної перцепції у міжособистісному спілкуванні у межах тренінгу (програвання ефективних способів взаємин у групах, отримання вербальної та невербальної інформації про себе, розвиток умінь глибинної рефлексії) та актуалізації творчого самовираження у життєвих кризах (зосередження уваги на рисах, які допомагають у таких ситуаціях, усвідомлення свого потенціалу).

Ефективним засобом розвитку психологічних механізмів становлення автентичності, за дослідженнями Н.М. Когуляк є тренінг саморозуміння, що сприяє: зростанню впевненості та довіри до себе; розвитку умінь нестандартно мислити, не боятися фантазувати та уявляти;

зменшенню кількості комплексів, зажимів, штампів; бажанню діяти, бути активним і самостійно досягати поставленої мети [5].

Резюмуючи сказане, можна стверджувати, що автентичність є мультимодальним конструктом, що складається із чотирьох взаємопов'язаних елементів: усвідомлення, об'єктивності, поведінки та реляційної орієнтації. Усвідомлення полягає у спрямованості людини на розуміння власних переживань, цілісного сприймання свого попереднього досвіду. Об'єктивність визначається здатністю людини адекватно самостійно характеризувати себе, не спотворюючи самосприйняття оцінками інших осіб. Поведінковий компонент полягає у здатності поводитись відповідно до власних цінностей та ідеалів, а реляційна орієнтація (орієнтація на стосунки) – це відкритість і чесність у взаємодії з іншими людьми.

Отже, автентичність – диспозиційна риса особистості, що виявляється у постійному вираженні власного справжнього Я у повсякденному функціонуванні людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бьюдженталь Дж. Искусство психотерапевта. Санкт-Петербург: Питер, 2001. 304 с.
2. Бьюдженталь Дж. Наука быть живым: Диалоги между терапевтом и пациентами в гуманистической терапии/Пер. с англ. А.Б. Фенько. Москва: Независимая фирма «Класс», 1998. 336 с.
3. Гераскевич Н.В. Понимание аутентичности в гуманитарном дискурсе. Филологические науки. 2014. Вып. 11(10). С. 18-24.
4. Єрмакова Н. О. Психологічні особливості довіри до себе як складової професійної культури майбутніх практичних психологів. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки. 2012. №39. С. 211–217.
5. Когутяк Н.М. Становлення автентичності особистості в період життєвої кризи: концептуальна модель. *Психологія і суспільство*. 2008. №1 (31). С.115-126.
6. Лукомська С.О. Автентичність у психоаналізі та екзистенціальній психології. *Особистість у критичних ситуаціях життя*. Матеріали І науково-практичної конференції (м. Суми, 19-20 лютого 2015 р.). Суми, 2015. С. 65–68.
7. Орлов А. Б. Психология личности и сущности человека :Парадигмы, проекции, практики. Москва : Издательский центр «Академия». 2002. 272 с.
8. Рагулина М. В. Ценностно-смысловое содержание понятия «аутентичность» как систем- ного качества личности. *Вестник Томского государственного университета*. 2007. № 296. С. 206–212.
9. Роджерс К. Искусство консультирования и терапии. Москва: 2002. 976 с.
10. Хайдеггер М. Положение об основании. Пер. с нем. СПб. : Алетейя, 1999. 289 с.
11. Kernis M.H. A multicomponent conceptualization of authenticity: Theory and research / M.H.Kernis, B.M. Goldman // *Advances in Experimental Psychology*. – 2006. – Vol. 38. – P. 283–356.
12. Peterson C. Strength of character and post-traumatic growth / C.Peterson, N.Park, N.Pole, W.D'Andrea , M.Seligman // *Journal of Traumatic Stress* . – 2008. – Vol. 21(2) . – P. 214–217 .

Дуда У.

Науковий керівник – доц. Адамська З. М

САМОАКТУАЛІЗАЦІЯ У СТРУКТУРІ ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА

Проблема самоактуалізації відіграє важливу роль у професійному становленні особистості. Ще при народженні індивід отримує потенціал, здібності та ресурси для особистої та професійної реалізації себе. У третьому тисячолітті для розвитку людини суспільство пропонує безмежні можливості. Але водночас людина стоїть перед необхідністю обирати, приймати рішення та нести за них відповідальність. Вона постійно змушена шукати своє місце у світі та вибудовувати стратегії, які б допомогли їй реалізувати себе. Одним з напрямків такої реалізації є професійна діяльність.

Професійна самоактуалізація передбачає професійне самовизначення, самовираження себе в професії, формування образу Я, професійного іміджу, індивідуального стилю професійної діяльності, постановку та досягнення професійних цілей, відповідальність за свою діяльність, переймання чужого досвіду та формування власного тощо. Люди, які самоактуалізуються в обраній професії, прагнуть постійно розвиватися, підвищують рівень власної кваліфікації, шукають нові джерела інформації, використовують творчий підхід, щоб досягти вищого рівня компетентності через реалізацію себе, своїх цінностей, інтересів і

здібностей. І, як вважав А. Маслоу – автор концепції самоактуалізації, саме у студентському віці процес самоактуалізації набуває особливої інтенсивності.

Теорію самоактуалізації у зарубіжній психології розвивали А. Адлер, Е. Еріксон, Х. Когут, Е. Фромм, К. Хорні, К. Юнг, К. Гольдштейн, А. Маслоу, К. Роджерс, Г. Олпорт, Г. Мюррей, Г. Мерфі, Дж. Келлі, Р. Мей, Ш. Бюлер, О. Хакслі, Д. Б'юдженталь, Р. Ассаджіолі, Е. Шостром та ін. У російській психології цю проблему вивчали О. М. Леонтьєв, С. Л. Рубінштейн, К. А. Абульханова-Славская, Б. С. Братусь, В. І. Слободчиков, Є. Р. Ісаєв та ін.

Українські науковці також зробили вагомий внесок у вивчення проблеми самоактуалізації. Зокрема, С. Д. Максименко, В. О. Моляко, В. О. Татенко, В. М. Боришевський, Т. М. Титаренко, Г. С. Костюк, Л. І. Антропов, Н. В. Кулик та ін. Дослідженням професійної самоактуалізації особистості займалися Є. О. Клімов, О. І. Артемова, О. С. Анісімова, Є. В. Селезньова, Л. М. Карамушка, М. Г. Ткалич та ін.

Однак попри численні дослідження все ще не достатньо уваги сьогодні приділено визначенню місця само актуалізації в структурі особистості майбутнього психолога. Саме тому мета нашої статті полягає в теоретичному обґрунтуванні самоактуалізації як структурного компонента професійно-особистісних якостей майбутнього психолога.

У момент, коли індивід усвідомлює свою індивідуальність, перед ним постає проблема самоактуалізації – вибору свого життєвого шляху та досягнення поставлених цілей. У своїй роботі ми взяли за основу погляди А. Маслоу, який виокремив 15 основних рис, властивих особистості, що самоактуалізується:

- більш адекватне сприйняття дійсності, свобода від впливу актуальних потреб, стереотипів і забобонів, інтерес до незвіданого;
- прийняття (себе, інших, природи);
- спонтанність проявів, простота і природність;
- зосередженість на завданні;
- деяка відстороненість, схильність до самотності;
- самостійність, незалежність від культури і середовища;
- свіжість сприйняття, знаходження щоразу нового у вже відомому;
- пікові переживання, що характеризуються відчуттям зникнення власного Я;
- почуття причетності, єднання з іншими;
- вузьке коло людей, стосунки з якими дуже глибокі; відсутність проявів ворожості в міжособистісних стосунках;
- демократичність у стосунках, готовність вчитися в інших;
- стійкі внутрішні моральні норми;
- ставляться з гумором до життя загалом і до самих себе, але ніколи не вважають смішною чиюсь неповноцінність чи негаразди;
- креативність, яка не залежить від того, чим людина займається, і проявляється у всіх діях;
- критично ставляться до своєї культури, вибираючи з неї хороше і відкидаючи погане, не ідентифікуються зі своєю культурою, відчуваючи себе в більшій мірі представниками людства загалом, ніж представниками своєї країни [5].

Проте дослідник наголошував на тому, що жодна особистість не володіє повним набором характеристик. І відзначав, що «самоактуалізуюча особистість» описує не конкретних людей, а ідейні межі, до якої вони наближаються [6].

Самоактуалізація майбутнього фахівця передбачає активне якісне перетворення людиною свого внутрішнього світу через професійну діяльність. Саме потреба в професійній самоактуалізації є фундаментальною складовою зрілої особистості, яка сприяє формуванню професійної зрілості тощо. Це багатосторонній, багатофакторний процес, в ході якого здійснюється реалізація й подальший розвиток особистісного потенціалу [3].

Якщо говорити про само актуалізацію майбутніх психологів, то, проаналізувавши погляди багатьох науковців, ми взяли за основу модель самоактуалізації менеджерів в професійно-управлінській діяльності розроблену М. Г. Ткалич [4], і модернізували її відносно майбутніх психологів (рис. 1).

Модель самоактуалізації майбутніх психологів у професійній діяльності містить три структурні компоненти: якості, шлях та результат. Взявши за основу роботи С. О. Сисоєва,

Н. В. Чепелева, Н. І. Пов'якеля, ми виокремили *якості*, які необхідні психологу для становлення його як фахівця даної галузі, і об'єднали їх у п'ять компонентів: когнітивний, мотиваційний, морально-вольовий, регулятивний і творчий.

- *когнітивний компонент* – сфера знань особистості: особистісне знання себе, знання інших; Я-концепція фахівця тощо;

- *мотиваційний компонент* – сформована позитивна мотивація до професійної діяльності, до надання психологічної допомоги, прийняття себе та інших тощо;

- *морально-вольовий компонент*: емоційна активність, терпимість, поблажливість до людей, стресостійкість, впевненість у своїх силах та здібностях, цілеспрямованість, наполегливість тощо;

- *регулятивний компонент* професійна саморегуляція, висока працездатність, толерантність тощо;

- *творчий компонент*: проблемне бачення, оригінальних ідей, здатність до дослідницької діяльності, розвинуте уявлення, фантазія, здатність до виявлення протиріч, уміння аналізувати, інтегрувати та синтезувати інформацію, потяг до пошуку нової інформації, фактів тощо [7; 8].

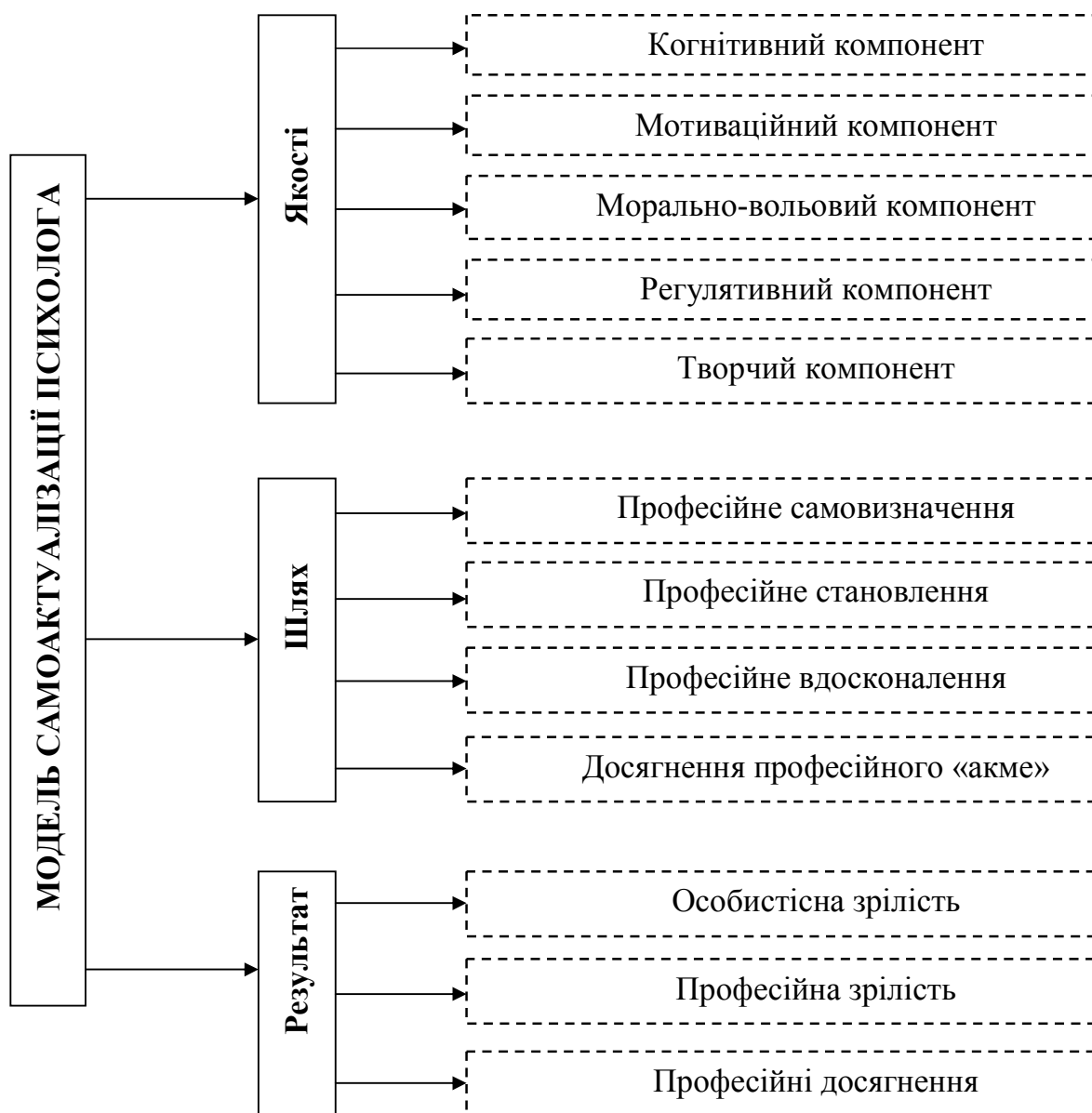

Рис. 1 Модель самоактуалізації психологів у професійній діяльності

Проаналізувавши роботи О. І. Артемової, Л. М. Карамушки та М. Г. Ткалич, ми виокремили чотири етапи, з яких складається *шлях* самоактуалізації психологів: професійне самовизначення, професійне становлення, професійне вдосконалення і досягнення професійного «акме» [1; 4].

Професійне самовизначення – це вибір особистістю майбутньої професії, який здійснюється за рахунок усвідомлення нею власних нахилів, здібностей та інтересів. Людина усвідомлює відповідність власних можливостей до вимог професії, свою роль у соціумі та власну відповідальність за виконання зобов'язань, які виникають.

Професійне становлення особистості відбувається, коли вже обрано фах. Однак, як зазначав А. С. Большаков, самореалізація та досягнення важливих життєвих цілей можуть мати такі періоди, як криза смисловтрати, спустошеність, відчуження, особистісне та професійне вигорання, відсутність життєвих прагнень та планів, низький рівень мотивованості, активності, насиченості життя яскравими переживаннями тощо [2].

Тому, під час кризових ситуацій особистість повинна уточнювати, коректувати процес фахової самореалізації, звертаючись до свого життєвого і професійного досвіду.

Професійне вдосконалення передбачає розвиток та вдосконалення необхідних професійних якостей, формується професійна самосвідомість, оволодіння професійним досвідом тощо.

Досягнення професійного «акме» включає професійні компетенції людини, визнання досягнень професійним співтовариством та клієнтами, широке використання професійного досвіду та здобутків самим психологом та його колегами тощо [4].

До *результатів* самоактуалізації можна віднести:

- *особистісну зрілість*: самостійність, вміння довести почату справу до кінця, самоефективність, особистісну компетентність, адекватну самооцінку, розкриття особистісного потенціалу тощо;
- *професійну зрілість*: професіоналізм, професійну компетентність, професійну самосвідомість, виражену потребу у постійному професійному самовдосконаленні, професійному розвитку, досягнення поставлених професійних цілей тощо;
- *професійні досягнення*: визнання досягнень професійним співтовариством, широке використання професійного досвіду та здобутків самим психологом та його колегами, постійна постановка та досягнення нових професійних цілей, формування власного професійного простору, стала присутність клієнтів тощо.

Отже, самоактуалізація майбутнього фахівця передбачає професійне самовизначення, самовираження себе в професії, формування образу Я, професійного іміджу, індивідуального стилю професійної діяльності, постановку та досягнення професійних цілей, відповідальність за свою діяльність, переймання чужого досвіду та формування власного тощо. Для успішної самоактуалізації психологів у професійній діяльності їм необхідно оволодіти рядом професійно значущих якостей, які відображені у: когнітивному, мотиваційному, морально-вольовому, регулятивному та творчому компоненті. Оволодіння цими якостями та проходження професійного шляху становлення фахівця допоможе досягнути психологу особистісної та професійної зрілості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артемова О. І. Професійна самореалізація особистості в сучасних умовах / О. І. Артемова // Український науковий журнал «Освіта регіону», 2014. – № 3. – С. 97–99.
2. Большаков А. С. Современный менеджмент: теория и практика / А. С. Большаков. – СПб.: Питер, 2002. – 416 с.
3. Дзвоник Г. П. Сутність самоздійснення та самоактуалізації особистості у професійній діяльності / Г. П. Дзвоник // Актуальні проблеми психології, 2016. – Том 5. Випуск 13. – С. 71–77
4. Карамушка Л. М. Самоактуалізація менеджерів у професійно-управлінській діяльності (на матеріалі діяльності комерційних організацій) / Л. М. Карамушка, М. Г. Ткалич. – Запоріжжя.: «Просвіта», 2009. – 262с.
5. Маслоу А. Мотивация и личность. 3-е изд. / Пер. с англ. СПб.: Питер, 2012. – 352 с.,
6. Маслоу А. На підступах до психології буття. / Пер. О. Чістякова. – К.: PSYLIB, 2003. – 138 с.
7. Сисоева С. О. Проблема формування особистості, здатної до творчої самореалізації / С. О. Сисоева // Наук. пр. : зб. Миколаїв : МФ НаУКМА. Сер.: Педагогіка, 2012. – Т. 7. – С. 13–19.
8. Чепелева Н. В. Теоретичне обґрунтування моделі особистості практичного психолога / Н. В. Чепелева, Н. І. Пов'якель // Психологія: Збірник наукових праць. – Вип. 3. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 1998. – С. 35–41.

ЗМІСТ

ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ	3
<i>БОНЧАК Х. Еколого-гуманістичні цінності етносу індіанців Великих рівнин</i>	<i>3</i>
<i>ВЕПРИК У. Система життєзабезпечення ескімосів в контексті впливу на довкілля</i>	<i>6</i>
<i>ВЕПРИК У. Екологічні наслідки функціонування атомної енергетики на прикладі Рівненської АЕС.....</i>	<i>8</i>
<i>КАБАНОВА І., СЕРКІЗ А. Вплив смогу на здоров'я населення і заходи зменшення негативного впливу смогу на людський організм.....</i>	<i>11</i>
<i>КРАВЧЕНЮК Т. Вплив якості атмосферного повітря на частоту серцево-судинних захворювань населення Тернопільського району.....</i>	<i>13</i>
<i>МЕЖЕРИЦЬКА В. Стратегії ціноутворення у туризмі</i>	<i>16</i>
<i>МОКРА А. Особливості інноваційної економіки на сучасном етапі.....</i>	<i>18</i>
<i>СОТНИК О. Креативна економіка як основа інтегрованого розвитку України.....</i>	<i>20</i>
<i>ЯРЕМЧУК С. Франчайзинг як спосіб організації бізнесу.....</i>	<i>21</i>
<i>ЩУР І. Сутність і види безробіття.....</i>	<i>24</i>
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ	27
<i>БЛИЗНЮК М. Соціолект підлітків як актуальне питання сучасного вітчизняного кіноперекладу (на прикладі телесеріалу «Жувальна гумка»).....</i>	<i>27</i>
<i>БРИК І. Податкова система і її особливості</i>	<i>31</i>
<i>ГУСАК І. Сутність підприємництва.....</i>	<i>34</i>
<i>ЛЕБІДЬ І. Особливості творення військово-морської термінології.....</i>	<i>36</i>
<i>МІЛЯН Н. Лексико-граматичні особливості англomовних прес-релізів.....</i>	<i>39</i>
<i>СЕМКОВА А.Репортаж як жанр спортивного дискурсу.....</i>	<i>41</i>
<i>ЛУЧКА І. Структурний аналіз промов Мішель Обами</i>	<i>43</i>
<i>СТЕЦЬКО В. Проблеми перекладу іронії в художній прозі</i>	<i>45</i>
<i>ТОМАШІВСЬКА А. Особливості перекладу англomовної психологічної термінології українською мовою</i>	<i>48</i>
<i>ЧОРНА О.Вплив трудової міграції на економіку України</i>	<i>51</i>
<i>ЮРІВ А. Інтернет-маркетинг в Україні</i>	<i>54</i>
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ	56
<i>ЖДАНОВИЧ Я. Загроза свободі в інформаційному суспільстві.....</i>	<i>56</i>
<i>КРОХМАЛЬНИЙ Я. Демократія в Україні: стан, перспективи та ризики</i>	<i>59</i>
<i>ГУМНІЦЬКА І. Суспільство споживання: загальна мрія чи тупик еволюції?</i>	<i>61</i>
<i>ГУМНІЦЬКА І. Ребрендинг як засіб підвищення конкурентоспроможності підприємства</i>	<i>63</i>
<i>ЧЕРНУХ Д. Роль ВУФКУ у становленні українського кіно.....</i>	<i>65</i>
<i>ЖДАНОВИЧ Я. Соціально-політичний міф: теоретико-методологічні аспекти дослідження.....</i>	<i>69</i>
<i>КУДАСОВА А. А. Расмуссен: політичний портрет</i>	<i>72</i>
<i>КУШИК М. Стабілізація та зростання економіки як мета грошово-кредитної політики.....</i>	<i>74</i>

ЗМІСТ

НАСИПАНА М. Людина маси як один із проявів людської деструктивності.....	75
НАСИПАНА М. Споживацтво як соціальний феномен сучасності.....	78
ПЕКАР О. Генезис теорій інформаційного суспільства	82
ПРИШЛЯК Н. Визначення та нормативно-правові аспекти інформаційно-аналітичної діяльності в Україні	85
ЯКОБЧУК Ю. Торговельно-економічна співпраця Україна-ЄС 2015–2018 рр.	88
ХІМІКО-БІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ	92
НОВІЧЕНКО Н. Степан Бaley – філософ із нашого краю.....	92
СЕРЕДА В. Особливості показників структури інтелекту в осіб юнацького віку з різним рівнем працездатності нервової системи.....	95
МЕЛЬНИЧУК А. Особливості поширення захворюваності на новоутворення у жителів Волинської та Тернопільської областей з урахуванням екологічних факторів середовища існування	99
СЕРЕДА В. Оцінка функціонального стану серцево-судинної системи та особливості процесів збудження і гальмування.....	102
ПЕТРІВСЬКА С. Особливості працездатності серцево-судинної системи в осіб юнацького віку з перевагою екстра- або інтроверсії та різною силою нервової системи	106
КОЛІСНИК Х. Особливості фізичного розвитку осіб юнацького віку з різною працездатністю нервової системи	108
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ	112
КОЦЯБА І. Структурно-функціональні особливості односкладних безособових речень у творчості Лесі Українки.....	112
МАРИНОВСЬКА О. Гендерна проблематика у драматургії Бернарда Шоу.....	114
ПАВКО І. Інтертекстуальність як домінанта творчої манери Ф. Бегбеде.....	117
КОЦЯБА І. Структурно-функціональні особливості односкладних означено-особових речень у текстах українських народних пісень	120
КОЗІНЧУК І. Образ сестри у ліриці Георга Траля: психоаналітична інтерпретація	122
КУЗЬМАК С. Жанр повісті у творчому доробку Григора Тютюнника.....	124
БОРСУК Н. Реформа місцевого самоврядування та децентралізація влади у регіональному медіадискурсі	127
ВАЛЕНТИНА П. Естетична практика літературного угруповання «Нова дегенерація»	131
СІКОРСЬКА Х. Загальна характеристика англійської фахової мови фітнесу.....	134
ЮСИК М. Семантика твірних основ прізвищ села Добриводи Збаразького району Тернопільської області.....	136
ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ.....	139
БОЙКО А. Формування внутрішніх компонентів компетентності як засіб реалізації компетентнісного підходу.....	139
ЯВОРІВСЬКА М. Порівняльний аналіз понять «компетенція» і «компетентність»	142
ЗОЗУЛИЧ М. Вивчення теми «Інформаційні знаки» в курсі товарознавства	145

ФАКУЛЬТЕТ МИСТЕЦТВ	148
КАСЬЯН М. Стилiстичнi трансформацiї сучасного рисунка	148
ТВЕРДИЙ М. Вплив iнновацiй у створеннi сучасного сакрального середовища	150
ПАЦАЛЮК Л. Брендбук як рiзновид реклами	153
КРАВЧУК М. Реалiзм i натуралiзм у живописi	155
ТАРАБАН Ю. Мотиви вiтчизняного одягового батика початку ХХI ст.	158
ЮРЕЧКО С. Символiка як феномен українських обрядiв i їх вiдображення у натюрмортах Львiвської мистецької школи другої половини ХХ - початку ХХI столiття	160
ТОВАРЯНСЬКА Х. Особливостi створення сучасних логотипiв для брендiв товарiв ручної роботи в Україні	163
 ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГIЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ	 167
ДМИТРИШИН О. Емоцiйнi прояви дезадаптацiї п'ятикласникiв до навчання в середнiй школi	167
КОЗОРИЗ І. Iгротерапiя як засiб розвитку творчих здiбностей дитини	170
АНДРЕЙКО Л. Дослiдження батькiвського ставлення до дитини та стилiв сiмейного виховання	173
ГОЛОД М. Психологiя мiжособистiсних стосункiв сучасних пiдлiткiв: теоретичний аспект	176
ДУБIНСЬКА В. Особливостi розвитку самооцiнки у пiдлiтковому вiцi	179
ЗАБОЛОТНА Л. Особливостi манiпулятивного впливу реклами на становлення особистостi пiдлiткiв: теоретичний аспект	182
КIЧОР Т. Проектна технологiя як форма органiзацiї iнтегрованого навчання в початковiй школi	184
КОРНАХ О. Розвиток творчих здiбностей у дiтей молодшого шкiльного вiку	187
КРАМАР Н. Основнi пiдходи до визначення поняття «лiдерство» у психологiї	189
КРАМАРУК М. Педагогiка партнерства як засiб екологiчного виховання молодших школярiв	193
ЛАПЧАК Р. Особливостi становлення самооцiнки у молодшому шкiльному вiцi	195
ЛIСОВА В. Проблема вибору подружнього партнера у психологiчному дискурсi	197
МАЗЕПА Н. Особливостi психологiчних стратегiй протидiї манiпулятивному впливу	200
МАКСИМIВ Н. Альтернативна педагогiка С. Френе	203
МАКСИМIВ Н. Педагогiчнi iдеї М. Монтесорi в системi дошкiльної освiти	205
МАКСИМIВ Н. Методики дошкiльної освiти та виховання у країнaх Європи	207
НАГОРНИЙ Ю. Психологiчнi особливостi виховання дiтей батьками в авраамiстичних релiгiях	210
НЕВЕРЕНКО В. Прояви синдрому професiйного вигорання у педагогiчних працiвникiв закладiв середньої освiти	212
ГАЦ Н. Особливостi механiзмiв психологiчного захисту у жiнок зрiлого вiку	215
ГНАП А. Феномен гомофобiї: психологiчний аспект	217
ДЯЧЕНКО Х. Особливостi психологiчного супроводу дiтей молодшого шкiльного вiку iз затримкою психiчного розвитку	219
ЗОЗУЛИЧ М. Психологiчнi детермiнанти особистiсної тривожностi пiдлiткiв	222
ОЛИНЕЦЬ Н. Проблема шкiльного насильства та шляхи її вирiшення	225
ОСЬМАК Т. Проблема дослiдження мотивацiї до самовдосконалення	

ЗМІСТ

<i>студентів у психології.....</i>	<i>227</i>
<i>СМАЛЬ М. Особливості становлення самооцінки молодшого школяра</i>	<i>229</i>
<i>ШЕВЧУК Д. Особливості прояву та переживання екзаменаційного стресу</i>	<i>232</i>
<i>МИСЕВИЧ І. Стресостійкість як інтегральна властивість особистості.....</i>	<i>235</i>
<i>РУСНАК А. Копінг-поведінка як складова стресостійкості особистості.....</i>	<i>237</i>
<i>СВЕРИДА А. Соціально-психологічні чинники виникнення професійного стресу</i>	<i>240</i>
<i>КВАСЕЦЬКА В. Психологічні особливості становлення творчої особистості підлітка</i>	<i>242</i>
<i>КОРОПЕЦЬКА Ю. Особливості сприймання своєї зовнішності підлітками.....</i>	<i>244</i>
<i>СТЕФІНІВ О. Автентичність – складова професійного становлення майбутніх психологів.....</i>	<i>247</i>
<i>ДУДА У. Самоактуалізація у структурі професійно-особистісних якостей майбутнього психолога.....</i>	<i>250</i>
ЗМІСТ	254